

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA'LIMI VAZIRLIGI**

**SAMARQAND VILOYATI XALQ TA'LIMI XODIMLARINI
QAYTA TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI
OSHIRISH HUDUDIIY MARKAZI**

**XALQ TA'LIMI XODIMLARINI QAYTA TAYYORLASH
VA MALAKASINI OSHIRISH: STRATEGIYALAR,
INNOVATSIYALAR VA ILG'OR TAJRIBALAR**

Respublika ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi

SAMARQAND-2020

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA’LIMI VAZIRLIGI**

**SAMARQAND VILOYATI XALQ TA’LIMI XODIMLARINI QAYTA
TAYYORLASH VA ULARNING MALAKASINI OSHIRISH
HUDUDIIY MARKAZI**

**XALQ TA’LIMI XODIMLARINI QAYTA TAYYORLASH VA
MALAKASINI OSHIRISH: STRATEGIYALAR, INNOVATSIYALAR VA
ILG‘OR TAJRIBALAR**

**Respublika ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi
(2020-yil, 21-may)
MATERIALLARI**

**RETRAINING AND IN-SERVICE TRAINING PERSONNEL OF PUBLIC
EDUCATION: STRATEGIES, INNOVATIONS AND ADVANCED
EXPERIENCE**

**Republican scientific and practical online conference
(May 21, 2020-y)
MATERIALS**

**ПЕРЕПОДГОТОВКА И ПОВЫШЕНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ
РАБОТНИКОВ НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: СТРАТЕГИИ,
ИННОВАЦИИ И ПЕРЕДОВОЙ ОПЫТ**

**Республиканская научно-практическая
онлайн конференция
(Май 21, 2020 г)
МАТЕРИАЛЫ**

Samarqand – 2020

Xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish: strategiyalar, innovatsiyalar va ilg'or tajribalar. Respublika ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi materiallari. – Samarqand viloyati XTXQTMOHM, 2020. - 404 b.

Mazkur ilmiy-amaliy konferensiya materiallari joriy «Ilm-ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish» yilida belgilangan ustuvor vazifalardan biri – ilmiy izlanish yutuqlarini amaliyotga joriy etish yo'li bilan fan sohalarini rivojlantirish, jumladan, xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishning dolzarb muammolari, malaka oshirish kurslarida elektron o'qitish va masofaviy ta'lim texnologiyalari, ilg'or xorijiy tajribalarni tatbiq qilish, fan va amaliyotning integratsiyasini ta'minlash, ta'lim tizimida fanlarni o'qitishga zamonaviy yondashuv hamda raqamli texnologiyalarni tadqiq qilish maqsadida chop etildi.

To'plam ilmiy tadqiqotlar, ishlanmalar hamda ilg'or tajribalar bilan qiziquvchi ilmiy va pedagog xodimlar, doktorantlar hamda keng kitobxonlar ommasiga mo'ljallangan.

To'plamga kiritilgan maqolalar mualliflik tahririda berilgan. Maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas'uldir.

Mas'ul muharrir: pedagogika fanlari bo'yicha falasafa
doktori

A.Ibragimov

Tahrir hay'ati: filologiya fanlari doktori

filologiya fanlari nomzodi, dotsent

iqtisod fanlari nomzodi

pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

pedagogika fanlari bo'yicha falasafa doktori

filologiya fanlari nomzodi, dotsent

filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

o'qituvchi

o'qituvchi

o'qituvchi

o'qituvchi

o'qituvchi

o'qituvchi

D.Urinbayeva

S.Yuldosheva

B.Usmonov

M.Raximkulova

G.Fayzullayeva

D.Xalimova

L.Mirzohidova

R.Toshniyozova

J.Eshkuvatov

A.Xujamkulov

I.Raimkulova

M.Yakubjanova

Z.Rustamova

Taqrizchilar:

Q.Yo'ldosh – Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti professori, pedagogika fanlari doktori.

N.Karimov – Ta'lim inspeksiyasi huzuridagi Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi bo'lim boshlig'i

Samarqand viloyati xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markaz direktori huzuridagi kengaytirilgan onlayn yig'ilishining 2020-yil 15-maydagi 15-sonli qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

SO‘Z BOSHI

Bugungi jadal rivojlanayotgan davrda ta'lim sohasini innovatsiyalash, global tizimga kirib borish, bu orqali nazariya va amaliyotning integratsiyalashuvini ta'minlash o'zining turli yechimlari bilan ommalashayotgan muhim masalalardan biri hisoblanadi. Respublikamizda ta'lim-tarbiya sohasida zamonaviy va oqilona tizim yaratish, o'qitish metodlari, ta'lim standartlari, darslik va o'quv qo'llanmalarni yangilash zarurligi, bilim berishda ilg'or xorijiy tajribalardan foydalanish, tarbiyada esa milliy an'ana va qadriyatlarga suyanish hamda xalq ta'limini islohot qilish borasida bir qator ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. Ta'lim tizimidagi shunday dolzarb muammolarni tadqiq qilish va amaliyotga joriy etish 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha Harakatlar strategiyasida ko'zda tutilgan vazifalardan birida uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlarni tayyorlash siyosatini davom ettirish sifatida belgilab berilgan.

Yuqorida belgilangan vazifalarni amalga oshirish ta'limning bosh bo'g'inidan boshlab, uning turli bosqichlarida o'ziga xos shakllanish va takomillashish jarayonini nazarda tutadi. Bu jarayonning bosh omili kompetent pedagog bo'lib, zamonaviy sharoitlarda xalq ta'limi tizimida pedagoglarning intellektual salohiyatini rivojlantirish mexanizmini yaratish, uni amalga oshirishning infratuzilmasini ishlab chiqish davr talabiga aylandi. Hozirgi kunda amalga oshirilgan ishlar bilan bir qatorda pedagog-xodimlardan bugungi imkoniyatlaridan to'liq foydalanish, ularning ilmiy-tadqiqot, ilmiy-metodik ishlarini uyg'unlashtirish shu orqali fanlarni o'qitishning dolzarb muammolarini tadqiq etish, amaldagilarini mukammallashtirish ehtiyoji tug'ilmoqda.

Jumladan, **“Xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish: strategiyalar, innovatsiyalar va ilg'or tajribalar”** mavzusida tashkil etilgan respublika ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida belgilagan vazifalar doirasida xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash hamda malakasini oshirishning dolzarb muammolari, malaka oshirish jarayoniga elektron o'qitish va masofaviy ta'lim texnologiyalarini tatbiq qilish tajribalarini ommalashtirish, ilg'or xorijiy tajribalarni tatbiq qilish hamda fan va amaliyotning integratsiyasini ta'minlash, shaxsga yo'naltirilgan ta'limda inson kapitaliga investitsiya kiritish, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimiga zamonaviy yondashuvlar, ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy etishni nazarda tutadi.

Konferensiyaning amaliy ahamiyati ishtirokchilarning turli sho'balarda fikr almashishi, to'plangan tajribalar va boshqa yangiliklar bilan tanishish asosida o'z

xulosalari, tavsiyalarini ishlab chiqishlarini tashkil etish, ijtimoiy o'sish va kasbiy ehtiyojlarini ma'lum darajada qondirish bilan belgilanadi. Bu esa fan o'qituvchilarining kasbiy va pedagogik mahoratini oshirish, ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya ishlarini sifatli olib borish, unga ijodiy yondashish orqali samaradorlikka erishishda metodik jihatdan yordam beradi, degan umiddamiz.

A.A.Ibragimov

Samarqand viloyati XTXQTMOHM direktori,
pedagogika fanlari bo'yicha falasafa doktori

1-SHO‘BA
XALQ TA‘LIMI XODIMLARINI QAYTA TAYYORLASH VA MALAKASINI
OSHIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

УМУМТАЪЛИМ МАКТАБИ РАЎБАРИНИНГ УЗЛУКСИЗ КАСБИЙ
РИВОЖЛАНИШИДА МАЛАКА ОШИРИШ ЖАРАЁНИНИНГ САМАРАЛИ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

*А.М.Гаффаров, Халқ таълими вазирлиги Кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш
ва малакасини оширишни мувофиқлаштириш бўлими етакчи мутахассиси*

Аннотация. Мазкур мақолада умумтаълим мактаби раҳбарининг узлуксиз касбий ривожланишида малака ошириш жараёнининг самарали технологияларини такомиллаштириш, таълим-тарбия орқали жамиятда келажакдаги вазифаларни бажаришга қодир бўлган янги авлодни тафаккурини шакллантириш масаласи таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Умумтаълим мактаби, замонавий технология, таълим-тарбия, жамият келажаги, янги авлод, малака ошириш.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования технологий и их эффективного использования в непрерывном повышении квалификации руководителей общеобразовательной школы, проанализирована проблема формирования мышления нового поколения, способного в будущем решить задачи в обществе.

Ключевые слова: общеобразовательная школа, современная технология, обучение, воспитания, будущее общества, новое поколение, повышение квалификации.

Annotation. This article discusses the issues of improving technologies and their effective use in continuous training of heads of secondary schools, analyzes the problem of forming the thinking of a new generation that can solve problems in society in the future.

Key words: comprehensive school, modern technology, training, education, the future of society, new generation, advanced training

Ўзбекистон «Миллий тикланишдан — миллий юксалиш сари» тамойили асосида ўз тараккиёт йўлини шиддат ва дадиллик руҳида давом эттирмоқда. Янги давр шиддати таълим-тарбия тизимида ҳам муҳим, зарурий талабларини қўймоқда. Ушбу талаблар доирасида таълим соҳасида педагогларнинг моддий - маънавий шароити тубдан яхшиланиб, таълим сифатини оширишнинг замонавий технологиялари жорий қилинмоқда.

Таълим-тарбия орқали жамиятда келажакдаги вазифаларни бажаришга қодир бўлган янги авлод шакллантирилади. Шунинг учун олган ҳолда таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, ёш авлоднинг ҳар томонлама пухта билим олиши учун зарур шароитлар, имкониятлар яратиш ва таълим жараёнимизни халқаро стандартларга тўла мос келадиган миллий тизимини яратишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Бугунги кундаги халқ таълими тизими фаолиятининг самарадорлиги бевосита умумтаълим мактаблари раҳбарларининг умумтаълимий компетентлигининг ривожланганлик даражасига боғлиқ.

Умумтаълим мактаблари раҳбарлари фаолияти самарадорлиги уларнинг иш тажрибаси, раҳбарлик компетентлиги, жамоадаги обрўси, педагогик жамоа манфаатларини қўллаб-қувватлаши, раҳбарлик иқтидори, жамоада ижтимоий-

психологик муҳит мувозанатини таъминлай олиши, лидерлик компетентлиги, энг муҳими ўз фаолиятини ватан равнақи, юрт фаровонлиги йўлидаги сафарбарликка бағишлаши, инсон кадр-қимматини англаши ва идрок қилиши жуда муҳимдир. Шу мақсадда Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясининг халқ таълими тизимининг асосий мақсад ва ривожланиш йўналишлари номли 3-бобида «Халқ таълими тизими учун бошқарув кадрларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини, шу жумладан таълим соҳасига ёш кадрлар кириб келишини рағбатлантиришни қўллаб-қувватлаш» ва «Халқ таълими соҳасида раҳбар кадрлар тайёрлаш бўйича стандартлаштирилган дастур ишлаб чиқиш ҳамда «Халқ таълими соҳасида бошқарув» йўналиши бўйича малака ошириш ва уни тугатиб, имтиҳонларни муваффақиятли топширган барча тингловчиларга таълим муассасалари раҳбарлари лавозимларини эгаллаш имконини берувчи уч йил муддатли махсус сертификат бериш тизимини яратиш» [1,10] каби вазифалар белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясида белгиланган ушбу вазифалар халқ таълими муассасалари раҳбар лавозимларига юқори малакали кадрларни тайёрлаш тизимини узлуксиз ривожлантиришни назарда тутди.

Мамлакатимиз Президенти Ш.Мирзиёев томонидан 2019 йил 23 августдаги видеоселекторда ўқитувчи ва мураббийларнинг ўзи ҳам билим ва савиясини ошириш, жамоат ишларида фаол иштирок этиш, ҳалол меҳнати ва ташаббускорлиги билан бу касбнинг обрўсини ошириши кераклиги тўғрисида фикрлар баён этилди. Шу билан биргаликда, айрим педагог ходимларнинг билим ва малакаси бугунги замон талабларига жавоб бермаслиги ҳамда ўқитувчиларнинг билим ва савиясини юксалтиришда малака ошириш тизимининг ўрни сезилмаслиги йиғилишда танқид қилиб ўтилди.

Шу боис, «Халқ таълими педагог ва раҳбар ходимларининг узлуксиз касбий ривожлантириш тизими тўғрисида» Президент қарори лойиҳаси тайёрланиб, кенг муҳокамага қўйилди. Унда узлуксиз малака ошириш тизимини амалиётга жорий этиш бўйича қуйидагилар белгиланди:

а) халқаро андозаларга асосланиб халқ таълими тизимидаги педагогларнинг компетенциялари даражасини белгиловчи ягона касбий стандарт ва баҳолаш тизимини ишлаб чиқиш;

б) умумтаълим мактабларида педагогик фаолият юритиш ҳуқуқини бериш бўйича касбий лицензиялаш (сертификатлаш) механизмларини ишлаб чиқиш ҳамда уни босқичма-босқич жорий этиш;

в) халқ таълими ходимларининг мустақил равишда малака оширишларини қўллаб-қувватлаш ва уларнинг касбий эҳтиёжларини эътиборга олиш имкониятини берадиган малака оширишнинг кредит-модул тизимини жорий этиш;

г) амалдаги методист лавозимини тугатган ҳолда ўқитувчиларнинг касбий фаолиятини доимий ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш учун «ментор» лавозимини жорий этиш. Менторликка тажрибали олий тоифали ўқитувчилар ва юқори малакали кадрларни жалб этиш ҳамда уларнинг ойлигини олий тоифали ўқитувчиларга нисбатан 1,35 барабар кўпроқ этиб белгилаш;

д) А.Авлоний номидаги Халқ таълими тизими раҳбар ва мутахассис ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти негизида А.Авлоний номидаги Халқ таълими академиясини ҳамда Халқ таълими вазирлиги тасарруфидаги ҳудудий халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш марказлари негизида **Педагогик маҳорат институтларини** ташкил этиш;

е) Академияда малакали ва иқтидорли амалиётчи педагоглар таркибидан янги замон таълим бошқарувчиларини тайёрлаш мақсадида ташкил этиладиган «Таълим

менежменти» мутахассислиги бўйича 1 йиллик ва «Катталар таълими» мутахассислиги бўйича 2 йиллик магистратуралар ташкил этиш каби масалалар таклиф этилди.

Юқоридаги талаб ва вазифалардан келиб чиқиб халқ таълими педагог ва раҳбар ходимларини узлуксиз касбий ривожлантириш тизимини жорий этиш бўйича қуйидагиларни халқ таълими муассасалари раҳбар ходимларини касбий ривожлантириш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини тубдан такомиллаштиришнинг асосий йўналишлари сифатида қайд этиш мумкин:

халқ таълими раҳбар педагог кадрларини узлуксиз касбий ривожлантиришнинг эҳтиёжларга асосланган самарали миллий тизимини жорий этиш ва такомиллаштириш;

халқ таълими раҳбар педагог кадрларида замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва масофадан ўқитиш усулларида фойдаланган ҳолда илғор педагогика ва инновацион технологияларни эгаллаш ҳамда уларни мактаблардаги ўқув жараёнига самарали татбиқ этиш кўникмаларини ривожлантириш;

халқ таълими раҳбар педагог кадрларининг ўз касбий маҳорати ва педагогик фаолияти самарадорлигини мунтазам ошириб боришига эришиш;

халқ таълими раҳбар педагог кадрларини хорижий илғор таълим марказларида тажриба орттиришларини ташкил этиш;

халқ таълими муассасалари раҳбарлари – таълим соҳаси менежерлари миллий стандартлари тизимини амалиётга жорий этиш;

қайта тайёрлаш ва малака ошириш фаолияти орқали халқ таълими муассасалари раҳбар лавозимларига юқори малакали кадрлар захирасини шакллантириш;

халқ таълими муассасалари раҳбарларини танлаш, раҳбарликка тасдиқлаш амалий ташкилий-ҳуқуқий механизмининг такомиллаштириш;

қайта тайёрлаш ва малака ошириш фаолияти орқали халқ таълими муассасалари раҳбар ходимларида умумтаълимий компетентликни ривожлантириш;

халқ таълими муассасалари раҳбарларида ўз фаолиятини ватан равнақи, юрт фаровонлиги йўлидаги сафарбарликка бағишлаши, инсон кадр-қимматини англаши ва идрок қилиши компетент (маънавий-ахлоқий компетентлик)лигини таркиб топтириш.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси». Тошкент, 2019 йил 29 апрел.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 2019 йил 23 август куни «Халқ таълими тизимини ривожлантириш, педагогларнинг малакаси ва жамиятдаги нуфузини ошириш, ёш авлод маънавиятини юксалтириш» масалаларига бағишланган видеоселектор йиғилиши. Халқ сўзи, 2019 йил 24 август.

3. <http://www.uzedu.uz> - Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги фортали.

4. <http://www.tdi.uz> - Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш Давлат инспекцияси матбуот хизмати электрон манзили.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ РАҲБАР ВА ПЕДАГОГ КАДРЛАРИНИНГ УЗЛУКСИЗ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ЗАМОН ТАЛАБИ

*Х.И.Ибрагимов, Ўзбекистон Давлат жаҳон тиллар университети
профессори, педагогика фанлари доктори*

Аннотация. Ушбу мақолада олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг инновацион педагогик фаолиятини ривожлантириш, илгор хорижий тажрибаларни таълим жараёнига татбиқ этиш, ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда замон талабларига ҳамоҳанг равишда таълим сифатини кўтариш ва кадрлар тайёрлашда рақобатбардош етук мутахассисларни тайёрлаш ва мутахассислар малакасини сифатли ошириш масалалари тузғисида фикр билдирилган.

Калим сўзлар: масофавий таълим, вебинар технологиялар, автоматлашган мониторинг, электрон портфолио, ахборот-коммуникация, инновация, хусусий тажриба, тажриба-синов иши, инновацион фаолият, ижодий-мотивация, креативлик.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы развития инновационной педагогической деятельности руководителей и педагогических кадров высших учебных заведений, применения передового зарубежного опыта в образовательном процессе, повышения качества образования в соответствии с современными требованиями использования информационно-коммуникационных технологий и подготовки конкурентоспособных специалистов и качественного повышения квалификации кадров.

Ключевые слова: дистанционное обучение, технология вебинаров, автоматизированный мониторинг, электронный портфолио, информационно-коммуникационные технологии, инновации, частный опыт, опыт-проверка, инновационная активность, креативная мотивация, креативность.

Annotation. In these article the head of innovative pedagogical activity of teachers and staff in higher education institutions and the development of advanced foreign experience of introduction in educational process, in tune with the requirements of the times in education using information and communication technologies to raise the quality of preparation and the qualifications of personnel in the preparation of expert professionals and mature of competitable opinion was expressed in improving the quality.

Key words: distance education, web technologies, automated monitoring, electronic portfolio, information and communication, innovation, private experience, experience-tested work, innovation, creativity-motivation, creative let.

Сўнгги йилларда олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг касбий билим, малака ва кўникмаларини ривожлантиришга кенг имкониятлар яратилмоқда. Қайта тайёрлаш ва малака ошириш курслари ўқув жараёнига ўқитишнинг замонавий шакл ва технологиялари, жумладан, масофавий таълим, вебинар технологиялари, автоматлашган мониторинг, электрон портфолио ахборот тизимлари жорий этилмоқда.

Шу билан бирга, раҳбар ва педагог кадрлар малакасини оширишнинг амалдаги тартиби самараси паст бўлганлиги, кўп ресурс сарфлашни талаб этаётгани ҳамда замонавий талабларга жавоб бераётганлиги ушбу жараёнга инновацион ёндашувларни жорий этишни ҳамда кадрларнинг касбий компетентлигини доимий ривожлантириш механизмларини қўллашни талаб этмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 августда қабул қилган «Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог

кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида»ги ПФ-5789-сонли фармонида қуйидагилар раҳбар ва педагог кадрлар узлуксиз малакасини ошириш тизимининг асосий вазифалари этиб белгиланган [1]:

- раҳбар ва педагог кадрларнинг касбий билими, кўникмалари ва маҳоратини узлуксиз янгиллаб бориш механизмларини жорий этиш, замонавий талабларга мувофиқ олий таълим сифатини таъминлаш учун зарур даражада касбий тайёргарликни ошириш;
- малака оширишнинг бевосита ва касбий фаолиятга алоқадор билвосита шакллари вариатив ва бир-бирини тўлдириш тамойиллари асосида амалиётга жорий этишни таъминлаш ва мониторинг олиб бориш;
- раҳбар ва педагог кадрларнинг илмий-педагогик салоҳиятидан келиб чиқиб, уларнинг касбий эҳтиёжларини қаноатлантиришга йўналтирилган узлуксиз малака оширишнинг шакллари мустақил танлаш ва ўзлаштириш имкониятини яратиш;
- раҳбар ва педагог кадрларнинг касбий маҳоратини мунтазам ошириш асосида уларнинг илмий ва амалий тадқиқотлар, технологик тараққиёт ҳамда ўқитилаётган фанлар бўйича инновациялар, шунингдек, ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари соҳаларидаги кўникмаларини ривожлантириш;
- юқори самарали замонавий таълим ва инновацион технологиялар, илғор хорижий тажрибани кенг жорий этган ҳолда раҳбар ва педагог кадрларнинг малакасини ошириш бўйича малака талаблари, ўқув режалари ва дастурларини доимий янгиллаб бориш, уларнинг фаолиятини зарур даражада ташкил этиш ва самарадорлигини таъминлаш;
- раҳбар ва педагог кадрларда Интернет жаҳон ахборот тармоғи, мультимедиа тизимлари ва масофадан ўқитиш усулларида фойдаланган ҳолда илғор педагогика, ахборот-коммуникация ва инновацион технологияларни эгаллаш ва уларни ўқув жараёнига фаол татбиқ этиш кўникмаларини ривожлантириш;
- раҳбар ва педагог кадрларнинг чет тилини амалий ўзлаштириш даражасини ошириш, ўз касбий маҳоратини, педагогик ва илмий фаолияти самарадорлигини муттасил ошириб бориш имкониятларини яратиш.

Шунга қўра, бугунги кунда таълим тизими олдида турган энг муҳим вазифа – ўқитувчиларнинг инновацион педагогик фаолиятини ривожлантириш, илғор хорижий тажрибаларни таълим жараёнига татбиқ этиш, ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланган ҳолда замон талабларига ҳамоҳанг равишда таълим сифатини кўтариш ва кадрлар тайёрлашда рақабатбардош етук мутахассисларни тайёрлаш ва мутахассислар малакасини сифатли ошириш масаларига алоҳида эътибор берилмоқда. Ўқитувчиларининг инновацион фаолияти ёки инновацион таълим тўғрисида фикр юритишдан олдин, **«инновация»** тушунчасига кенгроқ тўхталиб ўтсак.

Луғавий жиҳатдан **«инновация»** тушунчаси инглиз тилидан таржима қилинганда («innovationas») «янгилик киритиш» деган маънони англатади.

«Ўзбекистон Миллий энциклопедияси»да кўрсатилишича, инновация қуйидагича мазмун ва тушунчаларга эга: «Инновация (инг. «innovations» – киритилган янгилик, ихтиро) – 1) техника ва технология авлодларини алмаштиришни таъминлаш учун иқтисодиётга сарфланган маблағлар;

2) илмий-техника ютуқлари ва илғор тажрибаларга асосланган техника, технология, бошқариш ва меҳнатни ташкил этиш каби соҳалардаги янгиликлар, шунингдек, уларнинг турли соҳалар ва фаолият доираларида қўлланиши»[2].

И.Шумпатер ва Н.Кондратевлар **«инновация»** тушунчасининг илк ва улкан назариячилари ҳисоблансалар, К.Ангеловский, В.А.Сластенин ва В.И.Слободчиковлар[3] ўз илмий тадқиқотларида инновацион фаолият педагогик фаолиятнинг алоҳида шакли эканлигини исботлашга ҳаракат қилдилар ҳамда бу борада муайян натижаларга эришган олимлар, деб тан олинадилар.

Таълим тизимида ёки ўқув фаолиятида инновацияларни қўллашда сарфланган

маблағ ва кучдан имкон қадар энг юқори натижани олиш мақсади кўзланади. Инновацияларнинг ҳар қандай янгиликдан фарқи шундаки, у бошқариш ва назорат қилишга имкон берадиган ўзгарувчан механизмга эга бўлиши зарур.

Инновацион фаолият – янги ижтимоий талабларнинг анъанавий меъёрларга мос келмаслиги ёки янги шаклланаётган ғояларнинг мавжуд ғояларни инкор этиши натижасида вужудга келадиган мажмуали муаммоларни ечишга қаратилган фаолият.

«*Инновацион фаолият*» тушунчасини таҳлил қилар эканмиз: Г.А.Мкрытичаннинг бу ҳақдаги фикри диққатга сазовар: – «Педагогик тажриба-синов фаолиятининг 3 та асосий шаклини ажратиш мумкин: **хусусий тажриба, тажриба-синов иши, ўқитувчининг инновацион фаолияти**. Педагогик фаолиятда инновациялар қанча кўп бўлса, ўқитувчи хусусий экспериментни шунча яхши тушунади»[4]. Бу тушунчани М.Очилов қўйидагича изоҳлайди, «Инновацион фаолият – бу янги ижтимоий талаблар билан анъанавий меъёрларнинг мос келмаслиги, ёхуд амалиётнинг янги шаклланаётган меъёрининг мавжуд меъёр билан тўқнашуви натижасида вужудга келган мажмуали муаммоларни ечишга қаратилган фаолиятдир»[5].

В.А.Сластенин тадқиқотларида ўқитувчининг инновацион фаолиятига бўлган қобилиятларининг асосий хислатлари белгилаб берилган. Унга қўйидаги хислатлар таълуқли[6]:

- **Шахснинг ижодий-мотивацияга йўналганлиги.** Бу – қизиқувчанлик, ижодий қизиқиш; ижодий ютуқларга интилиш; пешқадамликка интилиш; ўз камолотига интилиш ва бошқалар;

- **Креативлик.** Бу – ҳаёлот (фантастлик), фараз; қолиплардан ҳоли бўлиш, таваккал қилиш, танқидий фикрлаш, баҳо бера олиш қобилияти, ўзича мушоҳада юритиш, рефлексия;

- **Касбий фаолиятни баҳолаш.** Бу – ижодий фаолият методологиясини эгаллаш қобилияти; педагогик тадқиқот методларини эгаллаш қобилияти; муаллифлик концепцияси фаолият технологиясини яратиш қобилияти, зиддиятни ижодий бартараф қилиш қобилияти; ижодий фаолиятда ҳамкорлик ва ўзаро ёрдам бериш қобилияти ва бошқалар;

- **Ўқитувчининг индивидуал қобилияти.** Бу – ижодий фаолият суръати; шахснинг ижодий фаолиятдаги иш қобилияти; қатъиятлик, ўзига ишонч; масъулиятлилик, ҳалоллик, ҳақиқатгўйлик, ўзини тута билиш ва бошқалар.

Бугунги кунда таълим тизимида ўқитувчиларининг инновацион фаолият кўникма, малакаларига эга бўлишлари муҳим аҳамиятга эга. Уларда инновацион ёндашувнинг қарор топиши ҳам муракаб жараён бўлиб, у бир неча босқичда амалга ошади. Яъни:

1-босқич: тайёр методик тавсиянома (мавжуд инновация)лардан фойдаланилади.

2-босқич: мавжуд тизимга янги ғояларни, методларни киритади.

3-босқи: янги ғояни амалга ошириш мазмуни, шакл ва методларини тизимлаштиради.

4-босқич: педагог ўқитиш ва тарбиялашга оид ўз концепцияси ёки методикасини яратади.

Таҳлиллардан маълум бўлдики, ўқитувчилар малакасини ошириш тизимини инновацион омилсиз мутлақо ташкил этиб бўлмайди. Шу сабабли хориждаги самарали методикаларни ўрганиш ва улар асосида ўқитувчининг инновацион-педагогик фаолиятини ташкил этиш муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. <https://lex.uz/> Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 28.08.2019 й., 06/19/5789/3659-сон

2. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. Зебунисо-Конирил. /4-том. Бош таҳрир хайъати аъзолари: М.Аминов ва б. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2002. – 169 бет.

3. Слободчиков В.И. Инновационное образования. //Ж. Школьные технологии. - 2005. -№2. - 4-12 с
4. Мкрытичян Г.А. Параметры педагогической экспериментальной деятельности. // Ж.. Педагогика. -2001. -№5. —45-50 с.
5. Очилов М. Педагогик технологиялар. – Тошкент: «Ўқитувчи», 2006. - 91-бет.
6. Слостенин Виталий Александрович, Подымова Людмила Степановна Готовность педагога к инновационной деятельности // Сибирский педагогический журнал. 2007. №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/gotovnost-pedagoga-k-innovatsionnoy-deyatelnosti> (дата обращения: 4.02.2020).

ЎҚИТУВЧИНИНГ КАСБИЙ СТАНДАРТИ: ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАР

*А.А.Ибрагимов, Самарқанд вилояти ХТХҚТМОҲМ доценти,
педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори*

Аннотация. Мазкур мақолада ўқитувчиларнинг касбий стандартига доир хорижий тажрибаларнинг компаратив таҳлили келтирилган ҳамда уларнинг мазмуни қиёсий ёритилган.

Калит сўзлар: касбий стандарт, билим, фаолият, қадриятлар.

Аннотация. В данной статье приведено компаративный анализ зарубежных практик отражающие профессиональных стандартов педагога.

Ключевые слова: профессиональный стандарт, знание, деятельность, ценности.

Annotation. This article provides a comparative analysis of the foreign experience of the professional level of teachers and a comparative description of their content.

Key words: Professional Standards, knowledge, activity, values.

Ривожланган давлатларда амалга оширилаётган таълим ислохотлари устувор йўналишларининг таҳлили педагоглар малака даражасига қўйилаётган талабларнинг ортиб бораётганлигини кўрсатди. Шунингдек, жамиятда ҳам педагогик фаолиятдан кутиладиган натижадорликка муносабат ўзгармоқдаки, замонавий дунёда билимга бўлган эҳтиёж ва интеллектуал мулкнинг муҳимлиги оддий ҳақиқатга айланди.

Ҳозирги пайтда таълим сифатини баҳоловчи халқаро миқёсдаги турли мустақил ташкилотлар томонидан ўқитувчилар малака даражасини ўрганиш ва уларни ривожлантиришга қаратилган тадқиқотлар олиб борилмоқда. Жумладан, Таълимни баҳолаш халқаро ассоциациясининг (IEA) «Педагогик таълим ва математикага ўқитишни ривожлантириш» (TEDS-M) лойиҳаси доирасида 17 та давлатдаги педагоглар малакаси ва фаолияти сифатини оширишга қаратилган таълим сиёсати йўналишларини ўрганиш натижаларини умумлаштирган ҳолда тақдим қилган ҳисоботида педагогларнинг касбий стандартларини ишлаб чиқишни устувор йўналишлардан бири сифатида қайд қилади [4].

Соҳага оид илмий адабиётлар таҳлили педагоглар фаолиятига қўйиладиган стандартларни уларнинг касбий маҳоратлари самарадорлигини оширишга йўналтирилган восита сифатида қарашга имкон беради.

Касбий стандартларни ишлаб чиқишда маълум меъёрларга амал қилиш зарур бўлиб улар сифатли ўқитиш ва ўқитувчи қандай бўлиши кераклиги ҳақидаги аниқ тасаввурларни бериши лозим. Чунки, касбий стандартларга кўра ўқитувчиларга ўқитишнинг маълум услуби ва методларини мажбурий қўллашларини белгилаш орқали таълим сифатини ошириш ўрнига салбий оқибатларга эга бўлиш мумкин.

В.Лоуден турли мамлакатларда ишлаб чиқилган педагогик фаолиятга доир стандартларни таҳлил қилиш асосида уларни миллий таълим тизимига ижобий таъсир

кўрсатиши ва амалиётга йўналганлигини белгиловчи мезонларни аниқлади: қисқалик; шаффофлик (педагог фаолиятдан кутиладиган натижаларнинг очиклиги); хусусийлик (аниқ ўқув предметиға ёки таълимнинг маълум босқичига тааллуқлилиги); контекстлилиқ (ўқитувчи ўзининг касбий ҳаракатларини айнан қайси контекста намойиш қилиши ёки унинг фаолиятиға доир маълумотлар (артефактлар) қандай жамғарилишини кўрсатиши; ўқитиш ва ўқишға йўналтирилганлик [2].

Турли давлатларда жорий қилинган педагоглар учун касбий стандартларнинг қиёсий таҳлили уларда умумий ёндашувлар, тузилмавий жиҳатдан ўхшашликлар ёки бир-биридан фарқ қилувчи қисмлар мавжудлигини кўрсатди. Жумладан, Б.Понтнинг ишларида 7 та давлат (Австралия, Канада, Чили, АҚШ, Англия, Мексика, Янги Зеландия) стандартларининг солиштирма таҳлиliga кўра улар асосан учта таркибий қисмдан иборатлиги аниқланган: педагогнинг билими, амалға оширадиган фаолияти ва эға бўлиши лозим бўлган қадриятлар. Таркибий қисмларининг мазмуни эса бир-биридан фарқ қилиши ёки бошқача номланиши мумкин [1].

Шотландияда ҳам кейинги йилларда таълим тизимини такомиллаштиришға қаратилган ислохотлар доирасида жиддий фундаментал тадқиқотлар олиб борилмоқда. Улар самараси ўлароқ педагогнинг узлуксиз касбий ривожланишини ифодаловчи қуйидаги мукамал касбий стандартлар тизими ишлаб чиқилди [6]:

- Педагогни дастлабки рўйхатдан ўтказиш стандарти (SPR);
- Педагогни тўлиқ рўйхатдан ўтказиш стандарти (SFR);
- Фаолият давомидаги касбий таълим стандарти;
- Лидерлик ва бошқарув стандарти.

Педагогни дастлабки рўйхатдан ўтказиш стандарти педагогик олий ўқув юртлири битирувчиларига кўйиладиган талабларға йўналтирилган бўлиб, янги ишға қабул қилинган ўқитувчилар стажер сифатида бир йил давомида шу асосида фаолият юритадилар. Бу имтиёзли давр ҳисобланиб, стажёр умумий юкламанинг 70%ини бажаради ва қолган вақтини касбий ривожланишға сарфлайди. Касбий фаолиятға кириш дастурини муваффақиятли яқунлаган ўқитувчилар Педагогни тўлиқ рўйхатдан ўтказиш стандартиға ўтказилади. Иккала стандарт ҳам ўқитувчининг касбий компетенцияларини белгилайди ва тўртта қисмдан иборат қилиб шакллантирилган: касбий қадриятлар ва шахсий садоқат; касбий билимлар ва тушунчалар; касбий кўникма ва қрбиялиятлар; касбий ҳаракатлар.

Фаолият давомидаги касбий таълим стандартининг биринчи бўлими юқоридаги қисмларға мос келади. Иккинчи бўлими эса касбий ривожланишнинг қуйидаги соҳаларини қамраб олади: педагогика, ўқитиш методикаси, ўқитадиган фани назарияси; ўқув режаси ва баҳолаш; тадқиқотчилик фаолияти; сиёсий жараёнлар, ўқитиш назарияси ва амалиётидаги таълимға доир жорий ёндашувлар; касбий таълимини ривожлантириш ва қўллаб-қувватлаш; барқарор ривожлантиришға йўналтирилган ўқитиш.

Лидерлик ва бошқарув стандарти асосида касбий қадриятлар ётади ҳамда у жамоада ишлаш, лидерлик сифатларини ривожлантириш, белгиланган бошқарув ҳаракатлари ва стратегик тафаккурнинг мавжудлигини ифодалайди.

Россия Федерацияси, Украина ва Қозоғистон каби давлатларда ишлаб чиқилган педагоглар учун қасбий стандартлар юқорида келтирилган ёндашувдан фарқли ўлароқ кўйиладиган талаблар меҳнат функцияларининг тавсифидан иборат қилиб шакллантирилган.

А.Марголис Россияда амалиётға жорий қилинаётган педагоглар касбий стандартида қуйидаги камчиликларни кўрсатиб ўтади: биринчидан, улар касбий фаолият моделини ифодаламайди, яъни унда педагог фаолияти асосий касбий вазифаларни ечишға қаратилган меҳнат функциялари кўринишида баён қилишға уриниб кўрилган. Иккинчидан, деярли барча хорижий давлатларда касбий стандартлар ўқитувчининг ўз лавозим мажбуриятларини бажариши учун зарур бўлган меҳнат функцияларини

тўғридан-тўғри тавсифламайди. Бу ёндашув моҳиятан аввал амалда бўлган малака маълумотномалари талабларини эслатади. Кўпчилик хорижий давлатларда асосий мақсад, хизмат вазифаларини бажаришга қўйилган меҳнат функцияларидан келиб чиқадиган талабларни аниқлаштиришга эмас, аввало педагогнинг касбий фаолияти сифатини оширишга қаратилади [3].

Шуни алоҳида қайд қилиш керакки, барча мамлакатларда ҳам касбий стандартлар жорий қилинмаган бўлсада уларнинг мазкур вазифани ифодаловчи миллий тизимлари мавжуд. Масалан, ҳозирги пайтда республикамизда ходимларнинг иш фаолияти билан боғлиқ муносабатларда тегишли лавозимларнинг малака тавсифларидан фойдаланилади. Бу жараён Бразилияда педагогларнинг энг яхши амалиёти бўйича услубий кўрсатмалар, Жанубий Кореяда бошловчи ўқитувчилар учун лицензиялаш индикаторларида ўз аксини топган.

Сингапурда педагоглар учун касбий стандартларга ўхшаш бўлган ўқитувчининг компетенциялари модели (ТСМ) жорий этилган. Мазкур моделда ўн учта компетенциялар бир неча даражаларда ўқитувчи фаолиятининг самарадорлигини белгилайди. Ўқитувчининг компетенциялари модели бир нечта функцияларни бажаради: ўз фаолиятини баҳолаш; мураббийлик ва менторликни амалга ошириш; аттестация натижаларига кўра ўқитувчилар маҳоратини эътироф қилиш; ўқитувчининг касбий ривожланиш ва қўллаб-қувватлашга эҳтиёжини аниқлаш; иш ҳақиға устамлар белгиланиши [5].

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, педагогнинг касбий стандарти ўқитувчи учун миссиясини англаши, ўз фаолиятида аниқ мўлжал олиши ва ривожланишини ифодаловчи муҳим ҳужжат вазифасини ўтайди. Шундай экан, республикамизда ҳам ўқитувчилар учун касбий стандартларни ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий қилиш соҳада олиб борилаётган ислохотларнинг мантиқий изчиллигини акс эттиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Learning Standards, Teaching Standards and Standards for School Principals: a Comparative Study [Электрон ресурс] / Coordinators F. Benavides, B. Pont // OECD Education Working Paper. № 99. Centre of Study for Policies and Practices in Education (CEPPE). Paris: OECD Publishing, 2013. 79 p. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/5k3tsjqtp90v-en> (мурожаат вақти: 5.05.2020).
2. Louden W. Standards for Standards: The Development of Australian Professional Standards for Teaching / Australian Journal of Education [Электрон ресурс]. Volume: 44 issue: 2, page(s): 118-134 Issue published: August 1, 2000. Pdf.
3. Марголис А.А. Профессиональный стандарт педагога: разработка и использование в России и за рубежом. – М.: ФГБОУ ВО МГППУ, 2019. – 240 с. – С. 9.
4. Search for Teacher Education and Development Study in Mathematics [Электрон ресурс]. URL: <https://www.iea.nl/search/node?keys=Teacher+Education+and+Development+Study+in+Mathematics> (мурожаат вақти: 04.05.2020).
5. Steiner L. Using Competency-Based Evaluation to Drive Teacher Excellence. Lessons from Singapore. – 2010 [Электрон ресурс] / URL: http://opportunityculture.org/images/stories/singapore_lessons_2010.pdf.
6. The General Teaching Council for Scotland / Professional Standards – [Электрон ресурс]. URL: <http://www.gtcs.org.uk/professional-standards/the-standards/standards-for-registration.aspx> (мурожаат вақти: 7.05.2020).

МИЛЛИЙ ФИЛОЛОГИК МЕТОДИКА: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР

Қозоқбой Йўлдош, Алишер Навоий номидаги Тошкент давлат

Ўзбек тили ва адабиёти университети профессори, педагогика фанлари доктори

Аннотация. Ушбу мақолада тил ва адабиёт таълимида миллий филологик методика, ундаги муаммолар, муаммоларни келтириб чиқарувчи сабаблар ва ечимлари юзасидан кенг ва атрофлича фикр юритилган. таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: методика, ота тили, нусхакашлик, мақсад, метод, восита, шахс, этнос, миллийлик, маънавий-ақлий баркамоллик, шакл ва мазмун.

Аннотация. В данной статье представлен широкий и всесторонний обзор национальной филологической методики в области языкового и литературного образования, рассмотрены проблемы, показаны пути их решения, даны предложения и рекомендации.

Ключевые слова: методика, родной язык, копирование, цель, средства, личность, этнос, национальность, духовное и интеллектуальное совершенство, форма и содержание.

Annotation. This article presents a broad and comprehensive overview of the national philological methodology in language and literature education, its problems, causes and solutions to problems, suggestions and recommendations are given.

Key words: methodology, mother tongue, copying, purpose, method, means, person, ethnos, nationality, spiritual and mental perfection, form and content.

Ҳар қандай миллат ва мамлакатнинг тараққиёт даражаси унинг педагогикаси даражасига тўғри нисбатда бўлади. Чунки миллатнинг интеллектуал ва маънавий қиёфасини педагогика шакллантиради, мамлакат тараққиёти эса миллатнинг ақлий-ахлоқий савиясига боғлиқ. Шунинг учун ҳам жамият тубдан янгиланиб, унинг интеллектуал-маънавий ўрнаклари ўзгарган вақтда унинг педагогикаси ҳам янгиланади. Эгаман (мустақил) Ўзбекистонда педагогика илми ва амалиётида тизимли кардинал ислохотлар амалга оширилаётгани шундан. Гарчи, бу ислохотлар ҳозирча қутилган натижани бермаётган бўлсада, таълим ва тарбияда туб ўзгаришлар ўта зарурлиги англанишининг ўзи ҳам умид уйғотади.

Эндиликда жамиятнинг турли қатламларида ўқитиш методикасини ривожлантирмай туриб, таълим самарадорлигига эришиб бўлмаслиги тушунилгани ҳам қувонарли ҳол. Илмий ва амалий жиҳатдан яхши ишланмаган методикасиз самарали таълим, самарали таълимсиз тараққиёт бўлиши мумкин эмаслиги қандай аён бўлиб бормоқда. Яқин-яқинларгача ҳам методика деярли кераксиз соҳа, бирор илм бўйича тушунчаси бор одам уни етказиб бераверади деган ғайриилмий қараш кенг ёйилган эди. Эндиликда ҳатто расмий ҳужжатларда ҳам методикани ривожлантириш ва янгилаш орқалигина таълимда натижага эришиш мумкинлиги қайд этилаётир. Афсуски, методика ёрдамсиз таълимда самарага эришиб бўлмаслигини англаш жараёни силлиқ кетаётир, деб бўлмайди. Бу кечимда шошқалоқлик, буйруқбозлик, нусхакашлик, кўзбўямачилик иллатлари бўй кўрсатмоқда.

Методика кўпроқ амалий тушунча экани, унда англаб етиш билан қўллай билиш ёнма-ён бориши кераклиги тушуниб олинмаяпти. Натижада таълим жараёнида мақсад билан воситанинг ўрни алмашиб, кўп ҳолларда восита мақсадга айланиб қолаётгани кўзга ташланади. Соғлом ақлга кўра таълим самарадорлигини ошириш – **мақсад**, бунга эришиш учун фойдаланиладиган дидактик усуллар – **восита** бўлгани ҳолда таълим амалиётида кўпинча воситага мақсаддан муҳим, деб қаралаётгани кузатилмоқда. Яъни турли даражадаги педагогик амалдорлар учун бирор ўқув методининг амалда самара

беришидан кўра унинг янги ва четдан келгани, яъни урф (мода)да экани аҳамиятлироқ бўлиб қолмоқда. Эсингизда бўлса, сал олдинроқ инглиз тилини ўрганиш борасида ҳам шундай ҳол кўзга ташланганди. Яъни инглиз тилини билишга баркамол шахс шакллантиришдаги бир восита эмас, балки шахснинг камолот даражасини белгилайдиган ягона омил сифатида қаралганди. Ҳолбуки, шахснинг комиллик даражаси биргина инглизчани билиши билан белгиланмаслиги аён ҳақиқат.

Ҳозирга қадар ҳам таълимдаги амалдорлар учун педагогик-методик тадбирларнинг самара келтиришидан кўра уларнинг янгилиги ва четдан келганлиги муҳим бўлиб қолаётгани ачинарли ҳолдир. Ҳолбуки, бирор методик воситанинг янгилиги ва қаердадир муваффақият келтиргани унинг барча бошқа жойда ҳам самара келтиравермаслиги ўқитиш тажрибасидан яхши маълум. Чунки таълимда алоҳида шахслар жамоаси билан иш кўрилади ва нафақат ҳар бир шахс, балки ҳар бир ўқув жамоаси ҳам ўзига хос индивидуалликка эгадирки, ўқув методикасининг самарадорлиги айти шу ҳолатни тўғри ҳисобга ола билишда намоён бўлади.

Айни жиҳат таълим методикасининг миллийлиги масаласини юзага чиқаради. Рухшунослар таъкидлайдиларки, ҳар бир шахс олам ва унинг ҳодисаларини ўзи мансуб бўлган этносга хос йўсинда кўради, тушунади, таъсирланади ва тушунтиради. Негаки, миллий тил ва тафаккур миллий психология негизиде шаклланади. Қайсидир этнос вакилига гўзал ва эзгу кўринган амал ёки ҳолат бошқа бир улусга мансуб одам учун хунук ва ёмон туюлиши мумкин. Олам миллий кўз билан кўрилар, унинг ҳодисалари миллий онг ёрдамида тушунилар ва тушунтирилар экан, соғлом ақл тушунтириш йўсини ҳам ўзига хос миллий усулда амалга оширилиши кераклигини тақозо қилади.

Методиканинг миллийлиги, айниқса, она тили ва адабиёт ўқитишда яққол кўзга ташланади ва у ҳисобга олингандагина самарага эришилади. Негаки, филологик ўқув фанлари ўз табиатларига кўра тўлиғича миллий руҳият асосига қурилган бўлади. Бинобарин, тил ва адабиёт таълими ҳам миллий хусусиятларга таянган бўлиши тақозо этилади. Ўзбек тили ва адабиётини ўқитишда бу жиҳатлар ҳисобга олинмас экан таълимда қутилган натижага эришиб бўлмайди. Айни вақтда ўқитиш йўсинининг миллийлиги унга дунё таълимидаги илғор янгиликларни татбиқ этиш мумкинлигини инкор қилмайди.

Ҳозирги тил ва адабиёт ўқитиш жараёнида миллий пойдеворга таяниш кераклиги мутлақо ҳисобга олинмай, у бегона қолипларга солинмоқда. *Таълим миллий илдиздан узилгани учун ҳам филологик таълимнинг самарадорлиги тобора пасайиб бормоқда.*

Филологик таълимдаги сурункали оқсоқликнинг сабабларини яққолроқ тасаввур қилиш учун тил ва адабиёт ўқитишнинг яхшиланишига тўсиқ бўлаётган ҳолатларни бирма-бир кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Аввало, ота (она) тили таълимидаги нуқсонлар сабаби тўғрисида:

- ота тилини ўқитишнинг илмий концепцияси тўғри белгилаб берилмаган;
- тилни ўқитишда ўзбек тилининг асл хусусиятлари ҳисобга олинмагани, ўқувчининг оғзаки ва ёзма нутқи ўсиши эмас, грамматик қоидаларни ўзлаштириши бирламчи саналгани, дастур ва дарсликлар болаларга тил бойликларидан фойдаланишни ўргатишдан кўра лингвистик қоидаларни ўзлаштиришга қаратилгани учун кўп йиллар давомида арзирли натижага эришилмай келинди.

- ўқувчиларга баркамол қилиб шакллантирилиши керак бўлган шахс эмас, муайян фанларни ўзлаштиришга мажбур объект; ўзбек тилига эса шахснинг маънавий-ақлий баркамоллигини таъминлаш мезони эмас, балки тест саволларига жавоб бериш воситаси сифатида қаралгани каби ҳолатларнинг узоқ йиллардан буён давом этиши натижасида саводхонлик даражаси нафақат ўқувчилар, балки миллий миқёсда пасайиб кетди;

- тил сабоқларининг самарадорлиги ўқувчиларнинг ёзма саводхонлиги, нутқининг бойлиги ва равонлиги билан эмас, балки уларнинг тест саволларига жавоб топиш ҳамда

олий ўқув юртига киришга қўл келгани билан ўлчаниши ҳам ўқитувчи, ҳам ўқувчиларни тўғри йўлдан адаштирди;

– тил таълимига ўқувчини интеллектуал ва маънавий жиҳатдан комил шахс сифатида шакллантириб, уни ҳаётга тайёрлаш воситаси эмас, балки олий ўқув юртига киришга тайёрлаш босқичи сифатида ёндашиш болаларнинг олий мактабга бормайдиган катта қисми учун тил ўрганиш сабоқларини кераксиз машғулотга айлантирди;

– тил таълимининг ўқувчиларга ота тилининг адоқсиз имкониятларидан фойдаланиш йўллари ўргатиш ўрнига тилишуносликка доир битмас-туганмас қоидаларни ўзлаштиришга қаратилгани уни болалар учун ёқимсиз машғулотга айлантирди;

– таълимни янгилаш йўлидаги ишларда мазмун эмас, шакл муҳим ҳисобланаётгани, таълим жараёнига татбиқ этилаётган янги методлар моҳияти, уларни фойдаланиш йўллари олдин ўқитувчиларнинг ўзларига етарлича тушунтириб берилмай туриб, улардан бу усулларни дарҳол қўллаш талаб этилаётгани методика соҳасидаги деярли барча инновацияларнинг самарасизлигига сабаб бўлмоқда. Чунончи, интерфаол усуллардан фойдаланиш, замонавий технологияларни қўллаш, илғор педтехнологияларни ишлатиш, инновацион таълим, компетенцияли таълим сингари ёндашувларнинг бирортаси ҳам ўқитувчиларга тушунтириб берилмагани ҳолда бажариш талаб қилиниб келинмоқда. Натижада ўқитувчилар кўзбўямачилик қилишга мажбур бўлади, ўқувчилар эса методик эклектика сабаб етарлича билимсиз қолиб кетишмоқда.

Ўзбек адабиётини ўқитиш методикаси йўналишида юзага келган чуқур қолоқликнинг сабаблари, бизнингча, тубандагилар:

– адабий таълимнинг илмий концепцияси ишлаб чиқилмаган. Бундан кўп йиллар олдин бировлар томонидан тайёрланган концепция жузъий ўзгаришлар билан номига қабул этиб қўйилган. Аммо адабиёт ўқитиш стратегиясини белгилаш ва дидактик ашёлар тайёрлашда унга мутлақо амал қилинмайди;

– ўқув дастури тузишда адабиёт ўқитишдан мақсад нима экани белгилаб олиниб иш кўрилмайди;

– «Адабиёт» дастур ва дарсликларини яратишда филологик ёндашув етакчилик қилади. Яъни дарсликларга муайян синфдаги ўқувчиларда эзгу маънавий сифатлар шакллантиришга қўл келадиган асарлар эмас, балки ёзувчи танланади;

– адабиёт ўқитишга ўқувчиларда ахлокий сифатлар шакллантириш воситаси эмас, балки тест топшириқларини ечиш йўли тарзида қараш адабий таълимнинг қамровини торайтириб, ўқувчиларни чалғитади;

– бадиий асарлар ва улардаги образлар талқинида ҳамон ижтимоий-сиёсий ёндашув, яланғоч насиҳатбозлик етакчилик қилади;

– филолог ўқитувчиларнинг катта кўпчилиги асосан ўрганиладиган бадиий асардан келиб чиқадиган маънога эътибор қаратиб, унинг бадиий жозибасига доир қирраларни ёритиб бермайди ёки беролмайди.

– адабиёт ўқитувчилари бадиий матн устида ишлаш йўллари яхши билмаганликларидан барча синфларда ижодкор таржимаи ҳолини ўргатишга алоҳида вақт сарфлашади. Ҳолбуки, замонавий методика илмида кўп йиллардан буён фақат юқори синфларда ёзувчи умрйўлига вақт ажратиш кераклиги айтиб келинади. Чунки катта мактаб ёшидаги ўқувчиларгина ижодкорнинг ҳаёт йўли билан унинг муайян асари ўртасидаги боғлиқликни пайқай олади;

– ўқитувчиларда муайян бадиий асар юзасидан барча ўқувчиларда бир хил фикр шакллантиришга интилишнинг ҳамон ҳукмрон экани адабиёт ўқитишнинг зерикарли бўлишига олиб келмоқда;

– бадиий матндан келтириб чиқариладиган ижтимоий-ҳаётий маънонинг очиқ ва яланғоч талқини адабиёт сабоқлари самарасизлигига сабабдир;

– ханузгача бадиий образларга ижобий-салбий тарзида қараш мавжудлиги адабиёт сабоқларини жўнлаштиради;

– ўқитувчиларнинг болаларга фақат бўлажак абитуриент ёки мутахассис сифатида ёндашиб, уларга фанга доир маълумотларни ўзлаштиришга мажбур объект тарзидаги қараш адабий таълимни самарасиз қилади. Ўқувчининг, биринчи навбатда, бетакрор одам экани ҳисобга олиниб, унда инсонлик сифатларини шакллантиришга, бадиий асар ёрдамида уни оламда рўй берадиган ҳар қандай воқеа-ҳодисага ўзининг мустақил муносабатини билдира оладиган шахс тарзида таркиб топтирилиши кўзда тутилиши керак;

– филологик таълим методикаси борасида силжишга эриша олинмаётганининг асосий сабабларидан бири ўқитувчиларда сабоқ ўтиш усулини танлаш эрки йўқлигидир. Улар ўзларининг қобилият йўналишлари, ўқувчиларининг тайёргарлик даражалари ва руҳий ҳолатларидан келиб чиқиб эмас, балки педагогик чиновниклар буюрган усулда сабоқ ўтишга мажбурдирлар. Улардан ўз фаолиятига мустақил ёндашиш имкони олиб қўйилган.

Эътибор қилинса, кейинги ўттиз йилдан ортиқроқ давр мобайнида методик ёндашувлар тизими бир неча сидра янгиланди. Педагогик инновациялар тинимсиз жорий этилмоқда. Лекин шу вақт орасида мамлакат бўйича бирорта ўқитувчининг тажрибаси оммалаштирилмади. Нега? Чунки бизда педагогик-методик инновациялар тепадан пастга тушириладиган бўлди. Ўқувчларга қайси усулдан фойдаланиб сабоқ бериш кераклиги вазирликдагилар томонидан белгилаб берилиши одатга айланди. Ҳолбуки, педагогик инновация фақат пастдан юқорига, яъни ўқитиш амалиётдан бошқариш босқичига қараб йўналгандагина самара бериши дунё тажрибасидан маълум. Бизда эса барча дидактик янгиликлар юқоридан – бошқарув органларидан пастга туширилиши дахлсиз қоида саналади. Яъни ўқув амалиётидан беҳабар одамлар таълимни самарали қилиш йўлини шу соҳада ишлаётганларга ўргатади. Ёмони шундаки, бу хил ўргатишлар таклиф ё тавсия эмас, балки бажарилиши мажбурий талаб кўринишини олмоқда.

Кўп минг йиллик таълим амалиёти кўрсатадики, бирорта педагогик тадбир, усул, янгилик ҳамма жойда ёппасига бирдай самара бериши мумкин эмас. Чунки таълимнинг объекти турлича миназ (табиат)га эга тирик одамлардир. Тирик одамларга эса турлича ёндашиш керак бўлади. Педагогик амалдорлар истаганидай таълимда бирор ўқув методининг ёппа татбиқи кутилган самарани бермайди.

Ўқитувчиларда профессионал эрк қолмади. Унинг нимани, қаерда, қандай иш қилиши кераклиги қатъий белгилаб қўйилган ва ундан ташқари чиқишга йўл берилмайди. Унга фақат чекловларни айланиб ўтиб, чекловчиларни чалғитишга уриниш йўлигина қолган. Маълумки, эрки йўқ одамда шавқ, ижодкорлик, бугун расм бўлганидай айтилса, креативлик бўлмайди. У ўз меҳнати ва эмгак объектига қул сингари муносабатда бўлади. Қул эса ишига ижодий ёндашишни эмас, балки ундан тезроқ кутулишни ўйлайди.

Чегарасиз чекловлар педагоглардаги ижодкорлигу изланишнинг йўқолиб кетишига сабаб бўлмоқда. Ўзлари эркин бўлмаган мутахассислардан эркин фикрли ўқувчиларни тарбиялаш талаб қилинаётгани мантиқсизликдир. Чинакам эгаман шахслар фақат эгаман шахслар томонидангина шакллантирилиши мумкин.

Жамиятнинг барча қатламларида педагогика, хусусан, методикага эҳтиромли муносабат шаклланмас, унинг тараққиёти йўлига қўйилган тўсиқлар олиб ташланмас экан, таълимда ижобий ўзгаришлар юз бермайди. Олий аттестация комиссияси, вазирликлар тил ва адабиёт методикаси илми ривожига алоҳида эътибор қаратиб, уни қолипдан чиқаришлари, методиканинг тақдири мутахассислар қўлига берилишигина филологик таълим самарадорлигини таъминлаши мумкин. Ҳозир юқори ташкилотларда методика юзасидан шунча диссертация ёқланди, лекин таълимда қандай ижобий

Ўзгариш юз берди, деб ёзғириш туйғуси ҳукмрон. Илмий иш ёзган тақиқотчида ўз методик янгилигини амалиётга ҳам жорий қилиб бериш имкони бўлмайди. Бу – янгиликни жорий этишдан манфаатдор бўлган таълим вазирликлари қилиши керак бўлган юмуш. Бутун Ўзбекистон бўйича ота тили ўқитиш методикасидан **битта**гина, адабиёт ўқитиш методикасидан эса **олти нафар** фан доктори борлиги, уларнинг ҳам ўртача ёши олтмиш бешга яқин экани бу соҳага қаратилган эътиборнинг даражаси қандай ва миллий филологик таълим тизимида ижобий силжилар бўлиш эҳтимолининг қанча эканини билдирадиган кўрсаткичлардир.

Қайтариқ бўлсада, миллий методик тизим дастур ва дарсликлар яратишда фақат фан мантиғига таяниб иш кўриш тўхтатилиб, педагогик мантиққа суяниш устувор бўлганида, ўқувчиларга тил ва адабиёт ўқув фанларини фақат олий мактабга кириш учун эмас, балки бундай билимларсиз тўла маънодаги шахс бўлолмаслиги сабаб ўрганиш кераклиги сингдирилгандагина самара бериши мумкинлигини таъкидлагим келади. Мактаб адабиёти учун адибнинг мавқеи эмас, балки асарларининг ўқувчида эзгу маънавий-ахлоқий сифатни юзага келтиришга хизмат қилиш даражаси бирламчи саналиши керак.

Она тили ва адабиёт ўқитишда кутилган ижобий натижаларга эришиш бу борадаги ишларнинг мунтазам ва холис текшириб турилишига ҳам боғлиқ. Лекин текшириш ўқитувчига ёрдам бериш, йўл кўрсатиш йўналишида хайрихоҳлик билан амалга оширилиши керак. Ҳозирда текшириш кўпроқ айб топиш, ишларнинг фақат текширувчи истаганидай бўлишига эришишга қаратилган. Бизнингча, таълим сифатини яхшилаш учун текширувчи тизимлар, демакки, текширувчилар сонини, айниқса, текширишга доир қоғозлар миқдорини кескин камайтириш керак. Бу, ўз навбатида, бошқарув аппаратидаги чиновниклар миқдори озайтирилишини тақозо этади. Ҳаётий ҳақиқат шундаки, аппарат қанча катта бўлса, амалий иш шунча кам бўлади. Чунки ҳар бир аппаратчи ёмонлигидан эмас, балки лавозими талабига кўра, таълим кечими ҳақидаги маълумот қайд этилган қоғоз билан иш кўришга маҳкум.

Ўқитиш сифатини текшириш чин маънодаги текшириш бўлиши, текширувчи учиб-қўниб одам санаш, тадбир ўтказиш, қоғоз кўриш ўрнига таълимнинг сифати билан кизиқиши, синф ва ундан ташқаридаги машғулотларни бошдан охиригача сабр билан кўриб, сўнг хулоса чиқаришга ўрганиши керак. Бунинг учун ўтириб дарс кузатиш ва уни ўқитувчилар билан биргаликда таҳлил қилиш лозим. Ҳозирча текширувчилар учун сўраганда кўрсатиладиган қоғозлар муҳим бўлиб қоляпти. Ўқитувчининг қанчалик сифатли сабоқ ўтгани эмас, қанчалик кўп қоғоз тайёрлагани ҳал қилувчи кўрсаткич саналмоқда.

Замонавий миллий методика ўқувчиларнинг рутбаси ҳам жиддий ўзгаришини талаб қилади. Энди уларга ўқитиш кечимининг объектигина эмас, шу жараёни амалга оширадиган субъектлар тарзида қараш керак бўлади. Шундай қилинса, ўқувчиларда мустақил фикрлаш, ташаббускорлик, изланувчанлик сифатлари шаклланади.

Ўз кўзқарашига эга шахслар шакллантиришга қаратилган миллий филологик таълим мавжуд камчиликлардан қутулиб, ўқитиш кечимини ўқувчиларнинг ёш ва руҳий хусусиятларига мослаб ташкил эта билса, шубҳасиз, ўз олдида турган улуғвор вазифаларни бажара олади.

ФОРМИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОЗИЦИИ И ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОЗНАНИЯ, КАК УСЛОВИЕ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ИМИДЖА УЧИТЕЛЯ

Ф.Б.Нарзикулова, доктор психологических наук, доцент Самаркандского республиканского центра повышения квалификации работников народного образования

Аннотация. В статье раскрыт психолого-педагогический аспект формирования имиджа в профессиональной деятельности педагога. В статье представлена главная идея науки имиджелогии – как особой науке о человеке - главной целью, которой, становится самореализация личности. Рассмотрены структура профессионального имиджа и принципы его построения.

Ключевые слова: имидж, профессиональный имидж, имидж педагога, психолого-педагогическая модель имиджа современного педагога, педагогическое мастерство, образ, развитие.

Аннотация. Мақолада инсон ҳақидаги муҳим фан сифатида имиджеологиянинг бош ғояси келтирилган бўлиб, унинг асосий мақсади шахснинг ўз ички микониятларини рўёбга чиқаришга йўналтирилмоқда. Шунингдек, педагогнинг касбий фаолияти давомида имижни шалланганининг психологик-педагогик аспектлари очиб берилган ҳамда касбий имижнинг тузилмаси ва уни шакллантириш тамойиллари кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: имиж, касбий имиж, педагог имиж, замонавий педагог имижининг психологик-педагогик модели, педагогик маҳорат, қиёфа, ривожланиш.

Annotation. The article reveals the psychological and pedagogical aspect of image formation in the professional activity of a teacher. The article presents the main idea of the science of imageology - as a special science of man - the main goal, which becomes the self-realization of the individual. The structure of a professional image and the principles of its construction are considered.

Keywords: image, professional image, image of a teacher, psychological and pedagogical model of the image of a modern teacher, pedagogical skill, image, development.

Проблема формирования профессионального имиджа учителя, является одной из актуальных в современных социально- психолого-педагогических науках. Учитывая специфику работы учителя начальной школы и его взаимодействие с младшими школьниками, важно отметить, что профессиональный имидж учителя начальных классов - это такое многоуровневое образование, которое интегрирует в себе профессиональные знания, умения и навыки, внешнее обаяние, внутреннюю привлекательность и все имеющиеся компоненты культуры. Анализ научной литературы по исследуемой проблеме показал, что необходимое условие становления профессионального имиджа учителя начальных классов, основывается на наличие его педагогической позиции и педагогическом сознании.

По мнению исследователей, целесообразно рассматривать совокупность позиций, которые выступают как устойчивые системы отношений учителя к ученику, к себе, к коллегам, определяющих поведение учителя. Профессиональная позиция, в данном случае, выражает профессиональную самооценку, уровень профессиональных требований учителя, его отношение к тому месту в системе общественных отношений в школе, которую он занимает, и к тому, на которое претендует. Профессиональная позиция тесно связана с мотивацией учителя, с осознанием значения своего труда. В свою очередь, общая профессиональная позиция учителя, который определяет, как стремление быть и оставаться учителем и конкретные профессиональные позиции в зависимости от видов педагогической деятельности, которой отдают предпочтение. Так,

например, у учителя может преобладать позиция предметника или же позиция воспитателя и тому подобное.

Особенно интересен взгляд исследователей на позицию «учитель». Учитель способен учить любого, но не чему угодно. Учитель должен привить ученику потребность в ценностях, над которой он работает. Таким образом, в развитии профессиональной позиции учителя, особую роль, играет совместная деятельность. Любая деятельность обязательно содержит в себе элементы мыслительной организации, рефлексивного оформления и коммуникативного выражения. Существуют условия становления педагогической позиции:

- усвоение педагогом содержания педагогического образования: опыт профессиональной социализации;
- рефлексии генезиса своих педагогических функций;
- готовность реализовывать принцип непрерывности профессионального самосовершенствования во всех последующих фазах своего профессионального роста;
- направленность непрерывного педагогического образования на профессионально-личностное саморазвитие педагога, включает в себя его самообразование, самоопределение, самореализацию и самоутверждение;
- стадийность в профессионально-педагогической подготовке: при соблюдении единых принципов учета специфики их реализации в содержании, методах и организационных формах обучения на разных ступенях и уровнях непрерывного образования педагога;
- самоидентификация педагога как условие его позиционного самоопределения [3, с. 107-108].

Как мы видим, понятие «профессиональная позиция» дает возможность не только выявить и понять уровень сознания, тип деятельности, характер общения, характеризующие данного педагога, но и центральную детерминанту педагогического сознания конкретного учителя. Педагогическое сознание – это совокупность педагогических идей и целевых установок. Они и являются ориентиром и инструментом педагогической деятельности. Педагогическое сознание характеризует одновременно педагогическое мышление учителя, определенные аспекты его педагогической культуры и социально-педагогические свойства личности – ее установки, уровень знаний и эффективность умений и навыков.

Педагогическое сознание учителя начальных классов в структуре личностной самореализации определяется сформированностью таких знаний:

- а) методологические – о путях познания педагогических явлений;
- б) теоретические – выполняют объяснительную и ориентировочную функцию (содержание образования, способы усвоения видов образования, природа методов обучения, сущность учебного материала, признаки учебных задач, структура программ и учебников);
- в) общепедагогические – о способах педагогических действий, которые могут применяться в организации обучения и воспитания;
- г) прикладные – пригодные для конкретных педагогических процессов.

Таким образом, именно педагогическое сознание и профессиональная позиция служит основой, для проявления учителем в процессе развития самореализации элементов творчества с помощью моделирования и прогнозирования педагогического процесса и воспитательных воздействий. Проведенный нами анализ научной литературы в рамках нашего исследования указывает на то, что необходимое условие становления профессионального имиджа учителя начальных классов, основывается, прежде всего, на наличии его педагогической позиции и педагогическом сознании.

Использованная литература:

1. Юдина Е. Г. Профессиональное сознание педагога: опыт постановки проблемы в современном образовании // Психологическая наука и образование. - 2001. - № 1. - С. 89-101.

2. Бедерханова В. П. Становление личностно ориентированной позиции педагога: [монография] // - Краснодар, 2001. - 220 с.

3. Борытко Н. М. Условия становления профессиональной позиции педагога-воспитателя в системе непрерывного образования // Развитие личности в образовательных системах Южно-Российского региона: Тезисы докладов. - Ростов-на-Дону, 2001. - Ч. 2. - С. 107-108.

XALQ TA'LIMI XODIMLARI MALAKASINI OSHIRISH TIZIMI TA'LIM SIFATINI TA'MINLASHDA O'QUV-USLUBIY MAJMUALARNING O'RNI

M.To'xtasinov, Namangan VXTXQTMOHM

Annotatsiya. *Ushbu tezisda xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimida ta'lim sifat-samaradorligi masalalari hamda uni ta'minlashda o'quv-uslubiy majmualarning o'rni haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *o'quv-uslubiy majmua, ishchi o'quv reja, ishchi o'quv dastur, o'quv fani dasturi, ta'lim texnologiyasi, ma'ruzalar matni, texnologik xarita.*

Аннотация. *В тезисах рассматриваются вопросы качества и эффективности обучения в системе переподготовки и повышения квалификации работников народного образования, а также роль учебно-методических комплексов в его обеспечении.*

Ключевые слова: *учебно-методический комплекс, рабочий учебный план, рабочая учебная программа, учебная программа, образовательная технология, текст лекций, технологическая карта.*

O'zbekiston Respublikasida islohotlarning hozirgi bosqichida yuqori malakali, zamonaviy kadrlar tayyorlash, mamlakatning ilmiy-intellektual salohiyatini kuchaytirish dolzarb vazifa bo'lib turibdi. Chunki, jamiyatning istiqboli, mamlakatning raqobatbardoshligini oshirish ko'p jihatdan tayyorlanayotgan kadrlarga, intellektual salohiyatning qay darajada ekanligiga bog'liq.

Yuqori malakali va yuksak ma'naviyatli kadrlar uzluksiz ta'limda tayyorlanadi. Uzluksiz ta'limning asosiy bo'g'inlaridan biri kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash ta'limi hisoblanadi. Mazkur ta'lim tizimi farzandlarimizni har tomonlama sog'lom bo'lib kamol topishida alohida o'ringa ega bo'lgan pedagog o'qituvchi va murabbiy kadrlar bilan ishlaydi, ularga ilmiy-metodik xizmat ko'rsatadi. Demak, mazkur ta'lim tizimining sifat samaradorligini har tomonlama yaxshilash bevosita yosh avlod taqdiriga ham bog'liqdir. Shunday ekan, barcha ta'lim tizimlari qatori malaka oshirish institutlarida kechadigan barcha jarayonlar maqsadga muvofiq, rejali, tizimli, uzluksiz va izchil bo'lishi lozim. Malaka oshirish institutlaridagi o'quv-tarbiya jarayonining asosi, ta'bir joiz bo'lsa «yuragi» bu darsdir.

Dars samaradorligi esa yuritilayotgan o'quv-uslubiy va me'yoriy hujjatlarga bevosita bog'liqdir. Jumladan, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash ta'limida o'quv-uslubiy majmualarning o'rni va ahamiyati kattadir.

O'quv-uslubiy majmua bu – muayyan fan yoki kasbni to'liq va sifatli o'rganish uchun zarur bo'lgan o'quv-uslubiy hujjatlar va o'qitish vositalari majmuidir.

O'quv-uslubiy majmuada uning maqsadi va vazifalari juda ko'p nazariy, uslubiy va ilmiy tadqiqot materiallari asosida yoritilishi hamda mazkur o'quv uslubiy majmua qaysi ta'lim yo'nalishlari tinglovchilari uchun mo'ljallanganligi ko'rsatilishi kerak.

Oliy ta'lim muassasalari o'quv-uslubiy majmuasida ta'lim standarti, o'quv dasturi, ishchi dastur, ta'lim texnologiyasi, mashqlar to'plami, testlar, nazorat uchun savollar, umumiy savollar, tarqatma materiallar, referat mavzulari, dars ishlanmasi, o'quv materiallari, kurs ishi mavzulari, mualliflar haqida ma'lumot, foydali maslahatlar, normativ xujjatlar va baholash mezonlari, ko'rgazmali qurollar va texnik vositalar, foydalanilgan manba va adabiyotlar ro'yxati ko'rsatilishi nazarda tutiladi.

Quyida o'quv-uslubiy majmuadagi asosiy xujjatlarning ayrimlarini keltirib o'tamiz.

Ishchi o'quv rejasi – muayyan ta'lim muassasasi uchun o'qitish jarayonining kalendar – taqvim tuzilmasini va bosqichlarini ifodalaydigan namunaviy o'quv rejasi asosida ishlab chiqilgan hujjat.

Ishchi o'quv dasturi – muayyan o'quv predmeti uchun namunaviy o'quv dasturi asosida ishlab chiqilgan va o'qitishning to'liq mazmunini ochib beruvchi hujjat.

O'quv fani dasturi – ta'lim mazmuni, uning talabalar tomonidan o'zlashtirilishining eng maqbul usullari, axborot manbalari ko'rsatilgan normativ hujjat.

Ta'lim texnologiyasi – oldindan belgilangan o'quv maqsadlariga erishishni kafolatlaydigan, ta'lim jarayonida inson va texnika resurslaridan foydalanishning loyihalashtirilgan, ta'lim modellarini optimallashtirish maqsadida, inson va texnika resurslari va ularning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda, butun o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini yaratish, qo'llash va aniqlash tizimidir.

Ma'ruzalar matni – muayyan fanning o'quv dasturi bo'yicha, undagi ayrim mavzularning asosiy va qo'shimcha adabiyotlar ko'rsatilgan, o'z-o'zini nazorat qilishga oid savollar turkumi, mavzuga tegishli tayanch atama va iboralar keltirilgan, doimiy ravishda ilmiy tadqiqot izlanishlari asosida yangilanib turiladigan ta'lim muassasasining ilmiy kengashi tavsiyasi bo'yicha chiqariladigan kichik adadli tarqatma material.

O'quv mashg'ulotining texnologik xaritasi – bu o'quv jarayonidagi o'rganilayotgan mavzu rejasiga mos o'quv-biluv topshiriqlarini mantiqiy izchillikdagi (bosqichma-bosqich holdagi) o'rganish algoritmidir va u quyidagi algoritmik bosqichlar asosida faoliyat yuritishini ta'minlaydi: darsning maqsadi va vazifalari; muayyan o'quv mashg'ulotining o'qitish natijalari va qo'yilgan maqsadni bosqichma-bosqich amalga oshirish hamda rejalashtirilgan natijalarga erishish; o'rgatish texnologiyasining uslubiy vositalari (usullar, shakllar va o'qitish vositalari). Shuningdek, o'quv mashg'ulotining texnologik xaritasida o'quv axborotli darsining qaysi bosqichida, qanday hajmda ma'lumotlar berish hamda qanday usul va vositalarning foydalanish lozimligi ham e'tiborga olinadi.

Xulosa o'rinda shuni ta'kidlash mumkinki, farzandlarimizni hech kimdan kam bo'lmay kamol topishlari, ularni Vatan va xalq manfaatlariga sodiqlik ruhida tarbiyalanishlari hozirgi davr kadrlarning ilmiy salohiyati, pedagogik mahorati bilan bir qatorda bevosita pedagog kadrlar muntazam tarzda malaka oshirib boradigan institutlar hamda ularda yuritilayotgan ish xujjatlariga bevosita bog'liqdir.

MAKTABNI BOSHQARISHGA INNOVATSION YONDASHUVLARNING AYRIM JIHATLARI

***B.N.Pulatov, A.Avloniy nomidagi XTTRMXQTMOI dotsenti,
fizika-matematika fanlari nomzodi***

Annotatsiya. Maqolada maktabda innovatsion boshqaruv, maktabni boshqarish tizimiga innovatsion yondashuvda tizimli strategiyaning ayrim jihatlarini o'rganilgan.

Kalit so'zlar: maktab, innovatsiya, boshqaruv, strategiya, tizimli strategiya, axborot muhiti, axborot texnologiyalari.

Аннотация. Статья посвящена инновационному управлению школой, некоторым аспектам системной стратегии инновационного подхода системы управления школой.

Ключевые слова: школа, инновация, управление, стратегия, системная стратегия, информационная среда, информационные технологии.

Annotation. The article is devoted to the innovative management of the school, some aspects of the systemic strategy of the innovative approach of the school management system.

Keywords: school, innovation, management, strategy, system strategy, information environment, information technology.

Mamlakatimizdagi ta'lim tizimining bugungi islohotlari nafaqat ta'lim tizimida, balki ta'lim muassasalarining o'zida, shu jumladan, umumta'lim maktablarida ham islohotlarni belgilovchi innovatsion jarayonlarni keng joriy etishni nazarda tutadi. Ta'lim sohasidagi innovatsiyalar nazariyasi ilmiy va ommabop axborot vositalarida keng yoritilgan, shu sababli maktabni boshqarishda innovatsion yondashuvdan foydalanishning amaliy jihatlari ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir.

Maktabni boshqarish tizimiga innovatsion yondashuvda, ta'limdagi o'zgarishlarga jiddiy e'tibor qaratiladi hamda ijtimoiy, madaniy, huquqiy va iqtisodiy o'zgarishlarga moslashish kuzatiladi. Shu bilan bir qatorda boshqaruv darajasidagi yangiliklar nafaqat tashqi muhitning ehtiyojlariga mos ravishda maktabni o'zgartirishga qaratiladi, balki maktabning ta'lim maqsadlarini amalga oshirish uchun o'z imkoniyatlaridan foydalangan holda tashqi muhitga ta'sir qilishga yo'naltiriladi. Bu maktabning tashqi muhitiga maqsadli ravishda ta'sir qilish orqali maktabning o'zida muhitni o'zgartirish uchun sharoit yaratishga imkon beradi.

Bilamizki, ta'lim tizimini boshqarishdagi innovatsiyalar qisman va tizimli bo'lishi mumkin. Boshqaruvga innovatsiyalarni qisman kiritish strategiyasi alohida innovatsion loyihalarni amalga oshirish orqali joriy etiladi. Bunda maktab faoliyatining muayyan sohalarida tajriba ishlarini takomillashtirish nazarda tutiladi. Masalan, fizika fani kabinetining moddiy bazasini yaxshilash, tarix fani bo'yicha videroliklar olish, biologiya fani eksponatlarini yig'ish va boshqalar. Bu holda iqtidorli o'quvchilar yutuqlarining yuqori darajasi maktab bo'yicha ko'pchilik bolalarning bilim darajasining pastligini qoplaymaydi. Biroq, amaliyot shuni ko'rsatadiki, bu yo'nalish butun maktabni to'liq isloh qilishni ta'minlamaydi va natijada boshqa sohalariga bo'lgan e'tiborning pasayishiga olib keladi. Shu sababli, maktablarda tizimli innovatsiyalar strategiyasi umumiy ta'lim sifatini ko'tarishga yo'naltirilsa mamlakatimizning Harakatlar strategiyasi asosidagi islohotlarning hozirgi bosqichiga ko'proq mos keladi [1].

Tizimli strategiya kelajakda ta'limga qo'yiladigan talablarning o'zgarishini bashorat qiladi, o'rta va uzoq muddatli istiqbolda smart maqsadli rejalashtirish usulidan foydalanadi, ustuvor yo'nalishlarni aniqlaydi, muvofiqlashtirishni ta'minlaydi. Tizimli yondashuv ta'lim muassasasi rivojlanishining yaxlitligini ta'minlaydi. Bunda boshqaruv darajasida yangiliklarni kiritish orqali istiqbolda qanday natijaga erishilishini tasavvur qilgan holda harakatlar va amallar ketma-ketligi belgilanadi. Istiqbolda bashoratlangan ta'lim sifati darajasiga o'tishda ustuvorliklarni belgilashdan asosiy maqsad, maktab faoliyati turg'unligini saqlagan holda butun tizimga nisbatan natijadorlik mezonlari asosida innovatsiyalarni kiritishdan iborat bo'lishi lozim.

Boshqaruv innovatsiyasining tizimli strategiyasi natijaga yo'naltirilgan. Boshqaruv strategiyasining bu tamoyili ta'lim sohasida juda muhimdir. Bugungi ta'lim tizimida o'qitish jarayonini takomillashtirish, ya'ni o'qitishning yangi shakllari va usullarini ishlab chiqish hamda joriy etishni faol ravishda takomillashtirish tendensiyasi mavjud. Bu o'quv jarayonini tashkil etishdagi muvaffaqiyatning orqasida uning natijasi yo'qolishiga olib keladi. O'qituvchilar o'quvchilarning yutuqlari parametrlari va mezonlari to'g'risida yetarlicha o'ylamaydilar, amalda ushbu yutuqlarni kuzatish uchun tegishli tashxislash usullari mavjud

emas. Odatda yagona va to'liq natija sifatida subyektiv usuli bilan aniqlangan balli baholangan o'zlashtirish ko'rsatkichi olinadi.

Tizimli innovatsiyalar strategiyasida boshqaruvning ildamlash tamoyilidan foydalanilganligi sababli, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan murakkablashtiruvchi omillarni bashorat qilish ularning harakati maktab uchun salbiy oqibatlariga olib kelgunga qadar ularga munosabat bildirishga imkon beradi. Tamoyilga asosan oraliq maqsadlar tizimi yaratilib, ularning har birining bajarilishi nazorat qilinadi va muayyan boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Oraliq maqsadlar orasida maktabning o'zida tashkiliy tuzilish va funksional tartibning o'zgarishi alohida o'rin tutadi. Maktab boshqaruviga tizimli va maqsadli yondashuv, innovatsion strategiyaaning asosini tashkil etib, quyidagi omillarni o'z ichiga oladi:

zaruriy ta'minot: moliyaviy, kadrlar, moddiy-texnik, axborot va boshqa vositalarni aniqlash;

maktab faoliyatining barcha turlari va yo'nalishlari hamda ular bilan o'zaro aloqada bo'lgan nazorat qiluvchi va boshqaruvchi tashkilotlar bilan hamkorlik uchun zarur harakatlar ro'yxatini ishlab chiqish;

ma'lum muddatda amalga oshiriladigan va ijtimoiy asoslangan maqsadlarni belgilash.

Zamonaviy maktab uchun boshqaruvning innovatsion modelini ishlab chiqish va amalga oshirish jiddiy mehnat talab qiladi. Bu innovatsion model ta'limni boshqarish tashkilotlari mutaxassislari, olimlar, pedagoglar, ota-onalarning birgalikdagi sa'y-harakatlari natijasida yaratilishi mumkin. Bugungi kunda bunday model boshqaruvning yangi usullarini izlash bilan bog'liq muammo sifatida ko'proq uchraydi [2].

Maktabning maqsadi ta'lim xizmatlarining individual iste'molchilari – o'quvchilar va ularning ota-onalari, umuman jamiyatning ehtiyojlari bilan belgilanadi, bu esa ta'limning asosiy buyurtmachisi - davlat tomonidan kafolatlangan va ijtimoiy zarur bo'lgan minimal ta'limni belgilaydi.

Maktabni boshqarishning innovatsion modelini ishlab chiqish va amalga oshirish o'quvchilar va o'qituvchilar darajasida o'quv faoliyati sifatini monitoring qilish tizimini yaratishni talab qiladi. Oqilona boshqaruv innovatsiyalari faqatgina ta'lim jarayonida aniqlangan tendensiyalarni tahlil qilish orqali asoslanishi mumkin.

Maktabda innovatsion boshqaruv to'g'risida so'z yuritganda zamonaviy axborot muhitini yaratish kabi innovatsiyalarning bir qismini ta'kidlash zarur. Maktablarning bunday muhiti o'quvchilar va pedagoglar, ota-onalar va internetga ulanish uchun ma'lumot oqimini tarqatish funksiyasini bajaradigan kutubxona, audio va video kutubxonani o'z ichiga oladigan maktab media markazini o'z ichiga olishi zarur. Buning uchun maktab kompyuter tarmog'ini loyihalashtirish, uning vazifalarini belgilash va tartibga solish, o'quv va tarbiya, ekspluatatsion ma'lumotlarni joylashtirish orqali zamonaviy texnologiyalarning imkoniyatlariga javob beradigan, ma'lumot yig'ish, tizimlashtirish va har qanday foydalanuvchiga cheksiz kirishni ta'minlaydigan maktab axborot muhitini yaratish lozim [3].

Tabiiyki, ta'limni boshqarish darajasida axborot texnologiyalaridan foydalanishni rag'batlantiradigan shart-sharoitlarni yaratmasdan, bunday axborot infratuzilmasini amalga oshirish mumkin bo'lmaydi. Zamonaviy maktabning innovatsion boshqaruvini amalga oshirishning qolgan barcha qismlari maktab rahbarining qo'lida. Faqat bugungi kunda bunday boshqaruvga bo'lgan ehtiyojni anglash kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017-йил 7-февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида» ПФ-4947-сон Фармони.

2. Пулатов Б.Н. Таълимда инновациялар ва инновацион бошқарув. Тошкент, А.Авлоний номидаги ХТТРМХҚТМОИ. Услубий қўлланма, 67 бет.

3. Пулатов Б.Н. Ахборот технологияларининг таълим сифатига таъсири масалалари. «ОТМнинг ўқув жараёнида илғор педагогик ва замонавий ахборот-

коммуникация технологияларининг жорий этилиши: амалиёт ва истиқболлар» мавзусида илмий-амалий конференция материаллари. – Тошкент: 2018. Октябрь.169-171 бетлар.

МАЛАКА ОШИРИШ ТИЗИМИ РАҲБАРЛАРИНИНГ САМАРАЛИ БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИДА МЕТОДЛАРНИНГ КОГНИТИВ ТАҲЛИЛИ

М.Х.Байбаева, А.Авлоний номидаги халқ таълими тизими раҳбар ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти доценти, педагогика фанлари номзоди

Аннотация. Ушбу мақолада малака ошириш тизими раҳбарларининг самарали бошқарув фаолиятида методларнинг когнитив таҳлили ҳақида маълумотлар ёритилган. Малака ошириш тизими раҳбарларининг бошқарув фаолиятида методларнинг аҳамияти ҳақида фикрлар юритилган.

Калит сўзлар: тизим, метод, раҳбар, фаолият, функция, талаб, таълим муассасаси.

Аннотация. В данной статье освещена информация о когнитивном анализе методов в эффективной управленческой деятельности руководителей системы повышения квалификации. Были высказаны мнения о значении методов в управленческой деятельности руководителей системы повышения квалификации.

Ключевые слова: система, метод, руководитель, деятельность, функция, спрос, учебное заведение.

Abstract. This article highlights information on the cognitive analysis of methods in the effective management of managers of the continuing education system. Opinions were expressed on the importance of methods in the management activities of managers of a continuing education system.

Key words: system, method, leader, activity, function, demand, educational institution.

Таълим менежментида бошқарув методлари муҳим аҳамият касб этиб, улар бошқарув жараёнида ходимлар фаолиятини ташкил этиш ва уларни мувофиқлаштиришда қўлланиладиган таъсир этиш йўллари ва усулларининг йиғиндиси ҳисобланади. Бошқарув методлари асосини мазкур таъсир кўрсатиш усуллари мажмуи, яъни таъсир кўрсатиш механизми ташкил этади. Бошқариш методи бошқариш фаолиятини амалга ошириш усуллари ва йўллари мажмуидан, бошқариш тизимига самарали, мақсадга мувофиқ таъсир кўрсатишдан, яъни бошқариш функцияларини амалга ошириш механизмидан иборатдир. Лекин шуни эътиборга олиш лозимки, метод - бу тамомила объектив, раҳбарга боғлиқ бўлмаган ва мустақил тушунчадир. Услуб, гарчи у ҳам таъсир ўтказиш усуллари мажмуидан иборат бўлса-да, методдан фарқ қилади, у ёки бу раҳбарнинг субъектив, индивидуал хусусиятлари билан белгиланади. Қиёслаш учун шуни айтиш мумкинки, мусика нотаси ҳамма учун бир хил бўлса-да, лекин мусикачиларнинг ижро этиш услуб(манера)лари ҳар хилдир.

Олдинги вақтларда бошқарув методларини тавсифлашда асосий эътибор фақат ижтимоий-иқтисодий ва маъмурий методларга қаратилар эди. Замонавий ижтимоий-иқтисодий шарт-шароитларда таълим муассасаларини бошқаришга кўп даражада мос келадиган методларнинг тўртта асосий гуруҳлари: иқтисодий, ташкилий-маъмурий, ижтимоий-психологик ва ахборотлар тўплаш методларини ажратиб кўрсатиш мумкин.

Иқтисодий методлар. Бу методлар ўзаро боғлиқ бўлган иқтисодий кўрсаткичларнинг йиғиндисини тавсифлаб, ҳар бир ходим ва бутун муассаса учун талаблар белгилаш билан биргаликда замонавий талаблар даражасида фаолият

кўрсатишлари учун шароитлар яратади. Таълим муассасаси фаолиятини такомиллаштириш, инновацион жараёнларни кучайтириш, яъни ходимларнинг инновацион фаолиятларини ташкил этиш, таълим-тарбия жараёни иштирокчиларининг фаолликларини ривожлантиришда иқтисодий методлардан фойдаланилади.

Ташкилий-маъмурий методлар. Ташкилий-маъмурий методлар қарорлар, буйруқлар, фармойишлар ва кўрсатмалар тайёрлаш, уларни ўз вақтида тегишли шахсларга етказиш ва бажарилишини назорат қилиш орқали таъсир кўрсатишни назарда тутади. Мазкур метод малака ошириш тизими раҳбарлар ва ходимлар, ўқитувчилар ва ўқувчилар, умуман олганда барча жамоа аъзолари ўртасидаги мавжуд муносабатларни инobatга олган ҳолда, уларнинг қизиқиши, манфаатлари, кўникма ва малакалари, билими ҳамда қобилиятларини ўрганиб, жамоадаги мавжуд шароитларни яхшилаш ва бошқа зарурий чора-тадбирларни амалга ошириш орқали жамоа аъзоларининг фаолиятларини мувофиқлаштиришга хизмат қилади.

Ижтимоий-психологик методлар. Ижтимоий-психологик методларнинг асосий мақсади малака ошириш тизими раҳбарлари томонидан жамоада соғлом муҳитни яратишдан иборат, деб айтишимиз мумкин. Мазкур метод таълим муассасаси фаолиятининг ривожланиши, ходимлар фаолиятининг такомиллашиши, уларнинг ўз фаолиятларидан қониқишлар ҳосил қилишида, шунингдек, жамоада тарбиявий муносабатларнинг шаклланиши, раҳбар-ходим, ўқитувчи-ўқувчи муносабатларининг ижобий тараққий этишида муҳим аҳамият касб этиб, педагогик ходимлар ва ўқувчиларнинг қизиқишлари, интилиши ва ташаббусларини рағбатлантириш, уларнинг дунёқарабини кенгайтириш, маданий, маънавий ва маърифий тушунчаларини ривожлантириш, шунингдек, билим, кўникма ва малакаларининг ортиб боришини ҳамда уларда ижодий қобилиятларнинг шаклланишини таъминлайди.

Ахборотлар тўплаш методлари. Барча методлар қатори ахборотлар тўплаш методлари ҳам таълим муассасасининг фаолиятини такомиллаштириш учун раҳбарларнинг бошқарув фаолиятини илмий асосда ташкил этишда педагогик жараённинг ҳолати тўғрисида ишончли ахборотлар тўплаш ва таълим жараёни иштирокчиларининг фаолиятини объектив баҳолашни амалга оширишга хизмат қилади. Таълим муассасаси раҳбарларининг бошқарув фаолиятида қўлланиладиган методларнинг ичида муҳим аҳамият касб этувчи методлардан бири ҳисобланган мазкур метод меъёрий ҳужжатларни ва илғор педагогик тажрибаларни ўрганиш, таълим-тарбия жараёнини таҳлил қилиш, сўровномалар ўтказиш, ходимларни аттестациядан ўтказиш, тахлилий баҳолаш, умумлаштириш ва тизимлаштириш, статистик ва математик таҳлил ва бошқа кўпгина усулларни ўз ичига олади.

Таълим муассасасининг фаолиятини такомиллаштириш ва зарурий шароитлар яратиш, шунингдек, бошқарув жараёнини қайта ташкил этишда раҳбарлар мавжуд йўналишлар бўйича ишончли ва асосли ахборотлар тўплашда мазкур усуллардан ташкил топган ахборотлар тўплаш методларидан фойдаланади. Тўпланган маълумотлар йиллик, ярим йиллик, чораклик, ойлик, ҳафталик ва кунлик натижалар бўйича статистик ва математик таҳлиллар асосида солиштирилади, замонавий талаблардан келиб чиққан ҳолда, мавжуд ҳолат олдинги ҳолатга нисбатан таққосланади ва келгусида бажарилиши зарур бўлган вазифалар белгиланади ҳамда мазкур вазифаларни амалга ошириш йўналишларида қарорлар қабул қилинади.

Адабиётлар:

1. Ахмадхўжаев Х. Т., Мирдадаев К. М., Крзоков О.С. Менежмент ва стратегияни бошқариш. - Тошкент: «Илм Зиё», 2004. 12-24 бет.
2. Валижонов Р., Қобулов О., Эргашев А. Менежмент асослари. -Тошкент: «Шарқ», 2002. 25-26 бет.
3. Джўраев Р. Х., Турғунов С. Т. Умумий ўрта таълим муассасаларини бошқаришда менежментнинг асосий тушунчалари. - Тошкент: «Фан», 2006. 23 бет.

4. Йулдошев Ж. Ғ. Таълим янгиланиш йулида. - Тошкент: «Ўқитувчи», 2000.
16 бет.

**ТАЪЛИМНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ШАРОИТИДА
РАЎБАРЛАРЛАРНИНГ МЕНЕЖЕРЛИК КЎНИКМАЛАРИ АСОСИДА
САМАРАЛИ БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИНИНГ ТАШКИЛИЙ-МЕЎЁРИЙ
АСОСЛАРИ**

***З.К.Исмаилова**, педагогика фанлари доктори, Тошкент ирригация ва қишлоқ
хўжалигини механизациялаштириш муҳандислари институти профессори
М.Х.Байбаева, педагогика фанлари номзоди, А.Авлоний номидаги халқ таълими
tizими раҳбар ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти
доценти*

***Аннотация.** Ушбу мақолада малака ошириш тизими раҳбарларининг самарали
бошқарув фаолиятида менежерлик кўникмаларини шакллантириш ҳақида маълумотлар
ёритилган. Малака ошириш тизими раҳбарларининг бошқарув фаолиятида амалий,
маъмурий, таълим менежментининг аҳамияти ҳақида фикрлар юритилган.*

***Калит сўзлар:** таълим, менежмент, раҳбар, фаолият, тизим, функция, таълим
муассасаси, стратегия.*

***Аннотация.** В данной статье приводятся сведения о формировании
управленческих навыков в эффективной управленческой деятельности менеджеров
системы обучения. Обсуждается значение практического, административного,
образовательного менеджмента в управленческой деятельности руководителей
системы профессионального развития.*

***Ключевые слова:** образование, менеджмент, руководитель, деятельность,
система, функция, учебное заведение, стратегия.*

***Abstract.** This article provides information on the formation of managerial skills in the
effective managerial activity of training system managers. The importance of practical,
administrative, educational management in the management activities of the leaders of the
professional development system is discussed.*

***Key words:** education, management, leader, activity, system, function, educational
institution, strategy.*

Мамлакатимизда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотлар
жараёнида ишлаб чиқаришни ривожлантириш, ташкилот ва корхоналарнинг иқтисодий
барқарорлигини таъминлаш кўп жиҳатдан замон талабларига жавоб берадиган раҳбар
ва мутахассисларни тайёрлаш сифатига боғлиқ. Бугунги кунда ижтимоий
йўналтирилган бозор иқтисодиётини барпо этиш шароитида раҳбарларни
(бошқарувчиларни) тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш ва қайта тайёрлашда
менежерлик кўникмаларни шакллантириш алоҳида ўрин тутди.

Менежмент – инглизча сўз бўлиб, ўзбек тилида бошқарувни ташкил этиш
(бошқариш, бошқарув ҳокимияти, ташкил этиш), раҳбарлик қилиш (режалаштириш,
тартибга солиш-мувофиқлаштириш, назорат қилиш) маъноларини англатади.
Менежмент - бу кўзланган мақсадларга эришиш учун фаолиятни, яъни инсонлар ёки
уларнинг гуруҳлари фаолиятини мувофиқлаштириш ҳамда бошқариш усуллари,
шакллари ва воситалари мажмуи. Содда қилиб айтганда, менежмент умумий ҳолда у
ёки бу фаолият турини ташкил этишни ва унга раҳбарлик қилишни, яъни турли хил
соҳаларда фаолият кўрсатаётган инсонларнинг хатти-ҳаракатларини, муносабатларини

мувофиқлаштириш, уларнинг имкониятлари ва қобилиятларидан тўғри фойдаланишни ташкил этиш, назорат қилиш ва бошқаришни билдиради. Менежмент энг аввало инсонларни бошқаради, уларни ўз фаолиятига қизиқтириш, тадбиркорликка, меҳнатга ижодий ёндашиш, ўзига ишониш туйғуларини шакллантириш, соҳалар бўйича билим, кўникма ва малакаларни эгаллашига қўмаклашиш, янгиликка ва ижодкорликка чорлаш, инсонларнинг фаолиятини бошқариш демакдир. Мутахассисларнинг фикрига кўра, умумий менежмент барча хўжалик юритиш тизими учун тааллуқли бўлиб, амалий, инновацион ва стратегик менежментни ўз ичига олади. Амалий менежмент ҳам барча бошқарув соҳаларига тааллуқли бўлиб, инновацион менежмент (янгилик яратишнинг бошқаруви) ва стратегик менежмент (стратегик режалаштириш) амалий менежментни такомиллаштиришга йўналтирилган бошқарув фаолиятидан иборатдир.

Менежмент фан сифатида ўз мақсадига кўра қуйидагиларни ўрганади: бошқариш назарияси ва амалиёти; бошқариш объект ва субъекти; бошқариш тамойиллари ва усуллари; раҳбар маданияти; раҳбар ва лидер, уларнинг фазилатлари; раҳбар рейтинги; бошқаришда киришувчанлик ва қарор қабул қилиш; бошқариш функциялари; ходимларни бошқариш; ишлаб чиқаришни бошқариш, самарадорликни бошқариш; ўз-ўзини бошқариш; ҳудудий бошқариш ва ҳ.к.

Маъмурий менежмент бошқаришнинг махсус қисми бўлиб, бошқарувчи тизим ичидаги муносабатларни, унинг ривожланиш қонуниятлари, тамойиллари, усул ва услубларини ўрганади, яъни турли соҳа ташкилотлари маъмурияти фаолиятларини ташкил этиш, режалаштириш, тартибга солиш, мувофиқлаштириш, мотивация қилиш (ундаш) ҳамда раҳбарликни оқилона уюштириш усуллари ўрганади. Маъмурий менежментнинг асосий мақсади

- ташкилот маъмурияти ривожланишида уйғунликни таъминлашдан, яъни ташкилотнинг барча ички ва ташқи элементлари фаолиятининг самарадорлигини ва мақсадга мувофиқлигини таъминлашдан иборатдир. Маъмурий менежментнинг асосий субъектлари - маъмурий бошқариш аппаратлари, уларнинг бўғинлари ва турли поғонадаги раҳбарлар ва ходимлар бўлиб, уларнинг ҳар бири тегишли вазифаларга, ваколатларга ва масъулиятларга эга бўлади. Таълим менежменти - бу илмий асосда ташкил этилган, ўзига хос поғонавийликка асосланган бошқарув: раҳбар, педагогик жамоа, таълим олувчилар жамоаси. Шунга кўра бошқарувни турли хил моделлар асосида амалга ошириш мумкин: интеграл модел, биринчи поғона - педагогик жамоа фаолиятини бошқариш, иккинчи поғона - ўқувчилар фаолиятини бошқариш.

Таълим менежменти фани таълим муассасалари раҳбарларининг бошқарув фаолияти, бошқарув функциялари ва методлари, бошқаришнинг қонун-қоидалари ва тамойиллари, (Self management) раҳбар фазилатлари, бошқарувда тарбиявий муносабатлар ва раҳбарлик услублари, бошқарув масъулияти ва маданияти, (imeg) таълим муассасаси раҳбарларининг функционал вазифалари, таълим муассасаларини бошқаришда ахборот ва коммуникация, раҳбарларнинг инновацион фаолиятлари, таълим муассасаларининг ташкилий тузилиши, стратегик бошқарув ва режалаштириш, (Smart) раҳбарнинг иш вақти (Time management) ва ундан фойдаланиш, персонални бошқариш ҳамда таълим муассасаларини бошқаришда мотивлаштириш ва мотивлаштириш назарияларини тадқиқ этади.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, таълим муассасалари раҳбарларининг бошқарув фаолияти, функциялари, методлари, бошқаришнинг қонун-қоидалари ва тамойиллари, раҳбар фазилатлари, бошқарувда тарбиявий муносабатлар ва раҳбарлик услублари, бошқарув масъулияти ва маданияти, бошқаришда ахборот ва коммуникация, раҳбарларнинг инновацион фаолиятлари ҳақида малака ошириш курсларида менежмент кўникмалари шаклланади.

Адабиётлар:

1. Валижонов Р., Қобулов О., Эргашев А. Менежмент асослари. -Тошкент: «Шарқ», 2002. 33-36 бет.

2. Йулдошев Ж. Ф. Таълим янгиланиш йулида. - Тошкент: «Ўқитувчи», 2000. 19 бет.
3. Джўраев Р. Х., Турғунов С. Т. Умумий ўрта таълим муассасаларини бошқаришда менежментнинг асосий тушунчалари. - Тошкент: «Фан», 2006. 29-32 бет.
4. Тўхтабоев А. Маъмурий менежмент. - Тошкент: «Молия», 2003. 12 бет.
5. Шарифхўжаев М., Абдуллаев Ё. Менежмент. Дарслик. - Тошкент: «Ўқитувчи», 2001. 14 бет.

MALAKA OSHIRISH TA'LIMIGA INTERAKTIV YONDOSHUV SAMARADORLIK OMILLARIDAN

A.Salomov, Surxondaryo viloyati XTXQTMOHM dosenti,
pedagogika fanlari nomzodi

Annotatsiya. *Usbu maqolada malaka oshirish ta'limiga interaktiv yondoshuv, malaka oshirish ta'limi tizimida faoliyat olib borayotgan pedagog va o'qituvchilar zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari, vositalarini o'zlashtirib, pedagogik faoliyatlarida qo'llash kerakligi haqida so'z yuritilgan.*

Kalit so'zlar. *Malaka oshirish, interaktiv yondashuv, uzluksiz ta'lim, axborot kommunikatsiya texnologiyalari, kreativlik.*

Аннотация. *В данной статье говорится об интерактивном подходе в сфере повышения квалификации, о значимости овладения современными информационно-коммуникационными технологиями, средствами и их применения в педагогической деятельности педагогов и преподавателей, работающих в системе повышения квалификации.*

Ключевые слова: *повышение квалификации, интерактивный подход, непрерывное образование, информационно-коммуникационные технологии, креативность.*

Annotation. *This article refers to an interactive approach in the field of continuing education, the importance of mastering modern information and communication technologies, means and their application in the pedagogical activity of teachers and teachers working in the continuing education system.*

Key words: *advanced training, interactive approach, continuing education, information and communication technologies, creativity.*

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida: Ta'limni boshqarish bo'yicha vakolatli davlat organlarining huquq doirasiga: «...O'qitishning ilg'or shakllari va yangi pedagogik texnologiyalarni, ta'limning texnik va axborot vositalarini o'quv jarayoniga joriy etish.» - deb belgilangan.

Uzluksiz ta'lim tizimiga oid ilmiy, metodik tadqiqotlarni o'rganish, tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, pedagog - olimlar, amaliyotchilarning yillar davomida ilmiy izlanishlari kafolatlangan natija beradigan zamonaviy pedagogik va axborot kommunikativ texnologiyalarini joriy etish, pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish ta'limining sifati va samaradorligi omillaridan bo'lib, pedagogning kreativ, kommunikativ, reflektiv faoliyatini takomillashtiradi.

Yurtimizda ta'lim tizimining axborotlashuvi - global ijtimoiy jarayon bo'lib, axborot resuslaridan ijodiy, maqsadli foydalanishga yo'naltirilgan, ijodiy mehnatga bo'lgan ehtiyoj, faoliyat turlaridan biri sifatida: axborotlarni yig'ish, qayta ishlash, uzluksiz rivojlanib boruvchi ilmiy - metodik, ijodiy yondoshuvlarda foydalanish, axborot, pedagogik texnologiyalarini fan,

ta'lim, ishlab chiqarish texnologiyalarining integrasiyasidir. (*Integratsiya – o'quv fanlari, dars shakllarining o'zaro aloqadorligi, birlashib ketishi, singdirilishi, birlashib yangi, barqaror umumlashgan – yaxlit shaklini hosil qilish. Lotincha «integratio»- tiklash, yig'ish, to'ldirish; «integr» to'liq, butun, yaxlit ma'noni bildiradi.*)

Malaka oshirish ta'limi tizimida faoliyat olib borayotgan pedagog va o'qituvchilar zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari, vositalarini o'zlashtirib, pedagogik faoliyatlarida ijodiy yondoshuvlari tizimli ravishda bilim, ko'nikma va malakalarini takomillashtirishlarini faollashtiradi.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalarining vaqt o'tishi bilan murakkablashib, mukammalashib borayotgani, o'qituvchilarga zamonaviy texnologiyalardan ijodiy, maqsadli foydalana bilish, axborotlar bilan ishlash madaniyati bo'lishi kabi talablarni qo'ymoqda.

Axborot kommunikatsiya texnologiyalari sohasida yetarli bilimli bo'lgan o'qituvchi ta'lim jarayonida elektron ommaviy axborot vositalardan axborot izlash, olish, saqlash va uzatishda, shuningdek, *Internetdan* foydalanish kabilarni ijodiy, samarali qo'llay oladi.

O'qituvchi zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalari sohasida tegishli bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishlari hamda ilmiy - metodik jihatdan yondoshuvlarni amalga oshirishlarida quyidagilar maqsadga muvofiqdir:

Nazariy bilimlarda: kompyuterning asosiy dasturlari: matn muharririda, elektron jadvalda va ma'lumotlar bazasida axborotlarni saqlash va qayta ishlashni bilishi; kasbiy faoliyatiga tegishli ma'lumotlarni *Internetdan* izlash, olish, *e-mail*, *ZiyoNet* tarmog'i, *eduportal.uz* saytlar va videokonferensiya kabi axborot uzatishning elektron usullari haqida ma'lumotlarga ega bo'lishi; axborot kommunikatsion texnologiyalaridan o'qituvchi innovatsion faoliyatini rivojlantirishdagi ilmiy, metodik jihatlarini o'zlashtirishi; olingan ma'lumotlarning to'g'ri va ishonchliligi tushunishi va bu ma'lumotlarni ta'lim jarayonida interfaol, pedagogik texnologiyalardan foydalanganda qonuniy talab prinsiplariga amal qilishi;

Ko'nikmalarda: elektron axborotlarni qidirish, jamlash, o'zi yaratishi, to'plangan ma'lumotlarni tizimlashtirishi, real axborotni tajovvuzkor virtualdan ajrata bilishi; jamlangan axborotlarni kompleks tushunish va ulardan o'z sohasiga mos vositalar (taqdimot, garfika, diagramma va b.)ni ajrata olishi va foydalanishi; sohasiga tegishli veb saytlarni izlash, topish, forum va *e – mail*, *Internet* xizmatlariga ijodiy yondoshish; axborot texnologiyalarini kreativ pedagogik faoliyatida qo'llay olishi;

Malakalarda: individual va guruh bilan ishlashda axborot texnologiyalardan maqsadli foydalanish, to'plangan axborotlarni ilmiy, metodik darajalarini aniqlay olishi; *Internetdan* foydalanishda mas'uliyat, tegishi qoidalarga qat'iy rioya qilish; axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan madaniy, ijtimoiy va mutaxassisligi sohasidagi tadbirlarda ishtirok etish bilan mustaqil malaka oshirishga yo'naltira olishi kerak.

Kompyuterda an'anaviy ta'lim metodlarining samarali shakllaridan foydalanib o'quv jarayonini tashkil etishda taqdimot, videodars ko'rinishdagi o'quv materiallaridan foydalanish imkoniyatlari kengdir. *Internet* tarmoqlarida axborotlarni tarqatishdagi vaqt, makon va moliyaviy to'siqlarni sezilarli darajada kamaytirilgani ta'lim tizimi uchun katta ahamiyatga ega.

Malaka oshirish ta'limida axborot kommunikatsiya texnologiyalarini dars jarayoniga tatbiq etish bo'yicha qisqa muddatli kreativ seminar – treninglarni hamkorlikda o'tkazilishi, o'qituvchilarning kasbiy, ilmiy - metodik mahoratini oshirishda samarali bo'lib, hamkasblarini va xorijiy ilg'or tajribalarini o'rganish imkoniyatini beradi. (*Kreativlik - ingliz tilidan «create» – yaratish, «creative» yaratuvchi, ijodkor. Pedagogik trening - mashqlar va takrorlash asosida malaka, metod, muayyan ta'sirlarni mustahkamlashning amaldagi ko'rinishi; Shaxsga intensiv ta'sir ko'rsatish metodlari majmui; Guruh va shaxsga ta'sir ko'rsatish amaliyoti; muayyan chegaradagi ta'lim shakli.*)

Innovatsion texnologiyalarda variativlik, moslashuvchanlik, muntazamlilik, tartibni amalga oshirishda algoritm elementlarining davriyligi, takrorlanishning keng imkoniyati

mavjud bo'lib, uni o'zga shart - sharoitda boshqa obyekt va subyektlar ishtirokida takrorlash , ko'chirib amaliyotga tatbiq etish imkoniyatiga egaligiga asoslanadi. Texnologiyaning boshqarish maqsad va vazifalari asosida ta'limda strategik yo'nalishlari aniqlanadi va tashxisli maqsad qo'yish , pedagogik jarayonni rejalashtirish, loyihalash imkoniyatlari nazarda tutiladi.

Innovatsion pedagogik texnologiyalarning samaradorligi muayyan shart – sharoitlarda amal qilib, natijasi va sarf hajmiga ko'ra maqbul bo'lishi lozim. (*Maqbullik - bu imkon darajasida kam kuch sarflab, yuqori natijalarga erishishdan iborat; maqbul texnologiya mavjud sharoitdagi imkoniyat darajasidagi afzallikni bildiradi.*)

O'qituvchi axborot kommunikatsion va innovatsion pedagogik texnologiyalarni muntazam ravishda to'liq va sifatli o'zlashtirib, malaka oshirish ta'lim jarayoniga tatbiq etishi, kasbiy faoliyatini ijodkor, novator toifada bo'lishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. 2020-yil 27-fevralda O'zbekiston Respublikasi Prezidentinig PQ-4623-sonli «Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori qabul qilindi.

2. Mixaylovskiy. E.E. Metodika izucheniya svoystva zamechatelnykh linii treugolnika. International Scientific And Pratikal Conference. World Science. proceedings of the conference. Topical Researches Of The World Science. (June 20-21.2015). vol. 2. rost publishing. Dubai.-2015.-B.52-61.

3. www.uzedu.uz – O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi rasmiy sayti

4. www.edu.uz – O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi rasmiy sayti

5. www.avloniy.uz - A. Avloniy nomidagi xalq ta'lim tizimi raxbar va mutaxassis xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti

6. www.ziyo.uz - Ta'lim portali

ТАЪЛИМ ЖОЗИБАДОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ – ИСЛОҲОТДА МУҲИМ ОМИЛ

*К.Д.Ҳайдаров, Самарқанд вилояти ХТХҚТМОҲМ доценти,
фалсафа фанлари номзоди*

Аннотация. Ушбу тезисларда ҳозирги кундаёшларни илм-фанга кенг жалб қилиш, таълим тизимида янги, инновацион технологияларни ўзлаштириш асосида ўқувчиларнинг билим даражасини босқичма-босқич фаоллаштириш билан боғлиқ масалалар хусусида фикр юритилади.

Калит сўзлар: таълим, ислоҳот, маърифат, баркамоллик, Президент мактаби, педагог мавқеи.

Аннотация. В данном тезисе рассматриваются вопросы, связанные с широким привлечением молодёжи в науку и поэтапным повышением уровня знаний учащихся на основе усвоения новых, инновационных технологий в системе образования.

Ключевые слова: образование, реформа, просвещение, совершенствование, Президентская школа, педагогическая позиция.

Annotation. These theses review the issues related to the widespread involvement of modern youth in science, the gradual activation of students' knowledge through the development of new, innovative technologies in education system.

Key words: education, reform, enlightenment, improvement, presidential school, pedagogical position.

Мамлакатимиз ҳаётининг барча жабҳаларида тобора кенг қулоч ёйиб бораётган «Миллий тикланишдан – миллий юксалиш сари» тамойили таълим ислохотлари жараёнларини ҳам тўла қамраб олди. Ислохотларнинг кенг қамровлилиги, мамлакатимиз интеллектуал салоҳиятини ривожлантиришга қаратилган ўзгаришлар жаҳон ҳамжамиятининг эътиборини тортмоқда. Кейинги уч йилда Ўзбекистон Президентининг таълим-тарбия масалаларига бағишланган асарлари, Фармон ва Қарорларида ташаббускор, креатив, инновацион фикрлайдиган, малакали янги авлод кадрларини тарбиялаш ғояси устувор бўлиб, унинг асосида юртимизда боғчадан бошлаб олий ўқув юртигача – таълимнинг барча бўғинларида ислохотлар самарасини таъминламоқда. Бунда асосий эътибор фуқароларнинг, айниқса, ёш авлоднинг билимини ошириш, илм-маърифатли, юксак маънавиятли қилиб тарбиялашга қаратилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2019 йилнинг ўзида қабул қилинган иккита қарор юртимизда таълимни юксалтиришда чексиз имкониятлар яратди. Ушбу қарорлар педагог кадрларнинг янги авлодини қарор топтиришга қаратилган саъй-ҳаракатлар натижаси, ҳақиқатан ҳам юртимизда учинчи ренессанс даврига пойдевор қўйила бошлаганининг амалий ифодасидир.

Давлатимиз раҳбарининг 2019 йил 30 августдаги «Ёшларни илм-фан соҳасига жалб этиш ва уларнинг ташаббусларини қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори иқтидорли ёшларнинг ташаббусларини қўллаб-қувватлаш борасида амалга оширилаётган ишларни янада жонлантириш, олимларнинг ёш, янги авлодини шакллантириш, мамлакат илм-фанининг халқаро миқёсдаги рақобатбардошлилигини таъминлаш, мавжуд илмий мактаблар салоҳиятини янада мустаҳкамлаш ҳамда уларнинг инновацион салоҳиятини ривожлантиришга йўналтирилган катта воқеа бўлди. Қарорга асосан ташкил этилган Ёшлар академияси энг иқтидорли ёшларни ўзига жалб қилиб, ўсиб келаётган янги авлоднинг илмий иқтидорини намоён қилишга қулай имконият яратди.

Ёшларнинг илм-фанга мойиллигини қўллаб-қувватлаш маънавий қадриятларнинг барқарорлиги ва таъсирчанлигини таъминлабгина қолмай, мамлакатнинг келгуси тараққиётига тағзамин яратади, шу боисдан юртимизда «илм-фанга интилиш ва унинг жозибадорлик муҳитини шакллантириш»¹ таълим соҳасининг устувор вазифаларидан бири сифатида қўйилганлиги бежиз эмас.

Давлатимиз раҳбарининг 2019 йил 9 сентябрдаги «Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Президент, ижод ва ихтисослаштирилган мактабларни ривожлантириш агентлиги фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори эса иқтидорли ёшларни аниқлаш, танлаш, ўқитиш ва тарбиялаш, ёш истеъдодларни янада қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш, дарсликлар ва ўқув-услугий қўлланмаларни тайёрлаш ва нашр этишдаги муаммоларни бартараф қилиш ишларини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, шунингдек, умумтаълим муассасалари фаолиятини бошқариш ва ташкил этишнинг махсус тизимини яратишга қаратилган муҳим ҳужжат сифатида тарихда қолади.

Давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев 2019 йилнинг 10 сентябрида Тошкентда иш бошлаган Президент мактабига ташриф буюриб, фахрий меҳмонлар китобига дастхат ёзган эди. Унда Юртбошимизбугунги кунда мактаб таълимини ривожлантириш умуммиллий мақсадга, умумхалқ ҳаракатига, бутун жамиятнинг устувор вазифасига айланганлигини таъкидлаб, шундай сўзларни баён қилди: «Янги Ўзбекистонимизни юксак тараққиёт босқичига кўтаришдек эзгу ниятимизга янгича ва мустақил фикрлайдиган, ўз Ватанини жондан ортиқ севадиган, унинг ёруғ келажаги учун садоқат билан хизмат қиладиган, фидойи ёшларни тарбиялаш орқали эришамиз. Ана шундай садоқатли ва баркамол кадрларни тайёрлаш мақсадида республикаимизнинг ҳар бир

¹Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисида. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни//»Халқ сўзи», 2019 йил 30 октябрь.

худудидида мутлақо замонавий шаклдаги таълим муассасалари – Президент мактабларини ташкил этдик. Мен ишонаманки, бу масканлар жонажон Ўзбекистонимизнинг эртанги тақдирини ўз қўлига олишга, глобаллашув даврида кескин беллашув ва рақобатларда ғолиб бўлишга қодир шахсларни – янги Хоразмийлар, Фарғонийлар, Берунийлар, Улуғбекларни тарбиялаб етиштиради»².

Президент, ижод ва ихтисослаштирилган мактабларда халқаро ташкилотлар ва экспертларни жалб қилган ҳолда педагогик кадрларини танлаш, тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишнинг илғор ва шаффоф ташкилий-ҳуқуқий механизмларини жорий этишга алоҳида аҳамият берилмоқда.

Юртимизда ўқитувчига нисбатан ҳурмат муҳитини яратиш бобида ҳозиргидек амалий ишлар қилинган эмас. Давлатимиз раҳбарининг ушбу шарафли касб соҳибларига бўлган ғамхўрликлари боис бугун ўқитувчининг мавқеи ортиб, жамиятдаги энг обрўли инсонга айланиб бормоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев ҳузурида 2019 йил 23 август куни Ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ва жамиятда ўқитувчи мавқеини ошириш масалаларига бағишлаб ўтказилган видеоселектор мажлисида «Бу касбнинг обрўсини фақат ўқитувчининг ўзи фидокорона меҳнати, ўз устида тинимсиз ишлаши, бошқаларга ўрнак бўлиши билан ошира олади. Биз энди жамиятимизда ўқитувчиларни «сиз»лаб, уларнинг шаъни ва ҳурматини бошимизга кўтарадиган, уларни том маънода келажак бунёдкорлари, деб улуғлайдиган муҳитни яратишимиз зарур»³, деб алоҳида таъкидлангани бунинг амалий ифодасидир.

Хулоса сифатида қайд қилиш мумкинки, бугун таълим тизимида энг янги, инновацион технологияларни ўзлаштириш ва уларни таълим жараёнига кенг жорий қилиш асосида ўқувчиларнинг билим даражаларини босқичма-босқич фаоллаштириш, мустақил изланиш мотивациясини шакллантириш орқали соҳани янги босқичга олиб чиқиш сари жадал ҳаракат бошланди. Айнан таълим олувчиларнинг эгаллаган билим, кўникма, малака ва компетенциялари даражасини баҳолашнинг халқаро мезонлари ёрдамида талаба ва ўқувчилар фаолиятидаги бўшлиқларни бартараф этиш мумкин бўлади. Таълимнинг ҳозирги даврдаги мақсадларини аниқ белгилаш, унга эришиш, ўқувчи эгаллаган билим натижаларини ташхислаш таълим тизимини ривожлантиришнинг муҳим омилидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Илм-фан ва илмий фаолият тўғрисида. Ўзбекистон Республикасининг Қонуни//»Халқ сўзи», 2019 йил 30 октябрь.
2. Ўзбекистонда учинчи Ренессанс даврига пойдевор қўйилди//»Халқ сўзи», 2019 йил 11 сентябрь.
3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев ҳузурида 2019 йил 23 август куни Ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш ва жамиятда ўқитувчи мавқеини ошириш масалаларига бағишлаб ўтказилган видеоселектор мажлиси// «Халқ сўзи», 2019 йил 24 август.

MAKTABLARDA MEHNAT VA KASBGA YO‘NALTIRISH TA’LIMI ISLOHOTLARINING ZARURLIGI TO‘G‘RISIDA

B.D.Doniyev, Samarqand viloyati XTXQTMOHM dotsenti

Annotatsiya. *Yosh avlodni zamonaviy texnika va ishlab chiqarish texnologiyasi, xalq xo‘jaligining turli sohalari bo‘yicha yangi bilimlar, mehnat malakalari va kasb-kor*

²Ўзбекистонда учинчи Ренессанс даврига пойдевор қўйилди//»Халқ сўзи», 2019 йил 11 сентябрь.

³«Халқ сўзи», 2019 йил 24 август.

ko'nikmalari, xo'jalikni yuritishning yangicha usullari hamda ishbilarmonlik asoslari bilan qurollantirish, muammolarini hal etish va amalga oshirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy bilim, ko'nikma, malaka, kasblar, o'quvchi, o'qituvchi, nazorat qilish, baholash.

Аннотация: Рассматривается оснащение молодого поколения современным оборудованием и производственными технологиями, новыми знаниями в различных сферах народного хозяйства, трудовыми навыками и профессиональными навыками, новыми способами ведения бизнеса и основами предпринимательства, решением проблем и их реализацией.

Ключевые слова: профессиональные знания, навыки, квалификация, профессия, учащийся, преподаватель, контролировать, оценивание.

Annotation: Equipping the young generation with modern equipment and production technologies, new knowledge in various sectors of the economy, labor and professional skills, new ways of doing business and the basics of entrepreneurship, problem solving and their implementation are discussed.

Key words: professional knowledge, skills, qualification, profession, student, teacher, supervision, assessment.

Mutaxassis-pedagog kadrlarni oliy kasbiy ta'lim tizimida tayyorlash, qayta tayyorlash, malakasini oshirish, attestatsiyadan o'tkazish hamda pedagogik mahoratini takomillashtirish uchun uning faoliyatini o'rganish, nazorat qilish va baholash jarayoni muhim jihatlaridan hisoblanadi. Shu boisdan ham pedagogik nazorat o'tkazishning asosiy didaktik vositalaridan hisoblangan test-reyting tizimi uzluksiz ta'lim tizimida hamda mutaxassis-kadrlar kasbiy mahoratini baholashda muhim hisoblanadi. Shu bois, o'qituvchi-murabbiylarning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini shakllanganligini nazorat qilish va baholash pedagogik nazoratning mazmuniy ifodasi sifatida olib qaraldi, hamda bilimlarni o'qituvchilar tomonidan o'zlashtirilganlik darajasini hisobga olish, kuzatish, tekshirish va baholashning maqsadi, vazifalari, vositalari va usullarini aniqlash uslublari ishlab chiqildi.

Yosh avlodni zamonaviy texnika va ishlab chiqarish texnologiyasi, xalq xo'jaligining turli sohalari bo'yicha yangi bilimlar, mehnat malakalari va kasb-kor ko'nikmalari, xo'jalikni yuritishning yangicha usullari hamda ishbilarmonlik asoslari bilan qurollantirishni texnologiya ta'limi o'zining ustuvor yo'nalishlari mazkur qonun doirasida amalga oshiradi.

Hozirgi zamon sharoitida texnologiya ta'limining ilmiy-nazariy va amaliy-uslubiy, moddiy-texnikaviy, ijtimoiy-pedagogik muammolarini hal etish va amalga oshirishda qator ziddiyatlar yuzaga kelgan.

Jumladan:

- ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, mafkuraviy tuzumda ro'y berayotgan tub o'zgarishlar bilan texnologiya ta'limining ilmiy-uslubiy, pedagogik, moddiy-texnikaviy jihatdan zamonaviy ta'minlanishi o'rtasida;

- ilmiy-texnikaviy jihatdan o'zgarishlar, zamonaviy ishlab chiqarish texnologiyasi, xo'jalik yuritishning zamonaviy mazmuni bilan texnologiy ta'limini amalga oshirishning an'anaviy shakllari, yo'llari, mazmuni, vositalari, uslublari o'rtasida;

- texnologiy ta'limini amalga oshirishning asosiy qismi bo'lgan o'rta maktab bo'g'ini bilan uzluksiz ta'limning boshqa bo'g'inlari maktabgacha ta'lim-tarbiyaning, o'rta maxsus va oliy ta'lim va undan keyingi bosqichlarning uzviyligi o'rtasida;

- texnologiy ta'limining maqsadi va jamiyat oldida tutgan vazifalari metodologik asoslari bilan tarixiy rivojlanishi, milliy madaniyati, ta'limga qo'yilgan jahon andozalari o'rtasida;

- texnologiy ta'limining o'ziga xos xususiyatlari bilan o'quvchilarning nazariy bilimlarni o'zlashtirish va amalda qo'llash mexanizmining didaktik asoslari ishlab chiqilmaganligi o'rtasida;

- texnologiy ta'limidan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimining mazmuni va sifati bilan maktab mehnat ta'limi o'quv kursining mazmuni, shakllari va o'qitish metodlari o'rtasida;

- texnologiya ta'limi amalga oshiriladigan o'rta umumta'lim maktablari va shu maqsadlarda xizmat qiladigan turli xildagi ta'limiy, tarbiyaviy muassasalar faoliyati mazmuni bilan ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarni hisobga olgan holda jamoatchilik, xususiy, shaxsiy, qo'shma, davlat korxonalari bilan bu ta'limni amalga oshirish bilan bog'liq o'zaro aloqa mexanizmining tuzilishi o'rtasida va yana boshqalar.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan ziddiyatlar bartaraf etilib borilgandagina, shu bilan texnologiya ta'limining o'ziga xosligi tiklangandagina uning hozirgi zamon jamiyati rivojlanishida, yoshlarni mehnatga, ma'lum kasb-hunarga, qolaversa, hayotga tayyorlash masalasi dolzarb muammolardan biri deb hisoblash mumkin.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini shakllanlarning texnologiya ta'limi shu nomdagi predmet va shu yo'nalishdagi ta'limiy-tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirish bilan bajariladi.

I, II, III bosqich maktablaridagi texnologiya ta'limini o'qitishning maqsad va vazifalari quyidagilardan iborat:

I bosqich boshlang'ich maktab sharoitida o'quvchilarda mehnat dunyosi, o'simliklar o'stirish, materiallar va yerga oddiy ishlov berish, oddiy asboblari va mehnat malakalari to'g'risida sodda tasavvurlar hosil qilish. Bolalar maktabdagi texnologiya ta'limini oiladagi mehnat jarayoni bilan uzviy bog'lab olib boradilar.

II bosqich asosiy maktabda – o'quvchilarda umummehnat ko'nikma va malakalarini shakllantirish, o'z-o'zini kasbiy jihatdan aniqlashlari, tanishlarini, mehnat madaniyatini shakllantirishni va rivojlantirishni, xalq xo'jaligi asoslarini o'rgatishni, texnikasi va texnologiyasi bilan tanishtirishni, mehnat faoliyatining turli sohalarida ishtirok etishlarini ta'minlash.

III bosqich tayanch maktabida mehnat ta'limi kursi o'quvchilarini turli xil qo'l asboblari, jihozlarini, moslamalarini o'rgatishni, mexanizatsiyalashtirilgan vositalar bilan ishlashni, mehnat xavfsizligini, sanitariya-gigiyena qoidalari, mehnat qonunchiligi asoslarini o'rganishini, yo'l-yo'riqlar o'tkazishni va boshqalarni o'rgatishni ta'minlaydi.

Yuqori sinflardagi o'tiladigan mehnat ta'limi kursi o'quvchilarga xalq xo'jaligining turli sohalarini bo'yicha tashkil qilinadigan amaliy ishlab chiqarish kurslarini o'qitish jarayonida turli xil kasbiy bilimlar berish, amaliy ko'nikma va malakalarni hosil qilishni maqsad qilib qo'yadi. Ushbu kurslarni o'tgan o'quvchilar kasbiy tegishli hujjatlarni olib, bevosita unumli mehnat jarayonida qatnashish imkoniga va huquqiga ega bo'ladilar.

Xalq hunarmandchiligining o'rta maktabda texnologiya ta'limi tizimiga kiritilishi o'quvchilarga milliy qadriyatlar, an'analar, tarixiy yodgorliklar, xalq ustalarining ko'p qirrali boy merosini o'rganish, o'zlashtirish va ularni amaliy faoliyatini qo'llab-quvvatlash va davom ettirish vazifasini ko'ndalang qo'yadi va hal etadi.

Hunarmandchilikda shogird-ustoz tizimi texnologiya ta'limining amaliy va ishlab chiqarish mazmunidagi an'anaviy sinf-dars mashg'ulotlariga nisbatan tarbiyaviy mahsuldorligi, samaraliligi, bo'lg'usi hunarmand-mehnatkashning shaxsiy xislatlarining shakllanishida ular oilalarining moddiy ta'minlanishida hamda tarixiy qadriyatlarimizning yanada boyishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bu tizimni oliy o'quv yurtlaridagi musiqa ta'limida yakka tartibdagi mashg'ulotlar o'tkazish bilan taqqoslash mumkin.

Texnologiya ta'limidagi informatsion-hisoblash texnikasi, avtomatikaning qo'llanilishi, mexanizatsiyalashtirilgan va elektrlashtirilgan qurilmalar va vositalarning o'rganilishi o'quvchilarning hozirgi zamon ishlab chiqarishdagi avtomatik va dasturli boshqarish tizimlari,

robototexnika va ishlab chiqarish texnikasini va texnologiyasini ta'limning jahon andozasi, davr talablari darajasiga mos holda o'rganishini ta'minlaydi.

Keyingi vaqtlarda kam e'tibor berilayotgan, hatto yo'qolib borayotgan turli xildagi ta'limiy-tarbiyaviy tadbirlar: o'quvchilar ishlab chiqarish jamoalari, maktablararo o'quv-ishlab chiqarish ustaxonalari, kombinatlari, o'quvchilar mehnat jamoalari, mavsumiy ishlarda va otaliq korxonalarining ishlab chiqarish faoliyatida qatnashishlari, qolaversa, otaliq korxonalarining, xususiy va davlat tashkilotlarining maktab bilan bevosita va bilvosita munosabatlari, yordam berish an'analari va boshqalar mazmunan va shaklan qayta ko'rab chiqilib, qayta ishlanib zamon ruhiga moslashtirilib qayta tiklanishi mehnat ta'limining maqsad va vazifalarini ijobiy amalga oshirishdagi asosiy shart-sharoitlardan hisoblanadi. Texnologiya ta'limini amalga oshirishda maktablar, maktabdan tashqari tarbiyaviy muassasalarining bozor iqtisodiyotida qatnashishiga erishish dolzarb muammolardan hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni //Xalq ta'limi. –T.: 1997. -№5. –B. 4-16.
2. Umumiy o'rta ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsini rivojlantirish konsepsiyasi. –T.: «Ma'rifat» gazetasi, 2007 yil 17-fevral, -№14 (7935).
3. Doniyev B.B. O'qituvchi kadrlarning kasbiy mahorati darajasini tahlil qilish. //Imiy-amaliy konferensiya materiallari. Samarqand, 2011.

МАЛАКА ОШИРИШ ТИЗИМИДА ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ЗАМОНАВИЙ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

У.А.Бутаева, психология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд ВХТХҚТМОҲМ ўқитувчиси

Аннотация. Мазкур мақола малака ошириш тизимида таълим жараёнини ташкил этишда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш самарадорлиги, тингловчилар амалий кўникмаларини шакллантириш босқичлари, турли хил методларни амалиётда қўллаш босқичлари педагогик-психологик таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: малака, кўникма, касбий билим, маҳорат, инверсия, синектика методи, эвристик суҳбат; ақлий ҳужум, гуруҳли баҳс-мунозара.

Резюме. В данной статье анализируется эффективность использования современных педагогических технологий в организации учебного процесса в системе профессионального развития, этапы формирования практических навыков учащихся, этапы практического применения различных методов.

Ключевые слова: квалификация, мастерство, профессиональные знания, мастерство, инверсия, синектический метод, эвристический диалог; психическая атака, групповое обсуждение.

Abstract. This article analyzes the effectiveness of usage of modern pedagogical technologies in organization of educational process in system of professional development, the stages of formation in practical skills of students, the stages of practical application of various methods.

Key words: qualification, skill, professional knowledge, skill, inversion, synectic method, heuristic dialogue; mental attack, group discussion.

Ҳозирги кунда малака ошириш тизимида педагогика ва психология фанларини ўқитишда ҳамда таълим жараёнини самарали ташкил этишда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш вазифаси турибди. Бундан келиб чиққан ҳолда

тингловчиларни педагогика ва психология туркуми фанлари асосида маънавий-ахлоқий шакллантиришда анъанавий таълим турлари билан бирга ноанъанавий таълим методларидан қуйидагиларни кўрсаташ мумкин. У ёки бу методни танлашда тингловчиларни ҳар томонлама (*касбий билим, маҳорати, ижодий фаоллиги, ташаббускорлиги ва ҳ.к.*) ва турли методлардан фойдаланган ҳолда (*қизиқарли ўйинлар кечаси, аниқ мавзу устида мусобақа (полемика), семинар-брифинг, семинар-суҳбат, семинар-конференция, семинар-диспут ва ҳ.к.*) устида фаол, мустақил ишлашга йўналтириш лозим. Бунда тингловчилар диққати фақат битта масалага қаратилмасдан, уларни қизиқтирадиган мавзулар бўйича кечалар, сеvimли машғулотилари бўйича эстафеталар уюштириш, мусикий-бадий кечалар ташкил этишга, касбий фаолиятни акс эттирувчи вазиятни таҳлил қилувчи сўзсиз ўйинлар (иммитация), ребус, кроссвордлар тузиш ва ечиш, миллатлар дўстлиги масаласига бағишланган йиғинлар, ташкилотчилик ишларидан: марказда газета, журналлар ташкил этиш. Уларни ҳар томонлама ривожлантирувчи машғулотлардан фойдаланиш ижобий натижаларга эришишни таъминлайди. Машғулотларни бундай ташкил этиш тингловчиларнинг билимга бўлган эҳтиёжларини қаноатлантириши билан бирга, уларни ҳар томонлама ривожлантиради. Чунки битта масала устида ишлаш тингловчилар диққатини сусайтириб, зериктиради. Тингловчиларга тайёр билимларни бермасдан, маълум бир муаммо қўйилиб, ечимини тингловчиларнинг ўзларига топтириш лозим. Тингловчиларнинг мустақил илмий изланишларини ташкил этишда илмий конференциялар, маърузалар билан чиқиш, семинар-конференция кабилардан фойдаланиш яхши натижалар беради.

Конференция дастурига тингловчиларнинг ўзларини қизиқтирган, ўқиш, билишга бўлган фаоллигини оширишга қаратилган «Мустақил илмий изланиш йўллари», «Имтиҳонга тайёрланиш тажрибасидан», «Бўш вақтдан қандай фойдаланаман?» сингари мавзуларнинг киритилиши ижобий натижаларни беради. Конференцияда 4-5 тингловчи қисқа маъруза қилади. Савол-жавоблар тугагандан сўнг ақлий ҳужум методи ёрдами билан кўтарилган масалалар бўйича умумий хулоса чиқарилади.

Маърузаларда республика ижтимоий-сиёсий, маънавий ҳаётида, таълим тизимида амалга оширилаётган ислохотларга бағишланган мавзуларни киритиш ҳам мақсадга мувофиқ бўлади. Масалан, республикада маънавият соҳасида амалга оширилаётган энг устувор йўналишлар, Шарқ мутафаккирларининг ўқитувчи касби ҳақидаги қарашлари, жамиятимиз маънавий ривожланиши соҳасида белгилаб берилган вазифалар ва бунда ёшларнинг ўрни, Миллий истиклол мафкурасининг энг асосий ғоялари каби масалаларга доир мавзуларнинг киритилиши тингловчиларнинг қизиқиш ва фаоллигини оширади. Тингловчиларнинг мустақил фикрлаш, ўз фикрини ҳимоя қилиш, эркин баҳс юрита олиш қобилиятларини ривожлантиришда *муаммо қўйиш, муаммоли вазиятлар яратиш, инверсия, ижодий топшириқлар, эвристик суҳбат тарзидаги савол-жавоблар, ақлий ҳужум, гуруҳли баҳслар, кичик гуруҳларда ишлаш, синектика (жамоавий фикрлашни ташкил этиш)* каби махсус методлардан фойдаланиш ижобий натижаларга эришишни таъминлайди.

Булардан энг кўп қўлланиладигани – **муаммоли ўқитиш** тингловчиларда изланиш фаолиятини шакллантиришга қаратилган. Мазкур метод асосида битта муаммони олға суриш ва асослаш ётади. Агар муаммо тингловчиларни қизиқтирса, унда ўз-ўзидан муаммоли вазият юзага келади. Муаммоли вазият таркибига: савол тарзида вазифалар қўйиш, фаразларни олға суриш, назарий асословчи вазифалар, концепция, ўрганилаётган муаммо схемаси, модели, уларни ечиш йўллари киритилади, Муаммо ўқитувчи томонидан шакллантирилиб, муаммо тарзида баён этилади, тингловчилар эса ўйлаб фикр юритиш асосида муаммони ўзлари ечадилар ёки муаммо тингловчилар томонидан қўйилиб, уларнинг ўзлари мустақил ечадилар.

Бундай йўл билан тушунтирилган масалалар тингловчилар хотирасида узок сақланади. **Гуруҳли баҳс методи** – маълум муаммо, мавзу юзасидан эркин фикр алмашиш услуби бўлиб, бунда барча иштирок этувчилар тенг ҳолда, ўзлари нотўғри деб

билган барча масалаларга танқидий муносабат билдирадилар. Энг асосийси – фактлар асосида мантикий исботлаш бўлиб, барча таклифлар, изланишлар, ечимлар ўрганилиб, жиддий таҳлил қилинади. Гуруҳли баҳс методининг бир қанча афзалликлари бор. Кўтарилган ҳар бир масала бевосита машғулот жараёнида ечимини топади. Тингловчиларнинг фикрлаш қобилиятини тезлаштириб, ўрганилаётган фанга бўлган қизиқишини оишради. Шу боис, тингловчилар мустақил илмий изланиш йўлларини ўрганиб борадилар. Бу методни қўллашдан аввал тингловчиларга ой бошида, олдиндан мавзу, фойдаланиш мумкин бўлган адабиётлар рўйхати берилади.

Баҳс мавзуси маъруза матнларини такрорламаслиги ва аниқ жавобни топиш учун турли манбалардан фойдаланиш назарда тутилади. Ҳар хил манбаларни (илмий мақола, монография) ўқиш жараёнида тингловчиларда танқидий фикрлаш малакалари шаклланади.

Бу методлардан ташқари **«инверсия»** (лотинча айлантириш, қайта жойлаштириш) – исбот қилинган тезисга қарама-қарши исбот методлари ҳам таълим жараёнига кириб келмоқда. Шулардан бири америкалик У.Гордон томонидан таклиф қилинган **синектика методи** бўлиб, у тўртта восита ёрдамида жамоавий фикрлаш фаолиятини ташкил қилиш услубидир: *муаммо қандай берилган бўлса, унга шундайлигича қараш; маълум ечимдан қочиш; уни муаммога ўхшаш, яқин бўлган нарса билан таққослаш; муаммонинг умумий кўринишидаги таърифини умумлаштириш.*

Бунда ҳар хил характердаги муаммоларни ечиш аналогиясини излаш, қидириш таклиф қилинади. Масалан, тўғридан-тўғри (шунга ўхшаш вазифалар қандай ҳал қилинади); **шахсий**(объектдаги «вазифа ичига кириш ва шу нуқтаи назардан фикр юритиш), **рамзий**(икки оғиз сўз билан вазифа моҳиятини образли тасвирлаш); **хаёлий**(бу вазифани эртак қаҳрамонлари қандай ечган бўлар эди) ечиш усуллари.

Биз юқорида санаб ўтган барча методларларни қуйидагича ифодалашимиз мумкин.

Таълим турлари: *таълим-тарбия жараёнига психологик ёндашув, мулоқот психологияси, педагогнинг касбий компетентлиги ва маҳорати*

Таълим методлари: *гуруҳлар ташкил этиш; эвристик суҳбат; ақлий ҳужум, гуруҳли баҳс-мунозара; синектика методи; савол-жавоб.*

Таълим шакллари: *Муаммоли маъруза; семинар, лаборатория машғулотлари; маърузалар билан чиқиш; семинар-брифинг; семинар-конференция; семинар-баҳс; давра суҳбати; ишчанлик ўйинлари, роллар ижро этиш; муаммолар таҳлили; рефератлар ёзиш.*

Аудиториядан ташқари машғулотлар: *факультатив машғулотлар; ижодий кечалар; тўғараклар: воизлар гуруҳи, сиёсий мухбирлар; мустақил илмий изланиш: курс иши, олимпиада, кўрик-танловларда қатнашиш; илмий конференцияда қатнашиш; педагогик амалиёт; китобхонлар уюшмаси; байрамлар: мустақиллик байрами; конституция куни, ҳар хил мавзудаги қизиқарли кечалар; тингловчиларнинг севимли машғулотлари устида эстафеталар.*

Таълим методларини қўллашни қуйидагича кўрсатиш мумкин: тингловчиларда ташкилотчилик, бошқарувчилик, мустақил илмий изланиш, ўз фикрини ҳимоя қила олиш, баҳс юритиш кўникмаларини шакллантиришда гуруҳлар ташкил этиб, ижодий топшириқлар бериш, гуруҳлараро баҳс юритиш, ақлий ҳужум методи, эвристик метод, кластер методи кабилардан фойдаланилади. Тингловчиларда ижрочилик, бошқарувчилик, улар билимларини синаб кўришда маъруза билан чиқиш, дискуссия (баҳс)лар, муаммо қўйиш, муаммоли маъруза қилиш ҳам яхши натижалар беради. Тингловчиларда малака ошириш, касбий қобилиятларини ривожлантириш учун имитацион (ўхшатувчи) машқлар, роллар ижро этиш орқали эришиш мумкин. Уларни янги ғоя ечимини яратиш, уларни шахсий тажрибага ёки вазиятга боғлаш, баҳсли ғояларни маъқуллашга ўргатиш учун эса гуруҳли баҳслар, маълум бир ҳолатлар таҳлили, савол-жавоб, сўровномалардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Хуллас, бу борадаги кизиқиш қуйидаги педагогик талабларга амал қилинганда самарали натижалар беради: таълим жараёнининг пухта лойиҳаланганлиги; мақсадларнинг аниқлиги; тингловчиларни бирлаштира олиш, вазифаларни тўғри бўлиб бериш, ишни тўғри режалаштириш; дидактик талаблар: ўқув материални саралаш ва тайёрлаш, кўргазмаларни куроллар, жиҳозлар, ўқув материални аниқ, ишонарли тарзда етказиб бериш; перцептив талаблар: тингловчилар маънавий дунёсига кира олиш, уларнинг эмоционал ҳолатларини объектив кузата билиш; тадқиқотчилик қобилияти. Педагогик ҳолатларни аниқлаш ва объектив баҳолай олиш; юксак педагогик технологиялардан фойдалана олиш ва ҳ.к.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Авлаев О.У., Бутаева У.А., Амирова Г.Б. Таълимда интерфаол метод ва тренинглар. –Т.: Наврўз. 44,104, 115 - б
2. Абдуқодиров А.А., Астанова Ф.А., Абдуқодирова Ф.А. «Case-study» услуби: Назария, амалиёт ва тажриба. – Т.:Тафаккур қаноти, 2012.-131 б.
3. Абдуқодиров А.А., Пардаев А.Х. Таълим жараёнини технологиялаштириш назарияси ва методологияси. – Т.:Фан ва технология. -102 б.
4. Ишмуҳамедов Р. Таълимда инновация. – Т.:Фан, 2010.
5. Ишмуҳамедов Р. Тарбияда инновацион технологиялар. – Т.: Фан, 2010.

МУСТАҚИЛ МАЛАКА ОШИРИШ ТИЗИМИДА ТАЪЛИМИЙ ЭҲТИЁЖЛАР

*Ш.К.Даминова, А.Авлоний номидаги ХТТРМХҚТМО институти
таянч докторанти*

Аннотация. Мақолада халқ таълими тизими раҳбар ходимлари малакасини мустақил таълим шаклида ошириш тизимидаги мавжуд ҳолат берилиб, уни ривожлантириш, самарадорлигини оширишга таъсир этувчи таълимий-педагогик омиллар кўрсатиб ўтилган ҳамда ушбу омилларнингмасофавий таълим билан алоқадорлик жиҳатлари келтирилган.

Таянч сўз ва тушунчалар: мустақил таълим, андрагогик ёндашув, ижодий фаолият, малака ошириш, ўз-ўзини ривожлантириш.

Аннотация. В статье представлена существующая ситуация повышение квалификации руководящих кадров системы народного образования в виде самообразования, показаны организационно-педагогические факторы, влияющие на ее развитие, повышение эффективности, а также приведены аспекты, связанные с дистанционным образованием.

Ключевые слова и понятия: самостоятельное обучение, андрологический подход, творческая деятельность, профессиональное развитие, саморазвитие.

Annotation. The article presents the current situation of professional development of the leading personnel of the national education system in the form of self-education, shows the organizational and pedagogical factors that affect its development, improving efficiency, and also provides aspects related to distance education.

Key words: independent learning, andrologic approach, creative activity, professional development, self-development.

Таълим тизимида олиб борилаётган ислохатларни онгли равишда англаган ҳолда таълимий мақсадларга эришиш, ўқувчиларнинг фанларни пухта ўзлаштиришини тамомила яхшилаш ва уларга сифатли таълим бериш мақсадида таълим муассасасини

узлуксиз ривожлантириш, мактабнуфузини ошириш, жамоасининг интеллектуал салоҳияти, педагогларнинг ўзига хос компетенцияларини ўрганиб бориш ва рағбатлантириш механизмларини ишлаб чиқиш, ўқувчиларнинг барча имкониятларини юзага чиқариш, шунингдек, мактаб бошқарувига тааллуқли барча масалаларда мустақил қарор қабул қилиш бевосита умумтаълим мактаби раҳбарининг энг асосий вазифаларидан бири саналади. Таълим муассасалари ўртасидаги рақобат муҳитининг яратилиши ҳам айнан, бошқарув фаолиятида ўзига хос йўналишга эга, инновацион бошқарув тамойилларини ўзлаштириши натижасида креативлик, изланувчанлик, ижодкорлик, ташаббускорлик, маънавий етуклилик, инноваторлик, мустақил иқтисодий барқарорлик ва тadbиркорликни ўзига мақсад қилиб олган раҳбарларнинг фаолияти асосида юзага келади. Бугунги кундаги ахборотлашган жамиятда замонавий раҳбарнинг мунтазам тажрибасини орттириб бориши, билимларни мустақил ўзлаштириши ва қўллаши, раҳбар сифатида ўзини ўзи баҳолай олиши ва касбий ривожланиши, ўз эҳтиёжларини тўлақонли қондириш мақсадида турли манбаа ва ресурслар, глобал ва бирламчи тармоқлардан фойдалана олиш кўникмаларини эгаллаши, шахсий фикрга эга бўлиши касбий ва бошқарув фаолияти давомида эҳтиёжига айланди.

Юртимизда янгича фикрлайдиган, ҳар жиҳатдан етук, ташаббускор, эл-юрт келажагига бефарқ бўлмаган раҳбар кадрларларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш, халқ таълими тизими таълим муассасаларини юқори малакали кадрлар билан таъминлаш доимий диққат эътибор бўлган муҳим масала сифатида қаралади. Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясида «халқ таълими тизими учун бошқарув кадрларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини, шу жумладан таълим соҳасига ёш кадрлар кириб келишини рағбатлантиришни қўллаб-қувватлаш» [1] каби белгилаб берилган устувор йўналишлар асосида белгиланган вазифалар ижросини таъминлашда раҳбар ходимларнинг малака ошириш қамровини янада кенгайтириш, малака ошириш самарадорлигини кўтариш, амалиётда қўлланилаётган бор имкониятлардан максимал даражада фойдаланиш, халқ таълими ходимларининг меҳнатини рағбатлантириш-мотивациялаш орқали уларнинг ижодий потенциалини ошириш, жамоада соғлом рақобат муҳитини яратишда малака оширишнинг мустақил таълимнинг алоҳида аҳамият касб этади.

Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг босқичма-босқич масофавий шаклда педагоглар малакасини ошириш, дарс машғулотларини масофадан кузатиш, баҳолашда инсон омилини камайтириш бўйича ишларни амалга ошириш бўйича берган вазифалари тадқиқотимизнинг асосий дастуруламали бўлиб хизмат қилади [4].

Бу борада кўплаб олимларимизнинг тадқиқотларига мурожаат қилдик. Хусусан, У.Бегимкулов билимларни тингловчига қаерда, қачон ва қай ҳолатда эгаллаш қулай бўлса, шунга имкон яратилишини, бунга хизмат қилувчи малака ошириш тизимининг янада мослашувчан бўлишини талаб қилса, иккинчидан, тингловчиларнинг нафақат муайян миқдордаги билимларни ўзлаштириши, балки узлуксиз таълим шароитида қўллаш учун ахборотларни излаш, топиш, таҳлил қилиш, қайта ишлаш, мустақил билим олиш ва билиш фаолияти усуллариини ўзлаштириши муҳим аҳамият касб этишини таъкидлайди [3].

Бу эса ўз навбатида халқ таълими тизими ходимларининг узлуксиз малака ошириш масалаларини ижтимоий-иқтисодий шароитларни инобатга олган ҳолда инновацион ёндашувлар асосида янгича такомиллаштиришни тақозо этмоқда.

Тадқиқотимиз давомида назорат ва тажриба гуруҳларида тингловчиларнинг малака ошириш тизими, ўз-ўзини ривожлантириб бориш, мустақил малака ошириш имкониятлари бўйича муносабатлари ўрганилиб таҳлил қилинди. Таҳлил натижаларига кўра уларнинг касбий фаолияти жараёнида керакли маълумот ва янгиликларни қайси вақтда олиш имконияти мавжудлиги бўйича муносабатларини ўрганганимизда дастлабки сўровларда «исталган вақтда», «зарур ҳолларда» жавобининг кўрсаткич киймати 19,2% дан 21,1% га, «йўл-йўлакай», «кечаси», «эрталаб» жавобининг

кўрсаткич қиймати эса 14%дан 16% ошганини кузатдик. Шунингдек, ахборотларни тезкор қабул қилиш, узатиш ва улардан самарали фойдаланишда асосий манбаа сифатида фойдаланаётган «маълумотлар омбори»ни аниқлашбўйича ўтказган сўровимизнинг якуний натижасига кўра жами иштирокчиларнинг 13% «атрофдаги кишилардан», 24% «оммавий ахборот воситаларидан», 31,4% иштирокчи эса «интернет орқали» ҳамда «ижтимоий тармоқлардан» оқилона фойдаланаётгани бўйича муносабат билдирган.

А.Аскарлов томонидан малака ошириш тингловчисининг мақсадга йўналтирилганлик ҳаракатлари фақат «мажбурийлик» нуқтаи назари билан эмас, балки фаолиятнинг наъмунавий-меъёрий ва ижтимоий психологик воситалари, яъни бевосита йўналтирилган жамоавий ҳаракатида ўз ифодасини топиши таъкидланган [2].

Мактаб директорининг ўз-ўзини ривожлантириб бориш йўллари ва усулларини тўғри танлай олиши, мақсадни тўғри қўйиши, «мажбурийлик»дан «ихтиёрийлик» тамойиллариасосида узлуксиз, мустақил малака ошириши, пировард натижада эса таълимий эҳтиёжларни қондириши, бунда педагог кадрлар малакасини ошириш тизимининг таълимнинг андрагогик моделига ўтиши, яъни «ўқитишда айнан андрагогик ёндашувини босқичма-босқич янада кўпроқ қўллаш, таълимнинг андрагогик тамойилларига мослигини таъминлаш» муаммосининг ечимини белгилаб беради.

Хулоса ўрнида юқорида келтирилган ўрганишлар асосида мустақил малака ошириш фаолиятининг йўлга қўйилиши тингловчилар ижодий фаоллигини оширишга ижобий таъсир этиб, уларнинг онгли фаоллашувига хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги «Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида»ги ПФ-5712-сон Фармони. – Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 29.04.2019 й., 06/19/5712/3034-сон

2. Аскарлов А.Д. Халқ таълими ходимлари малакасини масофадан ошириш тизимини такомиллаштириш: пед. фан... (PhD) дисс.. – Тошкент, 2017. – 51 б.

3. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти: Пед. фан. док... дисс. – Тошкент, 2007. – 119 б.

ЎЗИНИ КАМОЛ ТОПТИРА ОЛМАГАН ИНСОН, ЎЗГАЛАР КАМОЛОТИНИ ТАЪМИНЛАЙ ОЛМАЙДИ

***О.Ю.Мусурмонқулова, Республика таълим маркази Илгор педагогик
технологиялар ва тажриба-тадқиқотлар бўлими методисти***

Аннотация. Ушбу мақолада мактаб таълимини такомиллаштириш, методологияни ривожлантириш, янги билимлар билан ўқитувчилар салоҳиятини ошириш, ўқув жараёнини замонга мос шаклда ўзгартириш, таълимда тадқиқот характерини таъминлашга эътибор бериш, ўқув ва когнитив фаолиятни ташкил этиш, таълимда лойиҳалаш, рақамли иқтисодиёт, моделлаштириш, эвристик ёндашувларини ривожлантириш, ўқувчиларнинг касб чўққиларини эгаллашларида яқиндан кўмаклашиш масалалари ёритилган.

Таянч сўзлар: мактаб таълими, методология, янги касблар: инжинеринг, нанотехнологлар, IT-мутахассислар, туризм соҳаси мутахассислари, ўқув-тарбия жараёни, масофавий таълим, ўқитувчилар малакасини ошириш, STEAM таълим муҳити каби.

Аннотация. В данной статье основное внимание уделяется улучшению школьного образования, совершенствованию методологии, увеличению потенциала учителей с помощью новых знаний, модернизации учебного процесса, фокусированию на исследованиях в образовании, организации учебно-познавательной деятельности, развитию методов проектирования, моделирования, цифровой экономики, а также эвристических подходов в образовании и вопросам непосредственной помощи в приобретении студентами профессиональных навыков.

Ключевые слова: школьное образование, методология, новые профессии: инжиниринг, нано технологии, ИТ-специалисты, профессионалы туризма, образовательный процесс, дистанционное обучение, подготовка преподавателей, среда обучения STEAM и др.

Abstract: This article focuses on improving school education, improving methodology, increasing teachers' potential with new knowledge, modernizing the educational process, focusing on research in education, organizing educational and cognitive activities, developing methods of projects, modeling, the digital economy and heuristic approaches in education and issues of direct assistance in the acquisition of professional skills by students.

Keywords: school education, methodology, new professions: engineering, nanotechnology, IT specialists, tourism professionals, the educational process, distance learning, teacher training, STEAM learning environment and etc.

Жаҳонда фан ва техника тараққиётининг жадаллик билан амалга ошиши, инновацион технологияларни ўзлаштириш билан боғлиқ бўлган ўзгаришлар янги ижтимоий-иқтисодий, сиёсий ва маданий ўзгаришларни келтириб чиқармоқда. Бундай ўзгаришлар глобаллашув шароитида барча соҳаларда кучли рақобат муҳитини шакллантириб, ўз навбатида, таълим соҳасига нисбатан янги талабларни қўймоқда.

Таълим тизимида сўнгги бир йилда етмишга яқин Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Вазирлар Маҳкамасининг қарор, фармон ва фармойишларида белгиланган вазифалар бунинг ёрқин исботидир.

Ҳақиқатдан ҳам, умумий ўрта таълим муассасаларининг миллий методологиясини такомиллаштириш, ривожланган давлатларнинг ўқитиш методикаларини ўрганиш ва миллий кадриятларимиз сингдирилган методик асосларини ташкил этиш, рақамли ва кенг форматли масофавий таълим методларини ўзлаштириш бугунги тараққиёт даражаси билан узвий алоқадор.

Мақтаблар олдида қўйилаётган асосий талаблардан бири – юқори малакали, ўз соҳасининг билимдони бўлган ўқитувчилар базасини шакллантириш билан бирга, методологиянинг тўғри ташкил этилиши, танланган технология ва методларнинг мавзуларга мувофиқлигини таъминлашдир. Методологияни ривожлантириш ўқувчининг муайян назарий билимларни пухта ўзлаштиришга, вақтни тежашга, ҳар бир ўқувчини фаолликка ундашга, уларнинг эркин ва мустақил фикрлаш лаёқатини ҳамда ўз фикрини ҳимоя қила олиш қўникмаларини шаклланишга олиб келади. Айниқса, бугунги ўқувчи ёшларнинг илм ўрганишга чанқоқлиги, мустақил, илмий-ижодий изланишлари, инновацион ғояларга нисбатан чексиз қизиқиши – ўз-ўзидан дунё муносабатларида янги муносабатлар пайдо қилишга, таълимнинг янада янги қирраларини кашф этишга, халқаро тажрибалар асосидаги ўқитиш методикаларини ўқитувчиларга ўргатишга, ўқув жараёнини замонга мос шаклда ташкил этишга ундайди.

Бугунги таълим тизими эски мазмундаги ўқув дастурларидан воз кечиб, инновацион рақамли иқтисодиёт ва ахборотли жамият учун кадрлар тайёрлаш имконини берадиган ўқитиш тизимига ўтиш вақти келди. Шунга мос равишда таълим беришга ёндашувлар ҳам ўзгариб, интернет ва ахборот технологиялари даврида оддий билим берувчидан, қизиққан йўналиши бўйича автоматлаштирилган юқори технологияларга мос касбга тайёрлашга кўпроқ эътибор берилмоқда.

Дарҳақиқат, ҷамият мисли кўрилмаган даражада ўзгарди, саноат ривожланди, технологиялар кириб келди, айнан, бу ўзгаришлар сабабли ўқувчилар анча илгарилаб кетди. Ўқитувчилар бу «шиддатли тўлқин»да четда туриш, авторитар шаклида маъруза ва топшириқ бериш билан дарс ўтиб бўлмаслигини тушунди. Узоққа бормайлик, йигирма йил ортга қайтиб, бугунги давр билан қиёслайдиган бўлсак, мисли кўрилмаган даражада ўзгаришлар туфайли турли касблар: менежерлар, дастурчилар, инжинеринг, нанотехнологлар, IT-мутахассислар, туризм соҳаси мутахассислари, логист-наклиётчилар, имижмейкерлар, анестезиологлар ва бошқа шунга ўхшаш мутахассисларга эҳтиёж ошиб бормоқда.

Узоқ келажақда ҳаттоки тасаввур қилиш қийин бўлган касблар пайдо бўлади, уларнинг барчаси технология ва юқори технологиялар ишлаб чиқариш билан узвий боғлиқдир.

Касбларга бўлган эҳтиёжни бугундан ўйлаш учун, аввало, ўқитувчиларни тайёрлаш зарурати долзарб масаладир. Технологияларнинг жадал ривожини келгуси касб эгаларининг табиий фанлар, филология, муҳандислик ва технологиядан чуқур билимга эга бўлишларини талаб қилади.

Ҳозирги вақтда инсон ҳаётининг турли соҳаларини кенг миқёсда роботлаштириш: машинасозлик, тиббиёт, космик саноат ва бошқалар ишлаб чиқариш соҳаларининг ажралмас қисмига айланди. Биргина, тиббиёт соҳасини олайлик, хориж техник жиҳозлари кенг қўлланилмоқда. Бу медицина жиҳозларини ишлатиш учун албатта кучли мутахассислар керак бўлади. Ўқитувчилар лоақал шуни кўз олдиларига келтириши ва бугунги ўзининг ўтаётган дарсини шу талабга мувофиқми деган савол билан қизиқиб кўриши шарт.

Ўқитишнинг педагогик ғоялари: ўқувчиларнинг ёшлигиданоқ адабий ва ижодий қобилиятларни шакллантириш, инсонпарварлик, ватанпарварлик туйғуларини ривожлантириш, ўқувчиларни мустақил фикрлашга йўналтириш, жамоада шахсий маданият, оилавий ҳаётга тайёрлаш каби ғоялар бугунги янгилик эмас, бу ғоялар методологиянинг туб илдизи саналади.

Янги ёндашувлардан биргина STEAMни оладиган бўлсак, бунинг асосий хусусияти шундаки, бунда ўқувчилар кўпчилик фанларни самарали ўрганишда ақли ва қўл меҳнатидан фойдаланишади, амалий билимларни мустақил эгаллашади. Ўқувчилар ўқув машғулотларида тажрибалар ўтказишади, моделларни конструкциялайди, роботларни ясашади, ўз ғояларини амалга оширадилар.

Ўқитувчилардан бу «шиддатли тўлқин»да суза олишлари учун ўқув жараёнини замонга мос шаклда ўзгартириш, унинг тадқиқот характерини таъминлашга эътибор бериш, ўқув ва когнитив фаолиятни ташкил этиш, таълимга лойиҳалаш, рақамли иқтисодиёт, моделлаштириш, эвристик ёндашувларини жорий этиш талаб этилади. Жумладан, «Brenrayting» методи. Бу методнинг қўлланишида барча ғоя, фикрлар ёзма баён этилади. Бу эса ўз фикр ва ғояларини оғзаки баён этишга қийналадиган баъзи ўқувчилар учун қулайлик яратади. Ўқувчилар томонидан ёзилган фикр ва ғояларнинг имловий ва услубий хатоларига эътибор қаратилмайди ҳамда ёзилган фикрлар ораларида кейинчалик ҳаёлга келган фикрларни ёзиш учун бўш жойлар ҳам қолдирилади. Ўқувчилар ўз фикрларини эркин, мустақил ифода этиш топширилади. Ғоялар таҳлили кейинроқ ўтказилади. Бу методдан фойдаланилганда муаммонинг ечиш вариантлари имкон қадар ортади.

Филология фанларида бу методдан ўқувчиларнинг фикрлаши, ёзма саводхонлиги, грамматик билимлари ривожлантирилса, табиий фанларида модда хусусиятлари, лаборатория жараёнларини ёзишда қўлланилади.

Жумладан, юқори синфларда она тилидан қуйидаги топшириқлар жавоб ёзишда кўшма сўзларни таҳлил қилиш берилиши мумкин:

Шу қиш ҳеч қутилмаганда бир қор ёғди, ...

Дўстнинг сирини асраш ҳам ҳар кимнинг қўлидан келмайди, ...

Қалб сўзларимни онам учун айтганимда, ...

У ким бўлса, бўлсин, ...

Мен энди ўзимга ўзим гапирадиган бўлсам.....

Бу ёндашувлар ўқувчиларда янгича фикрлаш ижодий ва таҳлилий кўникмаларини ривожлантиришга асосланган бўлиб, ўқитувчилардан катта масъулият талаб этилди. Бундан кўзланган натижа шуки, «техника асри»да касб мутахассисликлари заруратини ҳозирдан башоратлаш, жаҳон ҳамжамияти талабларига мос рақобатбардош кадрлар тайёрлаш, табиий ва аниқ фанларни чуқурлаштириб ўқитиш орқали иқтисодиётнинг инновацион ривожланишга эришишдан иборат.

Зеро, «Ўзини камол топтира олмаган инсон, ўзгалар камолотини таъминлай олмайди».

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Фарберман Б.Л. Илғор педагогик технологиялар. – Т.: 2000.
2. Сайидахмедов Н. Янги педагогик технология. – Тошкент.: 2003.
3. Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари. – Тошкент: 2003.
4. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технология: назария ва амалиёт. – Тошкент: 2005.

ПЕДАГОГНИНГ МАҲОРАТИ ВА КОМПЕТЕНЦИЯВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ

***М.П.Шаробиддинова**, Андижон ихтисослаштирилган олимпия захиралари
мактаб интернати ўқитувчиси*

***Б.П.Абдурахманова**, Андижон вилояти Жалақудуқ тумани 19-умумий ўрта
таълим мактаби ўқитувчиси*

Аннотация. Мазкур мақола педагогнинг касбий фаолиятида муваффақиятни таъминловчи билимлар ва амалий фаолият усуллари комплекс равишда ўзлаштиришига қаратилган, компетентлик ёндашуви асосидаги касбий таълимни ташкил этиши ва ривожлантириши масалаларига қаратилган.

Калим сўзлар: касб, педагогика, методика, компетенция, компетентлик, компетентли ёндашув.

Аннотация. Данная статья направлена на знания и компетентный подход направленный на комплексное усвоение способов практической деятельности, а также, на создание и развитие профессионального образования, на основании которых обеспечивается успех в профессиональной деятельности педагога.

Ключевые слова: профессия, педагогика, методика, компетенция, компетентность, компетентный подход.

Annotation. This article highlights the knowledge and a competent approach aimed at the integrated assimilation of the methods of practical activity, as well as at the creation and development of professional education, on the basis of success in the professional activity of a teacher is ensured.

Key words: profession, pedagogy, methodology, competence, competent, competent approach.

Бугунги долзарб масалалардан бири бу педагогнинг касбий компетентлиги ва уларнинг касбий маҳоратидир. Шу боисдан ҳам кадрлар тайёрлаш миллий дастури замонавий педагог жавоб бериши керак бўлган талаблар комплексини белгилайди. Қуйидагилар мутахассиснинг педагогик ишга тайёргарлигининг зарур ва етарли

даражасини таъминлайдиган асосий талаблар ҳисобланади. Зеро, давлатимиз томонидан таълимга қаратилаётган эътибор барча педагогларнинг ўзи устида ишлаши, тинмай изланиш олиб бориши ҳамда ўқув жараёнини замон талаблари даражасида, илмий асосда ташкил этишлари учун зарурий шароитларни яратиб бериш билан бир қаторда, таълим соҳасига ёш мутахассисларнинг келиб қўшилишига имконият яратмоқда, бу эса ўз навбатида таълим муассасаси педагоглар олдида янги вазифалар қўяди. Натижада педагогик маҳорат тўлақонли мазмунга эга бўлмай, уни эгаллаш қийин бўлиб қолиши мумкин. Хўш, педагогик маҳоратнинг ўзи нима? Уни қандай эгаллаш мумкин?

Педагогик маҳорат – бу ўқитувчи-тарбиячининг шундай шахсий (болажонлиги, хайрихоҳлиги, инсонпарварлиги, меҳрибонлиги, самимийлиги, назокати, ва ҳ.к) ва касбий (билимдонлиги, зукколиги, фидойилиги, ижодкорлиги ва ҳ.к) фазилатларини белгилайдиган хусусиятки, ўз ўқув фанини чуқур ва атрофлича билишида, педагогик-психологик ва методик тайёргарлигида, ўқувчи-ёшларни ўқитиш, тарбиялаш ва ривожлантиришнинг оптимал йўлларини излаб топиб, амалий фаолиятига қўллашдир.

Шундай қилиб, педагогик маҳорат эгаси бўлиш учун ўқитувчи ўз ўқув фанини давр талаблари асосида билиши, педагогика, психология, методика фанларини мукаммал ўзлаштиришни ҳамда инсонийлик, меҳнатсеварлик ва фидойилик каби маънавий-ахлоқий фазилатларни ўзида таркиб топтириши лозим. Шунинг алоҳида қайд қилиб ўтмоқ зарурки, педагогик касби мураккаб ва маъсулиятли касбдир.

Ўқитувчи таълим жараёнида ўқитиш шакллари оптимал даражада ташкил этишни, баркамол шахсни тарбиялаш назариясини турли янги ғоялар билан бойитишни пухта билиши лозим.

Замонавий мактаб ўз фаолиятини, тезкор ва шиддат билан ривожланиб бораётган жамият, фан- техника ва ишлаб чиқаришнинг янгича талабларига мос равишда, узокни кўзлаган ҳолда, ўқувчиларга нафақат, билим кўникма ва малакаларини назарий асосда етказиш, балки мазкур БКМлар асосида уни шахсини ривожлантириш, индивидуал сифатларини мақсадли йўналтириш унда келажакда шахсий, касбий ва ижтимоий фаолияти учун зарур бўлган таянч компетенцияларни шакллантиришга қаратиш керак. «Замонавий билим бериш учун аввало, мураббийнинг ўзи ана шундай билимга эга бўлиши керак», деганда ҳақ эди биринчи президентимиз И.А.Каримов. Зеро, донишмандлар таъкидлаганидек: «Ким ҳар қандай тўсиқларни енгиб, узок довонни кўзлаб интилмас экан, у киши узокқа бора олмайди».

Ўқитувчи ёш авлод қалби ва тафаккурига бевосита таъсир ўтказиш билан бирга, уларнинг маънавий эҳтиёжларини замон талаблари асосида янги босқичга кўтаради. Янгича фикр ва дунёқарашни шакллантиради.

Ҳозирги замон ўқитувчисининг асосий фазилатлари ўз касбига содиқлиги, эътиқодлилиги, ўз касбини севиши, болаларни жонидек азиз кўришидир. Мактабда таълим-тарбия ишининг юқори савияда олиб борилиши фақат ўқитувчига, унинг касбий тайёргарлигига боғлиқдир.

Ўқитувчи шахсига қўйиладиган муҳим талаблардан бири шуки, у ўзи ўқиётган фанларни чуқур билиши, унинг методикасини яхши ўзлаштириб олган бўлиши зарур. Фанни ва унинг назариясини чуқур билиши, уни қизиқарли қилиб ўқувчиларга етказа олиши болаларни шу фанга бўлган қизиқишларини оширади, ўқитувчи обрўсини кўтаради. Ўқувчилар ўқитувчи билимини ва бу билимни болаларга етказа олиш имкониятларини қадрлабгина қолмай, балки унинг шу фанга бўлган қизиқишини, фидойилигини ҳам тақдирлашади.

Ўз хизмат хусусиятига кўра ўқитувчи ташкилотчилик фазилатига ҳам эга бўлмоғи лозим. Бунинг учун ўқитувчи ташаббускорлик ва ташкилотчилик қобилиятига эга бўлиб, ҳар доим тетик, ғайратли, ўз кучи ва имкониятларига ишонган бўлмоғи зарур. Ташаббускор ва ғайратли ўқитувчи болаларни ўз орқасидан эргаштира олади.

Бола мактабда ўқир экан нафақат таълим -тарбия олади, балки шахс сифатида шаклланади ҳам. Юқорида келтирилган маълумотларга асосланиб айтиш мумкинки,

Ўқитувчининг педагогик жараёнларни ташкил этиш ва бошқариш йўналишидаги билими, кўникма ва малакалари, қобият ва имкониятларидан таълим-тарбия жараёнларини бошқаришда, ўқувчиларни фаолиятларини мувофиқлаштиришда қандай даражада фойдалана олиши, таълимий муҳитнинг шаклланганлиги уларнинг касбий компетентлигига боғлиқ бўлади.

Компетентлик таълим муассасаси ўқитувчиларининг маънавий дунёқараши, психологик-педагогик ва ташкилий-технологик салоҳияти, яъни унинг касбий имкониятлари салоҳиятини тасвирлайди. Шундай экан, педагогик жараёнларни ташкил этиш ва бошқаришда компетентлик ўқитувчининг педагогик жараёнларни ташкил этиш ва бошқариш йўналишидаги тушунчалар даражаси, унинг индивидуал қобиятлари ва малакаси, ўзини -ўзи ривожлантиришга ва узлуксиз мустақил таълим олишга бўлган мойиллиги, интилишлари, шунингдек, замонавий талаблар асосида ташкил этилаётган педагогик жараёнларнинг ҳолати ва самарадорлиги орқали аниқланади.

Таълим жараёнида сифатга эришишнинг турли йўллари ҳали ҳам изланмоқда. Бугунги кунда педагогик технологиялар ва турли хил методларни қўллаш яхши самара беради. Бироқ компьютер воситаларидан фойдаланиш ҳам анча натижали ҳисобланади. Аммо шунисини ҳам ҳисобга олиш керакки, технология ва методларни ишлатиш санъати ва қўллаш даражаси ҳам юқори бўлиши лозим.

Ўқитувчи ютуққа эришиши учун кўплаб турли методларни қўллаши эмас, балки шу метод орқали ўқув жараёнига янгилик олиб кириши ва шу янгиликлар билан ўқувчини «қуроллантириши» лозим. Юқоридагилардан кўриниб турибдики, таълим сифатини оширишда ўқитувчининг ўрни бекиёсдир.

Демак, ўқитувчи баркамол авлод таълим-тарбияси учун жавобгар шахс бўлиб, нафақат атрофдагиларга ўрнак бўлиши, шу билан бирга, педагогик маҳоратини намоён эта олиши, етук ўқитувчи сифатида малакали кадрлар тайёрлаш ишига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиши зарур.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Тошкент: «Маънавият», 2013, 134-б.
2. Асадов Ю., Турдиев Н., Акбарова С., Темиров Д., Бабаджонов С. Ўқувчилар компетенцияларнинг шаклланганлигини ташхислаш ва коррекциялаш методикалари. – Т.: 2016. 7-б.

TINGLOVCHILARINING KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA MALAKA OSHIRISH KURSLARINING O'RNINI

D.T.Rabbonayeva, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada malaka oshirish kurslarida o'qigan tinglovchilar, kurs davomida qanday qilib kasbiy kompetentligini rivojlantirishi mumkinligi bayon qilingan bo'lib, kasbiy kompetentlik tushunchasiga nisbatan munosabatlar haqida ham ma'lumot berilgan.*

Kalit so'zlar: *pedagog, tinglovchi, kompetentlik, rivojlantirish, kurs, bilim.*

Аннотация. *В данной статье говорится о том, как слушатели могут развивать свои профессиональные компетенции в течение курса, а также предоставляется информация об их отношении к понятию профессиональной компетентности.*

Ключевые слова: *педагог, слушатель, компетентность, развитие, курс, знания.*

Annotation. *This article discusses how students can develop their professional competencies during the course, and provides information about their attitude to the concept of professional competence.*

Key words: *teacher, student, competence, development, course, attainments.*

Davlatimiz tomonidan pedagoglar malakasini oshirishga katta e'tibor qaratilib, oliy toifali mutaxassislar safini kengaytirishga bo'lgan talab kun sayin ortib bormoqda. Bugungi kunda o'qituvchining o'z malakasini oshirib borishi, zamonaviy texnologiyalar bilan qurollanishi eng dolzarb muammolardan biridir. Zamonaviy maktab o'qituvchisining xislatlari uning ijodiy faoliyatida shakllanib, asosan, amaliy ishlarda, pedagogik tajribalarni egallash jarayonida o'sib, rivojlana boradi.

Jamiyatimizda o'qituvchining mustaqil ravishda bilimlarni egallab, o'z malakasini oshirib borishi – bir tomondan o'qituvchilar faoliyatini borgan sari naqadar muvaffaqiyatli takomillashib borayotganligini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan muhim vazifa ekanligidan dalolat beradi, chunki bu kechiktirib bo'lmas jarayon shaxsni intellektual qashshoqlikdan qutqarib qoladi.

Malaka oshirish tizimidagi samaradorlik – kursda o'qigan tinglovchining olgan yangiliklarini amaliyotda qay darajada tatbiq eta olishi bilan o'lchanadi. Tinglovchilar kursni tugatib borishgach, o'qish davomida olgan yangiliklarini, o'rgangan innovatsion metodlarini o'z faoliyatlarida qo'llashi uchun, avvalo, ana shu metodlar to'g'risida ham nazariy, ham amaliy ma'lumotga ega bo'lishi, bu metodlarni dars jarayonida mahorat bilan qo'llay olishi ya'ni kasbiy kompetentligini oshirgan bo'lishi kerak.

Kasbiy kompetentlik tushunchasiga nisbatan ilmiy doirada turli munosabatlar ilgari suriladi. U mehnat subyektiga nisbatan aniq faoliyat talablari yoki aynan, subyektning aniq faoliyatning o'ziga xos jihatlariga nisbatan munosabatini tavsiflovchi xususiyat sifatida qo'llaniladi. Masalan, tadqiqotchi olim E.F.Zeer kasbiy kompetentlikning funksional taraqqiyotini tadqiq qilish, kasbiy kamolotga erishish chog'ida kompetentlikning turli ko'rinishlari integratsiyalashib borishini va ularning kasbiy muhim shaxs sifatleri bilan aloqasi kuchayib borishini ta'kidlaydi. Xususan, kasbiy kompetentlikning asosiy darajalariga kasbiy tayyorgarlik va tajriba, o'zini o'zi anglash, o'z kuchiga ishonish, o'z mutaxassisligini puxta bilish va shu kabi boshqa kasbiy kamolotni belgilab beruvchi shaxs xususiyatlarini kiritadi. Yuqorida qayd etilgan fikrlarni tahlili pedagogning kasbiy kompetentligini shaxsiy, ijtimoiy, kreativ, metodik kompetentlik kabi qator o'ziga xos xususiyatlar majmuasi sifatida to'liq izohlanishiga imkon beradi.

Kasbiy kompetentlikni rivojlantirib borish har bir pedagogning eng dolzarb vazifasidir. Kasbiy kompetentlikni rivojlantirib, boyitib borishni bir nechta usullari mavjud. Masalan: o'z ustida mustaqil ishlash, ilg'or tajribalarni o'rganish, oynoma va ro'znomalarda, ijtimoiy tarmoqlarda berib borilayotgan yangiliklarni o'rganish va h.k.

Malaka oshirish markazlari esa har bir pedagogning kasbiy kompetentligini rivojlantirish va boyitishning eng samarali vositasi va eng katta zahirasidir. Chunki malaka oshirish markazlarida tinglovchilar birinchidan, ustozlar nazoratida bo'lishadi. Qolaversa, bir oy davomida bir nechta kasbdoshlari bilan darsda yuzma-yuz muloqot qilishadi va ish faoliyati uchun zarur bo'lgan yangilik va uslubiy yordamni o'zlashtirib olishadi.

Bugungi kunda viloyat va shahar malaka oshirish hududiy markazlarida tinglovchilarning kompetentlik darajasini oshirishga alohida e'tibor berilmoqda. Hududiy markazda tinglovchilarning kompetentlik darajasini nomayon qilish va uni rivojlantirish uchun seminar va konferensiyalar, qisqa muddatli kurslar tashkil qilingan bo'lib, tinglovchilar bu jarayonlarda faol ishtirok etishib, o'z mahoratlarini ko'rsatishib, ilmiy salohiyatlarini sinab ko'rishmoqda.

Hududiy markazlarda ilg'or tajribalarni o'rganish, ommalashtirish va ularni targ'ib qilish, tinglovchilarning shaxsiy, metodik va kreativ kompetentligini oshirish maqsadida, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan targ'ib qilinayotgan 5 ta muhim tashabbus

doirasida tinglovchilar o'rtasida sportning, tennis, voleybol, basketbol, qo'l to'pi kabi turlari bo'yicha musoboqalar tashkil etilib, faol ishtirokchilar «Eng yaxshi sportchi» nominatsiyasi bo'yicha hududiy markaz ma'muriyati tomonidan munosib tarzda rag'batlantirilib kelinmoqda.

Tinglovchilar kursga qabul qilingandan keyin 2-3 kun ichida ularning kasbiy savodxonligini aniqlash maqsadida o'z mutaxassislik fanlaridan ichki nazorat uchun diktant va test olinadi. Olingan nazorat ishlari o'z vaqtida tekshirilib, tinglovchilar ishtirokida tahlil qilinadi. Bu usul, albatta, o'z samarasini beradi. Tinglovchilar xato va kamchiliklarini ko'rib, o'z vaqtida tuzatib olishadi. Bundan tashqari, kurs davomida ishtirokchilar shahardagi tayanch maktablarda amaliyot o'taydilar. Amaliyotchi o'qituvchilar bilan muloqotda bo'lishadi. O'zlarini qiziqtirgan savollarga javoblar olishadi. Har bir tinglovchi o'zi o'qitayotgan sinf o'quvchilarining savodxonligi bilan shahar maktablarida ta'lim olayotgan o'quvchilarning bilim darajalarini qiyosiy tahlilini o'tkazadilar hamda o'qituvchilarning dars berish usullarini ham puxta o'rganib oladilar.

Xalqimizda «Ming bor eshitgandan, bir bor ko'rgan yaxshi»,-degan maqol bor. Tinglovchilar kurs davomida viloyatdagi «Yilning eng yaxshi fan o'qituvchisi» tanlovi g'oliblari, Xalq ta'limi a'lochisi unvoni sohiblari, ish tajribasi tuman, viloyat va respublikada ommalashgan o'qituvchilar, o'quvchilari fan olimpiadalarida yuqori o'rinlarni egallagan tajribali ustozlar bilan uchrashib, tajriba almashish jarayonida o'z sohasi bo'yicha yechilishi lozim bo'lgan savollariga o'rinli javob oladilar.

Mazkur jarayonlarda pedagog shaxsining kasbiy faoliyat sohasiga yo'nalganligi, shaxsiy imkoniyatlari, kasbiy bilim, malaka, ko'nikmalari, kasbiy sifatlar va mehnat tajribasi o'rtasidagi uyg'unlik va innovatsion jarayonlarning faoliyat sohasiga nisbatan integratsiyalashuvini ta'minlanishi kasbiy kompetentlikni rivojlantirishdagi yetakchi omillar sifatida baholanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan targ'ib qilinayotgan 5 ta muhim tashabbus. 2019-yil 19-mart.

2. Yo'ldoshev J. va Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: «O'qituvchi» 2014.

TA'LIM-TARBIYADA MA'NAVIY MEROSNING O'RNI

M.M.Fayziyeva, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ma'naviy meros kishilarning bilim va tafakkurini, axloqiy, madaniy, diniy saviyasini kengaytirishi va sharq allomalarining farzand tarbiyasida ma'naviy merosning o'rni haqida fikrlar bayon etilgan.

Tayanch so'z va tushunchalar: tarixiy xotira, ma'naviy meros, tafakkur, axloq, madaniyat, diniy saviya, milliy va umuminsoniy qadriyatlar.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль духовного наследия в расширении знаний и мышления, нравственного, культурного, религиозного уровня людей и роль духовного наследия в воспитании детей восточных ученых.

Ключевые слова и понятия: историческая память, духовное наследие, мышление, этика, культура, религиозный уровень, национальные и общечеловеческие ценности.

Annotation. This article discusses the role of spiritual heritage in expanding knowledge and thinking, moral, cultural, religious level of people and the role of spiritual heritage in raising children of eastern scholars.

Key words and concepts: historical memory, spiritual heritage, thinking, ethics, culture, religious level, national and universal values.

O'zbek xalqi o'zining boy moddiy va ma'naviy merosiga ega. Ana shu merosni o'rganish va kelajak avlodga yetkazish xalqimizning tarixiy xotirasiga bog'liq. Tarixiy xotira - ajdodlar yaratgan moddiy va ma'naviy boyliklarning kishilar ongi va kundalik amaliy faoliyatida qayta namoyon bo'lishidir. Inson o'zining tarixiy xotirasiga ega bo'lmasdan turib, hayotda sodir bo'layotgan ijtimoiy o'zgarishlarning mohiyatini tushunib yeta olmaydi. Tarixiy xotira madaniy merosning shakllanishi va rivojlanishi uchun asosiy ma'nba vazifasini bajaradi⁴.

Har bir xalqning o'ziga xos ma'naviy merosi bor. Bu meros, bir tomondan, keng xalq ommasi tomonidan yaratilgan madaniyat durdonalari, qadriyatlar, osori atiqalar bo'lsa, ikkinchi tomondan olimlar, faylasuflar, mutafakkir adiblarning ijodi namunalari, asarlaridan iboratdir.

«Ma'naviy meros» tushunchasi o'tmishda avlodlar tomonidan yaratilgan ma'naviy qadriyatlar, g'oyalar, bilimlar, qarashlar, xalq madaniyati, ijodi singari moddiy va ma'naviy boyliklar majmuini ifodalaydi. Ma'naviy meros kishilarning bilim va tafakkurini, axloqiy, madaniy, diniy saviyasini kengaytirishga xizmat qiladigan bitmas-tuganmas manbadir. Ma'naviy meros kishilarning bilim va tafakkurini, axloqiy, madaniy, diniy saviyasini kengaytirishga xizmat qiladigan bitmas-tuganmas manbadir.

Meros keyingi avlodlarga qoldiriladigan bebaho, shuning bilan birgalikda betakror mulkdir. Chunki har qanday ma'naviy mulk keyingi davrga qanday bo'lsa, shundayligicha ko'chmaydi, balki avlodlar tomonidan o'zlashtiriladi, qayta ishlanadi, boyitiladi.

Mustaqilligimizning dastlabki yillaridayoq mamlakatimiz Birinchi rahbari Islom Karimov «O'zbekistonning kuch-qudrati manbai - xalqimizning umuminsoniy qadriyatlarga sodiqligi, ulug' ajdodlarimizdan avlodlarga o'tayotgan ma'naviy merosning kuchliligida, fuqarolarimizning el-yurtga, ona zaminga bitmas-tuganmas mehrida, milliy g'ururimizda» deb ta'kidlaganida O'zbekistonni yangilash va rivojlantirishning ma'naviy-ahloqiy negizlari mujassamlashgan. Ushbu negizlarda o'z ifodasini to'liq topgan milliy va umuminsoniy qadriyatlar bir-biri bilan uzviy bog'lanishda, aloqadadir, ular doimo birga, uyg'unlashgan, mushtarak holda keladi. Ularning har ikkalasi bir-biriga ta'sir etadi, biri ikkinchisini to'ldiradi, mazmunan boyitadi. Milliylik umuminsoniylikni rad qilish evaziga emas, balki uni ijodiy boyitish orqali rivojlanib boradi. Zero, har bir xalq, avvalo, o'zining tarixidan bugungi kun uchun asos bo'ladigan umuminsoniy ma'naviy tamoyil, an'ana va qadriyatlariga murojaat qiladi. Shuningdek, milliylikda ham umuminsoniy, umumbashariy ma'no-mazmun mujassamdir.

Sharqning ulug' allomalari farzand tarbiyasiga asosiy masala sifatida qarab ularning diqqat markazida bo'lgan va bu mavzu yuzasidan qarashlarini o'z asarlarida bayon etganlar. Masalan, mashhur hind masali «Kalila va Dimna», Nizom Mulkning «Siyosatnoma», Amir Temurning «Temur tuzuklari», Nosir Xusravning «Saodatnoma», Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u bilik», Mahmud Qoshg'ariyning «Devoni lug'oti turk», Ahmad Yugnakiyning «Hibatul-haqoyiq», Alisher Navoiyning «Mahbubul qulub» asarlari, shuningdek, Abul Qosim Firdavsiy, Abu Abdullo Rudakiy, Sakkokiy, Abdurahmon Jomiy va shu kabi ko'plab adiblarimiz merosida bola tarbiyasiga oid ilmiy-falsafiy fikrlarini o'qishimiz mumkin.

Xalqimizning boy merosi o'zida ijtimoiy hayotning barcha sohasiga oid ajdodlarimizning ko'nikmalarini, yutuqlari va tajribalarini mujassam etadi. Shuning bilan birga, yoshlarda ajdodlarimiz merosiga nisbatan hurmat hissini uyg'otib, bu merosini yangicha talqin qilib, zamon talablari asosida boyitish va kelajak avlodga yetkazish zaruratini uyg'otadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, har tomonlama yetuk barkomol avlodni tarbiyalashda ma'naviy meros eng muhim omillardan bo'lib hisoblanadi. Shu bilan bir qatorda bugungi kunda barkamol yosh avlodni tarbiyalashda milliy ma'naviy merosdan foydalanish o'z ahamiyatini yo'qotmay balki, tarbiya jarayonida undan foydalanish imkoniyati kuchaymoqda.

⁴ Фалсафий қомусий луғат. -Т.:Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2014.- Б. 389.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Каримов И. Юксак маънавият энгилмас куч. – Т: Маънавият, 2008.
2. Азимов Қ, Жумаев Ш. Маънавият ва маърифат иши.- Тошкент, 2005.
3. Фалсафий қомусий луғат. -Т.:Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2014.- Б. 389.

UMUMTA'LIM MAKTABLARI FAN O'QITUVCHILARINING KASBIY PEDAGOGIK KOMPETENSIYALARI

K.S.Oqilova, Samarqand viloyat XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotasiya. Maqolada maktab o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirishning ilmiy-pedagogik asoslari va ularni barkamol avlod tarbiyasidagi ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiya, pedagog, faoliyat, innovasiya, ta'lim, tarbiya, o'qituvchi, ko'nikma, malaka, interfaol, uzluksiz ta'lim.

Аннотация. В статье рассматриваются научно-педагогические основы профессиональной компетенции учителей школ и высказываются мнения об их роли в воспитании всесторонне развитого поколения.

Ключевые слова: компетенция, педагог, деятельность, инновация, образование, воспитание, профессия, умение, навыки, интерактив, непрерывное образование.

Mustaqillik yillari tom ma'noda O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti istiqbolini belgilash, jahon hamjamiyati mamlakatlari safidan munosib o'rin egallashga intilish yo'lidagi keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirish bilan kechmokda. Jahonning rivojlangan mamlakatlari tajribalarini o'rganish, mahalliy shart-sharoit, iqtisodiy va intellektual resurslarni inobatga olgan holda jamiyat hayotining barcha sohalarida tub islohotlarning amalga oshirilayotganligi yangidan-yangi yutuqlarga erishishni ta'minlamoqda. Turli sohalarda yo'lga qo'yilayotgan halqaro hamkorlik garchi o'z samarasini berayotgan bo'lsa-da, biroq, milliy mustaqillikni har jihatdan mustahkamlash, erishilgan yutuqlarni boyitish, mavjud kamchiliklarni tezkor bartaraf etish jamiyat a'zolaridan alohida fidokorlik, jonbozlik, shijoat va qat'iyat ko'rsatishni talab etmoqda.

Bugungi kunda pedagog kadrlar kompetentligi muammosi nafaqat mamlakatimiz, balki dunyo miqyosidagi pedagog, psixolog, metodist, siyosatshunos, sosiolog, filosof, lingvist va boshqa sohadagi olimlar tomonidan o'rganilib kelingan. Shunga ko'ra, tadqiqotchi olimlar pedagog kompetentligini shaklan va mazmunan turlicha talqin etadilar.

B.D.Elkoninning fikricha: «Kompetentlik – bilimdonlik, kasbga moslik, malakalilik, tajribalilik, mas'uliyatlilikni pedagoglik faoliyatiga singdirib borish demokdir. O'z sohasini, ishining ustasi bo'lish, sohasining sirlarini har tomonlama chuqur bilish demakdir».

Kasbiy kompetentlik - mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning egallanishi va ularni amalda yuqori darajada qo'llay olinishi. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qullay bilishni taqozo etadi.

Kasbiy kompetentlik qo'yidagi holatlarda yaqqol namoyon bo'ladi:

- ✓ murakkab jarayonlarda;
- ✓ noaniq vazifalarni bajarishda;

- ✓ bir-biriga zid ma'lumotlardan foydalanishda;
- ✓ kutilmagan vaziyatda xarakat rejasiga ega bo'la olishda.

Kasbiy kompetensiyaga ega mutaxassis:

- ✚ o'z bilimlarini izchil boyitib boradi;
- ✚ yangi axborotlarni o'zlashtiradi;
- ✚ davr talablarini chuqur anglaydi;
- ✚ yangi bilimlarni izlab topadi;
- ✚ ularni qayta ishlaydi va o'z amaliy faoliyatida samarali qo'llaydi.

Pedagoglarning o'z ustilarida izchil, samarali ishlashlarida faoliyatga loyihali yondasha olishlari qo'l keladi. Ularning loyihali yondashuv asosida qo'yidagi modelni shakllantira olishlari maqsadga muvofiqdir. Modelda o'z ustida ishlash bosqichlari va har bir bosqichda amalga oshiriladigan vazifalar qayd etiladi. Har bir bosqich uchun belgilangan vazifalarning samarali hal etilishi navbatdagi bosqichga o'tish imkonini beradi.

Pedagogik mahorat va kompetentlik – pedagog shaxsining tajriba orqali orttirgan xususiyati, biror sohasidagi moslashuvchan ko'nikma va ijodkorlik asosida hosil bo'lgan kasbiy ko'nikmalarining nazariy darajasidir. Bunday sifatlar yoshlarni tanlagan kasbiga hurmat uyg'otish jarayonidagi kasbiy g'ururni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan barkamol avlod tarbiyasida o'qituvchi-tarbiyachining mahorat egasi bo'lishi muhimdir. Pedagogik mahorat va kompetentlik kasbga nisbatan tavsifnoma berish, ta'lim jarayonidagi o'zlashtirish saviyasini egallash, tarbiya jarayonida muayyan vazifani bajarishdagi kasbiy xislatlarni ta'riflashda qo'llaniladi. Pedagogik mahorat va kompetentlik o'qituvchidan izlanish, mahorat – pedagogik texnologiyalarni qo'llay bilish, o'z faoliyatini ilmiy asosda tashkil etishni talab qiladi. Demak, o'qituvchining ko'p qirrali faoliyati va uning qobiliyati, zo'r san'atkor va fidoyi bo'lishi hamda yoshlarni barkamol inson qilib tarbiyalash masalasi davlat siyosati darajasidagi dolzarb masalalardan biri ekan, o'qituvchilar pedagogik mahorat va kompetentlikni egallashlari lozim. Demak, pedagogik mahorat va pedagogik kompetentlik barcha pedagoglar uchun qolipdagi ish uslubi emas, balki u har bir o'qituvchining o'z ustida ishlashi, ijodiy mehnati evaziga yuzaga keladigan jarayondir. Shu jihatdan olganda, pedagog mutaxassislarning kompetentligini rivojlantirish uchun quyidagilarga e'tibor berish kerak:

- shaxs ma'naviy-axloqiy sifatlarining faol shakllanishi, pedagogik texnologiyalarning tamoyillari bilan bog'liqlikda keyingi amaliy faoliyatda ta'lim jarayonini pedagogik jihatdan bir butun tarzda tashkil etish va amalga oshirish;

- ta'limga texnologik yondashuv asosida mashg'ulotlarning o'quv maqsadini qo'ya olish, pedagogik faoliyatni rejalashtirish;

- amaliy mashg'ulotlarni modellashtirish, qiyinchiliklarni bartaraf etish imkoniyatlarini bashorat qila olish, xatolarni tuzata olish strategiyasini ishlab chiqish;

- ta'lim oluvchi shaxsining har tomonlama taraqqiy etishi, ta'lim jarayonining «jonli», ijodiy tashkil etishga yordam beruvchi ta'limning zamonaviy integrativ, bilish faoliyatini boshqarish metodlarini egallash;

- ta'lim standartlarining yangi talablari va o'zining ehtiyojlari bilan bog'liqlikda o'qitish va ta'lim sifatini tashxis etishining turli usul va vositalaridan samarali foydalanish, bundan tashqari yangi metodik yo'llarni mustaqil yaratish va nazorat qilish ko'nikmalarini egallash;

- pedagogika va psixologiyaga oid yangi adabiyotlarni muntazam mutolaa qilib borish;

- ilg'or pedagogik tajribalar va pedagogika fanining zamonaviy yutuqlaridan amaliyotda foydalanib, ijodkor, mustaqil fikrlovchi va har tomonlama barkamol shaxsni shakllantiruvchi ma'naviy-ma'rifiy, tarbiyaviy ishlarni olib borish.

Bunda o'qituvchining faoliyati quyidagilarda o'z ifodasini topadi:

- o'z-o'zini rivojlantirish;

- o'quv faoliyatini ilg'or texnologiyalar asosida qurish;

- o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida o'zaro hamkorlikning qaror topishiga zamin yaratish;

- o'quv faoliyatining o'quvchilar ichki motiviga asoslangan izlanuvchanlik yo'nalishining kasb etilishini ta'minlash va boshqalar.

Pedagogik faoliyat o'quvchilarga uch xil pedagogik ta'sir ko'rsatishni nazarda tutadi:

nimani o'qitish?, kimni o'qitish? va qanday o'qitish? Demak, mohir o'qituvchi o'quv predmetidan material tanlash va uni guruhlariga ajratish uquvini oshirishi, o'quvchilarning mavjud imkoniyatlari, ta'limning umumiy maqsadlarini amalga oshirib, o'quvchilarga ta'sir ko'rsatishning shakl, usul va metodlarini oqilona tanlashi va qo'llashi lozim.

Tabiiyki, mohir o'qituvchi o'zining shaxsiy faoliyatini ish davomida o'quvchilar va o'zining shaxsiy mehnati hamda sarflangan vaqtini hisobga olish, ishdagi kamchiliklar mavjud joylarni ko'ra bilish va ularni bartaraf etish yo'llarini tanlash, o'z tajribasini va hamkasblarining ishlarini tahlil qilishni o'zi tahlil qilib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Muxiddinov A.G. O'quv jarayonida nutq faoliyati. – T.: O'qituvchi, 1995.
2. Sayidaxmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: OPI, 2003.
3. Sultonova G.A. Pedagogik mahorat. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
4. Husanov B., G'ulomov V. Muomala madaniyati / Darslik. – T.: «Iqtisod-moliya», 2009.

КАДРЛАР МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ВА ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИДА ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

М.Абдурахимова, Фаргона ВХТХҚТМОҲМ Илгор тажриба халқаро ҳамкорлик илмий-ахборот тадқиқотлар бўлими бошлиғи

Н.Ханкельдиева, Фаргона ВХТХҚТМОҲМ катта ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада таълим жараёнини такомиллаштиришда тарбиянинг асосий масалалари кўрилиб, бугунги кунда замонавий инновацион таълим технологияларнинг долзарблиги, улардан ўқувчиларни ўқитишда амалий фойдалана олиш масалалари ёритилган.

Калит сузлар: таълим-тарбия тизими, инновацион технологиялар, соғлом авлод, замонавий технологиялар, мустақил таълим, компьютер технологиялари, интернет.

Аннотация. В статье рассматриваются основные задачи воспитания подрастающего поколения нашей страны, различные современные инновационные технологии образования, раскрывается их актуальность на современном этапе развития, а также практическое применение в обучении учащихся, что может стать успехом совершенствования образовательного процесса.

Ключевые слова: система образования, инновационные технологии, здоровое поколение, современные технологии, самостоятельное образование, компьютерные технологии, интернет.

Жаҳон ва дунё таълим тизимида таълим-тарбия тизимини тубдан ислоҳ қилиш бугунги куннинг муҳим вазифалардан бири сифатида қаралмоқда.

Ҳозирги даврда содир бўлаётган инновацион жараёнларда таълим тизими олдидаги муаммоларни ҳал этиш учун янги ахборотни ўзлаштиришга ва ўзлаштирилган билимларни мустақил баҳолашга қодир, зарур қарорлар қабул қила олувчи, мустақил ва эркин фикрлайдиган шахслар керак. Шунинг учун ҳам таълим муассасаларининг ўқув-тарбиявий жараёнида замонавий ўқитиш услулари, инновацион технологияларнинг ўрни ва аҳамияти бекиёсдир. Шунинг учун ҳам бугунги кунда барча таълим муассасаларининг ўқув-тарбиявий жараёнида ўқитувчининг касбий маҳорати, ҳаётий тажрибаси, замонавий ўқитиш услублари-интерфаол услублар, инновацион технологияларнинг ўрни ва аҳамияти бекиёсдир.

Юртимизда таълим соҳасини ривожлантириш ва ислоҳ этишга йўналтирилаётган йиллик харажатлар ялпи ички маҳсулотнинг 10-12 фоизини ташкил этаётгани ва бу соҳани давлат бюджети харажатларидаги улуши 35 фоиздан зиёд экани, бундай кўрсаткичларни дунёнинг бошқа давлатларида камдан-кам учратиш мумкинлиги бугунги кунда Бирлашган Миллатлар Ташкилоти, ЮНИСЕФ, ЮНЕСКО ва бошқа нуфузли халқаро ташкилотлар томонидан эътироф этилаётганлиги фикримизнинг ёрқин далили бўла олади [1]. Мустақил фикрлайдиган, замонавий илм-фан ва касб-хунарларни пухта эгаллаган, ўз юрти, ўз халқига фидойи, юртбошимиз бошлаган ишларни давом эттиришга қодир бўлган, ҳар томонлама соғлом авлодни тарбиялаш ҳар бир таълим берувчининг энг муҳим вазифаси, юртбошимиз таъбирлари билан айтганда балки бурчидир. Ушбу бурч ва вазифаларни бажариш ҳар бир педагогдан юксак билим, улкан маҳорат, замонавий илм-фаннинг ютуқларидан хабардор бўлиш, хорижий тилларни пухта эгаллаш, компьютер технологияларидан, интернетдан мақсадли фойдаланиш кўникмаларига ҳамда юқори малакага эга бўлишни талаб этмоқда. Узлуксиз таълим тизимининг олдида турган энг муҳим ва энг долзарб вазифалардан бири – бу ўқитишда инновацион таълим технологияларидан кенг фойдаланиш, уларни ўқув жараёнига татбиқ этиш ва жаҳон стандартлари талабларига билимли, уддабурон, тадбиркор, ишининг кўзини биладиган ва рақобатбардош мутахассис кадрлар тайёрлаш, шу билан бирга комил инсонни тарбиялашдан иборатдир. Биринчи Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганларидек: «Шуни унутмаслик керакки, келажакимиз пойдевори билим даргоҳларида яратилади. Бошқача айтганда, халқимизнинг эртанги куни қандай бўлиши фарзандларимизнинг бугун қандай таълим ва тарбия олишига боғлиқ. Бунинг учун ҳар қайси ота-она. Устоз ва мураббий ҳар бир бола тимсолида аввало, шахсни кўриши зарур. Ана шу оддий талабдан келиб чиққан ҳолда, фарзандларимизни мустақил ва кенг фикрлаш қобилиятига эга бўлган, онгли яшайдиган комил инсонлар этиб вояга етказиш-таълим – тарбия соҳасининг асосий мақсади ва вазифаси бўлиши лозим, деб қабул қилишимиз керак. Бу эса таълим ва тарбия ишини уйғун ҳолда олиб боришни талаб этади [2]. Ўқитувчининг самарали фаолият кўрсатишга ундовчи дарснинг методик ишланмасини пухта ишлаб чиқишдан фарқли ўлароқ, таълим технологияси фаолиятига фаолиятига нисбатан йўналтирилган бўлиб, у ўқувчиларнинг шахсий ҳамда ўқитувчи билан биргаликдаги фаолиятларини инобатга олган ҳолда, ўқув материалларини мустақил ўзлаштиришлари учун зарур шарт-шароитларни яратишга хизмат қилади.

Таълим технологиясининг марказий муаммоси – таълим олувчи шахсини ривожлантириш орқали таълим мақсадига эришишни таъминлашдан иборат. Педагогик технология назарияси ўтган асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб асосланиб келинаётган бўлсада, айнан «педагогик технология» тушунчасига нисбатан турлича ёндашувлар мавжуд. Хусусан, педагог олим В.П.Беспалько педагогик технологияни «амалиётга татбиқ қилинадиган муайян педагогик тизим лойиҳаси» - дея таърифлайди ҳамда асосий диққатни ўқув-педагогик жараёни олдиндан лойиҳалашга қаратади [3]. Ўз моҳиятига кўра педагогик технология вақт тақсимотига мувофиқ дастурланиб, илмий жиҳатдан асосланган ҳамда кутилган натижага эришишни таъминловчи педагогик жараёнинг барча босқич ва қисмларининг вазифалари аниқ белгиланган тизимни ифодалайди. Таълимнинг самарадорлигини ошириш ва билимларни тўла эгаллашларига эришиш, шахснинг таълим диққат марказида бўлишини ва ёшларнинг мустақил билим олишларини таъминлаш учун таълим муассасаларига яхши тайёргарлик кўрган ва ўз соҳасидаги билимларни мустаҳкам эгаллашдан ташқари замонавий педагогик технологияларни ва интерфаол усулларни биладиган, улардан ўқув ва тарбиявий машғулотларни ташкил этишда фойдалана оладиган ўқитувчилар керак. Бунинг учун, барча фан ўқитувчиларини инновацион педагогик технологиялар ва интерфаол усуллар билан қуроллантириш ҳамда олган билимларини ўқув-тарбиявий машғулотларда қўллаш малакаларини ошириб бориш лозим. Узлуксиз таълим тизимининг олдида қўйилган давлат ва ижтимоий буюртмага мувофиқ, халқ таълими ходимларини таълим-тарбия

жараёнининг самарадорлигини ошириш, илм-фаннинг сўнгги ютуқларини амалиётга жорий этиш орқали ижодкор, ижтимоий фаол, юксак маънавиятли, касб-хунарли, Она Ватанга садоқат, миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбияланган, ижодий ва мустақил фикр юрита оладиган, давлат ва жамият олдида ўз бурчи ва жавобгарлигини ҳис этадиган баркамол шахсни камолга етказиш, уларнинг онги ва қалбига миллий истиклол ғоясини сингдириш каби муҳим вазифаларни амалга ошириш назарда тутилади. Ушбу вазифаларнинг муваффақиятли ҳал этилиши таълим-тарбия жараёнида замонавий педагогик технологиялардан фойдаланишни тақозо этади. Ўқув-тарбия ишлари жараёнида ўқувчи ёшларни ижодий фикрлашга, ўзгарувчан вазиятларга ўргатиш, эркин рақобат асосида фаолиятни ташкил этиш ҳамда уларнинг амалий машғулотларда ахборот технологиялари, электрон дарсликлар ва мультимедиалардан фойдалана билиши муҳимдир. Бу эса ўқувчиларни мустақиллик, эркин фикрлашни тарбиялашни, ўқув фаолиятини таҳлил қилишни, истикболда касбий маҳорат орттириш уларнинг ички эҳтиёжига айлантирилишини талаб этади.

Замонавий педагогик технологиялар таълим-тарбия жараёнининг бир тизимга солинган илмий-назарий ва методик асосланган янги шакл, усул ва воситаларининг мажмуидир. Бунда янги мазмун, шакл, усул ва восита уйғунлигида мақсад, вазифа, фаолият ва педагогик натижа яхлитлиги таъминланади ҳамда ўқув мақсадларига эришишни кафолатлайдиган ўқув жараёни лойиҳалаштирилади ва амалга оширилади. Технологик ёндашув, энг аввало, тасвирлаш эмас, балки лойиҳалаштирилган натижаларни амалга ошириш имконини берувчи амалий кўрсатмали тузилмада ўз ифодасини топади. Ҳозирги кунда таълим жараёнида интерфаол услублар (инновацион педогогик ва ахборот технологиялари)дан фойдаланиб, таълимнинг самарадорлигини кўтаришга бўлган қизиқиш, эътибор кундан-кунга кучайиб бормоқда. Замонавий технологиялар қўлланилган машғулотлар ўқувчилар эгаллаётган билимларни ўзлари қидириб топишларига, мустақил ўрганиб, таҳлил қилишларига, ҳатто хулосаларни ҳам ўзлари келтириб чиқаришларига қаратилган. Ўқитувчи бу жараёнда шахс ва жамоанинг ривожланиши, шаклланиши, билим олиши ва тарбияланишига шароит яратади, шу билан бирга, бошқарувчилик, йўналтирувчилик вазифасини бажаради. Бундай ўқув жараёнида ўқувчи асосий фигурага айланади. Ўқув-тарбия жараёнида педогогик технологияларнинг тўғри жорий этилиши ўқувчиларнинг бу жараёнда асосий ташкилотчи ёки маслаҳатчи сифатида фаолият юритишига олиб келади. Бу эса ўқувчилардан кўпроқ мустақилликни, ижодни ва иродавий сифатларни талаб этади. Ҳар қандай педагогик технологиянинг ўқув-тарбия жараёнида қўлланилиши шахсий характердан келиб чиққан ҳолда, ўқувчини ким ўқитаётганлиги ва ўқитувчи кимни ўқитаётганлигига боғлиқ. Педогогик технология асосида ўтказилган машғулотлар ёшларнинг муҳим ҳаётий ютуқ ва муаммоларига ўз муносабатларини билдиришларига интилишини қондириб, уларни фикрлашга, ўз нуқтаи назарларини асослашга имконият яратади. Ҳозирги даврда содир бўлаётган инновацион жараёнларда таълим тизими олдидаги муаммоларни ҳал этиш учун янги ахборотни ўзлаштириш ва ўзлаштирилган билимларни ўзлари тамонидан баҳолашга қодир зарур қарорлар қабул қилувчи, мустақил ва эркин фикрлайдиган шахслар керак. Бугунги кунда ўқитиш жараёнини самарали ва натижали бўлишини таъминлашга йўналтирилган интерфаол услубларнинг ва ўқитиш технологияларининг барчаси мамлакатимизнинг барча умумий ўрта таълим, ўрта махсус, касб-хунар ҳамда олий таълим муассасалари, ўқитувчилар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш ҳудудий марказларида кенг миқёсда қўлланилиб келинмоқда ҳамда ижобий натижалар бермоқда. Бугунги кунда республика таълим муассасаларида интерфаол таълимни ташкил этишда қуйидаги энг оммавий технологиялар қўлланилмоқда: Интерфаол методлар: «Кейс-стади» (ёки «Ўқув кейслари»), «Блиц-сўров», «Моделлаштириш», «Ижодий иш», «Муносабат», «Режа», «Сухбат» ва б. Стратегиялар: «Ақлий хужум», «Бумеранг», «Галерея», «Зиг-заг», «Зинама-зина», «Музёраш», «Ротация», «Т-жадвал», «Юмалоқланган қор» ва ҳ.к. График органайзерлар:

«Балиқ скелети», «БББ», «Концептуал жадвал», «Венн диаграммаси», «Инсерт», «Кластер», «Нима учун?», «Қандай?» ва б. Интерфаол таълим бевосита интерфаол методлари ёрдамида ташкил этилади. Модулли-кредит тизими замонавий таълимнинг энг такомиллашган шакли саналади. Бугунги кунда тараққийпарвар инсоният давлатлар ўртасида ижтимоий, иқтисодий, ҳарбий ва маданий соҳаларда ўзаро келишувга эришиш, ҳамкорликни йўлга қўйишнинг янгидан янги йўллари излашда давом этмоқда. Бугунги кунда таълим тизимида билимларни эгаллашнинг янги концепцияси – замонавий инновацион таълим технологияларнинг турли хил кўринишларини қўллаш жуда яхши самара бермоқда. Бунда таълимда янги методлардан фойдаланишда тахсил олувчиларнинг интеллектуал, эркин фиклашни ривожлантириш, ўз фикрини асослаб беришга интилиши, ўзгалар фикрини тинглай олиши, муаммолар ечимини топишга ҳаракат қилиши, ижодий ва ахлоқий тараққиёти жараёнларига самарали таъсир этади. Ўқитувчи таълим-тарбия жараёнида таълим методларидан фойдаланганда, аввало, бу методдан фойдаланишнинг ўрни, унинг самарадорлигини билиши муҳимдир. Бунинг учун ҳар бир педагог ҳаётий тажрибага эга бўлган, етарли билимлар билан қуролланган, таълим олувчиларга нисбатан муаммоларнинг ечимини олдиндан ҳал эта оладиган ва уларни таълим олувчиларга етказиш малакасига эга бўлиши лозим. Шунингдек, инновацион технология асосида ўтказилган машғулотлар ёшларнинг муҳим ҳаётий ютуқ ва муаммоларига ўз муносабатларини билдиришларига интилишларини қондириб, уларни фикрлашга, ўз нуқтаи назарларини асослашга имконият яратади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Она юртимиз бахту икболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир. – Т.: Ўзбекистон, 2015, 11-б.
2. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: «Маънавият», 2008. 61-бет.
3. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. – М.: Педагогика, 1989.
4. Ишмухамедов Р. Ж. Инновацион таълим технологиялари. – Т.: 2008.
5. Йўлдошев Ж. Ғ., Ҳасонов С. Педагогик технологиялар. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Иқтисод-Молия, 2011.

ЎҚИТУВЧИ НУТҚИ ҲАМ КАСБИЙ, ҲАМ ҲАЁТИЙ ЗАРУРАТ

Б.Юнусова, Самарқанд давлат университети тадқиқотчиси

Аннотация. Мазкур мақолада дунёда кенг ривожланаётган соҳалардан бири педагогик риторика ҳақида фикр билдирилган. Бунда бўлажак мутахассисларни мустақил ижтимоий муносабатларга тайёрлаш, ўз она тилида, хорижий тилларда юксак мулоқот маданиятини шакллантириш борасида ўқитувчининг риторик компетентлигини ошириш хусусида қараишлари келтирилган.

Калим сўзлар: педагогик риторика, нотиқлик, нутқий компетентлик, коммуникатив муносабатлар, риторик компетентлик, касбий фаолият, педагогик мулоқот.

Аннотация. В данной статье дается представление о педагогической риторике в одном из широко развивающихся направлений мировой науки, рассматриваются вопросы повышения риторической компетентности педагога по подготовке будущих специалистов к самостоятельным общественным отношениям, формированию культуры общения на родном языке и иностранных языках.

Ключевые слова: педагогическая риторика, красноречие, речевая компетентность, коммуникативные отношения, риторическая компетентность, профессиональная деятельность, педагогическое общение.

Annotation. This article gives an idea of pedagogical rhetoric in one of the widely developing areas of world science, discusses the issues of increasing the teacher's rhetorical competence in preparing future specialists for independent public relations, and developing a culture of communication in their native language and foreign languages.

Key words: pedagogical rhetoric, eloquence, speech competence, communicative relations, rhetorical competence, professional activity, pedagogical communication.

Бугунги кунда дунёнинг кўпгина мамлакатлари таълим тизимида бўлажак мутахассисларнинг нутқий компетентлигини шакллантириш, миллий ва умуминсоний кадриятлар асосида ривожлантириш, ўқитувчи нутқини ўрганиш мақсадида педагогик риторика фани ўқитилмоқда. АҚШ, Хитой, Япония, Россия каби мамлакатларда риторикага давлат даражасида эътибор қаратилган. Жумладан, АҚШда Дейл Карнеги фаолияти ва у асос солган Инсон муносабатлари ва нотиклик санъати институти фаолияти, Россия таълим тизими барча босқичларида риториканинг мустақил ўқув фани сифатида жорий қилинган, халқаро ва мамлакат даражасида конференцияларнинг ташкил этилаётгани, риторика тарихи, назарияси ва амалиёти бўйича монография, дарслик ва ўқув-методик қўлланмаларнинг чоп этилаётгани ушбу мамлакатларда замонавий коммуникатив муносабатларга ёш авлодни тайёрлаш ишларига алоҳида эътибор қаратилаётганидан далолат беради [3]. Республикамиз таълим тизимида ҳам бўлажак мутахассисларни мустақил ижтимоий муносабатларга тайёрлаш, уларда ўз она тилида, хорижий тилларда юксак мулоқот маданиятини шакллантириш, маданиятлараро толерант фуқарони тарбиялаш масалаларига катта эътибор қаратилмоқдаки, бу узлуксиз таълим тизимида риторик билимларни татбиқ этиш, бўлажак мутахассисларнинг коммуникатив ва риторик компетентлигини шакллантириш ва ривожлантириш, жамиятимиз аъзоларида риторик маданиятни қарор топтириш каби вазифаларни амалга оширишни тақозо этади.

Биринчи Президентимиз И.А.Каримов: «Ўз фикрини мутлақо мустақил, ўз она тилида равон, гўзал ва лўнда ифода эта олмайдиган мутахассисни, авваламбор, раҳбар курсисида ўтирганларни бугун тушуниш ҳам, оқлаш ҳам қийин», - деб таъкидлаган эди ўзининг нутқларидан бирида [1,9]. Президентимизнинг бу фикрларида айнан риторика фани олдидаги вазифалар ифода этилганига гувоҳ бўламиз. Педагогик риторика умумий риториканинг суд риторикаси, сиёсий риторика, академик риторика, диний риторика, дипломатик риторика каби йўналишларидан бири бўлиб, унинг умумий қонуниятлари, категорияларидан фойдаланади. Шундай экан, педагогик риторика бўлажак ўқитувчининг коммуникатив ва риторик компетентлигини шакллантириш муаммосини ҳал қилиб, турли хил коммуникатив вазиятларда мулоқот одобига нисбатан талаблар тўғрисидаги риторик билимларни бериш, коммуникатив (риторик) кўникмаларни ҳосил қилиш, ўқитувчи касбий фаолиятига хос бўлган коммуникатив нутқий вазият ҳамда педагогик мулоқотнинг ўзига хос хусусиятларини англаш, касбий аҳамиятга молик матнларни яратиш ва таҳлил қилиш каби масалаларни ўрганади.

Педагогик риторика ўз навбатида «педагогнинг касбий оммавий нутқини яратиш қонуниятлари ва самарадорлиги шартлари тўғрисидаги билимлар соҳасидир [2]». Ўқитувчи ўз фаолиятини бажарар экан, турли нутқий актларга дуч келади. Бўлажак ўқитувчиларни самарали мулоқот технологияси ва техникасига тайёрлаш борасида нутқий актлар алоҳида аҳамият касб этади, уларни ўзлаштириш, амалиётга татбиқ этиш ушбу жараён самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Касбий хусусиятлар орасида ўқитувчининг бошқалар билан мулоқоти алоҳида мазмун касб этади. Мулоқот - одамлар ўртасида биргаликдаги фаолият эҳтиёжларидан келиб чиқадиган боғланишлар ривожланишининг кўп қиррали жараёнидир.

Педагогик мулоқот - бу мулоқот турларидан бири бўлиб, педагогик фаолиятда юзага келади. Педагогик мулоқотда таълим психологияси, тарбиянинг психологик асослари, ўқитувчи ва ўқувчи муносабатлари, ўқитувчи психологияси, мактабларда таълим - тарбия жараёнларини бошқариш муҳим ўринни эгаллайди. Яъни, ўз фикрларини аниқ ифодалай олиш, ўз устида тинмай ишлаш, ўқувчи-талабаларнинг қалбида билимга чанқоқлик ҳиссини уйғотади. Ўқитувчилар касб ахлоқининг жамият ҳаётида тутган ўрни ёш авлоднинг хат-саводини чиқариш, уларга замонавий илм сирларини ўргатиш, ёшларга таълим-тарбия бериш ва шу асосда уларда меҳнатсеварлик, инсонпарварлик ғазилатларини тарбиялаш, умуминсоний қадриятларни эъзозлаш, Ватанни муқаддас деб билиш каби туйғуларни шакллантириш билан белгиланади. Бунинг учун эса ўқитувчининг юксак ахлоқий ғазилатларга эга бўлиши билан бирга юксак нутқ маданияти соҳиби бўлиши ҳам касбий, ҳам ҳаётий заруратдир.

Педагогнинг намунавий мулоқотини юзага келтирувчи омиллар сифатида мавзу доирасида чуқур билимга эга бўлиши, нутқий вазиятни ҳисобга олиш, нутқни бойитиш ва безатиш, ортиқчаликка йўл қўймаслик, тежамкорлик, риторик сўроқ ва риторик мурожаатлари, ташқи қиёфаси, ўзини тута билиши, имо-ишора, қўл ва гавда ҳаракати, нотик ва аудитория ўртасидаги алоқа, самимият, оҳанг, ифодалилиқ инобатга олинади. Ана шундай омиллар ўқитувчи мулоқотини безайди ва педагогик идеал даражасига кўтаради.

Хуллас, ўқитувчи нутқини ўрганиш, жонли сўзлашув ва ёзма тилининг ўзаро муносабатларини ўрганиш, нутқда қўлланилган тил бирликларининг ўзига ҳослигини очиш, тилшуносликда тутган ўрнини аниқлаш муҳим аҳамиятга эга. Бу эса, ўқитувчи нутқини семантик-стилистик ва лингвوماданий таҳлил этиш заруратини долзарб масала қилиб қўяди.

Адабиётлар:

1. Каримов И.А. Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. - Тошкент, 1997.

2. Педагогическая риторика: учебник для студ. учреждений высш. проф. Образования. [Л.В.Ассуинова, Н.Д.Десяева, Т.И.Зиновьева и др.]; под ред. Н. Д. Десяевой. - 2-е изд., стер. - М.: Академия, 2013. 6 с.

3. Нурманов А.Т., Исақов Ж.А. Педагогик риторика истиқболлари // Илмий хабарнома, АДУ, №2, 2016.

ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ КАСБИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ

Н.И.Ишонкулова, СамДУ ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада бугунги кунда умумий ўрта таълим мактабларида ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш омиллари кенг ёритилган.

Калит сўзлар: педагогик жараён, ўқитувчи, дарс, касбий компетентлик.

Аннотация. Эта статья охватывает широкий спектр факторов для развития профессиональной компетентности учителей в общеобразовательных школах сегодня.

Ключевые слова: Педагогический процесс, учитель, урок, профессиональная компетентность.

Abstract. *This article covers a wide range of factors for developing the professional competence of teachers in general secondary schools today.*

Key words: *pedagogical process, teacher, lesson, professional competence.*

Бугунги кунда замонавий шарт-шароитларда ўқувчиларни демократик жамиятда яшаш учун тайёрлаш, уларда Ватанга муҳаббат туйғусини шакллантириш ва интеллектуал қобилиятларини ривожлантириш, таълим устуворлигини таъминлаш заруриятини белгилайди.

Педагогик жараёни ташкил этиш ва бошқаришда ўқитувчиларнинг касбий тайёргарлиги, яъни уларнинг билимдонлиги, ўқувчилар фаолиятини мувофиқлаштириш ва педагогик жараён самарадорлигини таъминлаш компетентли бўлиши муҳим аҳамият касб этади. Муваффақиятли ишлаш учун ҳар бир ўқитувчи юқори педагогик маҳорат ва кенг дунёқарашга эга бўлиши керак. Шундагина оз меҳнат сарф қилиб, катта натижага эришади, ижодкорлик унинг ҳамиша ҳамкори бўлади. Педагогик фаолиятда қобилиятли, истеъдодли кишигина педагогик маҳорат эгаси бўлиши мумкин. Педагогик фаолиятнинг самарали бўлиши учун ўқитувчи ўз фанини чуқур билиши, унга турдош фанлар ҳақида ҳам тушунчага эга бўлиши, ўқув материални ўқувчиларга тушунарли қилиб баён эта олиши, ўқувчиларда мустақил равишда фаол фикрлашга қизиқиш уйғотиши, уларнинг билим, камолот даражаси ва руҳиятини ҳисобга олиши ҳамда нимани билишлари ва ҳали нимани билмасликларини тасаввур эта олиши лозим.

Ўқитувчи ўқувчининг ички дунёсига кира олиши, ўқувчи шахсини ва унинг вақтинчалик руҳий ҳолатларини жуда яхши тушуна билиши билан боғлиқ бўлган психологик кузатувлар олиб бориши керак. Бундай ўқитувчи ўқувчининг руҳиятига кўз илғамас ўзгаришларни ҳам тез фаҳмлаб олади.

Ўқитувчи касбига хос бўлган хислатлар, яъни юксак педагогик маҳорат унда бирданига шаклланмайди. У ўз устида тинмай ишлаши, изланиши ва кўникмалари асосида ривожланади.

Ўқитувчининг юқори касбий маҳоратни эгаллаши бевосита узлуксиз таълим тизими орқали амалга оширилади. Ҳозирги давр ўқитувчидан ўқитишнинг илғор педагогик технология талабларини тўғри тушуниш, ташаббускорлик, ўз фани бўйича янгиликлардан хабардор бўлиши ва дарсларига жорий эта олишини талаб этади.

Таълим-тарбия жараёнида ўқитувчи ва ўқувчилар ўртасида ҳамкорликни вужудга келтириш, дўстона муҳитни яратиш муаммосининг муваффақиятли ҳал этилиши, фан ўқитувчилари ва мактаб раҳбариятининг эгаллаган билим, кўникма малакалари ва шахсий инсоний фазилатларини эгаллаганлик даражасига боғлиқ бўлади.

Ўқитувчи аввало:

- юмшоқ кўнгилли, очиқ чехрали, ширинсўзли, болаларни қандай бўлса шундайлигича яхши кўриши;
- меҳр-муҳаббат, қалб кўрини ўқувчиларга баб-баравар бўлиб бериши, синфда дўстона муҳитни яратиши ва ўқувчиларнинг ўқув мотивларини ривожлантирувчи куч-рағбатлантириш методлари эканлигини англаши;
- ўқувчиларнинг тақдири, бахти ва келажаги учун масъул эканлигини чуқур ҳис этиши, уларнинг нафсонияти ва кадр-қимматини эъзозлаши;
- ҳар қандай педагогик вазиятда ўқувчиларга қўполлик қилмаслик, ҳақорат қилиш ва бақириш, тақдид ва кўрқитишдан ўзини тийиши зарур;
- ўқувчиларни тушуна олиши, уларнинг ҳис-туйғуларини кадрлаши, ташвишлари, изтиробларини енгитишга ёрдам бериши, ёшлик ва психологик ривожланишда ўзига хос хусусиятлари, қизиқишлари, эҳтиёжларини билиши лозим.

Мамлакатимизда олиб борилаётган таълим тизимининг одил ва демократиялаштирилиши ўқув жараёнига ўзгача талаб ва ўзгача педагогик муносабатларни кашф этади. Бу жараён мазмун моҳиятан аввалгидан тубдан фарқланади.

Бу эса таълим соҳасида ўқувчи, ўқитувчи, оила, маҳалла ҳамкорликда бир мақсад сари, яъни, ДТС талабларини ўзлаштириш ва ундаги меъёрлардан юқорида натижаларга эришишни тақозо этади.

Таълим жараёнига илғор педагогик технологияларни қўллаш, таълим самарадорлигини ошириш, илм-фан ютуқларини амалиётга жорий этиш орқали ижодкор, мустақил фикр юрита оладиган ижтимоий фаол юксак маънавиятли ёшларни тарбиялаш вазифаси муҳим аҳамият касб этади.

Ўқитувчи ёшларга замон талабларига жавоб берувчи билимларни бериш учун аввало ўзи ана шундай билимлар билан қуролланган бўлиши керак. Зеро, тизимдаги ютуқларнинг асоси мактабларда ташкил этиладиган дарс жараёнининг сифати билан белгиланади. Ўқув соатларида ўқувчиларга этарли билим бериш ҳаётий кўникмаларини ошириш ва малакаларини шакллантириш ўқитувчининг касбий маҳоратига боғлиқ.

Ўқувчига мустақил фикрини баён этиш, ўз йўналишини танлаш ва бунинг асоси бўлган қарашларини исботлаш, ўрни келганда ҳимоя қилиш ўргатилса, уларни мустақил ҳаётга тайёргарлик кўникмаларини шакллантириб боришга эришиши орқали таълим мазмунининг натижаси яққол кўзга ташланади.

Таълимни ислоҳ қилишда ўқитувчи шахсига қўйилган талаблар кундан-кунга ошиб бормоқда. Педагогика фани олдида турган муаммоларнинг бири ҳам, айнан, ўқитувчи ва педагог меҳнат шароити муаммоси ҳисобланади. Ўқитувчининг кўп қиррали ва мураккаб фаолияти замирида ёш авлодни билимли ва ахлоқ-одобли қилиб вояга етказиш вазифаси ётади.

Шу муносабат билан бугунги кунда ўқитувчи шахсига қуйидаги талаблар қўйилади:

- ўз фанини чуқур билиши ва унинг методикасини этарли даражада ўзлаштириш;
- кенг илмий дунёқарашли ва теран эътиқод соҳиби бўлиши;
- ижтимоий эҳтиёж ва ахлоқий заруриятни чуқур тушуниши;
- ижтимоий ва фуқаролик бурчини чуқур англаши;
- ижтимоий-сиёсий фаол бўлиши;
- ўз касби ва болаларни севиши;
- руҳий педагогик зийрак бўлиши ва янгиликка интилиши;
- ўз халқи тарихи, миллий қадриятлари ва урф-одатларини чуқур ўрганиши ва уларни тарғибот қилиши;
- педагогик кузатувчанлик, ташкилотчилик, талабчанлик, қатъийлик, вазминлик, ҳаққонийлик, ўзини тута билиш каби ҳислатлар соҳиби бўлиши;
- ўз касбига тўла лаёқатли ва педагогик такт (одоб) эгаси бўлмоғи лозим.

Хулоса қилиб айтганда таълим тизимида фаолият кўрсатаётган ҳар бир педагог-ўқитувчи ўзининг бутун билим ва тажрибасини таълим-тарбия тизимини такомиллаштиришга йўналтириши бугунги куннинг муҳим ва долзарб масаласидир.

Адабиётлар рўйхати:

1. Муслимов Н.А. ва бошқалар. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси/ Монография. – Т.: «Фан ва технология» нашриёти, 2013.

2. Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари – Тошкент, 2015.

PEDAGOGIK FAOLIYATDA O'QITUVCHINING KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH

D.I.Vaxobova, Samarqand shahar 25-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik faoliyatda o'qituvchining kompetentligini shakllantirish muammolari keng yotirilgan.

Kalit so'zlari: Pedagog, pedagogik mahorat, ijodkor, tashabbuskor, o'quvchi, ta'lim.

Аннотация: В данной статье рассматривается широкий круг вопросов, связанных с формированием компетентности учителя в педагогической деятельности в общеобразовательных средних школах.

Ключевые слова. Педагог, педагогическое мастерство, творческий, предприимчивый, школьник, образование.

Abstract. This article covers a wide range of issues related to the formation of teacher competence in pedagogical activities in general secondary schools today.

Key words. Educator, pedagogical skill, creative, enterprising, pupil, education.

Mustaqillikni mustahkamlashda, kadrlar tayyorlashning milliy modelini ro'yobga chiqarishda, har tomonlama kamol topgan, jamiyat oldiga qo'ygan turmush sharoitlariga moslasha oladigan, ta'lim – tarbiyani ongli ravishda idrok eta oladigan, davlat, jamiyat va oila oldidagi javobgarlik hissini seza oladigan yoshlarga ta'lim va tarbiya berishda o'qituvchilarning ma'naviy roli muhim hisoblanadi.

Kishining tevarak-atrofdagi munosabat, birgalikdagi faoliyat va ijodiy ish jarayonida namoyon bo'ladigan ijtimoiy ahamiyatga molik o'zgarishlar qilish layoqati shaxsning ijtimoiy faolligi sifatida tushuniladi. Inson faolligi «harakat», «faoliyat», «xulq» tushunchalari bilan chambarchas bog'liq bo'lib shaxs va uning faolligidir. Jamiyat bilan doimiy munosabatni ushlab turuvchi, o'z-o'zini anglab, har bir harakatini muvofiqlashtiruvchi shaxsga xos bo'lgan, eng muhim va umumiy xususiyat - bu uning faolligidir.

Pedagog kasbi o'ta individualdir. Har bir pedagogning bosh vazifasi – o'z ishining ustasi bo'lish. Pedagogik mahorat o'z kasbi sohasida individuallikni yorqin ifoda etish sifatida tushuniladi. Pedagogik mahorat unsurlari kasbiy vazifalarni bajarish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar bilan belgilanadi. Ko'nikmalarning quyidagi guruhlariga farqlanadi:

1. Loyihalash ko'nikmalari.
2. Konstruktiv ko'nikmalar.
3. Tashkilotchilik ko'nikmalari.
4. Kommunikativ ko'nikmalar.
5. Gnostik ko'nikmalar.

Pedagogik mahorat zahirida pedagogik kompetentlik yotadi. Pedagogik kompetentlik deganda konkret tarixiy davrda qabul qilingan me'yorlar, standartlar va talablarga muvofiq pedagogik funksiyalarni bajarishga tayyorlik va qodirlikni belgilovchi professional-shaxsiy xususiyatlar tushuniladi. Professional-pedagogik kompetentlik pedagogik voqelikni izchil idrok etish va unga izchil ta'sir ko'rsatish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Professional kompetentlik o'z faoliyat sohasida erkin mo'ljal olishni nazarda tutadi. Insonning kasbiy layoqati – muayyan ish funksiyalarini o'zlashtirish va muayyan sohada samarali faoliyat ko'rsatish uchun zarur bo'lgan qobiliyatlar, jismoniy, ruhiy va axloqiy fazilatlarining zaruriy majmui. Pedagogik faoliyatga loyqlikni tavsiflovchi shaxsiy fazilatlar qatoriga yoshlar bilan ishlashga moyillik, kirishimlilik (boshqa odamlar bilan til topa olish), sipolik, kuzatuvchanlik, zehni o'tkirlik, tashkilotchilik qobiliyatlari, o'ziga o'ta talabchanlik kiradi. Bu fazilatlarining

barchasini aniqlash va sinovdan o'tkazish mumkin. Pedagog o'z kasbiy bilimlari va mahoratini oshirishi uchun pedagogik faoliyatning tarkibiy tuzilishini aniq tasavvur qilishi lozim.

Pedagogga zarur bo'lgan kasbiy bilimlar: pedagogika va psixologiya, bola rivojlanishi fiziologiyasi, tarbiyaviy ish metodikasi. Ushbu bilimlar bolani o'rganish, uning qilmishlari va xulq-atvorini, o'zaro munosabatlari xususiyatlarini, boshqa bolalar guruhiga moslashuv yo'llarini tahlil qilish uchun zarur. Pedagog ta'lim oluvchilar faoliyati va hamkorligini tashkillashtira olishi lozim. Pedagogik texnologiya tushunchasi mavjud bo'lib, pedagog uni ham yaxshi bilishi zarur. Bu tarbiyalanuvchilarga ta'sir ko'rsatish usullari va ko'nikmalarini o'zlashtirishni anglatadi. Pedagogik texnika va shakllangan ko'nikmalar pedagogni kasbiy mahorat cho'qqilariga olib keladi. Bu tarbiyalanuvchini tushuna bilish, qilmishga, insonga o'z munosabatini bildirga olish, ayni vaqtda o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi tahlil qilish qobiliyatini anglatadi. Pedagog har bir bola bilan til topa olishi lozim. U pedagogning har bir so'zi bola hayotida ulkan o'yin o'ynashini yodda tutishi kerak.

Pedagog nutq madaniyati va texnikasiga e'tibor berishi lozim. Nutq madaniyati o'z fikrini aniq, lo'nda va o'rinli bayon etish ko'nikmasi bilan belgilanadi. Nutq texnikasi nafas olish, ovoz va diksiya usullari bilan belgilanadi. Bularning barchasini uzoq mashq qilish yo'li bilan o'zlashtirish mumkin. Pedagog teatr pedagogikasi unsurlarini ham o'zlashtirishi muhimdir. Zero pedagog ishi rejissyor ishi, aktyor ijodiga yaqin turadi. Pedagog tashkilotchilik qobiliyatlariga ega bo'lishi, tez qaror qabul qilishi va ishini tez tashkillashtira olishi lozim.

Zamonaviy o'qituvchi shaxsida quyidagi fazilatlar namoyon bo'la olishi kerak:

1. O'qituvchi jamiyat ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab etishi hamda bu borada o'quvchilarga to'g'ri, asosli ma'lumotlarni berib borishi lozim.

2. Zamonaviy o'qituvchi ilm-fan, texnika va texnologiya yangiliklari va yutuqlaridan xabardor bo'lishi talab etiladi.

3. O'qituvchi o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur va puxta bilimga ega bo'lishi, o'z ustida tinimsiz ishlashi va izlanishi lozim.

4. O'qituvchi pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini puxta bilishi, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda faoliyat tashkil etishi kerak.

5. O'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonida eng samarali shakl, metod va boshqalardan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lmog'i darkor.

6. O'qituvchi ijodkor, tashabbuskor va tashkilotchilik qobiliyatlariga ega bo'lishi shart.

7. O'qituvchi yuksak darajadagi pedagogik mahoratga, chunonchi, kommunikativlik layoqatiga ega bo'lishi, pedagogik texnika, nutq, yuz, qo'l-oyoq va gavda harakatlari (mimika, jest, pantomimika) qonuniyatlarini chuqur o'zlashtirib olishga erishishi lozim.

8. O'qituvchi yuksak nutq madaniyatiga ega bo'lishi va uning nutqi bir qator sifat va xususiyatlarga ega bo'lishi kerak.

9. O'qituvchi kiyinish madaniyatiga (sodda, ozoda va bejirim kiyinish, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning diqqatini ko'p jalb etuvchi turli xil bezaklar (qimmatbaho taqinchoqlar va yorqin rangli pardoz-andoz vositalari)dan ortiqcha va o'rinsiz foydalanmaslik, fasl, yosh, gavda tuzilishi, yuz qiyofasi, hatto soch rangi va turmagiga muvofiq ravishda kiyinishga odatlanish kabilar) ega bo'lishi lozim.

10. O'qituvchi shaxsiy hayotda pok, atrofdagilarga o'rnak bo'la olishi lozim. O'qituvchi shaxsining mazkur talablarni o'zida aks ettira olgan ichki va tashqi qiyofasi uning o'quvchilar va hamkasblari hamda ota-onalar o'rtasida obro'-e'tibor qozonishini ta'minlaydi.

Uzluksiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlarning ikki muhim ko'rsatkichi – sifat va samaradorlik aynan o'qituvchining salohiyati va kasbiy mahoratiga uzviy aloqadordir. Uning kasbiy talabnomasi (professiogrammasi) kun sayin kuchaymoqda. «Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevoridir»,–degan shior kun tartibiga o'rnili kiritilgan mustaqillik yillarida bu masalaning echimi o'qituvchi va tarbiyachi shaxsiga yanada mustahkam aloqador bo'lib qoldi. Boisi, o'qituvchi tajriba va malakasining uyg'unligi

muvaffaqiyatlar garovi ekanligi sir emas. O'qituvchining ijodkor va tashabbuskor bo'lishi lozimligini mazkur darslik epigrafidagi buyuk nemis pedagogining fikri ham tasdiqlaydi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Muslimov N.A. va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Monografiya. – T.: «Fan va texnologiya» nashriyoti, 2013.

2. Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'raev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari – Toshkent, 2015.

O'QUVCHI SHAXSINI SHAKLLANTIRISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

G.A.Mirzayeva, Samarqand ixtisoslashtirilgan olimpiya zaxiralari
maktab internati o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'qituvchining pedagogik va kasbiy tayyorgarligida bilim, ko'nikma, malakalarga ega bo'lishi hamda pedagogik mahoratini takomillashtirish shartlari yotirilgan.

Kalit so'zlari: pedagogik mahorat, o'qituvchi, o'quvchi, dars, muomala.

Аннотация. В данной статье описываются условия, при которых учитель приобретает знания, умения и совершенствует свои педагогические навыки в области педагогической и профессиональной подготовки.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, преподаватель, ученик, урок, общение.

Abstract. This article describes teachers pedagogical and professional preparation conditions of developing education, skills and having ability and pedagogical qualifications.

Keywords: pedagogical proficiency, teacher, pupil, lesson, manners

Har bir davlat va jamiyat taraqqiyoti hamda uning istiqboli shu davlat, shu mamlakatda yashovchi fuqarolarning aqliy saviyasi bilan belgilanadi. Bu borada jamiyatimiz psixologiya fani zimmasiga murakkab nazariy va amaliy vazifalarni yuklamoqda. Shuning uchun psixologik nazariyani jadal rivojlantirish, pedagoglarning psixologik ishlarga e'tiborli bo'lishi va yoshlarning barcha hayot faoliyatidagi psixik jarayonlarni o'rganish, hamda ularni boshqarish hozirgi zamon talabidir.

Ma'lumki, ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalar va interfaol metodlarni tatbiq etishga qiziqish keng tus olib bormoqda. Boisi shundaki, bunday metodlarni qo'llash ta'lim samaradorligini va ta'sirchanligini oshiradi, o'quvchilarning yaratuvchanlik qobiliyatini shakllantiradi.

«Innovatsiya» tushunchasi tadqiqotlarda «yangilik yaratish» tushunchasi sifatida ko'rib chiqiladi, «innovatsion jarayon» tushunchasi esa yangilik yaratish va ularni o'zlashtirish hamda ta'lim muassasasi amaliyotida samarali qo'llash jarayoni sifatida ifodalanadi. Ta'limda pedagogik texnologiyalarga asoslanish va innovatsiyaga intilish, o'quvchilarni faollashtirishga qaratilgan turli interfaol metodlardan foydalanish ta'lim maqsadini samarali amalga oshirishga yordam beradi.

Interfaol mashg'ulot turlari ko'p bo'lib, ularni dars mavzusining xususiyatlari hamda ko'zda tutilgan maqsadlarga muvofiq tanlash va tayyorgarlik ko'rish zarur. Interfaol mashg'ulotda ishtirok etish uchun o'quvchilarning tayyorgarliklariga o'ziga xos talablar qo'yiladi, bular mashg'ulotda faol ishtirok etish uchun zarur bilimlarni o'zlashtirganlik, muloqotga tayyorlik, o'zaro hamkorlikda ishlash, mustaqil fikrlash, o'z fikrini erkin bayon qilish va himoya qila olish ko'nikmalari va boshqalardan iborat.

Mashg'ulotlarda vaqtdan unumli foydalanish zarur hisoblanadi. Buning uchun kerakli vositalarni to'g'ri tanlash, tayyorlash hamda mashg'ulot o'tkazuvchilar va ularning vazifalari aniq belgilangan bo'lishi lozim.

Interfaol metodlar bilan an'anaviy ta'lim usullari orasida o'ziga xos farqlar mavjud bo'lib, har bir o'qituvchi bu farqlarni qiyoslashi, ularning bir-biriga nisbatan afzalliklari va kamchiliklarini darsni rejalashtirish va uni o'tkazish usullarini hisobga olish zarur. Bunda yangi bilimlarni berish, ko'nikmalarni shakllantirish, rivojlantirish, mustahkamlash, bilimlarni takrorlash, amalda qo'llash mashg'ulotlarida hamda o'quv fanining xususiyatlarini hisobga olgan holda muvofiq bo'lgan interfaol yoki boshqa metodlarni to'g'ri tanlash nazarda tutiladi. Ta'lim-tarbiyada maqsadning amalga oshishi va kafolatlangan natijaga erishish, ham o'qituvchi, ham o'quvchining hamkorlikdagi faoliyati hamda ular qo'ygan maqsad, tanlangan mazmun, metod, shakl, vositaga, ya'ni texnologiyaga bog'liq.

O'qituvchi va o'quvchining maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq natijaga erishishga qaratilgan, bunda o'qituvchi o'quvchilarning bilim saviyasi, guruh xarakteri, sharoitiga qarab ishlatiladigan texnologiya tanlanadi, masalan, natijaga erishish uchun kompyuter bilan ishlash lozimdir, balki film, tarqatma material, chizma va plakatlar, turli adabiyotlar, axborot texnologiyasi kerak bo'lar, bular o'qituvchi va o'quvchilarga bog'liq. Shu bilan bir qatorda, o'qitish jarayonini oldindan loyihalashtirish zarur, bu jarayonda o'qituvchi o'quv predmetining o'ziga xos tomonini, joy va sharoitni, eng asosiysi, o'quvchi-talabani imkoniyati va ehtiyojini hamda hamkorlikdagi faoliyatini tashkil eta olishini hisobga olishi kerak, shundagina, kerakli kafolatlangan natijaga erishish mumkin. Qisqa qilib aytganda, o'quvchi-talabani ta'limning markaziga olib chiqish kerak.

To'g'ri tanlangan metodlarni qo'llash mashg'ulotning qiziqarli va samarali o'tishini, shaxs shakllanishini ta'minlaydi.

Interfaol mashg'ulotlarning usullari ko'p bo'lib, bular hammasi ham shaxs shakllanishiga bir xilda ta'sir ko'rsatmaydi, demak, o'qituvchi o'quvchi shaxsida har bir psixik jarayonlarni va xususiyatlarni shakllantirish uchun interfaol metodlarni to'g'ri tanlay olish lozim.

Interfaol usullarda muammoli, hayotiy vaziyatlardan foydalanish juda yaxshi natijalar beradi. Bahsli, muammoli vaziyat – insonning faoliyati davridagi fikrlash natijasiga bog'liq bo'lib qoladigan murakkab holatga yoki sharoitga tushib qolishidir. Bunday holatda u hodisa yoki jarayonni qanday izohlashni bilmaydi. Bahsli, muammoli vaziyatlar o'quvchilarning aqliy kuchini zo'riqtiradi, vaziyatni oydinlashtirish uchun yo'llar qidira boshlaydi. Qiyinchiliklar bilan to'qnashadi. Odam muammo bilan yuzma-yuz (to'qnash) kelgandagina fikrlay boshlaydi. O'zida mavjud bilimlar bilan fikrlab amallar bajara boshlaydi, saviyasiga mos darajadagi xulosalarga kela boshlaydi.

Xulosa qilib aytganda, yoshlarning asosiy shakllanish va rivojlanish davri ta'lim sohasiga bog'liq holda kechar ekan. Demak, ta'lim-tarbiya sohasida ularni psixologik jihatdan shakllantiruvchi omillarga alohida e'tibor berish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Avlaev O., Juraeva S.N., Mirzaeva S.R. Ta'lim metodlari. – T. «Navro'z». 2017.
2. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: OPI, 2003.
3. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish – T.: «Fan va texnika», 2008.

TA'LIMNI TEXNOLOGIYALASHTIRISH VA PEDAGOG KADRLARNING INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHGA O'RGATISH

J.Oripov, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada muallif o'qitish jarayonini texnologiyalashtirish va pedagog kadrlarning innovatsion texnologiyalardan foydalanish mahoratini oshirishning dolzarb jihatlarini nazariy asosda yoritib bergan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, texnologiya, mahorat, ta'lim jarayoni, moddiy, ba'za, jarayon, tizim.

Аннотация. В данной статье автор на научной основе освещает актуальные вопросы использования инновационных технологий педагогическими кадрами для повышения мастерства и технологизации образовательного процесса.

Ключевые слова: инновация, технология, мастерство, образовательный процесс, материальная база, процесс, система.

Annotation. In the given article, the author on a scientific basis highlights the pressing issues of using of innovative technologies by teaching staff to improve skills and technological development of educational process.

Key words: motivation, technology, skill, education process, financial resource, system.

Respublikamizda ta'lim sohasiga innovatsion texnologiyalar, o'qitishning interfaol usullari joriy etilayotganligi, o'quvchilarning intellektual salohiyatini yuksaltirish va ijodiy tafakkurining shakllanishiga xizmat qiladigan yangicha yondashuvni vujudga keltirdi. Mamlakatimizda ta'limning barcha yo'nalishlariga zamonaviy innovatsion texnologiyalarni joriy etish, ta'lim sohasini tizimli ravishda texnologiyalashtirishga zamin yaratmoqda desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Prezidentimiz Sh.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida: «Maktab o'quv dasturlarini ilg'or xorijiy tajriba asosida takomillashtirish, o'quv yuklamalari va fanlarini qayta ko'rib chiqish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish, darslik va adabiyotlar sifatini oshirish zarur»[1]ligi ta'kidlab o'tildi va bu asosiy vazifa sifatida yurtboshimiz tomonidan belgilab berilgan eng muhim yo'nalishlardan biri ekanligidan dalolat bermoqda.

O'quvchi yoshlarni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashda ta'lim tizimining ahamiyatini hech narsa bilan qiyoslab bo'lmaydi. Shunning uchun, ta'lim tizimining moddiy-texnik ba'zasini boyitish va zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlashni davrning o'zi taqoza etmoqda. Ta'limga texnologiyalarni joriy etish, o'qitishning sifat-samaradorligini ta'minlash, qisqa vaqt ichida ko'proq ma'lumot yetkazish, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi axborot almashishni tezlashtirish imkoniyatini beradi.

Ta'limni texnologiyalashtirish ta'lim jarayoniga texnologiyalarni qo'llash asosida o'qitishdan ko'zlangan maqsadlarga erishishning muhim yo'nalishlari hamda eng maqbul yo'llari mutanosibligida qo'llanuvchi samarali texnik vositalar uzviyligidagi aniq g'oya va konsepsiyalar majmuiga bog'liq bo'lgan pedagogik jarayondir. Ta'limni texnologiyalashtirish, uning mazmunini boyitish va samaradorligi, o'quv-tarbiya jarayonining didaktik ta'minoti, innovatsion texnologiyalar bilan ta'minlaganlik darajasiga qarab belgilanadi.

Darhaqiqat, Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan: «... pedagoglar va professor-o'qituvchilar tarkibining professional darajasi, ularning maxsus bilimlaridir. Bu borada ta'lim olish, ma'naviy-ma'rifiy kamolot masalalari va haqiqiy qadriyatlarini shakllantirish jarayonlariga ko'mak beradigan muhitni yaratish zarur»[2,45-bet], degan g'oya ta'limni texnologiyalashtirish, sohaga innovatsiya va xorijiy tajribalarini joriy

etishga, professor-o'qituvchilarning salohiyatini oshirishga qaratilgan shart-sharoitlarni yaratib berish davlat siyosatining asosiy vazifalaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Har bir o'qituvchi-pedagogning mahorati uning ichki tuyg'usi, hissiyotlari va intellektual salohiyati hamda innovatsion texnologiyalardan qay darajada foydalana olishi asosida shakllantirib borish bilan bir qatorda, ular tajribali kasbdoshlari va xorijiy pedagoglarning tajribalarini o'rganish, ularni amaliyotga tatbiq etish, o'z faoliyatini tanqidiy baholash orqali kamchiliklarini bartaraf etish, o'zining metodik jihatdan muntazam takomillashtirib borish ta'lab etiladi. O'qituvchi-pedagogning mahoratini oshirishning o'ziga xos xususiyatlaridan ya'na biri, mamlakatimiz va xorijiy mamlakatlarda chop etilayotgan pedagogik texnologiyalar va interfaol usul, yangiliklarini uzluksiz tarzda kuzatib borishdan iboratdir.

Xulosa qilib aytish mumkinki, bugungi globallashuv davri va axborot asrida o'qituvchi mahoratiga ta'sir etuvchi omillardan biri, innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lish muhim hisoblanadi. Zero, bugungi kunda ta'lim sohasidagi yangilanishlarni texnikalarsiz tassavvur etish qiyin. Masalan, oddiygina kompyutersiz. Kompyuter didaktik vositalarni tayyorlash va ularni tinglovchi yoki o'quvchilarga yetkazib berishdek keng imkoniyatlarga ega ekanligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Yuqoridagi xulosalarimizdan kelib chiqib, o'qituvchi-pedagoglarga, jumladan, o'quvchilarga ham axborot kommunikatsion texnologiyalardan foydalana olish borasidagi bilim va malakalarini muntazam oshirib borishlarini tavsiya etamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi, 2020-yil 24-yanvar.

2. Sh.M.Mirziyoyev. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. –T.: «O'zbekiston», 2017.

PEDAGOG XODIMLARINING KASBIY EHTIYOJLARINI O'RGANISH

*E.U.Xudoyberdiyev, Samarqand viloyati XTXQTMOHM QTMOJMQSB bo'limi
boshlig'i,*

G'.Xusanov, Samarqand viloyati XTXQTMOHM QTMOJMQSB bo'limi metodisti

Annotatsiya. Ushbu maqola o'quv mashg'ulotlarida, o'quv mashg'ulotlaridan tashqarida, malaka oshirishdan keyingi faoliyatni o'rganish jarayonida pedagog xodimlarning kasbiy ehtiyojlarini aniqlash va kasbiy ehtiyojlarni aniqlashning dasturiy ta'minotini yaratish haqida.

Kalit so'zlar. Kasbiy ehtiyoj, pedagog xodimlar, qayta tayyorlash, malaka oshirish, so'rovnoma, topshiriqlar, dasturiy ta'minot.

Bugungi ta'lim jarayonidagi islohatlar xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirishda kasbiy ehtiyojlardan kelib chiqib o'quv jarayonini tashkil etishni taqazo qilmoqda. Bunda o'quv reja, dastur va majmualar pedagoglarning kasbiy ehtiyojlaridan kelib chiqib shakllantirilishi, o'quv mashg'ulotlari ham shu asosda tashkil etilishi lozim. Chunki bugungi kunda ta'lim muassasalari mahsulot ishlab chiqaruvchi ish beruvchilar esa buyurtmachi hisoblanadi. Masalan, bugungi maktab o'quvchilaridan ertaga sifatli kadr va yutuk shaxslar yetishib chiqishini kutamiz. Bu kimga bog'liq? Birinchi navbatda maktab o'qituvchilariga. Ular bilimli va mahoratli bo'lmas ekan, bunday natijaga erisha olmaymiz. Maktab o'qituvchilarining bilimli va mahoratli bo'lishi esa oliy ta'lim muassasalari va xalq talimi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazlariga

bog'liq. Demak, pedagog xodimlarning bilimi va mahoratini oshirish uchun ularning kasbiy ehtiyojlarini bilishimiz va shundan kelib chiqib harakatlar rejasini tuzib olishimiz kerak. Xo'sh kasbiy ehtiyoj o'zi nima? Kasbiy ehtiyojlarni qanday aniqlaymiz?

Pedagog xodimlarning kasbiy ehtiyojlari kasbga doir bo'shliq, kamchilik, muammolardir. Kasbiy ehtiyojlar pedagog xodimlarning ta'lim tizimidagi islohatlardan xabardorligi, huquqiy-me'yoriy hujjatlar bilan ishlash, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmasi, og'zaki va yozma nutq savodxonligi, darslarga psixologik tayyorgarligi, mutaxassisligi bo'yicha nazariy va amaliy bilimlarga egaligi, xalqaro ta'lim usullarini hamda chet tillarni bilish darajasi, dars o'tish metodikasi va boshqalarni qamrab olishi mumkin.

Kasbiy ehtiyojlarni o'rganish yuzma-yuz va masofadan quyidagi tartibda amalga oshiriladi.

1.O'quv mashg'ulotlari davomida pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini aniqlash:
o'quv mashg'ulotlaridagi suhbatlar asosida;
ta'lim tizimidagi islohatlar, huquqiy-me'yoriy hujjatlarga oid debatlar tashkil qilish orqali;

axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish jarayonini kuzatish asosida;
psixologik treninglar o'tkazish orqali;
muammoli vaziyatlar (o'qituvchi-tinglovchi, tinglovchi-tinglovchi orasidagi vaziyatlar; mutaxassisligiga doir murakkab mantiqiy masalalar, topshiriqlar)ni taqdim etish va ularning ushbu vaziyatlarni hal qila olish ko'nikma, malakasini darajalab tahlil qilish orqali;
amaliy mashg'ulotlarda tinglovchilarning barchasini ishlatish va tinglovchilar ishtirokida bir darsda bir nechta kichik darslar tashkil qilish asosida.

2.O'quv mashg'ulotlaridan tashqari holatlarda pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini aniqlash:

ichki nazorat sinovlarini (diktant va mutaxassisligiga doir testlar) olish orqali;
kirish va chiqish test natijalarining tahlillari yordamida;
bitiruv malaka ishlarini yozish jarayonida rahbarlik qilgan professor-o'qituvchilarning tahlillari orqali;
an'anaviy tinglovchilar konferensiyasiga ilmiy-uslubiy maqolalar, tezislar yozish jarayonida ularga maslahatchi bo'lgan professor-o'qituvchilarning xulosalari asosida;
seminar, konferensiya va tadbirlardagi ishtiroki natijalaridan olingan xulosalar orqali;
kafedralarning maktablar bilan ishlash, metodik yordam berish jarayonidagi xulosalariga tayanib;
masofaviy malaka oshirish topshiriqlarini bajarish jarayonida aniqlangan bo'shliqlar orqali;

har oyda o'tkaziladigan an'anaviy so'rovnoma natijalari tahlillari asosida;
ta'limni boshqaruv hududiy organlari bilan hamkorlik qilish orqali.

3.Malakadan keyingi faoliyatni o'rganish natijalari asosida pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini aniqlash:

o'zi ishlab turgan maktab yoki hududda o'tgan ochiq darslarning tahlillari orqali;
toifa attestatsiyasi natijalari tahlili orqali;
malaka oshirish davrida tuzgan so'nggi besh (uch) yillik yo'l xaritasida ko'rsatilgan ishlarning bajarilganlik holati orqali;
o'qituvchilarning o'z ustida ishlash va o'zaro darslarni kuzatish holatini o'rganish natijalari tahliliga tayanib;
maktab ma'muriyati tomonidan berilgan xulosalar asosida.

Shu bilan birgalikda pedagog xodimlar kasbiy ehtiyojlarini o'rganishning dasturiy ta'minotini ham yaratish zarur. Chunki bir vaqtning o'zida barcha hududlardagi pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini aniqlashning imkoni yo'q. Shu sababli on-line tarzda masofadan turib kasbiy ehtiyojlarni aniqlash zarurati yuzaga keladi. Buning esa dasturiy

ta'minotsiz iloji yo'q. Shu holatlarni inobatga olib quyidagi tartibda dasturiy ta'minotni yaratish mumkin.

1. Hududiy markazlar rasmiy saytida pedagog xodimlarining kasbiy ehtiyojini aniqlashga mo'ljallangan elektron so'rovnoma tashkil qilish:

so'rovnoma uchun savollar kafedralar va mas'ul bo'limlar tomonidan tuziladi va takomillashtirilib boriladi;

so'rovnoma xususiyatiga ko'ra ishtirok etishdan avval tuman (shahar) va maktab tanlanadi, bu holat hududlarning so'rovnomada ishtirok etish monitoringini ko'rsatib turish uchun xizmat qiladi.

Pedagog xodimlarning so'rovnomada ishtiroki quyidagicha ta'minlanadi:

hududiy markazlar rasmiy sayti orqali;

pedagog xodimlarga ilmiy-metodik yordam ko'rsatish maqsadida tashkil etilgan kafedralarning rasmiy telegram kanallari orqali;

markaz professor-o'qituvchilari tomonidan pedagog xodimlarga ilmiy-metodik yordam ko'rsatish maqsadida tashkil etilgan shaxsiy telegram kanal va guruhlar orqali;

ta'limni boshqaruv hududiy organlarining rasmiy telegram kanal va guruhlar orqali;

ta'lim tizimiga oid boshqa ijtimoiy tarmoqlar orqali.

2. Hududiy markazlar rasmiy saytida «Kasbiy ehtiyojlarni aniqlash» deb nomlangan alohida bo'lim ochiladi. Unda:

bo'limda barcha fan yo'nalishlari kesimida mantiqiy, psixologik topshiriqlar berib boriladi va topshiriqlarni bajarish natijalariga qarab aniqlanadi;

o'z mutaxassisligini qay darajada bilishiga doir test savollari berib boriladi va ularni bajarish natijalariga qarab aniqlanadi;

xalqaro ta'lim yo'nalishlariga oid test savollari berib boriladi va ularni bajarish natijalariga qarab aniqlanadi;

3. Malaka oshirishdan keyingi faoliyatni o'rganishning dasturiy ta'minotini yaratish orqali kasbiy ehtiyojlar aniqlanadi.

Bunda hududiy markazlar saytida alohida bo'lim ochiladi va uning ichida tuman (shahar)lar uchun alohida, tuman (shahar)lar kesimida esa maktablar uchun alohida kabinet yaratiladi. Ushbu kabinetlarga har bir maktab ma'muriyati yoki o'zi tomonidan malaka oshirib ketgan o'qituvchining bajargan ishlari (o'tkazgan ochiq dars va seminarlari tahlili, o'quvchilarining ko'rsatgan natijalari, yozgan tezis, maqola, uslubiy ko'rsatma va qo'llanmalari, qo'shimcha kurslarda o'qigan bo'lsa natijalari, toifa attestatsiyasi natijalari va boshqalar) kiritilib boriladi.

Demak, kasbiy ehtiyojlarni aniqlashning ko'plab ko'rinishlari va vositalari mavjud. Eng asosiysi, pedagoglarning aniqlangan kasbiy ehtiyojlarini to'ldirish (qondirish) birlamchi vazifa va maqsad bo'lib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni.

2. Samarqand viloyati xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazi direktorining 2019-yil 1-noyabrdagi «Markaz faoliyatini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi buyrug'i.

MAKTAB TA'LIMINI RIVOJLANTIRISHDA AMALIYOTCHI PSIXOLOGLARNING TUTGAN O'RNI

*U.A.Butayeva, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi, psixologiya fanlari
bo'yicha falsafa doktori (PhD),*

S.Boliyeva, Ishtixon tumani 11-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim tizimini yanada rivojlantirishda amaliyotchi psixologlarning tutgan o'rni, amaliy ko'nikmalarini va malakalarini amaliyotga tadbiq etish, turli xil metodlarni amaliyotda qo'llash bosqichlari pedagogik-psixologik tahlil qilingan.

Kalit so'z: malaka, ko'nikma, kasbiy bilim, mahorat, korreksiya, profilaktika, psixologik xizmat, aqliy qobiliyat, tashxis.

Аннотация. В данной статье анализируется роль практикующих психологов в дальнейшем развитии системы образования, применение практических навыков и умений на практике, этапы применения различных методов на практике.

Ключевые слова: квалификация, умение, профессиональные знания, коррекция, профилактика, психологическая помощь, умственные способности, диагностика.

Abstract. This article analyzes the role of practicing psychologists in the further development of the education system, the stages of application of practical skills and abilities, the application of various methods in practice.

Key words: qualification, skill, professional knowledge, skill, correction, prevention, psychological care, mental ability, diagnosis.

Mustaqil davlatimizning barcha sohalarda tez suratda ijtimoiy rivojlanib borishini unda yashayotgan fuqarolarning ijodiy va ma'naviy o'sishlarisiz amalga oshirib bo'lmaydi. Insonlardagi ijobiy shaxsiy sifatlarning rivojlanishi va shakllanishi, asosan, ularning maktab davrlariga to'g'ri keladi. Shuning uchun o'sib kelayotgan yosh, bunyodkor avlod kelajagini har tomonlama takomillashgan va ijtimoiy taraqqiyot talablariga to'la-to'kis javob bera oluvchi ta'lim tizimining muvaffaqiyatli tatbiqisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Ta'limning muvaffaqiyati esa tashkil etilgan o'quv faoliyatining har bir o'quvchi shaxsiga, uning ijtimoiy taraqqiyotiga qo'shgan hissasi bilan belgilanadi. Bu mas'uliyatli vazifani, ayniqsa, bugungi kunda psixologik xizmat sifatida tasavvur qilib bo'lmaydi. Davlatimizning 2016-yil 14-sentyabrdagi O'RQ-406 sonli «Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017- yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 14-avgustdagi PQ-3907-sonli «Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarori va bu qaror ijrosini ta'minlash, shuningdek, umumiy o'rta va o'rta maxsus davlat ta'lim muassasalarida o'quvchilarni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 12-iyuldagi 577-sonli «O'quvchilarni psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash ishlarini yanada takomillashtirish to'g'risida»gi qaror va farmoishlar ta'lim muassasalarida psixologik xizmat faoliyatiga va bu faoliyatni olib boruvchi amaliotchi psixologlar zimmasiga mas'uliyatli vazifalarni yuklaydi.

Shunday ekan, psixologik xizmatning aniq vazifalari belgilab berilgan bir davrda o'sib kelayotgan yosh avlodni axborot-psixologik xurujlarning xavfi, Internet jahon axborot tarmog'ining salbiy ta'siri, yoshlar tarbiyasiga xavf solayotgan «ommaviy madaniyat»ning kirib kelishi holatlarining oldini olish, o'quvchilarning qobiliyati, layoqati, qiziqishlari hamda kasb-hunarga moyilliklari asosida to'g'ri kasb-hunar tanlashlariga ko'maklashish, turli yosh davrlarida o'quvchilarning shaxsiy, aqliy va ijtimoiy rivojlanishini psixologik jihatdan kuzatib borish, ta'lim-tarbiyadagi psixologik nuqsonlarni aniqlash, ularning aqliy taraqqiyotida sodir bo'lishi mumkin bo'lgan har qanday salbiy og'ishlarning oldini olish, iste'dodli va iqtidorli o'quvchilarni aniqlash, ularning individual-psixologik, fiziologik xususiyatlari va qiziqishlarini o'rganish, qobiliyatlarini namoyon etishlari va rivojlantirishlari uchun shart-sharoitlar yaratish, pedagogik jamoalarda sog'lom psixologik muhitni yaratish va qo'llab-quvvatlash, jamoa a'zolarining hissiy-emotsional holatlari, shaxslararo munosabatlar va ziddiyatli xatti-

harakatlarni korreksiyalash, ularning psixologik madaniyatini yuksaltirish, pedagog xodimlar, o'quvchilar hamda ota-onalarning psixologik-pedagogik bilimlarini oshirishga ko'maklashish, pedagog xodimlar, ota-onalar va jamoat tashkilotlarining samarali hamkorligini ta'minlash ishlarida psixologlar qanday ishlarni amalga oshirmoqdalar. Bu vazifalarni amalga oshirishda ularga faqat nazariy bilimlarning o'zi yetarli bo'layabdimi? Xush maktab psixologlari qanday muommolarga duch kelishmoqda.

Psixologik xizmatning tarkibiy qismi tuzilishi ishlab chiqilgan, har bir bo'g'ining oldiga ma'lum vazifalar qo'yilganligiga qaramasdan, bu bo'g'inlar to'laonli faoliyat yuritayabdimikan? Ayniqsa, pastki bo'g'in, yani viloyat, tumanlar va maktabdagi bo'g'inlar qay darajada ish olib bormoqdalar? Bu yo'nalishning samaradorligi shu bo'g'inlarga bog'liq emasmi? Aytish joizki, psixologik xizmat joriy etilgan davrdan beri bu sohada bir qancha ijobiy tashkiliy -metodik ishlar amalga oshirildi, lekin psixologik, ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy tomondan esa hali qiladigan ishlarimiz ko'p ekanligi yaqqol ko'rinib turibdi. Bundan tashqari, psixologlarga metodik jihatdan ham yordam berish, yani turli xil mavzularda, aniq maqsadlarga yo'naltirilgan davra suhbatlari, seminar, konferensiyalar va o'quv kurslari tashkil etilishi, ilg'or tajribali psixologlarning ish tajribalarini o'rganish va ommalashtirish ishlarining tashkil etishlariga e'tibor qaratilsa, buni esa tuman (shahar)tashxis Markazlari bilan hamkorlikda olib borilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Fikrimcha, tegishli tashkilotlar bilan hamkorlikda ishlanmas ekan, maktab psixologlari ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy tomondan qo'llab-quvvatlanmas ekan, biz bu sohaning ahamiyatini yuqori saviyaga ko'tarishimiz qiyin bo'lib qolaveradi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda xulosa qiladigan bo'lsak, xalq ta'limi xodimlari quyidagi ishlarni amalga oshirsa maqsadga muvofiq bo'ladi:

- ushbu sohaning maqsad-vazifalarini keng ommaga targ'ibot tashviqot ishlarini yanada kuchaytirish;

- umumta'lim maktablarida faoliyat yuritayotgan (nomutaxassis) amaliyotchi psixologlarni qayta tayyorlov kurslarida o'qitish;

- tashxis markazi va VXTXQTMOHM hamkorligini ko'chaytirishga etibor qaratish;

- maktab psixologlariga ilmiy-metodik yordam ko'rsatish ishlarini yanada kuchaytirish;

- ilg'or tajribali psixologlar ishlarini o'rganish va ommalashtirishga e'tibor qaratish.

- maktab psixologlari ish faoliyatida qo'llashlari uchun metodik tavsiya va qo'llanmalarni yaratishga ahamiyat berish.

Ushbu vazifalarni maqsad qilib amalga oshirishga e'tibor qaratilishi ta'lim tizimida faoliyat olib borayotgan amaliyotchi psixologlarning zimmasiga yuklatilgan vazifalarni yanada yaxshiroq anglashlari va o'z vazifalarini sidqidildan bajarishga xizmat qilardi deb o'ylayman. Zero, mustaqil taraqqiyot yo'lida borayotgan mamlakatimizning kelajagi chuqur bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lgan, dunyoqarashi keng, ruhan tetik va yuksak ma'naviyatli yoshlar qo'lidadir. Shunday ekan yoshlarni tarbiyalashda har birimi, kasbimizdan qat'iy nazar mas'ilmiz.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. «Ma'naviy-marifiy islohatlarni yanada chuqurlashtirish va ularning samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida» O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori. T.: 1998 yil 24 iyul. 311-son

2. Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida O'zbekiston Respublikasining Qonuni. «Xalq so'zi» gazetasi 2016 yil 15 sentyabrdagi 182 (6617) – sonida e'lon qilingan. T.: 2016 yil 14 sentbr. O'RQ-406-son

3. 2017-2021 yillar O'zbekiston Respublikasi rivojlantirishning beshta ustivor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini «Halq bilan muloqot va inson manfaatlarini yili»da amalga oshirishga oid Davlat dasturini o'rganish bo'yicha ilmiy-uslubiy risola. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim Vazirligi, Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti. – T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2017. – 244 b.

PEDAGOGNING KASBIY KOMPETENTSIYASINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

*X.S.Mamatova, Samarqand ixtisoslashtirilgan olimpiya zaxiralari maktab-internati
o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda pedagogga zarur bo'lgan kasbiy bilimlar, pedagogning kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish masalalari keng yotirilgan.

Kalit so'zlar: pedagog, kasbiy kompetentsiya, pedagogik mahorat, zamonaviy o'qituvchi

Аннотация. В данной статье рассматривается широкий круг вопросов, связанных с формированием профессиональных знаний и профессиональной компетентности учителей сегодня.

Ключевые слова: педагог, профессиональная компетентность, педагогические навыки, современный педагог.

Annotation. This article covers a wide range of issues related to the formation of professional knowledge and professional competence of teachers today.

Keywords: educator, professional competence, pedagogical skills, modern teacher.

Mustaqillikni mustahkamlashda, kadrlar tayyorlashning milliy modelini ro'yobga chiqarishda har tomonlama kamol topgan, jamiyat oldiga qo'ygan turmush sharoitlariga moslasha oladigan, ta'lim-tarbiyani ongli ravishda idrok eta oladigan, davlat, jamiyat va oila oldida javobgarlik hissini seza oladigan yoshlarga ta'lim va tarbiya berishda o'qituvchilarning ma'naviy roli muhim hisoblanadi. Bu borada davlatimiz birinchi rahbari I.Karimov ustoz-murabbiylarga berilgan imkoniyatlar va ular oldiga qo'yilgan talablarni qayta-qayta e'tirof etib: «Dunyo imoratlari ichida eng ulug'i maktab bo'lsa, kasblarning ichida eng sharaflisi o'qituvchilik va murabbiylikdir»,– deb aytadi. Demak, pedagog, ayniqsa, yoshlar tarbiyasida zamon bilan hamnafas yuradigan, ilg'or innovatsion pedagogik g'oyalarni o'zida mujassam etadigan, o'z ustida doimiy ishlaydigan shaxsdir. O'z-o'zidan ma'lumki, shu orqali o'qituvchida pedagogik mahorat ham shakllanib, takomillashib boraveradi.

Pedagogik mahorat – bu o'qituvchi nutqining ravon va ta'sirchanligi o'quvchi diqqatini torta oladigan, mavzuga mos ko'rgazmalar ijod qilib va undan unumli foydalana oladigan, har qanday sharoitda ham o'quvchi qalbiga yo'l topa oladigan, har bir darsda o'quvchining qiziqish va faoliyatini oshira oladigan kishini tushunamiz.

Pedagogik mahorat – izlanish, ijodiy mehnat mahsuli bo'lib, u hamma o'qituvchilar uchun bir qolipdagi ish uslubi emas, balki u har biri kishidan o'z ustida ishlashini talab etadi. U pedagogika va psixologiya bo'yicha ilmiy bilimlarni, ya'ni kasbiy bilimlar, kasbiy qobiliyat, pedagogik etika va pedagogik texnikani o'z ichiga oladigan jarayondir.

Pedagogik mahorat zahirida pedagogik kompetentlik yotadi. Pedagogik kompetentlik deganda konkret tarixiy davrda qabul qilingan me'yorlar, standartlar va talablarga muvofiq pedagogik funksiyalarni bajarishga tayyorlik va qodirlikni belgilovchi professional-shaxsiy xususiyatlar tushuniladi. Professional-pedagogik kompetentlik pedagogik voqelikni izchil idrok etish va unga izchil ta'sir ko'rsatish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Professional kompetentlik o'z faoliyat sohasida erkin mo'ljal olishni nazarda tutadi. Insonning kasbiy layoqati – muayyan ish funksiyalarini o'zlashtirish va muayyan sohada samarali faoliyat ko'rsatish uchun zarur bo'lgan qobiliyatlar, jismoniy, ruhiy va axloqiy fazilatlarining zaruriy majmuyi. Pedagogik faoliyatga loyqlikni tavsiflovchi shaxsiy fazilatlar qatoriga yoshlar bilan ishlashga moyillik, kirishimlilik (boshqa odamlar bilan til topisha olish), sipolik, kuzatuvchanlik, zehni o'tkirlik, tashkilotchilik qobiliyatlari, o'ziga o'ta talabchanlik kiradi. Bu fazilatlarining barchasini aniqlash va sinovdan o'tkazish mumkin. Pedagog o'z kasbiy bilimlari

va mahoratini oshirishi uchun pedagogik faoliyatning tarkibiy tuzilishini aniq tasavvur qilishi lozim.

Pedagogga zarur bo'lgan kasbiy bilimlar: pedagogika va psixologiya, bola rivojlanishi fiziologiyasi, tarbiyaviy ish metodikasi. Ushbu bilimlar bolani o'rganish, uning qilmishlari va xulq-atvorini, o'zaro munosabatlari xususiyatlarini, boshqa bolalar guruhiga moslashuv yo'llarini tahlil qilish uchun zarur. Pedagog ta'lim oluvchilar faoliyati va hamkorligini tashkillashtira olishi lozim. Pedagogik texnologiya tushunchasi mavjud bo'lib, pedagog uni ham yaxshi bilishi zarur. Bu tarbiyalanuvchilarga ta'sir ko'rsatish usullari va ko'nikmalarini o'zlashtirishni anglatadi. Pedagogik texnika va shakllangan ko'nikmalar pedagogni kasbiy mahorat cho'qqilariga olib keladi. Bu tarbiyalanuvchini tushuna bilish, qilmishga, insonga o'z munosabatini bildirga olish, ayni vaqtda o'zini o'zi boshqarish, o'zini o'zi tahlil qilish qobiliyatini anglatadi. Pedagog har bir bola bilan til topisha olishi lozim. U pedagogning har bir so'zi bola hayotida ulkan rol o'ynashini yodda tutishi kerak.

Pedagog nutq madaniyati va texnikasiga e'tibor berishi lozim. Nutq madaniyati o'z fikrini aniq, lo'nda va o'rinli bayon etish ko'nikmasi bilan belgilanadi. Nutq texnikasi nafas olish, ovoz va diksiya usullari bilan belgilanadi. Bularning barchasini uzoq mashq qilish yo'li bilan o'zlashtirish mumkin. Pedagog teatr pedagogikasi unsurlarini ham o'zlashtirishi muhimdir. Zero pedagog ishi rejissor ishi, aktyor ijodiga yaqin turadi. Pedagog tashkilotchilik qobiliyatlariga ega bo'lishi, tez qaror qabul qilishi va ishini tez tashkillashtira olishi lozim.

Zamonaviy o'qituvchi shaxsida quyidagi fazilatlar namoyon bo'la olishi kerak:

1. O'qituvchi jamiyat ijtimoiy hayotida ro'y berayotgan o'zgarishlar, olib borilayotgan ijtimoiy islohotlar mohiyatini chuqur anglab etishi hamda bu borada o'quvchilarga to'g'ri, asosli ma'lumotlarni berib borishi lozim.

2. Zamonaviy o'qituvchi ilm-fan, texnika va texnologiya yangiliklari va yutuqlaridan xabardor bo'lishi talab etiladi.

3. O'qituvchi o'z mutaxassisligi bo'yicha chuqur va puxta bilimga ega bo'lishi, o'z ustida tinimsiz ishlashi va izlanishi lozim.

4. O'qituvchi pedagogika va psixologiya fanlari asoslarini puxta bilishi, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olgan holda faoliyat tashkil etishi kerak.

5. O'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonida eng samarali shakl, metod va boshqalardan unumli foydalana olish imkoniyatiga ega bo'lmog'i darkor.

6. O'qituvchi ijodkor, tashabbuskor va tashkilotchilik qobiliyatlariga ega bo'lishi shart.

7. O'qituvchi yuksak darajadagi pedagogik mahoratga, chunonchi, kommunikativlik layoqatiga ega bo'lishi, pedagogik texnika, nutq, yuz, qo'l-oyoq va gavda harakatlari (mimika, jest, pantomimika) qonuniyatlarini chuqur o'zlashtirib olishga erishishi lozim.

8. O'qituvchi yuksak nutq madaniyatiga ega bo'lishi va uning nutqi bir qator sifat va xususiyatlarga ega bo'lishi kerak.

9. O'qituvchi kiyinish madaniyatiga (sodda, ozoda va bejirim kiyinish, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilarning diqqatini ko'p jalb etuvchi turli xil bezaklar (qimmatbaho taqinchoqlar va yorqin rangli pardoz-andoz vositalari)dan ortiqcha va o'rinsiz foydalanmaslik, fasl, yosh, gavda tuzilishi, yuz qiyofasi, hatto soch rangi va turmagiga muvofiq ravishda kiyinishga odatlanish kabilar) ega bo'lishi lozim.

10. O'qituvchi shaxsiy hayotda pok, atrofdagilarga o'rnak bo'la olishi lozim. O'qituvchi shaxsining mazkur talablarni o'zida aks ettira olgan ichki va tashqi qiyofasi uning o'quvchilar va hamkasblari hamda ota-onalar o'rtasida obro'-e'tibor qozonishini ta'minlaydi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008. 131-b.
2. Muslimov N.A. vaboshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Monografiya. – T.: «Fan va texnologiya» nashriyoti, 2013.
3. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: OPI, 2003.

2-SHO'BA
PEDAGOG XODIMLARNI QAYTA TAYYORLASH VA MALAKASINI OSHIRISH
JARAYONIGA ELEKTRON O'QITISH VA MASOFAVIY TA'LIM
TEKNOLOGIYALARINI TATBIQ QILISH TAJRIBALARI

**ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКИХ
СРЕДСТВ В ПРОЦЕССЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СЛУШАТЕЛЕЙ
КУРСОВ ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ**

С.Р.Джуманиязова, доцент УрГУ

Annotatsiya. Maqolada tinglovchilarning mustaqil ishlarini tashkil etish jarayonida elektron o'quv qo'llanmalaridan samarali foydalanish uchun ba'zi muhim shartlar yoritilgan.

Kalit so'zlar va iboralar: elektron darsliklar va prezentatsiyalar, multimedia materiallari, elektron o'quv-uslubiy majmua.

Аннотация. В статье освещаются некоторые наиболее значимые условия эффективного использования электронных учебно-методических средств в процессе организации самостоятельной работы слушателей.

Ключевые слова и выражения: электронные учебники и презентации, мультимедийные материалы, электронный учебно-методический комплекс.

Annotation. This article deals with peculiarities of using electronic didactic - methodological means in the process of organization of independent work of learners

Key words and expressions: electronic textbooks and presentations, multimedia materials, electronic educational-methodical complex.

В настоящее время образование в Республике Узбекистан претерпевает значительные изменения, связанные с внедрением в учебный процесс средств новых информационных технологий. В результате этого задачи и методы обучения меняются принципиальным образом, максимально приближаясь к индивидуализации обучения. Данное положение касается и институтов переподготовки и повышения квалификации педагогических кадров. Информационно-коммуникационная среда, в которую помещен каждый слушатель, создает все условия для активного использования компьютерных средств и технологий в учебном процессе, повышая при этом значимость и эффективность самостоятельной работы.

Это становится возможным благодаря постоянно совершенствующимся средствам обучения на основе компьютерных технологий. К ним можно отнести электронные учебно-методические комплексы, электронные учебники и презентации, всевозможные мультимедийные материалы. Использование таких средств в процессе самостоятельной работы слушателей несколько изменяет типичную ситуацию в образовательной системе институтов повышения квалификации, потому как раньше обучающая функция полностью принадлежала преподавателю. Электронные учебно-методические средства дают возможность слушателям самостоятельно наиболее гибко манипулировать предлагаемой учебной информацией, при этом часть обучающих функций педагога переходит на слушателя. Преподаватель лишь поддерживает слушателя, ориентирует в потоках учебной информации и помогает в решении возникающих проблем.

Эффективность такого индивидуального освоения учебного материала средствами электронных систем во многом зависит от умения слушателя

самостоятельно перерабатывать и обобщать представленную ему информацию, от его способностей к приобретению знаний, а также от методически грамотного построения содержания электронного пособия. Поэтому преподавателю очень важно не только научить слушателя самостоятельно работать с учебным пособием, но и подготовить такое обучающее программное пособие, которое было бы оптимально как с точки зрения методики преподавания дисциплины, так и с точки зрения визуального восприятия материала и удобства поиска информации в нем.

Естественно, очень трудно разработать электронный учебно-методический комплекс. Но трудности вполне окупаются при использовании его в процессе обучения слушателей. Грамотно построенный электронный комплекс можно не только применять на лекционных занятиях в качестве наглядного средства, но и предлагать слушателям для самостоятельного освоения учебного материала. Кроме того, такой универсальный комплекс актуален в системе дистанционного образования, которое сегодня становится очень популярным не только в системе повышения квалификации педагогических кадров, но и в других образовательных системах всего мира.

Содержанием электронного учебно-методического комплекса являются: а) рабочая программа учебного курса, б) логически структурированный теоретический материал по предмету, в) поясняющие примеры с подробным описанием решения, заданий и тесты для самоконтроля слушателей, г) вопросы к выходному тестированию, д) необходимая нормативно-справочная информация. Кроме того, в нем должны быть указаны в явном виде сведения об авторе (фамилия, имя, отчество, контактный телефон, адрес электронной почты), точное название учебной дисциплины, шифр и название специальности, а также примерный объем часов, требующихся на изучение всего курса.

При создании следует обратить внимание на некоторые важные моменты. Во-первых, его содержание обязательно должно соответствовать государственным требованиям, а также современному уровню научно-технического прогресса в данной области знаний. Во-вторых, структура электронного учебно-методического комплекса должна состоять из логически взаимосвязанных элементов или модулей. Использование мультимедийной информации в процессе обучения способствует более качественному восприятию и запоминанию учебного материала.

Конечно, в современной системе образования применение электронных учебно-методических средств постепенно занимает своё твёрдое место. Однако для ее эффективной организации необходимо выполнять определенные условия. Какие же это условия?

В процессе планирования учебного процесса с применением электронных средств обучения преподавателю необходимо правильно определить объем аудиторной и самостоятельной работы, а также их место в содержании читаемого курса.

Также преподавателю необходимо грамотно распределять соотношение совместной деятельности, постепенно наращивать сложность и время выполнения слушателями самостоятельного учебного задания, побуждать их работать индивидуально и стимулировать к самообразованию.

Постоянный контроль со стороны преподавателя за ходом и результатами самостоятельной учебной деятельности слушателей является одним из важных условий организации образовательного процесса с использованием электронных средств обучения. Проводить контроль необходимо таким образом, чтобы он положительно влиял на эффективность повышения квалификации слушателей.

Применение данных комплексов в повышении квалификации учителей позволяет повысить качество обучения, развить творческие способности слушателей, что способствует их дальнейшему непрерывному совершенствованию в течение всей жизни.

Литература:

1. Владимирова Л.П. Интернет-технологии в современной школе. // Материалы научно-практической конференции "интернет-технологии в современном школьном образовании"// www.ioso.iip.net
2. Горбунова В.А., Ширшова Л.А. Компьютерные технологии - новый ресурс привлечения учащихся в школьные библиотеки. Материалы научно-практической конференции "интернет-технологии в современном школьном образовании"// www.ioso.iip.net
3. Рудакова Д.Т., н.с.ЦНИТ ИОСО РАО. Интернет-технологии в деятельности учителя. Материалы научно-практической конференции "интернет-технологии в современном школьном образовании"//
4. <http://www.lotus.com>.

TA'LIM TIZIMIGA MASOFAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI TATBIQ QILISH

*N.E.Sabirova, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Xorazm viloyati XTXQTMOHM*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada so'z ona tili va adabiyot darslarida axborot texnologiyalaridan foydalanish, on-line dars mashg'ulotlari, masofaviy ta'lim xususida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *zamonaviy dars, masofaviy ta'lim, on-line muloqot, elektron taqdimot.*

Аннотация. *Эта статья посвящена использованию информационных технологий на уроках родного языка и литературы, он-лайн уроках, дистанционном обучении.*

Ключевые слова: *современные уроки, дистанционное обучение, он-лайн общение, электронная презентация.*

Annotation. *This article focuses on using of information technology in native language and literature classes, online lessons, distance learning.*

Key words: *modern lessons, distance learning, online communication, electronic presentation.*

Zamonaviy bilimlar sari keng yo'l ochish, ta'lim tizimini takomillashtirishda yangi axborot – kommunikatsiya va internet texnologiyalardan unumli foydalanish bugungi kunning asosiy talabiga aylandi. Hozirda ta'lim muassasalari zamonaviy kompyuter, axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida jihozlanmoqda. Bu pedagoglarni o'z mehnat faoliyatlariga yangicha yondashuvlarini talab etadi [1]. Zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi pedagogni o'quv jarayonida ta'lim vositalari asosida faoliyat doirasining cheklanishiga emas, balki uning vazifalari va rolining o'zgarishiga, pedagogik faoliyatning mukammallashtirishiga olib keladi.

Endi pedagog:

- o'quv kurslari dizayneri-yaratuvchisi;
- o'qitish metodlari bo'yicha maslahatchi;
- kompyuter-o'quv kurslarini interaktiv taqdim etish bo'yicha mutaxassis;
- ta'lim natijalarini nazorat qilish usullari bo'yicha mutaxassis bo'lishi talab etiladi.

Pedagoglar kompyuter texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmasiga ega bo'lish bilan birga quyidagilarni amaliyotda qo'llay olishi lozim:

- yangi o'quv materiallarini tushuntirishda kompyuterning namoyish imkoniyatlaridan foydalanish;

- internet, o'rgatuvchi va nazorat qiluvchi dasturiy mahsulotlar asosida darslarni tashkil etishi;

- darsga metodik tayyorlanish, qo'shimcha axborotlarni izlash va tizimlashtirish, didaktik materiallarni tayyorlash;

- kompyuter texnologiyalari asosida o'quv jarayonini tashkil etish va boshqarishda foydalanish malakalari. Bizga ma'lumki, internetning nihoyatda katta axborot berish imkoniyati bor. Lekin shuni unutmaslik kerakki, ta'lim maqsadiga erishishda har qanday o'quv vositasi, u qanday xususiyatlarga ega bo'lmasin, didaktik masalalar birinchi o'rinda turadi. Internet o'zining barcha imkoniyatlari va resurslari bilan ana shu maqsad hamda vazifalarni amalga oshirish vositasidir. Ushbu maqolada internetdan kurs tinglovchilari o'zlarining o'z mutaxassisliklari bo'yicha o'quvchilarga fan sirlarini o'qitishda qanday didaktik masalarni hal etishda foydalanish mumkin ekanligi haqida fikr yuritmoqchimiz. Masalan ona tili va adabiyot fani o'qituvchilari uchun g'oyat keng ko'lamli imkoniyatlar beradi. Jumladan, masofali o'quv kurslari, online- o'quv programmalari o'quvchilarning darsdan tashqari vaqtlarda mustaqil ravishda shug'ullanishlari va bilim doiralarini kengaytirishlari uchun qulay sharoit yaratadi.

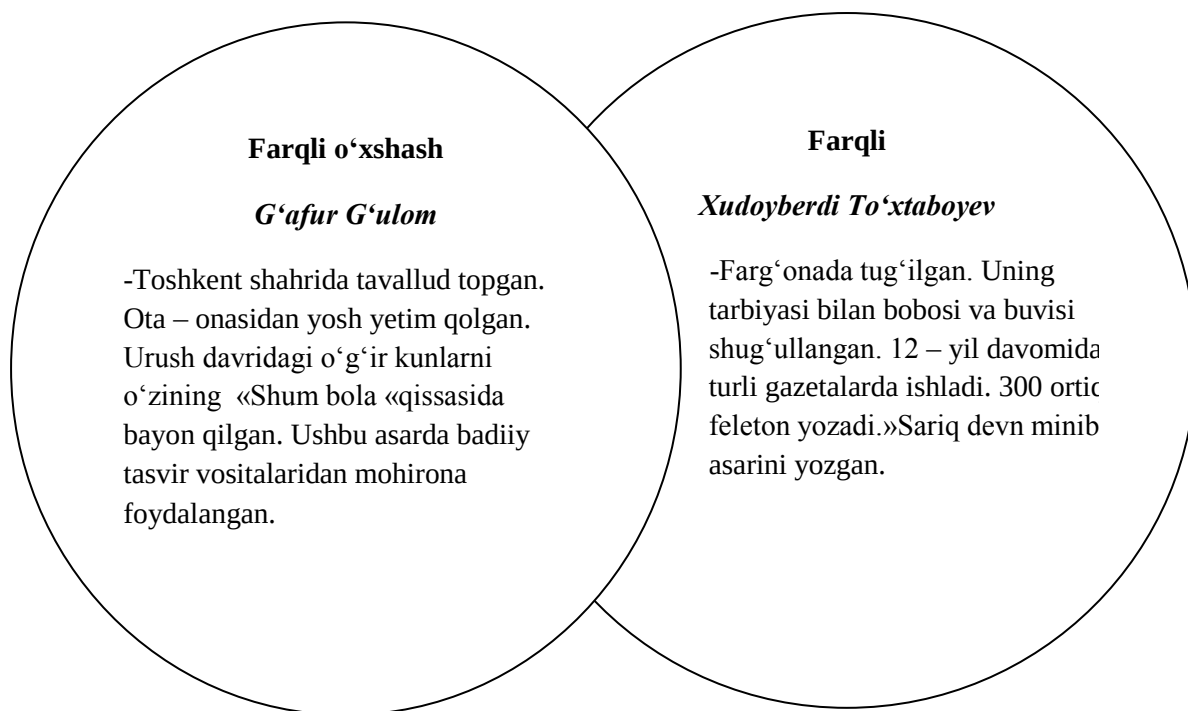
Elektron taqdimot-darsda slaydlardan ko'rgazmali material sifatida foydalanish o'qituvchi uchun keng imkoniyat yaratadi [2]. O'quv materialining elektron taqdimotida animatsiyalar asosida o'tilayotgan materialning berilishi mavzuni o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishini yengillashtiradi va ko'rgazmalilikni oshiradi. Namoyish slaydlarini o'quvchilarga tarqatma material sifatida ham berish mumkin. Slaydlarga o'quvchilar o'zlarini munosabatini bildirishi, uni tahlil qilishi mumkin.

Bu orqali o'quvchilar quyidagi malakalarga ega bo'ladilar:

❖ grafik axborotlarni matn shakliga keltirish yoki aksincha;

❖ muhokama etilayotgan mavzu bo'yicha xulosalar va savollarni shakllantirish;

❖ o'zining o'quv biluv faoliyatini rejalashtirish. Bu bosqichda o'quvchilarga «ijodiy ish» berish mumkin. Bu ularning bilimni chuqur egallaganliklarini namoyish etish imkonini beradi. Bunda o'qituvchi va o'quvchilarga multimediya yordamga keladi. Bu vazifani bajarishda musiqa, video, rasmlardan foydalanish ularning o'tilgan mavzuni qanday eshitish va ko'rishlarini namoyon etadi [3]. Bilimni o'zlashtirish darajasini tekshirganda faqat xotirani emas, o'quvchining fikrlashini tekshirish kerak. Savollar o'quvchilar uchun qiziqarli bo'lishi lozim. Buning uchun o'quv materiallariga yangicha yondashuv, nazariy bilimlarni amalda qo'llash kerak. Bunda o'quvchilar bir-birlarining ishlarini baholashlari va o'qituvchi bu jarayonni «Elektron taqriz» – uy vazifasini tushunganlik darajasini tekshiradi. Tarmoq retsenziyasi avvaldan papkalarga umumiy kirishni ochgan holda «Ochiq daftar» inshosini o'tkazish imkonini beradi. Mutaxassislarning fikricha, insonning eshitish a'zolariga nisbatan ko'rish a'zolari yordamida qabul qilingan ma'lumotni, besh marotaba ko'proq eslab qolish mumkin ekan. Sababi eshitish a'zolariga nisbatan ko'rish a'zolaridan olinayotgan ma'lumotlar qayta kodlashtirilmay, to'g'ridan-to'g'ri xotiraga o'tadi va saqlanadi. AKTdan foydalanish o'quv materiallarini namoyish qilish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Multimediyali darslar o'quvchilarning ko'proq mustaqil ishlashlari uchun mo'ljallangan didaktik funksiyalarni bajarish bilan bir qatorda o'quv jarayoniga qo'yilgan barcha talablarga javob berishi kerak. Masalan, adabiyot darslarida AKTdan foydalangan holda o'tkazilayotgan dars jarayonida o'quvchilarga topshiriq berilganda, o'quvchilarning faoliyati quyidagicha bo'lishi mumkin: Topshiriq: Masalan: Gafur G'ulom va Xudoyberdi To'xtaboyevning hayoti va ijodini **«Venn diagrammasi» asosida o'xshash va farqli tomonlarini yozing.**

Ona tili va adabiyot darslarida axborot texnologiyalaridan, internetdan unumli va o'rinli foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Chunki dars jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish degani, butun dars davomida elektron darslikdan yoki multimedia mahsulotlaridan foydalanish degani emas. Bugungi kunda XXI asr texnologiyalar asri ekan, zamon bilan hamnafas bo'lish har bir o'qituvchining asosiy vazifasi hisoblanadi.

Xulosa o'rinda shuni joiz deb bilamizki, ona tili va adabiyot darslarida interfaol metodlardan, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan va ayniqsa, axborot texnologiyalaridan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar.

1. Yo'ldoshev J., Yo'ldosheva G. Interfaol ta'lim – sifat kafolati. - T., 2008.
2. Yo'ldoshev J.G'., Hasanov S. Zamonaviy pedagogik texnologiya asoslari. – T.: Iqtisodiyot - moliya, 2009. -658b.

ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ХОДИМЛАРИНИНГ МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМИДА ТЕСТ УСУЛИНИ ҚЎЛЛАШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Г.Д.Кулдашева, психология фанлари номзоди ТВХТХҚТМОХМ доценти

У.Х.Самигова, ТВХТХҚТМОХМ «Илгор тажриба ва халқаро ҳамкорлик илмий
ахборот тадқиқотлар» бўлими етакчи мутахассиси

Аннотация. Мақолада халқ таълими ходимларини малакасини ошириш жараёнида Масофавий таълим орқали тингловчилар билимини объектив баҳолаш, уларни ўзлаштиришларини назорат қилиш масаласи борасида тест-синов назоратини қўллаш ва уни моҳияти ҳақида фикр юритилади.

Калим сўзлар: тест, топишириқ, жараён, натижа, усул, билим, баҳолаш.

Аннотация. В статье будет рассмотрено применение и сущность тестового контроля в процессе повышения квалификации работников народного образования по

вопросу объективной оценки знаний слушателей посредством дистанционного образования и контроля за их усвоением.

Ключевые слова: тест, задание, процесс, результат, метод, знание, оценка.

Annotation. The article will discuss the application and essence of test control in the process of improving the skills of national education workers on the issue of objective assessment of the knowledge of students through remote education and monitoring their learning.

Key words: test, task, process, result, method, knowledge, evaluation.

Мамлакатимизнинг таълим соҳасини ислоҳ қилиш бўйича асосий ҳужжатлардан бири бўлган Ўзбекистон Республикаси «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» [1]да бозор иқтисодиёти талабларига жавоб берадиган кадрларни тайёрловчи таълим муассасаларида ўқув жараёнини ахборот-коммуникация технологиялари, интернет ва компьютер тармоқлари негизида ташкил этиш зарурлиги алоҳида таъкидланган. Бу борада юртимизда салмоқли ишлар амалга оширилмоқда. Бу эса ўз навбатида замонавий билимлар сари кенг йўл очиш, таълимотни кенгайтиришда янги ахборот технологияларидан унумли фойдаланиш бугунги куннинг талабига айланди.

Ахборот-коммуникация технологияларини таълим жараёнида қўллашнинг назарий ва услубий асосларини ишлаб чиқиш давр талабидир. Ҳаётимизга кириб бораётган масофавий таълим бўйича тадқиқотларнинг вазифалари ичида, умуман таълимда ҳам тингловчилар билимини объектив баҳолаш ва уларни ўзлаштиришларини назорат қилиш масаласи мураккаб ва муҳим масала ҳисобланади. Масофавий таълим технологияларида эса, тест-синов назоратини қўллаш анча қулай ва уни замонавий ахборот технологиялари ёрдамида янада такомиллаштириш имконияти бор.

Масофавий таълимда тингловчининг маълум бир фан бўйича олган билимини баҳолаш қайта алоқа ёрдамида амалга оширилади. Унда қайта алоқа-тингловчи фаолиятини ўқитувчи томонидан баҳолаш натижаси тингловчига юборилаётган ахборот оқимидир. Бу жараёнда ўқитувчи тингловчининг ўзлаштиришига ўз муносабатини билдиради ва унинг фаолиятини баҳолайди.

Шу ўринда ўзлаштиришни аниқлаш нималарга асосланишини келтириб ўтиш мумкин: аудио ва видео дарсликлар, Online дарслар, электрон кутубхоналар, тестлар, мультимедиа-электрон дарсликлар, ўзлаштириш топшириқлари, лаборатория, амалий ишларини видео ва мультимедиа системалари ёрдамида имитациялаштириб намоёни қилади. Тингловчининг тестларни бажаришига қараб, берилган дастур қанчалик тез ўзлаштирилса, у шунчалик тез ўқишни тугатади ва гувоҳнома олади. Агар тингловчи берилган топшириқларни ўзлаштира олмаса, унга мустақил ишлаб ўқишни давом эттиришга имконият берилади. Бунда албатта анъанавий таълимдан фарқли ўлароқ, ўқитувчи ва тингловчи орасидаги мулоқот имкониятлари чекланган. Шу сабабли масофавий таълимда қайта алоқа ва билимларни назорат қилиш технологиялари даражаси ҳам баҳолашнинг объективлигига катта таъсир кўрсатади. Бизнингча, масофавий таълимда қайта алоқа ва билимларни назорат қилиш технологиялари ичида Web амалиёти тест-синови назорати учун қулайдир. Уни тингловчи билимини баҳолашда қўллаш учун фан бўйича тайёрланаётган тестларда рейтинг тизимининг баҳолаш турларига мос келувчи балларга йўналтирилган омилларни ишлаб чиқиш керак. Масофавий таълимнинг Web амалиётида жараёнлар объектив ва функционал гуруҳларга бўлинади. Баҳолашга қаратилган объектив жараёнлар, таълим олувчининг тушуниш даражасини аниқлашга мўлжалланган, ўргатишга қаратилган функционал жараёнлар, яъни машқлар, таълим олувчини жиддий масалаларни мустақил ечишга мажбур қилади. Масофавий таълимда ҳар иккаласининг ҳам ўз ўрни бор. Бу эса ҳам функционал, ҳам объектив жараёнларни кўзда тутган технологиялар зарур эканлигини кўрсатади.

Кейинги йилларда таълим тизимида рўй бераётган ижобий ўзгаришлардан бири тингловчилар билимини назорат қилиш ва баҳолашнинг тест усули бўлиб, уни масофавий таълимда жорий қилиш бошқа назоратларга нисбатан енгилдир, чунки уни замонавий ахборот технологиялари ёрдамида янада такомиллаштириш мумкин. Бугунги кунда автоматлаштирилган тест тизимлари ишлаб чиқилган бўлиб, уларни жорий қилиш кенг йўлга қўйилган. Маълумки, тестлар қуйидаги талабларга жавоб бериши зарур:

- фандаги барча ўқув маълумотларини қамраб олиниши ва уларнинг баллар бўйича текис тақсимооти таъминланиши керак;
- тест саволларининг мураккаблиги жиҳатидан текис тақсимотли кўзда тутилиши керак;
- тест натижаларининг объективлиги таъминланиши керак.

Масофавий таълимда тестнинг сифати юқорида келтириб ўтилгандан ташқари яна тестларни сақлаш, ўзаро алоқа ва ёзиб олишни таъминловчи технологияларнинг қандайлигига ҳам боғлиқ бўлади. Булар қуйидаги уч босқичга бўлинади.

Масофавий таълим тизими саволни етказиб беради, саволни тасвирлайди, таълим олувчи учун жавоб бериш интерфейсини таъминлайди, баҳолаш учун жавоб беради. Баҳолаш жараёнида у қуйидагиларни бажариши керак:

- жавоб учун кетган вақтни билиши ва баҳолаш жараёнида уни ҳисобга олиши;
- таълим олувчига қайта алоқа имкониятини бериши;
- жавоб учун берилган баҳони ва таълим олувчининг кейинги ҳаракатларини кўрсатиши керак.

Тест-синов назоратида асосий омиллардан бири жавоб учун берилган вақт. Вақт жуда узоқ бўлса, тингловчи учун қўшимча манбалардан фойдаланиш имкони туғилади, бу эса тингловчининг ҳақиқий билимини баҳолашда хатоликка олиб келади. Шунинг учун, ҳар бир саволга жавоб бериш учун тингловчига қанча вақт берилиши аниқланиши ва назорат қилиниши керак. Жавоб бериш жараёни берилган вақт интервалидан чиқиб кетганда ва аксинча, ажратилган вақтдан кам бўлганда рейтинг балини мос равишда камайтириш ва ошириш керак. Натижада охирги якуний баҳонинг объективлиги таъминланади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, келажакда чет эл тажрибасидан фойдаланиб, юртимизнинг таълим тизимида ахборот технологиялари билан таъминланиш даражасига мос равишда масофавий таълим вариантларини, тингловчининг билим даражасига мослашган курсларни ташкил қилиш йўллари излаш керак. Хусусан, информатика ва ахборот технологиялари бўйича тингловчининг билим даражасига мослашган курсларни, тингловчи томонидан берилаётган тўғри жавобларнинг кўпайишига қараб, берилаётган саволлар мураккаблиги даражасини ошириб бориш ва аксинча, нотўғри жавобларнинг кўпайишига қараб, берилаётган саволлар мураккаблиги даражасини камайтириш керак бўлади. Бу эса ўз навбатида ўқитувчиларни масофадан таълим олишларида ва тест синовларидан ўтишда ўз самарасини бермай қўймайди.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида»ги Қонуни. Тошкент, 1997.

2. Атабаева К.Р. Таълим тизимида масофавий ўқитишнинг афзалликлари. Ёш олим. № 24,1 (158.1) 5-7 б. 2017.

«O‘ZBEK LEKSIKOGRAFIYASI» MODULINI O‘QITISHDA INTERAKTIV DASTURIY VOSITALARDAN FOYDALANISH

S.Umirova, filologiya fanlari bo'yicha falsfa doktori (PhD), Samarqand davlat universitet

Annotation. Maqolada "O'zbek leksikografiyasi" modulida o'quvchilarni lug'atlar turlari, ilmiy adabiyotlardagi lug'atlar turlari bilan tanishtirish uchun interfaol dasturlardan qanday foydalanish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: leksikografiya, lug'atlar turlari, interfaol dasturlar.

Аннотация. В статье рассмотрены способы использования интерактивное программное обеспечения для ознакомления студентов с типами словарей, исследованиями в научной литературе по лексикографии в модуле «Узбекская лексикография».

Ключевые слова: лексикография, типы словарей, интерактивное программное обеспечения.

Annotation. The article discusses how to use interactive software to familiarize students with the types of dictionaries, research in the scientific literature on lexicography in the module "Uzbek lexicography".

Key words: lexicography, types of dictionaries, interactive software.

Leksikografiya masalalari, lug'at tuzish an'analari, til o'rganishning o'ziga xos qulay va samarali, sinovdan o'tgan usullarini joriy etish hamda ulardan keng foydalanish, til o'rganuvchilar uchun qulayliklar yaratish kabi masalalar tilshunoslar e'tiborini tortmoqda. Yaratilgan lug'atlarning yaratilish tamoyillarini atroflicha o'rganish muhim muammo sifatida qo'yildi. Binobarin, tilning tarixiy taraqqiyotini o'rganishda uni zamonaviy qarashlar bilan uzviy bog'lagan holda qiyoslash muhim masalalardan hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, fan dasturlariga «O'zbek leksikografiyasi» modulining kiritilishi maqsadga muvofiqdir.

Til ta'limida ham zamonaviy usul va vositalar alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishida tahsil olayotgan talabalar tilimizning ichki imkoniyatlari, boyligi, lug'at jamg'armasi, o'tmishi, buguni va kelajagini teran anglab yetmog'i, til birliklarini shakliy va mazmuniy jihatdan to'la tahlil qila olmog'i, mustaqil ravishda asosli xulosa chiqara olmog'i darkor. Buning uchun til ta'limida interaktiv dasturiy vositalardan foydalangan holda mustaqil fikrlash malakasini shakllantirish, tadqiqotchilik ko'nikmasini rivojlantirish lozim.

Oliy ta'lim muassasalarida til va adabiyot ta'limida interaktiv dasturiy vositalarining ishlatilishi masalasi hali to'la o'z tadqiqini topmagan. Oliy ta'lim muassasalarida til ta'limida aksariyat hollarda an'anaviy usuldagi ma'ruza, amaliy va seminar mashg'ulotlari o'tkazib kelinadi. Bugungi kun talablaridan hamda ilg'or xorijiy tajribalarning ijobiy jihatlaridan kelib chiqqan holda oliy ta'limda ham interaktiv dasturiy vositalar, innovatsion texnologiyalardan unumli foydalanish ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda yaxshi natija beradi.

Elektron nashrlarni yaratish texnologiyalari dasturiy mahsulot sanaladi va ularga: dasturiy pedagogik vositalar; o'qituvchi dasturiy vositalar; trenajerlar uchun dasturiy vositalar; nazorat qiluvchi dasturiy vositalar; namoyishli dasturiy vositalar; modellashirish uchun dasturiy vositalar; yordamchi dasturiy vositalar; o'quv jarayonini boshqarish uchun dasturiy vositalar; o'quv topshiriqlari dasturini tuzish uchun uskunaviy dasturiy vositalar; kasb tanlash va kasbga yo'naltirish uchun dasturiy vositalar; rivojlanishda nuqsoni bor bolalarni korreksion o'qitish uchun ixtisoslashtirilgan dasturiy vositalar va h.k.

Yuqoridagi fikr-mulohazalardan kelib chiqib, elektron ta'lim nashrlari (ETN) quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Funktsional belgilarga ko'ra ETN turlari. Ayni vaqtda oliy ta'lim muassasalari uchun o'quv nashrlari tizimining aniqlangan tipologik modeli tasdiqlangan bo'lib, o'quv jarayonidagi o'rni va ahamiyatini aniqlash, funktsional belgilarini tabaqalashtirish asosida to'rt guruh nashrlarni qamrab oladi: dasturiy-metodik (o'quv rejalari va o'quv dasturlar); o'quv-metodik (uslubiy ko'rsatmalar, boshqaruv, o'quv sohalarini o'qitish metodikasi mazmuniga oid materiallar, kursni o'rganish, kurs ishi va diplom ishlarini bajarish); o'rgatuvchi (darsliklar, o'quv qo'llanmalar, ma'ruzalar matni, ma'ruzalar konspekti); yordamchi (praktikumlar, masala va mashqlar to'plamlari, adabiyotlar, mustaqil o'qish uchun kitoblar).

2. ETN tarkibiga ko'ra turlari. Elektron nashrlar tarkibiga ko'ra quyidagilarga bo'linadi: bir tomli elektron nashrlar; ko'p tomli elektron nashrlar; elektron seriyalar.

3. ETNning matnni tashkil etishiga ko'ra turlari. O'quv elektron nashrlar. Dasturiy-metodik yoki o'quv-metodik materiallar mononashrlar yoki to'plamlar sifatida chiqarilishi mumkin. Mononashrlar bitta asarni o'z ichiga olsa, to'plamlar-bir qancha o'quv adabiyotlari asarlarni o'z ichiga oladi.

4. ETN taqdim etiladigan axborot xarakteriga ko'ra turlari. ETN taqdim etiladigan axborot xarakteriga ko'ra quyidagi turlarga ajratish mumkin: o'quv reja, o'quv dasturi, metodik ko'rsatmalar, metodik boshqaruv, darslik, o'quv qo'llanma, ma'ruzalar konspekti, ma'ruzalar kursi, praktikum, xrestomatiya, o'qish kitobi.

5. ETN bayon shakliga ko'ra turlari. Materialning bayon shakliga ko'ra o'quv nashrlari quyidagi guruhlariga bo'linadi: konveksion o'quv nashrlar, dasturlashtirilgan o'quv nashrlar, muammoli o'quv nashrlar, kombinatsiyalangan yoki universal o'quv nashrlar.

6. Elektron o'quv nashrlar (ETN) belgilangan vazifasiga ko'ra quyidagi guruhlariga bo'linadi: talabalar uchun ETN; bakalavrlar uchun ETN; mutaxassislar uchun ETN; magistrlar uchun ETN; katta yoshdagilar uchun ETN.

7. Bilimni orttiradigan elektron nashrlarni bosma ekvivalentlarining mavjudligi bo'yicha turlanishi. Bilimni orttiradigan elektron nashrlar bosma ekvivalentlarining mavjudligi bo'yicha quyidagi turlarga bo'linishi mumkin:

- *elektron analogi bo'lgan bosma o'quv nashrlar* – bilimni orttiradigan elektron nashrlar; -*mustaqil bilimni oshiruvchi elektron analogi bo'lmagan bosma o'quv nashrlar* – bilimni orttiradigan elektron nashrlar.

8. Bilimni orttiradigan elektron nashrlarni asosiy axborot tabiati bo'yicha tasniflanishi. Bilimni orttiradigan elektron nashrlarni asosiy axborot tabiati bo'yicha quyidagi asosiy guruhlariga ajratish mumkin: - *matnli (belgili) elektron nashr* – mazmuni jihatidan matnli axborot shaklidagi bilimni orttiradigan elektron nashrlar; -*tasviriy elektron nashrlar* – asosan elektron ko'rinishiga ega bo'lgan bilimni orttiradigan elektron nashrlar; - *ovozli elektron nashr* – ovozli axborotni raqamli ko'rinishiga ega bo'lgan bilimni orttiradigan elektron nashrlar; -*dasturiy mahsulot* – mustaqil ko'rinishga ega bo'lgan va dastur matn nashrini yoki dasturlash tiliga ega bo'lgan bilimni orttiradigan elektron nashrlar; - *multimediali elektron nashr* – elektron nashr turi bo'lib, axborotlar har xil formatdagi ko'rinishga ega bo'ladi.

9. Bilimni orttiradigan elektron nashrlarni ommalashtirish texnologiyalari bo'yicha turlanishi. Bilimni orttiradigan elektron nashrlarni ommalashtirish texnologiyalari bo'yicha: - *mahalliy bilimni orttiradigan elektron nashr* – mahalliy foydalanish uchun mo'ljallangan elektron nashrlar; -*tarmoqli elektron nashr* – cheksiz foydalanuvchilar uchun telekommunikasiya tarmoqlari bo'ylab tarkatiladigan maxsus elektron nashrlar; - *bir-biriga moslashtirilib ommalashtiriladigan elektron nashr* – ham mahalliy, ham tarmoqli elektron nashr sifatida ishlatilishi mumkin bo'lgan elektron nashrlarga bo'linadi.

10. Bilimni orttiradigan elektron nashrlarni foydalanuvchi va elektron nashr bilan hamjihatlik xarakteri bo'yicha turlanishi. Bilimni orttiradigan elektron nashrlarni foydalanuvchi va elektron nashr bilan hamjihatlik xarakteri bo'yicha quyidagicha guruhlariga

ajratilishi mumkin: - *aniqlovchi elektron nashr* – muallif tomonidan kiritilgan va foydalanuvchi tomonidan o'zgartilishi mumkin bo'lgan elektron nashrlar; - *aniqlovchi bo'lmagan elektron nashr* – muallif tomonidan kiritilgan va foydalanuvchining istagi, bilim darajasi, imkoniyatlari va anglash funksiyalarini tushunish oson bo'lishi uchun foydalanuvchi tomonidan o'zgartirishlar kiritish mumkin bo'lgan elektron nashrlar.

Taqdim etilayotgan multimediya majmualari o'z-o'zi pedagogika muammolarini hal etib barmaydi. Multimediyalarni ta'lim berish xususiyati o'qituvchining mahorati va ishlab chiqqan ssenariysiga bog'liq, bu orqali o'qituvchi ta'lim traektoriyasini amalga oshiradi.

MASOFAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDA O'QITUVCHI VA TALABANING MUNOSABATI VA O'ZLASHTIRISHNI ANIQLASH USULLARI

D.B.Xamdamiyov, TATU, AT kafedra o'qituvchisi
Sh.Sh.Yuldasheva, TATU, MT kafedra o'qituvchisi

ANNOTATSIYA. *Bu maqolada masofaviy ta'lim texnologiyalarida o'qituvchi va talabaning munosabati va o'zlashtirishni aniqlash usullari keltirilib o'tilgan. Bundan tashqari masofaviy o'qitishning hozirgi holati va muammolari, masofaviy kurslarni yaratishning kontseptual asoslari ko'rib chiqilgan.*

Kalit so'zlar. Masofaviy ta'lim, qayta tayyorlash, malaka oshirish, o'quv reja, dastur, majmua didaktika, intensivlik.

АННОТАЦИЯ. *В данной статье описываются отношения между учителем и учеником в технологиях дистанционного обучения и способы определения мастерства. Кроме того, рассмотрено современное состояние и проблемы дистанционного обучения, рассмотрены концептуальные основы создания курсов дистанционного обучения.*

Ключевые слова: *дистанционное обучение, переподготовка, повышение квалификации, учебный план, программа, комплекс, дидактика, интенсивность.*

ANNOTATSIYA. *This article describes the relationship between teacher and student in distance learning technologies and ways to determine mastery. In addition, the current state and problems of distance learning, the conceptual basis for the creation of distance learning courses are considered.*

Key words: *distance learning, retraining, advanced training, curriculum, program, complex, didactics, intensity.*

Mustaqillikka erishilgandan keyin barcha sohalaridagi kabi ta'lim tizimida ham jiddiy islohatlar amalga oshirildi, ta'limning sifatini yaxshilashga kirishildi. Jamiyatimizning rivojlangan davrida avvalgi metodik qo'llanmalar bilan cheklanib qolmasdan, unga fan-texnika yangiliklari, Internet va yuksak texnologiyalar imkoniyatlaridan foydalangan holda, ta'lim jarayonini tinglovchilari uchun yanada qiziqarli va mazmunli qilib o'tish maqsadga muvofiq. Respublikamizda bugungi kunda kompyuter texnologiyalari va Internet tarmog'ini rivojlantirishga katta ahamiyat berilmoqda. Shunga ko'ra, ta'lim tizimidagi o'quv yurtlarida informatika va yangi axborot texnologiyalari bilan birga kasb ta'lim yo'nalishiga tegishli fanlarining o'qitilishi ham davr talabi bo'lib qolmoqda. Masofadan o'qitish usulida o'qituvchi bilan talaba bir-biridan masofa bilan ajralgan bo'lsa ham, doimiy muloqot saqlanib qoladi. Bu o'qitishni nazorat qilishning alohida usuli bo'ladigan elektron pochta va Internet texnologiyalari yordamida amalga oshiriladi.

– kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi, ta'limda yangi masofaviy ta'lim yo'nalishining paydo bo'lishiga sabab bo'ldi. Hozirgi kunda Respublikamiz ta'lim muassasalarida masofaviy ta'limjoriy ishiga katta e'tibor berilmoqda. Shu bilan birga fan – texnika taraqqiyoti bilimlar, ko'nikma, malaka tarkibining o'zgarishi hamda hajmining

uzluksiz ravishda ortib borishi bugungi kun mutaxassislariga jiddiy talablar qo'yish bilan xarakterlanmoqda. O'qitish jarayonida o'qituvchi bilan bilim oluvchi o'rtasidagi munosabatni masofadan turib zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash asosida amalga oshirishga masofaviy ta'limdeb ataladi. Masofadan o'qitish tizimi (MO'T) auditoriya ma'ruza va mashg'ulotlariga qatnashishni qat'iy talab etmaydigan mustaqil ta'limbo'lib, bu tizim bilim oluvchi o'ziga ma'qul vaqt va joyda o'qish sharoitini yaratishi bilan qulaydir. MO'T bilim oluvchidan faqat birgina uzluksiz, faol o'qishini talab qiladi. Bu orqali mutaxassisning bilimlari bilan bir qatorda sifat darajasi bo'lgan malaka ham o'sib boradi.

Yuqorida aytib o'tilganidek, masofadan o'qitish tizimlarida turli darajadagi foydalanuvchilar ommasi bilan aloqani o'rnatish va o'quv jarayoniga tegishli ishlarni olib borishni amalga oshirish uchun quyidagi vositaviy elementlardan foydalaniladi:

- O'qituvchi yoki tuyutor (yo'riqchi);
- Bilim oluvchi (BO);
- Boshqaruvchi;
- Kommunikatsiya vositalari;
- O'quv materiallari.

Zamonaviy MO'Tlarda axborot va kompyuter texnologiyalari keng qo'llanadi. Bunda MO'T uchun asosiy dasturiy mahsulot komponentlari quyidagilardan iborat:

- O'quv mazmunini ishlab chiqish vositalari (O'MiChV);
- O'qitishni boshqarish tizimi (O'BT);
- O'quv jarayoni qatnashchilari orasida axborot almashinuvini ta'minlovchi tizim;

O'quv materialini etkazib beruvchi tizim (veb-sayt).

Ayni vaqtda, turli muassasalar tomonidan har xil standartlardagi o'quv kontentlarini etkazib berilishi birinchi tomondan kompyuterli o'qitish bozorini rivojlantirsa, ikkinchi tomondan o'quv materiallarini almashinuvini murakkablashtirib yubormoqda. Bu esa, o'quv materiallarini to'g'ridan-to'g'ri masofadan o'qitish tizimiga o'tkazishni qimmatlashuviga olib keladi, natijada psixologik me'yorlarga amal qilinmay ishlab chiqilgan elektron o'quv qo'llanmalar hisobiga bilim oluvchini stimulini pasaytirmoqda.

Masofaviy o'qitish kurslarini yaratishga qo'yiladigan talablar.

Pedagoglar masofaviy o'qitish kurslarini yaratishda quyidagi talablarni inobatga olishlari kerak:

1) Motivatsiya - o'qitishning zarur qismi sanaladi va o'qitish jarayoni davomida qo'llab-quvvatlanib turilmog'i lozim. Tinglovchi oldiga qo'yilgan aniq maqsad katta ahamiyat kasb etadi. Agar tinglovchi oldiga qo'yilgan vazifalar uning tayyorgarlik darajasiga mos kelmasa motivatsiya keskin kamayadi.

2) O'quv maqsadlarining qo'yilishi - tinglovchilar undan nima talab etilishini bilishi kerak. Dasturda maqsad va vazifalarning aniq ko'rsatilishi muhim hisoblanadi.

3) O'quv materiallarini qabul qilishga sharoitlar yaratish-bunday sharoitlarni yaratishda qo'shimcha yordamchi materiallar (tinglovchilar uchun qo'llanma) qo'l keladi. Dastlabki test sinovlarini o'tkazish ham mumkin.

4) O'quv materiallarini etkazish - har qanday o'quv masalalarini echish bilan bog'liq ravishda amalga oshiriladi. Bunda komp'yuter ekraniga chiqariladigan kadrlarni yaratish muhim muammo sanaladi, ma'lum qulay o'qish tamoyilidan foydalanish zarur bo'ladi.

5) Teskari aloqa - bu mezon tinglovchi uchun katta ahamiyatga ega. Komp'yuter teskari aloqani amalga oshirishda yordam beradi.

6) Baholash - tinglovchilar komp'yuter bilan ishlash jarayonida o'quv materiallarini qanday o'zlashtirayotganlarini bilib borishlari kerak. Ammo yakuniy baholashga qadar noto'g'ri javoblarni ko'rsatmaslik maqsadga muvofiq hisoblanmaydi. Tinglovchilarni kam qolgan topshiriqlar soni ko'p bajarilgan topshiriqlar soniga nisbatan ko'proq faollashtiradi. Masofaviy kurslarda «tinglovchi-o'qituvchi-tinglovchi» muloqotining tashkil etilishi juda

muhim hisoblanadi. Buning uchun tinglovchilar faoliyatini hamkorlikda o'qish yoki loyihalar metodlari, bahslar asosida tashkil qilish lozim.

Masofaviy ta'limda o'qituvchi funksiyasini o'rgatuvchi va sinovchi vositalar (to'la avtomatlashtirilgan, tugal dasturiy mahsulotlar) bajaradi, shuningdek, o'qitishning avtomatlashtirilgan muhitini tashkil etuvchi video va elektron nashr etilgan uslubiy material bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A. A. Abduqodirov, A. X. Pardaev "Masofadan o'qitish nazariyasi va amaliyoti" Toshkent 2017 yil;

2. A. A. Abduqodirov Oliy ta'limda masofali o'qitish texnologiyasi// "OTM ta'limjarayoniga zamonaviy PTlar va ilg'or tajribalarni joriy etishning ilmiy pedagogik asoslari" res. ilmiy-amaliy konf.mat-i(2016 yil 28-29 noyabr), T.,2016 11-14 betlar;

3. Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технологиянинг таъбикий асослари. – Т.: «Фан», 2016.

dilmurodxamdamov19@gmail.com

MALAKA OSHIRISH TIZIMIDA ELEKTRON AXBOROT RESURSLARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

T.B.Kadirov, T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zPFITI tayanch doktranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada malaka oshirish ta'lim tizimida axborot va innovatsion yondashuvlardan foydalanish bilan bog'liq asosiy texnologiyalar, elektron axborot resurslarida bilimlar bazasini shakllantirish, elektron axborot resursi tashkiliy elementlari tuzilmasi haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: axborotlashtirish, axborot texnologiyalari, apparat-dasturiy vositalar, dasturiy ta'minot, dasturiy vositalar, elektron axborot, bilimlar bazasi, lokal, multimedia, gipermatn, navigatsiya.

Резюме. В данной статье рассматриваются основные технологии, связанные с использованием информационных и инновационных подходов в системе образования, формирование базы знаний по электронным информационным ресурсам, структура организационных элементов электронных информационных ресурсов.

Ключевые слова: информатизация, информационные технологии, аппаратное и программное обеспечение, программное обеспечение, программное обеспечение, электронная информация, база знаний, локальный, мультимедиа, гипертекст, навигация.

The summary. This article discusses the main technologies associated with the use of information and innovative approaches in the education system, the formation of a knowledge base in electronic information resources, the structure of the organizational elements of electronic information resources.

Key words: informatization, information technology, hardware and software, software, software, electronic information, knowledge base, local, multimedia, hypertext, navigation.

Respublikamizda ko'plab sohalar kabi pedagog kadrlarni malaka oshirish tizimini ham axborotlashtirish darajasini oshirishda axborot texnologiyalari, apparat-dasturiy vositalarni intellektual boshqarish asosida elektron axborot resurslarining bilimlar bazasini shakllantirishda milliy kontentni yaratish chora-tadbirlari amalga oshirilmoqda.

O'zbekiston respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son «O'zbekiston respublikasini 2017-2021-yillarga mo'ljallangan yanada rivojlantirish bo'yicha

harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi farmonida «...korporativ boshqaruvning zamonaviy standart va usullarini joriy etish, ... iqtisodiyot, ijtimoiy soha, boshqaruv tizimiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish»⁵ vazifalari belgilangan. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda axborot tizimlarida elektron axborot resurslarini shakllantirish uchun produksion modelga asoslangan bilimlar bazasini qurishning usul va algoritmlarini ishlab chiqish xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimida ham muhim masalalardan biri hisoblanadi.

Elektron ta'lim resurslari o'quv jarayonini tashkil etish va umuman ta'lim tizimini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar va istiqbollarni ochib beradi. Elektron axborot resurslarini to'plash, ularni tizimlashtirish va saqlashda kutubxona muassasasi muhim rol o'ynaydi.

Zamonaviy axborot va boshqaruv tizimlarining asosiy tashkil etuvchisi axborot resurs bazasi hisoblanadi. Elektron axborot resurslari boshqaruv hamda axborot olish tizimlari uchun qaror qabul qilishga ko'maklashuvchi qaror muqobilarni shakllantirish hamda axborot so'rovlarini qanoatlantirishga xizmat qiluvchi asosiy manba sifatida qaraladi.

Elektron axborot resursi quyidagi ko'rinishda tasniflanadi:

- Egalik ko'rinishiga ko'ra;
- Saqlanish turiga ko'ra;
- Materialning umumiy yo'naltirilganligiga ko'ra;
- Foydalanish huquqining belgilanishiga ko'ra.

Birinchi turkum tasniflanishida elektron resurs tegishlilik sohasi va mulkdori belgilanadi. Sohaning turi uning foydalanish maqsadi bilan belgilab, lokal va tarmoqli ko'rinishlarga ajratiladi. Lokal ko'rinish asosan o'ta shaxsiy yoki maxfiy ma'lumotlardan foydalanadi va ma'lumot tashuvchilari yoki kompyuter asosiy xotirasida saqlanadi. Tarmoqli ko'rinishda axborot yoki boshqaruv tizimlarining taqsimlangan ma'lumotlar bazasida yoki ma'lumotlar omborida saqlanadi. Materiallarni yo'naltirilganligi resursdagi material ko'rinishi, ya'ni matnli, raqamli, grafik, ovoz, video va boshqalar bilan farqlanadi. Foydalanish huquqining berilishi bo'yicha lokal va masofadan boshqariluvchi ko'rinishda bo'ladi. Elektron axborot resursidan foydalanish tezkorligi bir axborot resursidan bir nechta foydalanuvchilarning foydalana olishi, qidiruvning tezkorligi, axborot resursi haqidagi turli ma'lumotlarni olishdagi qulaylik kabi bir qator o'ziga xos xususiyatlarga ega. Elektron axborot resurslariga elektron nashrlar, multimedia, gipermatn tizimlari, ma'lumotlar bazasi kabilarni kiritish mumkin.

Elektron axborot resurslarni quyidagi tashkiliy elementlar tuzilmasi ko'rinishida ifodalash mumkin (1-sxema).

1-sxema. Elektron axborot resursi tashkiliy elementlari tuzilmasi

Elektron axborot resurslari turkumlanishiga ko'ra navigatsiya (kuzatuvni) quyidagi turlarida bo'ladi:

1. Darajadan darajaga jismoniy navigatsiya; 2. Web-saytning to'la xaritasi bo'yicha navigatsiya; 3. Kontent ichidagi ichki navigatsiya; 4. Qidiruv formasi orqali navigatsiya; 5. Sahifalar nomi bo'yicha navigatsiya; 6. Internet tarmog'i yoki tizim ichidagi mavzuga oid

⁵ O'zbekiston respublikasi Prezidentining 2017-yil 7- fevraldagi PF-4947-son «O'zbekiston respublikasini 2017-2021-yillarga mo'ljallangan yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi farmoni

navigatsiya; 7. Foydalanuvchi «nuqtayi nazari» (predmet sohalar) bo'yicha navigatsiya; 8. Bog'liq sahifalar yoki jadval qismlari bo'yicha navigatsiya; 9. Teglar bo'yicha navigatsiya; 10. O'xshashliklar asosida navigatsiya.

Zamonaviy elektron axborot resurslarini shakllantirish bilim olishga yo'naltirilgan kontentlarni hosil qilish maqsadini o'zida mujassamlashtiradi. Shu sababli bunday resurslar tasnifi an'anaviy axborot resurslari tasniflanishidan faqrlanishi mumkin. 1-sxemada keltilgan tuzilmadan kelib chiqqan holda elektron axborot resurslarini quyidagi (zamonaviy talablarga asosan) tasniflashni keltirish o'rinli:

1. Sodda elektron hujjat ko'rinishidagi resurslar. Ular oddiy matnni o'zida mujassamlashtiruvchi matnli elektron hujjatlar (word, pdf va h.k); 2. Audio resurslar; 3. Video resurslar; 4. Multimedia materiallaridan tashkil topgan resurslar; 5. Web-hujjatlardan iborat resurslar; 6. Ma'lumotlar bazasi; 7. Ma'lumotlar ombori; 8. Aralash kontentli resurslar;

Hududiy malaka oshirish markazlarining web-sahifalarida malaka oshirish tizimiga oid elektron manbalar ko'p jihatdan, birinchi navbatda elektron kataloglar orqali taqdim etiladi. Malaka oshirish markazlari web-saytlarining elektron kutubxona sahifasida pedagog xodimlar istalgan vaqtda o'z ustida ishlash maqsadida uzluksiz ravishda elektron axborot resurslaridan foydalanish imkoniyatining yaratilganligi axborot tizimlarining negizini unifikatsiyalashgan aralash tipdagi kontent resurslari tashkil etib, ulardagi material tahlilida turli usul, vosita va modellardan foydalanishsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son «O'zbekiston respublikasini 2017-2021-yillarga mo'ljallangan yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi farmoni

2. Ahmedov A., Taylaqov N. Informatika. AL va KHK uchun darslik. –T.: O'zbekiston, 2002. 2-nashri. (2004. 3–nashri) [2.50-b].

3. G'ulomov S.S. va boshqalar. Axborot tizimlari va texnologiyalari: Oliy o'quv yurti talabalari uchun darslik /Akademik S.S. G'ulomovning umumiy tahriri ostida. – T.: «Sharq», 2000. [3.80-b].

MASOFAVIY TA'LIMDA O'QITUVCHILARNING INTERNET TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH KASBIY KOMMUNIKATSIYASI IMKONIYATLARI

J.T.Mannabov, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. *O'qituvchining masofaviy ta'lim jarayonida kasbiy texnologik kompetentligi – Internet tarmog'ida qo'llanayotgan texnologiyalar mohiyatini tushunish va ularni bilishni, axborotni izlash, qayta ishlash va saqlash, shu jumladan, axborot oqimlarini qayta ishlash bo'yicha ehtimoliy texnologik bosqichlarni bashorat qilish rejasini topish, yaratish va barpo etish bo'yicha internet texnologiyalari vositalaridan foydalanish ko'nikmasini, o'zining kasbiy faoliyati nuqtayi nazaridan axborot oqimlari bilan ishlash kabi texnologik ko'nikma va mahoratini o'z ichiga oladi.*

Kalit so'zlar: kompetentlik, texnologik, internet-texnologiyalar, kasbiy, pedagogik, faoliyat, o'qituvchi.

Аннотация. *В статье рассмотрены следующие вопросы: профессиональная технологическая компетентность учителя в процессе дистанционного обучения - понимание и знание сути технологий, используемых в сети Интернет, умение использовать инструменты интернет-технологий для поиска, обработки и хранения информации, в том числе прогнозный план возможных технологических этапов*

обработки информационных потоков, информационных потоков с точки зрения их профессиональной деятельности.

Ключевые слова: компетентность, технологический, интернет-технология, профессиональный, педагогический, деятельность, учитель.

Abstract. Professional technological competence of the teacher in the process of distance learning - understanding and understanding of the essence of the technologies used in the Internet, the search, processing and storage of information, including the forecasting plan of possible technological stages of information flow processing includes the ability to use Internet technology tools to find, create and build, the technological ability and skill to work with information flows in terms of their professional activities.

Key words: competence, technological, Internet technologies, professional, pedagogical, activity, teacher.

Axborot kommunikatsion texnologiyalar barcha sohada tezkor rivojlanib bormoqda. Hozirgi davrda jamiyatimiz a'zolari dunyoqarashini unga mos ravishda shakllantirish mamlakatimizni dunyo axborotlar olamiga kirishining zaruriy sharti hisoblanadi.

Kommunikativ komponent belgisi tizimlar tillari va boshqa turlarini, shu jumladan, texnik vositalar, verbal va noverbal kommunikatsiyalarning turli shakl va usullari yordamida bilimlarni bir insondan boshqasiga transfert qilish texnologiyalarini bilishni, tushunishni hamda foydalana olishni qamraydi. Mazkur komponent kommunikatsiyalarning texnik vositalari: lokal tarmoq, Internetdan foydalangan holda hamda tegishli ta'lim beruvchi dasturiy komplekslar bilan muloqot rejimida yaratiladigan o'quv muhiti sharoitida tahsil oluvchilar bilan pedagogning kontakt o'rnatish bo'yicha ko'nikmasini; dars jarayonida kompyuterni qo'llashga ijobiy munosabatni shakllantirish mahoratini, shuningdek, axborot almashish va pedagogik tajribani yoyish, o'qituvchini kasbiy sifatida kamol toptirish maqsadida internet texnologiyalaridan foydalanib pedagoglarning kasbiy kommunikatsiya imkoniyatini nazarda tutadi.

- *Gnostik (tadqiqotchilik) komponent*- o'qituvchining o'z oldiga qo'ygan vazifalari va imkoniyatlariga mos ravishda kasbiy faoliyatiga muvofiq keluvchi, internet texnologiyalari sohasidagi o'z kompetentligini baholash ko'nikmasini qamrab oladi. Zamonaviy internet texnologiyalari tomonidan taqdim etilgan imkoniyatlarni, faoliyatning turli dars va darsdan tashqari ko'rinishlari (axborotni izlash, tizimlashtirish va uzatish, olingan ma'lumotlar va o'qitishning zamonaviy dasturiy vositalarini ekspert nuqtayi nazaridan baholash bo'yicha o'zining o'quv-axboriy, ilmiy-tadqiqotchilik faoliyati)ni o'rganish, tahlildan o'tkazish lozim. Shuningdek, ushbu komponent pedagogning o'quv rejasini va ta'lim dasturini internet texnologiyalarini qo'llashning maqsadga muvofiqligi nuqtayi nazaridan ko'zdan kechirish, Tarmoqning axboriy resurslarini o'quv dasturi va dars maqsadlariga mosligi yuzasidan tahlil qilish, hozirgi metodik adabiyotlarda tasvirlangan muammolardan boxabar bo'lish, ta'limda internet texnologiyalarini qo'llashning ilg'or tajribasini to'plash va umumlashtirish qobiliyati va boshqalarni qamrab oladi. O'z ma'ruzalari, ilmiy-metodik mazmundagi ishlarini e'lon qilish, internet anjumanlar va amaliy seminarlarda chiqish qilish pedagogni tadqiqotchilik xarakteridagi ko'nikmalarga, internet texnologiyalarini qo'llashga, pedagogik faoliyatda amaliy jihatdan foydalanishga o'rgatadi.

- *Texnik-texnologik komponent*- pedagogning Internet tarmog'ida ishlash tamoyillarini, axborot izlash va uni ishlash uchun Tarmoqda foydalaniladigan texnologiyalar imkoniyatlarini tushunishni, Internetdan xavfsiz foydalanish asoslarini bilishni; o'qituvchi oldiga qo'yilgan vazifalarga bog'liq ravishda Tarmoqning u yoki bu rerursini tanlay olish va murojaat qilish ko'nikmasini qamrab oladi.

Yuqorida bildirilgan mulohazani e'tiborga olib, shunday xulosa yasash mumkinki, internet texnologiyalari sohasida o'qituvchining texnologik kompetentligi zamonaviy kompyuter vositalarini qo'llash ko'nikmalarini, internet texnologiyalari, ularni o'z kasbiy

faoliyatida umumiy ta'limning sifat jihatidan yangi paradigmasini barpo etish maqsadida mohirona qo'llash qobiliyati bilan ishlash xususiyatlarini nazarda tutadi.

Internet texnologiyalari sohasida pedagogning texnologik kompetentligi o'ziga xos jihatlarga ega va uni boshqa kompetentlikdan farqlash lozim, deb hisoblovchi tadqiqotchilar fikriga biz ham qo'shilamiz. Bunda internet texnologiyalari sohasida pedagogning texnologik kompetentligi o'zining ro'yobga chiqish bosqichlarida bazaviy va predmetga yo'nalgan modullarga bo'linadi.

Internet texnologiyalari sohasida pedagogning texnologik kompetentligi ikki bosqichdan iborat: umumiy ta'limiy va predmetga yo'nalgan.

Hozirgi ilmiy adabiyotlarni tahlil qilarkanmiz, axborot texnologiyalari sohasida pedagogning texnologik kompetentligi shakllanishi uchta darajasini ajratib ko'rsatamiz: past, o'rta va yuqori darajalar.

Birinchi daraja – internet texnologiyalari jabhasida texnologik kompetentlikni kamol topganining ijodiy ro'yobi pedagogning shaxs darajasida tarmoqdagi barcha resurslar va imkoniyatlardan foydalanish muhim va maqsadga muvofiq ekanini tushunish, Internet tarmog'i servislarida ustalik bilan ishlay olish, keraklisini xatosiz tanlash va uni pedagogika faoliyatida unumli qo'llash ko'nikmasi, axborot manbalaridan a'lo darajada va samarali foydalanish, o'quv-metodik vazifalarni samarali hal etish uchun internet texnologiyalari vositalariga murojaat qilish, dinamik tarzda tez o'zgaruvchi axborot muhitiga tez moslashish va undan yangi bilimlarni egallash mahorati bilan tavsiflanadi.

O'rta daraja allaqachon mavjud bo'lgan namunalarga asosan texnologiyalar va jamlangan natijalarni qo'llash asnosida ifodalanadi hamda shaxs darajasida pedagog tomonidan ta'lim jarayonida internet texnologiyalarini ishlatish foydali ekanini tushunish, Internet tarmog'ining kerakli servislarini izlash va ishda qo'llash borasida qisman ko'nikma hosil qilingani, Tarmoqdan olingan axborotni anglab yetish, dars jarayonida esa internet texnologiyalarini ahyon-ahyonda qo'llash bilan xarakterlanadi.

Internet texnologiyalari sohasida kompetentlik qaror topishining past darajasiga quyidagilar xos: pedagog shaxs darajasida ta'lim jarayonida internet texnologiyalarini qo'llashning foydali ekanini qisman anglab yetadi, Tarmoqdan olinadigan matnlar bilan onda-sonda ishlaydi, Internet tarmog'i qator servislar va aksariyat imkoniyatlari haqida bilimi yo'q.

Shu bilan birga internet texnologiyalari sohasida pedagogning texnologik kompetentligi shakllanganligining yuqorida aytib o'tilgan darajalari har biri, internet texnologiyalari jabhasida pedagogning texnologik kompetentligini kamol toptirishga qaratilgan, malaka oshirish tizimidagi o'quv jarayoni yo'nalishi tegishli yo'nalishi mavjud bo'lsagina, ancha yuqori darajaga yuksalishi mumkin.

Shunday qilib, biz tadqiqot ishimiz uchun yana bir muhim xulosaga keldikki, internet texnologiyalari sohasida o'qituvchining texnologik kompetentligi – Internet tarmog'ida qo'llanadigan texnologiyalarni samarali tushunib olishga, ularni rivojlantirish va shakllantirishda ishtirok etishga, o'z pedagogik amaliyotida olingan axborotni izlash, umumlashtirish, saqlash va ishlatishga vazifalarni bajarishga ko'maklashuvchi muayyan kompetentlik darajasidir.

Internet texnologiyalari sohasida pedagogning texnologik kompetentligini shakllantirish masalasiga doir manbalarni o'rganarkanmiz, shu o'rinda qayd etish kerakki, ushbu kompetentlik dialektik qonunlar tufayli hozir bo'lgan barcha nomaqbul imkoniyatlar, barcha yangi texnologiyalarning jiddiy tahlilini ham ko'zda tutadi. Ta'lim muassasalarida kompyuter uskunalarining yetarli darajada emasligi bunda murakkablik tug'diradi. Maktablardagi barcha fan kabinetlari kompyuterlar va interfaol doskalar bilan jihozlangan bo'lishi, o'qituvchiga ega ishchi noutbuk taqdim etilgan bo'lishi kerak. Biroq ta'limni axborotlashtirish jarayoni jadal tus olmoqda va uning harakatlanish dinamikasini ijobiy baholash mumkin. Eng murakkab vazifa – maktabdagi aksar pedagogik kadrlarining konservatizmi (eskilik tarafdori)da namoyon bo'ladigan psixologik xususiyatlarni hisobga olish. Allaqanday bir «buzilish» bo'lishi taxmin qilinadigan faoliyat sohalarida

innovasiyalarning qabul qilinmasligi an'anaviy stereotiplarni qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Shunga qaramasdan, bugun davr voqeligi o'qituvchiga tanlash imkoniyatini qoldirmayapti va aynan shu voqelik internet texnologiyalarini o'rganishda eng kuchli stimul sanaladi: o'quv bazasini takomillashtirish, o'qitishda yangi texnik vositalarni qo'llash; kompyuterlardan istalgan joyda foydalanish va Internet tarmog'i ishtirokchilari bilan ishlash. Ilmiy doirada hattoki shunday fikr borki, aksiga olib, biz unga qo'shilmaymiz: unga ko'ra, axborot makoni taraqqiyoti jarayonining yetakchi ilg'orlari katta yoshlilar emas, balki maktab o'quvchilari sanalishadi.

Pedagogning kasbga egalik qilish bosqichi va darajalariga nisbatan internet texnologiyalari sohasida kompetentlikning o'zini farqlash zarurligiga ishora qiladi. Aynan shu bosqich va darajalar uning imkoniyatlari, cheklovlari, faoliyatining kuchli va zaif tomonlarini belgilab beradi.

Internet texnologiyalari sohasida pedagogning texnologik kompetentligi «o'z taqdirini belgilash bosqichida, o'z o'rnini topish bosqichida hamda o'z iqtidorini namoyon qilish bosqichida turli hajm va mazmun, ko'rinishning turli xarakteriga ega bo'ladi». Bu fikr ancha muhim bo'lib ko'rinadi, negaki, unga tayanarkan, har qanday kasbga ega bo'lish darajasidagi o'qituvchi internet texnologiyalari sohasida to'laqonli kompetentli bo'lishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda pedagogik kadrlar malakasini oshirish doirasida masofaviy ta'lim tizimi shakllandi va dinamik tarzda rivojlanib borayapti.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bobiyenko, O.M. Kompetentnostno-orientirovanny podxod v obrazovanii vzroslykh: Uchebnoye posobiye dlya prepodavateley. / O.M. Bobiyenko, Z.N. Safina - Kazan: Izdatelskiy sentr Akademii upravleniya «TISBI», 2004. - 104 s.

2. Урсова, О.В. Развивающий потенциал информационнокоммуникационных технологий в системе повышения квалификации учителей-предметников: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / О.В. Урсова; Новгородский государственный университет имени Ярослава Мудрого. - Великий Новгород, 2006. — 24с.

3. Смолянинова, О.Г. Формирование информационной и коммуникативной компетентности будущего учителя на основе мультимедийных технологий / О.Г. Смолянинова // Информатика и образование. - 2002. - № 9.С. 116-119.

O'QUVCHI YOSHLARNING BILIM SALOHİYATINI YUKSALTIRISHDA MULTIMEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING MADANIY-MA'NAVIY ASOSLARI

M.U.Eshonqulova, Jizzax viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqola umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi va o'quvchilarining odob-axloq qoidalarini targ'ib qilishda multimedia mahsuloti orqali ta'sirchanlikni oshirish masalalariga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: multimedia mahsulotlari, odob-axloq qoidalari, internet, media resurslari, o'quv tarbiyaviy jarayonlar, sifat.

Аннотация. Статья посвящена вопросам повышения воздействия пропаганды правил поведения учителей и учеников средней общеобразовательной школы через мультимедийные средства.

Ключевые слова: мультимедийные средства, правила этикета, интернет, медиаресурсы, учебно-воспитательный процесс, качество

XXI asr axborot asri ekanligi hech kimga sir emas. Zamonaviy axborot imkoniyatlari cheksiz. Shunday ekan, hozirda davlat va jamiyat boshqaruvida hamda insonlar bilan bo'lgan muloqotda, turli sohalarida faoliyat olib borishda multimedia vositalarining o'rni hamda ahamiyati katta. Xususan, xalq ta'limi muassasalarining boshqaruv va ta'lim tarbiya samaradorligini oshirishga erishishda undan unumli foydalanish hozirgi zamon talabi hisoblanadi. Aslida, multimedia vositalari asosida ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni bilish, voqelikni inson ongida shakllantirishi, qolaversa, o'quvchilarga ta'lim-tarbiya berish va kadrlarni qayta tayyorlashni yo'lga qo'yish hozirgi kunning dolzarb masalalaridandir.

Multimedia vositalari asosida axborotni auditoriyaga yetkazish va voqelikni shakllantirish quyidagi afzalliklarga ega:

- berilayotgan materiallarni chuqur va mukammalroq o'zlashtirish imkoniyati bor;
- ma'lumot olishning yangi sohaları bilan yaqindan aloqa qilish ishtiyoqi yanada ortadi;
- ma'lumot olish vaqtining qisqarishi natijasida vaqtni tejash imkoniyatiga erishish;
- olingan ma'lumot kishi xotirasida uzoq muddat saqlanib, kerak bo'lganda amaliyotda qo'llash.

Agar biz amaliy faoliyat usullarini yangilashdan kelib chiqadigan bo'lsak, multimedining interaktiv dasturidan foydalangan holda o'qitish uslubini amalda qo'llashimiz kerak.

Shuni alohida takidlash joizki, multimedia xorijiy tillarni o'rganishda qo'l kelishi, bir tomondan ma'naviy-ma'rifiy hodisa sifatida hamda ikkinchi tomondan tili o'rganilayotgan mamlakatning urf-odat va an'alarini bilish va shu orqali ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirishda katta yordam beradi. Shuningdek, multimedining madaniy-ma'rifiy jarayon sifatida qaralishi jarayonda kechayotgan globallashuv jarayoni va unda o'quvchi-yoshlarning o'z o'rmini topishi, jahon yangiliklari va ilm-fanidan xabardor bo'lishida ingliz tilining o'rni katta. Bugungi kunda innovatsion jarayonlar, yuksak texnologiya hamda xorijiy davlatlar sarmoyalarining kirib kelishi, ilm-fanning taraqqiyoti ushbu tilning o'ziga xos nozik jihatlarini chuqur va har tomonlama bilishni taqozo etadi. Aynan shu jihatdan olganda talaba yoshlarga uni tez va soz o'rgatishda multimedia vositalaridan foydalanish dolzarb hisoblanadi. Aslida, har qanday tilni o'rganishda zamonaviy innovatsion usul va vositalar hamda pedtexnologiyalardan ko'zlangan maqsad talaba-yoshlarning xorijiy tilga bo'lgan havas va qiziqishlarini oshirish hamda til elementlarini ular ongida shakllantirish ko'nikmalarini o'stirishdan iborat. Bundan kelib chiqadiki, multimedia vositasida ma'lumotlarni, xususan, umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchi va o'quvchilarining «Odob-axloq qoidalari»ni targ'ibot-tashviqot ishlarida bugungi kun talablari asosida olib borish aynan shu jarayon bilan aloqador. Qolaversa, u yoki bu mavzuda tahliliy materiallarning inson ongida shakllanishi, turfa rang-tasvirlarning aniq axborot orqali uzatilishi insondagi madaniy-ma'naviy qobiliyatlarini o'stirish omili bo'lib xizmat qiladi.

«Odob-axloq qoidalari»ning multimedia ko'rinishi umumiy o'rta ta'lim maktablarida sog'lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirish, yosh avlodga zamon talablari va milliy qadriyatlar asosida ta'lim-tarbiya berish, ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiya jarayonining sifati, ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishga sharoit yaratish maqsadida yaratildi. Mazkur multimedia resursi barcha ta'lim musasalari o'qituvchilari, o'quvchilari va texnik xodimlari uchun alohida bo'limlarda yaratilgan bo'lib, to'qqizta bobdan iborat. «Odob-axloq qoidalari»da jamoa a'zolarining odob-axloqiga oid qoidalar, o'qituvchi va o'quvchilarning ta'lim-tarbiya jarayonidagi o'zaro munosabatlari, o'qituvchilarning o'zaro munosabatlari, maktab jamoasi azolarining odob-axloqqa oid majburiyatlari, maktab jamoasi a'zolarining odob-axloqida man etiladigan holatlar, rag'batlantirish va chora ko'rish tartibi aniq videolavhalar va matnli hamda ovoqli ko'rinishda bayon etilgan bo'lib, bu qoidalar multimedia mahsuloti ko'rinishida barcha maktablarga DVD disklarda va www.uzedu.uz va boshqa saytlarga joylashtirish orqali taqdim etilishi va buning natijasida ta'lim-tarbiya jarayonida ushbu mahsulot dasturulamali bo'lib xizmat qilishi rejalashtirilmoqda. Shunday

ekan, o'quvchilar bilan ishchan munosabat o'rnatish kafolati hisoblangan multimedidan foydalanish dolzarb masala bo'lib qolaveradi.

Adabiyotlar:

1. Toshmirzayev M., Boymirzayev F. Didaktik vositalar majmuasi fanidan multimedia tizimlarini o'rganish va qo'llash uchun uslubiy ko'rsatmalar. –Namangan, 2005-y.
2. Fan va ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya ma'ruzalar to'plami. TATU.
3. Mayer R.E., Multimedia learning . – New York: Cambridge University Press, 2001.

MASOFAVIY TA'LIM – TA'LIM JARAYONINING ZAMONAVIY SHAKLI SIFATIDA

Z.Sh.Pardayev, Samarqand viloyat XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotasiya. Maqolada xorij davlatlarida masofaviy ta'lim va undan mamlakatimizda masofaviy ta'limni takomillashtirishda foydalanish, masofaviy ta'limning ahamiyati, ta'lim oluvchilar uchun ijobiy tomonlari haqidagi fikr, ma'lumot va xulosalar beriladi.

Kalit so'zlar: masofaviy ta'lim, global tarmoq, axborot resurslar, konsorsium, franchayzing, validasiya, claroline.

Аннотация. Статья посвящена дистанционному обучению в зарубежных странах и его использованию для улучшения дистанционного обучения в нашей стране. Мысли, информация и выводы о важности дистанционного обучения и его положительных аспектах даются учащимся.

Ключевые слова: дистанционное образование, глобальная сеть, информационные ресурсы, консорциум, франчайзинг, валидация, claroline.

Annotation. The article describes distance learning in foreign countries and its use in improving distance learning in our country. Opinions, information and conclusions about the importance of distance learning, its positive aspects for learners are given.

Key words: distance education, global network, information resources, consortium, franchising, validation, claroline.

Bugungi kunga kelib ta'lim tizimini rivojlantirish, sifat va samaradorligini oshirishga ta'sir etuvchi bir qator omillar mavjud bo'lib, ulardan bir turkumini axborot kommunikatsion texnologiyalarining rivojlanishi bilan bog'lashimiz mumkin. Axborot telekommunikatsiya sohasidagi jiddiy o'zgarishlar, xususan, axborot texnologiyalari va Internet global kompyuter tarmog'ining rivojlanishi butun dunyo ta'lim tizimini takomillashtirishda yangi yo'nalishlarining ochilishiga sabab bo'ldi. Jumladan, o'quv muassasalarining texnik ta'minotini keskin o'zgarishi, dunyoviy axborot resurslarga keng yo'l ochilishi o'qitishning yangi shakl va usullaridan foydalanish zaruratini keltirib chiqardi. Zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalari vositalarining ta'lim jarayoniga kirib kelishi - masofaviy ta'lim tizimining rivojlanishiga omil bo'ldi.

Masofaviy ta'limda ta'lim oluvchi va o'qituvchi fazoviy bir-biridan ajralgan holda o'zaro maxsus yaratilgan o'quv kurslari, nazorat shakllari, elektron aloqa va Internetning boshqa texnologiyalari yordamida doimiy muloqotda bo'ladilar. Internet texnologiyasini qo'llashga asoslangan masofaviy ta'lim jahon axborot ta'lim tarmog'iga kirish imkonini beradi.

Masofaviy o'qitish barcha ta'lim olish istagi bo'lganlarga o'z malakasini uzluksiz oshirish imkonini yaratadi. Bunday o'qitish jarayonida ta'lim oluvchi interaktiv rejimda mustaqil o'quv-uslubiy materiallarni o'zlashtiradi, nazoratdan o'tadi, o'qituvchining bevosita

rahbarligida nazorat ishlarini bajaradi va guruhdagi boshqa «vertikal o'quv guruhi» ta'lim oluvchilari bilan muloqotda bo'lib, ular bilan o'zaro ma'lumot, tajriba almashish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Masofadan ta'lim olishning tinglovchilar uchun bir qator ijobiy tomonlari mavjud bo'lib, ulardan samarali foydalanish zarur. Masalan, masofaviy o'qitishda turli xil axborot va kommunikasiya texnologiyalaridan foydalanish mumkin. An'anaviy bosma usuliga asoslangan o'qitish vositalari (o'quv qo'llanma, darsliklar) tinglovchilarni yangi material bilan tanishtirishga asoslansa, interaktiv audio va video konferensiyalar ma'lum vaqt orasida o'zaro muloqotda bo'lishga, elektron pochta to'g'ri va teskari aloqa o'rnatishga, ya'ni xabarlarni jo'natish va qabul qilishga mo'ljallangan. Oldindan tasmaga muhrlangan videoma'ruzalar ta'lim oluvchilarga ma'ruzalarni tinglash va ko'rish imkonini bersa, xabarlar, topshiriqlarni tarmoq orqali tezkor almashinish ta'lim oluvchilarga o'zaro teskari aloqa orqali o'qitishda ulkan imkoniyatlardan foydalanish afzalligini beradi.

Masofaviy ta'lim tizimidan bir qator rivojlangan mamlakatlar ham foydalanib, yuqori natijalarga erishib kelmoqda. Bizdagi masofaviy ta'lim bilan xorij tajribasini taqqoslab shunga amin bo'lish mumkin-ki, ulardan o'rganish zarur bo'lgan tajribalar anchagina. Quyida xorijiy davlatlarning ayrimlarida mavjud masofaviy ta'lim haqida ma'lumotlar berib o'tamiz.

Konsorsium. Ushbu model ikki universitet birlashmasidan iborat. Bunda ular o'quv materiallari bilan almashadilar yoki ba'zi vazifalarni bo'lishib oladilar. Masalan, bir universitet masofali o'qitish uchun o'quv materiallar ishlab chiqaradi, boshqasi virtual o'quv guruhlarini o'qituvchilar bilan ta'minlaydi yoki masofali o'qitish dasturlarini rasmiy akkreditatsiyasini o'tkazadi. Bunday hollarda universitet butunlay yoki uning alohida markazlari, fakultetlari, hatto ta'lim xizmati bozorida ishlayotgan tijorat yoki davlat tashkilotlari hamkor bo'lishlari mumkin. Konsorsiumlar faqat qat'iy markazlashgan boshqarish va yaratilayotgan ashyolarning mualliflik hamda material huquqlariga rioya etish shartlaridagina samarali bo'ladi. Kanadadagi Ochiq o'quv Agentligi (Open Learning Agency, Canada –<http://www.ola.bc.ca>) konsorsiumga misol bo'lishi mumkin.

Franchayzing. Franchayzing tamoyilida tashkil etilgan masofali o'qitish modelida hamkor universitetlar bir-birlariga o'zlarining masofali kurslarini beradilar. Bunda ta'lim xizmati bozorida o'zini ko'rsatgan qandaydir universitet o'zida ishlab chiqqan kurslarini masofali o'qitishni endigina tashkil qilayotgan va masofali o'qitish uchun o'quv ashyolarini mustaqil ishlab chiqish tajribasiga ega bo'lmagan boshqa oliygoh – hamkorlariga o'qitish huquqini berishi mumkin. Bunday modelning qiziq tomoni shundaki, talabalar o'zlarining universitetida o'qishga yozilib, konsorsiumga kirgan ilg'or oliygoh talabasi kabi o'sha hajmda va o'sha sifatda ta'lim xizmatlariga, o'qishni bitirganlaridan keyin hatto diplomlariga ega bo'ladilar. Franchayzing modeliga misol sifatida Buyuk Britaniyaning Ochiq universiteti qoshidagi Biznes Maktabi (Open University Business School, Great Britain) va uning Sharqiy Yevropadagi universitetlari bilan aloqasini olish mumkin.

Validasiya. Masofali o'qitishning juda keng tarqalgan modeli bo'lib, bunda ta'lim muassasalari masofali o'qitish bo'yicha xizmatlarni barcha hamkorlari teng darajada bajarishlari haqida kelishuv imzolab oladilar. Ularning biri diplom validasiyasi, kurs va dasturlar akkreditatsiyasini qiladi, rasman tan olinadigan diplom va sertifikatlarni berishga mas'ul bo'ladi, ilmiy darajalar beradi va hokazo.

Claroline – Erkin va ochiq kodli, masofaviy o'quv kurslarni tashkillashtirish imkoniyatini beruvchi Webga oriyentasiyalangan dasuriy majmua hisoblanadi. Tizim Luvenadagi (Belgiya) katolik universitetining pedagogika va mul'timedia institutida yaratilgan. Dasturiy majmuadan foydalanish GNU (General Public License)asosida amalga oshiriladi ya'ni bepul foydalanish mumkin [2, 8-9].

Albatta, yuqorida keltirilgan masofaviy ta'lim tizimini O'zbekiston sharoitida to'g'ridan-to'g'ri qo'llab bo'lmaydi, biroq andoza olish mumkin. Umuman, ta'limni har tomonlama rivojlantirish borasida mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ham bir qator g'oyalarni ilgari surib, shunday fikrlarni bayon etganlar: «O'zbekistonni rivojlangan

mamlakatga aylantirishni maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, bunga faqat jadal islohotlar, ilmiy ma'rifat va innovasiya bilan erisha olamiz... Taraqqiyotga erishish uchun raqamli bilimlar va zamonaviy axborot texnologiyalarini egallashimiz zarur va shart. Bu bizga yuksalishning eng qisqa yo'lidan borish imkoniyatini beradi. Zero, bugun dunyoda barcha sohalarga axborot texnologiyalari chuqur kirib bormoqda» [1].

Mamlakatimizda masofaviy ta'limdan o'rinli foydalanib, quyidagilarga erishish imkoniyatlariga ega bo'lamiz:

ishdan ajralmagan holatda malaka oshirish hamda kasbiy-amaliy faoliyatda uni mustahkamlab borish;

malaka oshirish jarayonida parallel boshqa ta'lim muassasalari ta'lim oluvchilari bilan malaka, ma'lumot va tajriba almashish;

mustaqil ta'lim olish ko'nikmasini oshirish bilan bir qatorda kompyuter savodxonligini oshirishga ehtiyojning paydo bo'lishi;

axborotlar bilan ishlash kompetensiyasiga mustaqil ega bo'lib borish va shu kabilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020-yil, 24-yanvar.

2. Raximov O.D., Turg'unov O.M., Mustafayev Q.O. Oliy ta'limda masofaviy o'qitishni tashkil etish. Uslubiy qo'llanma. – Qarshi, 1012, 56 bet.

MAKTABDA ETNOGRAFIKALARNI O'QITISHDA KOMPYUTER TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

Z.Eshmurodova, SamDU o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada o'zbek xalq og'zaki ijodi matnida ishlatilgan etnografizm haqida so'z boradi. Ushbu asarda muallif maktab kitoblarida o'rganilgan etnografiyaga alohida e'tibor qaratgan.

Kalit so'zlar: xorijiy tillar, xalq san'ati, folklor etnografizmi, milliy urf-odatlar, Internet.

Аннотация. Статья раскрывает этнографизмы, используемые в узбекском фольклорном тексте. В данной работе основное внимание автор акцентирует на этнографизме, изучающихся в школьных учебниках.

Ключевые слова: иностранные языки, народные творчества, народные этнографизмы, национальные традиции, интернет.

Annotation. The article reveals the ethnographisms used in the Uzbek folklore text. In this work, the author focuses on ethnography, studied in school books.

Key words: foreign languages, folk art, folk ethnographisms, national traditions, the Internet.

Xorijiy tillarni o'qitishda yuqori bilim berish, savodxonlikni ta'minlashdan tashqari milliy qadriyatlarimizni qadrlash, milliy g'urur ruhini o'quvchilarda singdirish muhim ahamiyatga ega. Buni amalga oshirishda xalq og'zaki ijodi namunalari, badiiy adabiyotdan olingan matnlar manba vazifasini o'taydi. Xalq og'zaki ijodi namunalari, badiiy adabiyot umumxalq adabiy tili, xalq etnografiyasi, xalq tarixi, jamiyat ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlari aks etgan xazina. Ijodiy tafakkurning ilk kurtagi bolalikda, boy ijodiy merosdan bahramand bo'lish jarayonida paydo bo'lar ekan, o'quvchilarning yoshini nazarda tutib, ertak, afsona, dostonlarni bola ongiga singdirib borish lozim. Ta'lim jarayonida nafaqat adabiyot darslarida, balki xorijiy tillarni o'qitishda ham xalq og'zaki ijodidan unumli foydalanish lozim.

Kompyuterlarning asosiy vazifasi katta hajmdagi axborotlar oqimi bilan ishlashdan iborat. O'quvchi kompyuter xotirasida mavjud axborotlar bazasi bilan tanishadi, kerakli axborotlar kiritadi, qayta ishlaydi. Buning uchun doston matnida ayrim tushunilmagan so'zlarning izohini bilish maqsadida kompyuterda mavjud *tezaurusga* murojaat qilinsa ayni muddao bo'ladi.

Namuna keltirib o'tamiz: O'quvchilarning milliy urf, milliy an'analarga qiziqishlarini yanada orttirish maqsadida etnografik ma'lumotlarni izohlashga oid matnlardan foydalanish mumkin. Qizlar ikkovini o'rta olib **«kampir o'ldi»**, **«it xurullar»**, **«soch siypatar»**, **«qo'l ushlata»**larini qilib o'tkardi (Ravshan, 50).

«Kampir o'ldi» iborasi odatda nikoh to'yining bir odati uchun qo'llaniladi. Bunda chimildiqqa kirayotgan kuyov yo'lini ikki kampir o'zini o'lganga solib to'sib oladi. Atrofdagi turganlar **«kampir o'ldi»** deyishadi. O'lgan kampir esa, **«tush ko'rdim»** deydi. Boshqa bir kampir tushning ta'birini aytadi. Kuyovdan sovg'a salom olgach, kelin-kuyovga yo'l beradi.

«It irillar \ it xurullar» iboralari ham nikoh to'yining bir odati uchun qo'llaniladi. Bunda it holatiga kirib olgan keksa kampirlar chimildiqqa kirayotgan kuyov navkarlarining yo'lini to'sadilar. Kuyovdan va navkarlaridan sovg'a-salom olgach, yo'l beradilar. Odatda it bo'lib irillaydigan kampir kayvoni, obro'-e'tiborli, kelinning eng yaqin qarindoshlaridan bo'lishi shart.

«Soch siypatar» iborasi ham nikoh to'yining bir odati uchun qo'llaniladi. Folklorshunos olim Asqar Musaqulov jahondagi ko'pgina xalqlarning tug'ilish, nikoh, o'lim marosimlari bilan bir qatorda, soch siypatar marosimi ham inson hayotidagi eng muhim voqea bo'lib, u osmon g'oyasi bilan bog'liq bo'lganligini yozadi². Shunday ekan, **«soch siypatar»** iborasi zaminida ham o'zbek xalqining qadimiy tasavvurlari o'z ifodasini topgan. «Alpomish» dostonida ham bu ko'rinish keng tasvirlangan.

Dostonlar tilida **«baqan solmoq»** iborasi qo'llanilib, kelinni uzatib borayotganda yo'lni (arqon) baqan bilan to'sib, kelin sepidan ulush (sovg'a) olib keyin o'tkazishadi. Masalan: Ko'p qizlar kelinni o'rta oladi,

O'tqizmaydi, yo'lda baqan soladi (Alpomish, 188).

Baqan so'zi turkiy tillarda **bag'an**, **pag'an**, **paqan**, **bug'an** shaklida ishlatilib, «xoda, bolor» ma'nosini bildiradi³. Dostonlarda va xalq shevalarida bu so'z «arqon» ma'nosida qo'llaniladi.

Uy vazifasi sifatida adabiyot darsligida berilgan «Kuntug'mish», «Ravshan» dostonlarini o'qib, undan parchalar olib so'zlarni morfemalarga ajratib, ularning farqlarini, turlarini tushuntirib, uslubiy xususiyatlarini izohlab kelishni topshirish mumkin.

Lokal va global tarmoqlardan foydalanish

Dunyo miqyosida fan texnikada bo'ladigan o'zgarishlar to'g'risidagi axborotlarga, boshqa mamlakat o'quvchilari bilan o'zaro aloqalar o'rnatishga va boshqa shahar yoki davlat hududida joylashgan ma'lumotlar majmuasidan zaruriy axborotlarga ega bo'lish maqsadida **Internet** tizimlaridan foydalanish mumkin.

Til darslarida kompyuter texnologiyalari va doston manbalaridan foydalanishning o'ziga xos tomonlari mavjud. Ma'lumki, dars jarayoni nazariy bilimlar berish bilan cheklanmaslik, mashg'ulot tarbiyaviy ahamiyatga ham ega bo'lishi kerak. Dars jarayonida kompyuter texnologiyalari va doston manbalaridan foydalanishda uning tarbiyaviy tomoniga alohida e'tibor berish lozim.

Kompyuter texnologiyalari va doston matnidan foydalanishda quyidagilarga e'tibor berish kerak:

- avvalombor, har bir o'quvchi jamiyatni kompyuterlashtirish sharoitida kerakli bilim va malakaga ega bo'lishi lozim. Doston manbalari dars jarayoniga mos, nazariy bilimlarni mustahkamlash uchun xizmat qilishi, tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan parcha olinishi kerak;

² Мусақулов А. Ўзбек халқ лирикаси. -Тошкент, 1995, 97-бет.

³ Севортян Э.В. Этимологический словарь тюркских языков. -Москва, 1978, стр.42.

- kompyuterlardan dars jarayonida doimiy foydalanish hamda talabalar va o'quvchilarni izchil ishlashga o'rgatadi, o'qituvchi doston manbalaridan qanday usulda foydalanishni aniqlab olish lozim;

- o'quvchilar bilimni nazorat qilish shakli sifatida doston manbalari asosida test savollari tuzish, ko'rish lavhalari tanlash va shu orqali ijodiy ishlar yozdirish mumkin.

Xullas, dostonlar o'zbek tilining so'z ummonidagi dur sifatida o'z davrida ham, hozirda va kelajakda ham milliy qadriyatlarimiz manbayi bo'lib qolaveradi. Ularning davr bilan hamnafasligi, milliy kolorit, milliy mafkuraga egaligi til o'qitishda muhim ko'rgazmali vosita va manba sifatida foydalanish zarurligini ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мусақулов А. Ўзбек халқ лирикаси. -Тошкент, 1995, 97-бет.
2. Севортян Э.В. Этимологический словарь тюркских языков. -Москва, 1978, стр.42.

ЎЗБЕК ТИЛИДА ИНТЕРНЕТ МАТНИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ

Г.Эшқуеватова, СамДУ магистри

Annotatsiya. Maqolada axborot-qidiruv tizimlarining lingvistik qo'llab-quvvatlashi o'rganilmoqda, chunki til vositalari axborot izlash tizimining materiallarini lingvistik qo'llab-quvvatlashning asosi hisoblanadi.

Kalit so'zlar: kompyuter tilshunosligi, viruslarni o'rganish, amaliylik, virtual dunyo, kompyuterlashtirish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari.

Аннотация. В статье раскрывается исследование лингвистических обеспечений информационно-поисковых систем, так как языковые средства являются ядром лингвистического обеспечения материалов информационно-поисковой системы.

Ключевы слова: компьютерная лингвистика, вируалистика, виртуальность, виртуальный мир, компьютеризация, информационно-коммуникационная технология.

Annotation. The article reveals the study of the linguistic support of information retrieval systems, since language means are the core of the linguistic support of information retrieval system materials.

Key words: computer linguistics, virus studies, virtuality, virtual world, computerization, information and communication technology.

Бугунги кунда дунё компьютер лингвистикаси табиий тил имкониятларини компьютер тилига ўтказиш ҳамда у билан боғлиқ масалаларни компьютер технологияси ёрдамида ҳал қилиш каби муаммолар тадқиқи билан шуғулланмоқда. Компьютер технологиялари орқали мулоқотни амалга ошириш иқтисодий тежамкор ва тезкор алоқа воситаси эканлиги бу йўналишда компьютер лингвистикаси фанининг тараққиёт истиқболлини белгилаш билан бирга, янги илмий муаммоларнинг туғилишига ҳам сабаб бўлмоқда.

Жаҳон фанида янги йўналишлар, янги соҳалар юзага келди. Бу йўналишлар виртуаллик ва виртуал воқелик (Интернет виртуал макони)ни ўрганишга қаратилиб, «вируалистика» деб номланади. Бугунги кунда виртуал лингвистика хусусида гапириш, интернет-коммуникация маконида тил ва инсон муаммоларини ўрганиш вақти келди [1]. «Халқаро ўргимчак тўри» бугунги кунда мулоқотнинг энг тезкор усулига айланиб, катта миқдордаги ахборотни сакловчи хазинага айланди. Йилдан йилга, кундан-кунга Интернетга бўлган эҳтиёж билан бирга ахборот ҳам кенгайиб бормоқда. «Яндекс» тармоғи ахборот беришича, статистик сўровномага асосан бир ойда мулоқот қилувчилар

«чат»да - 1664 215 та, «майл почтаси»да - 1312161, «жун ахбороти»ни кўрувчилар - 419763, «онлайн фильмлар» намоишни кўрувчилар - 2 994061 та ташкил этади.

Мамлакатимиз мустақиллигининг дастлабки йилларидан бошлаб, жамиятнинг барча соҳаларида изчил ислохотлар амалга оширилиб, илм-фанни жадаллик билан ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилди. Бошқа соҳаларда бўлгани сингари ўзбек тилшунослигида ҳам бошқа фанлар кесимида янги йўналишлар вужудга келди.

Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича 2017-2021 йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар стратегиясида «...таълим тизимини такомиллаштириш, сифатли таълим хизматлари имкониятларини ошириш»[2]га алоҳида эътибор қаратилган. Шу маънода Интернет тизимидаги ижтимоий тармоқлар, илмий-техникавий матнлар ва турли форум, конференцияларда ёзма ва оғзаки мулоқотни ўрганиш муҳим аҳамиятга эга. Бу эса, Интернет матнини киёсий, типологик, лингвомаданий нутқни назардан таҳлил этиш заруратини долзарб масала қилиб қўяди.

XX асрнинг охири XXI асрнинг бошларида замонавий ахборот технологиялари ютуқлари, қатор янги коммуникатив соҳаларнинг юзага келиши Интернет матнларининг ўрганилишига сабаб бўлмоқда. Жаҳон тилшунослигида бу соҳада бир қатор ишлар амалга оширилган. Жумладан, А.Г.Абрамова, Е.Е.Анисимова, Н.Г.Асмус, М.Б.Бергельсон, Л.Ю.Иванов, В.В.Казяба, Й.Пилатова, Л.Воробил кабилар Интернет мулоқотининг тил хусусиятлари, Е.С.Андреев, О.С.Андреева, А.Е.Баранов, Ю.Будовская, И.С.Шевченко каби олимлар социолингвистик, В.Н.Ковалев, П.Е.Кондрашов психолингвистик хусусиятларини К.В.Турнер, П.Соллон, С.Соллон, Г.Лавер, Е.Ф.Тарасов, Л.П.Крысин, Г.А.Орлов, А.Н.Баранов, Н.Е.Богуславская, И.А.Гиниатуллин, Т.В.Матвеева, М.В.Китайгородская, Ҳ.Ҳ.Розанова, Е.П.Захарова, Т.О.Багдасарян, К.Ф.Седов каби олимлар интернет дискурсининг прагматингвистикаси ва риторикаси, Т.О.Багдасарян, В.И.Карасика, Т.С.Брыжиной, О.А.Могилевской каби олимлар Интернет типлари ва жанрларининг коммуникатив хусусиятлари (масалан, юмористик, ахборот-коммуникацион) хусусида илмий тадқиқот ишларни амалга оширганлар.

Интернет бу ягона стандарт асосида фаолият кўрсатувчи жаҳон глобал компьютер тармоғидир. Республикамизда миллий Интернет-сегментини ривожлантириш бўйича ишлар ЎзР Вазирлар Маҳкамасининг «Компьютерлаштиришни янада ривожлантириш ва ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида» 2002 йил 6 июндаги 200-сон қарори билан тасдиқланган «2002-2010 йилларда компьютерлаштириш ва ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш дастури»га асосан амалга оширилмоқда.

Интернет тармоғидан абонетларга веб-ҳужжатларни ўқиш, электрон почта, файл узатиш ва қабул қилиш, мулоқотда бўлиш, тармоқда ҳужжатларни сақлаш ва улар билан ишлаш хизматини кўрсатиш, ахборотларни алмашиш, масофавий таълим олиш, конференциялар ўтказиш, веб-сайтларни ташкил этиш, электрон почтани жорий қилиш, мулоқот ўрнатиш ва шу каби мақсадларида фойдаланилади.

Интернет орқали ўзаро мулоқот деганда икки ёки ундан ортиқ фойдаланувчиларнинг бир вақтнинг ўзида, бир-бирлари билан интернет тармоғи орқали алоқа ўрнатилиши тушунилади. Бундай мулоқот жараёнида фойдаланувчиларнинг жойлашув ўрни аҳамиятга эга эмас, яъни фойдаланувчилар қерда бўлишларидан қатъий назар Интернет тармоғи орқали мулоқот ўрната оладилар. Бундай сўзлашувларни амалга ошириш учун махсус дастурлар бўлиши талаб қилинади. Бундай дастурларга Skype, Mail Agent, Google Talk, ISQ дастурлари киради.

Интернет орқали сўзлашув жараёнида микрофон ва эшитиш қурилмасини компьютерга улаб келтирилган дастурлар ёрдамида фойдаланувчилар мулоқот қилишлари мумкин. Бунда Интернет орқали мулоқот жараёни фойдаланувчига тезкорлиги, арзонлиги ҳамда сифатлилиги билан қулайликлар яратиб беради.

Ахборот сайтлари томонидан таклиф қилинаётган ёки ушбу ахборот сайтидан фойдаланиш оқибатида пайдо бўлаётган барча шарҳлар, ўзаро алоқа, таклиф ва фикрлар ахборот сайтининг шахсий мулки ҳисобланади ва булардан ахборот сайти томонидан исталган ерда ва исталган мақсадда дунёнинг исталган ерида сизнинг рухсатингизсиз ҳам фойдаланиш мумкин. Шунинг учун сайтларда маълумотларни киритишда ёки материалларга изоҳлар киритишда, изоҳлар қолдиришда бировнинг нафсониятига тегадиган маълумотларни, ҳар хил ножўя сўзларни ёзишдан эҳтиёт бўлиш, ахборотдан фойдаланиш маданиятига риоя қилиши лозим.

Адабиётлар:

1. Краснова И.В. Язык компьютерных диалогов: нормативно-этический аспект (на материале русскоязычных чатов). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Кемерово, 2012.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони.

3. Кутузов А.Б. Модель функционирования терминологического сленгизма в дискурсе сетевых форумов // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Тюмень, 2006.

SMART EDUCATION - TA'LIM VA RIVOJLANISH TEKNOLOGIYASI

X.Qutumova, Qoraqalpog'iston Respublikasi Amudaryo tumani 16-IDUM o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada SMART education (aqli ta'lim) texnologiyalar asosida zamonaviy va sifatli ta'lim tizimini shakllantirish, SMART ta'limning asosiy tamoyillari, vositalari to'g'risida fikr yuritilgan. SMART vositalari orqali Internetga kirish, yagona birlashtirilgan ta'lim beruvchi omborlar zaxirasidan foydalanish masalasi e'tiborga olingan.

Kalit so'zlar. SMART ta'lim, ta'lim vositalari, aqli-doskalar, aqli-o'quv qo'llanmalar, aqli-proektorlar, interaktiv va kommunikativ xarakterdagi o'quv materiallar, dasturiy ta'minotlar.

Аннотация: В данной статье рассматривается формирование современной и качественной системы образования на основе технологий SMART education (умное образование), основные принципы и инструменты SMART образования. Рассмотрен вопрос о доступе к Интернету через смарт-инструменты, использовании единого объединённого резерва образовательных хранилищ.

Ключевые слова: SMART образования, образовательные инструменты, интеллектуальные доски, интеллектуально-учебные пособия, интеллектуальные проекторы, интерактивные и коммуникативные учебные материалы, программное обеспечение.

Annotation. The article discusses the formation of a modern and high-quality education system based on SMART education technologies, the basic principles and implements of SMART education. Internet access through SMART implements, the usage of a single integrated educational repository is focused.

Key words. SMART education, teaching aids, smart boards, smart textbooks, smart projectors, interactive and communicative teaching materials, software.

XXI asrga kelib insoniyat hammaga birdek axborot olish imkoniyatini beruvchi ochiq axborot jamiyatini shakllantirish tomon jadal bormoqda. “Elektron hukumat”, “elektron uy”,

“elektron tijorat”, “elektron ta’lim” kabi raqamli borliq elementlari hayotimizga kirib ulgurdi va odatiy hol bo’lib qoldi. Endilikda insoniyat elektron resurslardan shunchaki axborot manbasi sifatida emas, balki interfaol muhitda ulardan aql bilan foydalanishni maqsad qilib qo’ymoqda. Bu jadal yangilanib borayotgan axborot kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan muloqot darajasida foydalanish, ma’lumotlarni qayta ishlash va qaysidir ma’noda odam o’rnida “o’ylash”ga majbur qilishni talab qiladi. Endilikda “Aqlli hukumat”, “Aqlli uy”, “Aqlli tijorat”, “Aqlli ta’lim” kabi dasturiy ta’minotlar, raqamli borliq elementlari hayotimizga kirib kelmoqda. Bunday “aqlli”, inson bilan muloqot qiluvchi va o’rgatuvchi elektron resurslarni yaratish o’ta dolzarb va mashaqqatli ish bo’lib, uni yaratishga butun dunyoning eng malakali mutaxassisleri imkoniyatlarini birlashtirishni taqozo qiladi.

Bu yo’nalishda qo’yilgan salmoqli qadamlardan biri bu ta’lim sohasida dunyo bo’yicha amalga oshirilishi boshlangan SMART education loyihasini keltirish mumkin. SMART education (yoki aqlli ta’lim) – bu ochiq axborot resurslari yordamida interaktiv virtual muhitda amalga oshiriladigan moslashuvchan va induviduallashtirilgan yangi global ta’lim texnologiyasidir. Uning eng asosiy xususiyati uning butun dunyo miqyosida amalga oshirilishi va hammaga birdek axborot olish va keng ta’lim olish imkoniyatlarining yaratilishidir. SMART education ta’lim muhiti o’z navbatida uning qatnashchilaridan butun ta’lim jarayonini, foydalanilayotgan metod va texnologiyalarni yangilash va bir tizimga keltirishni taqozo etadi. Xuddi shu maqsadda Yevropa Ittifoqi davlatlari o’z ta’lim tizimlarini bir xil standartga keltirish yo’lidan borishmoqda va dunyoning boshqa davlatlarini ham bunga da’vat etishmoqda. Kelajak ta’limi muhiti sifatida e’tirof etilayotgan Yagona Yevropa universiteti loyihasi bu yo’nalishda amalga oshirilayotgan salmoqli qadamlardan biridir. Kecha ta’lim olishning yagona manbasi o’qituvchi bo’lib, o’quvchi ta’lim olish uchun sinfxonaga kelishi va o’qituvchi bilan yuzma-yuz muloqot qilishi yoki kitob o’qishi hamda tushunmaganlarini o’qituvchidan so’rab o’rganishga majbur edi. Bugunga kelib, axborot kommunikatsiya texnologiyalarini puxta egallagan o’quvchi bilimni nafaqat sinfxonada o’qituvchidan, balki istalgan joyda, internetdagi boshqa faol bilim manbalardan ham olish imkoniyatlariga ega bo’ldi. Shu bilan birga, hozirda qo’llanilayotgan ta’limning pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalari o’qituvchining ta’lim jarayonidagi rolini o’zgartirmoqda. O’qituvchining roli endi faqat bilim manbai emas, balki bilim olishga yo’naltiruvchi va bu jarayonni boshqaruvchisi sifatida namoyon bo’lmoqda. Bu o’rinda interfaol texnologiyalarning qo’llanishi o’quvchilarning o’zi ham bilimlarni bir-birlariga uzatish va yangilarini shakllantirish manbayi sifatidagi rolini oshirmoqda. Jamiyat va iqtisodiyotni rivojlantirishning ushbu bosqichi quyidagilar bilan tavsiflanadi:

- jamiyat hayotida axborot, bilim va axborot texnologiyalarining rolini oshirish;
- axborot texnologiyalari, aloqa va axborot mahsulotlari va xizmatlarini ishlab chiqarish bilan shug’ullanadigan kishilar sonining ko’payishi;
- telefoniya, radio, televideniye, internet, an’anaviy va elektron ommaviy axborot vositalaridan foydalanib jamiyatni axborotlashtirishni kengaytirish;
- Odamlarning samarali axborot almashinuvini, ularning dunyo axborot resurslaridan foydalanishini, axborot mahsulotlarini va xizmatlar ehtiyojlarini qondirishni ta’minlovchi global axborot makonini yaratish.

SMART (aqlli) – jamiyatning paydo bo’lishi global miqyosda o’zini namoyon qila boradi. Gollandiya, Avstraliya, Koreya davlatlarida SMART jamiyatni milliy g’oya va asosiy siyosiy vazifa sifatida e’lon qilindi. Bugungi kunda bir qator boshqa davlatlar SMART ta’limni rivojlantirishga kirishdilar. SMART jamiyatning modeli, zamonaviy axborot va tashkiliy tizimlar yordamida intellektual, yuqori texnologiyali, inson uchun qulay muhitini yaratishni nazarda tutadi. Borgan sari inson yangi bilimlarni egallab boradi va u bu bilimlarni axborot texnologiyalarisiz qo’llay olmay qoladi. Ta’limning asosiy maqsadlaridan biri SMART – texnologiyalar asosida zamonaviy ta’lim tizimini shakllantirish orqali sifatli ta’limga erishishdir. YuNESKO tashkiloti tomonidan e’lon qilingan XXI asrda «Life Long Learning» -

«Butun hayot davomida o‘rganish», "Barcha uchun ta'lim" ta'lim tamoyillarini amalga oshirish uchun SMART ta'lim orqali shart-sharoitlar yaratiladi. SMART ta'lim "har doim, har joyda va istalgan vaqtda" ta'lim olish imkoniyatlarini oshiradi. Ta'lim jarayonida SMART texnologiyalari turli xil asbob-uskunalar: smartfon, planshetlar va boshqa shunga o'xshash qurilmalar yordamida o'quvchilarga bilimlarni yetkazish hamda intellektual virtual o'quv muhitini shakllantirish vositasi sifatida qaraladi. SMART ta'lim – bu SMART texnologiyalaridan foydalanish orqali ta'lim jarayonini amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Kelgusida SMART ta'lim ehtiyojlari va qiziqishlarini qondirish uchun global axborot jamiyatidan foydalanish imkoniyatini yaratishi kerak. SMART ta'limning asosiy tamoyillariga quyidagilar kiradi:

1. Ta'lim dasturlaridagi o'quv masalalarini yechishda dolzarb axborotlardan foydalanish: har qanday kasbiy faoliyatga doir ta'limning axborotlar oqimi tezligi va hajmi va tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda, o'quvchilarni amaliy muammolarni hal etishga tayyorlash uchun amaldagi o'quv materiallarini real vaqtda keladigan ma'lumot bilan to'ldirish kerak.

2. O'quchining mustaqil bilim olishi, tadqiqot va loyiha faoliyatini tashkil etish. Ushbu tamoyil o'quvchilarning muammolarni hal etishda ijodiy izlanishlar olib borish, mustaqil axborot va ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishda ustuvor ahamiyatga ega.

3. Ta'lim muhitini o'quv muassasasi hududi yoki masofaviy ta'lim tizimi chegaralari bilan cheklash kerak emas.

4. Moslashuvchan ta'lim yo'nalishlari va ta'limni individuallashtirish shaxsga qaratish. Ta'lim faoliyatining xilma-xilligi – o'quvchilarga ta'lim dasturlari va kurslarini o'qitish, o'quv jarayonida asbobuskunalaridan foydalanish, ularning sog'lig'ini saqlash imkoniyatlari, moddiy va ijtimoiy sharoitlarga mos ravishda keng imkoniyatlar berishni talab qiladi.

SMART education (aqlli ta'lim) – barcha ta'lim jarayonlarini, shuningdek, ushbu jarayonlarda qo'llaniladigan usullarni va texnologiyalarni keng qamrovli modernizatsiya qilishni o'z ichiga olgan konsepsiyadir. Ta'lim sohasidagi aqlli ta'lim konsepsiyasi SMART-doska, SMART-ekran va har qanday joydan Internetga kirish kabi texnologiyalarning paydo bo'lishiga olib keladi. Ushbu texnologiyalarning har biri kontentni rivojlantirish, uni yetkazib berish va uni yangilash jarayonini yaratish uchun yangi usullarini taqozo etdi. O'quv mashg'uloti nafaqat sinfda, balki uyda, muzeylar, kafelar, jamoat joylari kabi istalgan joyda ham amalga oshirilishi mumkin. O'quv jarayonini bir-biriga bog'laydigan asosiy element – faol ta'lim mazmuni bo'lib, uning asosida vaqtinchalik va fazoviy ramkalarni olib tashlashga imkon beruvchi yagona birlashtiriladigan omborlar yaratiladi. Smartfonlar, mobil telefonlar, planshetlar va boshqa aqlli qurilmalar sizga qanday yordam berishi mumkin?

Maktab o'quvchilarining ta'lim amaliyotida mobil texnologiyalar quyidagi yo'nalishlarda qo'llanilishi mumkin:

- internet ensiklopediyalaridan ma'lumotlarni olish;
- kerakli ma'lumotlarni izlash;
- tarjimon orqali so'z yoki iboralarni tarjima qilish;
- axborotni vizuallashtirish;
- video ma'ruzalarni tomosha qilish;
- internetda onlayn rejimida test topshirish yoki anketa savollariga javob berish;
- turli laboratoriya ishi va tajribalarini o'tkazish.

Faqat "aqlli" qo'shimchasi bilan yangi texnologiyalarni qo'llash yangi turdagi ta'limning barcha xususiyatlarini aniqlab bermaydi. Ta'lim sohasidagi aql-idrokka mos keladigan turli xil texnologik yechimlarni tahlil qiladigan bo'lsak, biz SMART texnologiyalari deganda quyidagilarni inobatga olamiz: aqlli-doskalar, aqlli-o'quv qo'llanmalari, aqlli-proektorlar, interaktiv va kommunikativ xarakterdagi o'quv materiallarini yaratish va tarqatishning dasturiy ta'minotlari. SMART education segmentida bir qator boshqa texnologiyalar, birinchi navbatda, Social Media – Ijtimoiy media va Data Mining – ma'lumotlarni uzatishning turli xil kshrinishlaridan foydalaniladi. SMART education ta'lim

muhiiti vositalari ham kun sayin o'zgarib bormoqda. Endi istalgan joydan internetga ulanish imkoniyatining yaratilganligi, mobil kommunikasiya vositalari, "aqlli" doska, "aqlli" ekran va ta'limning boshqa "aqlli" texnik vositalarining paydo bo'lishi va kun sayin takomillashib borishi SMART education ta'lim muhitida faol bilim olish nufuzini yanada oshirmoqda. Bu o'z navbatida bilim manbai sifatida kitob bilan bir qatorda undan ancha afzalliklarga ega bo'lgan faol, qulay va mobil ta'lim mazmuniga bo'lgan ehtiyojni keltirib chiqarmoqda. Buni birgina kitob va internetda joylashtirilgan ma'lumotlar, ta'lim mazmuni hajmlarini taqqoslash orqali ham anglab yetish mumkin. Internetda joylashtirilgan va kun sayin, soat sayin karralab oshib borayotgan veb-resurslardagi ma'lumotlar, ya'ni bilimlar xazinasidan oqilona foydalanish, internet qulayliklari va texnik imkoniyatlaridan to'laqonli foydalanish bugungi kunning dolzarb vazifasiga aylangan. Mamlakatimizda ham SMART texnologiyalarini ta'lim tizimiga joriy etish bo'yicha ishlar jadal olib borilmoqda.

МАҲАЛЛА ХОДИМЛАРИ ЎҚУВ КУРСИДА ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ДАСТУРИЙ-МЕТОДИК ТАЪМИНОТИ

Ф.Хамдамов, ТАТУ Самарқанд филиали магистранти

Аннотация. Ушбу мақолада маҳалла қошидаги ўқув марказининг компьютерли ўқитиш тизими ва унинг афзалликлари ҳақида маълумот берилади. Маҳалла қошидаги ўқув марказининг компьютерли ўқитиш тизими бугуннинг асосий талабларидан бири бўлиб, тингловчи ва машгулот олиб боровчи ўртасидаги ўқув педагогик муҳитни энгиллаштиради ва самарадорликни янада оширади.

Калит сўзлар: компьютер, интернет, ижтимоий тармоқлар, онлайн мулоқот, ахборот технологияси, ўқув жараёни.

Аннотация: В этой статье представлена информация о системе компьютерного обучения учебного центра при махалле и ее преимуществах. Компьютеризированная система обучения учебного центра при махалле является одним из основных требований современности, способствует созданию образовательной педагогической среды между слушателем и обучаемым и дальнейшему повышению эффективности обучения.

Ключевые слова: компьютер, Интернет, социальные сети, онлайн-коммуникация, информационные технологии, образовательный процесс.

Annotation: In this article the training system and training center at the neighborhood with computer information and about its advantages are given. At the neighborhood training center is one of the main requirements of computer, the contemporary system of teaching, pedagogical educational environment and the audience exercising between sessions and facilitate further efficiency increases.

Key words: computer, internet, social networks, online communication, information technology, educational process.

Мамлакатимизда жамият ҳаётининг барча соҳаларида демократик ислохотлар тобора чуқурлашиб бормоқда. Хусусан, маҳалла тизимидаги ўзгаришлар юртдошларимизнинг эртанги кунга ишончини орттирмоқда. Бугунги кунда маҳалла тинчлик ва осойишталик, ободлик ва фаровонлик марказига айланиб бормоқда. Шу йилнинг 12 февраль куни Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида маҳалла тизимини такомиллаштириш, маҳаллаларда тинчлик ва осойишталикни мустаҳкамлаш, жиноятчиликнинг олдини олиш масалаларига бағишланган видеоселектор йиғилиши ўтказилди.

Давлатимиз раҳбари маҳаллаларда тўпланиб қолган муаммо ва камчиликларга самарали ечим топиш, тинчлик-осойишталикни асраб-авайлаш йўлида барча саъй-ҳаракатларни бирлаштириш зарурлигини таъкидлади. Ушбу улкан соҳага масъул бўлган алоҳида давлат идораси – Маҳалла ва оила масалалари вазирлигини ташкил этиш ҳақида таклиф берди.

Янги вазирлик маҳалладан тортиб республика даражасигача 40 мингдан ортиқ ходимни бирлаштиради ва уларнинг «бир ёкадан бош чиқариб», ягона мақсад йўлида фаолият кўрсатишини таъминлайди. Давлатимиз раҳбари маҳаллалар миллий менталитетимиз кўзгуси эканини, жамият ҳаётида катта ўрин тутишини таъкидлар экан, Наврўз байрамига ҳамоҳанг тарзда 22 март санасини «Маҳалла тизими ходимлари куни» деб эълон қилишни таклиф этди.

Бугунги дунёни ахборот технологияларисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Глобаллашув жараёнлари қанчалик чуқурлашиб борса, ахборотга бўлган эҳтиёж шунчалик кучайиб боради. Видеоселектор йиғилишида таъкидланганидек, маҳалла фаолиятини ташкил этишда ахборот технологияларидан кенг фойдаланиш давр тақозасига айланди.

Кун сайин ҳаётимизнинг ҳар бир соҳасига ахборот – коммуникация технологиялари жорий этилиб, касбий фаолиятимизнинг самарадорлиги ошмоқда. Бугунги кундалик ҳаётимизни нафақат телевизор, радио, балки мобил телефонлари, компьютерларсиз ҳам тасаввур қилиш қийин бўлиб қолди. Улардан фойдаланиб, мушкул ишимизни осон қиламиз, турмушимиз мазмунини бойитамиз. Бугун давр шуни тақазо қилмоқдаки, маҳалла тизимини ҳам компьютер воситаси асосида шакллантириш бугуннинг талабига айланаётганлигига гувоҳ бўлишимиз мумкин.

Ҳозирги кунда барча бошқа соҳалар қаторида маҳалла ижтимоий институтининг шаклланишида, ривожланишида компьютерларнинг ўрни беқиёс. Компьютер маҳаллада маҳалла маълумотларини ўзида сақлайдиган, маълумотларни тез ва осон топишга ёрдам берадиган, энг асосийси ёзув ускунаси бўлиб қолмасдан, бугунги ривожланаётган ахборот технологиялари асрида ижтимоий, иктисодий, маънавий, маданий алоқа алмашинувга ҳам катта хизмат қилади.

Албатта, бу каби ишларни амалга ошириш учун маҳалла раислари ва уларнинг котибаларида компьютер саводхонлигини юқори даражада шакллантирмоқ керак. Бу эса ўз навбатида уларнинг малакасини ошириш жараёнида янада мустаҳкамланади. Чунки малака оширишда олинган билимлар ундан кейин ҳар бир кадрнинг ўз касбий фаолияти жараёнида амалиётда қўлланилади. Шу сабабли ҳам маҳалла ходимларининг малакасини оширишда компьютер ўқитиш тизимининг янада кенгроқ тарзда олиб бориш давр талабига айланмоқда. Шу маънода, Самарқанд вилояти ҳокимлиги ҳузуридаги фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ходимларининг малакасини ошириш Ўқув курси фаолиятида айнан ана шу йўналишга алоҳида аҳамият қаратиб келинмоқда.

Бугунги кунда Самарқанд вилоятида жами 1095 та фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари фаолият кўрсатиб келмоқда. Ҳар йилда бўлганидек, 2020 йилда ҳам уларда меҳнат қилаётган 2190 нафар ходимнинг малака оширишлари режада белгиланган.

Низомга асосан ўқув йили сентябр ойдан бошланади ва кейинги календарь йилнинг июль ойигача давом этади. Бу 10 ойни ёки 42 ҳафтани ташкил этади. Демакки, мана шу ўқув жараёнларини ташкил этишда, шакллантиришда компьютер технологияларидан унумли фойдаланилган ҳолда дарслар олиб борилади. Дарс жараёнида ҳар бир машғулот компьютер ёрдамида тақдимот слайдлар асосида тушунтирилади. Бу эса бугун ўзининг ижобий самарасини бермоқда. Чунки қуруқ маъруза ёки оддий савол жавоб тингловчи онгига ниҳоятда секинлик билан таъсир қилади. Агар ўша маърузалар махсус слайдлар, видео роликлар асосида олиб борилса мақсадга мукамал эришилган ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви Академияси, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ва Ўзбекистон «Маҳалла» хайрия жамоат фонди Республика бошқаруви томонидан ишлаб чиқилиб, тасдиқланган 4 йўналишдаги ўқув режа ва дастури асосида ишчи ўқув режа ва ишчи ўқув дастури ишлаб чиқилган.

Гуруҳда тингловчилар сони 20-25 нафар бўлиши белгиланган.

Режа-жадвалга асосан бир ҳафтада 2 та гуруҳ – маҳалла фуқаролар йиғини раислари ҳамда уларнинг масъул котиблари малака ошириш курсидан ўтадилар. Раислар ва масъул котибларга вилоятнинг нуфузли олий ўқув юр்தларининг профессор-ўқитувчилари ҳамда вилоят ташкилотларида фаолият кўрсатиб келаётган таниқли амалиётчи мутахассислар машғулотларни олиб борадилар. Ана шу амалиётчи мутахассислар ҳамда профессор-ўқитувчилар томонидан олиб борилаётган ҳар бир машғулот дарслари махсус компьютер синфхоналарида бўлиб ўтади. Машғулотларни замонавий ахборот технологиялардан фойдаланган ҳолда ўтказиш учун 2 та ноутбук, 2 та «Артел» 42 ўлчамли телевизорлар, 2 та флипчарт доскалар ҳам профессор-ўқитувчилар ва мутахассислар ихтиёрига берилган. Компьютерларнинг барчаси интернет тармоғига ҳамда серверлар орқали бир-бирига уланган.

Машғулотларни сифатли ўтказиш ва уларнинг самарасини ошириш мақсадида ахборот технологиялари бўйича битта АКТ бўйича қўлланма, маҳалла фуқаролар йиғини посбонлари учун битта фаолият учун услубий қўлланма ва биттадан барча йўналишлар бўйича услубий кўрсатмалар чоп этилди ва тингловчиларга етказиб берилди.

Машғулотларнинг мазмуни ва сифатини оширишда ахборот-коммуникация технологияларининг имкониятларидан фойдаланиш муҳим аҳамиятга эга. Барча модуллар бўйича ўтказиладиган ўқув машғулотлар давомида тингловчиларнинг фойдаланишлари учун тарқатма материаллар, слайдлар ва бошқа ёрдамчи материаллар ҳам тайёрланган ва ҳамма машғулотлар жараёнига тўла-тўқис татбиқ этилган. Машғулотлар жараёнида компьютер ва унинг афзалликлари, интернетнинг фойдали томонлари, маҳалла фаолиятини шакллантиришда компьютерлардан намунали фойдаланиш каби назарий маълумотлар ҳам бериб борилади ва ҳафталик ўқув курслари охирида ўтказиладиган якуний назорат, яъни суҳбат жараёнида тингловчининг ахборот-коммуникация технологияларидан билимини синаб кўриш мақсадида синов вариантыга компьютер техникаси ёки интернетдан фойдаланиш даражасини билишга доир махсус саволлар ҳам киритилди. Бу эса маҳалла фуқаролар йиғини ходимларининг компьютер саводхонлигини янада оширишда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Ҳар ҳафтанинг охирида 36 соатлик малака ошириш курси машғулотлари ниҳоясига етгач, веб сайт орқали тингловчилардан «Анкета сўровлари» олинади ва улар ҳар ҳафтада умумлаштирилади, шунга қараб машғулотлар сифати ва уларни олиб боровчи профессор-ўқитувчи тўғрисида хулоса қилинади.

Шунингдек, ўқув курси ўзининг www.sammok.uz номли расмий WEB-сайтига эга бўлиб, у 2014 йилнинг 5 майида «UZ DOMEN» томонидан рўйхатга олинди ва ишга туширилди. WEB-сайтда ўқув курсини информацион тизими ташкил этилмоқда унда Ўзбекистон Республикаси Президенти, Вазирлар Маҳкамаси ва вилоят ҳокимининг қарорлари, курс ташкилий тузилмаси, ишчи ўқув режалари, ишчи ўқув дастурлари, тингловчиларни қайта тайёрлашга доир предметлар мавзулари ва топшириқлари, ҳамда тест саволлари жорий этилмоқда. Бундан ташқари ҳафталик маълумотлар, кундалик янгиликлар, маънавий-маърифий тадбирлар тўғрисидаги маълумотлар янгиланиб боришмоқда.

Хуллас, Самарканд вилояти ҳокимлиги ҳузуридаги фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари ходимларининг малакасини ошириш ўқув курсининг информацион тизими шаклланимоқда. Келгусида информацион тизимни шакллантиришни кенгрок йўлга қўйиш – бизнинг навбатдаги муҳим вазифаларимиздан бири ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида // Халқ сўзи, 2017 йил, 8 февраль, №28 (6722). – Б. 1-2.
2. Мирзиёев Ш. Танқидий таҳлил, катъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. – 102 б.

UMUMTA'LIM MAKTABLARI FANLARINI O'QITISHDA AXBOROT TEKNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

M.R.Safarova, Samarqand shahar 25-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida zamonaviy darslarni tashkillashtirish, fanlarni o'qitishda axborot texnologiyalarining afzalliklari keng yoritilgan*

Kalit so'zlari. *umumta'lim maktablari, o'qituvchi, o'quvchi, zamonaviy dars, fanlar, axborot texnologiyalari.*

Аннотация. *В данной статье описываются преимущества информационных технологий в организации современных уроков в общеобразовательных средних школах сегодня, в преподавании естествознания*

Ключевые слова: *общеобразовательные школы, учителя, ученики, современные уроки, науки, информационные технологии*

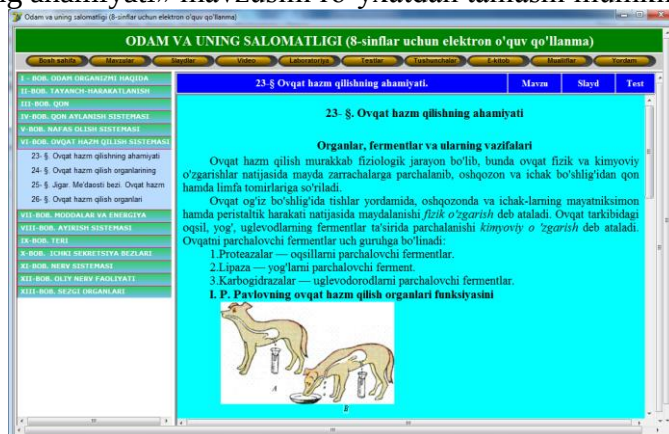
Abstract. *This article describes the advantages of information technology in the organization of modern lessons in general secondary schools today, the teaching of science*

Key words: *secondary schools, teachers, students, modern lessons, sciences, information technology*

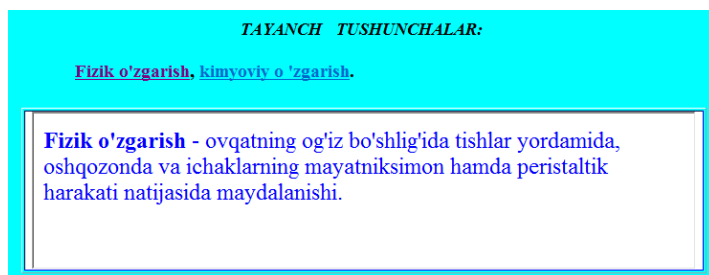
«Та'лим то'ғ'рисида»ги Қонун ва Кадрлар тайyorlash milliy dasturida uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchilarni o'quv fanlari bo'yicha muayyan bilimlarni egalashlari barobarida, ularning bilim olishga bo'lgan ehtiyoji, mustaqil va ijodiy fikrlash, tashkilotchilik qobiliyatlari, amaliy tajriba va mehnat ko'nikmalarini rivojlantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslanish, ma'naviy-axloqiy fazilatlarini, atrof-muhitga ongli munosabatni tarkib toptirishi lozimligi qayd etilgan. Shuningdek, o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash va ta'lim-tarbiya ishlarining samarali shakllari va usullarini ishlab chiqish ularni amaliyotga joriy etish ko'rsatilgan. Bu vazifalarni amalga oshirish uzluksiz ta'lim tizimida pedagogik faoliyat ko'rsatadigan o'qituvchilar zimmasiga katta mas'uliyat yuklaydi.

Bugungi kunda ko'plab maktablar asbob-uskunalar va texnik vositalar bilan ta'minlanmoqda. Bunday zamonaviy maktablarda kompyuter imkoniyatlaridan samarali foydalanish davr talabi bo'lib, har bir o'qituvchidan yuqori pedagogik mahoratni talab qiladi. Keyingi yillarda kompyuter imkoniyatlaridan foydalangan holda, elektron darsliklar, elektron o'quv qo'llanmalar, elektron ishlanmalar, virtual laboratoriya, animatsiya, namoyish va multimedia elementlarini yaratish va tashkil etish o'z samarasini bermokda. Shunday ekan, biz ta'kidlamochi bo'lgan jihat umumta'lim maktablari fanlarini axborot texnologiyalaridan, elektron axborot ta'lim resurslaridan foydalangan holda o'qitish ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Xususan, maktab «Odam va uning salomatligi» kursi «Ovqat hazm qilish sistemasi»bobining mavzularini o'rganishda o'qitishning elektron vositalaridan foydalanish jihatlariga to'xtalib o'tamiz. Dastlabki holatda (vertikal menyu – boblar ro'yxati) odatda gorizontall – bosh menyu qatoridan «Mundarija» bo'limi tanlangach namoyon bo'ladi. Undan kerakli bob tanlanadi va shu bobning yonidan bobga tegishlar mavzular ro'yxati paydo

bo'ladi. O'quvchi yoki foydalanuvchi shu bobga tegishli biron mavzuni, masalan, «23-§. Ovqat hazm qilishning ahamiyati» mavzusini ro'yxatdan tanlashi mumkin.

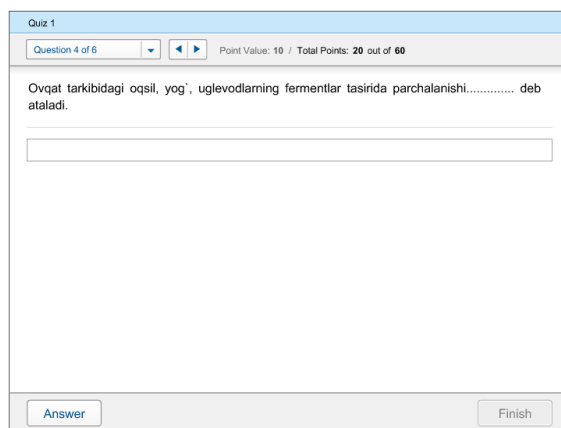

Natijada asosiy oyna - sahifaga mavzuning to'liq matni namoyon bo'ladi. Bundan tashqari «Mavzu» tugmasi tanlangandan so'ng ham mavzu bayoni namoyon bo'ladi. Mavzu yakunida savol va topshiriqlar hamda mavzuga doir «Tayanch tushunchalar» ketma-ketligi o'rin olgan. Har qanday o'quvchi mavzuni tushunib olishi va o'zlashtirib olishida ko'z bilan ko'rib ham eshitishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, elektron o'quv qo'llanmada «Ovqat hazm qilishning ahamiyati» mavzusining tayanch tushunchalari alohida oynachada ovozlar bilan keltirilgan (masalan, «Fizik o'zgarish» yoki «Kimyoviy o'zgarish» yozuvi bosilgach shu so'zning ta'rifi «Fizik o'zgarish-ovqatning og'iz bo'shlig'ida tishlar yordamida, oshqozonda va ichaklarning mayatniksimon hamda peristaltik harakati natijasida maydalanishi» matni ovoz jo'rligida namoyon bo'ladi). U quyidagi ko'rinishga ega:

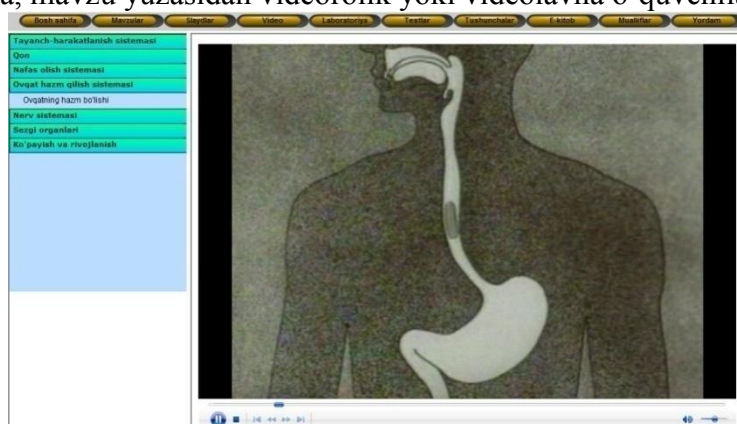

Shuningdek, mavzudan keyin «Slaydlar» bo'limi ham bor. Bunda mavzu taqdimot orqali yoritiladi.

O'quvchilar bilimni baholash uchun dars yakunida «Test» belgisi orqali test yechish bo'limiga kirish lozim. »Test» tugmasi tanlanganda shu mavzuga doir testlar beriladi. Testlar har xil usullarda tuzilgan bo'lib, bu o'quvchining diqqatini jamlashga, xotirasini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Elektron o'quv qo'llanmaning gorizontal - bosh menyu qismidan «Video» bo'limi tanlangach, yon tomonda boblar keltirilgan, undan kerakli bob va mavzu tanlanib, sichqoncha tugmasi bosilganda, mavzu yuzasidan videorolik yoki videolavha o'quvchilarga taqdim etiladi.

Xulosa qilib aytganda, umumta'lim maktablari fanlarini o'qitishda axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan, elektronaxborot ta'lim resurslaridan foydalanish yaxshi samara beradi. Buning uchun uzluksiz ta'lim tizimi fanlaridan elektronaxborot ta'lim resurslari yaratish va ulardan dars o'tish jarayonida foydalanish ko'plab imkoniyatlaryaratib beradi. Bilim olishda interaktiv testlar yaratish va ulardan foydalanish; axborot texnologiyalari asosida dars jarayonini tashkil etish dars sifat va samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Begimqulov U. Sh. Malaka oshirish tizimida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish. //»Xalq ta'limi» jur. № 6, 2004 - 132-137 betlar.
2. Hamdamov R.H. Masofadan o'qitish tizimlarini yaratishdagi yuzaga keladigan muammolar haqida. «Fan va ta'limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari» Respublika ilmiy-texnik konferensiyasining materiallari. Toshkent. 6-7 aprel 2006 y.

3-SHO‘BA
ILG‘OR XORIJIY TAJRIBALARNI TATBIQ QILISH HAMDA FAN VA
AMALIYOTNING INTEGRATSIYASINI TA‘MINLASH – PEDAGOGLAR
MALAKASINI OSHIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH MEXANIZMI
SIFATIDA

O‘ZBEK TILI O‘QITISH METODIKASIDA YANGI BOSQICH

D.Urinbayeva, SamVXTXQTMOI dotsenti, filologiya fanlari doktori

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek tilini o‘qitish metodikasini yangi bosqichga ko‘tarishda xalqaro baholash dasturlari, STEM yondashuvga tayangan holda yangi avlod darsliklari va yangi ta‘lim usulini takomillashtirish xususida fikr bildiriladi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tilini o‘qitish metodikasi, xalqaro baholash dasturlari, STEM yondashuv, yangi avlod darsliklari, o‘quv qo‘llanmalar, ta‘lim usullari.

Аннотация. В этой статье обсуждаются учебники нового поколения, также совершенствование новых методов обучения, основанные на методе STEM, международные оценочные программы, чтобы вывести методику преподавания узбекского языка на новый уровень.

Ключевые слова: Методика преподавания узбекского языка, международные оценочные программы, подход STEM, учебники нового поколения, учебные пособия, методика обучения.

Annotation. This article discusses new generation textbooks, as well as improving new teaching methods based on the STEM method, international assessment programs to bring the teaching of the Uzbek language to a new level.

Key words: Uzbek language teaching methodology, international assessment programs, STEM approach, new generation textbooks, study guides, teaching methods.

Har qanday jamiyat rivojlanishi undagi ta‘lim taraqqiyoti bilan bog‘liqligi hech kimga sir emas. Shuning tufayli fanni o‘qitishdagi dolzarb masalalar yechimini topish, uning sohalarini takomillashtirishga erishish uchun uzluksiz ravishda izlanishlar olib boriladi, yo‘l-yo‘riqlar ishlab chiqiladi. Jumladan, respublikamizda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi «O‘zbekiston Respublikasi xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PF-5712-son Farmoni, 21-oktabrda qabul qilingan «O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Farmoniga ko‘ra innovatsion ta‘lim jarayoniga o‘tish, zamonaviy kadrlarga bo‘lgan ehtiyojni inobatga olgan holda intensiv til, AKT va ta‘lim berishning yangi metodlarini o‘rganish, STEAM pedagogika asoslarini, yangi kasbiy kompetensiyalarni o‘zlashtirish uchun zarur bilimlar bazasini shakllantirish kabi masalalar vazifa qilib olindi. Shuningdek, Vazirlar Mahkamasi tuzilmasida Davlat tilini rivojlantirish departamenti tashkil etildi. Departamentning asosiy vazifalaridan biri davlat tili to‘g‘risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishi ustidan monitoringni amalga oshirish, ushbu sohada jamoatchilik nazoratini joriy etishdan iborat ekanligi ta‘kidlandi. Farmonga ko‘ra, 2020-2030-yillarda o‘zbek tilini rivojlantirish hamda til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasi va davlat dasturi ishlab chiqiladi. Bunda davlat tili sofligini saqlash, uni boyitib borish va aholining nutq madaniyatini oshirish kabi yo‘nalishlar qamrab olindi.

Davlatimiz tomonidan o‘zbek tili ravnaqi uchun ishlab chiqilayotgan hujjatlarni amalga oshirishni qanday tashkil etish mumkin? Uni qaysi bo‘g‘indan boshlash samara beradi, degan

savol tugʻiladi. Bizningcha, buni har bir boʻgʻinda – oila, bogʻcha, taʼlim muassasalar, tashkilotlardan, aynan til meʼyorlariga amal qilishdan boshlash lozim.

Uzluksiz raqobatchilikka tayangan iqtisodiyot tezkor, tadbirkor, sharoitga koʻra ish tuta oladigan, maqsadga erishish vositalarini jadallik bilan yangilay oladigan faol shaxslarga muhtoj. Shuning uchun ham «Oʻzbek tili oʻqitish metodikasi» fani oldiga zamon muammolari bilan bogʻlab bilim berish asosiy vazifalardan biri sifatida qoʻyildi. Ushbu fan tilning nazariy va amaliy tomonlarini oʻrganishning oʻziga xos xususiyatlarini tatqiq etish bilan muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabni bitirib chiqqan yoshlar ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotning turli jabhalarida muloqot va munosabatning barcha shakllarida oʻzbek tilidan bemalol, erkin, samarali va toʻgʻri foydalana olishi, tilning cheksiz imkoniyatlaridan toʻlaqonli bahramand boʻlishi, zaruriy koʻnikma va imkoniyatlariga ega boʻlishlari kerak.

Hozirgi zamon talablaridan kelib chiqib, taʼlim mazmuni samaradorligini oshirish, dars jarayonini samarali tashkil etish, oʻquvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish maqsadida Yevropaning rivojlangan mamlakatlari va mamlakatimizda chet tili boʻyicha uzluksiz taʼlim tizimining davlat taʼlim standartlarini ishlab chiqish tajribasiga asoslangan holda, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan uzluksiz taʼlimning davlat taʼlim standartlari joriy etildi.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan taʼlim oʻquvchi shaxsiy imkoniyatlariga moslashtirilgan pedagogik muhitni hamda taʼlim-tarbiya jarayonini tashkil etishdir. Shundan kelib chiqib, bola shaxsining intellektual qobiliyatini rivojlantirishga yoʻnaltirilgan taʼlimda oʻzbek tilini oʻqitishda quyidagilarning inobatga olinishi zarur ekani aniqlandi:

1. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan taʼlim mexanizmining ishga tushishi uchun oʻqituvchi-pedagoglar zamonaviy kompyuter oʻquv dasturlarini, interaktiv faoliyatni, kashfiyotga asoslangan taʼlim usullarini amaliy foydalanishni mukammal darajadi oʻzlashtirishlari zarur.

2. Yangi avlod darsliklari va yangi taʼlim usuli bilan oʻtkaziladigan mashgʻulotlarning samaradorligini oshirish uchun oʻquvchilar qoʻshimcha axborot manbalari bilan taʼminlangan boʻlishlari shart. Oʻqituvchilar oʻzbek tili boyliklarini oʻquvchilarga yetkaza oladigan qomusiy maʼlumotnoma, turli xildagi (izohli, uyadosh soʻzlar, maʼnodosh soʻzlar, zid maʼnoli soʻzlar, shakldosh soʻzlar) lugʻatlar, elektron darslik, audio-vizual vositalar (har bir mavzu yuzasidan sinflar kesimida taqdimot, multimediya, videorolik) bilan taʼminlangan boʻlishlari shart. Shunda darsliklarning hozirgi hajmi hamda moddiy xarajatlar keskin qisqarib, ular asosan, har bir mavzuni oʻrganish algoritmidan iborat boʻlar edi.

3. Darsliklar, elektron oʻquv adabiyotlarida berilgan matnlar, testlar, mustaqil ish uchun topshiriqlar, didaktik materiallarni ham ijodiy lashtirish, ham zamon talablariga javob beradigan tarzda takomillashtirish ustida oʻylash va izlanish lozim. Buning uchun darsliklarimizda oʻz aksini topgan sharqona testlar, topqirlar bellashuvi, quvnoqlar va zukkolar musobaqasi, mantiqiy mashqlar uchun zarur boʻlgan savol va topshiriqlar miqdorini oshirish maqsadga muvofiqdir. Yana bir muhim jihat shundan iboratki, oʻzbek tili darslik va oʻquv-metodik adabiyotlarining mazmuniga xalqaro baholash dasturi PISA, TIMSS talablarini singdirish zarur.

4. Oʻzbek tili oʻqitishda oʻquv materiallari muayyan izchillikda maqsadli yoʻnaltirilishi, mavzuiy – muammoli tizimda, yaʼni maʼlum bir mavzu doirasida tilimizning barcha imkoniyatlaridan, ifoda va tasviriyy vositalaridan bir yoʻla, oʻzaro bogʻlanishda oʻrganishga oʻtish, chunonchi, fonetika, leksikografiya, sintaksis boʻlimlarini oʻrganishda matn yaratishning bosqichli tizimi, oʻn bosqichli mustaqil, ijodiy fikrlash mashqlaridan foydalanish zamon talabidir.

5. Bolaga muloqot qilish, nutqni rivojlantirish, tilning barcha imkoniyatlarini oʻrganish va rivojlantirishi uchun jismoniy, ijtimoiy, psixologik imkoniyatlarni yaratish lozim. Shaxs kamoloti toʻlaqonli – ong va tuygʻu, ruh va tan birligi tarzida shakllantirishga asoslanish kerak.

6. Lingvistik, nutqiy kompetensiyalarni – til sathlari (fonetika, leksika, grammatika) haqida bilimlar va tilning ifoda vositalarini (tinglab tushunish, gapirish, oʻqish, yozish)

egallash ko'nikmalarini shakllantirishga yo'naltirilgan lug'atlar, mashq-topshiriqlar, matn, she'r, topishmoqlar miqdorini ko'paytirish va darsliklarda aks ettirish maqsadga muvofiq.

7. O'zbek tili ta'lim sifatini boshqa davlatlarning ta'lim sifati bilan qiyoslab, ta'lim sifatini xolisona o'lchaydigan milliy tizim yaratish va xalqaro tizimga kirish, ta'lim sifatini oshirish kerak.

8. O'zbek tili fanini o'qitishning shakl, metod, texnologiyalarini yangilash va o'qituvchilarning bu boradagi bilimini oshirish, tayyorgarligini kuchaytirish maqsadida malaka oshirish kurslari rejasini takomillashtirish lozim.

9. Iqtisodiy hamkorlik va rivojlantirish tashkilotiga a'zo davlatlardagi nufuzli ta'lim va ilmiy markazlar, xalqaro hamda xorijiy tashkilotlar bilan aloqalarni yo'lga qo'yish, PISA va TIMSS baholash dasturida ishtirok etib, yuqori natijalarga erishayotgan ilg'or va rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish orqali o'zbek tili faniga oid barcha didaktik materiallarni shakllantirish zarur.

Yuqoridagi vazifalarning o'z vaqtida va sifatli bajarilishi mamlakatimiz ta'lim tizimining xalqaro ta'lim jarayoniga integratsiyalashuvini ta'minlaydi, sohadagi bo'shliqlarni aniqlashga, yangi vazifalarni belgilab olishga xizmat qiladi.

Xullas, ona tilini o'qitish metodikasi ijodkor, komil-u fozil inson shaxsni tarbiyalash sohasida hamkorlik pedagogikasiga hamda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tizimiga tayanadigan yo'lni tanladi. To'g'ri tanlangan mazmun esa maqsadga erishishga yordamlashadi.

O'QUVCHILARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI O'STIRISHDA STEM YONDASHUV

S.A.Yuldosheva, Samarqand VXTXQTM OHM dotsenti

M.S.Salimova, Toyloq tumani 5-umumta'lim maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada umumumiy o'rta ta'limda STEM yondashuv, fundamental bilimlarni amaliyotda faol qo'llash orqali fanlar integratsiyasini ta'minlash hamda o'quvchilarning ilk kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish masalalari yoritilgan. Ilk kasbiy ko'nikmalar va bilimlarni shakllantirishda binar darslarning tutgan o'rni, binar darsning turlari, o'qituvchi, amaliyotchi trener va ta'lim oluvchilarning faoliyati xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: STEM yondashuv, ta'lim berish tartibi, kasbiy ko'nikmalar va bilimlar, binar dars, o'qituvchi, amaliyotchi trener va ta'lim oluvchi.

Аннотация. В данной статье освещены вопросы подхода STEM -подхода в общем среднем образовании, обеспечения интеграции фундаментальных знаний, активно применяемых на практике, а также формирования и развития первых профессиональных компетенций учащихся. Рассмотрены роль бинарных уроков в формировании первичных навыков и знаний, виды бинарных уроков, деятельность преподавателя, практикующего тренера и обучающихся.

Ключевые слова: STEM-подход, структура обучения, профессиональные навыки и знания, бинарный урок, преподаватель, практикующий тренер, обучающийся.

Annotation. This article discusses the issues of STEM approach in general secondary education, ensuring the integration of subjects through the active application of fundamental knowledge in practice, as well as the formation and development of students' initial professional competencies. The role of binary courses in the formation of initial professional skills and knowledge, types of binary courses, activities of teachers, practicing trainers and learners are discussed.

Key words: *STEM approach, teaching procedure, professional skills and knowledge, binary lesson, teacher, practicing trainer and learner.*

Mamlakatimiz bugungi kun ta'limida xalqaro tajribalarni o'rganish, milliy ta'lim berish tizimimizga muvofiq yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish va kafolatli natijaga erishtiradigan ta'lim texnologiyalari, metodlarni qo'llash dolzarb masalalaridan biri bo'lib turibdi. Kundalik ta'lim berish tartibimizga innovatsiyalarni tatbiq etishda ta'lim oluvchilarning bilimni oshirish bilan bir qatorda ularning mantiqiy fikrlash, shaxsiy g'oyalarini taqdim etish va daliliy xulosalar chiqarish ko'nikmasi, malakasi va kompetensiyalarini rivojlantirish muhimdir. Ta'lim berishni takomillashtirish orqali kelajak uchun zamonaviy va har jihatdan yetuk kadrlarni yetishtirish imkoniyatini yaratamiz. Jumladan, hozirda ta'lim tizimimizda STEM pedagogika asoslarini, yangi kasbiy kompetensiyalarni o'zlashtirish uchun zarur bilimlar bazasini shakllantirish kabi masalalar yangidan yangi vazifalarni oldimizga qo'yimoqda.

STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) abbreviaturasi ostida yangicha fikrlaydigan mutaxassislar tayyorlashga yo'naltirilgan texnologiya, muhandislik, matematika kabi akademik va sohaviy fanlar kompleksi nazarda tutiladi. Ba'zan ushbu umumiy nomga «A» (Art - «san'at») komponenti ham qo'shiladi (STEAM). Ta'limda STEM yondashuv umumta'lim maktablarida sinf-dars tizimidan ijodiy faoliyatga tomon o'tish, fundamental bilimlarni funksional bilimlarga ko'chirish, ularni amaliyotda faol qo'llash jarayoni orqali fanlar integratsiyasi (kesishmasi)da muammolar yechimining yangicha yo'llarini izlash, lozim topilsa, kashf etishga yo'naltirish kabi vazifalarni qo'yadi. Ta'lim oluvchilarda ilk kasbiy ko'nikmalar va bilimlar shakllantirilib boriladi. Nazariyning amaliyotga tatbiqida an'anaviy ta'lim metodlari bilan bir qatorda binar shakldagi ta'lim alohida o'rin tutadi.

Shu o'rinda savol tug'iladi: Binar dars qanday dars shakli?

Binar dars – bu ikkita nazariy fan yoki kasbiy modullarning tarkibiy qismlari birlashtirilgan o'quv jarayonidir. U fanlararo aloqalarni amalga oshirish shakli hisoblanadi. An'anaviy ta'limdan farqli ravishda binar mashg'ulotda ikki mutaxassis pedagog (o'qituvchi va amaliyotchi trener) birgalikda ma'lum mavzu bo'yicha ta'lim beradilar. Mashg'ulotda o'qituvchi, amaliyotchi trener va ta'lim oluvchilar o'zaro bog'liq holda faoliyat yuritadilar.

Binar darsda bilim, ko'nikma va malakalarni amaliy qo'llash uchun sharoit yaratiladi, ta'lim oluvchilarga o'z ishlarining natijalarini ko'rish, undan quvonch va mamnuniyat olish imkoniyati beriladi.

Binar darsni o'tkazishda quyidagi asosiy maqsadlarga erishiladi:

1. Yuzaga keladigan amaliy muammolarni hal qilishda umumiy yondashuvga va o'quv-amaliy faoliyatda ta'lim oluvchilarga yagona talablarning qo'yilishiga rioya qilish.

2. "O'qituvchi – amaliyotchi trener– ta'lim oluvchilar" uchlik muloqoti ta'sirida o'quv materialini idrok etishga qiziqish, diqqatli bo'lish va kuzatuvchanlik yanada ortadi, hissiy va mantiqiy xotira faollashadi, fikrlash jadallashadi.

3. Ta'lim oluvchilarda nazariy bilimlarni turli vaziyatlarda qo'llash: nostandart ishlab chiqarish sharoitida, kerakli vaziyatlarda tezkorlik bilan yagona to'g'ri qarorni qabul qilish ko'nikmalarini tarbiyalash.

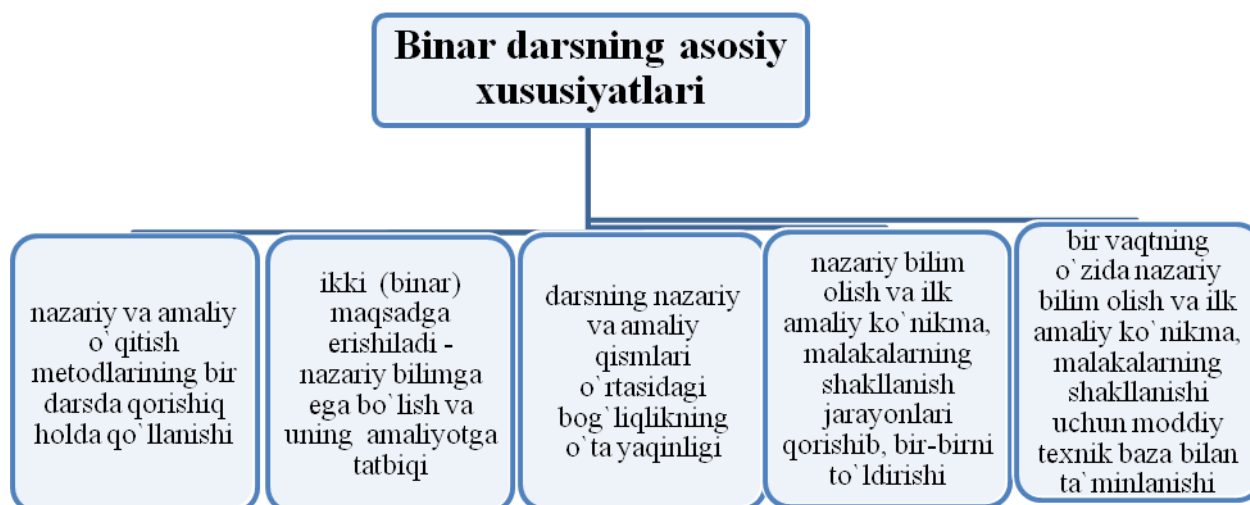
Binar darsda o'qitishning ko'p tamoyillari amalga oshiriladi, jumladan, quyidagilar eng muhimlaridir:

✓ ta'lim oluvchilarning ma'lum fanlarga oid u yoki bu bilimlarini amaliy faoliyatga tatbiq etishi;

✓ nazariyaning amaliyot bilan umumta'limning kasbiy ta'lim bilan o'zaro bog'lanishi;

✓ kasbiy yo'naltirilganlik o'rganilayotgan o'zaro aloqador masalalar, o'quv materiallarda ilk amaliy kasbiy ko'nikma va malakalarga yo'naltirilganligi.

Binar darsning pedagogik mohiyati – o‘zaro aloqador fan mavzularini va ishlab chiqarish amaliyotini qorishiq o‘rganishdir.

Binar dars ikki turda tashkil qilish mumkin:

1. Yangi materiallar bilan tanishtiruvchi dars – bu yangi materialni takrorlash orqali o‘rganish va tayanch bilimlarni rivojlantirish, yangi materiallar bilan tanishish, aloqalarni mustahkamlash va o‘rganilayotgan obyektlarga munosabat bildirishga undovchi mashg‘ulot shakli. Mazkur dars turida turli ma‘ruza shakllaridan foydalanish mumkin: hikoya qilish, tushuntirish, yo‘riqnoma berish, ko‘rgazmali, binar, maslahatli, ma‘lumotli, oldindan ko‘zlangan xatolar ustida ishlash ma‘ruzalari.

2. Bilim, ko‘nikma hamda malakalarni shakllantirish, tizimlashtirish va mustahkamlash darsi – bu egallagan bilimlarni takrorlash va mustaqil ravishda amaliy topshiriqlarni bajarish, asosiy dalil, voqea, hodisalarni tahlil qilish, bajarilgan topshiriqlarning natijasini xulosalash va tizimlashtirish, qo‘llash va yangi ilg‘or g‘oyalarni ishlab chiqishga undovchi mashg‘ulot shakli. Bunda faoliyat amaliy mashg‘ulot tarzida tashkil etiladi.

Amaliyotga yo‘naltirilgan o‘qitish texnologiyalari orqali olib boriladigan binar dars mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan muhim jarayonlardan biridir. Amaliyotga yo‘naltirilgan vazifalar nafaqat kasbiy, balki akademik intizom va fanga oid hamda tayanch kompetensiyalarni shakllantirishga yordam beradi. Bunday darslar bitta muammoni hal qilish uchun turli sohalaridagi bilimlarni birlashtirishga, bilimlarni amalda qo‘llashga imkon beradi.

Binar darslar kognitiv faoliyatni tashkil qilish va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish, olingan bilimlarni amalda qo‘llash imkonini beradi. Ta‘lim oluvchilarda darslarga qiziqish kuchayadi va o‘quv materialini yodlash, tushunish hamda o‘zlashtirish tezligi ta‘minlanadi. Ushbu darslarda ta‘lim oluvchilarning rivojlanishi uchun mulohaza yuritish, muammolarni hal qilish imkoniyati yaratiladi.

Binar dars o‘quv jarayonida o‘qituvchi va amaliyotchi trenerning hamkorlik faoliyati

O‘qituvchif faoliyati	Amaliyotchi trenerning faoliyati
Ta‘lim oluvchilarning maqsadli yondashuvi	
Ta‘lim oluvchilardan o‘tilgan darslarni so‘raydi.	Avval ishlab chiqilgan amaliy ishlar sifatini tekshiradi.

O'rganilayotgan mavzu bo'yicha nazariy savollar tayyorlaydi. Ta'lim oluvchilarning savollariga javob beradi.	Mavzu bo'yicha o'quv amaliy ishlar (vazifalar) ni bajarishda nazariy bilimlarni tatbiq etish metodlarini tushuntiradi. O'rganilayotgan amaliy ishlarning bajarish metodlarini namoyish qiladi.
Mashg'ulotning nazariy ma'lumotlarini va trener tomonidan ko'rsatilgan amaliy jarayonlarni sifatli qabul qilishni nazorat qilish	
Ta'lim oluvchilarning bajariladigan amaliy mashqlarni, nazariy bilimlarni amaliyotda to'g'ri qo'llashni anglashi (tushunishi) uchun tavsiyaberadi.	Ta'lim oluvchilarga o'rganilgan metodlar va uslublarni amaliy faoliyatda qo'llash jarayoni bo'yicha ko'rsatma beradi.
Yakuniy ko'rsatma berish	

Ma'lum mavzu, bo'lim yakunida, umumlashtiruvchi, mustahkamlovchi dars sifatida binar darslarni tashkil etish samara beradi. O'qituvchi va amaliyotchi trenerning ko'z o'ngida ta'lim oluvchilarning bilimidagi bo'shliqlar namoyon bo'ladi. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, bu kabi darslar an'anaviy ta'lim shakllaridan farqli o'laroq o'quv materialini yanada chuqurroq va sifatli o'zlashtirilishiga yordam beradi. Binar darslar ta'lim oluvchilarda nazariy tayyorgarlikka yangicha qarash hamda ushbu bilimlarni amaliyotga tatbiqi orqali ma'lum kasbni tanlash va yanada o'zini rivojlantirishga yordam beradi.

ТАЪЛИМ СИФАТИНИ БАҲОЛАШДА PIRLS ХАЛҚАРО БАҲОЛАШ ТАЖРИБАСИДАН ФОЙДАЛАНИШ

У.Қ.Утанов, Самарқанд вилояти ХТХҚТМОҲМ доценти,
п.ф.ф.д (PhD)

Аннотация. Мазкур мақолада халқ таълими тизимида ўқувчиларни Халқаро баҳолаш дастурлари бўйича баҳолашнинг назарий жиҳатлари баён этилган. Жумладан, Халқаро баҳолаш дастури PIRLS талабларига асосан баҳолаш кўникмаларини шакллантириш бўйича tavsiyalar ўз аксини топган.

Калит сўзлар: баҳолаш, матн, ўқиш, тушуниш, даража, аниқловчи, халқаро, тадқиқот.

Аннотация: В данной статье рассматривается теоретическое свойство оценивания учеников по программе международного оценивания в системе народного образования. Также, изложены рекомендации по формированию навыков оценивания в соответствии с требованиями международной программы оценивания PIRLS.

Ключевые слова: оценивания, текст, чтение, понимание, уровень, определитель, международный, исследование.

Annotation: The given article deals the theoretical features of pupils' assessment by International Program of Assessment in Public Education. As well as, recommendations for forming assessment skills in accordance with the requirements of the International PIRLS Assessment Program are expounded.

Key words: *assessment, text, reading, comprehension, degree, determiner, international, research.*

Ўзгаришлар даврида таълим тизими ижтимоий жараёнлардан келиб чиққан ҳолда шиддат билан ривожланишни тақозо этади. Таълим орқали жамиятда келажакдаги вазифаларни бажаришга қодир бўлган янги авлод шакллантирилади.

Шуни инобатга олган ҳолда таълим муассасаларининг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, ёш авлоднинг ҳар томонлама пухта билим олиши учун зарур шароитлар, имкониятлар яратиш ва бугунги таълимни халқаро стандартларга тўла мос келадиган миллий тизимини яратишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасидаги халқаро тадқиқотларни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2018 йил 8 декабрдаги 997-сонли қарорида, умумтаълим мактаб ўқувчиларининг ўзлаштириш кўрсаткичларини назорат қилиш ва баҳолашни халқаро дастурлар асосида амалга ошириш ҳамда таълим сифатини баҳолаш бўйича халқаро тадқиқотларда иштирок этиш вазифалари белгиланган[2]лиги сўзимизни исботидир.

Баҳолаш жараёни таълим тараққиётини белгиловчи муҳим мезони ҳисобланиб, Халқ таълими тизимида бундай қарорларнинг қабул қилиниши ҳозирги замон таълимида давлат ва жамият талаби, миллат манфаати йўлида келажак авлоднинг интеллектуал салоҳиятни ошириш, бу орқали жамиятни ривожлантириш мақсади акс этади.

Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспекцияси бошлиғи Улуғбек Ташкенбаев ҳамда Таълим ютуқларини баҳолаш халқаро ассоциацияси (IEA – International Association for the Evaluation of Educational Achievement)нинг Амстердамдаги директори Андреа Неттон(Andrea Netton) ўртасида Ўзбекистоннинг PIRLS(Progress in International Reading and Literacy Study) - 2021 баҳолаш тизимида иштирок этиши юзасидан 2019 йил 25 январ куни илк расмий учрашув ташкил қилинди. 25 январдаги учрашувда PIRLS дастурининг 2021 йил учун мўлжалланган тадқиқотларида Ўзбекистоннинг иштирок этиши ташаббуси IEA ташкилоти томонидан катта олқишлар билан қарши олинди ва ташкилот томонидан барча керакли ёрдам ва тавсиялар берилиши таъкидланди.

Шунингдек, йиғилишда PIRLS – 2021 тадқиқотларида иштирок этиш билан боғлиқ ташкилий масалалар, яъни иштирок этиш шартлари, тадқиқотларни амалга ошириш босқичлари, тадқиқотларнинг самарали ташкил этилишига қаратилган йўриқномалар ва бошқа кўплаб вазифалар атрофлича муҳокама қилинди. Учрашув сўнгида IEA раҳбариятининг кенгайтирилган йиғилишида Ўзбекистон вакилларининг иштирокини таъминлаш ва расмий келишув имзолашга келишиб олинди.

Бундай халқаро таълим дастурлари фаолиятида Ўзбекистон Республикасининг иштирокини таъминлаш халқ таълими тизимида улкан ютуқлар заминини яратилишини кафолатлайди. Шу билан биргаликда нуфузли ташаббуслар ва хатти-ҳаракатларни амалга ошириш халқ таълими тизими педагог ходимларидан улкан амалий тажриба ва маҳоратни талаб этади.

Халқ таълими вазирлиги ташаббуси билан умумий ўрта таълим мактаби ўқувчилари билимларини баҳолаш бўйича халаро дастурларни амалиётга жорий этиш мақсадида самарали ишлар олиб борилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясида халқ таълими тизимида ўқувчиларнинг билим даражасини баҳолашда таълим сифатини баҳолаш бўйича халқаро дастурлар ва изланишлар (PISA, TIMSS, PIRLS ва бошқалар)да Ўзбекистон Республикасининг доимий иштироки таъминланиши қайд қилинган.

Хусусан, дунёда таълим сифати, савияси ва даражасини аниқлаб берувчи PISA (Ўқувчиларни таълимдаги ютуқларини баҳолаш халқаро дастури), PIRLS (Матнни ўқиш ва тушуниш даражасини аниқловчи халқаро тадқиқот), TIMSS (Мактабда математика ва аниқ фанлар сифатини тадқиқ қилувчи халқаро мониторинг) каби бир қатор халқаро

дастурлар мавжуд бўлиб, улар ривожланган давлатлардаги таълим сифатини янада оширишдаги мезон сифатида кенг қўлланилиб келинмоқда.

PIRLS (Progress in International Reading and Literacy Study) - халқаро ўқиш саводхонлигини ўрганишдаги юксалиш) - бу турли мамлакатларда бошланғич синфда таҳсил олувчи ўқувчи ёшларнинг матнни ўқиш ва тушуниш даражалари сифатини баҳолаб берувчи халқаро баҳолаш тизимидир. Ушбу синов тури ҳар 5 йилда бир марта ўтказишга мўлжалланган бўлиб, унинг охириги 2016 йилги тадқиқотлари натижаларига кўра Россия Федерацияси етакчилик қилмоқда.

Таълим ютуқларини баҳолаш халқаро ассоциацияси бутун дунё бўйлаб таълимни баҳолаш, тушуниш ва яхшилаш бўйича иш олиб борадиган миллий тадқиқот институтлари, тадқиқот агентликлари, олимлар ва таҳлилчиларнинг халқаро ҳамкоридир. Мазкур нотижорат ва мустақил ташкилот тармоғида 60 дан зиёд мамлакатлар ҳамда 100 дан ортиқ таълим муассасалари иштирок этмоқда. 1958 йилдан буён IEA ўқувчиларнинг математика, табиий фанлар ҳамда ўқиш салоҳияти бўйича саводхонликларини баҳолаш жараёнида таълим тизимидаги камчиликларни бартараф этиш бўйича чора-тадбирлар ҳамда мақбул тавсиялар яратиши билан бошқа халқаро ташкилотлардан ажралиб туради.

PIRLS - тадқиқотида 50 дан ортиқ давлатлар иштирок этиб келмоқда. Мазкур халқаро тадқиқотнинг мақсади турли хил таълим тизимидан иборат бўлган давлатлардаги бошланғич мактаб ўқувчиларининг матнни ўқиш ва қабул қилиш бўйича тайёргарлиги ҳамда ўқувчиларнинг ҳар хил ютуқларга эришишга сабаб бўлувчи таълим тизимидаги ўзига хос хусусиятларни аниқлаш ва баҳолашдан иборат. Албатта, бундай тадқиқот халқ таълими соҳасидаги ходимлар, олимлар, методистлар, ўқитувчилар, оналар ва жамоат вакиллари учун катта аҳамиятга эгадир.

PIRLS – тадқиқотлари доирасида турли таълим тизимига эга бўлган давлатлар 4-синф битирувчиларининг ўқиш сифати ва ўқилган матнни тушуниш даражаси ўрганилади. Бу тадқиқотларда 4-синф ўқувчиларининг танланиши шу билан эътиборлики, айнан ўқишнинг тўртинчи йилида ўқувчилар ўқишнинг юқори даражасига эга бўлиши, уларнинг кейинги таълимда билимни эгаллаш қобилиятини шакллантириш ва шу орқали ҳозирги замонга муваффақиятли мослашувига ёрдам беради.

Ўқиш ва матнни тушуниш сифати текшириладиган ўқувчиларнинг ёши 10,5 ёшни ташкил этади. Шарқ мамлакатларида болалар 7 ёшдан ўқишни бошлаганлиги учун улардан 10,7-10,9 ёшдаги ўқувчилар тадқиқотда иштирок этади.

Ўзбекистонда илғор хорижий тажрибалар асосида ўқувчиларни билим даражаларини ривожлантириш, ўқувчилар билим кўрсаткичини ташхис қилишнинг мазмуни, шакл ва методларини таълим жараёнига татбиқ этиш борасида самарали ишлар амалга оширилмоқда.

Эслатиб ўтамиз, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш Давлат инспекцияси томонидан халқаро баҳолаш тадқиқотлар, жумладан, OECD ташкилоти билан PISA-2021 халқаро баҳолаш тадқиқотларида иштирок этиш бўйича ҳам келишувга эришилди. Таълим тарбия жараёнидаги бундай ҳаракатлар келажакда ўз самарасини бериши муқаррар.

Бироқ мамлакатимизда халқаро баҳолаш дастурларини таълим тизимини баҳолаш ва мониторинг қилишдаги мақбул тизими тўлалигича яратилмаганлиги, ўқувчилар томонидан у ёки бу фанни ўзлаштириш даражасининг юқори даражада эмаслиги, соҳада амалга оширилиши лозим бўлган ишлар кўламини белгилашда муаммолар мавжудлигини кўрсатмоқда.

Бу эса халқаро баҳолаш дастурларини таълим тизимига жорий этиш бўйича қуйидаги тавсияларни амалга ошириш зарурлигини таъкидлаб ўтатилади:

1. Халқ таълими тизими педагог ходимларида PIRLS дастури талаблари бўйича баҳолаш кўникмаларини шакллантириш;

2. Халқаро баҳолаш дастурлари бўйича таълим тизимини баҳолаш ва мониторинг қилишнинг мақбул тизимини яратиш;

3. Халқ таълими тизими педагог ходимларида малака ошириш ва маҳорат дарслари жараёнида PIRLS дастури талаблари бўйича баҳолаш кўникмаларини услуксиз ривожлантириб бориш;

4. Мактабгача таълим ва умумий ўрта таълим муассасаларидаги гуруҳ ва синфларда халқаро тажрибада синалган шакл ва усуллардан келиб чиққан ҳолда ўқувчилар сонининг максимал ва минимал даражасини белгилаш;

5. Халқаро таълим сифатини баҳолаш дастурларини (PISA, TIMSS, PIRLS) таълим жараёнига татбиғини тезлаштириш;

6. Халқ таълими тизими педагог ходимларини PISA, PIRLS, TIMSS каби халқаро баҳолаш дастурлари бўйича билимларини ошириш учун методик таъминотни яратиш ва ундан самарали фойдаланиш кўникмаларини ривожлантириш.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасидаги халқаро тадқиқотларни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2018 йил 8 декабрдаги 997-сонли қарори.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 – йилгача ривожлантириш концепцияси. – Тошкент, 2019 йил 29 апрел.

3. Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш Давлат инспекцияси матбуот хизмати электрон манзили: www.tdi.uz

4. Қудратова А.И. PISA топшириқлари: математик саводхонлик. Ўқув-услубий қўлланма. – Самарқанд ХТХҚТМОХМ, 2019. 62 б.

ILG‘OR XORIJIY TAJRIBALARNI AMALIYOTGA TADBIQ ETISH – DAVR TALABI

T.Jumaniyozova, Xorazm viloyati XTXQТМОХМ katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. *Malakatimizda ta‘lim samaradorligini oshirishda xorij tajribalaridan foydalanishning ahamiyati haqida ma‘lumotlar keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *innovatsiya, texnologiya, pedagogik texnologiya, aspekt, zamonaviy dars, an‘anaviy dars, innovatsion yondashuv.*

Аннотация. *В данной статье представлена информация о важности использования зарубежного опыта в повышении эффективности образования в нашей стране.*

Ключевые слова: *инновация, технология, педагогическая технология, аспект, современный урок, инновационный подход.*

Annotation. *The given article deals with important information on the usage of foreign experience in improving the effectiveness of education in our country.*

Key words: *innovation, technology pedagogical, aspect, modern lesson, innovative approach.*

Ta‘lim-tarbiya mazmuni, maqsad va vazifalari davrlar o‘tishi bilan kengayib borishi natijasida uning shakl va usullari ham takomillashib bormoqda. Hozirda inson faoliyatining asosiy yo‘nalishlari shu faoliyatdan ko‘zda tutilgan maqsadlarni to‘liq amalga oshirish imkoniyatini yaratuvchi yaxlit tizimga, ya‘ni texnologiyalarga aylanib bormoqda. Pedagogik texnologiyaning mazmuni esa o‘qituvchi, tarbiyachi tomonidan o‘quvchi (ta‘lim oluvchi)ga

aqliy, ruhiy, axloqiy jihatdan turli usulda ta'sir o'tkazishdan iboratdir. Ma'lumki, ta'lim-tarbiya jarayoni katta avlod tomonidan o'z bilim va tajribalarini o'sib kelayotgan avlodga o'rgatishdan iborat bo'lib, bu jarayonda, asosan, inson hayoti uchun zarur axborotlarni avloddan-avlodga uzatish amalga oshiriladi. Insoniyat hayoti axborotlar bilan chambarchas bog'liq. Boshqacha aytganda, insonning har bir harakati axborot olish va uzatish yoki undan foydalanish, uni o'rganish, o'zlashtirish, saqlash va boyitishdan iborat. Shuning uchun ham hozirgi insoniyat sivilizatsiyasini axborot sivilizatsiyasi deb ataladi. Innovatsiyaning maqsadi - sarflangan mablag' yoki kuchdan eng yuqori natija olishdan iborat. Boshqa turli – tuman o'z-o'zidan paydo bo'ladigan yangiliklardan farqli o'laroq, innovatsiya boshqariluvchi va nazorat qilinuvchi o'zgarishlar mexanizmini tashkil etadi.

Ta'lim tizimidagi har qanday yangilik innovatsiya bo'la olmaydi. Shu sababli «novatsiya» va «innovatsiya» tushunchalari o'rtasidagi asosiy farqlarni ko'rsatib o'tish zarur. Buning uchun islohat faoliyatining aniq shakli, mazmuni va ko'lami asos bo'lib xizmat qiladi. Agar faoliyat qisqa muddatli bo'lsa va yaxlit tizim xususiyatiga ega bo'lmasa, o'z oldiga muayyan tizimdagi faqat ba'zi elementlarini o'zgartirishni vazifa qilib qo'ygan bo'lsa, u holda biz novatsiya bilan muloqot qilayotgan bo'lamiz. Agar faoliyat ma'lum konseptual yondashuv asosida amalga oshirilayotgan bo'lsa va uning natijasi o'sha tizim rivojlanishiga yoki uning prinsipial o'zgarishiga olib kelsagina innovatsiya deya olamiz.

Har ikkala tushuncha mezonlari quyidagicha: novatsiya amaldagi nazariya doirasida amalga oshiriladi, ko'lam va vaqt bo'yicha chegaralanadi, metodlar yangilanadi va natijasi avvalgi tizimni takomillashtiradi. Innovatsiya esa tizimli, yaxlit va davomli bo'ladi, ma'lum amaliyotda yangi faoliyat tizimini loyihalaydi, amaliyot subyektlari pozitsiyalarini to'la yangilaydi. Bunda faoliyatning yangi yo'nalishlari ochiladi, yangi texnologiyalar yaratiladi, faoliyatning yangi sifat natijalariga erishiladi, natijada amaliyotning o'zi ham yangilanadi. Innovatsiyaning amaliyotga kiritilishi innovatsion jarayonlarda amalga oshiriladi. Innovatsion jarayon deb- innovatsion o'zgarishlarga tayyogarlik ko'rish va uni amalga oshirish jarayoniga aytiladi. Ta'lim jarayonidagi innovatsion o'zgarishlar, ta'lim tizimiga har qanday yangilikning kiritilishi bevosita o'qituvchi faoliyatini yangilash va o'zgartirish orqali amalga oshirilishi ham atroflicha o'rganilgan. Ta'lim tizimidagi innovatsiyalar, ularni amaliyotga kiritish, innovatsion jarayonlarni boshqarishni tahlil qilish orqali innovatsion faoliyat tushunchasini ta'riflash imkoniyati paydo bo'ldi. Innovatsion faoliyat - pedagogik jamoani harakatga keltiruvchi, olg'a boshlovchi, taraqqiy ettiruvchi kuchdir.

Fransiya ta'limining asosiy maqsadi shaxsni har tomonlama kamol topishini ta'minlash, uni mustaqil faoliyatga tayyorlash, bozor munosabatlarining kamol topishini taminlash, uni mustaqil faoliyatga tayyorlash bozor munosabati sharoitida o'quvchilarni tadbirkorlikka, ishbilarmonlik va omilkorlikka o'rgatish va shunga xos kasbga yo'naltirishdan iborat. Boshlang'ich sinflardagi o'qish ertalabki va tushdan keyingi qismlarga bo'linadi. Xorijda ta'lim jarayonini ko'radigan bo'lsak bolaga do'stona munosabat, erkin fikrlashi uchun uning fikri tinglanadi. Masalan: Fransiya boshlang'ich ta'lim maktablariga 6 yoshdan 11 yoshgacha bo'lgan bolalar jalb etiladi. Fransuz maktablarida nafosat ta'limiga ham alohida ahamiyat beriladi. Bunday ta'lim uch tartibdan iborat: musiqa, tasviriy sanat va sport. O'quvchilar 11 yoshda boshlang'ich maktabni tugallab o'rta maktabga o'tadilar. Fransiya oliy ta'lim professional ta'lim berish keyingi 20 yil davomida qaror topdi. Fransiya oliy ma'lumot va ixtisoslik beruvchi oliy texnologik institutlar mavjud. Fransiya ta'lim tizimlarida maktabdan va sinfdan tashqari muassasalar ko'zda tutilmagan. Biroq maktablarda va liseylarda turli to'garaklar mavjud. O'quvchilar uchun turli sport seksiyalari sayohatlar, musobaqalar o'quv muassasasining o'zida tashkil etiladi. Fransuz yoshlari, Fransiya bilim olish uchun kelgan chet el fuqarolari quyidagi bilim maskanlarida oliy ma'lumot oladilar. Xulosa qilib aytish mumkinki, o'qituvchi innovatsiya faoliyatga tayyor bo'lib, darsga eng so'ngi yangiliklarni olib kirib, o'quvchiga qiziqarli va uni ehtiyojiga mos ravishda tashkil etsagina, sifat va samaradorlikni kafolatlashi mumkin.

Adabiyotlar:

1. Ishmuhammedov R. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. - T., Nizomiy nomidagi TDPU, 2009.
2. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar / Qo'llanma. - Qarshi: Nasaf, 2000.
3. Usmonov Q., Sodiqov M. O'zbekiston tarixi (1917-1991 yillar). Akademik litsey va kasb-hunar kolejlari uchun darslik. - T.: Sharq, 2002, 2003, 2011.
4. Xodiyev B.Yu., Golish L.V., Rixsimboyev O.K. Keys-studi - iqtisodiy oliy o'quv yurtidagi zamonaviy ta'lim texnologiyasi: Ilmiy-uslubiy qo'llanma «Zamonaviy ta'lim texnologiyalari» turkumi. - T.: TDIU, 2009.

PISA TADQIQOTLARIDA MUVAFFAQIYATLI ISHTIROK ETISHDA O'QITUVCHILARNING O'RNI

A.Kudratova, Sh.Hayitmurodov, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchilari

Annotatsiya. Mazkur maqolada inson hayotida matematikaning va matematik savodxonlikni rivojlantirishda o'qituvchining tutgan o'rni haqida bayon etilgan.

Tayanch so'zlar: ta'lim, o'quvchi, o'qituvchi, PISA, TIMSS, fundamental bilimlar, matematik savodxonlik.

Аннотация. В статье говорится о роли математики в жизни человека и о роли учителя математики в развитии математической грамотности.

Ключевые слова: ученик, учитель, международные исследования PISA и TIMSS, фундаментальные знания, функциональная грамотность.

Annotation. The article talks about the role of mathematics in human life and the role of a mathematics teacher in the development of mathematical literacy.

Key words: student, teacher, international studies PISA and TIMSS, fundamental knowledge, functional literacy.

Maqolani boshlashdan oldin quyidagi savollarga javob bersangiz:

- Maktabga borganlar bormi? Iltimos qo'lingizni ko'taring.
- Kim matematika fanini yaxshi ko'rar edi? Qo'lingizni silkiting.
- Kim matematika o'qituvchining ismini eslaydi? Qo'lingizni silkiting.
- Keling, xayolan bolaligingizga qaytaylik. Ko'zlaringizni yumib, matematika o'qituvchingizni va matematika darslaringizni eslang.
- Matematika darslarida nimalarni o'rgangansiz?

Matematika bizga mantiqiy fikrlashni, mulohazalar yuritishni, tanqidiy yondashishni, hayotiy vaziyatlardagi muammolarning matematik yechimini topishga o'g'atadi.

Berilgan amaliy masalalar hayotiy vaziyatlarga yaqinligi bilan zamonaviy ishlab chiqarish tashkilotlari, texnologiya va iqtisodiyotda, xizmat ko'rsatish sohasida, kundalik hayotda, mehnat operatsiyalarini bajarishda qo'llash bilan amalga oshiriladi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, masalalarning amaliyotga yo'naltirilishi matematik savodxonlikni rivojlantirishning samarali usullaridan biri bo'lib, u o'quvchining matematikani o'rganishga bo'lgan qiziqishini shakllantiradi.

Mamlakatimizda bugungi kunda olib borilayotgan islohotlarning maqsadi funksional savodli insonlarni tarbiyalash. Axborot bilan ishlash, tanqidiy yondashish, analiz, sintez qilish, baholash, kreativ fikrlash, yaratish, jamiyatda yashash, olgan bilimlarini hayotida qo'llash kompetensiyalari esa funksional savodli insonlarga xosdir.

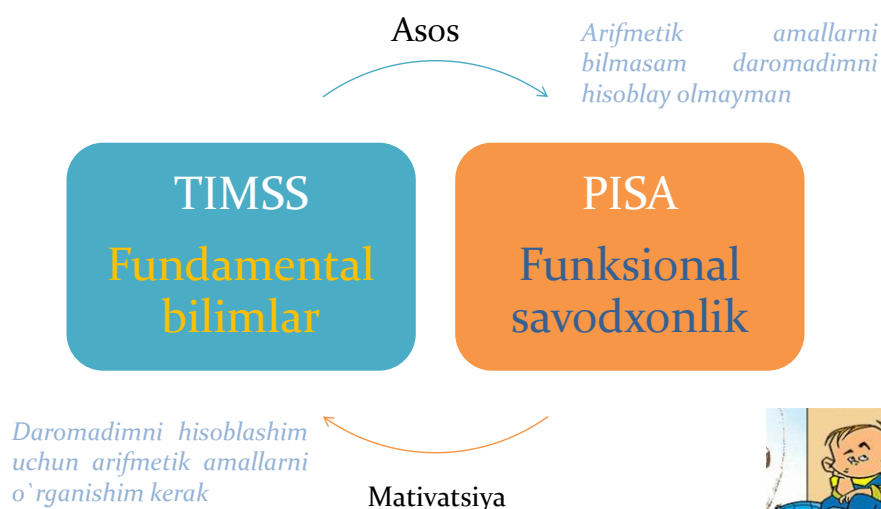
O'quvchilar olgan bilimlarini hayotda qo'llay olishlari uchun o'qituvchi nimalarga e'tibor qaratishi, darslarini qanday tashkil etishi, baholashning qaysi me'zonlariga asoslanishi,

rag'batlantirishda nimalarni e'tiborga olishi kabi savollarga javob qidirish jarayonida biz ta'limda yangicha qarashlarni, yondashuvlarni kashf etib boramiz.

Keling, birinchi savolga javob berishga harakat qilib ko'raylik. Avvalambor, o'qituvchi sifatida XXI asr texnologiyalar asrida yashayotganligimizni unutmasligi lozim. Nima uchun biz bugungi kunda ham diagrammalar, chizmalar, funksiya grafiklarini daftarda chizdiramiz? Ular uchun maxsus dasturlar bor. Tadqiqot sifatida funksiya grafiklarini dasturda chizish, turli parametrlarda grafikning o'zgarishini daftarlarida qayd etib borish, natijalarni umumlashtirish va xulosalarini taqdimot qilishlarini taklif qilish mumkin. Bu esa ularda komputer, dasturlar, internet bilan ishlash, mavzu yuzasidan amaliy bilimlar hosil qilish, motivatsiyani shakllantiradi. Yana bir jihati bu- o'quvchilarning qiziqishi va qobiliyatlaridir. Sinfdagi 30 ta o'quvchining hammasiga bir xil ta'lim berish, uning samarasizligiga olib keladi. Chunki kimdir rasm-chizmachilikka, boshqasi tarixga, she'riyatga, muhandislikka va boshqa sohalarga qiziqadi. Darslarni rejalashtirishda o'quvchilar qiziqishlarini inobatga olish, ularda nafaqat o'qituvchiga balki fanga bo'lgan hurmati oshiradi.

Biz e'tirof etib, 2021 yilda ishtirok qilishimiz rejalashtirgan PISA xalqaro miqiyosda 15 yoshli o'quvchilarning olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish, ya'ni funksional savodxonliklarini baholash dasturi, o'uvchilar olgan bilimlarining o'zlashtirish darajasini tahlil qiluvchi TIMSS xalqaro baholash dasturi bilan uzviy bog'liq.

Ta'lim sifatini baholovchi xalqaro dasturlar

Chunki o'quvchida fundamental bilimlar bo'lsagina, u ularni hayotda qo'llay oladi. Bunda fundamental bilimlar asos bo'lib xizmat qiladi. Hayotiy vaziyatlarda kerak deb hisoblagani uchun u bilimlarni o'zlashtiradi. Bunda funksional savodxonlik motivatsiyani sakllantiradi. Matematika o'qituvchilarining yuzaga keladigan pedagogik masalalar va muammolarni ko'ra olishi, tushunishi, tahlil qilishi, taqqoslashi, loyihalashtirishi o'quvchilarning PISA tadqiqotlarida muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlaydi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenining 2019-yil 29-apreldagi «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5712 – sonli farmoni QHMMB: 06/19/5712/3034-son29.04.2019 y.

2. Мордкович А.Г., Семенов П.В. Об интеграции стохастической ли-нии в сложившийся курс математики основной школы // Математика в школе. – 2009. – № 7.

3. Internet materiallari.

ВОПРОСЫ ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

Г.Аекеева, ст.преподаватель РЦПиПКРНО Республики Каракалпакстан

Аннотация. Ушбу мақолада интеграциялашган адабиёт дарсларининг ахамияти хақида маълумот берилган.

Калит сўзлар: интеграция, интеграциялашган таълим, адабиёт, фанлараро алоқа, интеграциялашган дарс, маҳорат.

Аннотация. В данной статье дана информация о роли интегрированных уроков литературы для развития творческого потенциала учителей с целью эффективного воздействия на учащихся.

Ключевые слова: интеграция, интегрированное обучение, литература, межпредметные связи, интегрированный урок, мастерство.

Annotation. This article deals with the information about the role of integrated lessons in literature.

Key words: integration, integrated learning, literature, intersubject communications, integrated lesson, mastery.

Мечта каждого учителя – воспитать ученика знающего, умеющего самостоятельно мыслить, задавать себе вопросы и находить на них ответы, ставить перед собой проблемы и искать способы их решения, при этом нельзя забывать и об эмоциональной сфере. Воспитать человека не только знающего, широко мыслящего, но и чувствующего, нравственного, способного видеть, ценить и преумножать богатства окружающего мира поможет интегрированное обучение. Как известно, новое – это хорошо забытое старое.

К.Д.Ушинский путём интеграции письма и чтения, разработал и внедрил аналитико-синтетический метод обучения грамоте. Более того, в интеграции изначально состояла новизна и сущность этого метода, так как он, по замыслу автора, позволял приспособить и слить в единое целое отдельные элемент двух видов речевой деятельности – письмо и чтение.

Блестящим примером проведения интегрированных уроков был опыт В.О.Сухомлинского, его «уроки мышления в природе», которые он проводил в Павлышской школе для шестилетних детей Это – интеграция основных видов познавательной деятельности (наблюдения, мышления, речи) с целью обучения, воспитания и развития детей.

В 70-е годы встал вопрос об активизации познавательной деятельности учащихся, о преодолении противоречия искусственного расчленения по предметному признаку. Ученик не воспринимал целостно ни учебный материал, ни картину окружающего мира. Это привело к активному поиску межпредметных связей, к использованию их в дифференцированном обучении.

Литература – один из предметов, который помогает учащимся почувствовать единство мира и человека.

Интеграция может осуществляться как со смежными, так и далекими от литературы предметами. В последнее время много говорят об интергации предметов. На мой взгляд, слияние русского языка и литературы в единый предмет нельзя. Цель обучения русскому языку – научить грамотному выражению своих мыслей устно и письменно. Цель обучения литературе – воспитать внимательного читателя, побудить интерес к художественному слову. Если свести преподавание литературы к разбору текста произведения, исчезнет эмоциональный настрой. Поэтому здесь целесообразно

говорить о межпредметных связях русского языка и литературы. На уроках русского языка часто предлагаются для работы над грамматикой фрагменты текстов художественных произведений, попутно мы говорим об их авторе, содержании и т.п. На уроках литературы, анализируя художественные особенности произведения, не обойтись без грамматических категорий.

Художественная литература дает широкую возможность использовать музыкальные произведения. Иногда музыка может быть только фоном, как музыкальные пьески П. Чайковского «Времена года» при чтении стихотворений русских поэтов о природе или вальс А. Грибоедова при рассказе учителя о судьбе драматурга. Но может быть и своеобразным действующим лицом, как соната Бетховена при изучении повести А. Куприна «Гранатовый браслет», песни и романсы на стихи русских поэтов при изучении их творчества. Вряд ли можно говорить о произведениях А. Пушкина и ничего не сказать об операх, написанных по этим сюжетам замечательными русскими композиторами.

Уроки развития речи предполагают такой вид творческих работ, как рассказ по картине, или описание картины. Но не только так приходит живопись на уроки русского языка и литературы. Изучая имена прилагательные, можно предложить ученикам рассмотреть репродукции живописных полотен и назвать имена прилагательные обозначающие цвета. Такая работа обогащает словарный запас, учит наблюдательности. На уроках литературы репродукции картин русских живописцев не только помогут создать определенный настрой, стать своеобразным фоном при изучении, например, пейзажной лирики Фета или Тютчева, но дать представление о быте, нравах, обычаях. Например, при изучении творчества Н. Некрасова трудно обойтись без репродукций картин Крамского («Некрасов в период «Последних песен» и др.), Репина («Бурлаки на Волге»), Перова («Проводы покойника» и «Сельский крестный ход на Пасхе»). Читая и анализируя на уроке пьесы А.Н. Островского, можно использовать репродукции картин Перова («Приезд гувернантки в купеческий дом», портреты купцов). Определенный настрой при чтении финальных страниц романа И. Тургенева «Отцы и дети» создает картина Перова «Старики родители на могиле сына». В приведенных примерах живопись служит не фоном, она существенно дополняет образ, созданный художником слова, поэтому ведем разговор о разных средствах выразительности.

Понятно, что интегрированный урок требует от учителей и учеников большой подготовки, он не может выпадать из системы уроков по предметам, не должен идти в разрез с желанием учеников. Интегрированный урок также требует от учителя профессионального мастерства и одухотворенности личностного общения, когда дети положительно воспринимают учителя (уважают, любят, доверяют), а учитель расположен к детям (вежлив, ласков, внимателен). Педагог больше даст детям, если откроется им как личность многогранная и увлеченная.

Интеграция предметов в современной школе – одно из направлений активных поисков новых педагогических решений, способствующих улучшению дел в ней, развитию творческого потенциала педагогических коллективов и отдельных учителей с целью более эффективного и разумного воздействия на учащихся.

Использованная литература:

1. Кульневич С.В., Лакоценина Т.П. Современный урок. Ч. 1 и 2. -Ростов-на-Дону: Учитель. - 2006.
2. Сухаревская Е.Ю. Технология интегрированного урока.- Ростов-на-Дону: Учитель, 2006.

TABIIY FANLARNI O'QITISHDA O'QUVCHILAR SAVODXONLIK DARAJASINI RIVOJLANTIRISHNING INNOVATSION METODLARI

Z.Sh.Pulatova, N.A.Yunusova Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchilari

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim sifatini jahon andozalariga mos ravishda rivojlantirishni ko'zlagan holda O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimida PISA – o'quvchilarning savodxonligini baholash xalqaro dasturi asosida 2021-yilda o'kaziladigan tadqiqotga o'quvchilarimizning tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlari keltirilgan.

Kalit so'zlar: PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, innovatsion metod, kognitivlik, kreativlik, stabilizator, rul, eritrotsit, elektr, oqsil, uglevod, yog', kraxmal, immunitet.

Аннотация. Эта статья направлена на повышение качества образования в соответствии с международными стандартами, проводимые в системе народного образования Республики Узбекистан в 2021 году на основе международной программы PISA, целью которой является развития грамотности наших учеников в области естественных наук на основе инновационных методов.

Ключевые слова: PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, инновационные методы, когнитивность, креативность, стабилизатор, руль, эритроцит, электричество, белок, углеводы, жиры, крахмал, иммунитет.

Annotation. This article aims to improve the quality of education in accordance with international standards in the system of public education of the Republic of Uzbekistan on the basis of the international program PISA-Student Literacy Assessment and there is presented innovative methods for developing our students' literacy in the natural sciences in 2021 study research.

Key words: PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS, innovative method, cognition, creativity, stabilizer, steering wheel, erythrocyte, electricity, protein, carbohydrate, fat, starch, immunity.

Inson yaralibdi-ki, u yaxshi yashashga intiladi. Insonning yaxshi yashashi, o'z-o'zidan davlat va jamiyatning rivojlanishiga olib keladi. Rivojlanish jarayonining asosiy manbayi ta'lim-tarbiya hisoblanadi. Hozirgi globallashuv sharoitda shiddat bilan rivojlanib borayotgan davr ta'lim tizimi oldiga zamonaviy talablarni qo'ymoqda. Jahonni lol qoldiruvchi bilimli, tajribali va zamonaviy fikrlaydigan yuksak salohiyatli, raqobatbardosh mutaxassislarini tayyorlash biz pedagoglarning mas'uliyatini oshirib, o'quvchilarning salohiyatini kashf etish, yuqori marralarni egallashga yo'naltirish kabi ulug'vor vazifalarni o'z oldimizga maqsad qilib qo'yishga undaydi

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga muvofiq umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlanishini sifat jihatdan yangi darajaga ko'tarish, o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida O'zbekiston Respublikasi 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning 30 ta ilg'or mamlakatlari qatoriga kirishishga erishishi belgilangan. Shunga ko'ra, umumiy o'rta ta'lim tizimida o'quvchilarning o'qish, matematika hamda tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasi baholashga yo'naltirilgan ta'lim sifatini baholashning milliy tizimining vazifalari belgilangan. Bu esa xalq ta'limi tizimida foliyat ko'rsatib kelayotgan har bir o'qituvchining oldiga katta vazifa, yuksak mas'uliyat yuklaydi. Bizga ma'lumki, «Xalq ta'limi tizimni 2030-yilgacha rivojlantirish» konsepsiyasida o'quvchilarning tanqidiy fikrlash, axborotni mustqail izlash, tahlil qilish ko'nikmalari va kompetensiyalarining rivojlanishi, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta'lim dasturlari va yangi

davlat ta'lim standartlarini joriy etish, o'quvchilarning bilm darajasini, ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro PISA, TIMSS, PIRLS va TALIS va boshqa dasturlarda doimiy ishtrok etish nazarda tutilgan. Shunga ko'ra, 2021-yilda umumiy o'rta talim maktablarining 15 yoshli o'quvchilari PISA tadqiqotlarida qatnashishi rejalashtirilgan. Shu vaqtgacha boshqa davlatlarda o'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, agar o'quvchi 50 ball olsa, bu mamlakat yalpi ichki mahsulotining 1% ga oshishiga olib keladi. Siz tasavvur qiling-a, agar o'quvchilarimiz 1000 ballik baholash sistemasida yuqori natijalarni qo'lga kiritish davlatimizning rivojlanishi qay darajada bo'lar edi. Bunday natijani qo'lga kiritish uchun o'quvchilar o'z bilm va ko'nikmalarini hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishi, fikrlash va muloqot qilish qobiliyatlariga ega bo'lishlari kerak.

Buning uchun o'qituvchi o'quvchilarning savodxonlik darajasini rivojlantirish uchun quydagi innovatsion metodlardan keng foydalanish zarur:

a) tabiiy fanlarni (fizika, kimyo, biologiya, geografiya) o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv metodlardan samarali foydalanish;

b) tabiiy fanlarni (fizika, kimyo, biologiya, geografiya) o'qitish jarayonida fanlararo integratsiyani kuchaytirish, fanni turli sohalarga va hayotiy jarayonlarga bog'lab o'qitish;

c) fizika, kimyo va biologiya fanlaridan amaliy mashg'ulotlarni (laboratoriya, masalalar yechish) yanada samarali tashkil etish;

d) sinfdan tashqari fan to'garaklarida o'quvchilarning kognitivlik va kreativlik xususiyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan mavzularda mashg'ulotlar olib borish.

Tabiiy fanlarni o'qitish jarayonida pedagogik texnologiyalardan «Muammoli vaziyat» texnologiyasidan foydalanib, quydagicha PISA topshiriqlarini tayyorlashimiz mumkin:

1-topshiriq. Tradeskansiya o'simligini vegetativ ko'paytirish uchun o'simlikdan 3-4 ta bargchali novdasi kesib olinadi. Novdani qum va o'g'it aralashtirilgan sernam tuproqli qutiga o'tqazildi. Yangi ekilgan o'simlik ustiga shisha banka yopib qo'yiladi. 2-3 haftadan so'ng novdaning pastki qismidan ildizlar o'sib chiqadi. Shundan so'ng o'simlik yangi gultuvakka ko'chirildi. Aytingchi, nima uchun 3-4 ta barg bo'lishi kerak, nima uchun qum aralashtirilgan tuproq zarur, nima uchun banka yopib qo'yiladi va ekilgan novdadan qanday ildizlar o'sib chiqadi?

2-topshiriq. O'qitish jarayonida fanlararo integratsiyani quydagicha qo'llash mumkin:

Savol: olmaxonning katta dumi nima uchun kerak? Tulkiga-chi?

Javob: olmaxon bir-biridan uzoq masofadagi daraxtdan-daraxtga sakraydi. Bunda unga dum yordam qiladi: u o'ziga xos stabilizatoridir. Tulkiga dumi yugirib keta turib keskin burilishda yordam beradi. Tulki uchun dum havo rulidir.

Savol: eritrositlar diametri taxminan 1 kub millimetrdan 5000000 dona eritrosit bo'lsa, bir kub santimetrdan qancha eritrosit bo'ladi?

Javob: 50000000 dona bo'ladi.

Savol: odam nima uchun sovuq qotganda beixtiyor titraydi?

Javob: titrash-organizmni sovuqdan saqlash shakllaridan biri. Titrash vaqtida muskullar qisqarishi sodir bo'ladi. Muskullarning qisqarish ishi organizmda issiqlikka aylanadi.

Savol: qaldirg'ochlar yomg'ir yog'ishidan oldin nima uchun pastlab uchadi?

Javob: mayda chivin, kapalak va hasharotlarning mayda qanotchalari havo nam bo'lganligi sababli namlanib yerga tushadi. Qaldirg'ochlar ular bilan oziqlanish uchun ularning orqasidan pastga uchadilar.

Savol: momaqaldiroq vaqtida to'dalashib turish havfli?

Javob: odamlar nafas olganda chiqadigan bug'lar havoning elektr o'tkazuvchanligini orttiradi.

3-topshiriq. Amaliy yoki laboratoriya mashg'ulotlarini hayotiy vaziyatlar bilan quyidagicha bog'lash mumkin:

Masala: Rustam bir kecha-kunduzgi ovqati tarkibida 480 g uglevod, 120 g oqsil, 100 g yog' va 5-6 g tuz iste'mol qilishi kerak. Agar u rejim qoidasining quyi foiziga amal qilib iste'mol qilgan bo'lsa, tushki ovqatdan ajralgan energiya miqdorini (kkal) hisoblang.

Yechish: 1-qadam: 1 g uglevod 4,1 kkal, 1 g oqsil ham 4,1 kkal, 1 g yog‘ esa 9,3 kkal energiya hosil qilishini hisobga olib, masalada berilgan organik moddalar (uglevod, oqsil yog‘) miqdorini 1 g moddadan hosil bo‘ladigan energiya miqdoriga (kkal. ga) ko‘paytiriladi va bir kunlik jami organik moddalardan ajralgan energiya miqdori topiladi. Tuzlardan energiya chiqmaganligi uchun hisobga olinmaydi.

$$(480 \times 4,1) + (120 \times 4,1) + (100 \times 9,3) = 1968 + 492 + 930 = 3390 \text{ kkal}$$

2-qadam: Tushki ovqat sutkalik ovqatning 35 - 40% tashkil qilishini hisobga olsak, uning quyi foizi 35 % bo‘ladi. Demak, 3390 kkal 35 % miqdori topiladi.

$$100\% \rightarrow 3390 \text{ kkal} \quad x = 1186,5 \text{ kkal}$$

$$35\% \rightarrow x \text{ kkal}$$

Javob: 1186 kj

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, o‘quvchilarda o‘qish savodxonligi, matematika va tabiiy fanlardan bilim, ko‘nikmalarni shakllanishi hamda mustahkamlanishi davlatimizning kelajakdagi muvaffaqiyati uchun dastlabki muhim qadam bo‘la oladi. Bu yo‘lda biz pedagoglarga Vatanimiz ishonib topshirgan mas‘uliyatli vazifadan hech qachon charchamasligimiz va to‘xtab qolmasligimiz shart.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.B.Radjiyev va boshqalar. O‘quvchilar savodxonligini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqotlar dasturi, qo‘llanma. – Toshkent: 2019-yil, 62-bet.
2. Ro‘zieva D., Usmonboeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo‘llanilishi / Met.qo‘ll. – T.: Nizomiy nomli DTPU, 2013.

ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA TABAQALASHTIRILGAN [DIFFERENSIAL] YONDASHUV

T.E.Norqulova, U.H.Umarova Urgut tumani 34-umumta’lim maktabi o‘qituvchilari

Annotatsiya. Ona tili va adabiyot fanlarida tabaqalashtirilgan [differensial] yondashuvning ta’lim sifatini oshirishi va yangi metodlardan foydalanib darslarni tashkil qilish. Ona tili va adabiyot darslarini boshqa fanlar bilan bog‘lab o‘tish va o‘quvchilarning bilim darajasini oshirib borishdan iborat.

Kalit so‘zlari: ona tili va adabiyot, tabaqalashtirilgan yondashuv, darslik, rassomlar, matematiklar, guruh, dars, donishmand ustoz, ixtisoslashgan maktablar.

Annotation. Improving the quality of education and differentiated [differential] approach in mother tongue and literature and organizing lessons using new methods. It is about linking native language and literature classes with other subjects and improving students' knowledge.

Key words: native language and literature, differentiated approach, textbook, artists, mathematicians, group, lesson, wise teacher, specialized schools.

Davlatimiz rahbari tomonidan ma’naviy hayotimizni yanada rivojlantirish va boyitib borish uchun ona tili va adabiyot fanlarini zamon talablari asosida, davlat va jamiyat hayotidagi ta’siri va mavqeyini yanada oshirish bo‘yicha muhim vazifalar belgilab berildi. O‘quv jarayonini zamonaviy innovatsion yondashuv asosida tashkil qilish ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. 2019-yil 29-aprel kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti «O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimining 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida»gi Farmonini e’lon qildi. Farmonda keltirilishicha, 2019-2021-yillar davomida Respublikaning har bir hududida bosqichma-bosqich STEAM [fan, texnologiya, injenering, san’at va matematika] yo‘nalishlariga ixtisoslashgan «Prezident maktablari» ni tashkil etiladi. Bunday maktablarga, «Prezident maktabi», «Al-Xorazmiy maktabi», «Temurbeklar maktabi»,

«Mirzo Ulugʻbek maktabi», «Isʻhoqxoʻja Ibrat maktabi», «Muhammad Yusuf maktabi», «Erkin Vohidov maktabi», «Abdulla Oripov maktabi», «Zulfiyaxonim maktabi» va shunga oʻxshagan 12 ta maktab tashkil qilinishi koʻzda tutilgan. Ushbu maktablarda oʻquvchilar oʻz qiziqqan yoʻnalishlariga qarab tahsil olishlari mumkin boʻladi.

Taʼlim jarayonida tabaqalashtirilgan [differensial] yondashuvdan koʻzlangan maqsad, oʻquvchilar oʻz ustida koʻproq ishlashlari, oʻqib-izlanishlari va yuqorida tilga olingan ixtisoslashtirilgan maktablarga kirishga intilishlari koʻzda tutilgan. Bunday tabaqalashtirilgan yondashuv oʻquvchilarni fanlarga boʻlgan qiziqishlarini oshirib boradi. Bir fan bilan boshqa fanlarni oʻzaro bogʻlab oʻrganishga intiladilar. Bundan koʻzlangan maqsad, oʻquvchilarni iqtidorlariga qarab tabaqalashtirilgan maktablarda qiziqishiga qarab oʻqishiga imkoniyatlar yaratilmoqda.

Biz ona tili va adabiyot darslarini oʻtish jarayonida oʻquvchilarining qiziqishlari va iqtidorlariga qarab, tabaqalashtirib olib borsak, ularga qiziqarliroq va mazmunliroq boʻladi. Buning uchun biz dars davomida oʻquvchilarni bir necha guruhlariga boʻlib, darsni tashkil qilishimiz lozim. Sinfdagi oʻquvchilarni xarakteri va qiziqishlaridan kelib chiqib guruhlariga boʻlinadi.

- Masalan:
1. Rassomlar guruhi
 2. Musiqachilar guruhi
 3. Matematiklar guruhi
 4. Geograflar guruhi

5. Tarixchilar guruhi va shunga oʻxshagan boshqa guruhlariga boʻlib darslar oʻtilsa, qiziqarli va samarali boʻladi. 8-sinf adabiyot darsligidan Muhammad Yusufning ijodi va «Vatanim» sheʼri xuddi shunday guruhlariga boʻlib oʻtish yaxshi natija beradi.

«Vatanim» sheʼri
Kim Qashqarni qildi makon,
Kim Enasoy tomonda,
Jaloliddin – Kurdistonda ,
Boburing – Hindistonda ,
Bu qandayin yuz qaroliq deb ,
Yotarlar zimistonda .
Tarqab ketgan toʻqson olti
Urugʻimsan , Vatanim.

Dars jarayonida oʻquvchilarni qiziqishlariga qarab guruhlariga boʻlinadi Rassomlar guruhi Muhammad Yusuf va Vatanni rasmini chizishadi.

Ikkinchi guruh ushbu sheʼrni musiqaga soladi va xirgoyi qilib beradi.

Uchinchi guruh shoirning hayoti va ijodini, qancha umr kechirganligini hisoblab chiqishadi .

Toʻrtinchi guruh esa shoir tugʻilgan joy sheʼrdagi joy nomlarini geografik joylashuvini aniqlashadi.

Beshinchi guruh tarixchilar esa Qashqar, Enasoy, Kurdiston, Hindiston joy nomlarini qadimgi va hozirgi nomlarini aytishi kerak boʻladi.

Yoki, 8-sinf ona tili darsligidan Mumtoz matn va lugʻatlar bilan ishlash mavzusidagi 168-topshiriqdagi «Donishmand ustoz» matnini oʻqib, ushbu matn boʻyicha olgan bilim va koʻnikma, malakalarini boshqa fanlar bilan bogʻlab borishlari lozim boʻladi. Ushbu matn yuzasidan bir-birlari bilan fikr almashinib boradilar. Matndan misol keltiriladi.

«*Ibn Sino shogirdlikka kelgan yigitlarga qarab, togʻ-u toshlarni kezing, choʻl-u biyobonlarni oralang – da, har biringiz ming donadan oʻt giyoh terib keling deydi*». Shu matn yuzasidan oʻquvchilarni yana guruhlariga boʻlib darslar olib boriladi. Bunda oʻquvchilarni tabaqalashtirib darslar tashkil qilinadi.

Birinchi guruh geograflar matndagi togʻ, choʻl-u biyobonlarning tuzilishi, sharoiti, ob-havosi haqida maʼlumot berib boradi.

Ikkinchi guruh rassomlar Ibn Sino, shogird yigitlarni va tog‘ hamda cho‘l-u biyobonni rasmini chizishi kerak bo‘ladi.

Uchinchi guruh matematiklar guruhi matnda keltirilgan gilyohlarning sonini va matnda uchraydigan sonlarning hisobini olishi lozim.

To‘rtinchi guruh biologlar guruhi o‘t va gilyohlarning tarkibini va qanday sharoitda o‘shishini o‘rganadi.

Matnni o‘qib, o‘quvchilarni mustaqil fikrlash va o‘z fikrini to‘liq bayon qila olish qobiliyati shakllantiriladi. Asosan, sakkizinchi sinf darsligi PISA tadqiqotlari asosida tuzilganligi uchun bunday tabaqalashtirilgan darslarni amalga oshirish juda qulay. Tabaqalashtirilgan [differensial] yondashuv iqtidorli va izlanuvchan o‘quvchilarning rivojlanib, shakllanib chiqishiga turtki bo‘ladi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Boshqa sinf o‘quvchilariga ham bunday usullardan foydalanib darslarni tashkil qilish maqsadga muvofiq bo‘lar edi. Dars davomida boshqa uslub va metodlardan foydalanish ham yaxshi samara beradi.

Adabiyot darslarida «Mozaika» metodidan foydalanib o‘quvchilarning bilimini sinab ko‘rish mumkin bo‘ladi. Bunda Muso Toshmuhammad o‘g‘li Oybekning «Namatak» she‘rini mozaika metodidan foydalanib o‘quvchilar bilimini sinash samarali foyda beradi. Buning uchun bizga na‘matak rasmi tushirilgan qog‘oz va uning rasmi yo‘q tomoniga Namatak she‘rini yozamiz va qog‘ozni bo‘laklarga bo‘lamiz. O‘quvchilar she‘r bo‘laklarini to‘g‘ri yig‘sa, namatak rasmi hosil bo‘ladi. Bundan tashqari "Kvadrat test» metodi, «Shaxmat» usullaridan foydalanib dars o‘tilsa ham maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M . Mirziyoyevning 2019-yil 29-apreldagi farmoni.
2. 8-sinf adabiyot darsligi Muhammad Yusufning «Vatanim» she‘ri.
3. Zununov A. va boshqalar. Adabiyot o‘qitish metodikasi. -T.: «O‘qituvchi», 1992.
4. e- adabiyot. uz
5. www. Zionet. uz.

O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMIDA XALQARO TADQIQOTLANING O‘RNI VA AHAMIYATI

**H.Qurbonboyeva, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Amudaryo tumani
16-sonli IDUM o‘qituvchisi**

Annotatsiya. Maqolada O‘zbekistonda xalqaro tadqiqotlar bo‘yicha olib borilayotgan ishlar keng yo‘l ochib berilayotganli haqida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Xalqaro tadqiqotlar, PISA, bir javobli yoki ko‘p javobli testlar.

Аннотация. В статье говорится о работе по международным исследованиям в Узбекистане.

Ключевые слова: международные исследования, PISA, открытые тесты, закрытые тесты.

Annotation. The article refers to the work on international research in Uzbekistan.

Key words: international studies, PISA, open tests, closed tests.

Bugun mamlakatimizda ta‘lim sifatini baholashda yangicha monitoring tizimini xalqaro baholash dasturlari yordamida aniqlash va qiyoslashga asoslangan tizim shakllanmoqda. Ta‘lim sifatini baholash bo‘yicha xalqaro tajribalarni o‘rganish, mavjud tizim bilan qiyosiy va har tomonlama tahlil qilish, tegishli yo‘nalishdagi xalqaro va xorijiy tashkilotlar, agentliklar, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan yaqindan hamkorlik qilish, ta‘lim

sifatini baholash bo'yicha xalqaro loyihalarni joriy qilish, zamon talablariga javob beradigan munosib milliy baholash tizimini takomillashtirish muhim sanaladi. Shunga muvofiq, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda «Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori asosida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi huzurida Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish Milliy markazitashkil etildi. Eng muhimi, 2018-yil 12-noyabr kuni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi hamda Xalqaro hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti o'rtasida Xalqaro talabalar bilimini baholash dasturida (Agreement for participation programme for international student assessment (PISA) 2021) ishtirok etish to'g'risida kelishuvga erishildi. O'z navbatida, PISA tadqiqotlari haqida qisqacha ma'lumot berib o'tsak.

PISA tizimi bu nima o'zi? O'quvchilarning ta'lim sohasidagi yutuqlarini baholash bo'yicha xalqaro dastur bo'lib, dasturning asosiy maqsadi – 15 yoshli o'quvchi yoshlarning o'qish savodxonligi, matematik savodxonlik va tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik darajalarini turli xil testlar ko'rinishida baholashdan iboratdir. Ushbu loyihalar o'quvchi yoshlarning ijodiy va tanqidiy fikrlashlariga, olgan bilimlarini hayotda qo'llay olish qobiliyatlariga baho berish va keyinchalik bu ko'nikmalarni hosil qilishga undashdir. Ushbu dastur 1997-yilda joriy etilgan bo'lib, har uch yilda bir marta o'tkazib kelinadi, birinchi marta 2000-yilda o'tkazilgan bo'lib 43 ta mamlakatdan o'quvchi yoshlar o'z bilimlarini sinab ko'rishgan. Yillar kesimida oladigan bo'lsak 2003-yilda 41 ta mamlakatdan, 2006 -yilda 55 ta mamlakatdan, 2009-yilda 75 ta mamlakatdan, 2012-yilda 65 ta mamlakatdan, 2015-yilda 71 ta mamlakatdan va 2018-yilda 78 ta mamlakatdan o'quvchi yoshlar ishtirok etishganini ko'rishimiz mumkin.

Dastur mamlakatdagi jami 15 yoshli o'quvchi yoshlarning 3% ni qamrab oladi. Har 3 yilda bitta fan yunalishiga afzallik berilib, 2000-yilda ilk bor o'qish savodxonligiga urg'u berilgan holda o'tkazilgan. Demak, uch yilda bir marotaba o'tkazilishini inobatga oladigan bo'lsak, 2021-yilda matematik savodxonlikka urg'u beriladi. Savol tug'iladi, nima uchun PISA xar uch yilda va 15 yoshlilar o'rtasida o'tkaziladi? PISA dasturining asosiy maqsadi mamlakatlar ichida ta'lim siyosati sohasidagi qarorlar qabul qilishni qo'llab-quvvatlashdan iboratdir. Uch yillik sikllar davomida dasturni amalga oshirilishi esa o'z navbatida mamlakatlarga o'z vaqtida axborot berish, tegishli dasturlarning ta'sirini tahlil qilish uchun ma'lumotlarni taqdim etish imkoniyatini yaratib beradi.

Agarda dasturni o'tkazish davriyligi qisqa davrlarda amalga oshirilsa, o'zgarish va yangiliklarning rivojlanishi yoki yetarli ma'lumotlarni to'play olmaslikni va o'z navbatida ish unumdorligini kamayishiga olib keladi. Aynan 15 yoshli o'quvchi yoshlar o'rtasida dasturni amalga oshirilishini sababi esa ushbu yoshda aksar iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkilotiga a'zo davlatlarning o'quvchi yoshlari majburiy ta'limning oxirgi bosqichiga o'tishadi. Ushbu dasturning mukammalligi shundaki, ushbu dastur butun dunyo bo'yicha aynan 15 yoshli o'quvchi yoshlarning bilim va ko'nikma darajalarini o'lchovchi yagona dastur bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, dasturda quyidagi masalalar ko'tariladi:

Davlat siyosati masalalari;

Maktablar o'quvchi yoshlarni katta hayotga o'tishiga munosib ravishda tayyorlay olishyaptimi?;

Aynan ayrim turdagi o'quv dasturlari boshqalariga nisbatan samaraliroqmi?

Aytish mumkinki, o'quvchi yoshlar butun bir maktab hayoti davrlarida o'zlari uchun kerak bo'lgan barcha bilim va malaka ko'nikmalarini yetarli darajada o'zlashtira olishmaydi. PISA dasturi esa o'quvchi yoshlarni nafaqat bilim va malaka ko'nikma darajalarini balki ularning katta hayotga tayyorgarlik darajalarini motivatsiyalash, ishontirish va o'qish strategiyalarini mustahkamlanishiga asos bo'lib xizmat qiluvchi dastur hisoblanadi.

Bugungi kunda PISA dasturi PISA boshqaruv kengashi qarori asosida ta'lim vazirliklari javobgarligi ostida ishlab chiqilgan va amaliyotga joriy qilingan dastur asosida ishlab kelmoqda. Kengash a'zoligi tarkibiga barcha qatnashuvchi a'zo davlatlar va shuningdek,

shirikchilik maqomidagi hamkor davlatlar kirishadi. Bugungi kunda ushbu maqomga faqatgina Braziliya sazovordir. Kengashga a'zo davlatlarning vakillari hukumat vakillari va ilmiy-pedagog xodimlardan tashkil topgan. Kengash PISA uchun siyosatning ustuvor yunalishlarini belgilaydi va amalga oshirish jarayonida ushbu ustuvorliklarga rioya etilishini nazorat qiladi.

Bu ma'lumotlar tayyorlash, tahlil qilish va hisobot berishning ustuvor yo'nalishlari va standartlarini belgilash, shuningdek, PISA ni amalga oshirish uchun asos bo'ladigan ish hajmini aniqlashni o'z ichiga oladi. 2000-2015-yillar oralig'ida o'tkazilgan tadqiqot natijalari bizga shuni ko'rsatdiki, bugungi kunda Sharqiy Osiyoda Xitoy, Koreya, Singapur, Yaponiya, Yevropada Finlyandiya, Estoniya, Shveysariya, Polsha va Niderlandiya kabi mamlakatlarning o'rta ta'lim tizimi yaxshi rivojlangan bo'lib, bizdan ushbu davlatlarning ta'lim tizimidagi ijobiy tomonlarini tahlil qilishni va qiyoslashni davrni o'zi taqozo etmoqda. PISA dasturi tadqiqotlari davomida biz PISA ga a'zo davlatlar ta'lim tizimida bo'layotgan o'zgarishlarni o'zaro taqqoslash va qiyoslash, ta'lim sohasida strategik qarorlar qabul qilishni va o'z navbatida maktablarimizda berilayotgan bilim saviyasi o'quvchi yoshlarimizni katta hayotda o'z yo'llarini topishida munosib xizmat qilmoqdammi kabi savollarga javob topishimizga amaliy yordam ko'rsatadi.

XXI asr – informatsion texnologiyalar asri. Bu asr o'z mutaxassislaridan umuman oldingidan farq qiluvchi kompetensiyalarni talab qiladi. XX asrda va undan oldin kuchli xotira, ensiklopedik bilim, o'z sohasida iloji boricha ko'proq ma'lumotni bilgan mutaxassislar yuqori qadrlangan bo'lsa, endi bu bilimlar hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lmay qoldi. Qidiruv tizimlari, onlayn ensiklopedialar, sohalar bo'yicha mukammal onlayn ma'lumotlar bazalari yaratildiki, endi bu ma'lumotlarni eslab qolish zaruriyati ikkinchi planga tushib qoldi. Hozirgi zamon mutaxassisida bu bilimlarni tahlil qilish, ulardan yangi ma'lumotlarni hosil qila olish, xalq tili bilan aytganda «kosa tagidagi nimkosa»ni ko'ra olish kompetensiyasi birinchi o'ringa ko'tarilayapti.

PISA testlari xuddi shu o'zgarishlarni ta'lim tizimida aks ettirish, maktab o'quvchilarining haqiqiy hayotda kerak bo'ladigan hodisalarni tahlil qilish, ulardan xulosa chiqarish va muloqotga kirishish ko'nikmalarini qay darajada egallayotganini, ta'lim tizimining bu o'zgarishlarga qanchalik moslashayotganini aniqlash maqsadida o'tkaziladi. PISA testlari 5 ta yo'nalish bo'yicha o'tkaziladi: o'qish, matematik savodxonlik, tabiiy-ilmiy fanlar, hamkorlikda muammolarni hal qilish va moliyaviy savodxonlik yo'nalishlari. O'zbekiston 2021-yilda uch yo'nalish: O'qish, matematik savodxonlik va tabiiy-ilmiy fanlar yo'nalishlari bo'yicha testlarda qatnashishni rejalashtirgan. Testlarda asosiy e'tibor o'quvchilarning mazkur yo'nalishlar bo'yicha PISA sinovlarida to'rt xil sinov usulidan foydalaniladi:

1. Bir javobli testlar;
2. Bir nechta javobli testlar;
3. Qisqa yoki batafsil javob yoziladigan savollar;
4. Biror muammoning yechimi bo'yicha o'quvchi fikri (odatda bunday savollarda tekshiruvchida umumiy javoblar bo'ladi, o'quvchi javobi test tuzuvchi javobiga aynan mos kelishi talab qilinmaydi, o'quvchi ijodkorligi qo'llab quvvatlanadi).

Bundan tashqari testlar bilan bir vaqtda o'quvchilardan anketalar ham olish nazarda tutilgan. PISA: Asosiy yo'nalishlar – o'qish savodxonligi: Insonning matn shaklida berilgan ma'lumotlarni tushina olish va ularga reaksiya bera olish ko'nikmasi, jamiyat hayotida faol qatnashish jarayonida o'qigan ma'lumotlaridan o'z maqsadlari yo'lida foydalana olish, bilim va imkoniyatlarini oshira olish layoqati.

Bu xulosalar atrofimizdagi olamni tushinish va inson faoliyati natijasida unda sodir bo'layotgan o'zgarishlarni anglab yetish, shunga ko'ra kerakli qarorlar qabul qila olish ko'nikmasini rivojlantirish bu bolimning asosiy maqsadidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ковалева Г.С., Красновский Э.А. Результаты международного сравнительного исследования pisa в россии.
2. Vazirlar Mahkamasi Huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi matbuot xizmati

STEAM TEXNOLOGIYASI – KELAJAK TA'LIMI

T.Tolipova, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada STEAM texnologiyasi o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, tadqiqot qobiliyatlari va guruhda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish vositasi sifatida bir nechta fan sohalarini birlashtirgan yangi o'quv texnologiyasi ekanligi haqida fikrlar bildirilgan. Shuningdek, muammolarni keng qamrovli tushunish, ijodiy fikrlash, muhandislik yondashuvi, tanqidiy fikrlash, ilmiy metodlarni tushunish va qo'llash, dizayn asoslarini tushunish kabi qobiliyatlarni rivojlantirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: texnologiya, elektron muhandislik, matematika, san'at, rasm, arxitektura, haykaltaroshlik, musiqa, she'riyatni tushunish.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы технологии STEAM, который является новой учебной технологией, объединяющей несколько областей науки как средство развивающее навыков критического мышления, исследования и работы в группе. А также обсуждаются вопросы развития навыков как восприятие проблем, творческое и критическое мышление, применение научных методов и знаний основ дизайна.

Ключевые слова: технология, электронная инженерия, математика, искусство, рисование, архитектура, скульптура, музыка, поэзия.

Annotation. This article deals the issues of STEAM training technology which unites the several branches of sciense. As well as, the development of skills such as critical thinking, cteativ thinking, researching skills, working in group, undestranding problems, application of scientific methodos, engineering approach, khowledges of bazic design are discussed.

Keywords: technology, electronic engineering, maths, art, painting, architecture, skulpture, music, poetry.

Ta'lim sifatiga erishish va rivojlantirish, maktab o'quvchilarining kasbiy mahoratini doimiy va uzluksiz ravishda oshirib borishni talab etadi. Ta'lim muassasalarida, pedagoglar kasbiy mahoratida va bilimidagi bo'shliqlarni to'ldirib boruvchi, amaliy faoliyatlariga ijodiy yondashuvni rivojlantiruvchi metodik muhitni yaratish muhim ahamiyatga ega.

Bugungi kunda bunday yondashuv STEAM deb atalib, bu taniqli STEM qisqartmasining rivojlanishi bo'lib, san'at bundan mustasno.

STEAM - bu tanqidiy fikrlash, tadqiqot qobiliyatlari va guruhda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish vositasi sifatida bir nechta fan sohalarini birlashtirgan yangi o'quv texnologiyasi.

San'atning qo'shilishi loyihada ishtirok etadigan o'quvchilar tarkibini kengaytirishga imkon beradi, shuning uchun dizayn va matematikada aniq qobiliyatlarga ega bo'lmagan bolalar loyihani estetik jihatdan amalga oshirishda guruhga yordam berishlari mumkin.

STEAM o'quv rejasi o'quvchilarga fanlararo va amaliy yondashuvdan foydalangan holda o'qitish g'oyasiga asoslangan. Beshta fanning har birini alohida o'rganish o'rniga STEAM ularni yagona o'quv sxemasiga birlashtiradi.

STEAM ta'limi ilmiy usullardan, texnik qo'llanmalardan, matematik modellash va muhandislik dizaynidan foydalanishga imkon beradi. Bu o'quvchining innovatsion fikrlash, XXI asrning qobiliyatlari, ko'nikmalarini shakllantirishga olib keladi.

O'qituvchilarning fikriga ko'ra, integratsiya ko'pgina kasblarda muvaffaqiyatga erishishga imkon beradi. Deyarli barcha mutaxassislarning ta'kidlashicha, ilg'or texnologiyalar o'rganish uchun g'ayratni oshiradi va dizayn va dasturlash sohasidagi asosiy bilimlarni kengaytiradi.

STEAM o'qitish - bu bolalarimizning mahoratini yangi bosqichga ko'tarish imkonini beradigan innovatsion usul. Uning yordami bilan biz iqtisodiy jihatdan mustaqil va raqobatbardosh mamlakat bo'lishimizga imkon beradigan ilg'or kadrlar bazasini shakllantirishimiz mumkin.

STEAM ta'limining afzalliklari:

- fanlar bo'yicha emas, balki mavzular bo'yicha integratsiyalashgan mashg'ulotlar;
- ilmiy va texnik bilimlarni real hayotda qo'llash;
- tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish va muammolarni hal qilish;
- o'ziga ishonchni shakllantirish;
- faol aloqa va jamoada ishlash;
- texnik fanlarga qiziqishni rivojlantirish;
- loyihalarga ijodiy va innovatsion yondashuvlar;
- har bir bolaning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda bolalar faoliyati orqali texnik ijodkorlik motivatsiyasini rivojlantirish;
- dastlabki kasbiy rahbarlik.
- bolalarni hayotdagi texnologik yangiliklarga tayyorlash;
- STEAM, asosiy ta'lim dasturining majburiy qismiga qo'shimcha.

Texnologiyaning jadal rivojlanishi kelajakda yuqori texnologiyalar bilan bog'liq eng mashhur kasblar: IT mutaxassislari, katta ma'lumot muhandislari, dasturchilar bo'lishiga olib keladi. Ta'lim tizimi robototexnika, dasturlash, modellash doiralari bilan bog'liq sonining paydo bo'lishi bilan bunday ijtimoiy talabga javob beradi. Biroq, ilmiy va texnik bilimlarning tanqisligi haqidagi fikr tobora ko'proq eshitilmoqda. Kelajakda qisman 4K deb nomlanadigan XXI asrning ko'nikmalari talabga ega bo'ladi.

XXI asrning ko'nikmalari bu alohida sohadir, hozir u turli darajalarda faol muhokama qilinmoqda. Konsepsiyaning mohiyati shundan iboratki, sanoat davrida savodxonlikni belgilovchi asosiy ko'nikmalar o'qish, yozish va arifmetika edi. XXI asrda urg'u tanqidiy fikrlash qobiliyatiga, o'zaro ta'sir o'tkazish va muloqot qilish qobiliyatiga, biznesga ijodiy yondashishga yo'naltirilgan. Shunday qilib, kelajakdagi 4K asosiy ko'nikmalari shakllandi:

- Aloqa
- Hamkorlik
- Tanqidiy fikrlash
- Ijodkorlik

Ushbu ko'nikmalarni faqat laboratoriyalarda yoki ma'lum matematik algoritmlarni bilish orqali olish mumkin emas. Shuning uchun mutaxassislar STEAM fanlarini tobora ko'proq o'rganishlari kerak, degan xulosaga keldilar. Demak, STEAM (S-fan, T-texnologiya, E-muhandislik, A-san'at, M-matematika) - ilm-fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani birlashtiruvchi zamonaviy yondashuv.

Bu yondashuv kelajakda bolalarda hayotiy muammolarni hal etishda yordam beradi. Ko'pgina rivojlangan davlatlarda, jumladan AQSH, Yaponiya, Isroil, Singapur, Rossiyada maktabgacha ta'lim muassalarida bolalarni ijodiy va ixtirochilik qobiliyatlarini rivojlantirish maqsadida mazkur yondashuv metodlaridan samarali foydalanib kelinmoqda.

O'z-o'ziga ishonchni shakllantirish. Bu yondashuvda bolalar o'z qo'llari bilan yaratgan ko'prik va yo'llar, samolyotlar va avtomobillarni «ishga tushirib», suv osti va havo tuzilmalarini «rivojlantirib», sinovdan o'tkazib, har safar ular maqsadga yaqinlashib borishadi.

Yaxshi natija bermagan «mahsulot»ni qayta-qayta sinovdan o'tkazib, takomillashtirib borishadi. Natijada barcha muammolarni o'zi hal qilish, maqsadga erishish bolalar uchun ilhom, g'alaba, adrenalin va quvonch olib keladi. Har bir g'alaba, o'zlarining qobiliyatlariga ko'proq ishonch uyg'otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida» 2019-yil 29-apreldagi PF – 5712-sonli farmoni.
2. PISA 2021 Mathematis and Sceintific Literacy : A framework PISA 2009.OESD 2009.
3. Global Innovatsion Index 2018 Report.[https:// www.globalinnovationindex.org](https://www.globalinnovationindex.org)
4. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti – www.oecd.org/edu/pisa.

MATEMATIK SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHDA LOYIHALAR METODINING AHAMIYATI

A.Kudratova, Samarqand viloyat XTXQTMOHM o'qituvchisi,
O.Baxronova, Tayloq tumani 48-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta'lim tizimidagi islohotlar, matematik savodxonlik va uni rivojlantirishda loyihalar metodining ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, o'quvchi, matematik savodxonlik, loyihalar metodi.

Аннотация: В данной статье обсуждается важность метода проекта в реформировании системы образования, математической грамотности и ее развития.

Ключевые слова: образование, учащийся, математическая грамотность, метод проекта.

Annotation: This article discusses the importance of the project method in reforming the education system, mathematical literacy and its development.

Key words: education, student, mathematical literacy, project method.

Mamlakatimizdagi ta'lim jarayonida amalga oshirilayotgan islohotlar, uning ertangi dunyo hamjamiyatida egallaydigan o'rnini belgilab beradi. Global muammolarni anglash, kreativ fikrlash, tanqidiy yondashish, axborotlar bilan ishlash ko'nikmalariga hamda olgan bilimlarini turli hayotiy (shaxsiy hayot, ta'limiy-kasbiy faoliyat, ijtimoiy hayot va ilmiy faoliyat) vaziyatlarda qo'llash darajasiga ega bo'lgan yoshlar XXI asr kasblarini egallab, raqobatbardosh kadrlar bo'la oladilar.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi «O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5712-son farmoni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda «Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 997-sonli qarori Respublika xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish, xalqaro aloqalarni o'rnatish, o'quvchi-yoshlarning ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini, eng avvalo, yosh avlodning ijodiy g'oyalari va ijodkorligini har tomonlama qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirish maqsadida qabul qilingan edi. Bu xususda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning joriy yil 24-yanvar kuni Oliy Majlisning Senati va Qonunchilik palatasiga navbatdagi Murojaatnomasida ham ta'kidlab o'tildi: «...maktab o'quv dasturlarini ilg'or xorijiy tajriba asosida takomillashtirish, o'quv yuklama va fanlarini qayta ko'rib chiqish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish, darslik va adabiyotlar sifatini

oshirish zarur». Shu nuqtayi nazardan xalqaro baholash dasturlari bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish bugungi kun ta'limining dolzarb masalalaridan biri sanaladi. Innovatsion ta'lim jarayoniga o'tish, zamonaviy kadrlarga bo'lgan ehtiyojni inobatga olgan holda AKT va ta'lim berishning yangi metodlarini o'rganish, STEM pedagogika asoslarini, yangi kasbiy kompetensiyalarni o'zlashtirish uchun zarur bilimlar bazasini shakllantirish kabi masalalar vazifa qilib olindi.

Insonning hayoti davomida doimiy ravishda oladigan bilim, ko'nikma va malakalarini keng qamrovli hayotiy masalalar yechimini topishga va o'z faoliyatining turli sohalarida duch keladigan ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarida qo'llay olishga yo'naltirishda matematik savodxonlikni shakllantirish masalalariga to'xtalib o'tmoqchimiz.

Matematik savodxonlik - bu insonning u yashayotgan dunyoda matematikaning o'rnini aniqlash va tushunish, asoslangan matematik mulohazalar yuritish hamda fikrlaydigan, qiziquvchan va ijodkor fuqaro sifatida hozirgi va kelajakdagi ehtiyojlarini qondirish maqsadida matematikadan foydalanish qobiliyati hisoblanadi. Butun dunyoda e'tirof etilayotgan PISA xalqaro baholash dasturi 15 yoshli o'quvchilarning o'qish, tabiiy-ilmiy savodxonliklari bilan matematik savodxonliklari darajasini ham baholaydi. Ushbu tadqiqotda muvaffaqiyatli ishtirok etish va 2030-yildagi tadqiqotda birinchi 30 talikka kirishga erishishning quyidagi yo'llari bor deb hisoblayman:

- PISA tadqiqotlari doirasidagi taqdim qilingan topshiriqlarni yechib ko'rsatish asosida o'quvchilarda bunday topshiriqlarga ko'nikma hosil qilish;

- tafakkur asosida bilimlarni shakllantirish, ya'ni vaziyatlar yaratib, yakka tartibda, juftlikda, kichik guruhlarda, jamoada tajriba, tadqiqot o'tkazish asosida muhokama qilish, yechish yo'llarini izlash va xulosalar chiqarish;

- turli loyihalarni ishlab chiqish va ularni amalga oshirish jarayonida savollar berish asosida va muammolarni aniqlash, modellar ishlab chiqish va qo'llash, berilganlarni tahlil va talqin qilish, matematik va hisoblash tafakkurini ishlatish, berilganlarini tartiblashtirish va yechimlarini ishlab chiqish, dalillar asosida isbotlash, axborotlarni qabul qilish, baholash va uzatish, tadqiqotlarni rejalashtirish va o'tkazish.

O'quvchilarda matematik savodxonlikni rivojlantirish maqsadida quyidagi loyihalarni taklif qilish mumkin: «Mahallamiz fuqarolarining yosh ko'rsatkichlari», «Sinfimizning o'zlashtirish darajasi», «Mart oyida ob-havoning o'zgarishi», «Uy vazifalarini bajarishga ketadigan vaqt», «Sinf doshlarimning eng yaxshi ko'rgan fanlari», «Kasrlar oshpazga kerakmi?», «Kasrlar quruvchiga kerakmi?», «Bankka qo'yilgan sarmoya», «Masshtab», «Meni ratsionimda vitaminlar» va hakazo. Loyihalar yakka tartibda, juftlikda, kichik guruhlarda va jamoada ishlab chiqiladi. Har bir ishtirokchi o'z vazifasini bajaradi. Loyihalar hajmiga ko'ra qisqa muddatli va uzoq muddatli bo'ladi va har bir bosqichi ishlab chiqilishini talab etadi va quyidagi bosqichlarga bo'linadi:

- tashkiliy qismida loyiha maqsadi, kimlar ishtirok etishi, necha bosqichga bo'linishi, qanday natija kutilayotganligi rejalashtiriladi;

- mazmunni ishlab chiqishda vazifalar taqsimlanadi, qilinadigan ishlar aniqlashtiriladi;

- jarayonda taqsimlangan ishlar yuzasidan ma'lumotlar va axborotlar umumlashtiriladi;

- loyiha yakunida mahsulot (hisobot, intervyu, devoriy gazeta, taqdimot, videorolik, maket, model, jadval, diagramma va b.) shaklida himoya qilinadi.

Loyihalash metodida kuchli o'quvchi va kuchsiz o'quvchi degan tushuncha bo'lmaydi, hamma faol ishtirok etadi. U hamma uchun qiziq, mazmunli va natijali faoliyat.

Xulosa sifatida Djon Dyuning fikrini keltirmoqchiman: «Agar biz bugun kechagiday o'qitsak, bolalarimizning kelajagini o'g'irlagan bo'lamiz».

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenining 2019-yil 29-apreldagi «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5712 – sonli farmoni QHMMB: 06/19/5712/3034-son29.04.2019.

2. Мордкович А.Г., Семенов П.В. Об интеграции стохастической линии в сложившийся курс математики основной школы // Математика в школе. – М.: 2009. – № 7.

3. Фундаментальное ядро содержания общего образования: проект / под ред. В.В. Козлова, А.М. Кондакова. – М.: Просвещение, 2009.

LINGUOCULTUROLOGY AS AN IMPORTANT FIELD OF LINGUISTICS

Sh.Kutbiddinova, Samarqand viloyat XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada ingliz tilini o'qitishda linguokulturologiyaning muhimligi haqida so'z boradi. Uning til tizimidagi o'rni yoritilgan. Ingliz tilini o'qitish metodikasi bo'yicha zamonaviy izlanishlarda til, tarix va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikka ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Maqolada madaniy qismning ahamiyati kognitiv yondashuvni qo'llash bilan chambarchas bog'liqligi e'tirof etilgan.

Kalit so'zlar: ling-madaniy kompetensiya; ingliz tili tarixi; globallashuv; madaniyatlararo aloqa.

Аннотация. В статье рассматривается важность лингвокультурологии в преподавании английского языка. Освещается его роль в языковой системе. В современных исследованиях методики преподавания английского языка все больше внимание уделяется взаимосвязи языка, истории и культуры. Признание важности культурного компонента в статье, тесно связано с использованием когнитивного подхода.

Ключевые слова: лингвокультурная компетенция; история английского языка; глобализация; межкультурная коммуникация.

Annotation. The article reveals the importance of Linguoculturology in teaching English. Its place in language system is defined. In modern studies on methods of teaching English language increasing attention is focused on the relation between language, history and culture. The acknowledgement of the importance of the cultural component in article is closely connected with the usage of cognitive approach.

Key words: linguocultural competence; history of the English language; globalization; intercultural communication.

The tendency for different fields of knowledge to penetrate one into another is one of the determinative features of the 20th century science. Every person is a part of national culture which includes national traditions, language, history and literature. Nowadays, the economical, cultural and scientific contacts between nations are becoming closer. Thus, the investigations dedicated to intercultural communications, correlations of language with culture and language personality are important today. The activation of culturological studies turned the spotlight on linguoculturology.

The purpose of our report is to comment on linguoculturology as a science and give the review of the different fields of linguoculturology. Linguoculturology as an independent field of linguistics first appeared in the 70th of the 20th century on a base of the triad by Emil Benvenist: language, culture and human personality. The aim was to activate the facts about language and culture of the country of studying language with the help of philological methods of teaching.

The scientists who works in this field are: A. Wierzbickaya, R.M. Keesing, R. Langacker, V. Maslova, V. Karasic, S. Vorachev, V. Telia, V. Shaklein, F. Vorobev, J. Stepanov, E. Levchenko, V. Kononenko, V. Zhayvoronok.

According to V. Maslova's research the term «linguoculturology» means the science, which appeared at the intersection of linguistics and culturology. This science investigates the question of reflection and consolidation of nation's culture in language. It should be emphasized that linguoculturology concerns both the science of culture and the science of language. It represents a certain unity of knowledge about national-cultural peculiarities of nation and their reflection in language. The aim of linguoculturology is to study the methods which the language embodies in its units, to keep and to transmit culture. The main task of linguoculturology is to study and to describe language and culture in their interaction. According to V. Teliya goal of this field of linguistics is to study and to describe interrelation of language and culture, language and ethnos, language and national mentality.

Methods of linguoculturology are the collection of analytical techniques, operations and procedures which are used in analysis of interaction of language and culture. It should be noted that different methods can be used during the investigations but the most useful are conceptual, descriptive, contextual, analytical, comparable ones. The special field of investigations is the linguoculturological analysis of texts as the real keepers of culture. Here can be used such methods and techniques of investigations as interpretational to psycholinguistical ones.

The main category of linguoculturology is concept which is defined as the conventional mental unit directed to the complex studying of language, mind and culture.

The main object of linguoculturology is the interconnection and interaction of culture and language in the process of its operation; the study of interpretation of this interaction as a whole system.

The subject of linguoculturology is the national forms of existence of nations which are reproduced in a system of language communication and which are based upon their cultural possessions. In other words the subject of linguoculturology is the language picture of the world.

Linguoculturology can be divided into five main fields according to the purposes of the investigations.

1. Linguoculturology of separate social group, ethnos in any bright epoch from the point of view of culture (the investigation of concrete linguistic situation).

2. Diachronic linguoculturology (the investigation of changes of linguocultural state of ethnos in a period of time).

3. Comparative linguoculturology (the investigation of linguocultural demonstrations of different but interconnected ethnoses).

4. Confrontational linguoculturology (the youngest field). There are only several works in this area.

5. Linguocultural lexicography (practice the compiling of linguo-area studies dictionaries).

Consequently, we came to conclusion that linguoculturology is a new actively developing field of linguistics. According to R.M. Frumkina the distribution of linguoculturology began in a time when it was found that there was no place for culture in the science of language. Every culture has a number of concepts which are the markers of its identity. For example, the key markers in British culture are law, lie, privacy, etc. Moreover, every language is an original system which is etched in native speakers' mind and build up their world perception, therefore linguoculturology is a promising field for linguistic investigations.

References:

1. Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.

2. Телия В.Н. Основные постулаты лингвокультурологии / В.Н. Телия // Филология и культура : материалы II междунар. конф. 12–14 мая 1999 г. : в 3 ч. / отв. ред. Н.Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во ТГУ, 1999. – Ч. III. – С. 14–15.

TABIIY YO‘NALISHDAGI FANLARDAN SAVODXONLIK DARAJASINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION METODLARNI ISHLAB CHIQISH

Z.Yusupbekova, Andijon viloyati Buloqboshi tumani 14-IDUM biologiya fani o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini oshirish, savodxonlik darajasini rivojlantirishda innovatsion metodlardan foydalanish to‘g‘risida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Ta’lim-tarbiya, konsepsiya, biologiya fani, o‘qitishning vazifalari, innovatsion metodlar.

Аннотация. В статье говорится об использовании инновационных методов в развитии уровня грамотности, повышении мыслительных способностей учащихся по естественным наукам.

Ключевые слова: образование, воспитание, концепция, биология, задачи обучения, инновационные методы.

Annotation. The article refers to the usage of innovative methods in developing the level of literacy, increasing the mental abilities of students in natural sciences.

Key words: education, upbringing, concept, biology, learning objectives, innovative methods.

Yurtimizga ta’lim-tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan barcha islohotlar zamidagi yagona maqsad – kelajagimiz vorisi bo‘lmish yosh avlodning har tomonlama komil inson bo‘lib voyaga yetishi, aniqrog‘i, yuqori bilim samaradorligiga erishishdir. Shu o‘rinda, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasida umumiy o‘rta va maktabdan tashqari ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, o‘ziga kelayotgan yosh avlodni ma’naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko‘tarish, o‘quv-tarbiya jarayoniga ta’limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrda «Xalq ta’limi boshqaruv tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-5538-son Farmoniga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlandi, O‘zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA (The Programme for International Student Assessment) Xalqaro miqyosda o‘quvchilarni baholash dasturi reytingi bo‘yicha jahonning birinchi 30 ta ilg‘or mamlakati qatoriga kirishiga erishish borasida bir qancha ishlarni amalga oshirish ko‘zda tutilganini aytib o‘tish lozim. Shunday ekan, ta’lim tizimida tabiiy yo‘nalishdagi talim jarayonini takomillashtirish va uning sifat samaradorli darajasini ta’minlash asosiy vazifalardan biridir.

Bizga malumki, biologiya o‘quv fanini o‘qitishning vazifalari – asosiy biologik tushunchalar, nazariyalar va qonuniyatlar bilan tanishtirish, tirik organizmlarning yashash muhitiga moslashishlarning vujudga kelish mexanizmlari haqida ma’lumotlar berish, organizmlarning individual va tarixiy rivojlanishining asosiy bosqichlarini tanishtirish, biologiya ta’limi mazmunining hozirgi ijtimoiy hayot va fan texnika yutuqlari bilan bog‘lanishini ta’minlash, o‘quvchilar o‘zlarining va o‘zgalarning salomatliklarini saqlashi, sog‘lom turmush tarziga rioya qilishga yo‘naltirish, tabiat va uning barcha boyliklariga oqilona munosabatda bo‘lish fazilatlarini yosh avlod ongiga singdirish, biologik bilimlar zaminida

mahalliy o'simlik va hayvon turlari, seleksiya yutuqlari, qadimda yashab ijod etgan buyuk allomalar va hozirgi olimlarni biologiyaga oid ishlari bilan tanishtirish orqali o'quvchilarni milliy istiqloq va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash kabi kompetensiyalarni shakllantirish yotadi.

Qator yillar davomida biologiya darslarida qo'llaniladigan tadqiqotlar quyidagi xulosalar bilan yakunlandi:

1. Berilgan topshiriqning nazorati uchun vaqt kam sarflanadi;
2. Dars jarayoni yana bir boshqa nazorat topshiriqlaridan foydalanish uchun vaqt iqtisod qilinadi;
3. Topshiriq nazoratini o'tkazish fan o'qituvchisidan boshqa kishi tominidan amalga oshirilishi ham mumkin;
4. Dars jarayonida turli interfaol metodlardan foydalanish sinfdagi barcha o'quvchilarni qamrab olish imkonini beradi;
5. Har darsda har bir o'quvchining uy vazifasi va yangi mavzu yuzasidan o'zlashtirish darajasi tekshirilayotgan va baholanayotgan darslarda o'quvchilar hamma vaqt darsga tayyor bo'lishi shart.

Bugungi kunda o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini oshirishda noan'anaviy, qulay va o'ylashga majbur qiladigan yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish usullari ishlab chiqilgan. Bugungi kunda biologiya fanidan dars o'tishning turli usul va vositalari ishlab chiqilmoqda. Masalan, mashg'ulot darsi, multimediali dars, hamkorlikda o'qitish texnologiyalari va boshqa noan'anaviy dars o'tish usullari foydalanish ta'lim samaradorligini, o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda muhim o'rin egallaydi.

Zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini o'quv jarayoniga joriy etishda asosiy boshqaruvchi o'qituvchi hisoblanadi. Darsning turli bosqichida AKTdani foydalanish, elektron taqdimot, audio va videoresurslar yordamida mavzuni mustahkamlash, elektron didaktik materiallar, matn dasturlari bilan ishlash, ko'nikma va malakalarini shakllantirish, laboratoriya darsi o'qituvchiga quyidagilarni beradi:

- har bir mavzuni ochib berish, hatto eng murakkab hisoblangan mavzularni tushunarli bayon etish;
- turli ko'rgazmalardan foydalanish (rasmlar, sxemalar, testlar, biologik diktantlar, rebuslar, raqamli diktantlar, topishmoqlar, musiqa, video);
- fan bo'yicha o'zlashtirish darajasini ko'tarish, ta'lim berish jarayonida muammolarni hal etish;
- o'qituvchi va o'quvchining o'quv jarayonidagi hamkorligini ta'minlash uchun ijobiy muhit yaratish;
- fanlararo bog'lanishni amalga oshirish;
- o'quvchilarning o'z-o'zini boshqarish qobiliyatini rivojlantirish;
- vaqtdan unumli foydalanish kabilardir.

Quyidagi topshiriq va uning javoblari namuna sifatida tayyorlangan didaktik tarqatmalar namunasi tavsifiya etiladi.

«Biologik mashq».

O'zbekistonda eng... uchib o'tadigan ... qushlardan biri. Milliy va xalqaro ... bilan ... «Qizil kitob» ga I toifada – zaif tur, ... «Qizil kitob»ga - ..., tabiiy ... uchib o'tadigan qush. Shuningdek, ... va ... «Qizil kitob»lariga kiritilgan.

«Biologik mashq»ning javobi.

O'zbekistonda eng noyob uchib o'tadigan va qishlaydigan qushlardan biri. Milliy va xalqaro qonunchilik bilan muhofazalanadi. «Qizil kitob» ga I toifada – zaif tur, O'zbekistonning «Qizil kitob»ga II toifada- zaif, tabiiy noyob uchib o'tadigan qush. Shuningdek, Rossiya va Qozog'istonning «Qizil kitob»lariga kiritilgan.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, har bir darsga san'at asaridek qarash, olib borayotgan metodning o'quvchilar yoshiga, bilim darajasiga mos ekanligi hamda o'quvchilarni

dars davomida qatnashishi, rag‘bat va boshqalar talim tizimida o‘quv samaradorligini oshirishga olib keladi.

STEAM TA’LIM TEXNOLOGIYALARINING TA’LIM TIZIMIGA JORIY ETILISHI

*N.Xudoybergenova, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Amudaryo tumani
IDUM o‘qituvchisi*

16-

Annotasiya. Maqolada O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimiga STEAM yondashuvning joriy etilishi misollar bilan ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: STEAM ta’lim, ijodiy fikrlash, tanqidiy fikrlash.

Аннотация: В данной статье приводятся примеры внедрения подхода STEAM в систему образования Республики Узбекистан.

Ключевые слова: STEAM образование, креативное мышление, критическое мышление.

Annotation. The article provides examples of the implementation of STEAM approach in education system of the Republic of Uzbekistan.

Key words: STEAM education, creative thinking, critical thinking.

Ta’lim – mamlakat kelajagining ko‘zgusi. Davlat o‘zining kuchli tomonlarini, rivojlanish zonalarini ko‘rib, milliy ta’lim dasturini to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’lim tizimining poydevoriga moslashtiradi. Sanoatlashtirish davrida savodxonlik va ish qobiliyatlari muhim ahamiyatga ega edi. Postindustrial davrda yoshlar rivojlanishining texnologik jihatlari oldinga chiqdi. Natijada raqamli inqilob – Internet, kompyuterlar, axborot texnologiyalari yuzaga keldi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi “2018–2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar dasturi to‘g‘risida”gi №PQ–3931-son qarorida ta’lim sifatini yaxshilash va innovatsion ta’lim texnologiyalarini joriy etish vazifasi belgilangan. Unga ko‘ra ilg‘or jahon tajribasiga tayanib, yangi davlat ta’lim standartlari va umumiy o‘rta ta’lim o‘quv dasturlarini, shu jumladan, STEAM yondashuvini bosqichma-bosqich joriy etish va takomillashtirish ko‘zlangan. Respublikamizning har bir hududida iqtidorli yoshlarni aniqlash maqsadida Prezident maktablari ochiladi, ular STEAM dasturida o‘qitishga ixtisoslashgan bo‘ladi. STEAM – ta’limni real hayot bilan bog‘lovchi texnologiya STEAM an‘anaviy o‘qitishga muqobil zamonaviy yondashuv hisoblanadi. STEAM – so‘zining bosh harflari – Science (tabiiy fanlar), Technology (texnologiya), Engineering (muhandislik), Art (san‘at) va Mathematics (matematika)ni anglatadi. O‘quvchilar bu fanlarni uyg‘unlashgan holda, ular orasidagi bog‘lanishlar va amaliy yondashuvga asoslangan holda o‘rganadilar. Boshqacha qilib aytganda, STEAM – fanlararo integratsiya yondashuvga asoslangan o‘qituvchi va o‘quvchining hamkorlikdagi faoliyati. Bu jarayonda o‘quvchi va o‘qituvchi ijodiy fikr yuritadi. Bu nazariya va amaliyotni birlashtirishning mantiqiy natijasidir. STEAM yondashuvi dastlab AQShda ishlab chiqilgan. Ba’zi maktablar o‘zlarining bitiruvchilarining karyeralarini rivojlantirishga e’tibor berishdi va fan, texnologiya, muhandislik va matematika kabi fanlarni birlashtirishga qaror qilishdi, ya’ni STEMni tashkil etildi. (Tabiiy fanlar, texnika, muhandislik va matematika). Keyinchalik unga Art (san‘at) qo‘shildi va STEAM tashkil etildi. STEAM yondashuvining eng mashhur namunasi Massachusetts Texnologiyalar Instituti (MIT)da ishlab chiqilgan. Bu mashhur universitetining shiori “Mind and hand” – “Aql va qo‘l” dir. Massachusetts Texnologiya instituti STEAM kurslarini ishlab chiqdi va hatto ba’zi o‘quv yurtlarida STEAM ta’lim markazlari yaratildi. STEAM yondashuvining asosiy g‘oyasi:

amaliyotning nazariy bilim kabi juda muhim ekanligi hisoblanadi. Ya'ni, o'rganish vaqtida biz nafaqat miya, balki qo'llarimiz bilan ham ishlashimiz kerak. Dars vaqtida bilim olish tez o'zgaruvchan dunyo bilan mos kelmaydi. STEAM yondashuvi bilan an'anaviy yondashuv o'rtasidagi asosiy farq, bolalar turli mavzularni muvaffaqiyatli o'rganishi uchun ularning aqli va qo'llarini baravar ishlatishidir. Ular bilimlarni o'zlari uchun "o'zlari" o'rganadilar. Iqtidor (aql, intellekt) nima? Aql-idrok – maqsadga eng samarali tarzda erishish mumkin bo'lgan, ya'ni vaqt va resurslarni kam sarflash bilan erishish mumkin bo'lgan bilishni tashkil etish qobiliyati. Maktab o'quvchilarining aqliy rivojlanishi va mazmuniga zamonaviy nuqtayi nazar kognitiv tuzilmalar haqidagi nazariy g'oyalar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u orqali inson atrof-muhit haqida xulosa chiqaradi, keladigan barcha yangi taassurot va ma'lumotlarni tahlil va sintez qiladi. Ular qanchalik rivojlangan bo'lsa, ma'lumot olish, tahlil qilish va sintezlash imkoniyati shunchalik yaxshi tushunadi, idrok etadi. STEAM yondashuvi nafaqat o'rganish metodi, balki fikrlash usuli hamdir. STEAM ta'lim muhitida bolalar bilimga ega bo'lib, shu bilimdan foydalanishni darhol o'rganadilar. Shuning uchun ular o'sib, haqiqiy dunyoda istalgan hayot muammosiga duch kelganda, bu xoh ifloslanish yoki iqlimning global o'zgarishi bo'lsin, bunday murakkab masalalarni faqat turli fanlardan olgan bilimlarga tayanish va birgalikda ishlash orqali hal qilish mumkinligini tushunadilar. Faqat bitta fandan olingan bilimga tayanish yetarli bo'lmay qoladi. STEAM yondashuvi o'rganish va ta'limga bo'lgan munosabatimizni o'zgartiradi. O'quvchilar amaliy ko'nikmalarga e'tibor qaratish orqali irodasini, ijodkorligini, moslashuvchanligini rivojlantiradi va boshqalar bilan hamkorlik qilishni o'rganadi. Ushbu ko'nikmalar va bilimlar asosiy ta'lim vazifasini tashkil etadi, ya'ni ta'lim tizimining bosh maqsadi hisoblanadi. STEAM o'quvchilarda quyidagi muhim xususiyatlar va ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi:

- muammoni keng qamrovli tushunish;
- ijodiy fikrlash;
- muhandislik yondashuvi;
- tanqidiy fikrlash;
- ilmiy metodlarni tushunish va qo'llash;
- dizayn asoslarini tushunish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sayidahmedov N, Ochilov A. Yangi pedagogik texnologiya mohiyati va zamonaviy loyihasi.–T.,1999. –55 b.
2. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. –T.,2003.– 66 b.
3. Tolipov.O'., Usmonboyeva.M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot.– T.: Fan, 2005. –205 b.

Internet manbalari:

1. <http://www.school.edu.ru> - umumta'lim portali (rus tilida)
2. <http://www.alledu.ru> - "Internet ta'lim" portali (rus tilida)

ОБРАЗОВАНИЕ КАК ИНВЕСТИРОВАНИЕ В ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ

Ф.Р.Рузикулов, кандидат психологических наук, доцент
директор центра переподготовки и повышения квалификации кадров народного
образования Навоийской области

Аннотация. В данной статье рассматриваются некоторые вопросы реформирования системы народного образования Узбекистана.

Ключевые слова. Образование, инвестиции, реформа, человек, капитал.

Abstract. In this article discusses some issues of the reforms of Uzbekistan public education system.

Key words. Education, investment, reform, human, capital.

Образование стало жизненно важным фактором в экономических показателях и социальном благосостоянии стран в современном мире. Образование связано с экономикой и рассматривается как ключевой элемент механизма получения большего экономического вознаграждения и социальной мобильности в большинстве стран.

Вложение инвестиций в образование - это вложение инвестиций в будущее, последовательное совершенствование системы образования, предоставление качественного образования и воспитания, подготовку высококвалифицированных кадров.

В последние годы многие страны для поддержания своего научно-технического прогресса и инновационного развития стремились создать образовательные учреждения мирового уровня. Как показывает практика, ведущие страны мира для своего экономического процветания все чаще эволюционируют в сторону экономики, базирующейся на знаниях, меньше полагаясь на традиционные ресурсы. Экономические стимулы, основанные на новых знаниях, активируют экономический рост, улучшают возможности трудоустройства, обеспечивают более высокую заработную плату, повышают конкурентоспособность страны в глобальной окружающей среде. Привлекательные экономические тенденции, преобладающие во многих развитых странах, сильно зависят от инвестиций в образование. Для того, чтобы развивающиеся страны могли наращивать свой инновационный потенциал, необходимы существенные инвестиции в человеческий капитал в сфере образования.

Многими исследователями отмечается важность образования в процессе экономического роста, так как образование воспринимается как основной институциональный механизм производства, накопления и распространения человеческого капитала, и предполагается, что он производит и распространяет рыночные и нерыночные выгоды, внешние и побочные эффекты. При этом инвестиции в образование обеспечивают широкий спектр и разнообразие социальных эффектов:

- ускорение экономического развития;
- решение социальных проблем;
- формирование интеллигенции.

При анализе системы образования Узбекистана можно обозначить четыре основных периода проведения реформ. Первый период реформирования

образовательной системы был с 1992 года по 1997 год, второй период с 1997 года по 2005 и последующие годы, которые обозначились до 2016 года. Третий период с 2017 по 2021 год начало внедрения Стратегии действий по пяти приоритетным направлениям развития Республики Узбекистан, документ утвержден Указом президента Республики Узбекистан. И в настоящем времени начинается четвертый период с 2019 года по 2030 год на основании внедрения «Концепции развития системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года».⁶

В 2019 году согласно Концепции развития системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года основными направлениями развития определены:

- вхождение Республики Узбекистан к 2030 году в ряд первых 30 ведущих стран мира по рейтингу программы оценки учащихся Международного уровня PISA;
- качественное обновление содержания системы непрерывного образования, подготовки, переподготовки и повышения квалификации профессиональных кадров;
- совершенствование методики обучения, поэтапное внедрение принципов индивидуализации учебно-воспитательного процесса;
- укрепление материально-технической базы и повышение эффективности обеспечения бюджетными средствами;
- внедрение современных методов и направлений внешкольного образования в воспитание молодежи и обеспечение ее занятости;
- расширение конкурентной среды в системе народного образования за счет развития государственно-частного партнерства;
- внедрение в практику пяти инициатив, включающих в себя комплекс мер, направленных на создание дополнительных условий для обучения и воспитания молодежи;
- поэтапное повышение заработной платы и материального стимулирования, социальной защиты работников⁷.

Необходимо подчеркнуть, что проводимая Узбекистаном политика в сфере образования направлена на обеспечение последовательной и системной реализации принципов, провозглашенных Конституцией Республики Узбекистан, где гарантировано право на бесплатное общее образование.

Таким образом, важнейшей стратегической целью Узбекистана является вхождение в число развитых государств мира и обеспечение достойной жизни своих граждан. В стране реализуется четкая, ясная и глубоко продуманная программа действий, а принимаемые организационно-правовые и практические, последовательные и системные меры в полной степени способствуют осуществлению демократических, политических и экономических реформ, социальных преобразований, направленных на создание широких возможностей для всеобъемлющей реализации профессионального, интеллектуального и духовного потенциала гражданина и общества в целом.

Литература:

1. Концепция развития системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года.
2. Электронный ресурс (<https://infourok.ru/statya-analiz-sistemi-obrazovaniya-respubliki-uzbekistan-3909294.html>)

⁶<https://infourok.ru/statya-analiz-sistemi-obrazovaniya-respubliki-uzbekistan-3909294.html>

⁷Концепция развития системы народного образования Республики Узбекистан до 2030 года.

МАҲМУД КОШҒАРИЙНИНГ «ДЕВОНУ ЛУҒОТИТ ТУРК» АСАРИДАГИ АДАБИЙ ПАРЧАЛАРНИНГ ЎРГАНИЛИШИ МАСАЛАСИГА ДОИР

Х.Х.Бердиев, СамИСИ доценти, ф.ф.д (PhD)

Аннотация. Инсон капиталига инвестиция қилинишида миллий-умуминсоний қадриятлар даражасида ўрганилаётган асарларнинг таълими ва ёшларда баркамолликни тарбиялаш масаласи алоҳида аҳамият касб этади. Шунга қўра, ушбу мақолада таълим ва қадриятнинг ўзаро алоқадорлиги ҳамда таълимнинг муҳим жараён эканлигига доир мулоҳазалар билдирилган.

Калит сўзлар: таълим, инсон капитали, маданий мерос, манбалар, даврий эҳтиёж.

Аннотация: Особое значение при инвестировании в человеческий капитал имеет воспитание произведений, изучаемых на уровне общенациональных и общечеловеческих ценностей, и воспитание гармонично развитой молодежи. Соответственно, в этой статье обсуждается взаимосвязь между образованием и ценностью, а также важность образования как важного процесса.

Ключевые слова: образование, человеческий капитал, культурное наследие, ресурсы, периодическая потребность.

Annotation: The particular importance of investing in human capital is the upbringing of works studied at the level of national and universal values, and the upbringing of harmoniously developed youth. Accordingly, this article discusses the relationship between education and value, as well as the importance of education as an important process.

Key words: education, human capital, cultural heritage, resources, periodic demand.

Таълим инсоният тарихида энг долзарб масалалар ечимини ўзида мужассам этиб келган. Даврий эҳтиёжлар унга ёндашувда ўзига хос талабларни келтириб чиқарган. Глобаллашув даврида инсон капиталига инвестиция қилиниш таълимга қадриятлар асосида ёндашув масаласи билан ҳам бевосита боғлиқлигини кўрсатади. Шу маънода, аждодларимиз томонидан яратилиб, жаҳон тамаддунига муносиб ҳисса бўлиб қўшилган асарларнинг ўрни алоҳида. Шундай асарлардан бири «Девону луғотит турк»дир. Асар 1915-1917 йилларда Истамбулда чоп этилгач, хорижий шарқшунослар диққатини торта бошлади. Жумладан, Олмон шарқшуноси Броккельман «Девон»даги шеърини парчаларни йиғиб, немисчага ўғирган ҳолда Лейпцигда 1928 йилда нашр этган бўлса, бошқа бир олмон шарқшуноси Ф.Хоммел ҳам шу йили «Девон»даги мақолларни йиғиб, немисчага таржима қилди ва Берлинда эълон қилди. Туркияда Фоуд Купрулузода ва Басим Аталайлар «Девон» устида қизғин тадқиқотлар олиб бордилар. Жумладан, Басим Аталай уни усмонли туркчадан ўғириб, 1939 йилда Анкарада нашрдан чиқарди. Рус шарқшунослари Б.Радлов ва С.Е.Маловлар ҳам «Девон»ни ўрганиш соҳасида салмоқли ишларни амалга оширдилар.

Ўзбекистонда «Девону луғотит турк» билан биринчи бўлиб қизиққан Абдурауф Фитрат ҳисобланади. У XX асрнинг 20-йиллари ўрталарида «Девон»даги барча шеърини парчаларни йиғиб, ўзбек тилига ўғирди. А.Абдурахмоновнинг аниқлашича, Фитрат «Девон»даги шеърини парчаларни илк бор у ёки бу мавзу доирасида гуруҳлаштириб, уларнинг ҳар бирига алоҳида сарлавҳа бериб, 1927 йилда Самарқанд – Тошкентда чоп этилган «Энг эски турк адабиётининг намуналари» китобига қиритди. Жумладан, «Алп Эр Тўнгага бағишланган марсия» 10 та тўртлик, «Қиш ва Ёз» мунозараси 23 та тўртлик, «Ўқ ва Ёй» мунозараси 5 та тўртлик, «Уруш майдони ҳақида» 17 та тўртлик, «Ёз ўйинлари» васфи 6 та тўртлик, «Овдан урушга» 12 та тўртлик ва «Тангут бегининг уруши» 8 та тўртликдан иборат ҳолда тартибланган.

Рус шарқшунос олимаси И.В.Стеблева ҳам Фитрат йўлини тутиб, 1971 йилда эълон қилинган «ХІ асрда туркий шеърий шакллар тараққиёти» («Развитие тюркских поэтических форм в ХІ веке») тадқиқотида «Тангутлар билан жанг» мавзуида 20 та тўртликни, «Ябакулар билан жанг» мавзуида 7 та тўртликни; иккинчи марта яна шу мавзуда 5 та тўртликни, «Алп Эр Тўнга марсияси» мавзуида 11 та тўртликни, «Номаълум қахрамон марсияси» мавзуида 4 та тўртликни ва ниҳоят, «Қиш ва Ёз мунозараси» мавзуида 23 та тўртликни бир тизимга бирлаштирди.

Ўзбек адабиётшуносларидан М.Иброҳимов бу шеърий парчалар замирида ўзбек балладаси илдизларини кўрса, Ш.Холматов ўзбек масал жанри генезисига назар солмоққа уринди. М.Иброҳимов «Ўзбек балладаси» (1974) тадқиқотида «Қиш ва Ёз мунозараси» атрофида 9 та тўртликни, «Кутилмаган жанг» мавзуида 9 та тўртликни уюштириб, қадимий туркий балладанинг илк намуналари сифатида далиллашга интилди. Ш.Холматов эса «Ўрта Осиё халқлари адабиётларида масал жанри» (1989) тадқиқотида «Қиш ва Ёз мунозараси» атрофида 8 та тўртликни уюштириб, туркий масалчиликнинг илк намунаси сифатида талқин қилди.

Шеърий парчалар турли даврларда чоп қилинган «Ўзбек адабиёти антологияси» (1960), тўрт томлик «Ўзбек адабиёти» (I т, 1959, 11-32-б.), «Ўзбек адабиёти бўстони» рукнидаги «Қадимий ҳикматлар» (1987, 59-88-б.), Н.Раҳмонов ва Ҳ.Болтабоевлар тузган кўп томлик «Ўзбек мумтоз адабиёти намуналари» (1-жилд, 2003, 124-141-б.)да қайта-қайта нашр этила бошланди.

С.Муталлибов «Девону луғотит турк»ни ҳозирги ўзбек тилида 1960-1963 йилларда уч томлик сифатида нашрдан чиқарди.

Академик А.Қаюмов беш томлик «Ўзбек адабиёти тарихи»нинг 1-жилди учун «Маҳмуд Кошғарий ва унинг «Девону луғотит турк» асари (1-жилд, 88-92-б.) фаслини ёзиб берди. Шунингдек, Маҳмуд Кошғарий ва унинг асари ҳақида академик Э.Фозилов, Ғ.Абдурахмонов, профессор М.Имомназаров ва бошқалар ҳам маълум кузатишларни олиб борганлар.

Асардаги намуналар маснавий, қасида, ғазал ва қитъа парчалари саналиши мумкин. Уларнинг аксарияти арузнинг ражаз, айримлари рамал, мунсарих, ҳазаж, басит ва мутақориб каби баҳрлари намуналари ҳисобланади. «Девон»даги тўртликлар эса, асосан, бармоқ вазнида ёзилган.

Маҳмуд Кошғарий ўша даврда мавжуд бўлган адабиётшунослик терминларини ифодаловчи атамаларни келтириб ўтган: Этуқ – ҳикоя, эртак (бирор мақсадни шоҳга билдириш, ҳикоя қилиш учун ҳам қўлланилиши айтилган) («Девон», I.Б., 98). Бу атама «эртак» жанри номини билдирувчи терминнинг илк шаклидир. Откўнч – ҳикоя («Девон» 3.Б., 197) ва б.

Демак, бундан, маълум бўладики, туркий халқлар адабиёти ва адабиётшунослигининг тадрижий ривожланишида Маҳмуд Кошғарийнинг «Девону луғотит турк» асари жуда катта илмий-амалий аҳамиятга эга.

Умуман, бугунги ўқувчида миллий ва умуминсоний қадриятларни камол топтиришда мазкур асарнинг ўрни алоҳидадир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Валихўжаев Б. Ўзбек адабиётшунослиги тарихи. – Т.: Ўзбекистон, 1993. – Б. 168.
2. Абдурахмонов А. Туркий адабиётнинг қадимги даври. – Т., 2005. – Б. 242.

ИҚТИСОДИЙ КОМПЕТЕНТЛИКНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ЗАМОНАВИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Ш.И.Низамова, А.Авлоний номидаги ХТТРМХҚТМОИ катта ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада таълим ва фан соҳасига инвестицияларни йўналтириш, кенг қамровли ва чуқур ислохотлар ўтказиш, мамлакат интеллектуал салоҳиятини ривожлантириш иқтисодий ва ижтимоий масалаларни ҳал этиш масалалари тўғрисида фикр юритилади. Мактаб директорининг касбий компетентлиги, касбий-бошқарув фаолиятининг устунлиги, юксак салоҳияти, шахсий фаолияти, тажриба, раҳбар сифатида намуналиги ва юқори даражадаги касбий интелекти орқали мақсадга эришиш масалаларига тўхталади. Иқтисодий компетентликни такомиллаштиришдаги замонавий методларнинг мазмунини ёритилади.

Калит сўзлар: касбий компетентлик, иқтисодий компетентлик, тадқиқот методлари, тарихий-анализ методи, назарий таққослаш — солиштириш, кузатув-таҳлил методи, контент-таҳлил методи.

Аннотация. В данной статье говорится о внедрении инвестиций в область науки и обучения, о проведении обширных инноваций, о развитии интеллектуальных способностей страны и о решении экономических и общественных вопросов. А также рассматриваются профессиональная компетентность директора школы, преимущество его профессионально-управленческой деятельности, высокие способности, личная деятельность, опыт, его способности быть примером в качестве руководителя и достижение своей цели с помощью высокой степени профессионального интеллекта. Освещается роль современных методов при усовершенствовании экономической компетенции.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, экономическая компетентность, методы исследования, метод исторического анализа, метод теоретического сравнения, наблюдательно-анализирующий метод, метод контент-анализ.

Annotation. This article deals with the introduction of investments in the field of science and education, extensive innovations, the development of intellectual abilities of the country and the solution of economic and social issues. It also considers the professional competence of the school principal, the advantage of his professional management activities, high abilities, personal activity, experience, his ability to be an example as a leader and achieving his goal with a high degree of professional intelligence. The role of modern methods in improving economic competence is highlighted.

Key words: professional competence, economic competence, research methods, historical analysis method, theoretical comparison method, observational analysis method, content analysis method.

Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш йўлини давом эттириш, сифатли таълим хизматларига имкониятларни ошириш, меҳнат бозорининг замонавий эҳтиёжларига мувофиқ юқори малакали кадрларни тайёрлаш ҳамда олий таълим муассасалари фаолиятининг сифати ҳамда самарадорлигини ошириш устувор вазифа этиб белгиланди. 2017 йил 27 июлдаги ПҚ-3151-сонли «Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги [3] қарорга асосан иқтисодий ривожланишнинг инновацион йўналтирилганлиги, технологик янгиланишнинг ўсиб бораётган заруриятини инновацион фаолиятда ташкил қилиш

тамойиллари ва таркибий-ташкилий ўзаро алоқаларга аниқ ва мос келишнинг заруратини кўрсатади.

Бугунги кунда мамлакатимиз инновацияга йўналтирилган иқтисодий ривожлантириш йўлини босиб ўтаётган бир вақтда таълим тизимида ҳам бир қатор ислохотлар олиб борилмоқда. Давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёевнинг таълим соҳасига алоҳида эътибор билан ёндашгани, таълим тизимида ислохотларни амалга ошириш сиёсати давлат сиёсатининг энг муҳим устувор йўналиши деб белгилангани мамлакатимизнинг иқтисодий ва ижтимоий соҳалардаги муваффақиятларининг кафолати бўлиши шубҳасиз[1].

Таълим ва фан соҳасига инвестицияларни йўналтириш, кенг қамровли ва чуқур ислохотлар ўтказиш, мамлакат интеллектуал салоҳиятини ривожлантириш иқтисодий ва ижтимоий масалаларни ҳал этишнинг муҳим гарови ҳисобланади. [2] Ривожланган давлатларнинг тажрибасини таълим тизимига жорий этган ҳолда таълимга йўналтирилаётган маблағларнинг иқтисодий самарадорлигини ошириш, битта синфдаги ўқувчи сонининг меъёрдан ортиб кетмаслигини таъминлаш ва ўқувчиларга сифатли транспорт хизматини йўлга қўйиш мақсадида таълим олувчиларга транспорт хизматини кўрсатиш учун енгил автомашиналар ва мактаб автобуслари фаолиятини босқичма-босқич жорий этиш таклиф этилмоқда[2].

Мактаб директорининг касбий компетентлиги – бу шахсий – касбий интеграллашган сифати – раҳбарнинг реал ҳолатларда вужудга келадиган типик касбий муаммоларни ҳал этиши, касбий-бошқарув фаолиятининг устунлиги ва объектив тарзда масалаларни зудлик билан, юксак салоҳияти, шахсий фаолияти, тажрибаси, раҳбар сифатида намуналиги ва юқори даражадаги касбий интелекти орқали мақсадга эришиш даражасидир. Мактаб директори компетентлиги мактабнинг самарали бошқариш ва таълим-тарбия сифатини кўтариш ва таълим муассасида самарадорликни оширишнинг асосий омилidir. Иқтисодий компетентликни такомиллаштиришнинг замонавий технологияларида қуйидаги тадқиқот методидан фойдаланилади [6].

Тадқиқот мантиқига мувофиқ, белгиланган вазифаларни ҳал қилиш учун қўшимча усуллар тўплами ишлатилган: тизим, тарихий ва генетик таҳлил, назарий моделлаштириш, илмий адабиётлар ва ҳуқуқий ҳужжатларни таҳлил қилиш, монографик тадқиқотлар, кузатиш, контент-таҳлил, ижодий фаолият маҳсулотларини таҳлил қилиш, эксперт баҳолаш, ўз-ўзини баҳолаш ва шакллантирувчи эксперимент усули. Шулардан айрим тадқиқот методларига тўхталиб ўтамиз.

Тарихий-анализ методи. Тарихий тараққиётнинг турли даврларида ижтимоий-иқтисодий муносабатлар таълим-тарбиянинг мақсад ва вазифаларини белгилаб берган. Масалан, ижтимоий-иқтисодий шароит, ишлаб чиқаришнинг ривожланиши, илмий-техникавий янгиликлар таълим-тарбиянинг мазмун ва моҳиятига, таълим жараёнини илмий асосда ташкил этиш ва бошқариш услубларини танлашга ўз таъсирини кўрсатади. Бу метод орқали таққослаш ва солиштириш натижасида турли даврлар ўрганилади.

Раҳбарлик фаолиятидаги фарқлар	
Мактаб директори	Замонавий директор (менежер)
бажарувчи кўрсатма бериш талаб қилиш кузатиш ёрддам бериш вазифа қуйиш ўргатиш	йўналтирувчи вазифа қуйиш ўргатиш ёрддам бериш қўллаб-қувватлаш кўрсатмабериш талаб қилиш кузатиш раҳбарлик қилиш ташаббускор

	тадбиркор креатив ўз миссиясига эга аниқ мақсад қўя олувчи раҳбар бошқарувчи

Назарий таққослаш — солиштириш. Таълим тизимларининг ички хусусиятларини аниқлаш, ўхшаш ва фарқли жихатлари ўрганиб, уларнинг таълим тизимидаги умумий хусусиятлари билан боғлиқлик аломатларини ва алоҳида хусусиятлари сабабларини аниқлаш имконини беради. Бу турдаги амалга ошириладиган тадқиқотлар фақат статистик маълумотлар ва анкеталар натижасини таҳлил қилиш билан чегараланиб қолмай, уларнинг ўхшашлик ва алоҳидалик томонларини, фаолият самарадорлигига йўналтирилган тадқиқот ишларини олиб боришга ёрдам беради.

Кузатув-таҳлил методи. Иқтисодий компетентлигини аниқлаш имконини беради. Кузатиш усулининг мақсади, мавжуд омилларни ёритишдангина иборат бўлмай, олдиндан қўйилган мақсад йўналишида аниқланиши лозим бўлган омилларни қидириш ва аниқлашдан иборат. Билвосита кузатиш орқали тадқиқотчининг ҳодисаларни ўрганишга кўпроқ имконияти бўлади, амалга ошира олади. Фаолиятни таҳлил этишда стенограммалар, тақдимотлар, расмлар, диаграммалар, статистик машғулотлардан фойдаланиб раҳбарларда шаклланган иқтисодий компетентликнинг қай даражада шаклланганлиги тадқиқ этилади.

Контент-таҳлил методи. Бу метод ҳужжатларни тўплаш ва улардан илмий мақсадларда фойдаланишни назарда тутди. Илмий изланиш давомида ўтган даврлардаги мактаб директорининг ва бугунги кунда мактаб директори фаолияти таҳлил этилади ва қуйидагича таққосланади. Бу ўз ўрнида ҳужжатлардан фойдаланиш унинг қимматини оширади, объективликни таъминлайди. Тадқиқот давомида ҳужжатлардаги мазмуни таҳлил этилади. Гап мактаб директорининг иқтисодий компетентлиги тўғрисида борар экан иқтисодий компетентликни такомиллаштиришнинг замонавий технологиялари сифатида иқтисодий методни ҳам киритиш мумкин.

Иқтисодий метод. Таълим муассасаси фаолиятини такомиллаштириш, инновацион жараёнларни кучайтириш, яъни ходимларнинг инновацион фаолиятларини ташкил этиш, таълим-тарбия жараёни иштирокчиларининг фаолликларини ривожлантиришда иқтисодий методлардан фойдаланилади. Раҳбарлар томонидан бошқарув жараёнида, ходимларнинг фаолияти тўла ўрганилгандан кейин, фаолиятни такомиллаштириш ва ривожлантириш учун бажариладиган вазифалар режалаштирилади[10].

Бунда раҳбарлар ўз ходимларини фаолиятлари натижаларига кўра рағбатлантириш, мукофотлаш, жазолаш (жарима солиш) ёки моддий ёрдам кўрсатишларида бошқаришнинг мазкур методидан фойдаланишлари зарур бўлади. Давримиздаги янгиликлар ва ўзгаришлар жуда тез рўй бермоқда. Раҳбарларнинг иқтисодий компетентлигини такомиллаштиришга қаратилган замонавий технологиялариш самарадорлигини таъминлашга қаратилган. Меҳнат унумдорлиги эса бошқарув жараёнининг сифатли ташкил этилганини билдиради. Иқтисодий компетентлик раҳбардан иш жараёнида молиявий масалаларни тўғри ташкил этишга ёрдам беради. Бугунги кун мактаб раҳбаридан маънавий саводхонлик, сиёсий саводхонлик, ҳуқуқий саводхонлик, иқтисодий саводхонлик, ижтимоий саводхонлик талаб этилади.

Хулоса қилиб шуни айтиш лозимки, раҳбар таълим муассасасини самарали бошқарар экан, юқоридаги олинган билимларни амалда қўллай олиш лаёқатига эга бўлиши даркор.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти 2018 йил 5 сентябрдаги 5538-сон Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси халқ таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси тасдиқлаш тўғрисидаги ПФ-5712-сон Фармони
3. 2017 йил 27 июлдаги ПҚ-3151-сонли «Олиймаълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарор.
4. Зимняя И.А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования? (Теоретико-методологический подход) // Высшее образование сегодня. 2006. № 8. С. 21–26.

БЎЛГУСИ ТЕХНОЛОГИЯ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИ ТАЙЁРЛАШДА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АХАМИЯТИ

С.Б.Муранов, С.С.Игамов СамДУ ўқитувчилари

Аннотация. Мақолада технология дарслари ва дарсдан ташқари машгулотлар жараёнида ўтмиш тарихий ёдгорликлардан, миллий, моддий, маънавий қадриятлардан, мутафаккирлар меросидан осори атиқалардан, маданий маърифий ютуқлардан самарали фойдаланиш йўллари ёритилган.

Калит сўзлар: касбий маҳорат, технология, тарихий мерос, моддий ва маънавий қадрият, маданий ёдгорлик, донишмандлар, осори атиқалар, таълим тарбия, обидалар, мадрасалар, тарихий ёдгорликлар ансамбллари, гуруҳчалар, ролли ва ишчанлик ўйинлари, мақол, масаллар, доно сўзлар.

Аннотация. В статье описаны способы эффективного использования исторических памятников прошлого, национальных, материальных, духовных ценностей, наследия мыслителей, культурных и образовательных достижений в процессе технологических уроков и внеклассных мероприятий.

Ключевые слова: профессиональные навыки, технология, историческое наследие, материальная и духовная ценность, памятники культуры, мудрецы, артефакты, образование, памятники, медресе, ансамбли исторических памятников, группы, ролевые и деловые игры, пословицы, басни, мудрые изречения.

Annotation. The article describes how to effectively use historical monuments of the past, national, material, spiritual values, the heritage of thinkers, cultural and educational achievements in the process of technological lessons and extracurricular activities.

Keywords: professional skills, technology, historical heritage, material and spiritual value, cultural monuments, sages, artifacts, education, monuments, madrassas, ensembles of historical monuments, groups, role-playing and business games, proverbs, fables, wise sayings.

Таълим-тарбия тизимини янада юксалтириш, унинг миллий асосларини мустаҳкамлаш, замон талаблари даражасига чиқариш узлуксиз таълим тизимининг асосий вазифаларидан биридир.

Ушбу жараёнда педагог кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва касбий маҳоратини такомиллаштиришда маънавий билимларнинг эътиқодга, ахлоқий қоидага айланишида умумтаълим мактабларда ўқувчиларнинг ҳар томонлама баркамол, имони бутун қилиб вояга етишини, Ватани келажагига унинг буюклигига ишонч руҳида тарбиялашни ўргатиш ва ушбу вазифаларни амалга ошириш бўйича ишларда фаол

иштирок этишини таъминлашда тарбиявий ишларни ташкил этишда миллий кадриятларни ўрганиш ишларга жалб қилиш муҳим аҳамиятга эга.

Бўлғуси технология ўқитувчиларини таълим тизимида маънавий фаолиятга методик тайёрлашни яхшилаш учун олий ўқув юртларидаги тегишли фанлар кафедралари ўқитувчилари талабаларни миллий кадриятларимиз, улуғ аждодларимизни маданий ва маънавий ўрганиш орқали, ўқувчиларни улуғ ватандошларимизнинг фидойиликларига, садоқат, буюк келажагимизга ишонч руҳида тарбиялаш бўйича кўникма ва малакаларини шакллантиришни доимий равишда такомиллаштириб боришлари керак.

Бўлғуси технология ўқитувчиларининг умумтаълим мактабида амалий педагогик фаолиятини ўрганиш асосида жамланган маълумотлар ўқитувчини маънавий тарбиялаш бўйича қанчалик назарий билимларни эгаллаган бўлмасин, агар у улуғ мутафаккирлар мерос қилиб қолдирган халқ педагогикаси намуналарида акс этган таълим-тарбия борасидаги қарашлар, ғоялар, урф-одатлар, расм-русумлар ва анъаналар ҳамда таълим-тарбия жараёнида қўлланиладиган усул, восита, кўникма ва малакаларига эга бўлмаган бўлажак кичик мутухассислар келгуси педагогик фаолиятларида бундай сифатларни ўқувчиларда таркиб топтира олмаслиги, уларда тарихий хотирани - ўзликни англашни тарбиялай олмаслиги табиийдир.

Шарқнинг улуғ шоир ва алломаларининг нафақат Марказий Осиё, балки бутун дунё олимларининг диққат эътиборини ўзига жалб этиб келаётган маънавий меросларида жуда кўп педагогик қарашлар акс этган, Масалан «Авесто», «Қуръони карим» ва «Ҳадиси шариф»ларда, халқ оғзаки ижодида, Юсуф Ҳос Ҳожибнинг «Қутадғу билиг», Махмуд Қошғарийнинг «Девону луғотит турк», Захириддин Мухаммад Бобурнинг «Бобурнома», Алишер Навоийнинг «Хамса»лари, соҳибқирон Амир Темурнинг «Темур тузуклари» асари, Носир Хисравнинг «Саодатнома», «Рўшнома», Абулқосим Фирдавсийнинг «Шоҳномаси» Низом ул-мулкнинг «Сиёсатнома», Кайковуснинг «Қобуснома», Бейдабонинг «Қалила ва Димна» каби бебаҳо асарларининг таълим-тарбиявий аҳамияти бекиёсдир. Буюк аждодларимиз меросини ўрганишда таълим олувчиларни изланишга, уларнинг ақлий тафаккурини ривожлантиришга йўналтирилган топшириқларни бажаришга жалб қилиш жуда муҳимдир.

Албатта, ҳозирги кунда таълим муассасаларида маънавий-маърифий ишларни амалга оширишда жиддий эътибор берилади. Аммо, бу борада ҳали янада кўплаб тадбирлар ўтказишга имкониятлар мавжуд. Ушбу маънавий-маърифий тадбирларни амалга оширишда миллий анъана ва байрамлар ташкил этиш таълим олувчиларни миллий анъаналар асосида тарбиялашда муҳим воситадир.

СамДУ мактабгача таълим факултети «Меҳнат таълими», 301, 302 (меҳнат таълими) академик гуруҳларида 2018-2019 ўқув йилининг феврал, март ойларида ўтказилган «Меҳржон ва Наврўз» миллий байрамларида талабалар беллашувлари қуйидагича ташкил этилди:

Тадбирда учта «Билимдон», «Меъморлар», «Хунармандлар» гуруҳлари иккита шарт асосида билимларини синашдилар.

1-шарт - Ҳар бир гуруҳ миллий мерослардан фойдаланган ҳолда ўз жамоасини номларини шарафладилар, бунда жамоалар мутафаккирлар томонидан ахлоқ-одобга оид ҳикматли сўзлардан бошқотирмалар ечишдилар.

2-шарт - Муаммоли топшириқларни ечишда ҳар бир гуруҳга маълум йўналишлар бўйича саволлар берилди.

Юқоридаги шартлар бўйича вақт мезонлар ва тўпланган маълумотлар мазмунига кўра яхши тайёргарлик кўрган жамоалар рағбатлантирилди.

«Билимдон» гуруҳига қуйидаги топшириқлар-саволлар берилди:

1. Савол «Шердор» мадрасаси қачон, ким томонидан, қаерда қурилган ва унда қандай суратлар тасвирланган? **Жавоб:** Шердор мадрасаси (1619-1636-

йиллар) Самарқанд шаҳрида XVII асрда Самарқанд ҳокими Ялангтуш Баҳодирнинг фаолияти билан чамбарчас боғлиқдир. Улкан пештоқ равоғи тепасидаги тимпон диққатга сазовордир: Қизғиш зарҳал шер, оқ охуни кувиб кетмоқда. Куёш бодомқовоқ, қийиқ кўзли доира шаклида тасвирланган. Унинг юзи эса зарҳал ёғду билан хошияланган. 2. **Савол** Бухородаги Лаби ҳовуз ёдгорлиги қачон бунёд этилган? **Жавоб:** Лаби Ҳовуз («ҳовуз бўйида»)-Бухорода XVI-XVII асрларда яратилган. Кўкалдош, Девон Беги мадрасалари ҳамда Девон Беги ҳонақоҳи биноларидан ташкил топган, Нодир беги ҳовузи билан бирлаштирилган. Ансамбль ўлчами, тахминан 150х200 метрдир. 3. **Савол** Улуғбек мадрасаси қайси йилда Бухорода ва Самарқандда бунёд этилган? **Жавоб:** Самарқанд шаҳрида Регистон майдонида Мирзо Улуғбекнинг фармонида биноан 1417-1420 йилларда қурилган бўлиб, унинг сатҳи 81х56 м. атрофидаги ҳудуд эди. Бино лойиҳасининг муаллифи, Қавомиддин Шерозийдир. Бухоро шаҳрида жойлашган Улуғбек мадрасаси XV асрнинг биринчи чорагида яъни 1417-йилда қуриб битказилган. Муҳаммад Тарағай Улуғбектомонидан бунёд этилган. 4. **Савол** Рухобод тарихий обидаси қаерда ва ким томонидан қачон қурилган? **Жавоб:** Рухобод мақбараси, (14-асрнинг 70-йиллари) Рухобод -шайх Бурҳониддин Соғаржий (Соғарж) мақбараси. 5. **Савол** Ҳазрат Дониёр (Даниэл) мақбараси қаерда ва унинг бошқа зиёратгоҳлардан фарқи нимада? **Жавоб:** *Ҳожа дониёр мақбараси - Самарқанддаги меъморий ёдгорлик (20-аср бошларида қурилган). Афросиёб қўргонининг кунчиқар томонида, Сиёб ариғи ёқасида. Авлиё Ҳожа Дониёр қабри устида қурилган. Чўзиқ (15 м га яқин) тўртбурчак тарҳли, пештоқ, беш гумбазли хонадан иборат. Барча динлар вакилларида эъзозланади.* 6. **Савол** Оксарой тарихий обидаси қаерда, қачон, ким томонидан қурилган? **Жавоб:** Оксарой мажмуасини Соҳибқирон Амир Темур ўз она юрти Шаҳрисабзда бунёд эттирган. «Соҳибқирон 1380 йил март ойида (ҳижрий 781 йиллар охири), сичқон йилида Кешнинг ҳушхаво заминида қаср қуришга фармон берди». Саройнинг қурилиши 1380 йили бошланиб 1386 йили тугалланган, лекин пардозлаш ишлари 1404 йилгача давом этган. 7. **Савол** Ёғоч, металл, ганч, суяк ва тош ўймакорлигида асосан қандай нақшлардан фойдаланилади? **Жавоб:** Ислимий (ўсимликсимон), гирих (геометрик), рамзий. 8. **Савол** Шоҳизинда нима дегани ва ансамблида зиналарни санаганда нима учун ўзгариб туради? **Жавоб:** Шоҳизинда ансамблининг шаклланиши эрамининг XI асрларидан бошлангандир. Шоҳизинда сўзининг маъноси «тирик шоҳ» бўлиб, қарийиб минг йилдан буён бу ном халқ ўртасида яшаб келмоқда. 9. **Савол** «Дилба ёру-у, даст-ба қор» тариқати асосчиси Баҳоуддин Накшбандий хазратларининг қабри, зиёратгоҳи қаерда жойлашган? **Жавоб:** Бухоро вилояти Когон туманида. 10. **Савол** Челябинск вилоятининг Троицк шаҳридаги Темур минораси қачон бунёд этилган ва у яна қандай ном билан аталади? **Жавоб:** Челябинск вилоятида XIII-XIV асрларда бунёд этилган, Россиядаги ягона Амир Темур минораси «Амир Темур минораси-минтақанинг дашт қисмида жойлашган энг сирли ёдгорликлардан ҳисобланади. У XIII-XIV асрларда қурилган. 11. **Савол** Абдулазизхон мадрасаси қачон, ким томонидан бунёд этилган ва унинг меъмори ким бўлган? **Жавоб:** Бухородаги ёдгорликлардан бири бўлган Абдулазизхон мадрасаси аштархонийлар бешинчи вакили Абдулазизхоннинг буйруғи билан меъмор Мимҳокон Хўжа Муҳаммадамин томонидан 1652-йилда қурилган. 12. **Савол** Бухородаги Абдуллахон мадрасаси қачон қайси меъмор томонидан қуририлган ва у яна қандай ном билан аталган? **Жавоб:** Абдуллахон мадрасасининг бунёд этилиши ўрта асрларнинг сўнги даврида, яъни (1588-1590 йиллар)га тўғри келади. 13. **Савол** Алишер Навоийнинг қайси асарида наққош Моний таърифланган? **Жавоб:** Ҳамса, «Фарҳод ва Ширин» достони.

«Меъморлар» гуруҳига қуйидаги топшириқлар-саволлар берилди:

1. **Савол** Бухородаги Модарихон Мадрасаси қачон, ким томонидан бунёд этилган? **Жавоб:** Модарихон Мадрасаси Бухорода (1566-1567 йиллар.). Иккаласи Қўшмадраса мажмуасига киради. Модарихон Мадрасаси Абдуллахоннинг онаси шарафига қурилган. 2. **Савол** Гўри мир (Гўри Амир) мақбараси қаерда, қачон, ким

томонидан бунёд этилган? **Жавоб:** Амир Темур макбараси, Гўри Амир (14-аср охири - 1405 йиллар.) - Самарқанддаги меъморий ёдгорлик. Халқорасида Гўри Амир ёки Гўри Мир (Мир Саййид Барака) деб номланиб келинади. Муҳаммад Султонхалокбўлғач (1403 йил), Амир Темурунинг хотирасига макбара куриш ҳақида фармон берди. 3. **Савол** Бухородаги Мирараб мадрасаси қачон, ким томонидан бунёд этилган? **Жавоб:** Бухородаги «Мир Араб» мадрасаси биносини милодий (1530-1536 йиллар) (ҳижрий 936-942 йиллари) шайх Мир Араб қурдирган. Халқ орасида «Мир Араб» номи билан машҳур бўлган бу олимнинг асл исми Саййид Абдуллоҳ Яманийдир. 4. **Савол** Бобурнинг қайси асарида меъморлик тарихига оид фактлар топиш мумкин? **Жавоб:** Бобурнома. 5. **Савол** Бухородаги Нодир Девонбеги мадрасаси пештоғида нима тасвирланган? **Жавоб:** Нодир Девонбеги мадрасаси 1622-йилда барпо этилган ва қуёшга интилаётган афсонавий семурғ қушлари моҳирона акс эттирилган. 6. **Савол** Абулқосим мадрасаси қачон, қаерда, ким томонидан қурдирилган? **Жавоб:** Абулқосим мадрасаси-Абулқосим эшон, Маъдихон қози, Янги маҳалла мадрасаси деб ҳам аталган. Абулқосим эшон 1850-йилда қурдирган, шу сабабли унинг номи билан ҳам аталади. Бинонинг энг эски қисми-хонақоҳи Мўйи Муборак Абулқосимнинг отаси Эшонтўраҳон томонидан 1820-йилда бунёд этилган. 7. **Савол** Сурхондарёдаги Жарқўрғон минорасининг меъмори ким бўлган? **Жавоб:** Сурхондарё вилояти Жарқўрғон тумани Минор қишлоғида жойлашган меъморий ёдгорлик (1108-1109 йиллар) меъмор номи Али ибн Муҳаммад. 8. **Савол** Сурхондарёдаги Искандар кўприк қачон, ким томонидан қурилган? **Жавоб:** Искандар кўприк- Кумқўрғон туманида Термизни Чағаниён ва Ҳисор билан боғловчи қадимий савдо йўлида Бан-дихонсой устига қурилган. Искандар кўприкнинг қурилган даври номаълум. Абдуллаҳон даври (1557-1598 йиллар)да қайта таъмирланган. 9. **Савол** Ичан қалъа қачон, қаерда ва ким томонидан бунёд этилган? **Жавоб:** Ичан қалъа-Хиванинг ички қалъа (Шаҳристон) қисми. Ичан қалъа шаҳарнинг Дишан қалъа (ташқи қалъа) қисмидан кунгурадор девор билан ажратилган. Ичан қалъага 4 дарвоза (Боғчадарвоза, Полвондарвоза, Тош дарвоза, Отадарвоза)дан кирилган. Хоразм халқ меъморлигининг ажойиб обидалари: мадраса, масжид, саройваминоралар, асосан, Ичан қалъада. Ундаги меъморий ёдгорликларнинг яратилиш тарихи, асосан, 4 даврга тааллуқли: биринчиси Хоразмнинг қадимий давридан то мўғуллар истилоси даврига қадар, иккинчиси Хоразмнинг 1220- йилдаги мўғуллар истилосидан кейин тикланиш даври. Учинчи даври XVI-XVII асрларгача келади. 10. **Савол** Хоразмдаги Калта минор қачон, ким томонидан бунёд этилган? **Жавоб:** Минора 1853 йилда Муҳаммад Аминхон томонидан қурилган. 1855-йил тўхтатилган. 11. **Савол** Шаҳрисабздаги Оқсарой деворларига қандай тасвирлар ишланган? **Жавоб:** Деворлардаги ранглар жилоси, тарихий, фалсафий, диний мавзудаги, қуфий, сулс ва исломий ёзувлар ҳамда геометрик нақшларнинг ўзаро уйғунлиги бинога жозиба бағишлаб туради. Тунда ой ёруғида рангларнинг жилоланиб, оқариб кўриниши сабабли бу кўшк Оқсарой деб аталган. 12. **Савол** Ҳунармандларнинг пири «Ҳазрати Довуд» зиёратгоҳи қайси вилоят, туманда жойлашган? **Жавоб:** Самарқанд вилояти Нуробот туманида. 13. **Савол** Гиламчиликда қандай маҳсулотлар тайёрланади? **Жавоб:** Жулқирс, хуржун, гилам, олача ва бошқалар.

«Ҳунармандлар» гуруҳига берилган муаммоли топшириқлар:

1. **Савол.** Хивадаги Мозори Шариф мадрасаси қачон, ким томонидан қурдирилган? **Жавоб** Мозори шариф мадрасаси - Хивадаги меъморий ёдгорлик (1882 йил). Муҳаммад Раҳимхон II (Феруз) буйруғи билан уста Қаландар Кочим қурган. 2. **Савол** Бухородаги Минораи Калон қачон бунёд этилган? **Жавоб:** Минораи Калон бунёд этилиши ўрта асрларнинг ривожланган даврига (XII аср), аниқроғи, 1127- йилга тўғри келади. 3. **Савол** Ҳиндистондаги қайси макбара пештоқларида устодлар: Муҳаммад Шариф Самарқандий, Ота Муҳаммад Бухорийларнинг табаррук номлари ёзилган? **Жавоб:** Тож Маҳал. 4. **Савол** Барокхон мадрасаси қайси асрда ким томонидан бунёд этилган? **Жавоб:** Барокхон мадрасаси (1502-1770 йиллар) ораллигида босқичма-босқич қурилган, кейин яхлит бир иморат шаклини олган. 5. **Савол** Хивадаги Мозори Шариф

мадрасаси қачон, ким томонидан курдирилган? **Жавоб:** Мозори шариф мадрасаси - Хивадаги меъморий ёдгорлик (1882-йил). Муҳаммад Раҳимхон II (Феруз) буйруғи билан уста Қаландар Кўчим қурган. 6. **Савол** Бухоро арки қачон ва кимлар томонидан қурилган ва қайта таъмирланган? **Жавоб:** Бухоро арки милоднинг бошларида қурилади бошланиб, XVI асрда Шайбонийлар сулоласи даврида ансамбл ҳолига келган. Арк қалъасининг барпо этилиши эрон подшоҳи ва турк аёлининг фарзанди Сиёвуш номи билан боғлиқдир. 7. **Савол** Шахрисабздаги Оксарой қачон, ким томонидан бунёд этилган ва унда қандай суратлар тасвирланган? **Жавоб:** Оксарой- Шахрисабздаги меъморий ёдгорлик. Амир Темур қурдирган (1380-1404 йиллар). 8. **Савол** Исмоил Сомоний мақбараси қерда жойлашган ва у қачон ким томонидан бунёд этилган? **Жавоб:** Исмоил Сомоний мақбараси ўрта асрларда (IX-X аср), (864-868 йиллар) оралиғида, ҳозирги Бухоронинг эски шаҳар қисмида қурилган. 9. **Савол** Хўжа Исмоил ал-Бухорий хазратларининг буюк хизматлари моҳияти нимадан иборат? **Жавоб:** 800000 дан зиёд асл ҳадисларни, уларнинг шарҳини ёддан билганлар. 10. **Савол** Бешикчиликда ишлатиладиган асосий материал нима? **Жавоб:** Тол, тут, ёнғоқ ҳодалари, бўёқ, тахталар. 11. **Савол** «Кўкалдош» мадрасаси қачон, қерда ким томонидан қурилган? **Жавоб:** «Кўкалдош» мадрасаси Тошкент шаҳридаги тарихий обидалардан бири бўлиб, «Кўкалдош» мадрасасини (1551-1575 йиллар) орасида Дарвешхон қурдирган. 12. **Савол** Ҳунармандчиликнинг асоси, дебочаси нима? **Жавоб:** Наққошлик, чизмачилик. 13. **Савол** Анжомасозликда нималар тайёрланади? **Жавоб:** Отларнинг, эшак, туяларнинг эгар, юган, жабдуқлари.

Тадбир давомида ҳар бир гуруҳчаларга берилган муаммоли топшириқлар жавобларини топишда дастлаб белгиланган гуруҳчалар аъзолари иштирок этсаларда кейинчалик эса, (Яъни, мураккаблари ёки тўғри топилмаган) саволлари ечимларини топишда барча қатнашчилар иштирок этадилар.

Ўз фикрларини баён этдилар, айтилган жавобларни кенгайтирдилар, баҳсларда фаол иштирок қилдилар. Қатнашчиларнинг «Билимдон», «Меъморлар», «Ҳунармандлар» гуруҳларининг жавобларини ва уларга қуйилган балларни эшитгач, дунёқарашининг кенгайиши кутилади. Чунки, ҳар бир муаммоли топшириқнинг ечимларини топишда миллий қадриятлардан ҳисобланган, тарихий обидалар, муқаддас зиёратгоҳлар, қадамжолар, буюк мутафаккирлар мақбаралари, уларнинг асарлари, хизматлари эслаб ўтилди.

Ўқув-тарбиявий жараёнда миллий қадриятлардан самарали фойдаланиш, аввало, ўқитувчи ва ўқувчиларнинг бу ҳақдаги тушунча ва тасаввурларини билимларини, дунёқарашини кенгайтиради, уларда миллий узиқни англаш орқали фахрни уйғотади, сўнгра ана шу қадриятларнинг янада сайқалланишига, янгиланишига, ҳамда келажак авлодга етказилишида муҳим ўрин тутди.

Ушбу мақолада миллий, моддий қадриятларнинг бир кўриниши сифатида халқ ҳунармандчилиги турлари, соҳалари ҳам қаралди.

Хулоса қилиб айтганда, тарбиявий ишлар жараёнида талабаларгга маънавий мерослар ва миллий қадриятлар билан изчил таништириб бориш орқали уларнинг касбий, шахсий маҳоратини оширибгина қолмай, ёшлар онгига миллий қадриятларимизни сингдириш орқали уларни маънавий-ахлоқий тарбиясида самарали натижаларга эришишга имкон беради.

Адабиётлар:

1. И.А.Каримов. Баркамол авлод-Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори-Т.: Шарқ 1997. Олий Мажлиснинг IX сессиясида сўзлаган нутқи. 29-август. 20 бет.
2. Халқ бадиий ҳунармандчиликлари ва амалий санъатини янада ривожлантириш давлат йўли билан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари тўғрисида. Ўзбекистон республикаси Президенти фармони. Т.: Тошкент оқшоми газетаси 1997 йил. 2-апрел Н 38. 2-бет.

3. Ўзбекистон республикаси миллий қомуси –Т.: Қомуслар бош таҳририяти, 2014, 470 бет.
4. Алишер Навоий.Маҳбуб-ул қлуб.-Т.:Сано-стандарт. 2018, 191 бет.

ADABIYOT O‘QITISHNING UZVIYLIK VA UZLUKSIZLIGINI TA’MINLASH – O‘QUVCHI KOMPETENSIYALARINI SHAKLLANTIRISH OMILI

G.Sh.Fayzullayeva, Samarqand viloyati XTXQTMOHM dotsenti, pedagogik fanlari
bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

N.Sh.Fayzullayeva, Samarqand viloyati Urgut tumani 60-maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada o‘quvchi shaxsini takomillashtirishda adabiy ta’limning roli, adabiyot o‘qitishda uzviylik hamda uzluksizlik tamoyiliga amal qilish orqali boshlang‘ich sinf mashg‘ulotlarini tashkil etishning shart-sharoitlari yoritilgan. Shuningdek, o‘quvchilarda tayanch va umumpredmet, predmet kabi kompetensiyalarni shakllantirishga adabiy ta’limning sifat va samaradorligini oshirish orqali erishish mumkinligi asoslangan.

Kalit so‘zlar: adabiy ta’lim, tayanch kompetensiyalar, umumpredmet, uzviylik va uzluksizlik tamoyili, iqtidor, uzluksiz ta’lim.

Annotation. The article deals with the main role of literary education in the improvement of pupil’s personality, it describes conditions of lessons’ organizations by means of using non-stop and continuous tendencies in teaching literature. Moreover, it has been based on possibilities of the formation of competence of the basis and current subject, subject by means of the improvement of quality and efficiency in the literary education.

Key words: stage literary education, basis competences, current subject, non-stop continuous tendencies, talent, and continuous education.

Istiqbolimizning bosh tamoyili vazifalaridan eng muhimi sifatida – komil insonni tarbiyalash vazifasi qo‘yilgan. Bu kabi mas’uliyatli vazifani tarbiya vositasi hisoblangan adabiyot va boshlang‘ich ta’limda o‘qish fani orqali amalga oshirish muhimdir. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim o‘quvchilarda mustaqillik, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lish, tashabbuskorlik, mediaresurslar va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan o‘z faoliyatida oqilona foydalana olish, ongli ravishda kasb-hunar tanlash, sog‘lom raqobat ko‘nikmalarini shakllantiradi, ta’lim berishda uzviylik hamda uzluksizlik tamoyiliga amal qilishni ta’minlaydi. Adabiyot fani inson hayotida zarur bo‘lgan tayanch, umumpredmet, predmet va xususiy kompetensiyalarni rivojlantirishda muhim omil sanaladi. Insonning ko‘pincha tegishli faoliyat sohalarida erishadigan ijobiy natijalarining asosiy omili – bu uning yetarlicha bilim va tasavvuri mavjudligida ekanligi ko‘pgina ilmiy tadqiqot ishlarida isbotlangan.

Chuqur bilimga asoslangan holda mahoratni oshirib borish uslubi hisoblangan kompetent yondashuv va kompetentlikni shakllantirish muammosi yetakchi olimlar I.Zimnaya [2], B.A.Bolotov, P.L.Borisov [1], T.V.Ivanov, G.N.Podchalimov, V.V.Serikov, B.D.Elkonin, B.To‘raev [5], N.A.Muslimov, B.Karimova[3], X.Q.Qarshiboyev [6] kabi qator olimlarning ishlarida o‘rganilgan va bir qancha tavsiyalar tizimi ishlab chiqilgan.

Kompetentlik o‘z ichiga kompetensiyalar tizimini qamrab olib, shaxsning amaliy vaziyatlarda faol ishtirok etishi va ularning ratsional yechimini izlab topishda o‘zini o‘zi takomillashtirish qobiliyatlari bilan uzviy bog‘liq. Pedagog olimlarning ta’kidlashicha, kompetentlik ma’lum holat xususida to‘g‘ri mulohaza yuritishga imkon beradigan bilimga ega bo‘lish, dalil isbotli fikr, kishining muayyan sohada saviyasini ifoda etish darajasidir. Kompetentlik insonga muayyan masalalarda fikr bildirish, ma’lum qarorlarni ishlab chiqishda

ishtirok etishi yoki mustaqil ravishda qaror qabul qilishi imkonini beradi. A.Zimnaya [2] esa kompetentlikning asosiy uchta guruhini ajratib ko'rsatadi:

1. O'quv bilish kompetensiyasi.
2. Axborot kompetensiyasi.
3. Kommunikativ va tadqiqotchilik kompetensiyasi.

Kompetensiyaviy ta'limni amalga oshirish uchun o'tiladigan darslar ham kompetent bo'lishi kerakligini ta'kidlagan olim B.N.Turdiyev kompetent darsning mezonlariga to'rt daraja beradi. Darajalarning birinchi ikkitasi o'qituvchi tomonidan darsning elementlarini rejalashtirish va analiz qilish ko'nikmasini qayd etadi. Uchinchisi, o'qituvchining o'z rejasini qanchalik savodli ravishda amalga oshirishini bildiradi. Eng yuqori to'rtinchi darajaga nazariya va amaliyotni to'la egallagan, dars jarayonida sinfda ro'y bergan o'zgarishga e'tibor qaratgan, darsning turli komponentlarini vaziyatga qarab o'zgartiradigan pedagog erishadi[4].

O'quvchilar boshlang'ich ta'limda o'qish va adabiyot fani doirasida keng miqyosdagi loyihalar, masalan, ijodiy, ma'lum bir tabiat hodisasini yoki voqealar rivojini kuzatish, amaliy tajribalarni olib borish, turli hayotiy vaziyatlarda tadqiqotlar o'tkaza olish kabi amaliy loyihalarni bajaradilar. Shu sababli o'qituvchi tomonidan umumiy o'rta ta'lim va uzluksiz ta'lim tizimining asosiy bo'g'ini hisoblangan boshlang'ich va umumiy o'rta ta'limda adabiyot fanini o'qitish jarayoniga o'quvchilarning ijodiy tashabbusi va bilish faoliyatini rivojlantiradigan hamda adabiy ta'limni zamonaviy ishlab chiqarishning ilmiy asoslari bilan bog'laydigan ta'lim metodlari joriy etilishi kerak.

Umumiy o'rta ta'limda adabiyot hamda boshlang'ich ta'limda o'qish fanini o'qitishning uzviyligi va uzluksizligini ta'minlash, adabiy ta'limning sifat va samaradorligiga erishish hamda adabiyot fanini o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirishda quyidagi omillarni e'tiborga olish maqsadga muvofiqdir:

- adabiyot darslarida o'quvchining o'zlashtirish imkoniyati bilan taqdim etilgan bilimlar, topshiriqlar, vazifalarning hajmi va qiyinchilik darajasi orasidagi ziddiyatlarni aniqlash;
- darsda o'quvchining vaqt budjeti bilan bog'liq muammolarini aniqlash va tavsiyalar berish;
- adabiyotga oid nazariy tushunchalarni bayon qilishda interfaol metodlarni qo'llash bilan bog'liq muammolar va ularning yechimlarini aniqlash;
- har bir dars mashg'ulotining texnologik xaritasini ishlab chiqish va dars jarayonida qo'llaniladigan metodlarning o'rinini belgilab olish;
- an'anaviy ta'lim va pedagogik texnologiyalarga asoslangan darsning maqsadlari va ularni amalga oshirishdagi farq bilan bog'liq muammolarni o'z vaqtida hal qilib olish;
- darsda o'quvchining mantiqiy, badiiy va amaliy tafakkurini rivojlantirishni amalga oshirish;
- o'quvchilarni hamkorlikda ta'lim olishlarida o'z-o'zini boshqaruvini takomillashtirish;
- har bir mashg'ulotda yangi tushunchani bayon qilishdan avval o'tilgan mavzularga oid uzviylik va uzluksizlikni ta'minlovchi suhbatlar o'tkazish.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi kun ijtimoiy talablariga javob beradigan komil insonni tarbiyalashda adabiy ta'limga kompetensiyaviy yondashish hamda dars mashg'ulotlarini ushbu yondashuvga xos metodlardan foydalangan holda tashkil etish ko'zlangan natijaga olib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Борисов П.П. Компетентностно деятельностный подход ш., Модернизация содержания общего образования.//Стандарты и мониторинг в образовании. – 2003. -№ 1. С. 58-61.

3. Muslimov N.A. Karimova B.M. Kasb ta'limi o'qituvchilarining amaliy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – T.: «Iqtisodiyot» nashriyoti, 2012.

4. Turdiev N.Sh., Akbarova S.N. O'quvchilarda kompetensiyani shakllantirishga yo'naltirilgan darslarni ekspertiza qilish mezonlari to'g'risida./Toshkent: «Ta'lim texnologiyalari», 2016., 2-son, 2-5 b.

5. To'ranov B. «Axborot kompetentligi» tushunchasi, uning mazmuni va tarkibiy qismlari/Pedagogik ta'lim. – 2013. - № 6. 32-33 b.

6. Qarshibonov Q.H. Oliy ta'lim bitiruvchisining kompetentligini aniqlash mezonlari bo'yicha ayrim mulohazalar./Pedagogik ta'lim. – 2010. - № 1. 29-31 b.

TA'LIM - TARBIYA TIZIMIDA TAYANCH KOMPETENSIYALAR

Sh.Ergasheva, G.Naxalova, Jomboy tumani 40-IDUM o'qituvchilari

Annotatsiya. Ta'limni isloh qilish uchun eng muhim narsa tayanch kompetensiyalarni belgilab olish kerak ekanligi, bu esa, o'z navbatida, ta'lim oluvchilarning muvaffaqiyatli ravishda ishlay olishlari va so'ngra oliy ta'lim olishlari uchun zarurligidir.

Kalit so'zlar: kompetensiya, raqamli kompetentlik, tadbirkorlik, tashabbuskorlik, loyiha.

Аннотация: В статье раскрыто значение определения и формирования ключевых компетенций в реформировании образования для успешной работы учащихся и получения высшего образования.

Ключевые слова: компетенция, цифровая компетенция, предпринимательство, инициатива, проект.

Annotation: The most important thing for educational reform is to identify core competencies, which, necessary for successful work of students, and then getting higher education.

Key words: competence, digital competence, entrepreneurship, initiative, project.

O'zbekistonda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar jahon standartlariga javob beradigan ta'lim tizimini shakllantirish va sifatini oshirishga yo'naltirilgandir. Islohotlarni o'tkazishning zarurligi shundaki, respublikamiz jahon hamjamiyatida o'z o'rnini topishi, ilmiy-texnika rivojlanishidan orqada qolmasligi uchun jahon andozalariga mos keladiga salohiyatli kadrlar tayyorlash muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Shunga ko'ra «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» ishlab chiqildi.

Umumiy o'rta ta'lim, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi va Oliy ta'limda o'rganiladigan fanlar orasida uzviylik va uzluksizlik ta'minlash maqsadida barcha fanlar bo'yicha DTS ishlab chiqildi, o'quv dasturlari asosida yaratilgan darsliklar tajriba-sinovdan o'tkazilib, hayotga tatbiq etildi. Xo'sh, «kompetensiyavi yondashuv» o'zi nima?

«Competence» so'zi «to compete» so'zidan kelib chiqqan bo'lib, «musobaqalashmoq», «raqobatlashmoq», «bellashmoq» degan ma'noni beradi. So'zma-so'z tajriba qilinganda, «musobaqalashishga layoqatlilik» ma'nosida keladi.

O'tgan asr oxirida o'tgan ta'lim bo'yicha xalqaro kongressda pedagog-olim Jak Delorf ta'lim tayanadigan to'rtta ustunni ta'riflab bergan: **bu – bilishni o'rganish, bajarishni o'rganish, birgalikda yashashni o'rganish.**

Kompetensiyalarni ishlab chiqaruvchi asosiy mutaxassislardan biri B.Xutxamer «Yevropa yoshlari ega bo'lishi kerak bo'lgan» beshta tayanch kompetensiyalarning ta'riflarini keltiradi. Bu kompetensiyalar quyidagilardan iborat:

- ijtimoiy va siyosiy kompetensiyalar: jamoada qaror qilishda qatnashish va uhaqda javobgarlikni his etish;

- ko'p madaniyatli jamiyat hayoti bilan bo'g'langan kompetensiyalar: ta'lim orqali yoshlarda madaniyatlarda kompetensiyalarni, ya'ni boshqalarni hurmat qilish, boshqa madaniyatga, tilga va dinga ega bo'lgan insonlar bilan birgalikda yashay olish kabi zaruriy xislatlarni singdirish kerak;

- og'zaki va yozma muloqotga kirishish bilan bo'g'liq kompetensiyalar: bunda o'z ona tilidan tashqari yana boshqa tilni bilish ham muhimligi ko'zda tutiladi;

- jamiyatni axborotlashtirish bilan bo'g'liq kompetensiyalar: ommaviy axborot vositalari orqali tarqatilayotgan axborotlarga nisbatan tanqidiy munosabatda bo'lish, uning kuchli va kuchsiz tomonlarini ajrata bilish uchun axborot texnologiyalarni bilish;

- kasbiy va ijtimoiy hayot taqozosiga ko'ra butun hayoti davomida uzluksiz ravishda o'qib-o'rganib borish.

2006-yil 18-dekabrda Yevropa parlamenti va Kengashi uzluksiz ta'lim uchun quyidagi tayanch kompetensiyalarni tavsiya qildi:

1. O'z ona tilida muloqot qila olish;
2. Chet tilida muloqot qila olish;
3. Matematik kompetentlik hamda fan va texnika sohasidagi asosiy kompetensiyalar;
4. Raqamli kompetentlik;
5. O'qishni o'rganish;
6. Ijtimoiy va fuqarolik kompetensiyasi;
7. Tadbirkorlik va tashabbuskorlik tuyg'usi;
8. Madaniyatdan xabardor bo'lish va uni ifodalash;

Hozirgi paytda ko'pgina Yevropa mamlakatlari ushbu kompetensiyalar asosida ta'lim tizimini yaratgan. Britaniyada olti ta tayanch kompetensiyalar asos sifatida olingan. Asosiy kompetensiyalar:

- muloqotga kirishish;
- hisob-kitoblar yuritish;
- axborot savodxonligi;

AQSH da 1980-yillarda ta'lim standartlari ishlatila boshlandi. Ma'lumki, AQSH da ta'lim markazlashtirilmagan. Shunga ko'ra, ta'limga doir ko'pgina masalalar har bir shtat tomonidan hal qilinadi.

Germaniyada 1970-yilda o'tkazilgan tadqiqotlarning butun mamlakat bo'yicha past natija ko'rsatganidan keyin ta'lim standartlari va dasturlari ishlab chiqila boshlandi. Nemislarning standartida ta'lim tizimida asosiy e'tibor o'quvchilarda tayanch malakalar va kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lib, o'quv dasturi ortiqcha bilimlar bilan to'ldirib tashlanmagan. Germaniyada 2004-yildan boshlab maktab ta'limi standartlari majburiy hisoblanadi.

Rossiyada ta'lim standartlari 1992-yilda ishlab chiqildi, 1993-yildan vaqtinchalik ta'lim standartlari ishlab chiqila boshlandi. 2000-yildan boshlab davlat ta'lim standartlarining birinchi avlodi (umumiy ta'lim) va ikkinchi avlod (oily ta'lim uchun) ishlab chiqila boshladi.

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi va O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazining 2013-yil 4-iyundagi «Umumta'lim fanlari bo'yicha uzluksiz ta'limning Davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlarini ishlab chiqish to'g'risida» gi qaroriga asosan umumiy o'rta, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida o'qitiladigan 16 ta umumta'lim fanlari bo'yicha ijodiy guruhlar tuzildi. Ijodiy guruhlar kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan umumta'lim fanlari bo'yicha uzluksiz ta'limning Davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturlari tayyorlandi.

Ana shunday zaruriy kompetensiyaviy zaruriyatlar asosida ishlab chiqilgan dasturlar bo'yicha, tabiiyki, darsliklar qaytadan ko'rib chiqilmoqda va maqsadga muvofiq o'zgartirishlar kiritilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ishmuhammedov R. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. - T., Nizomiy nomidagi TDPU, 2009.
2. O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'g'risidagi qonuni», Toshkent, 1997.
1. Ziyonet.uz

PEDAGOG FAOLIYATIDA KOMPETENTLIK DARAJASINING AHAMIYATI

***D.O.Yusupova**, Samarqand ixtisoslashtirilgan olimpiya zaxiralari maktab-internati o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kun pedagog faoliyatida kompetentlik darajasining ahamiyati keng yotirilgan.

Kalit so'zlari: kasbiy kompetentlik, shaxsiy kompetentlik, kreativ kompetentlik, informatsion kompetentlik, o'qituvchi, dars.

Аннотация. В данной статье широко раскрыто значение уровня компетентности в педагогической деятельности.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, личная компетентность, творческая компетентность, информационная компетентность, учитель, урок.

Annotation. This article widely reveals the importance of the level of competence in pedagogical activity.

Key words: professional competence, personal competence, creative competence, information competence, teacher, lesson.

Ta'lim jarayonida o'qituvchi o'zining tutgan o'rnidan oqilona va odilona foydalanib, o'quvchilarda uyushqoqlik, mehnatsevarlik, o'zaro hurmat kabi axloqiy fazilatlarni, o'qishga ongli munosabat, o'z faoliyatini maqsadli yo'lga qo'yish kabi aqliy sifatlarni, shu bilan birga, o'z diqqatini boshqarish, xulqini idora etish, o'zini tuta bilish, qiyinchiliklarni yengish kabi irodaviy fazilatlarni shakllantirishi lozim.

O'qituvchi darsni qanchalik ijodiy tashkil etishga urinmasin, o'quvchilarning aqliy faolligi ta'minlamasa, o'zaro hamkorlik yo'lga qo'yilmasa, ma'naviy barkamol insonni, shaxsni talab darajasida tarbiyalash ishida kamchiliklar saqlanib qolaveradi.

Davlatimiz tomonidan pedagoglar malakasini oshirishga katta e'tibor qaratilib, oliy toifali mutaxassislar safini kengaytirishga bo'lgan talab ortib bormoqda. Bugungi kunda o'qituvchining o'z malakasini oshirib borishi, zamonaviy texnologiyalar bilan qurollanishi eng dolzarb muammolardan biridir. Zamonaviy maktab o'qituvchisining xislatlari, uning ijodiy faoliyatida shakllanib, asosan, amaliy ishlarda, pedagogik tajribalarni egallash jarayonida o'sib-rivojlana boradi.

Hozirgi jamiyatimizda o'qituvchining mustaqil ravishda bilimlarni egallab, o'z malakasini oshirib borishi – bir tomondan o'qituvchilar faoliyatining borgan sari naqadar muvaffaqiyatli takomillashib borayotganligini ko'rsatsa, ikkinchi tomondan, muhim vazifa ekanligidan dalolat beradi, chunki bu kechiktirib bo'lmas jarayon shaxsni intellektual qashshoqlikdan qutqarib qoladi.

Pedagoglik kasbi, ma'lumki, har kimning ham qo'lidan kelavermaydi. Pedagogik faoliyatda yutuqlarga faqat shu kasbga qiziqqan, shu faoliyat bilan shug'ullanishga moyil, kasbiy kompetentlikka ega bo'lgan pedagoglarga erisha oladi. Biz quyida pedagogning kompetentlik darajasi haqida fikr yuritamiz.

Kompetentlik (lot. competens) – faoliyat talablariga mos kelish, yaroqlilik, layoqatlilik. Mutaxassisning kasbiy kompetentligi – uning kasbiy tayyorgarligi va kasbiy yetukligini baholovchi mezon hisoblanadi.

Kasbiy kompetentlik tushunchasiga nisbatan ilmiy doirada turli munosabatlar ilgari suriladi. U mehnat subyektiga nisbatan aniq faoliyat talablari yoki aynan, subyekt aniq faoliyatining o'ziga xos jihatlariga nisbatan munosabatini tavsiflovchi xususiyat sifatida qo'llaniladi. Masalan, tadqiqotchi olim E.F.Zeer kasbiy kompetentlikning funksional taraqqiyotini tadqiq qilish, kasbiy kamolotga erishish chog'ida kompetentlikning turli ko'rinishlari integratsiyalashib borishini va ularning kasbiy muhim shaxs sifatleri bilan aloqasi kuchayib borishini ko'rsatdi. Xususan, kasbiy kompetentlikning asosiy darajalariga kasbiy tayyorgarlik va tajriba, o'zini o'zi anglash, o'z kuchiga ishonish, o'zga insonlar tomonidan ko'rsatilgan kamchiliklarni to'g'ri qabul qilish va shu kabi boshqa kasbiy kamolotni belgilab beruvchi shaxs xususiyatlarini kiritadi. Yuqorida qayd etilgan fikrlarning tahlili pedagogning kasbiy kompetentligini shaxsiy, ijtimoiy, kreativ, metodik kompetentlik kabi qator o'ziga xos xususiyatlar majmuasi sifatida to'liq izohlanishiga imkon beradi.

Shaxsiy kompetentlik – shaxsning ijtimoiy dunyoqarashi, ilmiy va intellektual salohiyati, kreativligi, shaxslararo muloqot – munosabatlariga faol kirisha olishi, muammolarni hal etishga turlicha yondashuvi, kasbiy faoliyat talablariga muvofiq shaxsiy va kasbiy sifatlarining shakllanganlik darajasi, faol hayotiy va fuqarolik pozitsiyasining qaror topganligi kabi mezonlar bilan belgilanadi.

Metodik kompetentlik – o'quv-tarbiya va boshqaruv jarayonlarini samarali tashkil etishning shakl, metod va vositalarini bilish, o'zlashtirish, amalda qo'llash, kasbiy faoliyat natijalarini kvalimetrik tahlil eta olish, ilg'or pedagogik va xalqaro tajribalarni o'rganish, o'quv-tarbiya jarayonini loyihalashtirish, muvaffaqiyatli amalga oshirish ko'nikmalari bilan tavsiflanadi.

Kreativ kompetentlik (inglizcha «create» – yaratuvchanlik, ijodkorlik) – yangilik yaratish, ijodkorlik, tashkilotchilik kabi ko'nikmalarga ega bo'lishdir. Kreativ kompetentlik faqat yangi g'oyalarni yaratish uchungina emas, balki shaxsning hayot tarzi yoki ichki dunyosining rivojlanishida muhim o'rin tutadi.

Informatsion kompetentlik – zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida shaxsiy va kasbiy faoliyati bilan bog'liq ma'lumot, axborotlarni mustaqil izlash, tahlil qilish, tanlash, qayta ishlash va zaruriy axborotlarni uzatish ko'nikmalarining shakllanganlik darajasidir.

Mazkur jarayonlarda pedagog shaxsining kasbiy faoliyat sohasiga yo'nalganligi, shaxsiy imkoniyatlari, kasbiy bilim, malaka, ko'nikmalari, kasbiy sifatlar va mehnat tajribasi o'rtasidagi uyg'unlik va innovatsion jarayonlarning faoliyat sohasiga nisbatan integratsiyalashuvini ta'minlanishi innovatsion kompetentlikni rivojlantirishdagi yetakchi omillar sifatida baholanadi.

Yoshlarni o'qitish va tarbiyalash kabi murakkab masalalarni muvaffaqiyatli hal qilish ko'p jihatdan o'qituvchining g'oyaviy e'tiqodi, professional mahorati, bilimdonligi, madaniyati va kompetentligiga bog'liq ekan bugungi kun o'qituvchilari o'z kasbiga ma'suliyat bilan yondashishlari, ota-onalar va xalq ishonchini o'lashlari uchun o'z ustida tinimsiz ishlab, bilimlarini boyitib, tajribalarini oshirib borishlari lozim. Zamonaviy pedagog o'quvchiga ta'sir etish, uning istaklarini, e'tiqodini, qiziqishi va imkoniyatlarini shakllantira bilishi kerak. Zero, zamonaviy maktabga yuksak ma'naviyatli, faol, izlanuvchan pedagog – ustoz kerak.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Muslimov N.A.va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Monografiya. – T.: «Fan va texnologiya» nashriyoti, 2013.
2. Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov.D.M., To'rayev A. B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari – Toshkent, 2015.

YOSHLARDA MILLATLARARO MUNOSABATLARNI TA'MINLASHNING ESTETIK XUSUSIYATLARI

H.K.Xudoyberdiyeva, SamDCHTI mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada millatlararo munosabatlar rivojlanishi jarayonlarining O'zbekiston yoshlari estetik ongida namoyon bo'lish jihatlari falsafiy tadqiq etilgan. Unda yoshlarning estetik axloqiy madaniyatini yuksaltirish masalalari yoritilgan. Yoshlarda estetik didni tarbiyalash, go'zallikni baholash imkoniyatining oshib borishi ularda atrof-muhitda sodir bo'layotgan jarayonlarni voqea va hodisalarni tahlil eta olish kabi xususiyatlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: globallashuv, millat, millatlararo munosabatlar, ma'naviyat, madaniyat, san'at, yoshlar, estetika, estetik ong, mafkura, tarbiya, dunyoqarash, falsafa.

Аннотация. В статье философски рассматриваются аспекты развития межэтнических отношений в эстетическом сознании молодежи Узбекистана. В нем рассматриваются вопросы повышения эстетической и нравственной культуры молодежи. Развитие эстетического вкуса у молодых людей, повышение способности ценить красоту, умение анализировать процессы и события, происходящие в окружающей среде.

Ключевые слова: глобализация, нация, межэтнические отношения, духовность, культура, искусство, молодежь, эстетика, эстетическое сознание, идеология, воспитание, мировоззрение, философия.

Annotation. The article philosophically explores the aspects of the development of interethnic relations in the aesthetic consciousness of the youth of Uzbekistan. It covers the issues of raising the aesthetic and moral culture of young people. The development of aesthetic taste in young people, the increase in the ability to appreciate beauty, the ability to analyze the processes and events that take place in the environment.

Key words: globalization, nation, interethnic relations, spirituality, culture, art, youth, aesthetics, aesthetic consciousness, ideology, upbringing, worldview, philosophy.

Tarixiy taraqqiyotning turli davrlarida ma'lum sohalarda umumiy layoqatni shakllantirgan estetik tarbiya, estetik tafakkurning ta'sirini inkor etib bo'lmaydi. Bu jarayon insonlarning umumiy dunyoqarashida, ijtimoiy hodisalarga munosabatida aks etadi. Ushbu xilma-xillik millatlar o'rtasidagi munosabatlarda estetik xususiyatlarni ochib berishga xizmat qiladi.

Yoshlarda millatlararo munosabatlarni ta'minlashning estetik xususiyatlari to'g'risida gapirganda, avvalo, estetik xususiyat, estetik tarbiya masalalariga e'tibor qaratish joiz.

Estetik tarbiya - shaxsning voqelikka estetik munosabatini shakllantirishning maqsadli jarayoni. Bunday munosabat insoniyat jamiyatining paydo bo'lishi bilan bir qatorda, odamlarning moddiy va ma'naviy faoliyati sohasida ham shakllanadi. Bu ular haqiqatda go'zallikni idrok etishi, tushunishi, zavqlanishi, insonning estetik ijodini rivojlantirishi bilan bog'liq. Shuningdek estetik tarbiya - insonning voqelikdagi va san'atdagi go'zallikni tushunish, anglab yetish, tushunish va qadrlash imkoniyatlarini oshiradi. O'z-o'zidan estetik tarbiya inson hayot faoliyatining barcha sohalarda estetik boylik yaratish (ma'naviy va moddiy) qonuniyatlariga tayanadi.

Estetik tarbiya — estetik idrokni rivojlantirish, axloqiy munosabatlarni muvofiqlashtirishga xizmat qiladi. Bunday rivojlanish yoshlarda estetik tuyg'ularni uyg'onishiga, atrof-muhitda sodir bo'layotgan jarayonlarga estetik imkoniyatlardan kelib chiqib javob berishiga imkoniyat yaratadi.

Yoshlarda estetik didni tarbiyalash, go'zallikni baholash imkoniyatining oshib borishi ularda arof-muhitda sodir bo'layotgan jarayonlarni voqea va hodisalarni tahlil qilishga yordam beradi. Bu esa o'z-o'zidan ijtimoiy muhitga o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmaydi. Estetik didni shakllantirish birmuncha murakkab masala, sababi har bir inson o'zining estetik qarashlarini amalda to'g'ri deb hisoblaydi. Har bir insonning estetik didi boshqa insonning estetik didi bilan mos kelmasligi mumkin. Eng asosiysi, tarixning turli davrlarida turli insonlarning estetik didini zamonaviy qarashlarga bog'lab tahlil qilish muhim. Yoshlarda estetik munosabatlar tarbiyasi ularning faol harakatlarini o'z ichiga olgan jarayonlarda aks etadi.

Odamlarning estetik tuyg'ulari ularning hayotidagi voqea va hodisalarga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Go'zallikni ko'rish, tushunish, tahlil qilish va yaratish qobiliyati insonning ma'naviy dunyosini yanada qiziqarli va mazmunli bo'lishiga zamin yaratadi. Insonga eng yuqori darajada hayotdan zavqlanish imkonini beradi. Boshqacha aytganda, insonning sodir bo'layotgan voqealarga munosabati uning estetik qarashlarida o'z aksini topadi.

Insonga nafaqat san'at, madaniyat, ma'naviyat balki voqelikning estetik tomonlari ham ta'sir qiladi. Ish, ijtimoiy munosabatlar, mehnat jamoasi, atrof-muhit, xulq-atvor, hayot, tabiat va boshqalar. Haqiqatni anglash va estetik fikrlash orqali inson o'z ongida ijtimoiy ideallarni taniydi, mustahkamlaydi va odamlar bilan munosabatlarni rivojlantiradi.

Bugungi kunda axloqiy tarbiyani estetik tajribaga tayanmasdan tasavvur qilib bo'lmaydi. Ijtimoiy munosabatlar natijasida vujudga kelgan va hayotda aks etayotgan axloqiy tasavvurlar, tajribalar, izlanishlar, e'tiqod va hayot ideallarini shakllantirishga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Demak, O'zbekiston jamiyatida yoshlar o'rtasida millatlararo munosabatlarning rivojlanishi estetik xususiyatlar bilan uzviy bog'langan. Unga ko'ra yoshlarning ta'lim-tarbiyasida asosiy vosita sifatida estetik tushunchalardan (insonparvarlik, milliy xususiyat, idrok, hissiyot va boshqalar) foydalanish milliy munosabatlarning ijobiy yechimini ta'minlaydi.

Har qanday vaziyatda ham jamiyatda yuz berayotgan evolyutsion o'zgarishlar yoshlarga u yoki bu darajada ta'sir ko'rsatadi. Shunday ekan ularda ma'naviy, ijtimoiy va madaniy ehtiyojlarni qondirish muhim. Bunday vaziyatda millatlararo munosabatlarni yodda tutish zarur. Milliy istiqlol g'oyasi darsligida ta'kidlanganidek: «Adolatli milliy siyosat olib borilganida ko'p millatlilik maqsadimiz yagonaligini, taqdirimiz birligini, hamjihatlik zarurligini tushunishga yordam beradi, umuminsoniy g'oyalarning ustuvor bo'lishini, shaxsiy manfaatlarni to'g'ri anglab olishni osonlashtiradi. Aksincha, milliy munosabatlarga ziyraklik va noziklik bilan yondashmaslik, umummilliy tamoyillarga biroz e'tiborsizlik ham tinchlik va barqarorlikka ta'sir ko'rsatishi mumkin».

Ma'lumki, nafaqat O'zbekiston balki butun dunyoda yashaydigan xalqlarning milliy o'zini-o'zi anglash jarayonining shakllanishi, shuningdek, ushbu jarayon bilan bog'liq murakkab munosabatlar bosqichma-bosqich shakllanib boradi. Mazkur jarayon yoshlarga o'ziga xos murakkab vazifalarni yuklaydi. Bunday vaziyatda ko'pmillatli mamlakatimizda yoshlarda estetik tarbiyaning roli o'ta muhim hisoblanadi. Agar ta'lim-tarbiya jarayoni ko'pmillatlilik xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilsa millatlararo munosabatlar barqaror taraqqiyotni ta'minlovchi vosita rolini bajarishi mumkin.

Hozirgi kunda yoshlarda millatlararo munosabatlarning shakllanishi va rivojlanishida millatlararo bag'rikenglik g'oyalarini rivojlantirish zarur. Dunyoda sodir bo'layotgan vaziyatni ko'radigan bo'lsak millatlararo munosabatlarda boshqalarning fikriga nisbatan murosasizlik, xudbinlik, shuhratparastlik kabi salbiy holatlar kuzatilmoqda. Shuningdek, milliy nuqtayi nazardan murosasizlik, boshqa millatlarning his-tuyg'ularini hisobga olmaslik, o'zini-o'zi anglashning quyi darajasi, boshqa millatlarga munosabatning salbiy ko'rinishi jiddiy bahs-munozaralarga sabab bo'lmoqda. Bunday vaziyatda millatlar o'rtasida sog'lom muloqotni shakllantirish asosiy vazifalardan hisoblanadi. Fikrimizcha, bu maqsadga erishishning asosiy yo'li yoshlarda estetik tafakkurni, estetik dunyoqarashni shakllantirish va rivojlantirish orqali maqsadga erishish mumkin.

Yoshlarda millatlararo munosabatlarni ta'minlashda estetik xususiyatlarni ta'minlash millatlararo munosabatlardagi inqirozli vaziyatlarni yengib o'tishning kalitidir. Boshqacha aytganda, yoshlarda tinchlikda yashash ko'nikmalarini shakllantiruvchi vosita deyish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – T.: O'zbekiston, 1-jild, 2017.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: «Ma'naviyat», 2008.
3. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – T.: O'zbekiston, 1-jild, 2017.
4. G'aybullayev O. Shaxs ma'naviy kamoloti va estetik madaniyat. – T.: Chashma print, 2008.
5. Maxmudova G.T. Yoshlarda estetik tafakkurni shakllantirishda san'atning go'zallik paradigmasi//»Yoshlar ma'naviy-axloqiy ongini rivojlantirishning ustuvor masalalari» respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – T.: Ijod-print. 2019.

ЎҚУВЧИЛАРНИ МАНТИҚИЙ ФИКРЛАШГА ЎРГАТИШДА АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАРНИНГ ЎРНИ

*А.Қ.Самъяев, Самарқанд вилояти ХТХҚТМОҲМ ўқитувчиси,
О.У.Эргашев, Жиззах вилояти ХТХҚТМОҲМ ўқитувчиси*

Аннотация. Ушбу мақолада халқ таълимидаги ислохотлар, анъанавий ва ноанъанавий таълим ҳамда ўқувчиларни мантиқий фикрлашга ўргатишда амалий машғулотларнинг ўрни тўғрисида маълумотлар берилган ҳамда мисоллар келтирилган.

Калит сўзлар: ислохотлар, анъанавий таълим, ноанъанавий таълим, интерфаол методлар, мантиқий фикрлаш, масштаб, масофа.

Аннотация. В данной статье изложены проблемы реформирования народного образования, традиционные и нетрадиционные методы обучения, а также роль практических заданий в обучении учеников логическому мышлению.

Ключевые слова: реформы, традиционное обучение, нетрадиционное обучение, интерактивные методы, логическое мышление, масштаб, расстояние.

Annotation. This article describes information about reforms of public education, interactive technique, traditional and unconventional education, and teaching logical thinking.

Key words: reform, traditional education, unconventional education, interactive techniques, logical thinking, scale, distance.

Ўзбекистоннинг миллий мустақиллиги жамиятнинг иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ҳаётида туб ўзгаришлар содир бўлишига олиб келди. Республикамиз иқтисодиётнинг барча соҳаларида, шу жумладан, таълим тизимида ҳам кучли ўзгаришлар, ислохотлар амалга оширилмоқда.

Таълим-тарбия соҳасини модернизациялаш, ўқув жараёнида замонавий педагогик ҳамда ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш, ўқитувчиларнинг касбий маҳорати ҳамда уларнинг билим, кўникма ва малакасини оширишга катта эътибор қаратилмоқда. Фанларни ўқитишда интерфаол методлардан, дарсликлар, ўқув қўлланмалари, электрон манбалар, монографиялар, хорижий адабиётлар ва интернет маълумотларидан фойдаланилган ҳолда дарс ўтиш бугунги куннинг талаби бўлиб қолмоқда. Таълимда узок вақт анъанавий дарс ўтиш усулларида фойдаланиб келинди. Бу нафақат юртимиз учун, балки собиқ иттифок парчаланишидан сўнг, мустақиллигини қўлга киритган давлатларда, шу жумладан,

Шарқий Европа давлатлари таълими учун ҳам хос эди. Бу давлатларнинг барчасида назарий билим кучли ўқитилиб, амалий билимлар эса кучсиз ўқитилган. Бундай дарс ўтиш усули бугунги кунда самара бермай қўйди. Шунинг учун бугунги кунда таълимда анъанавий дарс ўтиш усуллари билан биргаликда, замонавий дарс ўтиш усуллари ҳам кенг фойдаланилмоқда. Бугунги куннинг асосий талаби ўқувчиларда фанлар кесимида мантикий фикрлашни ўргатишга қаратилган. Ўқувчиларда табиий фанлар кесимида мантикий фикрлаш лаборатория ва амалий машғулотларсиз шаклланимайди. География дарсларида ўқувчиларни мантикий фикрлашга ўргатишда амалий машғулотларнинг ўрни катта. Қуйида география фанидан масштаб мавзуси билан боғлаб амалий машғулотлардан намуналар бердик.

Масштаб бу – жойдаги масофанинг чизмада, план ва харита тасвирланганда неча марта кичрайтирилганлигини кўрсатувчи каср сондир. Масалан: харитада 1:1000000 масштаб берилган бўлса, харитада тасвирланаётган ҳудуд 1000000 марта кичрайтирилган ҳисобланади. Масштаблар 3 хил бўлади (сонли, номли, чизиқли). Масштабда энг муҳим нарса сонли масштабни номли масштабга, номли масштабни эса сонли масштабга айлантиришдир.

Агар сонли масштабни номли масштабга айлантираётганимизда сонли масштабда ноллар сони 5 та ва ундан ортиқ бўлса, орқадаги 5 та нол ўчирилади ва номли масштаб километрда берилади. Масалан : 1: 1000000 сонли масштабни номли масштабга айлантираемиз. Бунда орқадаги 5 та нолни ўчираемиз ва харитада 1 см. масофа 10 км. га тенг эканлигини аниқлаштирамиз.

Агар сонли масштабда ноллар сони 5 тадан кам бўлса, орқадаги 3 та нол ўчирилади ва номли масштаб метрда берилади. Масалан : 1: 30000 сонли масштабни номли масштабга айлантираемиз. Бунда орқадаги 2 та нолни ўчираемиз. Демак, харитада 1 см. масофа 300 м. га тенг экан.

Масала: Карим Ўзбекистоннинг чекка тоғли туманларидан бирида яшайди. Каримлар яшайдиган қишлоқ денгиз сатҳидан 1300 метр баландда жойлашган. Қишлоқдаги мактаб Каримлар уйидан 2400 метр узоқликда жойлашган. Карим ҳар куни мактабга бориб келиши учун йўлга 1 соат вақт сарфлайди.

1-савол: Каримларнинг уйи билан мактабгача бўлган масофа 1:10000 масштаби харитада қанча см. га тенг эканлигини топинг.

- A. 2.4 см
- B. 5.7 см
- C. 42 см
- D. 24 см

Дастлаб биз сонли масштабни номли масштабга айлантириб оламиз. Сонли масштабда ноллар сони 5 тадан кам бўлгани учун , орқадаги 2та нолни ўчираемиз. Демак харитада 1 см. масофа 100 метрга тенг экан. 2400 метрли масофани 100 метрга бўламиз. Жавоб: Д - 24 см.

2- савол: Карим қадам ўлчагич (шагомер) ёрдамида мактабга бориб келиши учун 12000 қадам ташлаганини аниқлаган бўлса, унинг ўртача қадам узунлигини топинг(см. да ҳисобланг)

- A. 60 см
- B. 50 см
- C. 40 см
- D. 35 см

Биз, энг аввало, Каримнинг мактабга бориб келиш масофасини топамиз. Бориш – 2400 метр, келиш -2400 метр бўлса, жами масофа 4800 метрга тенг экан. 4800 метр масофани см. га айлантирсак, 480000 см. бўлади. Энди 480000 см. масофани 12000 қадам сонига бўламиз: $480000 : 12000 = 40$. Жавоб : С - 40 см

Юқоридаги саволлар 5- синф ўқувчилари учун эди. Шу ва шунга ўхшаш мисоллар орқали уларда мантикий фикрлашни ўргатиб, фанга бўлган қизиқишларини

орттирамиз.Таълим сифат-самарадорлигини оширишда, ўқувчиларда фанлар кесимида мантикий фикрлашнинг шаклланишида ўқитувчининг ўрни жуда катта. Бунинг учун ўқитувчи, биринчи навбатда, ижодкор бўлиши, фанни чуқур билиши, ахборот коммуникацион технологиялардан фойдалана олиши, ўз устида ишлаши, таълим янгиликларини фаолиятида қўлламоғи керак.

Адабиётлар:

1. Абдуллаев И.Х., Сафаров Н.И., Алимқўлов Н.Р. География фанини ўқитишда замонавий ёндашувлар ва инноватциялар. – Т.: 2017.: 108 б.
2. А.Қ.Самяев, Қ.С.Ярашев, Б.Б.Эшқувватов География фанидан амалий машғулотлар ўтказиш методикаси. –Самарқанд, 2018 йил. 76 б.

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ КЛЮЧЕВЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ

К.Р.Фатуллаева, *Преподаватель Бухарского областного регионального учебного центра повышения квалификации и переподготовки кадров народного образования*

Аннотация. *Ушбу мақолада интерактив таълим усулларининг ўқитиш усуллари ва назарий асослари таҳлил қилинади.*

Калит сўзлар: *интерактив, индивидуализацияланган, ўз-ўзини синаб кўриш, ижобий ўзаро боғлиқлик, шахсий ўзаро ҳамкорликни қўллаб-қувватловчи жавобгарлик.*

Аннотация. *В этой статье анализируются методы обучения и теоретические основы интерактивных методов обучения.*

Ключевые слова: *интерактивные; индивидуализированные, самотестирование, позитивная взаимозависимость, личная ответственность, содействующее взаимодействие.*

Annotation: *Interactive teaching methods as a means of forming key competencies. This article analyzes the teaching methods and theoretical foundations of interactive teaching methods.*

Key words: *interactive; personalized, self-testing, positive interdependence, personal responsibility, facilitating interaction.*

Компетентностный подход при организации образовательного процесса требует от преподавателя изменения процесса обучения: его структуры, форм организации деятельности, принципов взаимодействия субъектов. Это означает, что приоритет в работе педагога отдается диалогическим методам общения, совместным поискам истины, разнообразной творческой деятельности. Все это реализуется при применении интерактивных методов обучения. Преимущества интерактивных методов обучения: пробуждают у обучающихся интерес; поощряют активное участие каждого в учебном процессе; обращаются к чувствам каждого обучающегося; способствуют эффективному усвоению учебного материала; оказывают многоплановое воздействие на обучающихся; осуществляют обратную связь (ответная реакция аудитории); формируют у обучающихся мнения и отношения; формируют жизненные навыки; способствуют изменению поведения.

В настоящее время педагоги классифицируют все методы обучения на следующие категории: сосредоточенные на преподавателе; интерактивные; индивидуализированные; основанные на опыте. Методы обучения, сосредоточенные на преподавателе, включает в себя:

Программированное задание – выполненное обычно в формате текста, ставит задачу развития специфических умений и навыков, таких, например, как правильное употребление медицинской терминологии или решение типовых математических задач.

Учебно-методический модуль – отдельный модуль учебного курса или тренинга, основанный на специально организованном выполнении заданий, обеспечивающем управление студентом при совершении им различных действий с разнообразными учебными материалами.

Самотестирование – тесты для само тестирования даются студентам, чтобы они могли определить, какие именно навыки и умения им нужно совершенствовать.

Обучение с использованием компьютерных программ (CAI) – все учебные материалы преобразуются в электронный формат и размещаются в компьютере. Метод могут включать в себя все аспекты трех предыдущих методов.

Методы обучения на основе опыта включают в себя:

Полевые опыты – работа непосредственно «на рабочем месте», с опытным гидом. Преподаватель может использовать для подготовки студентов лекции или демонстрации.

Клинические опыты – проводятся в расположении клиники под руководством и контролем преподавателя.

Лабораторные работы – проводятся в лаборатории под руководством преподавателя. **Ролевые игры** – студентам дается описание какой-либо ситуации и характеристики действующих в ней лиц. Студент выбирает роль одного из действующих лиц и старается вести себя так, как этот человек вел бы себя в заданной ситуации.

Имитационные игры – имитация реальных ситуаций, взятых из практики, в упрощенной форме.

В настоящее время очень много говорят о необходимости применения интерактивных методов обучения. Они предполагают со обучение, причем и студенты и учитель являются субъектами учебного процесса. Учитель часто выступает лишь в роли организатора процесса обучения, лидера группы, создателя условий для инициативы студентов. Интерактивная деятельность на занятиях базируется на пяти основных элементах: позитивная взаимозависимость, личная ответственность, содействующее взаимодействие, навыки совместной работы и работы в группах. Интерактив исключает доминирование как одного выступающего, так и одного мнения над другим. В ходе диалогового обучения студенты учатся критически мыслить, решать важные проблемы на основе анализа обстоятельств и соответствующей информации, взвешивать альтернативные мнения, принимать продуманные решения, участвовать в дискуссиях, общаться с другими людьми. Следует отметить важность применения интерактивных методов обучения с позиций современности, так как именно эти методы развивают качества, требуемые работодателями, и общественные навыки, необходимые для общего развития человека. Интерактивные методы обучения позволяют активизировать использовать громадный образовательный потенциал студентов, внести в учебный процесс элементы состязательности и использовать все свойства.

Использование интерактивных методов обучения способствует коммуникации как между преподавателем и студентами, так и между самими студентами в классе или вне его – в удаленных аудиториях и других точках. Какой именно интерактивный метод должен быть выбран и как его использовать, определяется целями обучения.

Литература:

1. Н.Н.Азизходжаева. Педагогические технологии в подготовке учителя. -Т., 2000.
2. Аванесов Р.И, Сидоров В.Н. Очерк грамматики русского литературного языка. 4.1. М., 2005. - 122 с.

TA'LIMDA SAVIYALI TABAQALASHTIRISHNI SAMARALI AMALGA OSHIRISH SHARTLARI

Sh.S.Xayitmuradov, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. Bu maqolada matematikani shaxsga yo'naltirilgan o'qitishda saviyali tabaqalashtirish texnologiyasi bayon etiladi. Bundan tashqari, ta'limning variativligi hamda o'quvchilarning shaxsga yo'naltirilgan o'qitish sharoitlarida tarbiyalash masalalarini amalga oshirish bo'yicha tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: saviyali tabaqalashtirish, shaxsga yo'naltirish, mutaxassislik tabaqalashtirish, ziyraklar, uchburchak.

Аннотация. В данной статье излагается технология уровневой (профильной) дифференциации при личностно-ориентированном обучении математике. Кроме того, излагаются вариативность образования, а также рекомендации по реализации воспитательных вопросов в условиях личностно-ориентированного обучения учащихся.

Ключевые слова: уровневая дифференциация, ориентация на личность, профильная дифференциация, смекалкиным, треугольник.

Annotation. In the essence technology on level differentiations in the lichnostno-focused training to the mathematician. Besides, are stated a number of offers on realization of problems of education in the conditions of variability of formation, and also the lichnostno-focused training of pupils.

Key words: level differentiation, personality orientation, profile differentiation, savvy, triangle.

O'zbekiston Respublikasining kadrlarni tayyorlash milliy dasturi [1] da ta'lim sistemasini insonparvarlashtirish, uning har bir ta'lim oluvchi shaxsiga yo'naltirilganligi e'tiborga olingan. Bunga o'quvchi va talabalarning barcha ta'lim bosqichlarida barcha o'quv yurtlarida o'quv-tarbiya jarayonini tabaqalashtirish va individuallashtirish bilan erishilishi mumkin.

O'quvchi va talabalarning barcha ta'lim bosqichlarida o'quv-tarbiya jarayonini tabaqalashtirish va individuallashtirish deganda shunday rivojlanish, tarbiya va ta'lim tizimini tushunamizki, bunda har bir ta'lim oluvchi umumiy ahamiyatga ega va doimiy o'zgaruvchi hayotiy sharoitlarga moslashish imkoniyatini ta'minlovchi, ularning qiziqishlari eng yuqori darajaga javob beruvchi, dunyoqarash va ilmshunoslik yo'nalishlariga kafolatli e'tiborni qaratish huquqiga ega bo'ladi.

Matematika o'qitishda o'quv-tarbiya jarayonini tabaqalashtirish va individuallashtirish o'quv tarbiya jarayoni xususiyati bilan shartlangan Matematika fani obyektiv olganda eng murakkab o'quv fanlaridan hisoblanadi va uni o'rganish ko'pgina o'quvchilarda qiyinchiliklar uyg'otadi [2,3]. Shu bilan birga o'quvchilarning ma'lum qismi bu fanni o'rganishga qobiliyat va qiziqishlariga ega.

Matematika o'qitish har bir ta'lim oluvchining shaxsiga yo'naltirish o'quv-tarbiya jarayonini tabaqalashtirish va individuallashtirish, har bir ta'lim oluvchining ehtiyojlari va qiziqishlarini hisobga olishni talab etadi. Bunda matematika bo'yicha o'quv-tarbiya jarayonini tabaqalashtirishning ikkita asosiy turini ajratish mumkin:

1) saviyali tabaqalashtirish; 2) mutaxassislik tabaqalashtirish.

Saviyali tabaqalashtirish bir sinfdagi yoki akademik guruhda bir o'quv dasturi va bir darslik bo'yicha ta'lim oluvchilarning turli qat'iylik va murakkablik saviyalarida materialni o'zlashtirishlarida namoyon bo'ladi.

Bunda asosiysi majburiy tayyorgarlik saviyasi hisoblanadi. Unga erishish uchun o'quv fani mazmuniga qo'yiladigan minimal zarur talablarni bajarish lozim bo'ladi. Shu asosda materialni o'zlashtirishning yanada yuqori saviyasi shakllanadi.

Quyida biz matematika fanini o'rganishda tabaqalashtirilgan ta'limni tashkil etishda o'qituvchi faoliyatiga doir umumiy tarzda berilgan uslubiy tavsiyalarni keltiramiz.

Dars yoki amaliy mashg'ulotda tabaqalashtirilgan ish uslubiyati. Sinfda yoki akademik guruhda uchta o'quvchilar kichik guruhi bor deb faraz qilinadi, bular: 1-guruh – kuchsiz bilim saviyasiga ega o'quvchilar (ya'ni «3» va undan past bahoga o'qiydigan o'quvchilar), ularni shartli ravishda «sanoqchilar» deb ataymiz; 2-guruh – o'rtacha bilim saviyasiga ega o'quvchilar (ya'ni «4» va undan past bahoga o'qiydigan o'quvchilar), ularni shartli ravishda «yechuvchilar» deb ataymiz; 3-guruh – yuqori bilim saviyasiga ega o'quvchilar (ya'ni «4» va «5» undan yuqori bahoga o'qiydigan o'quvchilar), ularni shartli ravishda «ziyraklar» deb ataymiz:

I bosqich. Uy vazifasini tabaqalashtirish.

Sanoqchilarga ta'limning majburiy natijalariga mos keluvchi topshiriqlarni taklif etish mumkin.

Yechuvchilarga yanada murakkab masala qo'shiladigan xuddi shunday topshiriqlar beriladi.

Ziyraklarga turli o'quv qo'llanmalaridan, darslikdan qo'shimcha topshiriqlarni berish mumkin.

II bosqich. Mashg'ulotlardan o'quvchilar bilimlarini hisobga olish. Bu bosqichda sinf yoki akademik guruhda maslahatchilarni ajratish mumkin – bular ziyraklar guruhidagi o'quvchilar. Dastlab o'qituvchi ularning ishini tekshiradi, so'ngra maslahatchilar o'qituvchiga boshqa o'quvchilar ishlarini tekshirishga yordam beradilar.

III bosqich. Bazaviy takrorlashni tashkillashtirish. O'qituvchi nazariy materialni o'zlashtirishdagi bilimlaridagi kamchiliklarni bartaraf etadi, o'quvchilar mustaqil va nazorat ishlarda yo'l qo'ygan kamchilik va xatolarni tushuntiradi. Takrorlash rejalashtirilayotgan material doskaga yoziladi. Har bir guruhga topshiriqlar turlicha beriladi.

Sanoqchilarga – «Berilgan javoblardan to'g'risini tanlang», «.....da xatoni to'g'rilang»

Yechuvchilarga – «.... amal bajariladigan qoidani ayting», «....yechimni yakunlang»

Ziyraklarga «Yo'l qo'yilgan xato sababini tushuntiring», «Berilgan masalada foydalaniladigan tushunchalar ta'riflarini ayting».

IV bosqich. O'tilgan materialni o'zlashtirishni tekshirish. U o'z-o'zini tekshirish va maslahatchilar ishini qamrab oladi.

V bosqich. Yangi materialni o'rganish. Ziyraklarga majburiy topshiriqlardan ijodiy topshiriqlarga o'tadilar.

Yechuvchilar mavzuning asosiy qoidalarini yaxshi tushunishni talab etadigan mashqlarni yechadilar.

Sanoqchilar yana va yana asosiy jihatlariga qaytadilar.

VI bosqich. Bilimlarni nazorat qilish (mustaqil va nazorat ishlarni o'tkazish)

Sanoqchilar namuna bo'yicha topshiriqlarni bajaradilar.

Yechuvchilar yechimda asosiy ajratadilar.

Ziyraklar qo'shimcha material bilan ishlaydilar.

Bunga misol sifatida geometriya kursini o'rganishda tabaqalashtirilgan mustaqil ishni tashkil etilishini keltiramiz, bunda o'quvchilarning turli kichik guruhlariga turlicha topshiriqlar beriladi.

Sanoqchilarga

Teng tomonli ABC uchburchak ichida M nuqta shunday olinganki, $\angle AMB = \angle BMC$ tenglik o'rinli. [CM]- ACB burchakning bissektrisasi. Masala yechimidagi bo'shliqlarni to'ldiring.

Tasdiq	Asoslash
1. $\triangle ABC$ – teng tomonli	Shartga ko'ra
2. $\angle AMB = \angle BMC$	...
3. $\angle ACB = \angle BCA$	
4. $\triangle AMC = \triangle BMC$	...
5. $\angle ACM = \angle BCM$	Uchburchaklar tenglining ... alomatiga ko'ra
6. ...	Burchak bissektrisasi ta'rifiga asosan

Yechuvchilarga

Teng tomonli ABC uchburchak ichida M nuqta shunday olinganki, $\angle AMB = \angle BMC$ tenglik o'rinli. [CM]- ACB burchakning bissektrisasi ekanligini isbotlang.

Ko'rsatma

1. $\angle ACB = \angle BCA$;
2. $\triangle AMC = \triangle BMC$,
3. $\angle ACM = \angle BCM$

ekanligini ko'rsating.

Ziyraklarga

Teng tomonli ABC uchburchak ichida M nuqta shunday olinganki, $\angle AMB = \angle BMC$ tenglik o'rinli. [CM] nur ACB burchakning bissektrisasi ekanligini isbotlang.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, ta'limning kelajagi-bu o'quvchilar bilim, ehtiyojlarini aniqlash va ularni yetarli darajada qondirish, tarbiyalanuvchilar bilan muloqotni amalga oshirishga imkon beruvchi tabaqalashtirish va individuallashtirish tamoyilini keng qo'llash hisoblanadi. Bularning barchasi yosh avlodning har tomonlama barkamol bo'lib yetishishlari uchun zamin tayyorlaydi.

Adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикасида кадрлар тайёрлаш миллий дастури Ўзбекистон. Т.: Шарк, 2001. Олий таълим меъёрий хужжатлари, 18-52-бетлар

2. Злоцкий Г.В. Карточки-задания при обучении математике. Москва, Просвещение, 1992 г.;

3. Злоцкий Г.В. К проблеме поиска новых активных методов обучения математике и критериев оценки качества знаний студентов университетов академических лицеев и профессиональных колледжей Ташкент, Халқ таълими, 2005 г., № 2.

ЖИСМОНИЙ МАДАНИЯТ ЎҚИТУВЧИСИНИНГ МОДЕЛИ

Ф.Камолова, Самарқанд давлат университети талабаси

Аннотация. В статье рассматривается педагогическая культура современного учителя физической культуры, которая часть общечеловеческой культуры, интегрирующая историко-культурный педагогический опыт и регулирующая среда педагогического взаимодействия.

Ключевые слова: преподаватель, учителя физической культуры, педагогический опыт, культура человека, культура учителя физической культуры.

Ўқитувчи билан ўқувчиларнинг ўзаро ҳамкорликлари жисмоний тарбия жараёни учун дидактик, маънавий жиҳатдан энг яхши шароит яратиб беради. Ўқитувчининг

шахси кўпгина ижтимоий белгилар билан тавсифланади, улардан бири – унинг умумий маданиятидир.

Шахснинг маданияти - унинг эҳтиёжлар, ижтимоий сифатлар фаолияти ва феъл-атвори тузилишида ифодаланадиган ривожланиш даражасидир. У инсоннинг ҳаёти ва фаолиятини ташкил этишнинг шакллари ва турларида ифодаланган қобилиятлар ва ижодий куч ривожланишнинг маълум даражасини акс эттиради. Маданият билим, маҳорат, тажриба, дунёқараш, ахлоқий, эстетик жисмоний ривожланиш даражаларида амалга ошириладиган фаолият натижалари кўрсаткичларини қамраб боради. Ана шу фикрлардан жисмоний маданият ўқитувчисининг модели юзага келади: БИЛИМ-МАҲОРАТ-ТАЖРИБА-ДУНЁҚАРАШ-АХЛОҚ=МАДАНИЯТ.

Педагогик маданият - тарихий ва маданий педагогик тажрибани ўзида мужассам этган ва педагогик ўзаро таъсир ўтказиш муҳитини тартибга солидиган умумбашарий маданиятнинг бир қисмидир. Педагогик маданиятнинг субъекти - бу таълимнинг мақсади ва мазмунини белгиловчи педагогик жамоа бўлиб, педагогик ўзаро муносабатдаги "агентлар" сифатида ўқитувчилар, ота-оналар ва педагогик жамоалар киради.

Таълим муассасаларида жисмоний маданият ўқитувчисини тайёрлаш жараёни уни умумий маданият билан биргаликда (у ўзига сиёсий, илмий, педагогик, ахлоқ, эстетик, жисмоний) ва мувофиқ келадиган билим, эътиқод, кўникма, маҳорат, ижодий қобилиятларни ривожланишига йўналтириш билан амалга оширилади.

В.Белорусова, Н.Г.Колцова, Н.И.Пономарёв, А.Френкин каби олимлар жисмоний маданият ва эстетик таълимнинг ўзаро боғлиқлигини ўрганганлар. Улар жисмоний маданият, эстетика ва маданият инсоннинг барча ёш давларида турли хил усуллар билан амалга ошириш кераклигини таъкидлаб ўтмоқдалар. Жисмоний маданият эстетик дидини қуйидаги машқлар ёрдамида тарбиялаш мумкин деб ҳисоблайдилар: 1. Ҳаракатнинг асосий турлари (юриш, югуриш, сакраш, отиш, тоққа чиқиш, мувозанат машқлари). 2. Умумий ривожланиш машқлари (объектларсиз ва бўлмаган ҳолда, тўғри ҳолатни шакллантириш). 3. Ўйинлар (ижодий, кўшиқ билан, миллий). 4. Санъат турлари (музыка, рақс элементлари, фольклор нақшлари). 5. Дарсларнинг эстетик муҳити. 6. Табиат билан алоқа. 7. Машқларни кўрсатадиган намунали ўқитувчи.

Шундан келиб чиқиб, жисмоний маданият ўқитувчиси фаолиятининг маданиятида учта асосий шакл ажратиб кўрсатилади: маданият яратувчи, ҳақиқий маданиятни ўзлаштирувчи, шахс маданияти. Уларни ўқитувчилик фаолияти билан биргаликда олиб борилса, у ҳолда ҳаммаси фаолиятда аниқ ифодаланади.

Ўқитувчининг маданият яратувчилик фаолияти - ўқитувчилар шахсиятини шакллантиришга йўналтирилган. Ўқитувчи ўзи тўплаган маданий бойликларни ўқувчисига ўзлаштиришига кўмак бермасдан тасаввур қилиб бўлмайди.

Ўқитувчининг ҳақиқий маданиятни ўзлаштирувчилик фаолияти - ўзлаштирган маданиятнинг шахсан намоён бўлиши унинг касбий фаолиятида, феъл-атворида, ҳулкида, муомаласида, кундалик ҳаётида ифодаланганлигида акс этади.

Ўқитувчи шахси маданияти - унинг касбий эҳтиёжлари, ижтимоий сифатлар фаолияти ва феъл-атвори тузилишида ифодаланадиган ривожланиш даражасидир.

Шундай қилиб, ўқитувчи шахсининг маданиятида умумий маданиятнинг барча тузилиш усуллари намоён бўлади, маданий ривожланиш даражаси, бу даражага эришиш усуллари, эришилган маданий даражанинг педагогик фаолиятда амалга оширилади.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining qonuni «Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida».1992 -yil 14- yanvar.
2. O‘zbekiston Respublikasining «Talim to‘g‘risidagi» qonuni. 1997 yil.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori «Ommaviy sport Targ‘ibotini yanada kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida». 2003 yil 4 noyabr.

4. Usmonxo‘jayev T.S. va boshq. Jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari. O‘quv qo‘llanma. T: o‘qituvchi. 2005.

ТАЛАБАЛАРДА МУАММОЛИ ВАЗИЯТЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШДА ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Ф.А.Пулатова, СамДЧТИ ўқитувчиси

Аннотация. Талабаларда муаммоли вазиятларни ҳал этишда, танқидий фикрлашни шакллантиришда асосан тафаккур қилиш муҳим ўрин тутди. Ушбу мақолада фикрлаш жараёнида таҳлил қилиш, умумлаштириш ва тизимлаштириш ҳақида маълумотлар илмий асослаб ёритилган.

Калим сузлар: тафаккур, анализ, синтез, тизимлаштириш, интеллект, фикрлаш.

Аннотация. В формировании критического мышления при решении проблемных ситуаций у студентов важную роль играет преимущественно мышление. В данной статье приводятся сведения об анализе, обобщении и систематизации в процессе мышления на научной основе.

Ключевые слова: мышление, анализ, синтез, систематизация, интеллект, мышление.

Annotation. In the formation of critical thinking in the solution of problem situations in students, mainly thinking plays an important role. This article provides information about analysis, generalization and systematization in the process of thinking on a scientific basis.

Key words: thinking, analysis, synthesis, systematization, intelligence, thinking.

Ташқи оламдаги воқеликни сезиш, идрок этиш ва тасаввур жараёнлари орқали онгли равишда акс эттириш муҳим аҳамиятга эга бўлиб, ўрганилаётган нарса ва ҳодисаларни атрофлича чуқур фикрлаш, муносабат билдириш, сифат ва микдор ўзгаришлари, мураккаб ички боғланишлар, ўзаро таъсир этиш хоссаларини бевосита кузатиш ёрдамида аниқлаш лозим бўлади.

Модомики шундай экан, талабаларнинг билиши ва англаши лозим бўлган объект билан ўзаро таъсирини бевосита акс эттириш йўли орқали бўлакларга ажратиш имконияти чекланганлиги сабабли ҳиссий билиш босқичидан ақлий босқичга, яъни фикрлашга ўтиш зарурати туғилади. Фикр юритиш эса тафаккур орқали намоён бўлади. Фикр юритишда муаммоли вазиятларни ўрганиш давомида танқидий фикрлашни кучайтириш, бу орқали атроф–муҳитни чуқурроқ билиш, нарсалар, воқеалар ва ҳодисалар ўртасидаги мавжуд бўлган ўзаро ички муносабатлар, боғланишларни аниқлаш ва бартараф этиш учун танқидий мушоҳада қилиш муҳим саналади. Инсон олдида муаммо вужудга келар экан, у ҳолда фикрлаш ва тафаккур жараёни ҳосил бўлиши табиий вазият саналади. Шу сабабли талабаларда ўзининг билиш фаолиятидаги воқеликка муносабатларини мураккаб жиҳатларини фақатгина фикр юритиш орқалигина мурожаат қилганда муаммоли вазиятларни ҳал эта олади. Бу орқали талабаларда танқидий фикрлаш кучаяди ва ўз фикр-мулоҳазаларини бирма-бир таҳлил қилишга интилади.

Талабалар ўқиш давомида сезги, идрок, тасаввур образлари билан тафаккур ва фикрлашни ўзаро узлуксиз равишда бир–бирини бойитиб туриши билан боғлиқ бўлади. Ана шунга биноан билиш жараёнининг ҳиссий ва ақлий босқичларини тўлиқ бир-бири билан узвий боғланишини кузатиш мумкин бўлади.

Талабаларда танқидий фикрлаш учун воқеиликни умумлашган ҳолда акс эттириш лозим бўлади. Фикрлашнинг яна бир муҳим хусусияти боғланишларни бевосита мия

орқали акс эттиришдир. Бу хусусият туфайли табиат ва жамиятдаги турли ходиса ва воқеалар ўртасидаги боғланишларни тушуниш имкониятига эга бўлишади.

Танқидий фикрлашда яна бир хусусият сўз /нутқ/ орқали нарса ва ҳодисалар ўртасидаги мураккаб муносабатларни акс эттиришдан иборатдир. Инсоннинг фикр юритиши бир ва ундан ортиқ сўзлар, тушунчалар воситасида ифодаланади. Шунинг учун талабалар дарс давомида ёки дарсдан ташқари вақтларда ўз фикрини айтаётгандек, гапирётганда эса фикр юритаётгандек бўлишади. Талабалар фикрлаш орқали бир неча муаммоли вазиятларни воқеликбилан боғлайди. Нутқ ёрдами билан бевосита, умумлашган ҳолда акс эттирувчи педагогик-психологик жараён бўлиб, сабабий боғланишларни англашга, янгилик очишга ва таҳлил қилишга йўналтирилган ақлий фаолиятни амалга оширишади. Бунинг учун уларда тафаккур жараёнлари муҳим ўрин тутadi. Масалан, анализ – шундай бир тафаккур ва фикрлаш жараёни, унинг ёрдами билан нарса ва ҳодисаларни фикран ёки амалий равишда бўлиб /ажратиб/, уларнинг айрим қисмлари ва хусусиятларини таҳлил қилиш лозим бўлади. Синтез – шундай бир тафаккур жараёнидирки, биз нарса ва ҳодисаларнинг анализда бўлинган айрим қисмлари, бўлакларини бирлаштириб, бутун ҳолга келтириб ўрганилади. Таққослаш орқалиобъектив дунёдаги нарса ва ҳодисаларнинг бир–бирига ўхшашлиги ёки бир–биридан фарқи аниқланади. Моддий дунёдаги нарса ва ҳодисаларнинг муҳим хусусиятларини фарқлаб олиб, ана шу хусусиятлардан нарса ва ҳодисаларнинг муҳим бўлмаган иккинчи даражали хусусиятларини фикран ажратиб олиб ўрганилади. Нарса ва ҳодисаларга ўзига хос белги, хусусият, аломатларни топиш орқали умумийлик асосланиб бирлаштириш тушунилади.

Атрофдаги воқеликларни муайян белги асосида фикр юритишни классификация орқали амалга оширилишини кўриш мумкин. Фикр юритиш жараёнида тизимли равишда фикрлаш ва қаерда қандай фикрлашни билиш, муаммоли вазиятларни ҳал этишда танқидий фикрларда хулосаларга келишни осонлаштиради.Борлиқдаги нарсалар, ҳодисалар ва воқеликнинг миқдори, уларнинг бирор хусусиятларни таҳлил қилишда барчаси муҳим ўрин тутadi. Талабалар атрофдаги нарса ва ҳодисаларнинг умумий ва муҳим белгиларини акс эттирган ҳолда ҳам фикрлашни кучайтиради.Фикр юритиш пайтида сўз ўзаро боғланган ҳолда намоён бўлибмазмундорлиги, мустақиллиги, эпчиллиги, самарадорлиги, кенглиги, тезлиги, чуқурлиги каби фикрлаш шакллари билан боғлиқдир.

Талабаларда муаммоли вазиятни таҳлил қилиш ва танқидий фикрлашни намоён бўлишида таажжубланиш, ҳайратгатушишкаби руҳий ҳолатларида ўзгаришлар юзага келишини сезиш мумкин бўлади.Танқидий фикрлаш муаммоли вазиятларни ҳал қилишга ундайди. Муаммоли вазият ўз ичига қуйидаги муҳим томонларни камраб олиши мумкин. Муаммонинг қўйилишини тушуниб етиши, муаммони ҳал қилишга ёрдам берувчи восита, усул, йўл, ақлий ҳаракатларни излаб топиш ва уларни маълум тизимга қўйишдир. Муаммо ечимининг тўғрилигига ишонч ҳосил қилиш танқидий нуқтаи назардан текшириб чиқиши каби фикрларни таҳлил қилишдан иборат бўлади. Танқидий фикрлашни тўғри эканлигига ишонч ҳосил қилишда муаммони бўлакларга ажратиб анализ қилиш, муаммони яхлит ҳолда тушунтириб бериш, муаммони ҳал этиш учун воситалар қидириш, топган воситаларни қўллаш, муаммони танқидий текшириб чиқиш, шунингдек, муаммо ечими тўғрисида мантиқий хулосага келиш каби ақлий ҳаракатларни амалга ошириш лозим бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Умумий психология. Э.Ғозиев. – Тошкент, 2002.
2. В.Г. Крисько. Психология и педагогика в схемах и таблицах. (Уч.-метод. Пособия). - Минск.1999.

TA'LIM JARAYONIDA O'QUVCHILARNING TANQIDIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

D.I.Sharipova, Samarqand ixtisoslashtirilgan olimpiya zaxiralari maktab-internati
o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim jarayonida o'quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish yo'llari keng yoritilgan.

Kalit so'zlari: Tanqidiy fikrlash, ta'lim jarayoni, o'quvchi, o'qituvchi, g'oyalar.

Аннотация. В этой статье описываются способы развития критического мышления учащихся в процессе обучения.

Ключевые слова: критическое мышление, учебный процесс, ученик, учитель, идеи.

Abstract. This article describes ways of developing students' critical thinking in learning process.

Key words: critical thinking, learning process, student, teacher, ideas.

O'zbekistonda «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun, «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi», «Maktab ta'limini rivojlantirish Davlat umummilliy Dasturi»ni ta'lim jarayoniga tatbiq etish bilan ta'limda sifat va samaradorlikka erishish va shu orqali modernizatsiya qilingan ta'lim standartlarining to'liq bajarilishini ta'minlash dolzarb muommolardan biridir. Bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi pedagogik texnologiyalar va interfaol metodlardan foydalanib o'quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish orqali ularni o'z Vatani va xalqiga sadoqatli, mustaqil va ijodiy fikrlovchi, vijdonli va irodali inson bo'lib yetishishlari uchun pedagogik jarayonni rivojlantirish lozim.

Tanqidiy fikrlash bu – XXI asr talablarini muvaffaqiyatli ro'yobga chiqarishimizga imkoniyat yaratuvchi, o'rganayotgan va bajarayotgan ishimizni yanada chuqurroq anglashimizga yordam beruvchi ijobiy ko'nikmadir. Tanqidiy fikrlashga o'rgatish Kadrlar tayyorlash milliy dasturida bayon etilgan yuqori kasbiy madaniyatli, ijodiy va ijtimoiy faol hayotda o'z o'rnini topa oladigan malakali kadrlarni shakllantirish vazifasinihal qilishga ham mos keladi. Xo'sh, shunday bo'lsa, tanqidiy fikrlashning o'zi nima? Adabiyotlarda bu tushunchaga berilgan turli xil ta'riflarni uchratish mumkin.

Bu tushuncha haqida gapirishdanoldin, ayrimaqliy faoliyat ko'nikmalarini ko'rib chiqaylik, lekin ularni tanqidiy fikrlash deb bo'lmaydi. Esda saqlash – eng muhim fikrlash jarayoni bo'lib, busiz o'quv jarayonini amalga oshirib bo'lmaydi, lekin u tanqidiy fikrlashdan tubdan farq qiladi. Kompyuterning xotirasi har birimiznikidan anchagina yaxshiroq, lekin esda saqlash tanqidiy fikrlashni bildirmaydi. Ko'pchilik o'qituvchilar har qanday fikrlashdan ko'raxotirani rivojlantirishni yuqoriroq qadrlaydilar, nazorat ishlari va imtihonlarda, asosan, o'quvchilar xotirasi ko'lamini tekshiradilar. Lekin tanqidiy fikrlash tarafdorlari esa aqliy faoliyatning murakkabroq turlarini nazarda tutadi.

«Tanqidiy fikrlash» atamasidan pedagogik muhitda anchadan beri foydalanib kelinadi va turli pedagoglar buni xilma-xil tarzda tushunadilar. Ko'pchilik o'qituvchilar va metodistlar uchun tanqidiy fikrlash «yuqori tartibdagi» fikrlashni bildiradi – yuqori degani shu ma'nodaki, U Benjamin Blum tizimiga ko'ra o'rganish qobiliyatlarining so'nggi oliy pog'onasida turadi. Faylasuflar tanqidiy fikrlash deganda, odatda mantiqiy fikrlash va isbotlash ko'nikmalarini tushunadilar, uning yordamida talabalar diqqat bilan o'qish, chuqur munozaralar yuritish va yozuvda o'z fikrlarini aniq va o'ylab ifoda etish imkonini oladilar.

Djeni Stil, Kert Meredis, Charlz Templarning «Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun o'qish va yozish» loyihasida quyidagicha ta'kidlanadi: «Odam tanqidiy fikrlar ekan, u yoki bu g'oyalar bilan tanishadi, ularni amalga oshirishdagi mumkin bo'lgan oqibatlarini ham e'tiborga

oladi. Bunda odam bu g'oyalarni dastlab ma'lum darajadagi ishonchsizlik bilan idrok qiladi va qarama-qarshi nuqtayi nazarlar bilan taqqoslaydi. Ularni asoslash uchun qo'shimcha mulohazalar tizimidan foydalanadi va bular asosida o'z nuqtayi nazarini ishlab chiqadi». Tanqidiy fikrlash – g'oya va imkoniyatlarning ijodkorlik bilan uyg'unlashuvi, konsepsiya va axborotlarni qaytafikrlash va qayta qurishdek murakkab jarayondir. Bu faol vainteraktiv bilishning bir necha darajalarida bir vaqtda ro'y beradigan jarayon ham bo'lib hisoblanadi. Tanqidiy fikr egasiga hiyla-nayranglar kamroq ta'sir qiladi, o'zining shaxsiy qarashlar tizimi bo'lgani uchun ular turli xavf-xatardan holi bo'ladilar.

Tanqidiy fikrlashda g'oyalar va ularning ahamiyati ko'p fikrlilik nuqtayi nazaridan ko'rib chiqiladi hamda ular boshqa g'oyalar bilan taqqoslanadi. Bu fikrlashning eng yuqori darajasi aqliy faoliyat bo'lib, unda tahlil, taqqoslash, izohlash, qo'llash, tortishuv, yangilik, muammolarni hal qilish yoki fikrlash jarayonini baholashga alohida e'tibor beriladi.

Tanqidiy fikrlash muloqot va guruh bilan ishlash malakalarini rivojlantiradi.

Tanqidiy fikrlash ta'lim jarayoniga jo'shqinlik baxsh etadi, mashg'ulotlarni o'qituvchi va o'quvchi uchun quvonchga aylantiradi.

Tanqidiy fikrlashni paydo qilish uchun quyidagilar bo'lishi kerak:

- o'quvchida o'ziga xos nuqtayi nazarni paydo qilish;
- bir fikrdan boshqasining afzalligini asoslash mahorati;
- murakkab muammolarni yechish mahorati;
- bahsni dalillab olib borish;
- yagona fikrni ishlab chiqish uchun birgalikda ishlash mahorati;
- qarashlar va tasavvurlarga hayotiy tajriba qanday ta'sir qilishini tushunish.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish oson ish emas. Bu ma'lum yosh davrida o'rgatish tugallanishi va unutilishi mumkin bo'lgan masala ham emas. Tanqidiy fikrlashga olib boradigan aniq-ravshan yo'llar yo'q. Biroq o'qitish shartlarining muayyan to'plami borki, uning yordamida tanqidiy fikrlashni tarbiyalash mumkin. Jumladan, quyidagi shartlar zarur:

1. Tanqidiy fikrlash tajribasini orttirishga vaqt va imkoniyat berish.
2. O'quvchilarga fikrlash imkoniyatini berish.
3. Turli g'oya va fikrlarni qabul qilish.
4. O'quv jarayonida o'quvchilarning faol qatnashishlariga imkon berish.
5. O'quvchilarni ularning ustidan hech kim kulmasligiga ishonitirish.
6. Har bir o'quvchini u tanqidiy mulohaza yuritishga qodir ekanligiga ishonitirish.
7. Tanqidiy fikrlash paydo bo'lishini qadrlash.

Shu bilan birga, o'quvchilar:

1. O'z-o'ziga ishonchni rivojlantirib, o'z g'oya va fikrlarining qimmatini tushunishlari kerak.

2. Ta'lim jarayonida faol qatnashishlari lozim.

3. Turli fikrlarni hurmat bilan eshitishlari kerak.

4. O'z mulohazalarini shakllantirishga tayyor bo'lishlari yoki undan o'zlarini tiyishlari lozim.

Tanqidiy fikrlashning elementlari quyidagilardan iborat:

- Tanqidiy fikrlash – bu mustaqil fikrlashdir;

- axborot – tanqidiy fikrlashning boshlanishidir;

- tanqidiy fikrlash savolning qo'yilishi va hal qilinishi zarur bo'lgan muammoni aniqlashdan boshladi;

- tanqidiy fikrlash ishonchlilarga intiladi;

- tanqidiy fikrlash – ijtimoiy fikrlashdir.

Amerikalik faylasuf va pedagog J.Dyuining aytishicha: «agar o'quvchilar muayyan muammo bilan shug'ullana boshlasalargina, ularda tanqidiy fikrlash paydo bo'ladi». «O'quv jarayonining boshlang'ich nuqtasi hisoblangan, biror vaziyat yoki hodisaga tegishli bo'lgan eng muhim savol bu hodisa qanday muammoni vujudga keltirishini anglatadigan savoldir». «Faqatgina muayyan muammo bilan kurashib, murakkab vaziyatdan chiqish uchun o'zining

shaxsiy yo'lini izlagandagina, o'quvchi haqiqatan ham fikrlaydi».

Bundan xulosa qilish mumkinki, o'qituvchi darsga tayyorgarlik ko'rar ekan, o'quvchilar to'qnashishi mumkin bo'lgan muammolar doirasini aniqlashi, so'ngra esa, o'quvchilarni bu muammolarni o'zlari mustaqil ravishda shakllantirishlariga tayyorlashi zarur. Tanqidiy fikrlash tufayli o'qish ana'naviy ishidan aniq maqsadga yo'nalgan, mazmunli faoliyatga aylanadi hamda bu faoliyat davomida o'quvchilar haqiqiy aqliy ish bajarib, haqiqiy hayotiy muammolarni hal qiladilar. Ular dalillar to'plab, matnlarni tahlil qilib, teng kuchli nuqtayi nazarlarni taqqoslab hamda jamoa imkoniyatlaridan foydalanib, o'zlarini qiziqtirgan savollarga javobi zlaydilar va uni topadilar.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Muslimov N.A. va boshqalar. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentliginishakllantirish texnologiyasi. Monografiya. – T.: «Fanvatehnologiya» nashriyoti, 2013.

1. Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'raev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari – Toshkent, 2015.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ ИНФОРМАТИКИ

Д.Камалов, Студент Самаркандского филиала ТАТУ

Annotasiya. Maqolada ta'limda axborot texnologiyalarining o'rni va o'rni metodologik va didaktik tahlil qilinadi, informatika o'qituvchisi faoliyatining tabiati, mazmuni va xususiyatlarini belgilovchi omillar aniqlanadi.

Kalit so'zlar: ko'p qirrali, innovatsion, intensiv, pedagogik faoliyat, "odam-kompyuter-odam" tizimi.

Аннотация. В статье рассматривается методологический и дидактический анализ роли и места информационных технологий в образовании, выявляются факторы, обуславливающие характер, содержание и особенности деятельности учителя информатики.

Ключевые слова: многоплановость, инновационность, интенсивность, педагогическая деятельность, система «человек—компьютер-человек».

Новые информационные технологии выступают в настоящее время как один из системообразующих факторов развития образования, предопределяющих изменение целей, содержания, методов, организационных форм и средств обучения, специфику реализации дидактических принципов обучения. Это обуславливает существенные особенности профессиональной деятельности учителя информатики в условиях широкого использования средств НИТ в обучении: многоплановость, инновационность, интенсивность, возрастание роли совокупного субъекта педагогической деятельности и др.

Профессия «учитель информатики», как и любая педагогическая профессия, отличаясь от других профессий типа «человек-человек» принадлежностью как классу преобразующих, так и классу управляющих одновременно, приобретает еще большую специфичность - ее предметом становится не только связка «человек-человек», но и куда более сложная система «человек—компьютер-человек».

Обращаясь к вопросу о структуре профессиональной компетентности учителя информатики, прежде всего целесообразно определить содержание терминов профессиональная компетентность, профессиональная компетентность учителя, которые в научно-педагогической литературе трактуются подчас весьма различным образом.

В содержание термина компетентностью включаются три аспекта: проблемно-практический - адекватность распознавания и понимания ситуации, адекватная постановка и эффективное выполнение целей, задач, норм в данной ситуации; готовность к непрерывному образованию с целью достижения профессиональной мобильности - линейной, в первую очередь, и маятниковой; смысловой - адекватное осмысление ситуации в более общем контексте; ценностный - способность к адекватной оценке ситуации, ее смысла, целей, задач и норм с точки зрения собственных и общезначимых ценностей.

В представленном таким образом понятии «компетентность» не отражены конкретные познавательные качества, которые должны быть сформулированы в процессе обучения. В некоторых сферах для компетентности вполне достаточно классических образовательных ценностей - знаний, умений, навыков, в других на первое место выходят творчество или рефлексия, в-третьих - что-либо еще, пока науке не совсем известное, например, адаптация к среде, ее условиям. Поэтому понятие компетентности является по своему замыслу более общим, ассимилирующим наличные и потенциальные познавательно-практические понятия.

Кроме того, понятие компетентности в своей сущности подвижно, исторически изменчиво, антиинерционно. Знания и умения, даже определенные творческие способности, устаревают со временем, становятся не адекватными новой исторической ситуации. А при ускоряющемся накоплении знаний, смене технологий и социокультурных условий такое отставание воспроизводит и усугубляет перманентный кризис образования. Компетентность же не привязана жестко к определенным образовательным содержаниям, знаниям или способностям. Меняются ситуации, меняются цели и нормы, меняются культурные образцы (интеллектуальные, технические и пр.). Способы обращения с ситуациями, меняются сами люди, их запросы и возможности - при этом инвариантным остается требование компетентности. В сфере высшего педагогического образования регулирующей образовательной ценностью является профессиональная компетентность, которая в идеале предполагает владение специалистом всей совокупностью культурных (в том числе и чисто профессиональных) образцов, известных к настоящему времени в данной сфере человеческой деятельности. Сложной задачей выступает ранжирование и отбор этих образцов (знаний, умений, способностей, интеллектуальных, знаковых и технических средств).

Таким образом, в условиях естественного разделения труда каждому человеку приходится самоопределяться в выборе той или иной профессии или специальности. Важно учитывать, однако, не только экономическую эффективность разделения труда, но и личностные потребности наиболее полной жизненной самореализации в соответствии со своими способностями и интересами.

TARIXDA TILNING O'RNI

B.Xolmurodov, Samarqand viloyati Jomboy tuman XTB qarashli 40-IDUM tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada mamalakatimiz tarixida tilga bo'lgan munosabat, sharq va yevropa tillarinini o'rganishga bo'lgan ehtiyoj, ushbu tillarda ijodiy faoliyatning olib borilishi hamda bugungi davrda o'zbek tili mavqeyining o'sishi to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalitso'zlar. Ta'lim-tarbiya, allomalar, munosabat, sharq va yevropa tillari, o'zbek tili, davlat tili.

Аннотация. В данной статье говорится об отношении к языку в истории нашей страны, о необходимости изучения восточных и европейских языков, о

творческой деятельности на этих языках и о росте в настоящее время статуса узбекского языка.

Ключевые слова: Образование-воспитание, мыслитель, отношение, восточные и европейские языки, узбекский язык, государственный язык.

Annotation. The article discusses the attitude to language in the history of our country, the need to study Oriental and European languages, creative work in these languages and the growth of status of Uzbek language today.

Key words: Education, scientists, relations, Eastern and European languages, Uzbek, official language.

Tarixdan ma'lumki, barcha xalqlar asrlar davomida o'z tarixi, madaniyati va qonunlari bilan uzoq yillar davomida yashab kelgan. Insonlar bir-birlari muloqot qilishda birinchi bo'lib aloqa vositasi bu til ya'ni so'zlashuvdir. Ajdodlarimiz asrlar davomida turli tillarda muloqot qilib kelganlar. Qadimda odamlar dastlab imo-ishora orqali muloqot qilgan bo'lsalar, keyinchalik rasmlar va belgilar yordamida so'zlashganlari haqida tarixiy asarlarda ma'lumot berib o'tganlar. Xalqimiz orasida "Til bilgan – el biladi" degan maqol ham bejizga aytilmagan.

Jumladan, A.Asqarovning "O'zbek xalqining etnogenezi va etnik tarixi" asarida "Hozirgi O'zbekiston hududlarida qadimdan yashab kelayotgan o'zbek xalqining ajdodlari ikki til-turkiy va eroniy tillar turkumidagi qabila va elatlar bo'lib, ularning uzoq yillar davomida aralashuvi, qorishuvi jarayonida XI-XII asrlarga kelib o'zbek elati xalq bo'lib shakllanib, shundan so'ng etnik tarix boshlandi", deb ta'kidlab o'tgan. Demak, aynan shu davrda Abu Nasr Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Mahmud Koshg'ariy kabi olimlarimiz ijod qilgan. Turk va fors tillarida va boshqa tillarida ham asarlar yozgan. Qadimdan insonlar ma'naviyatli, bilimli bo'lishda faqatgina bitta til emas, balki bir necha tillar bilan muloqot qilganligi va shu tillarda asarlar bitganligi tilning ahamiyati va insonlar muloqot qilganligidan dalolat beradi. Nafaqat XI-XII asrlarda, balki keyingi davrda ham sharq va yevropa tillarini hukmdorlar, olimlar o'rgangan va ijod qilgan. Hatto ayrimlari turkiy til va xalq tarixini o'rganishida umrini baxshida qilgan shulardan Muahmud Koshg'ariy bir necha yillar turkiy xalqlar yashaydigan o'lkalarni kezib, bu yerlardagi turkiy qabila va urug'lar, ularning madaniyati, an'analari va urf-odatlarini, ayniqsa, til xususiyatlarini o'rganganligi tilning naqadar muhim o'rin tutganligini bilsak bo'ladi.

Yana bir manbada B.Ahmedovning "Tarixdan saboqlar" asarida: "eski o'zbek tiliga asos bo'lmish qorluq-chigil lahjasi rivoj topdi va yozma adabiyot darajasiga ko'tarildi. Qorluq-chigil lahjasi aytish mumkin, shu o'zbek xalqining umumiy tili bo'lib qoldi", - deb ta'kidlanib o'tilgan. Bu tilda yozilgan asarlar yuqorida aytib o'tgan olimlarimiz ijodida ko'rinib turibdi. Demak, til tarixidan shakllanishda insonlar uni o'rganish va kelajak avlodga yetkazishda asarlar va dostonlarning ahamiyati katta ekanligi bugungi kunda yoshlar yaxshi tushunmog'i lozim.

O'sib kelayotgan yosh avlodga ta'lim-tarbiya berishda dunyoda aholi o'rtasida muloqot vositasi tilning o'rni haqida tushuntirishda biz O'rta Osiyoda uyg'onish davri namoyondalari vakili Abu Nasr Farobiyini aytib o'tsak bo'ladi, va namuna qilib ko'rsatsak ham arziydi deb o'ylayman. Yoshlarda ajdodlarimizga munosib voris bo'lishi hissini uyg'otmo'gimiz zarurdir. Ayniqsa, olimlarimiz yunon asarlari va mutafakirlari asarlarini tarjima qilganligi ular tilni qanchalik mukammal bilganligidan dalolat beradi. Forobiy 70dan ortiq tilni bilganligi Mahmud Koshg'ariyning arab, fors, turkiy kabi 7-8 tilni puxta bilganligi tarix asarlarida qayd qilib o'tgan. Shundan bilsak bo'ladiki, qadimda ajdodlarimiz xalqlarning tarixini bilishida o'sha xalqning tilini mukammal bilganligini ko'rsatadi.

Nafaqat olimlar, balki hukmdorlar ham o'z xalqi tilini va boshqa xalqlar tillarini o'rganganligini ko'rishimiz mumkin. Jumladan, Amir Temur bobomiz ham turk, arab, fors xalqlari tarixi chuqur o'rganganligi va o'sha xalqlarni urf-odatlari va tili madaniyatini hurmat qilganligi tarix sahifalarida qayd qilib o'tilgan. Darslarda o'quvchilarga har bir davrda olimlar

va hukmdorlar o'zga xalqlarning urf-odatlarini tarixini o'rganishda ularning tilini bilganliklari haqida ta'kidlab o'tishimiz va sharq tillari va yevropa tillarini o'rganishga bilishga bo'lgan ishtiyoqini o'rgatishimiz zarur. Chunki bugungi kunda jahonda ko'plab asarlar, tarixiy ma'lumotlar arab, fors, turk, ingliz va boshqa tillarda bitilganligi shu tillarni o'rganish natijasida o'zga xalqlarning o'tmishi, urf-odatlari, madaniyati siyosiy boshqaruvi haqida ma'lumotlarni o'rganib oladilar. O'sha davrda xalqqa o'tkazgan jabr zulmlar va qo'zg'olonlar dehqonlar soliqlardan aziyat chekkanlari xalqning dardi bilan yozilgan asarlar insonni o'ziga jalb qiladi. Bu ma'lumotlarni biz asarlar va dostonlar orqali ma'lumot olamiz. Ming afsus bo'lsinki, sobiq Sho'ro davlati davrida o'zbek tili va yozuvga bo'lgan olib borgan siyosatlar xalq tili va yozuvini bir marta emas, balki ikki marta o'zgartirishi insonlarning ajdodlardan qolgan noyob asarlari haqida bilimlarni olishga yo'l qo'yilmadi. 1989-yil 21-oktabrda o'zbek tiliga Davlat tili maqomi berilishi juda katta tarixiy voqea bo'ldi. Chunki yurtimiz aholisi uchun o'z ona tili – o'zbek tiliga Davlat tili maqomi berilishi fuqarolarimiz uchun quvonchli bo'ldi, albatta. Mustaqillik tufayli ko'plab tarixiy asarlar va dostonlar qayta tarjima qilinib, omma e'tiboriga havola qilindi. Jumladan, buyuk mutafakkirlarning hayoti va ijodi ham keng yoritila boshlandi. Bu asarlar va dostonlarning qimmatli ekanligini, juda noyob tarixga ega ekanligini asrlar davomida insonlarga ma'naviyat ozuqasi berib kelganligini har birimiz bilishimiz ham qarz ham farzdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Asqarov A. O'zbek xalqining etnogenezi va etnik tarixi. – Toshkent, 2007.
2. Ahmedov B. Tarixdan saboqlar. – Toshkent, O'qituvchi. 1994.
3. Azamat Ziyo. O'zbek davlatchilik tarixi. – Toshkent, Sharq. 1994.
4. R. Shamsutdinov. Vatan tarixi. – Toshkent, 2010.
5. A. Muhammadjonov. O'zbekiston tarixi. – Toshkent, 2001.

**ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ И ПРЕДСТАВЛЕНИЙ
ДОШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ИННОВАЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ**

*Б.С.Аббасов, профессор Самаркандского государственного университета,
доктор географических наук*

И.Ф.Рустамова, ассистент Самаркандского государственного университета

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga ekologik talim tarbiya berish tabiat, atrof muhitga nisbatan hurmat, ehtiyotkorona munosabat va unga mas'uliyat bilan qarash xissini tarbiyalash masalalari yoritilgan.

Калит сўзлар: экологизация; инновацион технологиялар; экологик таълим; моделлаштириш методи; экологик маданият.

Аннотация. В период дошкольного детства закладываются основы духовного развития личности любовь к природе, нормы и правила поведения. Начинает формироваться базовая система ценностей и нравственного отношения к окружающему миру. Не секрет, что сегодня одним из стратегически важных вопросов образования является экологическое воспитание подрастающего поколения.

Ключевые слова: экологизация; инновационные технологии; экологическое образование; метод моделирования; экологическая культура.

Abstract. In the period of preschool childhood, the foundations of the spiritual development of a person are laid down; love for nature, norms and rules of behavior. The basic system of values and moral attitude to the world begins to take shape. It is no secret that today one of the strategically important issues of education is the environmental education of the younger generation.

Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев в своем докладе на совещании с представителями парламента, политических партий, особо подчеркнул необходимость серьезного внимания самому важному вопросу – повышению уровня экологической культуры населения. Также отметил, что подобные вопросы можно решить только административными путями, этого можно достичь через воспитание в сердцах молодого поколения любви к родной природе, ответственного отношения к ней.

Важным достижением образовательной системы нашей страны является экологическое воспитание.

Экологическое воспитание - целенаправленное воздействие на духовное развитие детей, формирование у них ценностных установок, нравственно-экологической позиции личности, умение и навыков экологически обоснованного взаимодействия с природой и социумом [2, 320-с.].

Формирование у детей ответственного отношения к природе – сложный и длительный процесс. Его результатом должно быть не только овладение определенными знаниями и умениями, а результат эмоциональной отзывчивости, умение и желание активно защищать, улучшать, облагораживать природную среду.

Поскольку дошкольное образование — является первой ступенью в воспитательной системе, то особенно важно именно в этот возрастной период уделить внимание эмоциональной составляющей. Эмоциональность, особая восприимчивость,

открытость и огромный интерес к миру природы у ребенка дошкольного возраста являются основополагающими факторами для начала успешного экологического воспитания в учреждениях дошкольного образования.

Визуальный анализ типичных дошкольных учреждений показывает, что оборудованы они стереотипно, как в содержании, так и в условиях деятельности, и не создают условий для экологизации пространственной среды, создания условий для формирования экологических представлений. Только стараниями коллектива ДОО могут быть создана пространственная среда для формирования у дошкольников представлений о многообразии природы, о природных объектах и явлениях, осознания необходимости беречь природу [5, 11-15-с.].

С точки зрения экологического образования среда в дошкольном учреждении должна создавать условия для: познавательного развития ребенка: экспериментирования с природным материалом, наблюдений за объектами живой и неживой природы, усиления интереса к явлениям природы; эколого-эстетического развития ребенка (привлечение внимания к окружающим природным объектам, развитие умения видеть красоту окружающего природного мира); оздоровления ребенка (грамотное озеленение территории, создание условий для экскурсий, занятий на свежем воздухе); формирования нравственных качеств ребенка (создание условий для ежедневного ухода за живыми объектами и общение с ними; формирование желания беречь природу, воспитание чувства ответственности за сохранение природы); формирования экологически грамотного поведения (развитие навыков ухода за животными и растениями, экологически грамотного поведения в природе и в быту) [4,55-57-с.].

Наряду с традиционными формами и методами экологического воспитания педагогической деятельности (беседы, наблюдения, чтение литературы) важную роль имеют инновационные формы и методы.

Экологические игры. Экологическая игра помогает в более доступной форме донести сложные природные явления; развитию познавательных способностей; уточнению, закреплению, расширению имеющиеся у них представления о предметах и явлениях природы, растениях, животных.

Игры можно проводить с детьми как коллективно, так и индивидуально, усложняя их с учетом возраста детей. Усложнение должно идти за счет расширения представлений и развития мыслительных операций и действий. Дидактические игры проводят в часы досуга, на занятиях и прогулках.

Содержанию сюжетно-ролевых игр я придаю экологический характер: «Путешествие на природу», «Путешествие к Нептуну», «Путешествие на Луну», «Зоологический магазин», «Витаминный обед» и т.д.

Игры-ребусы, игры-опыты, игры-исследования, игры-медитации («Я - Солнце», «Я - Дождь», «Я - Ветер», «Солнышко и облачко» и другие) дают новые впечатления о жизни и труде людей, о состоянии природы и её изменениях; пробуждают интерес к природе и развивают ценностное отношение к ней; формируют мотивы и практические умения экологически целесообразной деятельности; предоставляют возможности для проявления самостоятельности, инициативности, сотрудничества, ответственности и способности принимать правильные решения. В данных играх дети применяют свой жизненный опыт и отражают то, что их интересует, волнует, радует.

Интересным в работе с детьми является такой игровой приём, как получение писем-жалоб от жителей живого уголка, жителей сада, огорода. При получении такого письма дети задумываются над его содержанием, обговаривают различные экологические ситуации, решают, как можно помочь тому или иному живому существу, как нужно оберегать и охранять природу – своей республики, и всей планеты [6,122-125-с.].

Следующий метод - Кейс - технология — это разбор ситуации или конкретного случая, деловая игра. Главное ее предназначение – развивать способность анализировать

различные проблемы и находить их решение, а также умение работать с информацией. Кейс-технологии развивают коммуникативные компетенции в тех образовательных областях, где нет однозначного ответа на поставленный вопрос, а есть несколько ответов, и нужно найти правильный ответ, аргументируя свои доводы. Например, кейс-фото или кейс-иллюстрация «Правильно ли ведет себя ребенок в природе?» [1, 79-с.].

Деловая игра «Хорошо – плохо» совершенствует знания детей о явлениях живой и неживой природы, животных и растениях. Я предлагаю детям разные ситуации, а дети делают умозаключения, например: «Ясный солнечный день осенью – хорошо или плохо?», «Каждый день идут дожди – это плохо или хорошо?», «Снежная зима – это хорошо или плохо?», «Все деревья зеленые – это хорошо или плохо?», «Исчезли все птицы на земле – это плохо или хорошо?» и так далее.

Деловая игра «Кто за кем?» показывает детям, что в природе всё связано между собой. Я предлагаю одному ребёнку соединить ленточкой всех животных, которые охотятся друг за другом. Другие дети тоже помогают найти правильные картинки с животными. Можно предложить начинать игру с растения, лягушки или комара.

Деловая игра «Что будет, если ...?» помогает узнать, что надо делать для того, чтобы беречь, сохранять и приумножать природу, развивает умения делать выводы и умозаключения. Например: что будет, если в реку один мальчик бросит банку из-под лимонада? А два? А три? А много мальчиков? Что будет, если в выходной из леса одна семья привезёт охапку первоцветов? Две семьи? Пять? Что будет, если у одного водителя машина выбрасывает много выхлопных газов? Три машины? Половина водителей города? Что будет если не потушить костер в лесу?

Деловая игра «Береги природу». На столе располагаю картинки, изображающие растения, птиц, зверей, человека, солнца, воды и т.д. Я убираю одну из картинок, и дети должны рассказать, что произойдёт с оставшимися живыми объектами, если на Земле не будет спрятанного объекта. Например: убираем птицу – что будет с остальными животными, с человеком, с растениями и т.д.

Все эти методы и приемы помогают развивать познавательные, коммуникативные, художественно-эстетические умения дошкольников, способствует формированию экологических представлений, развивать умение рассуждать, анализировать, делать выводы.

Моделирования – графическое, которое помогает дошкольникам проследить закономерности изменения в росте, в развитии живых существ, изменения по временам года и другое. Например, фенологические календари природы, которые мы ведем в группе. Он в графическом виде дает наглядно представление о смене и признаках времен года, смене температуры, осадках в разные времена года и т.д. В разных возрастных группах мы заполняем календарь наблюдения за птицами, календарь роста и развития лука, фасоли.

Моделирование (предметное, графическое, практическое) формирует глубокое и осмысленное познание явлений природы, помогает подготовить дошкольников к школе и сохранить непрерывность в образовании детского сада и начальной школы.

Проблему формирования экологической культуры решаем с помощью родителей. Родители приглашаются на занятия и праздники экологического содержания, участвуют в природоохранных акциях, в создании и пополнении предметно-пространственной среды, в благоустройстве участков на территории детского сада. Родители вместе с детьми проводят эксперименты и исследования, заполняя календари природы, наблюдая за повадками животных, выращивая растения, ставя простые эксперименты с природным материалом.

На современном этапе экологическое воспитание необходимо осуществлять совместно с родителями, они первые воспитатели в жизни ребёнка. С целью выявления увлечений взрослых и детей, отношения родителей к проблеме экологического воспитания, я провожу анкетирование. В помощь родителям оформляется

"Экологический стенд", где помещаются статьи, стихи, загадки по теме, приметы, словесные игры для разучивания и занятий с детьми дома. Хорошей традицией в работе с родителями стало участие в конкурсах, развлечениях, выставках

Для родителей выпускаются тематические буклеты: «Правила безопасности детей на природе летом», «Всё о правильном питании детей», «Наши друзья-витамины», «Подвижные игры на прогулке», «Чистый город – наш город», проводятся консультации «Компьютер. Польза и вред для вашего ребёнка», «Экология жилища», «Как использовать компьютер для развития и обучения малышей?», «Воспитание безопасного поведения детей в природе», «Основные правила поведения в природе». Правила безопасности для детей», «На прогулке летом». Родительские собрания проводятся в нетрадиционных формах: семинары-практикумы, родительские лектории, семейные клубы.

Таким образом, путем создания инновационной развивающей предметно – пространственной среды с интеграцией образовательных областей достигается главная цель экологического воспитания – сформировать у детей целостный взгляд на природу и место человека в ней, экологическую грамотность, способность любить окружающий мир и бережно относиться к нему.

В процессе работы были замечены такие изменения: дети заметно расширили свои экологические представления, своё умение устанавливать причинно-следственные связи; возрос интерес к объектам и явлениям природы, а также эмоциональная реакция на пагубное влияние человека на природу, появилось желание соблюдать нормы и правила поведения в окружающей среде, направленное на сохранение ценностей природы, появился интерес к природе своего города, республики [3, 171-с.].

Таким образом, видно, что данные формы и методы экологического образования детей в ДОУ и в повседневной жизни достаточно эффективны. Ну а самое главное в экологическом воспитании – личная убежденность педагога, умение заинтересовать, пробудить у детей, воспитателей и родителей желание любить, беречь и охранять природу.

Таким образом, можно сделать вывод, что одним из важнейших условий реализации задач экологического образования дошкольников является правильная организация и экологизация развивающей предметно-пространственной среды, которая способствует познавательному развитию ребенка; эколого-эстетическому развитию; формированию экологически грамотного поведения; экологизации разных видов деятельности.

Список литературы:

1. Куликовская, И. Э. Детское экспериментирование [Текст] / И. Э. Куликовская, Н. Н. Совгир. – М.: Изд-во педагогического общества России, 2011. – С.79.
2. Маханева М.Д. Экологическое развитие детей дошкольного возраста: Методическое пособие для воспитателей ДОУ и педагогов начальной школы. - М.: АРКТИ, 2004. - 320с.
3. Маханева, М. Д. Экология в детском саду и начальной школе. Методическое пособие [Текст] / М. Д. Маханева. – М.: ТЦ Сфера, 2010. – С. 171.
4. Николаева, С. Н., Комарова И. А. Сюжетные игры в экологическом воспитании дошкольников. Игровые обучающие ситуации с игрушками разного типа и литературными персонажами: Пособие для педагогов до школьных учреждений. — М.: Издательство ГНОМ и Д, 2005 г.
5. Рыжова Н.А. Экологическое образование в детском саду//Первое сентября. - 2005.- № 17.- С.11-15.
6. Танцырева Л. А. Метод проектов как инновационный способ экологического воспитания дошкольников [Текст] – Чебоксары: ЦНС «Интерактив плюс», 2015. – С. 122–125. – ISBN 978-5-906626-69-1.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA SAVOD O'RGATISH DAVRIDA O'QUVCHILARNI O'QISHGA O'RGATISH METODLARI

G.Sh.Fayzullayeva, Samarqand viloyati XTXQTMOHM dotsenti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

O.Hamrayeva, Samarqand viloyati Pastdarg'om tumani 39-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonligini oshirishda ularni o'qishga o'rgatish va savod o'rgatish davrida nutq o'stirishning ahamiyati, shu bilan birga bolalarni o'qishga o'rgatishning analiz-sintez metodlari va ularning ahamiyatiga alohida to'xtalgan.

Kalit so'zlar: savodxonlik, savod o'rgatish, o'qish, metodlar, og'zaki nutq, analitik mashqlar, sintetik mashqlar.

Аннотация: В данной статье раскрыто значение обучения чтению учеников начальной школы, предложены пути улучшения речи во время обучения грамоте, а также акцентировано внимание на важности методов анализа и синтеза в обучении детей чтению.

Ключевые слова: грамотность, обучение грамоте, чтение, методы, устная речь, аналитико-синтетические упражнения.

Annotation. This article demonstrates the pupils' of primary class of increasing literacy and instructing to reading and the main role of teaching time to improve speech, further more children are being taught analysis methods and they take into consideration to importance.

Key words: literacy, to teach literate, reading, methods, oral speech, analytical exercises, synthetic exercises.

Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan bir davrda boshlang'ich sinf o'quvchilariga savod o'rgatish ularning o'qish va yozish savodxonligini oshirish dolzarb masalalardan biridir. Chunki maktabgacha ta'limda bolaning kundalik og'zaki nutqi rivojlantirilsa, boshlang'ich ta'limda o'quvchining ta'limiy nutqini rivojlantirish ko'zda tutiladi, bunda bola hayotining keyingi bosqichlarida yozma nutq bilan bog'liq masalalar biroz bartaraf etilgan bo'ladi. Shu o'rinda boshlang'ich ta'limda K.Qosimova [3], Q.Abdullayeva, K.Nazarov, Sh.Yo'ldosheva, M.G'ulomova, T.G'afforova, X.G'ulomova [2] va boshqalarning o'quvchilarga savod o'rgatish hamda nutq o'stirish metodikasi haqidagi qarashlarini alohida ta'kidlab o'tish lozim.

O'qish inson hayotida muhim ahamiyatga ega. O'qish faoliyati boshlang'ich sinflarda barcha fanlarda amalga oshiriladi, lekin o'qishga o'rgatish o'qish darslarining asosiy vazifasidir. Kichik yoshdagi o'quvchini o'qishga o'rgatishda ularning umumiy rivojlanishini, psixologiyasini hisobga olish zarur. O'quv materialining hajmini oshirib yuborish, tinmay bir maromdagi o'qishni tashkil etish bolani o'qish mashg'ulotidan bezdiradi. O'quvchilarni qiziqarli topshiriqlar, didaktik o'yinlar asosida o'qitish o'qishga o'yin tusini beradi. Bola o'ynab charchamaganidek, o'qib charchaganini ham sezmaydi. Yaxshi o'qishlik darajasi malakasini egallash maktabda o'qitiladigan barcha predmetlardan muvaffaqiyatli o'qishning muhim sharti hisoblanadi.

So'zlarni tovush tomonidan analiz va sintez qilish usullari hozirgi kunda takomillashtirilib borilmoqda. Savod o'rgatishda asosan, quyidagi metodlar amalda qo'llanilmoqda [1]:

I. Analiz mashqlari.

1. *Nutq (gap)dan so'zni ajratish; so'zni aniq talaffuz qilish; bo'g'inlarga bo'lish va bo'g'inlarni aniq talaffuz qilish, so'zdan, bo'g'indan tovushni kuchli talaffuz qilib o'qish,*

muayyan tovushni ajratgan holda soʻzni boʻgʻinlab oʻqish (aaaa-na, nooon, iin, sssa-na, ki-yyyik, iiish).

2. *Darsda oʻrganiladigan yangi tovushni ajratish.* Bunday tovushni birinchi marta ajratishning bir necha usuli bor:

- a) soʻzdan tovushni choʻzib talaffuz qilish bilan ajratish: aaa-na, looo-la, booo-la;
- b) undosh tovushni yopiq boʻgʻindan ajratish: Usss-mon, O-limmm, A-minnn.
- d) sirgʻaluvchi undoshni ochiq boʻgʻindan ajratish: ssa-na, tu-yyya, zzzi-rak;
- e) boʻgʻin hosil qilgan bir unlini ajratish: o-na, u-num, oʻ-tin, e-tik, i-pak;
- f) oʻrganiladigan tovushni soʻz boshida kelgan soʻzlardan ajratish (soʻzni oʻqituvchi aytadi, birinchi tovushni esa oʻquvchi aytadi): pop, tok, olma;
- g) rasm nomini ifodalovchi soʻzni aytish: oʻqituvchi nokning rasmini koʻrsatib, noo deydi, oʻquvchilar K tovushini qoʻshib aytadilar: nok.

Bu jarayonda Omonashvili ishlab chiqqan usuldan ham foydalanish mumkin. Bunda tovush emas, harf asos qilib olinadi. Oʻquvchilar oʻrganilgan harflar ichidan notanishini topadilar, soʻng uning oʻqilishi va fonetik belgilari ustida ishlanadi:

Darsda yangi tovush birinchi marta ajratib, talaffuz qilingandan soʻng, odatda, shu tovush soʻz boshida, oʻrtasida, oxirida kelgan va aniq talaffuz qilinadigan soʻzlar tanlanib, oʻquvchilarga talaffuz qildiriladi. Misol: L tovushi: laylak, olma, fil. O tovushi: olma, pop, O-dob. D tovushi: don, Odil (soʻz oxirida jarangsizlashadigan ozod, obod kabi soʻzlarni tanlash tavsiya qilinmaydi).

3. *Soʻzdagi tovushlarni sanash va ularning nomini tartibi bilan aytish, sonini aniqlash, boʻgʻinlarni sanash:* Olma — ol-ma; o-l-m-a — toʻrtta tovush, toʻrtta harf, ikki unli tovush, ikki undosh tovush, ikki boʻgʻin.... Bu usuldan oʻquv yilining ikkinchi yarmida va keyingi sinflarda ham fonetik tahlil sifatida foydalaniladi.

4. Jarangli va jarangsiz undoshli soʻzlarni amaliy taqqoslash: dil-til, Zira-sira kabi.

Savod oʻrgatishda analiz va sintez bir-biridan ajratilmaydi, chunki analiz oʻqish jarayonini egallash uchun zamin yaratadi, sintez esa koʻproq oʻqish malakasini shakllantiradi.

II. Sintez mashqlari.

1. *Tovush tomonidan analiz qilingan soʻzni yoki boʻgʻinni talaffuz qilish va uni kesma harfdan tuzish (yozish);* shu soʻz yoki boʻgʻinni oʻqish.

2. *Oʻrganilgan undosh yoki unli bilan (na, ni, no; la, lo, li; ay, uy, oy,...) boʻgʻin jadvalini tuzish; boʻgʻin jadvalini kitobdan yoki matndan oʻqish;* kesma harflardan boʻgʻin jadvalini tuzish.

3. *Bola-lola-tola, boy-soy-loy, baxt-taxt, ona-ota, mosh-bosh kabi bir undosh harf bilan farqlanadigan yoki ona-ana, ukki-ikki, osh-ish kabi bir unli harf bilan farqlanadigan soʻzlarni oʻqish (bunday soʻzlarni oʻquvchilarning oʻzlari topib oʻqishlari mumkin).*

4. *Soʻzning boshiga yoki oxiriga bir harf qoʻshib, yangi soʻz hosil qilib oʻqish:* ola-lola, osh-bosh, oy-toy, boy, soy, by; oʻroq-soʻroq; ol-xol, sol; sava-savat; son-son; ayiq-qayiq; olti-oltin.

5. *Soʻz oʻrtasiga harf qoʻshib, yangi soʻz hosil qilib oʻqish:* koʻmak-koʻlmak, zirak-ziyrak, tana-tashna, sila-siyla kabi.

6. *Boʻgʻinlarni almashtirib yangi soʻz hosil qilish va oʻqish:* Gulnor-Norgul, asil-sila kabi.

7. *Tovushlarning oʻrnini almashtirib yangi soʻzni hosil qilish va oʻqish:* somon-osmon, tilak-kalit, qoʻy- yoʻq.

8. *Tovushni yoki boʻgʻinni tushirib qoldirib, yangi soʻz hosil qilish va oʻqish:* anor-nor, gulnor-gul, yelkan-yelka, bogʻla-bola.

9. *Boʻgʻin qoʻshib yangi soʻz hosil qilish va oʻqish:* bogʻ-bogʻbon, gul-gulzor, paxta-paxtakor.

Umuman olganda, sintetik ishlarning bu usullari tovush ustida ishlashni harf ustida ishlash bilan birga qoʻshib olib borishni talab qiladi. Bu ish usullari qiziqarli boʻlib, darsda

yarim o'yin holatini vujudga keltirishga imkon yaratadi. Boshlang'ich ta'limdan o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini o'stirish uning savodxonlik darajasini oshirib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Qosimova K., Matchonov S., G'ulomova X. va boshqalar. Ona tili o'qitish metodikasi. – T.: «Noshir», 2009. – 352.
2. G'afforova T., G'ulomova X. O'qish darslari. 1-sinf (O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma). – T.: «Tafakkur», 2011.
3. G'afforova T., Shodmonov E., Eshturdiyeva G. O'qish kitobi: 1-sinf uchun darslik. – T.: «Sharq», 2019. – 128 b.

MA'NODOSH VA ZID MA'NOLI SIFATLARNI O'RGATISHDA TA'LIMIY O'YINLARDAN FOYDALANISH

M.Raximqulova, Samarqand viloyati XTXQTMOHM dotsenti

M.Vafoyeva, Samarqand davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga ma'nodosh va zid ma'noli sifatlarni o'rgatishda ta'limiy o'yinlardan foydalanish haqida tushunchalar berilgan.

Kalit so'zlar: sinonim, antonim, sifat, ot, ta'limiy o'yinlar.

Shakllanib kelayotgan yosh avlodni mustaqil fikrlashga yo'naltirish, ta'lim jarayonida o'quvchilarni erkin ishtirokchi darajasiga ko'tarish, o'z fikri hamda dunyoqarashlariga ega bo'lgan shaxsni kamolga yetkazish har bir o'qituvchi-pedagogning faxrli burchi hisoblanadi. Chunki vatanimiz kelajagi o'z kuchiga ishongan, bilimli, ijodiy fikrlay oladigan vatanparvar yoshlar qo'lidadir.

Ona tili o'qitish metodikasida o'quvchilarning savodini chiqarish, grammatik tushunchalarini shakllantirish, ularning nutqiy va imloviy savodxonligini oshirishda qo'llanadigan usullar, mashqlar bilan bir qatorda ta'limiy o'yinlar ham muhim o'rin tutadi. Ta'limiy o'yinlarning an'anaviy mashq turlaridan farqi shuki, bunda birinchidan, o'quvchilarning kundalik bajaradigan an'anaviy mashqlardan toliqishiga barham berilsa, ikkinchidan, bolalarning bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishdagi mustaqil, ijodiy fikrlash faoliyati kuchayadi.

Ma'lumki, o'yin jarayoni o'quvchilarning psixologiyasi, yoshi, bilim saviyasi bilan uzviy aloqador bo'lishi lozim. Chunki darsda qo'llanadigan didaktik o'yinlar bolalar xarakteridagi qiziquvchanlik, o'yinqaroqlikka muvofiq kelsa, ikkinchi tomondan, ba'zi o'quvchilardagi tortinchoqlik, uyatchanlik kabi jihatlari bartaraf etilib, o'zlarini ancha erkin tutishlari ta'minlanadi. O'yin davomida o'quvchi mavhum grammatik tushunchalar mohiyatini anglay boshlaydi, og'zaki va yozma nutqidagi orfoepik – orfografik tushunchalar mohiyatini anglay boshlaydi, natijada yozma nutqidagi orfoepik – orfografik nuqsonlar kamaya boradi.

Boshlang'ich sinf ona tili dasturidagi har bir mavzu bo'yicha muayyan shakldagi ta'limiy o'yinni tashkil qilish mumkin. O'qituvchi, avvalo, ta'limiy o'yinning ta'lim-tarbiyaviy maqsadi asosida kerakli materialni tayyorlab oladi. Keyin ta'limiy o'yinni o'tkazish tartibini aniqtushuntirib beradi. O'yinda boshqaruvchi o'qituvchining o'zi bo'lib, yo'l qo'yilgan xato, kamchiliklar yo'l-yo'lakay tuzatilib boriladi. Quyida ta'limiy o'yinlarning bir necha turini aytib o'tmoqchimiz.

«Kim ko'p so'z biladi?» ta'limiy o'yin o'quvchilarning lug'at boyligini o'stirishga yordam beradi. Buning uchun sinf ikki guruhga bo'linadi va 1-guruh o'quvchilariga boshlanishi va tugallanishi unidan tashkil topgan, ikkinchi guruhga esa xuddi shunday undosh bilan boshlanib, undosh bilan tugallangan sifat so'z turkumiga oid so'zlarni doskaga yozish topshiriladi. Masalan:

1-guruh

2-guruh

<i>Adolatli</i>			<i>yomon</i>	
<i>Aldamchi</i>			<i>yolg'iz</i>	
<i>Alamli</i>			<i>befarosat</i>	
<i>Aqlli</i>			<i>saxiy</i>	
<i>Odobli</i>			<i>saranjom</i>	
<i>Ilmli</i>			<i>sezgir</i>	
<i>Ovora</i>			<i>qaynoq</i>	

Keyingi shart 1-guruhning topgan misollariga 2-guruh yoki aksincha bo'lib, ma'nodosh va zid ma'noli so'zlarni topish topshirig'i beriladi. O'yin shartiga ko'ra, guruhlardagi o'quvchilar navbat bilan vazifani bajaradilar. So'z topolmay yozishdan to'xtagan guruh yutqazgan hisoblanadi.

«So'z top» o'yinini 3-sinflarda «Sifat» mavzusini mustahkamlashda yoki lug'at ustida ishlash maqsadida o'tkazish mumkin. O'qituvchi bitta sifat aytadi, o'quvchilar esa davom ettirishadi. O'yin qoidasiga ko'ra, birinchi aytilgan so'z qaysi harf bilan tugasa, keyingi o'quvchi shu harfdan boshlangan so'zni aytishi kerak. Masalan, *g'ayratli – iboli – ishchan – nodon – nopok – kuchli – iymonli – izzatli – iflos – semiz – zararli – inoq – qo'rqqoq – qo'rqinchli...* kabi davom ettiriladi.

Oyin jarayonida sinfdagi barcha o'quvchilarning faol ishtiroki ta'minlanadi. So'zlarni takror qo'llamaslik sharti tushuntirilgach, jarayonni o'quvchilar diqqat bilan kuzatishga, qaysi so'zlar aytilganini xotirasida saqlab turishga, muhimi, hozirjavoblikka o'rgatadi.

«So'z top» o'yinini zid ma'noli so'zlar o'rtasida ham amalga oshirish mumkin. Bunda aytilgan so'zning qaysi harf bilan tugashi emas, aynan shu mavzuga aloqador bo'lishi bosh mezon qilib belgilanadi. Masalan: *yaxshi – yomon, shirin – achchiq, oq – qora, katta – kichik, odobli – odobsiz, uzun – qisqa, semiz – oriqa* hokazo tarzida o'yinni davom ettiradi. «So'z top» o'yinining barcha turida ham tezkorlik bilan javob bermagan o'quvchi o'yinni tark etadi, o'yinda oxirigacha ishtirok etganlar g'olib bo'ladi.

Shuningdek, bu o'yin turini boshlang'ich ta'limda o'rganiladigan so'z turkumlari (ot, sifat, son, fe'l) bo'yicha ham o'tkazish mumkin.

«O'z so'zingni top» ta'limiy o'yinida o'quvchilar ikki guruhga bo'linadi. Har bir guruhdagi bolalar matndan o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqqa oid sinonim so'zlarni tanlab oladi. Birinchi guruhdagi o'quvchilar matndagi ot so'z turkumiga oid sinonim so'zlarni, ikkinchi guruhdagilar sifat so'z turkumiga oid sinonim so'zlarni tanlab yozadi. Bunda o'qituvchi mavjud so'zlar yozilgan matnni o'quvchilarga ko'rsatadi. Har ikkala guruh ham baravariga ishga tushib ketadi, qaysi guruh o'quvchisi tez va to'g'ri bajarsa o'sha guruh g'olib hisoblanadi va rag'batlantiriladi. So'zlar: *qo'rs, quchoq, qo'pol, qo'yin, g'am, hosildor, tashvish, unumdor, havo, sanoqsiz, kun, hisobsiz, hid, sezgir, is, ziyrak, quyosh* kabi.

1-guruh Ot so'z turkumiga oid so'zlar	2-guruh Sifat so'z turkumiga oid so'zlar
<i>quyosh, kun, hid, is</i>	<i>sanoqsiz, hisobsiz, sezgir, ziyrak</i>

«Kuch birlikda» o'yinini o'tkazish uchun xattaxta uchga bo'linib, har bir guruh uchun alohida mavzu yozib qo'yiladi. (Masalan, «*Do'stlik*», «*Sayohat*», «*Tog'*» kabi). Bunda har bir guruh a'zosi sifat so'zlarni qatnashtirib matn hosil qilishlari lozim. O'n daqiqa davomida qaysi guruh tez, chiroyli va mazmunli matn tuza olsa, tuzilgan matnlarda foydalangan sifatlar soni

ko‘p bo‘lsa va ular o‘z ma‘nodoshlari, shuningdek, antonimlari bilan birga yozilgan bo‘lsa, shu guruhga rag‘bat kartochkasi beriladi.

«Kim qaysi rangni yaxshi ko‘radi?» ta‘limiy o‘yinida o‘quvchilar ikki guruhga bo‘linadi va har bir guruhdan bittadan o‘quvchi doskaga taklif etiladi. Birinchi guruh ishtirokchisi «qanday?» so‘rog‘iga javob bo‘ladigan rang bildiruvchi so‘zlarni yozsa, ikkinchi guruh ishtirokchisi «kim?» yoki «nima?» so‘rog‘iga javob bo‘ladigan so‘zlarni qayd etadi. Natijada quyidagi so‘z birikmalari hosil bo‘ladi:

1-guruh	2-guruh
qizil	atirgul
ko‘k	somsa
oq	ko‘ylak
qora	shim
sariq	olma
yashil	daraxt

O‘quvchilar xattaxtaga yozilgan so‘z birikmalarni daftarlariga ko‘chirib oladilar. Bu o‘yinda ularning hozirjavoblighi va imloviy savodxonligiga ham e‘tibor qaratiladi. Qaysi guruh a‘zosi topshiriqni bexato bajarsa, shu guruhrag‘batlantiriladi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ch sinf o‘quvchilariga ona tilining fonetikasi, so‘z yasalishi, grammatikasini ilmiy jihatdan tushuntirish ancha murakkab jarayon bo‘lganligi bois pedagogik texnologiyalardan, ta‘limiy, didaktiko‘yinlardan o‘rinli foydalanish o‘quvchining mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shunday qilib, ta‘limiy o‘yinlar o‘quvchilarning qobiliyati va imkoniyatiga mos mavzularda qiziqarli, aniq bo‘lishi, o‘yin jarayonidaimkon darajasida butun sinf o‘quvchilari faol ishtirok etishi, o‘yinni o‘tkazilish muddati, tartibi aniq bo‘lishi, o‘yin o‘quvchilarning muayyan bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirishga xizmat qilishi lozim.

Bunday aniq maqsadga qaratilgan ta‘limiy o‘yinlar har bir o‘quvchida darsga bo‘lgan mas‘uliyatni oshirish bilan birga, jamoada ko‘proq g‘olib bo‘lish, rag‘bat olish hissi yuzaga keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hojiyev A.O‘zbek tili sinonimlarining izohli lug‘ati. –T.: «O‘qituvchi», 1974.
2. Fuzailov S., XudoyberganovaM.,Yo‘ldosheva Sh. Onatili. 3- sinf uchun darslik. – T.:»O‘qituvchi», 2019.
3. Ikromova R., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Shodmonqulova D. Ona tili. 4-sinf uchun darslik. – T.: «O‘qituvchi», 2017.
4. Qosimova K., Matjonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. –T.: «Noshir», 2009.
5. RahmatullayevSh., MamatovN., ShukurovR. «O‘zbek tili antonimlarining izohli lug‘ati».– Toshkent, O‘qituvchi, 1980.
6. To‘rayeva U., Shodmonova D. «O‘zbek tilining zid ma‘noli so‘zlar o‘quv lug‘ati» (Maktab o‘quvchilari uchun) . – Toshkent, «Yangi asr avlodi», 2007.

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ ПЕДАГОГЛАРИДА КАСБИЙ МАҲОРАТНИ РИВОЖЛАНТИРУВЧИ ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ ЎРНИ

С.С.Рахимова, Мактабгача таълим муассасалари раҳбар ва мутахассисларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш институти ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада мактабгача таълим ташкилоти педагогларида касбий маҳоратни шакллантиришнинг педагогик жиҳатлари асослаб берилган. Шунингдек, малака ошириш жараёни ва малака оширишдан кейинги фаолиятда мустақил таълимнинг ўрни ҳамда унинг самарали усуллари ёритилган.

Калит сўзлар: машгулот, таълим, инновация, маҳорат, мустақил таълим.

Аннотация. В статье обоснованы педагогические аспекты формирования профессиональных навыков у педагогов дошкольного образования. А также рассматриваются роль самостоятельного образования в процессе профессионального развития и его эффективные методы.

Ключевые слова: занятия, образование, инновация, мастерство, самостоятельное обучение.

Annotation. The article substantiates the pedagogical aspects of the formation of professional skills in teachers of preschool education. The role of independent education in the process of professional development and postgraduate training, as well as its effective methods are also covered.

Key words: training, education, innovation, creativeness, selfeducation

Касб маҳоратига ва малакасига эга бўлган педагог ёш авлодга сифатли таълим бериш, уларда юксак маънавий-ахлоқий сифатларни шакллантириш имкониятига эга бўлади.

Бугунги давр педагогдан юқори малакали бўлишни тақозо этмоқдаки, бу борада малака ошириш тизимининг ўз ўрни ва вазифаси бор. Малака оширишнинг асосий вазифаларидан бири, мактабгача таълим ташкилоти олдида қўйиладиган ижтимоий аҳамиятга эга бўлган жиддий мақсадлардан келиб чиқади. Мактабгача таълим ташкилоти педагогларининг малакасини оширишни, энг аввало, уларни замонавий билимлар билан қуроллантириш, мавжуд кўникма ҳамда малакаларини такомиллаштириш, шунингдек, маънавий-ахлоқий сифатларини бойитиш сифатида тушуниш мақсадга мувофиқдир. Шунингдек, ижтимоий, иқтисодий ва маданий соҳаларда рўй бераётган тезкор ўзгаришлар мавжуд билимларни доимий равишда бойитиб бориш, кўникма ва малакаларни такомиллаштиришни тақозо этади. Шу сабабли ҳар бир мутахассис ўз устида ишлаши, изланиши, билим ва малакаларини узлуксиз ошириб бориши лозим.

Малака ошириш жараёнини талаб даражада сифатли ва самарали ташкил этиш учун дастлаб ўқув дастурлари мазмунини такомиллаштириш, педагогик технология ғоялари билан бойитиш, машгулотларни ташкил этишда ахборот технологиялари имкониятларидан самарали фойдаланиш, маърузачи сифатида фаолиятга инновацион ёндаша олиш лаёқатига эга педагогларнинг танланишига эришиш, уларни замонавий талабларга жавоб бера оладиган методик адабиётлар билан қуроллантириш каби вазифаларни ҳал этиш тақозо этилади. Юқорида санаб ўтилган педагогик вазифалар фаолиятда юқори самарадорликка эришишни ҳам кафолатлайди.

Барча маълумот ва янгиликларни фақат дарс жараёнида тингловчилар онгига сингдириш имкониятини бермайди. Ушбу масалани оптимал ҳал этишнинг асосий

шакли мустақил таълим ҳисобланади. Жамият тараққиётидан ортда қолиб кетмаслик учун ҳар бир педагог мустақил таълим олишга интилиши лозим.

Мустақил билим олишда, аввало, тингловчиларда мустақил ишлашга, эркин, ижодий фаолият юритишга ва, энг асосийси, мустақил фикрлашга эҳтиёжни шакллантириш лозим. Бундан шундай хулоса чиқариш мумкинки, малака ошириш давомида педагог онгига ўз устида мустақил ишлаш қанчалик зарурлиги сингдирилсагина, педагог малака ошириш курсларидан қайтгач, ўз ишида кескин янгилик ва бурилишлар ясай олади.

Педагогик адабиётлар таҳлилидан маълумки, мустақил таълимнинг турли хил шакллари мавжуд бўлиб, бунда асосий эътибор тингловчининг берилган мавзулар (топшириқлар)ни мустақил равишда бажариши, ўқиб ўрганиши, шу йўналиш бўйича билимларини чуқурлаштириб, амалий кўникмаларини мустаҳкамлашга қаратилади. Замонавий, компетентли ўқитувчининг маҳорати тингловчига фақат дарсликда мавжуд билимни бериш билан эмас, балки уларни мустақил, онгли равишда ўз устида ишлашга, эркин ва мантиқан фикрлашга, қарашларини гуруҳ жамоаси олдида ҳимоя қилишга ўргатиши билан баҳоланади.

Педагогнинг мустақил таълим олишга бўлган интилишида таълим технологияларининг ўрни беқиёсдир. Улар тингловчи фаоллигини ошириш, тингловчининг имкониятларини ишга солиш, тингловчининг ижодий ва мустақил фикрлашини ташкил этиш, ўз қизиқишлари орқали кўшимча, мустақил таълим олишга йўналтириш, ўз-ўзини ривожлантириш, тарбиялашни назарда тутати.

Айтиш ўринлики, малака ошириш тизимида мустақил таълимни ташкил этишда ўқитувчининг асосий вазифаси ҳар бир тингловчи шахсини ўқитиладиган фан бўйича унинг кучли ва ожиз томонлари, индивидуал имконияти, қизиқиши, қобилияти ва иштиёқлари устида илмий, назарий, методик жиҳатдан ишлашдан иборатдир.

Адабиётлар:

1. О.У.Авлаев ва бошқ. Таълим методлари. Т.: «Наврўз» нашриёти, 2017, 208 бет (Ўқув-услубий кўлланма).
2. Ф.Р.Қодирова ва бошқ. Мактабгача педагогика. Т.: «Тафаккур» нашриёти, 2019, 687 бет (Дарслик).
3. Ж.Йўлдошев ва бошқ. Замонавий педагогик технологияларни амалиётга жорий қилиш. Т.: «Фан ва техника» нашриёти, 2008.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISI VAZIFALARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

N.Z.To'rayeva, Namangan viloyati XTXQTMOHM katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchisi vazifalari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchi, o'quvchi, istedod, ta'lim-tarbiya, dars, boshlang'ich, sinf, maktab, qobiliyat.

Аннотация. В статье идёт речь о требующих, представленных к учителям начальных классов.

Ключевые слова: учитель, ученик, талант, обучение и воспитание, урок, начальный, класс, школа, способности.

Abstract. The article is about the requirements of the qualifications of primary school teachers.

Key words: *a teacher, a pupil, talent, education, a lesson, elementary, class, school, ability.*

«Mamlakatimiz o'z taraqqiyotining yangi davriga qadam qo'ygan hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasini 2017-2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi asosida barcha sohalarida keng ko'lamli o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Ana shu islohotlarning muvaffaqiyati, mamlakatimizning dunyodagi rivojlangan, zamonaviy davlatlar qatoridan munosib o'rin egallashi, avvalo, ilm-fan va ta'lim-tarbiya sohasining rivoji bilan, bu borada bizning dunyo miqyosida raqobatdosh bo'la olishimiz bilan uzviy bog'liq...»

Shavkat Mirziyoyev
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti

Bugun shunday globallashuv jarayonida yurtimizda ta'lim va yoshlarga bo'lgan e'tibor ham keskin jadallashdi. Shunga ko'ra Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasining qabul qilinganligining 24 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasida «Ta'lim va tarbiya, ilm-fan, sog'liqni saqlash, madaniyat va san'at, sportni rivojlantirish masalalari, yoshlarimizning chuqur bilimga ega bo'lishi, chet tillarini va zamonaviy axborot – kommunikatsiya texnologiyalarini egallashini ta'minlash doimiy ustuvor vazifamiz bo'lib qoladi» deb ta'kidlaganlar. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi 5712-son Farmonida 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish hamda xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida o'quvchilarning o'qish, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini baholashga yo'naltirilgan ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan. Shuningdek, konsepsiyaga doir o'quvchilarning tanqidiy va ijodiy fikrlash, axborotni mustaqil izlash, tahlil qilish kompetensiyalari va malakalarining rivojlanishiga alohida urg'u berishni hisobga olgan holda, zamonaviy innovatsion iqtisodiyot talablariga javob beradigan umumta'lim dasturlari va yangi davlat ta'lim standartlarini joriy etish, o'quvchilarni bilim darajasini baholashda xalqaro PISA, PIRLS, TIMSS va boshqa dasturlarda ishtirok etish nazarda tutilgan. Bugungi kunda ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar o'quvchining muayyan intellektual salohiyatining to'liq yuzaga chiqishiga olib keladi. O'qituvchi ta'lim samaradorligiga xizmat qiladigan ijobiy tajribalarni o'rganmay turib, biron-bir muvaffaqiyatga erisha olmaydi. Davr bizdan mustaqil fikrlovchi, o'z xalqi, Vatani manfaatini yo'lida fidokor, o'z kasb-kori bo'yicha yuksak malakaga ega bo'lgan shaxslarni tarbiyalashni kutmoqda. Barcha turdagi hunar egalari bilan tashabbuskorlik, omilkorlik, mahorat, raqobatbardoshlik, bilimdonlik, kreativlik, davr talablariga moslasha olish kabi umumiy sifatlar talab qilinmoqda.

O'qituvchilik sharaflidir, lekin juda murakkab kasbdir. Yaxshi o'qituvchi bo'lish uchun pedagogik nazariyani egallashning o'zigina yetarli emas. Chunki pedagogik nazariyada bolalarni o'qitish va tarbiyalash haqida umumiy qonun - qoidalar, umimlashtirilgan metodik g'oyalar bayon etiladi. Darsning bilim berishdagi mahoratini, uning mas'uliyatini sezgan har bir ilg'or pedagog mashg'ulotga puxta tayyorlanib, uni mazmunan boyitadi, tinmay izlanib, o'qitishning yangi usullarini yaratib, maktab ta'limida qo'llashga aytiladi.

Har bir o'qituvchi darsga tayyorgarlik ko'rar ekan, unga yengil – yelpi, yuzaki qaramasdan, balki uning mas'uliyatini bilgan holda sidqidildan yondashishi kerak. Bu mas'uliyat, ayniqsa, boshlang'ich sinf o'qituvchilaridan talab qilinadi. Chunki bolalardagi ilk poydevorni boshlang'ich sinf o'qituvchilari quradilar. Berilgan ta'lim, qurilgan poydevor qanchalik mustahkam bo'lsa, kelajakka ishonch shunchalik ortaveradi. Yosh avlodni to'g'ri tarbiyalash, ilmiy, zukko, ma'naviyatli qilib tarbiyalash esa o'qituvchi va murabbiylar qo'lidadir. Shunday ekan, har bir o'qituvchi ilm berar ekan, avvalo, bolalarni sevib, ularni

kelajakka ishonch ruhida tarbiyalab, o'z fanini chuqur bilgan holda sidqidildan dars o'tmog'i kerak. Agar dars shunchaki ish emas – muomala, mashg'ulot emas – san'at, jadvaldagi soatlar emas – hayot deb qaralsa, unda pedagog o'z-o'zidan tez-tez darsga nima uchun borayotganligini so'rab, bolalarning oldiga borayotganligini qalbdan his etishi lozim. Dars berish – bu, inson qalbiga yo'l topish demakdir. Bunda so'zdagi axloqiylik – haqiqat, amaldagi axloqiylik esa – adolatligini bilmoq zarur. Shuni ham unutmaslik kerakki, har bir, hatto, ko'p yillab charxlangan dars ham nimasi bilandir yangi, birinchidir.

O'qituvchi yoshlarga ta'lim - tarbiya beruvchi insondir. O'qituvchida o'qituvchilik kasbiga xos layoqat, qobiliyat bo'lmog'i darkor. Avvalo, u bolalarni sevishi, ijodkor, ishbilarmon bo'lishi, ma'naviy barkamol bo'lishi, dunyoviy bilimlarni mukammal egallagan bo'lishi lozim. Bundan tashqari, o'qituvchi har bir o'quvchisi ulg'ayib yaxshi odam bo'lishiga chin ko'nglidan ishonadigan, ularning shaxs sifatida rivojlanib, inson sifatida kamol topishga ko'maklashadigan asosiy kuch bo'lishi talab etiladi.

Shu yo'l bilan qirq besh daqiqa darsni yaxshi bir asar yanglig' o'z o'quvchilari ongiga singdiradi. Bunday fidoyi ziyobaxsh qalb egalari shaxsiy ijodiy jarayonini boyitishga munosib hissa qo'shadilar. Shu tariqa har bir ijodkor o'qituvchi o'zining haqiqiy muallimlik mahoratini yaratadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonini insonparvarlashtirishni pedagogik ta'limning tarkibiy qismiga aylantirishda o'qituvchi ma'naviy-axloqiy qiyofasi yetakchi o'rin tutadi. Binobarin, o'qituvchi faoliyatining ana shu yo'nalishi uning pedagogik bilimi va mahorati bilan uyg'unlashib borishi lozim. Shu sababli o'qituvchilarni tayyorlash mazmuni ularning professional madaniyati bilan uzviy bog'liqdir. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi ona tilini chuqur va to'la bilishi lozim, rivojlangan nutq madaniyatiga ega bo'lishi, o'z kasbiy faoliyatida xorijiy mamlakatlar ish tajribalarini o'rganish va eng yaxshilaridan foydalanish uchun o'z xalqining etnik madaniyati va psixologiyasi, o'tmish ajdodlar tomonidan ishlab chiqilgan xalq axloq-odobi asoslarini, u yoki bu milliy madaniyatning o'ziga xos tomonlarini bilishi, musiqiy va adabiy xalq og'zaki ijodidan xabardor bo'lishi kerak. Shuningdek, u o'zini ma'naviy va jismoniy jihatdan muntazam ravishda takomillashtirib borishi lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi quyidagi o'z kasbiga yot bo'lgan shaxsiy qusurlarni, ya'ni kasbiy loqaydlik, bola tarbiyasiga va ularning taqdiriga befarqlik, tajanglik, yengiltaklik, shoshma-shosharlik bilan xulosa chiqarish kabilarni yenga bilishi kerak. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi shunday pedagogik fazilatlarni o'zida mujassamlantirgan bo'lishi kerak, ular quyidagi masalalarni hal qilishga yordam berishi kerak.

Birinchi navbatda, o'quv faoliyatini shunday tashkil qilish kerakki, bunda o'quvchining shaxsi kamol topsin, shuningdek, hozirgi davrda boshlang'ich ta'lim oldiga qo'yiladigan vazifalar aniq bo'lsin;

Ikkinchidan, kichik maktab yoshidagi bolalarning ruhiy-fiziologik holatlarini bilsin;

Uchinchidan, o'z bilimlarini, psixologik-pedagogik tayyorgarligini oshira borib, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning to'liq o'rganishi, bolalar bilan, ularning otionalari bilan yaxshi muomalada bo'lishi zarur. Bolalarni o'yin vositasida tarbiyalay bilishi kerak. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni kamol toptirishda ta'lim va tarbiyaning o'zaro bog'liqligini doimiy va izchil amalga oshirish lozim; boshlang'ich sinf o'qituvchisi bilish imkoniyatlarini kengaytirib borishi kerak;

To'rtinchidan, boshlang'ich sinf o'qituvchisi bilimining mazmuni hamda o'qitishining shakl-usullari jamiyatdagi insonparvarlik va demokratik g'oyalarga mos bo'lishi kerak. Bular esa o'qituvchilarning o'quvchilarga bo'lgan munosabatida qandaydir avtoritar xarakterdagi ish metodidan voz kechishga olib keladi hamda o'qituvchi shaxsining obro'sini oshiradi.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, o'z - o'zini tarbiyalash, o'z ustida ishlash faqatgina o'qituvchi faoliyatida emas, balki butun bir shaxs faoliyatida namoyon bo'lishi kerak. Agar shaxs izlansa, o'z qobiliyatlari ustida ishlasa, o'zidagi yaxshi fazilatlarni kamol toptirsa, uning obro'si, mavqei ham shu darajada yuksaladi, doimo el nazarida bo'ladi. Uni hech kim uloqtirib

yo chetga chiqarib qo'ya olmaydi. Shuning uchun o'qituvchi doimo izlanishda bo'lishi, fanga yangiliklar olib kirishga intilishi, o'zining odobi, kasbiy sifatlarini bilan boshqalarga o'rnak bo'lishi dardkor. O'z ustida ishlaydigan ijodkor o'qituvchilarning obro' - e'tibori, martabasi ulug' bo'ladi. Ular doimo el nazarida, hurmatida bo'ladi. Xalq hurmatida, e'tiborida bo'lishining o'zi eng katta baxtdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 24-yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. – O'zbekiston ovozi. – 2016. – 8 dekabr.
2. S.T.Turg'unov, B.X.Danyarov, M.A.Umaraliyeva «O'qituvchilarning kasbiy mahorat va kompetentligini rivojlantirish» .
3. Jumaev A. Ijtimoiy faol o'qituvchi shaxsi shakllanishining pedagogik-psixologik omillari. Uslubiy qo'llanma. – Toshkent: Sharq, 2008.
4. **Internet manbalari:** www.ziyounet.uz, www.pedagog.uz

BOSHLANG'ICH SINIF DARSLARIDA DIDAKTIK O'YINLARNING TA'LIMIY VA TARBIYAVIY AHAMIYATI

X.Muxammadiyeva, *Toshkent viloyati xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazi katta o'qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqola boshlang'ich sinf matematika darslarida o'quvchilarga misollar o'rgatishda didaktik o'yinlarga bag'ishlangan. Didaktik o'yinlar ta'limning ko'rgazmaliligini, o'qituvchining nutqini va bolalar harakatini o'z ichiga olishi tajribalar asosida yoritib berilgan.

Tayanch so'zlar:. Didaktik, ta'limiy, tarbiyaviy, o'quv, bolalar, mashq.

Аннотация. Данная статья посвящена дидактическим играм при обучении примерам учащимся начальных классов на уроках математики. Дидактические игры освещаются на основе экспериментов, которые включают в себя наглядность образования, речь учителя и движение детей.

Ключевые слова: дидактические, образовательные, воспитательные, учебные, дети, упражнение.

Annotation. This article is devoted to didactic games in teaching examples to primary school students in mathematics. Didactic games are revealed on the basis of experiments, which include the visibility of education, teacher speech and children's movement.

Key words: didactic, educational, educational, training, children, exercise.

Bolalarga o'yinni o'rgatishdan muayyan ta'limiy maqsad nazarda tutiladi. O'yinning eng muhim ahamiyati ham ana shundadir. O'yin o'tkazilish shakllari va usullari ta'limning boshqa turlaridan farq qiladi. Didaktik o'yin usullariga takrorlash va o'zgartirish, unga turli yangiliklar kiritish imkoni bor. Masalan, biz «Jimjitlik» o'yinining 5-7 xilini butun sinf bilan hamda ayrim bolalar bilan 10 martadan ko'proq takrorlab o'tkazdik, «Nima o'zgardi?» turidagi o'yin 5 xil turli ko'rsatmali material bilan o'tkazildi. Natijada o'yin malakalarining bir xilda va mustahkam bo'lishiga hamda o'yinning har bir qoidasini tinglay bilish va unga rioya qilinishiga erishish imkonini berdi.

Didaktik o'yinlar o'zining shakli jihatidan, asosan, bog'chada o'ynaladigan ijodiy o'yinlardan ham, o'qituvchi o'zi hikoya qilib berish yo'li bilan tushuntiradigan va o'quvchilarni birma-bir so'rab chiqish natijasida mustahkamlanadigan o'yinlardan ham har tomonlama farq qiladi. Didaktik o'yinlar o'qitish vazifasiga xizmat qiladi va qiziqarli, maroqli,

tushunarli darajada olib boriladi. Bolalar g'olib chiqish maqsadida jon-dili bilan mashq qiladilar, berilgan har bir topshiriqni albatta bajarishga odatlanib qoladilar, natijada ularda didaktik topshiriqlarni bajarishga bo'lgan qiziqish orta boradi. Didaktik o'yinlar har bir darsning maqsadini, har bir mashqning maqsad va vazifalarini yaxshiroq tushunib olishga yordam beradi.

Didaktik o'yinlar ta'limning ko'rgazmaliligini, o'qituvchining nutqini va bolalar harakatini o'z ichiga oladi, buning natijasida idrokda (ko'rish, eshitish, teri sezgisi belgilarida) birlik tug'iladi. Bu esa o'qituvchining aytganlarini bolalarning o'ylab olishiga va aytilganlarni ifodalab berishlariga, ya'ni didaktik o'yin qoidalarini o'zlari bajarishlariga undaydi. Didaktik o'yinlarning bu tarzda tuzilish xususiyatlari o'quvchilar faoliyatini tahlil qilish imkonini beradi. Shuning uchun ham barcha bolalar o'yin vaqtida zo'r qiziqish bilan harakat qiladilar.

Didaktik o'yinlar bolaning his-tuyg'usiga ta'sir etib, unda o'qishga ijobiy munosabat va qiziqish xislatini tarkib toptiradi. Bolalar o'yinda zo'r mamnuniyat bilan ishtirok etadilar. O'yin boshlanishini sabrsizlik bilan kutadilar, ularning ongida beixtiyor ertangi o'quv kunining quvonchli manzarasi gavdalanadi.

Har bir didaktik o'yinda ko'pchilik bolalar yoki butun bir sinf o'quvchilari ishtirok etadi. Masalan, «Doiraviy misollar» o'yinida hamma bolalar masala yechadi, «Zanjircha»da 10 nafar, «Do'koncha»da 8–12 nafar bola, «Narvoncha»da esa hamma o'quvchilar masala yechadilar. Bundan tashqari, o'yin jarayonida hatto bolalardan ba'zi birlari ishtirok etmasa ham, ular o'yinda imo-ishoralar bilan qatnashadilar. Masalan, ko'zlarini yumib, kim necha marta taqillatganini tinglaydilar, «Eng yaxshi hisobchi», «Kim aniqroq va tezroq» kabi o'yinlarda o'z o'rtoqlarining misolni qanchalik to'g'ri-noto'g'ri yechayotganlarini kuzatib boradilar. Bu esa o'qituvchiga o'quvchilar faoliyatiga individual munosabatda bo'lish imkonini beradi. Didaktik o'yinlar o'tkazilish jarayonida bolalarning o'zlarini mustaqil boshqara olishga o'rganishlarini ta'kidlab o'tish lozim.

Didaktik o'yinlarning tarbiyaviy ahamiyati nimalardan iborat?

Tajriba shuni ko'rsatadiki, didaktik o'yinlar hamjihatlik va intizomlilik, o'yin jarayonida bolalarda tevarak-atrof haqida to'g'ri tushuncha paydo bo'ladi. «Do'koncha», «Nimani taqillatdim?», «Teatr», «Bolalar bog'chasida», «Mehmondorchilikda» kabi o'yinlarda bolalar tevarak-atrofdagi hayotni, narsalarning sifatini, og'irlik o'lchovi, narx-navolar va boshqalarni bilib oladilar, ularda fazoviy tasavvurlar mustahkamlanadi. Didaktik o'yinlar, o'qituvchini bolalarga yaqinlashtiradi, o'qituvchi bolalar nazarida tarbiyachigina emas, balki chinakam do'stga ham aylanadi. Bu esa, ayniqsa, dastlabki kunlarda yuz beradigan yotsirash hollariga barham beradi. Shunday qilib, o'yinlar bolalarda o'qituvchi va o'qishga nisbatan ijobiy munosabat paydo qiladi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'tkaziladigan o'yinlar bolalarning bo'sh vaqtini samarali o'tkazish vositasidir. «Bo'g'inlar», «Sanayver», «Qiziqarli kvadratlar» kabi o'yinlardan esa qo'shimcha mashg'ulotlarda unumli foydalaniladi. Bolalar jon-dillari bilan darsdan keyin qolishga rozi bo'ladilar va o'zlariga berilgan topshiriqni tezda bajaradilar.

O'quvchi didaktik o'yinlar sifatida har qadamda didaktik mashqlardan foydalanadi. Ular orasidagi farq shundaki, didaktik o'yinda g'oliblar, albatta, bo'lishi kerak, didaktik mashqlarni bajarishda esa bu talab shart emas.

Avval, birinchi qatordagi partadan ikki o'quvchi chiqib, misollarni tez yechadilar va natijalariga qarab chap yoki o'ng qatorga o'tiradi. Keyin bu o'yin takrorlanadi va boshqa qatordagi partada o'tirgan o'quvchilar bajaradi. Bu ishni didaktik mashq sifatida bajarish mumkin. Bu vaqtda faqat chap tomonda yoki o'ng tomonda yozilgan misollar ishlanadi. O'qituvchi bu misolni (30–15+13–8–40–2) o'quvchilar ketma-ket bajarishga ulguradigan tarzda sekinlik bilan o'qiydi, keyin natijasini aniqlaydi va doskaga yozib qo'yadi.

Darsda o'yinqaroqlik qilib o'tiradigan va o'qituvchini bitta dars davomida 10–15 martagacha tanbeh berishga majbur etadigan bolalar ham uchrab turadi. Biroq o'yin o'tkazilayotgan vaqtda bunday bolalarning xulq-atvori tamoman o'zgarib ketadi. Ular darhol o'zlarini tutib oladilar, o'qituvchining o'yin qoidalarini ko'rsatib berishini kutib o'tirmaydilar

ham, qoidalarni o'zlari mustaqil bajaradilar. Didaktik o'yinlar jarayonida bolalarda uyushqoqlik, vaqtni iloji boricha tejay bilish xislatlari tarbiyalanadi.

Didaktik o'yinlar ijodiy shaxsni tarbiyalashga yordam beradi, chunki har bir o'yinning takrorlanishi topshiriqni bajarishga yangicha munosabatda bo'lishni talab qiladi. Uni hal qilish zarurati esa ijodiy izlanishlarni keltirib chiqaradi.

Didaktik o'yinlarda tirishqoqlik, matonatlilik, boshlangan ishni oxirigacha yetkaza bilish singari eng kerakli irodaviy sifatlar tarbiyalanadi. Masalan, «Doiraviy misollar» o'yinida oltita misolning hammasini yechish kerak, aks holda, oxirgi sonning birinchisiga to'g'ri kelish-kelmasligini bilib bo'lmaydi. Ana shuning o'zi bolalarni faollashtirib yuboradi va ular misolni yechmay qo'ymaydilar.

Xulosa shuki, didaktik o'yinlar, o'qituvchini bolalarga yaqinlashtiradi, o'qituvchi bolalar nazarida tarbiyachigina emas, balki chinakam do'stga ham aylanadi. Bu esa, ayniqsa, dastlabki kunlarda yuz beradigan yotsirash hollariga barham beradi. Shunday qilib, o'yinlar bolalarda o'qituvchi va o'qishga nisbatan ijobiy munosabat paydo qiladi.

Adabiyotlar:

1. Karimov. I.A. — «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch». — T.: Ma'naviyat. 2008.
2. X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, U. Shermatova. 4-sinfda ona tili darslari. — T.: O'qituvchi, 2003
3. R. Ikromova, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, D. Shodmonqulova. Ona tili (4-sinf uchun darslik). - T.: O'qituvchi, 2014.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA MANTIQUIY FIKRLASH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARNING O'RNI

D.J.Jo'rayeva, Samarqand viloyat XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada matematika darslarida kichik maktab yoshidagi bolalarda mantiqiy tafakkurni rivojlantirishda didaktik o'yinlardan samarali foydalanish yo'llari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: matematika, rivojlanish, mantiqiy fikrlash, didaktik o'yinlar, hisoblash.

Аннотация. В данной статье описываются способы эффективного использования дидактических игр в развитие логического мышления у детей младшего школьного возраста на уроках математики.

Ключевые слова: математика, развитие, логическое мышление, дидактические игры, считать.

Annotation. This article describes how to effectively use didactic games in the development of logical thinking in primary school children in mathematics.

Key words: mathematic, development, logical thinking, didactic games.

Matematika metodikasi pedagogika, psixologiya va yosh psixologiyasi bilan bog'liq. Ilmiy-tadqiqot metodlari - bu qonuniy bog'lanishlarni, munosabatlarni, aloqalarni o'rnatish va ilmiy nazariyalarni tuzish maqsadida ilmiy axborotlarni olish usullaridir. Darsning nechog'li samarali bo'lishi, eng avvalo, o'qituvchi mahoratiga, izlanuvchanligiga, ijodkorligiga bog'liq. Buning uchun o'qituvchi o'quv jarayonini tashkil etishning eng samarali yo'l, shakl va metodlarini bilishi, ulardan ijodiy foydalanish malakalarini egallashi zarur.

Didaktik o'yinlar o'quvchilarda tahlil qilish, mantiqiy fikirlash, hisoblash, o'lchash, kuzatish, solishtirish, xulosa chiqarish, mustaqil qaror qabul qilish, guruh yoki jamoa tarkibida ishlash, nutq o'stirish va boshqa faoliyat turlarini rivojlantirishga qaratiladi. Ta'limiy o'yinlar orqali, avvalo, bolalardagi shaxsiy faollik, mustaqillik, ijodkorlikni shakllantirishga e'tibor

qaratiladi. Oldilariga qo‘ygan aniq vazifani qolga kiritishga yaqindan yordam beradi, masalaga ongli tushunib yondashish malakasini oshiradi.

«Buyumlarni 10 gacha sanash»

Didaktik o‘yin: «Jimjitlik»

Didaktik topshiriq: bolalarning oddiy sanoq haqidagi tushunchalarini aniqlash va mustahkamlash.

O‘yin topshirig‘i: aniq buyumlarni «xayolda» sanab, kerakli sonni barmoqlar bilan ko‘rsatish.

O‘yinning borishi: o‘qituvchi boshlovchilik vazifasini bajaradi.

O‘qituvchi: — Bolalar, «Jimjitlik» o‘yinini o‘ynaymiz. Men sizlarga hozir har xil narsalarni ko‘rsataman. Siz ularning sonini topshingiz kerak bo‘ladi.

Bolalar birdan gapga tushib ketadilar.

— Yo‘q, bolalar. Javob qaytarishdan oldin qo‘l ko‘tarish kerak.

O‘qituvchi bolalarga doira va cho‘plarni sanatadi.

— Endi men sizlarga narsalarni ko‘rsataman. Sizlar ovoz chiqarmasdan sanab, qancha bo‘lganini barmoqlaringiz bilan ko‘rsatasiz.

O‘qituvchi 4 ta qo‘g‘irchoqni ko‘rsatganda, bolalarning hammasi to‘rtta barmog‘ini ko‘rsatadi. Sinfda jimjitlik. Bolalarning butun diqqat-e’tibori topshiriqni bajarishga qaratilgan.

O‘qituvchi: — Barakalla, hammangiz to‘g‘ri hisobladingiz. Endi men sanoq cho‘pni bir qo‘limdan ikkinchi qo‘limga olaman, sizlar esa ularni ovoz chiqarmasdan sanang, keyin menga qancha bo‘lganini ko‘rsatasiz.

Bolalar o‘qituvchining harakatlarini kuzatib, sanashadi va 10 ta barmog‘ini ko‘rsatishadi.

O‘qituvchi: — Endi kvadratlarni sananglar, — deydi-da, taxtachaga ketma-ket kvadratlarni qo‘yadi.

Bolalar sanashadi va 6 ta barmog‘ini ko‘rsatishadi.

Bu o‘rinda bolalarning birinchi o‘nlik haqidagi bilimlarining taxminiy darajasi aniqlanadi, qancha narsa ko‘rsatilsa, o‘shani barmoq bilan sanab ko‘rsatish malakasi mustahkamlanadi.

Bundan tashqari, ularda ovoz chiqarmay «xayolda» sanash ko‘nikmalari ham shakllanadi. Bolalar aslida sanashga ovoz chiqarib takrorlamasdan birdaniga erisha olmaydilar, jim o‘tirishni talab etuvchi o‘yin qoidasigina ularni bunga majbur qiladi va ular ovoz chiqarmay sanaydilar. Bunday qilishning qulay tomoni shundaki, bolalarning butun diqqat-e’tibori faqat topshiriqni bajarish bilan band bo‘ladi. Keyingi darsda o‘yin shartlari yana ham murakkablashtiriladi. Bu o‘yin orqali o‘quvchilarda tez harakat qilish malakasi mustahkamlanadi. Shu bilan birga, topshiriqni kim tez, kim esa sekin bajarayotganini aniqlab olish imkoni tug‘iladi

O‘nlikdan o‘tib hisoblash malakalarini mustahkamlovchi o‘yinlar

Birinchi o‘nlik ichida hisoblash dastur asosida uzoq davom etadi. Bolalarda faqat o‘nlik ichida hisoblash malakasi hosil bo‘ladi. Ular o‘ngacha yoki hatto - ikkinchi o‘nlik ichida ham tez va dadil hisoblayveradilar, biroq o‘nlikdan o‘tish ular uchun qiyinchilik tug‘diradi. Ko‘pincha I sinfda 7 ga 5 ni, 8 ga 6 ni qo‘shishda, shuning singari qo‘shish amallarini bajarish paytida ham bolalar barmoq yordamida hisoblashda davom etadilar.

O‘nlikdan o‘tib hisoblashda birinchi o‘nlik ichida hisoblash paytida mustahkamlangan ikkilik, uchliklarni qo‘shib hisoblash malakalari yo‘qola borib, yana bittadan qo‘shib hisoblash qoidasi paydo bo‘ladi. O‘nlikdan o‘tib hisoblashni yanada yaxshiroq mustahkamlash (10 gacha bo‘lgan sonlarni tez topib, qolgan sonlarga qo‘shish: $8 + 2 = 10$; $10 + 2 = 12$) maqsadida «Tuk-tuk», «Do‘koncha», «Narvoncha», «Jadvalni qidirib top», «Sanayver», «Hisoblashni kim bilsa, davom ettiraversin» kabi o‘yinlar o‘tkazilgani ma’qul.

Boshlang‘ich ta’lim matematika darslari jarayonida mavzularni tashkil etishda barcha metodlardan foydalanish ijobiy samara beradi. Boshlang‘ich sinfda didaktik o‘yinlar

o'quvchining nafaqat mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini, shu bilan birgalikda, idroki, nutqi va diqqatining rivojlanishiga ham samarali ta'sir ko'rsatadi.

Adabiyotlar:

1. Jumayev M. Matematika o'qitish metodikasi, qo'llanma. –Toshkent, 2004
2. G'aniyeva T. Boshlang'ich sinflarda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish.- Samarqand, 2008.
3. M. Axmedov, N.Abduraxmonova., M.Jumayev, Matematika. 1-sinf. «Turon. Iqbol» 2018.

БОШЛАНГИЧ ТАЪЛИМДА ЗАМОНОВАЙИ ЁНДАШУВЛАР

М.Х Рахмонова, Фарғона вилояти ХТХҚТМОХМ ўқитувчиси

Аннотация: Ушбу мақола ўқувчиларга билим бериш ва ўқувчи тасавуридаги орзу истакларига эришиш ҳақида очиқ берилган. Бунинг учун педагогларнинг бола шахсини ривожланишида ўзларининг маҳорат даражаларини ривожлантириши, тўғри маслаҳат беришлари ва интерфаол усуллардан фойдаланган ҳолда дарсларни ташкил этиш зарур.

Annotation: This article is about how to transfer knowledge to students and achieve dream wishes in the read's imagination. For this, teachers need to develop their skills in developing a child's personality, give the right advice and organize lessons using interactive methods.

Аннотация: Эта статья о том как передать знания ученикам и достичь желаний мечты в воображении читателя. Для этого педагогам необходимо развивать свои навыки в развитии личности ребенка давать правильные советы и организовать уроки с использованием интерактивных методов.

Калит сўзлар: Мотивация, тасаввур, методология, инстинкт, интерфаол методлар.

Бугунги кунда мамлакатимизда ёш авлод ўртасида соғлом турмуш тарзини кенг қарор топтириш, уларни таълимнинг замонавий методологиясини яратиш, ўқув-методик мажмуаларини янги авлодини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий қилиш, таълим массасаларининг қулайлигини таъминлаш, таълим сифатини яхшилаш ҳамда уларни ривожлантиришга қаратилган чора-тадбирлар изчил амалга оширилмоқда. 6-7 ёшдан 10-11 ёшгача бўлган кичик ёшдаги болалар руҳияти билим олишга етадиган даражада ривожланади. Бу ёшдаги болалар идрокининг ўткирлиги, равшанлиги, софлиги, аниқлиги, ўзининг қизиқувчанлиги, ишонувчанлиги, ҳаёлининг ёрқинлиги, хотира ва тафаккурининг кучлилиги, кучли билан бошқа болалардан ажралиб туради. Унинг асосий фаолияти ўқиш бўлади. Ўқув фаолияти боладан нутқ, диққат, хотира, тасаввур ва тафаккурни зарур даражада ривожлантиришни талаб этган ҳолда бола шахси ривожланиши учун шароит яратади. Катталар болаларни амалий жихатдан ўз вақтини тўғри тақсимлашга ўргатадилар бу эса боланинг мактабдаги фаолияти ва рухий ривожланиши, шаклланиши учун асос бўлади. Боланинг мактабга бориши унинг психологик ривожланиши ва шахсининг шаклланишидаги ўрни ниҳоятда катта. У ўқув фаолиятда ўқитувчи раҳбарлигида инсон фаолиятининг турли шакллари мазмунини ўзлаштиради. Ўрнатилган ахлоқий меъёрлар доирасида ҳаракат қилади ва ўз иродасини мақсадга эришиш учун машқ қилдиради. Кичик ёшдаги болалар ўқишга тайёр, улар бунинг учун ҳеч нарса талаб қилмайди. Психолог Альфи Кон “Мукофот йўли билан жазолаш” китобида ўқитувчининг турли имтиёзларидан фойдаланиш масалан: “ойнинг энг яхши ўқувчиси” ва шунга ўхшаган номенацияларни жорий қилиши, кўпинча ойнинг

энг яхши ўқувчиси бир ёки уч, тўрт нафар бўлади, қолган ўқувчилар эса ўзларини омадсиздек ҳис этади.

Боланинг қалбига кира олиш учун унинг тасаввурида мавжуд энг яхши кўрган нарсасига қандай қилиб эришиш мумкинлиги ҳақида қизиқтира олиш керак. Ички мотивация бола тафаккуридаги “Истайман”. Масалан: болалар ўзларига ёқадиган гуруҳнинг қўшиғини бажонидил куйлайди, ўз қўллари билан бирор нарса ясайдилар булар унга ёқади. Ички мотивацияни сақлаб қола олган болалар самарали ўқишади. Ташқи мотивация ҳар хил бўлади чўнтак пулларида тортиб то мактаб баҳоларига: **“Мана бундай қилсанг, буни қўлга киритасан”** деган пайтимизда ваъдани бола иштиёқ билан қабул қилади ва ўзини ҳимоялаш инстинкти ишга тушади. Бола ижодий усулни эмас, қисқа йўлни излайди. У ўзига савол беради. “Таваккал қилиб, назорат ишини ўзим ёзишимга не ҳожат? Яхшиси кўчириб оламан, шуниси ишончлироқ”. Қараймизки боланинг мақсади ўзгариб, билим олиш учун эмас, мукофот олиш учун ўқиш бўлиб қолади. Имтиёзлар ички мотивацияни йўққа чиқаради. Ҳар бир бола ҳаёлан ўзининг орзуларга бой тасаввурига эга. Тасаввур эса унинг ички мотивацияси ҳисобланади. Ушбу мотивацияни амалга ошириш учун аниқ мақсад сари интилиш кераклиги тўғрисида тушунча бериш керак.

Болага оддийгина тушунтириш усуллари: **“Сиз орзуингизга етишишни хоҳлайсизми?” Бунинг учун нима қилиш керак?**

Биринчидан мактабга бориш бу -бошланғич билимларни шакллантиради ва олий таълимга кириш учун тайёрлайди.

Иккинчидан олий таълим бу – олинган билим ва танланган мутахассислик бўйича кўникма малакасини ривожлантиради.

Учинчидан ишга жойлашиш- қанчалик яхши ўқиб, БМКни эгаллаган бўлсангиз сиз ҳоҳлагандек ҳаётга, орзуларингизга ва мақсадингизга эришасиз.

Хулоса ҳар бир бола ҳаёлан ўзининг орзуларга бой тасаввурига эга эканлиги. Ушбу тасаввурни педагог томонидан тўғри йўналтира олиш ва амалга ошириш учун аниқ мақсад сари интилиш кераклиги тўғрисида тушунча бериш, ўқитувчи шундай шароитни яратмоғи керакки, ўқувчи ўзининг кунт билан билим олиши, ташаббускорлиги, келажакда қиладиган ишлари жамият ва ватан равнақи учун зарурлигини қалбан ҳис қила олиши керак.

Адабиётлар:

- 1.Э.Ғозиев, Г.Тўлаганова Педагогик психология асослари. Тошкент, - Университет, 1997. – Б.
2. Валлон А. Психическое развитие личности ребенка. Москва, 1967.
3. Тўйчиев Б.Т. Политическая культура и демократизация общества. Т.:2010.

SENSOR TARBIYA – MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI RIVOJLANTIRISH ASOSI

M.Z.Nigmatova, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga sensor tarbiya berish jarayonining o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Bu jarayonni rivojlantirishda o'yinlar muhim ahamiyat kasb etishi bayon qilingan.*

Kalit so'zlar: *bola, tabiat, hodisa, sensor, tasavvur, his-tuyg'u.*

Аннотация. *В данной статье обоснованы особенности процесса сенсорного обучения. А также изложено важность игр в усовершенствовании данного процесса.*

Ключевые слова: *ребёнок, природа, событие, сенсор, воображение, чувства.*

Annotation. *This article describes the specific features in process of sensory education of children in preschool age. It is stated that games play an important role in development of this process.*

Key words: *child, nature, event, sensor, imagination, senses.*

Kelajagimiz poydevori bo'lgan yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashda maktabgacha ta'lim tashkilotlarining ahamiyati kattadir. Bu o'z navbatida O'zbekiston Respublikasining «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi Qonuni va «O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi»ning qabul qilinganligi hamda ushbu hujjatlar mohiyatiga ko'ra uzluksiz ta'lim tizimining shakllanganligi ta'lim – tarbiya asoslarini yaratishda muhim ahamiyat kasb yetadi.

Maktabgacha bolalikda sensor jarayonlar ayniqsa alohida ahamiyatga ega bo'ladi, chunki voqeilikdagi narsa va hodisalarning shakli katta-kichikligi, rangi va boshqa xossalarini to'g'ri va aniq idrok qilish qobiliyati ayni shu maktabgacha tarbiya yoshi davrida tez rivojlanadi.

Sensor o'yinlar yosh bolaning his-tuyg'ularini uyg'otadigan har qanday faoliyatni o'z ichiga oladi. Bolalar sensor o'yin jarayonida, quyidagi ko'nikmalarga ega bo'ladilar: mustaqil o'yin qobiliyatlari ustida ishlash, matematik qobiliyatlar, sujetli-rolli o'yin, hayotiy ko'nikmalar (quyish, ochish, uzatish), ta'sirli o'rganish, o'z-o'zini nazorat qilishni rivojlantirish va shu kabilar. Bolalar tartibsizlikka yo'l qo'ymasdan o'ynashni o'rganishlari kerak.

Bolalarning yoshi ulg'ayib, hayot tajribalari ortishi, sharoitlarning o'zgarishi bilan idrok etish jarayoni va unga qo'yiladigan talab ham murakkablashadi.

Ezish, chapillatish, aylantirish, sachratish, siqish, portlash, yugurish, chayqash, silkitish, surish, otish va og'zini ochish – bolalar bu hissiyotlar orqali dunyoni o'rganishi juda foydalidir. Bu ba'zan shovqinga sabab bo'lishi mumkin, shuning uchun tarbiyachilar ko'pincha ushbu o'yin turlarini qisqartirishga harakat qilishadi. Aslida, sensor o'yin - har qanday bolaning his-tuyg'ularini uyg'otadigan o'yin va u bolaning sog'lig'i va rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Bu orqali bola kognitiv ko'nikmalarni rivojlantiradi va dunyo haqida ko'proq bilib oladi.

Bolalarni sensor tarbiyalash jarayonida tarbiyachi bolalarga tegishli topshiriqlar berishi: buyumlarni bir joydan ikkinchi joyga olib qo'yishda ularning og'irligini his qilish, buyumni qo'lga olib, uning sirtini sezish va sifatini-silliq yoki notekisligini, issiq yoki sovuqligini va shunga o'xshashlarni aniqlashi kerak.

Bolalarni tekshirish usullari va buyumlarning sifatlari bilan tanishtirgandan keyin tarbiyachi, bu sifatlarni ajratish bo'yicha ularni mashq qildirishni tashkil etish lozim. Bunda bolada qo'llayotgan usulning hamda so'z orqali beriladigan ta'rifning aniqligini ta'minlash muhimdir. Mashq qildirish uchun mazkur sifatga ega bo'lgan turli buyumlarni tanlash zarur. Mashqlarni mazkur sifat belgisi asosida xilma-xil buyum guruhlariga ajratish maqsadga muvofiqdir. Bunday sharoitda sifatning aniq bir buyumdan ajralishi ro'y beradi, bu esa yangi bosqichga turli xossalar haqida umumlashgan tasavvurlarni shakllantirish uchun asos bo'ladi.

Sensor tarbiya mazmuni butun maktabgacha yoshdagi bolalik davomida bolalarda turli yosh davrlarida vujudga keladigan va rivojlanadigan faoliyat turlarini hisobga olib amalga oshiriladi. Sensor tajriba natijasida bola dunyoni hissiy bilish, ko'rgazmali obrazli fikrlash usullarini egallaydi. Bolalarning barcha turdagi faoliyati yanada takomillashadi, nazariy va amaliy faoliyatda nisbiy mustaqillik shakllanadi.

O'yin bolaning amaliy faoliyati shakllaridan biri bo'lib, uning tevarak-atrofidagi hayotni o'zlashtirib olishga qaratilgandir. Ammo bu bilishdan oldin uning bevosita shakllari (idrok qilish, kuzatish) ro'y beradi, bu esa o'yinda bolaning sensor rivojlanishiga rahbarlik qilishga alohida talablar qo'yadi:

- bolalarning sensor rivojlanishiga ta'sir etish o'yinning mazmuni, uning tuzilishi, tasviriy vositalari bilan ifodalanadi. Shuning uchun ijodiy o'yinda nazariy tushunchalar orqali rejalashtirilayotgan bilim va malakalarni mustahkamlab bo'lmaydi:

- bolalar o'yinlarining mazmunini ularning tevarak-atrofdagi narsalar haqida taassurotlar bilimlarni kengaytirish orqali boyitish ijodiy o'yinda bolalarning aqliy rivojlanishiga rahbarlik qilishning asosiy yo'lidir. O'yin jarayonida bilimlar qayta ishlanadi, ular takomillashtiriladi;

- o'yinlarni diqqat bilan kuzatish va tahlil qilish bolalarning ma'lum bir voqea yoki hodisalarni tushunish darajasini aniqlashga hamda bilimlarni oydinlashtirish, chuqurlashtirish yoki tuzatishga doir ishlarni tashkil etishga imkon beradi;

- bolalarning sensor o'yinlariga kundalik rahbarlik qilishda ularning fantaziyasini rag'batlantirish kerak.

- o'yinlarga rahbarlik qilish bolalarning o'yin mavzusini oldindan belgilashga, rollarni taqsimlashga, o'yinning asosiy yo'nalishini aniqlashga o'rgatishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Bolada sensomotorikani rivojlantirish masalalarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, sensor tarbiyaning sistemasi bolalarni faqat idrok qilinadigan xislatlar bilan tanishtirishgina emas, shu bilan birga ularda bu xuslatlarni ajratib ko'rsatish va takrorlash imkonini beradigan his etib mo'ljallash harakatlarini tartib topshirishni ham nazarda tutadi. Bunday harakatlarning sensor madaniyatni takomillashtirish, maktabgacha yoshdan boshlab bolalarning rivojlanishi uchun yetakchi bo'lgan predmet faoliyatini yaxshiroq egallash va umumiy aqliy kamolot uchun ahamiyati shak-shubhasizdir.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, agar sensor harakatlarni tarkib toptirish sohasidagi ishlar mumtazam ravishda olib borilar ekan, bolalarning sensor rivojlanishda faqat umumiy siljishga erishib qolmasdan, shu bilan birga aqliy jarayonlarning ham rivojlanishiga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim tarbiyasiga qo'yiladigan Davlat Talablari. – Toshkent: 2018.

2. Didaktik o'yinlar to'plami. – Toshkent: „Istiqlol“ nashriyoti, 2004.

3. Jumanova, D.M., Tursunova Yu.K. «Quvnoq logotipik o'yinlar». – Toshkent: 2010.

4. Hasanboyev J., Hasanboyeva K. Ma'naviy-axloqiy ta'lim asoslari. – T.: «O'qituvchi», 2000.

5. Kozlova S.A., Kushkova T.A. Doshkolnaya pedagogika. – M., 2000.

6. N.Boymurodov. Amaliy psixologiya. – Toshkent: «Yangi asr avlodi», 2008.

BOSHLANG'ICH TA'LIM JARAYONIGA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI TATBIQ ETISHNING DIDAKTIK SHARTLARI

H.K.Qoraboyev, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'limning samaradorligini oshirishda axborot kommunikatsion texnologiyalarning o'rni, ta'lim jarayonida axborot texnologiyalarini qo'llashning pedagogik shart-sharoitlari, didaktik imkomiyatlari yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: texnologiya, samaradorlik, hamkorlik, innovatsion faoliyat, axborot texnologiyalari, faollik.

Annotation. The given article describes the role of information and communication technologies in increasing the effectiveness of basic education, pedagogical conditions of using information technology in education, didactic potential.

Keywords: technology, efficiency, cooperation, innovative activity, Information Technology, activity.

Аннотация. В данной статье описывается роль информационно-коммуникационных технологий в повышении эффективности начального образования,

педагогические условия использования информационных технологий в образовании, дидактические возможности.

Ключевые слова: технология, эффективность, сотрудничество, инновации, информационные технологии, активизм.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kompyuter texnologiyalaridan foydalanishi ularning ijodkorlik qobiliyatlarini tez rivojlantiradi. Chunki kompyuterda yaratilgan eskiz va rasm, ma'lumotlarni bema'lol o'zgartirish, ularga sayqal berish, turli rangga kiritish mumkin.

O'qituvchilar boshlang'ich ta'lim samaradorligini oshirishda yangi o'quv materialini o'qitish mohiyatidan kelib chiqib, o'quv materiali, o'quv topshirig'i, ta'lim uslubi, vositalarini tahlil etish bilan bir qatorda axborot texnologiyalariga tayangan holda o'quv materiallarni tanlaydi.[1.45] Shundan so'ng o'quvchilarga zarur ma'lumotlarni beradi. Kompyuterdan foydalanib boshlang'ich sinf o'quvchilariga ta'lim berish bugungi kunning eng ilg'or g'oyalariga asoslanadi.

Kompyuterlarni o'quv jarayoniga tatbiq etish quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- o'quvchilarda yangilikni bilish ehtiyojini paydo qiladi;
- o'quvchilarda ko'proq axborot olish imkoniyati oshadi;
- o'quvchilar kompyuter bilan ishlash orqali boshlang'ich ta'lim fanlari bilan bir qatorda boshqa fanlarni ham o'rganib boradi;
- kompyuter ijodiy yondashuvni ta'minlaydi;
- o'quvchilar keng qamrovdagi ma'lumotlarga ega bo'ladi;
- internet bilan bog'lanib yangi materiallarni o'rganib boradi;
- o'ziga bo'lgan ishonchi oshadi va o'z-o'zini baholab boradi.

Boshlang'ich ta'limda fan o'qituvchilari dars o'tish jarayonida informatsion texnologiya elementlarini misollar yordamida o'quvchilar ongiga singdirib boradi. Ular ayrim mavzularni yoritishda kompyuterdan foydalanib, o'quvchilarda kompyuter savodxonligini shakllantiradi. Buning uchun fanlarga doir mavjud o'quv-pedagogik dasturlardan foydalanishadi. [2.57] Foydalanilayotgan o'quv-pedagogik dasturlardagi mavzular o'quvchi yosh xususiyatiga bog'liq holda tanlanadi va oddiydan murakkabga qarab boruvchi misollar asosida tushuntiriladi. O'quvchi olgan saboqlari asosida kompyuterdan samarali foydalanadi. Jumladan, boshlang'ich maktablarda:

1. Fan mavzulariga oid o'quv-pedagogik dasturlarni murakkablashtirib borish;
2. Oddiy so'zlarni yozish;
3. Berilgan matndagi tushirib qoldirilgan harf yoki belgilarni qo'yib chiqish;
4. Turli rasm va shakllarni chizish;
5. Bir necha gapdan iborat matnlar yozish, bir necha varaqli matnlarni kiritish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida dars jarayonini tashkil etish va kompyuter texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarda quyidagi xususiyatlarning shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi:

- ta'lim tizimiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining kirib kelishi va istiqbolli loyihalar haqida ma'lumotga ega bo'ladi;
- axborotlarni yig'ish, qayta ishlash va uzatishni tashkil etish hamda ulardan foydalanish ko'nikmasiga ega bo'ladi;
- zamonaviy kompyuterlar bilan ishlash orqali axborot bilan ishlash kompetensiyasi shakllanadi va takomillashib boradi;
- kompyuter tarmoqlari va ularning turlari haqida ma'lumotlarga, Internet tarmog'idan foydalanish ko'nikmalarida ega bo'ladi;
- o'quvchilarda kompyuterdan mustaqil foydalanish orqali o'zini-o'zi baholash ko'nikmasi shakllanadi (testlar, multimedia ilovali qo'llanmalar bilan ishlaganda);

- ta'lim tizimi uchun joriy etilgan pedagogik dasturlar va elektron darsliklardan foydalanish asoslarini biladi, ularni dars jarayonida samarali qo'llay olish malakasiga ega bo'ladi:

- kompyuterlashtirilgan dars haqida tasavvurga ega bo'ladi.

Axborot asri kishisi uchun zarur bo'lgan ushbu ko'nikmalarni shakllantirishda barcha fan 'qituvchilari birdek mas'ul bo'lib, axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida dars jarayonini tashkil etish, kompyuter texnologiyalaridan foydalanish metodikasini puxta o'zlashtirishlari lozim bo'ladi.

Adabiyotlar:

1. Tojiyev M., Salaxutdinov R., Barakayev M., Abdalova S. Ta'lim jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalari. – T., 2001.
2. Xo'jayev N. va boshqalar. Pedagogika asoslari. – T., 2003.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MUSIQIY SAVODXONLIKNI SHAKLLANTIRISHNING MUAMMO VA YECHIMLARI

Z.Nazarova, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda musiqa fanlarini o'qitishda musiqiy savodxonlikni shakllantirishning muammo va yechimlari haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: temp, ritm, interval, kompetensiya, interaktiv, rolli o'yinlar.

Аннотация. В данной статье приводятся сведения о проблемах формирования музыкальной грамотности при обучении музыке в начальной школе.

Ключевые слова: темп, ритм, интервал, компетенция, интерактивность, ролевые игры.

Annotation. This article provides information about problems and solutions in formation of musical literacy in teaching music in primary school.

Key words: tempo, rythm, interval, competence, interactive, role-playing games.

Musiqa ta'limi bo'yicha Davlat ta'lim standartlarining yangi ta'lim mazmuni asosida o'quvchilarda musiqiy bilim va malakalarni shakllantirish bilan birgalikda ularni tarbiyalash ham lozimligi ta'kidlanadi. Shu bois musiqa madaniyati ta'limining yangi mazmuni yosh avlodni milliy musiqiy merosimizga vorislik qila oladigan, umumbashariy musiqa boyligini idrok eta oladigan madaniyatli inson darajasida voyaga yetkazishni nazarda tutadi va har bir pedagog oldiga mana shunday vazifalarni qo'yadi: «Bugun shunday darslar tashkil etilsinki, pedagog faol va tashabbuskor bo'lsin, uning shogirdlari esa mustaqil va erkin fikrlay oladigan yoshlar bo'lib yetishsinlar».[1] Milliy musiqamiz boy merosga ega bo'lib, asrlar davomida yosh avlodga insonparvarlik, vatanparvarlik, do'stlik, mehnatsevarlik, mehr-oqibat, birodarlik va kamtarlik kabi umuminsoniy fazilatlarni har tomonlama chuqur singdirib kelmoqda. O'quvchilarga musiqa haqida beriladigan barcha bilim va tushunchalar o'z xususiyatiga ko'ra musiqa savodi doirasiga kiradi. Jumladan, musiqa san'atining muhim bir turi sifatida hayotdagi real voqelikni tovushlar vositasida ifoda eta olishi, uning ifoda vositasi (til, nutq), janrlarga oid turlari, tuzilishi, ijro uslublari, ijrochilik turlari, cholg'u asboblari tegishli tasnifiy xususiyatlar musiqa savodining asosiy tarkibini tashkil etadi. Musiqa savodxonligida musiqiy tovushlar va ularning cho'zimidan boshlab, atamalar, sur'at (temp), usul (ritm), o'lchov, intervallar, alliteratsiya, dinamik belgilar, oddiy musiqa shakli, janrlari, major hamda minor ladlarigacha bo'lgan nazariy bilimlar haqida tushuncha beriladi.

Ma'lumki, musiqa savodi ta'limning mustaqil bir shakli sifatida amalga oshirilmaydi, lekin u boshqa faoliyatlar jarayonida, ayniqsa, yangi musiqa asarlarini badiiy o'rganish ijro

yo'l va usullarini savodxonlik asosida bajarish tizimida muhim ahamiyatga ega. Chunki yangi musiqa asarini o'rganish jarayonida o'quvchi tomonidan egallab olingan har bir yangi bilim, tushuncha, musiqiy atamalarni bilib olish keyingi darslarda o'tiladigan o'quv materiallarini o'zlashtirishga zamin yaratadi. [2]

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga musiqiy ta'lim berishda musiqa savodxonligining o'rni beqiyosdir. Shunday bo'lishiga qaramay, dars jarayonida musiqa savodini shakllantirilishida ba'zi muammolar mavjud. Bular:

- ayrim boshlang'ich sinflarda musiqa madaniyati fani darslarini mutaxassis o'qituvchi o'tmaganligi;

- musiqa asboblari dars jarayonida to'laqonli foydalanmaslik;
- musiqa savodi jarayonida o'yin faoliyatidan unumli foydalanmaslik;
- zamonaviy, interaktiv va ko'rgazmali vositalardan samarali foydalanmaslik;
- kuylash jarayoniga e'tiborning ko'proq qaratilgani va h.

Bu, o'z navbatida, o'qituvchi oldiga quyidagi ta'limiy talablarni qo'yadi:

- O'quvchilarda musiqani to'g'ri idrok etish hamda musiqiy savodxonlik kompetensiyalarini to'g'ri shakllantirish uchun dars jarayonini aniq loyihalashtirish;

- musiqa savodi jarayonida musiqa ifoda vositalari va ularning asardagi ifodasi, vazifasini aks ettiruvchi rasmlar va ko'rgazmalardan maqsadli foydalanish;

- asardan estetik zavqlanish vositasida badiiy obrazlarni to'g'ri tasavvur etishga yetarli bo'lgan xotirani o'stirishdagi didaktik o'yinlarni qo'llash;

Bunday talablarni amalga oshirish uchun o'qituvchi oldiga qator vazifalar qo'yiladi;

- o'quv materiallarini o'rgatish jarayonida o'quvchilarda musiqa san'atiga havas uyg'otish, musiqani tinglash va kuylash vositasida ularni musiqiy, badiiy ehtiyojni kuchaytirish;

- idrok etilajak asarlar yuzasidan o'quvchilarda musiqiy badiiy taassurot uyg'otib borish;

- musiqa tinglash jarayonini har darsda tashkil etib borish;

- musiqiy atamalar mohiyati va ularning xususiyatlarini o'rgatib borish hamda musiqa amaliyotida qo'llash;

- kuyning oddiy tuzilishi, uning ifoda vositalarini anglay olishga o'quvchilarni o'rgatish;

- kuy notasining ritmik tuzilmalariga qarab chapak chalish va kuylashga o'rgatish.

Musiqa asarini o'rganish davomida matndagi notalar ritmini chapakda ifodalash va bolalarbop cholg'u asboblari chaldirish, ritmik jo'r bo'lish yoki musiqa tavsifiga mos harakatlarni bajartirish musiqiy savodxonlik darajasini o'stirib boradi. Boshlang'ich sinflarda musiqiy savodxonlikni o'stirishda she'riy va rolli o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Masalan: Nota nima, bolalar?

O'rganishni boshlaymiz.

Barchani savodxonlik,

Festivalga chorlaymiz.

Bilib qo'ying, aziz bolalar,

Hayotimiz yo'ldoshidir kuy,

Yashnar bog'-u-rog'lar, dalalar.

Bo'lsa bayram, shodon bazm-u to'y.

Musiqasiz yasholmas inson,

Kurashlarga topolmas imkon.

Barcha kuchni qo'shiqdan olar,

Ohang uni yashashga chorlar.

Yalla, lapar, terma, qarsaklar,

Baxtli kishi ularni bilar,

Qani ayting, qanday chalinar?

Buni faqat nota o'rgatar.

Xulosa qilib aytganda, musiqiy savodxonlikka ega bo'lgan o'quvchi eshitgan har bir musiqa asarini yaxshi tushunadi, asarni qiynalmay o'rganadi, aniq talaffuzda kuylab, undan ma'naviy ozuqa oladi.

Adabiyotlar:

1. Ishmuxamedov R.J., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovasion pedagogik texnologiyalar. – T.: «Nihol» nashriyoti, 2013, 2016.–279 b.
2. Urazova M.B., Eshpulatov Sh.N. Bo'lajak o'qituvchining loyihalash faoliyati. Metodik qo'llanma. – T: TDPU, 2014 yil.
3. <https://infourok.ru> - musiqa darslari

BOSHLANG'ICH SINIF MATEMATIKA TA'LIMIDA KO'RGAZMALILIKDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

D.Adilov, Payariq tumani XTBBoshlang'ich ta'lim fani metodisti

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarining samaradorligini oshirishda ko'rgazmalilikdan foydalanishning ahamiyati, darsda o'quvchilarda hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishda darslarni ko'rgazmalilik asosida tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiya, hamkorlik, faoliyat, mustaqil ta'lim, ko'rgazmalilik, vosita, ta'lim metodi.

Аннотация. В данной статье отражена важность использования наглядных пособий в повышении эффективности занятий по математике начального уровня, педагогических условиях организации занятий на визуальной основе при формировании жизненных компетенций у студентов.

Ключевые слова: компетентность, сотрудничество, деятельность, самостоятельное обучение, демонстрация, инструмент, метод обучения.

Abstract. This article reflects the importance of use of visual aids in improving the effectiveness of primary mathematics lessons, the pedagogical conditions for the organization of lessons on a visual basis in formation of life competencies of students.

Key words: competence, collaboration, activity, independent learning, demonstration, tool, teaching method.

Tabiiy fanlarga qaraganda matematikadan ko'rgazmalilik va ko'rgazma manbai tubdan farq qiladi. Tabiat fanlarida narsalarning aynan o'zini ko'rsatish imkoni bo'lsa matematikada esa abstrakt xarakterga ega, bo'layotgan hodisaning o'zini aynan ko'rsata olish imkoni kam.

Matematika darslarini ko'rgazmalilik asosida tashkil etganda o'qituvchi quyidagilarga e'tibor berishi kerak:

a) ko'rsatilayotgan obyektlar to'plamining elementlari sifatida qoraladi, ular ustida ba'zi amallar bajarish mumkin. Masalan, o'quvchi savatdagi olma, daraxtdagi qushlar haqida to'xtalmaydi, balki ularning soni va sonli munosabatini aniqlaydi;

b) u yoki bu narsa haqida gap yuritilganda uning shaklini yoki narsaning miqdori sonli xarakterini tekshirish mumkin. Narsalarning sonli munosabatini o'z holicha va shakllarini ko'rishda ko'pincha hodisaning aynan o'zidan foydalanib bo'lmaydi. Shuning uchun o'qituvchiga turli xildagi ko'rgazmalilik, birinchi navbatda modellar, chizma, sxemalar yordam beradi [2.38]. Matematika o'qitishning turli xil bosqichlarida va uning turli xil bo'limlarida ko'rgazmalilikda bir xilda foydalanish kerak emas.

Mazkur vositalar jumlasiga magnitli taxta va flanelegraflar ham kiradi. Ularning didaktik imkoniyatlari bir xildir. Ular boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda katta

ahamiyatga molikdir, ammo o'quv jarayonida andiofitsial qo'llanmalar ahyon-ahyonda boshqa ko'rsatmalil vositalardan foydalaniladi [1.65]. Buning esa quyidagilardan iborat varianlari bor:

1. Dasturdagi ashyolarni qayta ishlash mavzusi bo'yicha kirish darsida o'quv filmini namoyish etish va keyingi darslarda kino-kollovkalar, kinofragmentlar, diopozitivlar, diafilmlar va jadvalarni qo'llash;

2. Mavzuning xususiy masalalarini diopozitivlar, diafilmlar, kinofragmentlar va kinokolsovkalardan foydalanib ishlab chiqish;

Mazkur mavzu bo'yicha umumlashtirish darsida o'quv filmini ko'rsatish

3. O'quvchilarning tasavurlarini kengaytirish, shakllanadigan tushunchalar mazmunining to'liqligini ta'minlash uchun ekran qo'llanmalarining bitta seriyasidan foydalanib o'quv materialini ishlab chiqish va ularning boshqa to'plamini qo'llab, bilimlarni mustahkamlash. Ko'rsatmalil vositalarning turli didaktik vazifalari va imkoniyatlarini nazarda tutib ularni kompleks holda qo'llash talab qilinadi [2.89]. Darsga nisbatan anashunday yondoshilgandagina darsning har bir bilish vazifasini hal qilishda eng yuqori samaraga erishish mumkin. Ko'rsatmalil vositalarni tanlashda ularning imkoniyatlarini har bir o'quv fanining o'ziga xos xususiyati va har qaysi darsning mazmuni bilan taqqoslash zarur.

Ko'rsatmalil qo'llanmalar ko'rsatmalilikning quyidagi har xil turlari bilan foydalaniladi.

1. Tabiiy ko'rsatmalilik o'quvchilarni mavjud obyektlar, o'simliklar, hayvonlar, minerallar va hokozalar bilan tanishtirishni taqoza etadi;

2. Hajmli ko'rsatmalilik – mavjud olamning hajmi ask etishidir. Bu esa fotosurat, rasm, diafilm va diopozitivlardan iboratdir;

3. Ovozli ko'rsatmalilik – tovush obrazlarini ifodalash uchun ovozli vositalardan foydalanish. Gramplastinkalar, magnitafon yozuvlarini eshitish, ovozli kino.

4. Simvolik va grafik ko'rsatmalilik – xaritalar, rejalar, sxemalar, chizmalar va diagrammalar. Ular mavjud voqelikni shartli umumlashgan simvolik ko'rinishda aks ettirishi sababli fikrlashni rivojlantiradi.

Maktabda birinchi sinfdan tortib barcha sinflarda ko'rsatmalilikning ana shu turlaridan foydalaniladi, lekin tabiiyki yoshini hisobga olib, ularga bevosita kuzatishlarini topshirish kerak [1.45].

Ko'rsatmalilik, ayniqsa, o'quvchilar o'rganiladigan u yoki bu narsalar to'g'risida muayyan tasavvurga ega bo'lmagan paytda juda zarurdir. Ammo shuni ham unutmaslik lozimki, ko'rsatmalil qo'llanmalarni namoyish etishga tayyorlanmaslik yoki ularni noto'g'ri tanlash darsning sifatiga salbiy tasir ko'rsatadi.

Ko'rgazmalil o'qitish – bu o'quvchilarning tegishli kuzatishlariga tayaniladigan o'qitishdir, biroq ko'rgazmalil o'qitishni faqat ko'rsatma qo'llanmalardan foydalanib o'qitish deb tushuntirish kerak emas. Ko'rgazmalil qurollar boshlang'ich sinflarda dars berishda juda muhim rol o'ynaydi. Darslarning qiziqarli, mazmunli bo'lishini ta'minlaydi .

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduraxmonova N., O`rinboyeva L. Matematika 2-sinf o`qituvchilari uchun metodik qo`llanma. «– Toshkent: O`zbekiston» NMIU, 2012.

2. Jumayev M.E. Matematika o`qitish metodikasidan praktikum – Toshkent: «O`qituvchi», 2004.

JAMOADA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING SHAXSIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI

Yu.B.Yarmanova, QarshiDU o`qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada yosh avlodni umumjamiyat manfaatlari ruhida tarbiyalashga doir muammolar va uni bartaraf etish yo'llari haqida ma'lumot berilgan

Kalit so'zlar: individuallik, shaxsiy, jamoa, maktabgacha yoshdagi bolalar, munosabat.

Аннотация. В данной статье представлена информация о возможностях командной работы в развитии личностных качеств дошкольников

Ключевые слова: индивидуальный, личностный, общественный, коллективный, дети дошкольники возраста, отношение.

Аннотатион. This article provides information about possibilities of teamwork in the development of personal qualities of preschool children

Key words: individual, personal, community, collective, preschoolers, attitude.

O'zbekiston insonparvar, demokratik, huquqiy davlat barpo etish tomon borayotgan ayni davrda barkamol avlodni tarbiyalash, voyaga yetkazish muhim ahamiyatga ega bo'lgan vazifalardan biriga aylandi. Bu borada maktabgacha ta'lim sohasida bo'layotgan o'zgarishlar diqqatga sazovordir. Bu borada maktabgacha ta'lim sohasini tubdan takomillashtirishga qaratilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 29-dekabrda PQ 27-07-sonli «2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 9-sentabrda PQ-3261-sonli «Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 19-iyul 528-sonli «Maktabgacha ta'lim muassasalarining faoliyatini takomillashtirish to'g'risida»gi Qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabr PF-5198-sonli «Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni kabi me'yoriy manbaalar ushbu sohada huquqiy asosdir.

Ijtimoiy faol va har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirish, shuningdek jamiyatda individual qobiliyatlariga va imkoniyatlariga mos o'z o'rnini topa olishi - dolzarb ijtimoiy ehtiyojdir. Shuning uchun bolalarga hamma uchun zarur bo'lgan umumiy va shu bilan birga ularda o'ziga xoslikni, ijobiy ijtimoiylashuvni tarbiyalash ham lozimdir. Bu haqda Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyevning «Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmonida aytilgan «Xorijiy davlatlar ilg'or tajribasining tahlili zamonaviy maktabgacha ta'lim muassasalarida maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish uchun sharoitlarni yaratishga yo'naltirilganligi bilan tavsiflanib, bolaning ijobiy ijtimoiylashuvi imkoniyatlarini namoyon qilish, uning har tomonlama shaxsga oid ma'naviy-axloqiy va ongli rivojlanishi, maktabgacha yoshga oid tegishli faoliyat turlari asosida tashabbuskorligi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, muloqot doirasida katta yoshdagilar va tengdoshlari bilan hamkorlik qilish imkoniyatlarini ochishga qaratilgan»⁸ degan so'zlari fikrimiz dalilidir.

Ma'lumki, jamoaviy munosabatlarda ijtimoiy faollikka erishish o'z-o'zidan shakllanmaydi, bu pedagog tarbiyachi rahbarligida bolalar jamoasida tarbiyaning umumiy shartlari bilan bog'liqdir. Jamoada bolalar shaxsiy sifatlarini rivojlantirish ushbu jamoaning va alohida bolalarning imkoniyatlarini, individuallikni shakllantirishni va ma'lum bir bolalar jamoasining o'ziga xosligini hisobga olishni nazarda tutadi.

Ko'p narsani bajara olish qo'lidan kelmaydigan bola ko'pincha tengdoshlarining tanqidiga, hatto qattiq tanbehlariga duch keladi. Shu sababli, bolalarning munosabatlari hamdardlik, g'amxo'rlik kabi axloqiy asoslarga qurilsagina bunday jamoa har bir bola uchun zarurdir. Shaxs sifatlarini shakllantirish va rivojlantirish, faoliyatda uni yuzaga chiqarish esa muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Har bir bolaning shaxsiy sifatlarini shakllantirish - bolaning kamol topishi va maqsadini ro'yobga chiqarishi uchun muhim sifat ko'rsatkich sanaladi.

Bolalarning axloqiy tarbiyasiga asoslangan bolalar muhitidagi jamoaviy munosabatlar, har qanday maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyalanuvchisi layoqatida namoyon bo'ladigan,

⁸ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmoni Toshkent sh., 2017 yil 30 sentabr, PF5198-son

keyinchalik qobiliyat bilan rivojlanishi mumkin bo'lgan, tengdoshlar guruhida bolaning o'zini o'zi anglash shartlaridan biri bo'lishi mumkin.

Bola shaxsi bevosita o'ziga yaqin shart-sharoitda o'zligini namoyon qiladi. O'zligini namoyon etish tavsifi, bir tomondan guruhning o'ziga xos xususiyatlariga, ikkinchi tomondan bolaning o'ziga xos xususiyatlariga qarab belgilanadi. U guruhda shunday holatga ega bo'lishga intiladiki, bu unga tan olinishni, yordam bo'lishini, qo'llab-quvvatlanishini, ma'lum ma'noda bolalar jamoasida himoyalaniishini ta'minlashi lozim va, shu bilan birga, u individual qobiliyati va iste'dodini namoyon etadigan mavqega ega bo'lishga intiladi. Ushbu holatlarni baholash bolalarning birgalikdagi hayotiy faoliyatida yuzaga keladigan turli xil hodisalarga munosabatini baholash bilan bir xil emas. Bolalarni odatiy individual harakatlarini va alohida qiliqlarini takrorlanuvchanligini kuzata turib, biz tarbiyalanuvchini o'zini tutishining umumiy sxemasini tuzishimiz mumkin. Boshqacha qilib aytganda, pedagog tarbiyachining bolaga bo'lgan munosabatida, ushbu yoshdagi bolalarga nima yoqishi va yoqmasligi, ularga nimalarni o'rgatish kerakligi, ular nimalarni kutishlari va hokazolar haqidagi fikrlari, ya'ni tarbiyachining ongidagi «ideal» tasviri bilan belgilanadi. Pedagog tarbiyachi maktabgacha yoshdagi bolani idealga muvofiqligiga erisha turib, bolani nafaqat individualligiga e'tibor qaratadi balki, uni rad ham etadi.

Bizningcha har qanday bolalar jamoasi, asosiy faoliyati tavsifining qanday bo'lishidan qat'i nazar, oldiga qo'yilgan vazifalardan kelib chiqib, undan har bir bolaning axloqiy tarbiyasi va individual rivojlanish vositasi sifatida foydalanishi mumkin.

Ko'pincha biz bolalar jamoasining kuchidan, uning a'zolarining axloqiy tarbiyasi uchun nisbatan kam darajada foydalanamiz. Axloqiy tarbiya samaradorligi ushbu imkoniyatlardan qay darajada maqsadli foydalanilganligiga va jamoada bola shaxsining rivojlanish tendensiyalariga bog'liqdir.

Shunday qilib, bolaning shaxsiy sifatleri rivojlanishi uchun u o'zining individual xususiyatlari, qobiliyatlari, qiziqishlari va iste'dodini rivojlantirishga qulay bo'lgan muhitga tushishi lozim. Bunday muhit faqat jamoa bo'lishi mumkin, chunki, boshqa biror joyda yoshiga va rivojlanish darajasi hamda insonlarning boshqa sifat, fazilatlariga ko'ra bola o'zini tasdiqlashi mumkin emas. Agar tarbiyachi ushbu jarayonni nazoratga olgan holda, anglangan holda bolalar jamoasi bilan ishlashda mavjud axloqiy tasavvur va tushunchalardan foydalanib, ularning muloqotini sog'lom muhitini tashkil etsa, u bolalarning axloqiy tarbiyasi samaradorligini bir necha barobariga oshiradi. Zero, har bir o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, faqat unga tegishli o'ziga xos xususiyatlar va sifatlar umumiyiligini namoyon etuvchi individuallik, bu haqiqiy jamoaning ma'naviy va axloqiy birligini aks ettiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmoni Toshkent sh.,2017 yil 30 sentabr, PF-5198-son

2. Ахтян, А.Г. Народная культура как средство социально-личностного развития детей дошкольного возраста / А.Г. Ахтян // Ярославский педагогический вестник; Серия : Психолого-педагогические науки; Изд-во ЯГПУ им. К.Д. Ушинского. - 2012. - № 4. - С. 28 - 32.

3. Мудрик, А. В. Социализация человека : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А. В. Мудрик. - М.: Издательский центр «Академия», 2004. - 304 с.

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ҲОЙДАЛАНИШ

Н.Қаршибоева, Гулистон шаҳар 1-мактаб бошланғич синф ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада бошланғич таълимда ахборот технологияларидан ҳойдаланиш тўғрисида маълумотлар келтирилган. Бошланғич таълим тизимида янги педагогик технологиялар, шу жумладан, ахборот технологиялари билим олиш мотивини ривожлантириши ҳақида қисқача ёритилган.

Калим сўзлар: таълим жараёни, ахборот технологиялари, мультимедиа, электрон тақдимот, ахборот.

Аннотация. В статье приводятся примеры применения информационных технологий в начальном образовании. Кратко освещены новые педагогические технологии в области начального образования, в частности об информационных технологиях в развитии мотивации при получении знаний.

Ключевые слова: процесс образования, информационные технологии, мультимедиа, электронная презентация, информация.

Annotation: The article provides examples of using the information technologies in primary education. The article briefly covers new pedagogical technologies in the field of primary education, in particular, information technologies in developing motivation for learning.

Key words: educational process, information technologies, multimedia, electronic presentation, information.

Мамлакатимизда йиллар сайин ривожланиб бораётган ахборот-коммуникация технологиялари таълим тизимига ҳам жадаллик билан кириб бораётганлиги таълим жараёнини сифат ва мазмун жиҳатдан янада юқори босқичга кўтариш учун хизмат қилаётганлиги барчангизга маълум. Ахборот технологияларини қўллаш ҳар бир ўқитувчи барча ўқувчилар кўзда тутилгандек ўзлаштирадиган машғулоти олиб боришини таъминлайди. Бугунги кунда бошланғич синф ўқувчилари учун яратилган электрон дарслик, қўлланма, видеодарслардан ва тақдимотлардан ўқув жараёнида кенг ҳойдаланилмоқда. Она тили, ўқиш, математика ва табиатшунослик фанларини ўқитишда ахборот технологиялари ёрдамида турли хил кўргазмали слайдлардан дарс жараёнида ҳойдаланиш мумкин. Масалан:

- ўқиш ва она тили фанларидан катта экранда ҳарфларни, сўзларни бир-бирига қўшиб ўқиш, сўнгра кичик эртак ва ҳикояларни ўқиш, ҳарфларни тўғри ва чиройли ёзиш.

- математика фанида оддий амаллардан ҳойдаланиб, слайдлар ёрдамида масалалар ечиш, турли хил ҳисобкиребли ўйинлар ташкил қилиш,

- табиатшунослик фанидан табиатдаги ҳодисалар ҳақидаги содда слайдлар ёрдамида тушунчалар бериш мумкин. Электрон дарслик, видеодарслар, қўлланма ва тақдимотлардан ўқув жараёнида ҳойдаланишда бир қатор муаммолар ҳам кузатилмоқда;

- ✓ ўқитувчилар компьютер саводхонлигининг етарли даражада эмаслиги.

- ✓ мактабларда компьютер ва проекторларнинг етишмаслиги.

- ✓ ДАРС жараёнида компьютердан меъёрида ҳойдаланмаслик.

Бошланғич синф ўқитувчилари компьютер технологияларидан ҳойдаланиш кўникмасига эга бўлиш билан бирга қуйидагиларни амалиётда қўллай олиши лозим: Янги ўқув материалларини тушунтиришда компьютернинг намоиш имкониятларидан ҳойдаланиш;

- интернет, ўргатувчи ва назорат қилувчи дастурий маҳсулотлар асосида дарсларни ташкил этиши;

- дарсга методик тайёрланиш, қўшимча ахборотларни излаш ва тизимлаштириш, дидактик материалларни тайёрлаш;

- компьютер технологиялари асосида ўқув жараёнини ташкил этиш ва бошқаришда фойдаланиш малакалари. Электрон тақдимот-дарсда слайдлардан кўргазмали материал сифатида фойдаланиш ўқитувчи учун кенг имконият яратади. Слайдларга ўқувчилар ўзларини муносабатини билдириши, уни таҳлил қилиши мумкин. Бу орқали ўқувчилар қуйидаги малакаларга эга бўладилар:

- графика ахборотларни матн шаклига келтириш ёки аксинча;

- муҳокама этилаётган мавзу бўйича хулосалар ва саволларни шакллантириш;

- ўзининг ўқув билув фаолиятини режалаштириш; Бошланғич таълим тизимида янги педагогик технологиялар, шу жумладан, ахборот технологиялари билим олиш мотивини ривожлантиришга катта ёрдам беради. Ахборот технологиялари асосида ташкил этилган дарслар ташкилий усуллари, ўтказиш методларига кўра ўқувчи эҳтиёжига мос тушиши керак. Чунки бундай дарслар бола руҳиятига яқинроқ бўлади. Ўқувчиларнинг ўқув материалларини ўзлаштиришга бўлган қизиқиш, хоҳиш ва истакларини қўзғатиш асосида мақсадга эришиш мотивация бўлиб, бу ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ўзаро ички яқинлашувидир. Ахборот коммуникацион технологиялар бу билим, далил ва қонунларни тақдим этишда барча имкониятларни ўзида жамлаб олган усул ва методлар демакдир. Ҳар қандай технология бу ахборот технологиялари бўлиб, унинг негизини маълумотларни қабул қилиш ва қайта ишлаш ташкил этади. Бошланғич синф ўқитувчиси ўқув технологиясининг бевосита етказувчиси сифатида, янгиликлардан бохабар бўлгани ҳолда, дарс жараёнини қизиқарли олиб бориши лозим. Интернет технологияларининг кириб келиши ўқувчиларга ахборот манбаларидан фойдаланиш имконини беради, мустақил ишлар самарадорлигини оширади, ижодкорлик, малака ва кўникмаларни эгаллаш ва мустаҳкамлаш учун янги имкониятлар беради.

Мултимедиа - бу объект ва жараёнларни анъанавий матн шаклида эмас, балки фоторасм, видео, чизма, аниматсия, овоз ёрдамида намоиш қилишдир. Мултимедиа ли дарслар қуйидаги дидактик масалаларни ҳал қилишга ёрдам беради:

- фан бўйича асосий билимлаи ўзлаштириш;

- ўзлаштирилган билимлар изчиллигини таъминлаш;

- ўз - ўзини назорат кўникмасини шакллантириш;

- билим олишга бўлган эҳтиёжини ривожлантириш;

- ўқувчиларни ўқув материали устида мустақил иш олиб боришларида ўқув методик ёрдам кўрсатиш

Ахборот- коммуникация технологияларининг таълим жараёнига жорий этилишидан асосий мақсад айнан замонавий ахборот муҳити учун характерли бўлган ўқув фаолиятларининг янги турларини яратишдир. Хулоса қилиб шуни айтиш жойизки, таълим-тарбия жараёнини тубдан ислоҳ қилишдан кўзланган бош мақсадимизбаркамол инсонни шакллантириш орқали ўз келажагимизни таъминлашдан иборатдир.

Адабиётлар:

1.Жўраев Р.Ҳ., ТайлақовН.И., Расулова Г.А. Узлуксиз таълим тизими учун электрон ўқув қўлланмалар яратишга оид илмий-методик талаблар. Узлуксиз таълим. - 2005. -№2. -14-27 б.

2. С. С. Ғуломов ва бошқ. «Ахборот тизимлари ва технологиялари» Тошкент:«Шарқ», 2000. 591 б.

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR

Z.Qarshiyeva, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada hozirgi maktabgacha ta'lim tashkilotlarining o'quv-tarbiyaviy jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: pedagog, shaxs, jamoa, jarayon, usul, sayr, texnologiya, o'yin.

Аннотация. В данной статье освещены особенности использования инновационных технологий в учебно-воспитательном процессе дошкольных образовательных организаций.

Ключевые слова: педагог, личность, коллектив, процесс, метод, прогулка, технология, игра.

Annotation. This article deals with significant features of using innovative technologies during teaching process of educational institutions.

Key words: educator, person, community, process, method, trip, technology, game.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi «Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» PF-5198-son Farmoni, 2017-yil 9-sentyabrdagi «Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3261-sonli qarorida ta'kidlaganidek, maktabgacha ta'lim sohasi uzluksiz ta'lim tizimining birlamchi bo'g'ini hisoblanib, u har tomonlama sog'lom va barkamol bola shaxsini tayyorlash va maktabga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu farmonga muvofiq maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim muassasalarini tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash ta'lim tarbiya jarayoniga zamonaviy dastur va texnologiyalarni tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual axloqiy estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart – sharoitlar yaratishdan iborat. Dasturning asosiy vazifalari sifatida ilg'or xorijiy tajribalarni hisobga olgan holda bolalarni intellektual axloqiy estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish belgilangan. Maktabgacha ta'limga qo'yiladigan davlat talablari maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalarida har tomonlama rivojlantirish, ta'lim-tarbiya berish, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda maktab ta'limiga tayyorlash kabi talablarini belgilaydi. Bolalarning bilim, ko'nikma va malakalari, ularning har tomonlama rivojlanishi hamda maktab ta'limiga tayyorgarlik darajalari davlat talablarda nazarda tutilgan mashg'ulot va faoliyatlarni o'tkazish jarayonida indikatorlarning bajarilishini kuzatish, o'rganish, tahlil qilish va baholash orqali aniqlanadi.

Bugungi kunda pedagogik texnologiyaning markaziy muammosi bola shaxsini rivojlantirish orqali ta'lim maqsadiga erishishni ta'minlashdan iborat. O'yin texnologiyasi ham o'yin metodidan o'zining aniq maqsadi, amalga oshirish kerak bo'lgan jarayonlarning mantiqiy ketma-ketligi va o'zaro bog'liqligi, oldindan belgilangan natijalarga erishish kafolati bilan farq qiladi.

Pedagogik ijrochilik o'yinlarini bola uch yoshdan boshlab o'zlashtira boshlaydi. Shu yoshga kelib bola odamlar o'rtasidagi munosabatlar bilan tanisha boshlaydi, hodisalarning ichki va tashqi tomonlarini ajrata boshlaydi, o'zida ichki kechinmalarni seza boshlaydi. Ularga munosabat bildiradi. Maktabgacha yoshda bolalar o'yin faoliyatini o'zlashtira borib ijtimoiy qadrlil va ijtimoiy baholanuvchi faoliyatga tayyorlana boshlaydilar. Maktabgacha ta'lim tizimida qo'llaniladigan pedagogik o'yinlarning quyidagi turlari mavjud:

1. Bolalar kayfiyatini ko'taruvchi.
2. Hamkorlikka chorlovchi.

3. Bolalarni o'zligini namoyon etishga chorlovchi.
4. Bolalarda o'ziga ishonch hissini shakllantiruvchi, jismoniy va intellektual muammolarni yo'qotishga qaratilgan.

5. Maktabgacha bolalar xatti-harakatidagi cheklanishlarni tavsiflovchi.

6. Bolalar shaxsi srukturasiga ijobiy korreksiyalar beruvchi.

7. Millatlararo bag'rikenglikni shakllantiruvchi.

8. Bolalarda ijtimoiy, jamoaviy munosabatlarni shakllantiruvchi o'yinlar.

Maktabgacha ta'limda rivojlantiruvchi pedagogik o'yinlarni o'quv tarbiya jarayonida qo'llash quyidagi o'ziga xos xarakterga ega bo'ladi.

Birinchidan, rivojlantiruvchi pedagogik o'yinlar maxsus topshiriqlar majmuasidan iborat bo'ladi.

Ikkinchidan, o'yin faoliyatidagi topshiriqlar rangli kublar, g'ishtchalar, kvadratlar, plastilin, karton qog'ozlar, konstruktor-mexanik majmualarida turli rasm va jimjimador predmetlar vositasida amalga oshiriladi.

Uchinchidan, topshiriqlar mustaqil bajarilishini ta'minlash maqsadida ularni osondan qiyinga tomon, aniq vaqt oralig'ida sifatli bajarilishini ta'minlash darkor. Maktabgacha ta'lim muassasalarida interfaol o'yinlardan foydalanish ijobiy natijalarga olib keladi. Bu o'yinlar jarayonida bola passiv obyektidan faol subyektga aylanadi. Tarbiyachining asosiy vazifasi esa o'yinni tashkil etish, bolalar ijodiga sharoit yaratishdan iborat.

Interfaol o'yinlar jarayonida bola mustaqil fikrini to'g'ri bayon etishga, boshqalarni tinglashga o'rganadi, boshqacha qilib aytganda interfaol o'yinlar orqali kelajakda har bir bola uchun zarur bo'lgan ijobiy sifatlar shakllantiriladi. Interfaol o'yinlarni samarali o'tkazish uchun quyidagi qoidalariga e'tibor berish lozim:

1. Mashg'ulot oldidan bolalar o'yin qoidalari va mazmunini qay darajada tushunganliklarini aniqlash.

2. Bolalarning yosh xususiyatlari va bir-birlariga bo'lgan munosabatlarini hisobga olish.

3. Har bir bolaning qobiliyati va psixologik xususiyatlarini e'tiborga olish.

4. O'yin jarayonida bolalarga qiziq bo'lgan materiallardan foydalanish.

5. Diqqat va e'tiborni jalb etadigan uslublarni izlab topish.

6. Bolalarga rollarni to'g'ri taqsimlash.

7. O'yindan qanday maqsadda foydalanish mumkinligini bilish.

8. O'yinning asosiy bosqichlari haqida tasavvurga ega bo'lish va natijalarini tahlil qilish.

Psixologik nuqtai nazardan to'g'ri tashkil etilgan o'yin bolaning axloqiy, irodaviy xususiyatlarini shakllantirish bilan birga unda bilim olishga, atrofdagi olam sirlarini ochishga qiziqish uyg'otadi. Shuning uchun maktabgacha ta'lim muassasalarida o'yin texnologiyalaridan keng foydalanish kerak.

Buyuk Britaniyada odatda ta'lim berish o'rganilayotgan predmet yoki o'qituvchiga emas balki bolaga yo'naltiriladi. Bunday yondashuv ingliz ta'limi tarixiga asoslanib uning rivojlanishiga Russo, Frebel, Montessori ta'sir ko'rsatganlar. Ular bolaning individualligini rivojlantirish va mustaqilligini himoya qilish kerak deb hisoblaydilar. Maktabgacha tarbiyaning asosiy maqsadlari: har bir bolaning ehtiyoji va uning manfaatlarini qondirish, bolalar o'rtasidagi farqni hurmat qilish. Bunda bola o'qish uchun ichki intilishga ega, qiziquvchan va tabiatan serg'ayrat, deb taxmin qilinadi. O'qitish bolaning o'zi taklif qilgan o'yini davomida olib borilishi kerak. Ustozning asosiy vazifasi bolaga uqtirish yo'li bilan emas, balki o'yinni qo'llab turish, unga tadqiqot o'tkazish uchun turli materiallar taqdim etishdan iboratdir. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarni maktabga tayyorlashda yozish va o'qishdan tashqari qo'shiq kuylash, she'r aytish, raqsga tushish o'rgatiladi, eng kichik yoshdagilar esa eng mayda motorika mashqlarini bajaradilar, abstract fikr yuritishga mo'ljallangan o'yinlar o'ynaydilar, bir birlariga yordam berishda ularda o'zaro hamkorlik ko'nikmalari shakllantiriladi. Shu bilan birga ranglarni ajratish, raqam va harflarni o'rganadilar. MTTlarida

tarbiyachilar bolalarning ham rivojlanishi, ham ruhiy shakllanishi darajasi diagnostikasi uchun mazmuniy – rolli o‘yinlar, rasm chizish va narsalar yasash juda foydali usul deb hisoblaydilar.

Xulosa tariqasida aytish joizki, xorijiy mamlakatlarning maktabgacha ta’lim tizimlarini o‘rganish ularning ilg‘or tajribasini tahlil etish va respublikamiz sharoitiga moslashtirish bo‘yicha aniq chora tadbirlarni ishlab chiqish mamlakatimiz maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirib, zamonaviylashtirishga imkon yaratiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 30 sentabrdagi «Maktabgacha ta’lim tizimini boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora- tadbirlari to‘g‘risida» PF-5198-son farmoni // www.legislation.uz

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «Maktabgacha ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PK-3261- sonli qarori. 2017 yil.

3. Vazirlar Maxkamasining 2017 yil 19 iyuldagi 528-sonli «Davlat maktabgacha ta’lim muassasalari to‘g‘risida»gi Nizomi.

4. «Ilk qadam» Maktabgacha ta’lim muassasasining Davlat o‘quv dasturi. T., 2018.

5. Zamonaviy ta’lim jurnali. 2017 yil 11-son.

6. Maktabgacha ta’lim jurnali. 2016 yil 7-son.

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHISINING TARBIYAVIY ISHLARNI AMALGA OSHIRISHDA KASBIY KOMPETENTLIKNING TUTGAN O‘RNI

O.Tuxtayev, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining kasbiy kompetentligini takomillashtirishning o‘ziga xos xususiyatlari va o‘qituvchining tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda kasbiy kompetentligining o‘rni kabi masalalar o‘z aksini topgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, tarbiyaviy ish, kompetetlik, kasbiy kompetensiya, hamkorlik, samaradorlik, natija.

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности повышения профессиональной компетентности учителя начальной школы и определена роль профессиональной компетентности учителя в организации воспитательной работы.

Ключевые слова: образование, воспитательная работа, компетентность, профессиональная компетентность, сотрудничество, эффективность, результаты.

Annotation. This article reviews issues such as the specifics of improving the professional competence of an elementary school teacher and the role of a teacher's professional competence in the organization of educational work.

Key words: education, educational work, competence, professional competence, cooperation, efficiency, results.

Bugungi kunga kelib, an’anaviy o‘qitish o‘rnini shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar egallamoqda. Shu nuqtai nazardan, o‘quvchilarning egallagan bilim, ko‘nikma va malakalarini muntazam nazorat qilib borish, o‘quvchilarning olayotgan bilimlaridagi bo‘shliqlarni o‘z vaqtida to‘ldirib borish, iqtidorli o‘quvchilardagi intellektual potentsialning muntazam rivojlanishiga shart-sharoit yaratish, kattalar bilan hamkorlikda faoliyat ko‘rsatishga qiziqtirish, ma’naviy- ahloqiy jihatdan tarbiyalash ularning salomatligini muhofaza qilish va mustahkamlashga qaratilgan pedagogik yondashuvlar va tajribalarni boyitish, sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlar rejasini ishlab chiqish, o‘quv-tarbiya jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan hamda pedagogika fanining ilg‘or yutuqlaridan muntazam foydalanish ya’ni ta’lim jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarni olib kirish, ulardan samarali foydalanish, o‘qituvchilarning ota-onalar bilan hamkorlikda faoliyat yuritishini yo‘lga qo‘yish,

boshlang'ich sinf o'qituvchilarining malakalarini muntazam oshirib borish, ularda kasbiy kompetentligini oshirishda zamonaviy usullardan foydalanish kabi vazifalarni amalga oshirish dolzarb bo'lib qolmoqda.

Boshlang'ich ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan bunday keng qamrovli vazifalar boshlang'ich sinf o'qituvchisining ma'naviy- ma'rifiy faoliyati asosida maqsadli yo'nalishda amalga oshirilgandagina kutilgan natijalarni beradi.

Boshlang'ich ta'lim konsepsiyasida «Boshlang'ich ta'limning asosiy vazifalari:

- har bir o'quv fanidan kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta'lim standartida belgilangan bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlarini ta'minlash;
- har bir o'quv fanidan kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o'quv dasturida belgilangan bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlariga sharoit yaratish;
- iqtidorli o'quvchilarning intellektual potentsiallarini muntazam oshirib borishlariga sharoit yaratish;
- ijodiy va mantiqiy tafakkur qila olish salohiyatini, aqliy rivojlanishini, dunyoqarashini, kommunikativ savodxonligini va o'z-o'zini anglash salohiyatini shakllantirish, jismonan sog'lom bo'lishga, moddiy borliq go'zalliklarini his eta olishga, go'zallik va nafosatdan zavqlana olishga, milliy urf-odatlarini o'zida singdirishga va ardoqlashga, ularga rioya qilishga o'rgatishdan iborat»⁹- ekanligi ta'kidlangan.

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining ma'naviy- ma'rifiy ishlari sinf rahbarlik faoliyatida ko'zga tashlanadi.

Sinf rahbari ishini maktab ma'muriyati bilan birgalikda va maxalla jamoasi bilan hamkorlikda tarbiyaviy ishlarni olib boradi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilik kasbiga shu jumladan boshlang'ich sinf rahbari kasbiga xos bo'lgan muhim fazilatlardan biri – bolalarni sevishi, ularning xisoyoti bilan qiziqishi, har bir shaxsni xurmat qilishdan iborat.[1.56] Bolani sevgan butun kuch va bilimni bolalarning kelajagi buyuk vatanga sodiq fuqaro qilib tarbiyalashgan safarbar qila oladigan odamgina haqiqiy o'qituvchi bo'la oladi.[2.36] Bolaga befarq, uning kelajagi bilan qiziqmaydigan, o'qituvchilik kasbiga loqayd odam haqiqiy o'qituvchi bo'la olmaydi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining ma'naviy-ma'rifiy ishlari sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar jarayonida yaqqol ko'zga tashlanadi[1.87]. Tarbiyaviy ishlarning shakllarini to'g'ri tanlash va ularda samarali metodlardan foydalana olishi ham uning kasbiy kompetentligining asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'zining ma'naviy- ma'rifiy faoliyatini to'g'ri va samarali tashkil eta olishi, uning pedagogic mahorat egasi ekanligini va kasbiy kopitentligiga ega kanligini bildiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – T.: «O'qituvchi», 2004. -102 b.
2. Abduqodirov A.A., Ishmuxamedov R., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar).-T.: Iste'dod, 2008.-180 bet.

⁹ Бошланғич таълим концепсияси. Т.: 2015.

ЧЕТ ТИЛИНИ ЎҚИТИШДА ЗАМОНАВИЙ ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ВА УНИНГ САМАРАДОРЛИГИ

Н.А.Саматова, Гулистон шаҳар 1-мактаб ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада чет тилларини ўқитишда замонавий инновацион технологиялардан фойдаланиш ва уларнинг самарадорлиги ёритиб берилган.

Калим сўзлар: технология, интернет, ўқиш, тинглаб тушуниш, грамматика, ёзиш кўникмалари.

Аннотация. В статье описывается использование современных инновационных технологий в преподавании иностранных языков и показана их эффективность.

Ключевые слова: технология, интернет, чтение, аудирование, грамматика, навыки письма.

Annotation: The article describes the use of modern innovative technologies in teaching foreign languages and their effectiveness.

Keywords: technology, Internet, reading, listening, grammar, writing skills.

Ўзбекистонда «илғор педагогик технология» ёки «инновация» тушунчалари гарчанд янги сўз сифатида қўлланилаётган бўлса-да, аслида унинг илдишлари узок ўтмишга бориб тақалади. Ўрта асрнинг буюк мутафаккирлари Умар Хайём, Абу Наср Фаробий, Абу Али ибн Сино каби олимлар «изланишга асосланган» ўқитиш ғоясини илгари сурганлар. «Инновация» сўзи инглизча сўз бўлиб, «янгилик киритиш» деган маънони билдиради. Инновациялар – бу назарий асосланган, мақсадга йўналтирилган ҳамда амалий мўлжалланган янгилик саналади. Ҳар қандай инновация, киритилган янгилик таълим олувчилардан юқори даражадаги интеллектуалликни талаб қилади. Инновацион амалиёт таълим олувчидан нафақат ўқитувчи билан фаол суҳбатга киришишни, балки дунёни англашда фаол ва ташаббускор бўлишни тақозо қилади. Бугунги тезкор ривожланаётган замонда ҳам илм-фан, ҳам техника шиддат билан ўсиб бормоқда. Ҳар бир фанни янги инновацион педагогик технологиялардан фойдаланиб ўқувчиларга етказиб бериш бугунги кундаги таълимнинг асосий талабларидан бири ҳисобланади. Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонуни ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури таълим соҳасида амалга оширилаётган кенг кўламдаги ишларнинг мақсад, вазифа ва йўналишларини аниқлаб берган. Шу маънода, мамлакатимизда таълим соҳасидаги янгиликлар ва ўзгаришлар ижтимоий таракқиётнинг муҳим омилларидан бири саналади. Таълим сифатини яхшилаш, ўқувчиларнинг интеллектуал фаоллигини ошириш бугунги кунда педагогиканинг бош вазифаси ҳисобланади. Ҳозирда дарс жараёнини фаоллаштириш учун ўқувчилар билан ишлашда муаммоли, илғор педагогик технологиялар, изланувчанлик акс этган усуллардан фойдаланиш, ҳар бир ўқувчига нисбатан алоҳида-алоҳида топшириқлар бериш зарур шартлардан бўлиб қолди. Айниқса, чет тилларини ўқитишда ўқувчиларнинг интеллектуал фаоллигини ошириш дарс жараёнларида анъанавий усуллар билан бирга интерактив усуллардан фойдаланиш яхши самара бермоқда. Юртимизда чет тилларини ўқитишда янгича давр бошланди. Чет тили дарсларининг ўтилиш жараёнида илғор педагогик технологиялар, интерфаол инновацион усуллардан фойдаланиш талаб қилинмоқда. Чет тилларини ўргатишда дарс машғулотларини компьютер техникаси воситалари ёрдамида ташкил этиш, дарсларда тақдимотлар, видеоли материалларни қўллаш ўқувчиларнинг фанга бўлган қизиқишларини ошириб бормоқда. Замонавий инновацион воситалардан фойдаланиш, чет тилининг ўқиш, ёзиш, тинглаб тушуниш ва гапириш кўникмаларида қўл келмоқда. Масалан, тинглаб тушуниш кўникмасини оширишда бирор бир технологиясиз уни амалга ошира олмаймиз. Тинглаб тушуниш жараёнида ўқувчи бир пайтнинг ўзида

сўзловчининг талаффузи, грамматикаси, сўз бойлиги ва унинг маъноларини тушунишга ҳаракат қилади ва ўрганади. Инновацион технологиялардан фойдаланиб дарс ўтганда ўқувчи ҳам тилни, ҳам ахборот-коммуникацион технологияларидан фойдаланишни ўрганади. Глобаллашув жараёнида ҳаётимизни интернетсиз тасаввур қилиш қийин. Чет тилини ўрганиш жараёнида ундан унумли фойдаланиш энг самарали усуллардан ҳисобланади. Интернет орқали чет тилида сўзлашувчилар билан мулоқот қилиш имконияти пайдо бўлади ва унинг гапириш кўникмасига самарали ёрдам беради. Инновацион таълим технологияларининг самарадорлиги уларнинг таълим жараёнига тўғри ва унумли фойдаланилганидир. Дарс жараёнида мавзунинг ёритишда турли усуллардан фойдаланилса, дарснинг самарадорлиги юқори бўлади ва ўқувчиларнинг дарсга бўлган қизиқишларининг ортиши ҳам таъминланади.

Масалан, «**Тезкор поезд**» ўйини.

Мақсад: коммуникатив ва тинглаб тушуниш кўникмаларини ривожлантириш.

Ўйин қоидаси: *to have* феъли ишлатиладиган қийинроқ жумлаларни яхши ўзлаштиришда «Тезкор поезд» ўйини ёрдам беради. Ўқитувчи кейинги сатрларда мисол сифатида келтирилган гапларни секин айтишни болалардан сўрайди. Масалан: *I have a book in my hand/ Ich habe ein Buch in meiner Hand/J'ai un livre dans mon main*. Бир оз муддатдан сўнг ўқитувчи поезд тезликни ошираётганини айтиб ўқувчиларни огоҳлантиради ва гапларни тез суръатда айтишни бошлайди. Ўқувчилар ҳам «поезддан» ортта қолмаслик учун айtilган гапларни тез қайтарадилар.

«**Топгинчи, бу ким?**» ўйини.

Мақсад: коммуникатив ва тинглаб тушуниш кўникмаларини ривожлантириш.

Ўйин қоидаси: Ўқувчилардан бири доскага чиқиб, синфга орқасини ўгириб туради. Ўқитувчининг ишорасига биноан ўқувчилардан бири секинлик билан доскада турган ўқувчининг елкасига тегади ва аста жойига ўтиради. Доскада турган ўқувчи ўртоқларига қараб туриб олади ва унинг елкасига қўл теккизган синфдошини куйидаги саволни бериб қидиради: *Is it...?/ Ist das...?/ Est-ce...?*. Ўқувчилар жўр бўлиб куйидагича жавоб берадилар: *No, it is not...!/ Nein, das ist nicht...!/ Non, ce n'est pas...* ёки *Yes, this is.../ Ja, das ist...! Oui, c'est!* Агар доскадаги ўқувчи 3 марта уринишда кимлигини топа олмаса, чет тилида ўрганган кўшиғи ёки тез айтишни айтиб беради. Сўнг бошқа ўқувчи доскага чиқади.

Хулоса қилиб айтганда, инновацион таълимнинг мақсадлари куйидагилардан иборат:

- таълим олувчиларнинг юқори даражадаги маънавий ҳамда интеллектуал, шахсий ривожланишини таъминлаш;
- таълим олувчиларнинг илмий тафаккур кўникмаларини эгаллашга шарт-шароит яратади. Таълим жараёнида инновацион технологияларни қўллаш таълим мақсади ва мазмунининг ошишига хизмат қилади.

Адабиётлар:

1. Ж.Жалолов. Чет тилини ўқитиш методикаси. – Т., Ўқитувчи, 1996 й.
2. Денисова Л.Г. Использование игровых элементов на начальном этапе обучения английскому языку. // Ин.яз. в shk.- №4. с.26-27.
3. Бачаров Л.Н. Игры на уроках английского языка на начальной и средней ступенях обучения. // Ин.яз. в shk.- №3, 1996.- с.66-68.
4. Гудкова Л.М. Игры на уроках английского языка в младших классах. // Ин.яз. в shk.- № 4, 1998. - с.54-55.
5. Бахрамова М.Д. Мактабгача таълим муассасалари тарбияланувчилари ва бошланғич мактаб ўқувчиларига чет тилини ўргатишда ўйинлар. – Т., 2016, 70 бет.

ODOBNOMA DARSLARIDA MILLIY TILIMIZGA VA QADRIYATLARGA E'TIBOR

N.K.Rustamova, Pastdarg'om tuman 48-maktab o'qituvchisi
A.E.Shomirzayeva, Pastdarg'om tuman 49-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarning odobnoma darslarida o'zbekona muomala va mulozamat ko'rsatish me'yorlari, o'zbek tilining naqadar boy til ekanligini dars mobaynida hamda darsning har bir bosqichida hikmatlar asosida va boshqa shakllarda o'quvchilarga anglata olish masalalari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: milliy til, muomala odobi, so'zni nozik yetkaza olish san'ati.

Аннотация. В этой статье рассматриваются нормы поведения и этики узбекского языка на уроках этикета начальной школы, богатство узбекского языка во время урока и на каждом этапе урока на основе пословиц и других форм.

Ключевые слова: национальный язык, этикет, изобразительное искусство.

Annotation. This article discusses the norms of behavior and ethics of the Uzbek language in elementary school etiquette lessons, the richness of the Uzbek language during the lesson and at each stage of the lesson based on proverbs and other forms.

Key words: national language, etiquette, art.

Inson dunyoga kelgach, har kun nimanidir o'rganadi. U, avvalo, mo'jazgina oilada o'tonasi, maktabda tarbiyachi-ustoz, mahallada qo'ni-qo'shni, o'rtoq, do'stlari ta'sirida ulg'ayadi. Bolani qalban yuksak, ma'naviy boy qilib tarbiyalashda ajdodlarimiz yaratgan boy odob-axloqqa doir bilimlarni o'rgatish, e'tiqodiga aylantirish komillikka yo'naltirish muhim ahamiyatga ega. Bu masalada umumta'lim maktablarida dars sifatida kiritilgan «Odobnoma» fanining o'rni kattadir.

Odobnoma – mustaqil Vatanimizning sog'lom avlodini ma'naviy tarbiyalashning ildizi bo'lgan asosiy fandır.

Odobnoma fani ilmiy, milliy va umumbashariy qadriyatlar mazmun-mohiyatini bilishga, boy merosimizni o'rganib, unga nisbatan vorislik hissini uyg'otishga, ajdodlarimizning ibratli o'git va ta'limotlariga amal qilishga, islom dinidagi ma'naviy-axloqiy tushunchalarning mohiyatini to'g'ri tushunishga, mustaqillikni ko'rkam istiqbol va istiqboliga ko'makdosh bo'lishga chorlaydi.

Biz sog'lom avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishimiz kerak. Sog'lom kishi deganda faqat jismoniy sog'liqni emas, balki sharqona axloq-odob va umumbashariy g'oyalar ruhida kamol topgan insonni tushunamiz.

Odob-tarbiya, go'zal axloq, nazokatlilik demakdir. Odob xalqimizning boy milliy merosida, xalq og'zaki ijodiyoti va yozma yodgorliklarida o'ziga xos va mos adablilik g'oyalari, fazilat va qadriyatlarga ega. Odob hayotdan o'qish-o'rganish, oila tarbiyasi zahirida paydo bo'ladigan muomala-munosabatlar majmuasidir.

Odobiylilik sifatleri:

- Vatan tuyg'usi, vatanparvarlik, mustaqil O'zbekiston – ona Vatanimiz, uning gullab yashnashi, rivojlanishi haqida bilim hosil qilish:

- milliy va umuminsoniy qadriyatlar, milliy g'urur, iftixor mohiyatini tushuntirish va ularni ardoqlashga o'rgatish:

- kundalik hayot mazmuni o'rab olgan ona tabiatni asrash va ardoqlashga o'rgatish:

- milliy va umuminsoniy qadriyatlarni (urf-odat, rasm-rusum, an'ana, marosim) o'rganib, ularni turmush tarzida qo'llay olish.

- O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi - farovonlik qonuni ekanligi.

- yurt tinchligi, xalq farovonligi, millatlararo totuvlik, diniy bag'rikenglik tushunchalarning mazmuni.

Sehrli so'zlar: assalomu alaykum, marhamat, kechiring, iltimos, xo'p bo'ladi, labbay, sog' bo'ling, minnatdorman, xayr.

O'quvchilarga salomlashish hamma millatga xos bo'lgan urf-odat ekanligini «Assalomu alaykum» - sizga timnchlik, salomatlik tilayman ma'nosini anglatishini tushuntirib, salomlashish qoidalarini rasmlar asosida va hayotiy misollarda o'rgatish zarur.

Salomlashish odobida ochiq chehra, qo'lni ko'ksiga qo'yish, boshni ozgina egib, tabassum bilan yoqimli tovushda «Assalomu alaykum», deyish tavsiya etilgan. Salomga javob qaytaruvchi ham odob bilan «Vaalaykum assalom», deb javob qaytarishi lozimligini uqtirilgan.

Muomalaning asosiy vositasi til hisoblanadi. Xalqimizda shunday naql bor «Bola shirin so'zning gadosi». Bas, shunday ekan tarbiyachi muomalasida tilga juda ehtiyotkor bo'lishi kerak. Tili shirin, xushmuomala o'qituvchi eng obro'lidir. Husayn Voiz Koshifiy shunday degan edilar: «Haq vaqtini so'zlar aytursizlar, yaxshi so'zdin bo'lakni ayt mangizlar va ko'p so'zlamog ko'ngilni qaro qilur» yoki «Mumkin ersa yaxshi so'z qilsa oshkor, yaxshi so'zdin xo'b yo'qdur yodgor», «Nasihatin shirin so'z-u muloyimlik birla ishtido qilgay, chunki bu zamonda yumshoqlik va xushro'ylik ko'rgazmayin nasihat korga kelmas». Alisher Navoiy muomala qiluvchi shaxsning mahoratida eng avvalo til shirinligini ta'kidlab, «shirin so'z ko'ngillar uchun bamisli asaldir», degan edi.

Har bir taraqqiy etgan, ma'daniyatli xalqning o'z tili, urf-odatlar, adabiyoti, osori atiqalari, an'anaviy moddiy va ma'naviy boyliklari bo'ladi. O'zbek xalqi ham dunyodagi eng qadimiy ma'daniy xalqlardan biri sifatida mana shunday xazinaga ega. Bu bilan biz haqli ravishda faxrlansak arziydi. Buning uchun o'sha qadimiy madaniyatni, urf-odatimizni bilishimiz, saqlashimiz va keyingi avlodlarga ham yetkazishimiz insoniy burchimizdir. Har bir xalq ana shunday chuqur tomir otib ketgan o'q ildizlari bilan jahon madaniyatida o'ziga xos o'rin tutadi.

Boshlang'ich sinflarda har bir darsda muomala madaniyatini yuksak darajaga chiqarish, hatto tanbehlarini ham so'zamollik bilan o'quvchi shaxsini hurmat qilgan holda hamiyatiga tegmaydigan qochirimlar, jumlar, quvnoq latifalarga tayangan holda, oqibatlarni voqeiy yoki satirik jumlar bilan boyitib o'quvchi xatolarini anglata olish ham o'qituvchining yuksak ma'naviyati va madaniyatidan dalolat beradi.

Xususan, milliy tilimizning naqadar mazmunga boy, qadimiy va boqiy ekanligini odobnoma darslarida turli yo'llar hamda usullar yordamida yoritib berish darsning mazmundorligiga ham ko'mak beradi. Masalan, har bir dars uchun alohida shior tanlash, bunda mutafakkirlarimizning hikmatli so'zlari hamda qarashlaridan namuna olish mumkin. Tanlagan hikmatli so'zlar aynan mavzuga mos bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Bunday yondashuv yetuk allomalarimizning so'z durdonalaridan bahramand bo'lishni, ularning hayoti va ijodi haqida ma'lumot olishni o'z ichiga oladi va mavzudagi asosiy g'oyani ochib berishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Ilova tarzida quyidagi hayotiy iboralarni misol qilib keltirishimiz mumkin:

«Aql ila olam yuzini obod qil, xulq ila olam elini shod qil» (A.Navoiy)

«Necha insonlarni ko'rdim, siyrati bor, surati yo'q» (J.Rumi)

«Til bilan qilingan narsa, tish bilan yechilmaydi» (M.Qoshg'ariy)

«Har bir kitobda yo bir naf, yo o'rnak, yo ilinj, yo odob, yo fikr, yo umid bor»

(Luqmoni Hakim)

Izlanishda bo'lgan o'qituvchi mavzularga moslagan holda bu misollarni davom ettirishi mumkin. Bundan tashqari, odobnoma darslarida turli metodlar, asosida fanlararo integratsiyani ham shakllantirish mumkin.

Milliy ma'naviyatimiz ko'zgusi – milliy tilimiz hisoblanadi. Tarix ma'lumotlariga birgina nazar solish bilan ham bu fikrning naqadar haqiqatligini har bir inson chuqur anglab yetadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, Til – xazina. Adibimiz Primqul Qodirov yozganidek, u – el ganjinasi. Hech bir inson tilimizga e'tiborsiz bo'lmazligi kerak. Chunki bu ganj sohiblari ham, targ'ibotchilari ham, qolaversa, posbonlari ham har birimizdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oysha Hasanboyeva, Adolat Ne'matova, Qumri Abdullayeva, Sitora Raxmonbekova. Odoibnoma o'qitish metodikasi. – Toshkent: 2003.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning «Milliy o'zligimiz va mustaqil davlatchiligimiz timsoli» 2019-yil 21-oktabrdagi so'zlagan nutqi. «Ma'rifat» gazetasi, 2019-yil 22-sentabr, №82
3. «Til va adabiyot ta'limi» jurnali. 2013, 11-son.
4. Mahmud Sattor. «O'zbek udumlari». – Toshkent, 2016.
5. G'affarova T. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. – T.: «O'qituvchi», 2013.

БОШЛАНГИЧ СИНФЛАРДА КОММУНИКАТИВ ЎЙИНЛАРДАН Фойдаланиш

У.Н.Низомова, Жиззах вилояти Галлаорол тумани 80-мактаб ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада коммуникатив ўйинлардан фойдаланишнинг аҳамияти тўғрисидаги фикрлар берилган. Предметлар ёрдамида ўйналадиган ўйинлар, стол устида ўйналадиган ўйинлар, «Сўзни айт» ўйини, ролли ўйинлар ҳақидаги маълумотлар берилган.

Калит сўзлар: коммуникатив ўйин, предметлар ёрдамида ўйналадиган ўйинлар, стол устида ўйналадиган ўйинлар, «Сўзни айт» ўйини, ролли ўйинлар.

Аннотация: Эта статья посвящена роли использования коммуникативных игр, а также предложена информация об объектно-ориентированных играх, настольных играх, игре «Назови слово», ролевых играх.

Ключевые слова: коммуникативные игры, игры с предметами, настольные игры, игра «Назови слово», ролевые игры

Ўйин ўқитиш жараёнида ўқувчилар қизиқишини, уларнинг қобиляти, фикрлаш ва фаоллигини ривожлантириш воситаси сифатида бошланғич синф ўқитувчиларининг эътиборини тортади. Чуқур ўйланган ва яхши ўтказилган ўйин тил материалига (лексика, грамматика, фонетика) кириш ва уни мустаҳкамлашни осонлаштиради ҳамда тегишли билим ва кўникмаларни шакллантиришга ёрдам беради. Ўйин нутқ фаолиятининг (эшитиш, гапириш, ўқиш, ёзиш) ҳар қил турларини ўқитишда самарали восита ҳамдир. Ўқувчилар муайян натижаларга эришишда қувонч, завқ ва қониқишни ҳис этадилар. Ўйинлардан ўқитишнинг барча босқичларида фойдаланиш мумкин. Боғча болалари ва бошланғич синф ўқувчилари ривожланишининг психологик хусусиятларини инобатга олган ҳолда таъкидлаш лозимки, ўйин ўз-ўзидан эслаб қолишга кўмаклашади. Шундай қилиб, ўйиннинг ҳар қил турларидан фойдаланиш бошланғич синфларда тилларни ўқитишнинг муваффақиятли ва самарали методларидан ҳисобланади.

Ўйинларни материалларга ҳам асосланиб таснифлаш мумкин:

1. *Предметлар ёрдамида ўйналадиган ўйинлар* (ўйинчоқлар, табиий нарсалар ва бошқалар) ёш болаларга хосдир, чунки улар тўғридан-тўғри қабул қилишга асосланган, боланинг нарсалар билан муомала қилиш ва шу йўл билан у билан танишишга интилишига мос.

2. *Стол устида ўйналадиган ўйинлар* ҳам предметлар ёрдамида ўйналадиган ўйинлар сингари кўرғазмали қуролларга асосланган, лекин бу ўйинда болаларга

предметларнинг ўзи эмас, уларнинг расмлари берилади. Дидактик ўйинчоқлар сингари стол устида ўйналадиган ўйинлар мустақил аклий фаолиятни ривожлантирса самарали ҳисобланади.

3. «Сўзни айт» ўйини бирмунча қийинроқ бўлиб, бу турдаги ўйинларда предметлардан фойдаланиш шарт эмас. Бу каби ўйинларда болалар ўз таассуротларига суянишлари керак бўлади. Шунингдек, бу турдаги ўйинлар болаларнинг фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга хизмат қилади ва болалар ўзлари мустақил муҳокама қилиш, бошқаларнинг фикрига таянмаган ҳолда ҳулосалар чиқариш, мантикий ҳатоларни пайқашни ўргатадилар.

4. *Ролли ўйинлар* – бу ўйинлар ўқувчиларнинг оғзаки нутқ малакасини такомиллаштиради, шунингдек уларга актёрлик маҳоратларини синаб кўриш ва ошириш имконини беради.

1. *Грамматик ўйинлар*. Ушбу ўйинлар қуйидаги мақсадга йўналтирилган:

✓ Ушбу оғзаки нутқ намунасида фойдаланиш учун табиий вазиятни шакллантириш;

✓ ўқувчиларнинг ижодий нутқини ривожлантиришга қаратилган.

2. *Лексик ўйинлар*. Ушбу ўйинлар қуйидаги мақсадга йўналтирилган:

✓ ўқувчиларга табиий шароитларга яқинлаштирилган вазиятларда сўзлардан фойдаланишни ўргатиш;

✓ ўқувчиларни сўз бирикмалари билан таништириш;

✓ ўқувчиларнинг нутқ фаолиятини ривожлантириш.

Лексик ўйинлардан таълимнинг барча босқичларида фойдаланиш самарали бўлади.

3. *Фонетик ўйинлар*. Улар талаффуз қилиш малакасини, гап ва фонемалар интонацияни ривожлантиради ва амалда қўлланилади.

4. *Орфографик ўйинлар*. Ушбу ўйинларнинг мақсади – она тилидаги сўзларни ёзишни машқ қилиш. Ўйинларнинг бир қисми ўқувчиларнинг хотирасини ривожлантириш машқига, бошқа қисми эса она тилидаги сўзларни ёзишдаги баъзи қоидаларни ўрганишга йўналтирилиши мумкин.

«Ҳайвонот боғида» ўйини.

Мақсад: коммуникатив ва тинглаб тушуниш кўникмаларни ривожлантириш.

Ўйин қоидаси: Болалар ҳайвонлар ролини ўйнайдилар. Ўйинда иштирок этаётган ҳамма болалар доира бўлиб стулда ўтирадилар. Ўқитувчининг (ўйин бошловчисининг) ўнг томонидаги стул бўш қолдирилади. Ўқитувчи ўйин сўзларини айтиб ўқувчилардан бирининг исмини айтиб чақиради. Исми айтиб чақирилган бола ўқитувчидан қайси ҳайвон тимсолида унинг ёнига бориши кераклигини сўрайди ва ўқитувчи айтган ҳайвон тимсолида ўқитувчининг ёнига бориб ўтиради. Ўйин шу тариқа давом этади. Ўйин мусиқа садоси остида олиб борилиши ҳам мумкин.

Копток билан ўйин.

Мақсад: коммуникатив ва тинглаб тушуниш кўникмаларини ривожлантириш.

Керакли жиҳозлар: Юмшоқ коптокча.

Ўйин қоидаси: Ўйинни ҳар қандай мавзуда ҳам ўйнаш мумкин. Болалар доира бўлиб турадилар. Ўқитувчи ўқувчилардан бирига коптокни отади ва мавзу бўйича бирон бир сўзни ўзбек, чет тилида ёки рус тилида айтади. Ўқувчи коптокни олиб олади ва ўқитувчи айтган сўзнинг эквивалентини айтади ва коптокни ўқитувчига қайтаради. Ўқитувчи коптокни бошқа ўқувчига отади ва янги сўзни айтади.

Бадий ёки ижодий ўйинлар – бу бола учун ўйин орқали ўтадиган ўйин ва бадий ижод чегарасида бўлган фаолият туридир. Уларни, ўз навбатида, драматик (ўқиш дарслари кичкина сахна кўринишини намоиш этиш); аппликация ва бошқа шу каби тасвирий ўйинларга ва оғзаки-ижодий ажратиш мумкин.

Адабиётлар:

1. Махмудов М. Мактабда муаммоли таълимни ташкил қилиш. – Тошкент, Ўқитувчи, 1998 й.
2. Гаффарова Т. Интерфаол методлар – таълим самарадорлиги. «Бошланғич таълим» журнали. 2008 йил. № 6.
3. Хафизова И. Кўргазмалилик – дарс самарадорлиги. «Бошланғич таълим» журнали. 2006 йил. № 11.

O'QUVCHILARINING MATNNI O'QISH VA TUSHUNISH DARAJALARI SIFATINI BAHOLAB BERUVCHI PIRLS XALQARO TADQIQOTIDA MATN MEZONLARI

M.I.Mingboyeva, Kattaqo'rg'on tuman 26-umumta'lim maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi PIRLS xalqaro tadqiqotida qanday matnlar tanlab olinishi, matnlar uchun belgilangan mezonlar va matn xaritasi haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: PIRLS, o'quvchi, xalqaro, matn, xarita, baholash, ta'lim.

Аннотация. В данной статье говорится об международных исследования PIRLS, который оценивает качества чтения и уровень понимания учащихся начальной школы, какие тексты будут выбраны, о назначенных критериях и текстовых карт.

Ключевые слова: PIRLS, ученик, международный, текст, карта, оценка, образование.

Annotation. This article talks about the international research PIRLS, which assesses the quality of reading and the level of understanding of primary school students, which texts will be selected, the assigned criteria and text cards.

Key words: PIRLS, schoolboy, international, text, map, assessment, education.

O'zbekiston Respublikasi umumta'lim maktablarining ta'lim oluvchi yoshlari 2021-yildan boshlab xalqaro tadqiqotlarda ishtirok etishadi. O'quvchilarning PISA, TIMSS, PIRLS, rahbar va pedagog kadrlarning umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'qitish va ta'lim olish muhitini hamda o'qituvchilarning ish sharoitlarini o'rganuvchi TALIS kabi xalqaro tadqiqotlarda muvaffaqiyatli ishtirok etishini ta'minlash, o'qitishning innovatsion usullaridan foydalangan holda ona tili, matematika va tabiiy yo'nalishdagi fanlar bo'yicha pedagog-kadrlarning malakasini oshirish bo'yicha ta'lim sohasida tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.{1}

PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study – Xalqaro o'qish savodxonligini o'rganishdagi yuksalish) – bu turli mamlakatlarda boshlang'ich sinfda tahsil oluvchi o'quvchi yoshlarning matnni o'qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi xalqaro baholash tizimidir. {3}

Men ushbu maqolamda PIRLS da qanday matnlar tanlab olinishi masalasiga kengroq to'xtalmoqchiman.

PIRLS tadqiqotida ishlatiladigan matnlar uchun quyidagi mezonlar belgilangan:

1. Matn. Hajmi 1000 ta so'zgacha, o'qish savodxonligi darajasi past bo'lgan mamlakatlar uchun 400-500 ta so'z bo'lishi lozim.

2. Mavzu. Adabiy matnlar asosiy mavzuga ega bo'lib, u berilgan matndan tashqari o'quvchi tomonidan umumlashtiriladi. Axborotdan iborat bo'lgan matnlar o'quv materiallaridan olinmagan mavzuni yoritib berish kerak.

3. Til. Qismlar 40 dan ortiq tillarga tarjima qilinadi, shuning uchun tarjima qulay bo'lishi muhimdir. Metafora (taqqoslash) yoki epitet (sifatlash) kabi aniq ifodali tasvirlash so'zlari tanlanadi. Hech qanday so'zlashuvga oid leksika yoki sleng (jargon) ishlatilmaydi. Haddan ziyod ortiqcha texnik ifodalar olib tashlanadi.

4. Mazmuni. Matnning mazmuni 9-10 yoshdagi o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos kelishi kerak. Ayrim madaniyatlarga juda xos bo'lgan mavzulardan chetlanmoq kerak. Matn shu yoshdagi maktab o'quvchilari uchun qiziqarli va zavqli bo'lishi kerak. Yaxshi yozilgan va unchalik tanish bo'lmagan bo'lishi lozim.

5. Bog'liqlik va ketma-ketlik. Sujetning mantiqiy tuzilishiga rioya qilish muhimdir. Agar dialog ustunlik qilsa, ma'lumotni birlashtirib, murakkab gaplarni qo'shish kerak. Axborotli matnda matnning strukturasi va ma'lumotning mantiqiy ketma-ketligini sarlavhalar, jadvallar, grafiklar kabi vizual elementlar bilan bog'liqligini kuzatish shartdir.

Matn turlari (janrlari) quyidagilardan iborat:

– Adabiy tajribani oshirish maqsadida qisqa hikoyalar va badiiy asarlardan parchalar o'qish (she'rlar bo'lmasligi kerak);

– Ma'lumot olish va foydalanish maqsadida ma'lumot beruvchi qo'llanmalar, broshyuralar, tarjimaiy hollar, jurnallar o'qish.

Matn xaritasi nima?

PIRLS tadqiqotida matn xaritasi mavjud bo'lib, u matnning dolzarbligini aniqlashga yordam beradi, masalan, u matnning yetarlicha mazmunli va tushunarligini aniqlaydi. Matndagi muhim g'oyalarni va ularning o'zaro munosabatlarini ko'rsatadi. Asosiy g'oyalar, ularning munosabatlarini va matnni yaratish bo'yicha vazifalarning ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratadi.

PIRLS tadqiqotida matn xaritasi quyidagi turlardan iborat:

Adabiy xarita – badiiy asarlarning strukturasi belgilaydi.

Janr – masalan, ertak, realistik adabiyot, fantastika va h.;

Mavzular, sujet, vaziyat, qahramonlar, mualliflik mahorati.

Axborot xaritasi – sujetsiz matnlardagi ma'lumotlarni qayd qiladi.

Turlar – masalan, ekspozitsiya, dalil, jarayon va h.

Asosiy g'oyalar, asosiy g'oyalarning isboti, tashkiliy shakllar, mualliflik mahorati.

Adabiy xarita. O'qish savodxonligini tekshirish bo'yicha vazifalar adabiy xarita yordamida beriladi. Bunday vazifalar quyidagi qadamlarda belgilanadi:

1-qadam. Matn haqidagi asosiy ma'lumotni sanab berish (sarlavha, so'zlar soni, o'qish darajasi va janri).

2-qadam. Matnning mavzusini aniqlash va tasvirlab berish.

3-qadam. Vaziyatni aniqlash va ta'riflab berish, asosiy qahramonlarni sanash, ularning ismini, fazilatlarini va vazifalarini yoritish.

4-qadam. Asosiy syujet elementlarini aniqlash, bundan tashqari muammo va ziddiyatlarni yechimini topish.

5-qadam. Asosiy voqealarni va epizodlarni sanab berish.

6-qadam. Yozuvchi tomonidan qo'llanilgan tayanch iboralar va lug'atni, adabiy yoki ritorik uslublarni aniqlash va sanab berish.

O'qish savodxonligining asosi matnlar bilan to'liq ishlash uchun zarur bo'lgan o'qish qobiliyatlarini shakllantirishdir. Bu o'quvchi tomonidan kerakli ma'lumotlarni topish va tarqatish, matnning ma'lum qismi bo'yicha xulosalar chiqarish, asosiy belgilarning harakatlarini sharhlash, matn namunalari va matn tuzilishini dastlabki tahlil qilish bilan tasdiqlash kabilardir. {2}

Xalqaro PIRLS tadqiqoti eng yaxshi o'quv dasturlari va yosh o'quvchilarning o'qish qobiliyatlarini rivojlantirish tajribasi haqida noyob axborot materiallarini taqdim etadi.

PIRLSga qatnashish O'zbekistonga boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida o'qish qobiliyatlari darajasini mustaqil ravishda obyektiv baholash imkonini beradi. Bundan tashqari, O'zbekiston ta'limining ochiqqligi va integratsiyalashuvi dunyoning yetakchi ta'lim tizimlarining xalqaro hamjamiyatiga integratsiyalashuvini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi Farmoni. 2019-yilning 29-aprel.
2. Ubayxo'jayeva R. A. O'quvchilarning ifodali o'qish ko'nikmalarini takomillashtirish. T., 2008.
3. Rabbonayeva D. PIRLS tadqiqoti uchun topshiriqlar tayyorlash va ular ustida ishlash texnologiyasi. O'quv-uslubiy qo'llanma - Samarqand XTXQTMOHM, 2020.

BOLA IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUV

Umida Tolliboyeva, Sirdaryo viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Аннотация. Mazkur maqolada maktabgacha ta'lim muassasalaridagi mashg'ulotlarni olib borish, hamda ushbu mashg'ulotlarni o'tkazish jarayoniga alohida etibor qaratish to'g'risida fikr yuritilgan. Bundan tashqari maqolada, maktabga chiqishga tayyorgarlik ko'rishi uchun bolani maqsadli yo'nalishga ega bo'lgan birinchi mashg'ulotlar, guruhli o'yinlarda ishtirok etish ko'nikmalarini shakllantirish va zamonaviy yondashuv orqali bolalarda ijodkorligini rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar o'z aksini topgan.

Калит сўзлар: maktabgacha ta'lim, zamonaviy yondashuv, Montessori ta'limi, yangi pedagogik texnologiyalar.

Аннотация. В данной статье освещаются вопросы актуальности и важности организации и проведения занятий в дошкольном образовании. Кроме того, в статье даются рекомендации по первым целевым занятиям по подготовке ребенка к школе, а также по формированию навыков участия в групповых играх и развитию творчества у детей с помощью современного подхода.

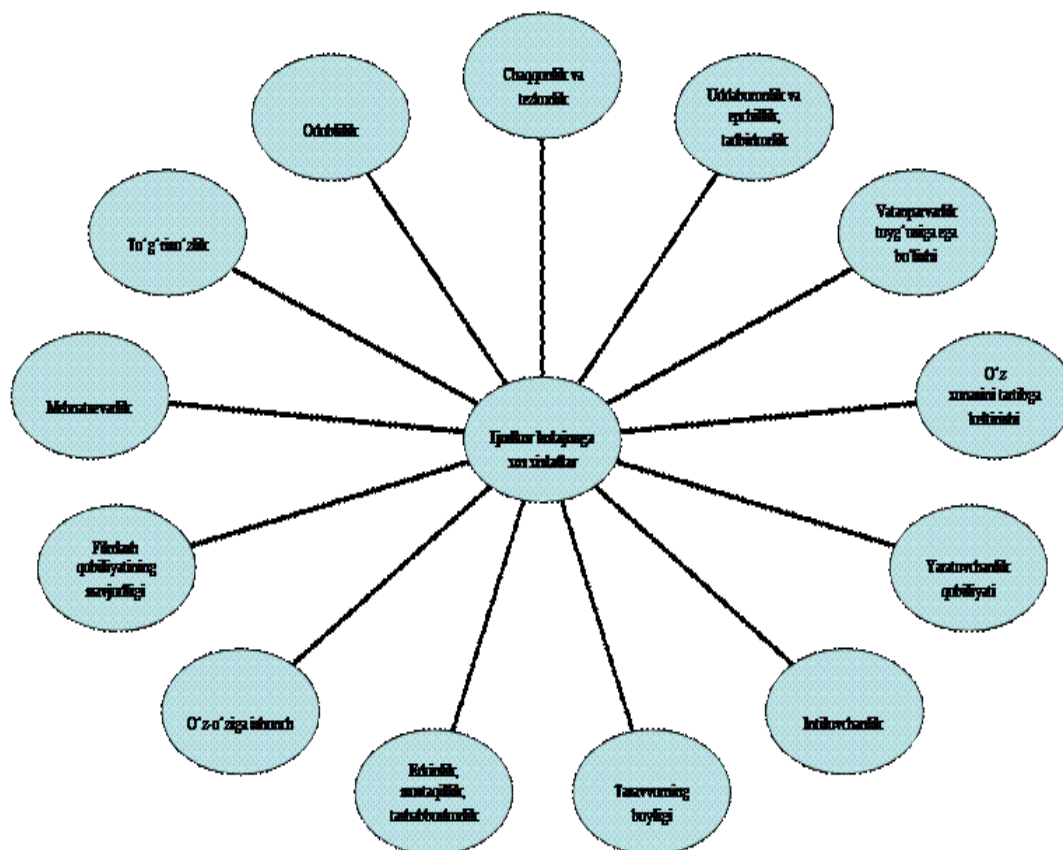
Ключевые слова: Дошкольное образование, современные подходы, методика Монтеessori, новые педагогические технологии.

Annotation. The given article highlights issues of the relevance of conducting classes in preschool education and the importance of paying particular attention to the process of conducting these classes. In addition, the article provides recommendations on the first target classes on preparing a child for school, as well as on developing skills in participating in group games and developing creativity in children using a modern approach.

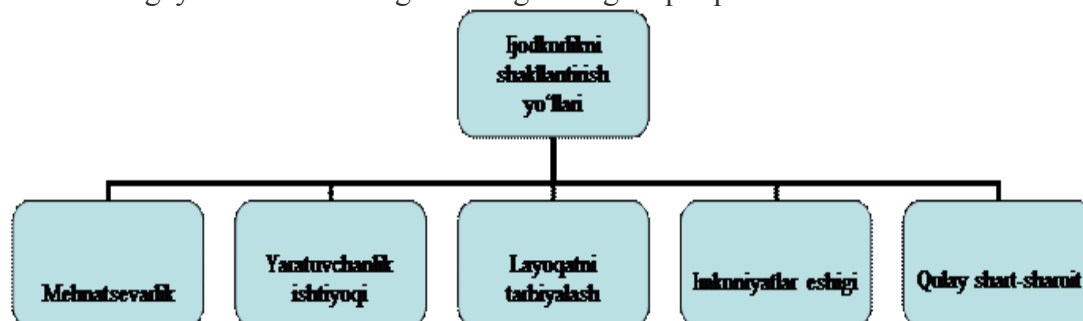
Key words: Preschool education, modern approaches, Montessori methodology, new pedagogical technology.

Maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning ajralmas qismidir, chunki bolada aynan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida birinchi ijtimoiy jarayonlar shakllanadi: u tengqurlari bilan muloqotga kirishadi, maktabga kirishga tayyorgarlik ko'rish uchun maqsadli yo'nalishga ega bo'lgan birinchi mashg'ulotlar, guruhli o'yinlarda ishtirok etadi. Bularning barchasi barkamol avlodni tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, asosiy e'tibor uning ruhiy, jismoniy va axloqiy sifatlarini shakllantirishni nazarda tutadi. Hozirgi davr maktab yoshigacha bo'lgan bolalarning individual xususiyatlarini e'tiborga olgan holda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida yangi innovatsion va interfaol texnologiyalarni tatbiq etishni taqozo etadi. Bu jarayonda nutq

o‘stirishning uslub va shakllarini e‘tiborga olish kerak. Maktabgacha yoshdagi bolalarga qo‘l mehnati orqali zamonaviy, qiziqarli hamda foydali buyum, o‘yinchoqlar yasashni o‘rgatish maqsadga muvofiqdir. Bu faoliyatning asosiy maqsadi bolalar ijodkorligini rivojlantirish; maktabgacha ta‘lim tashkiloti va oilada ularni oddiy qog‘oz, karton, tabiiy va keraksiz materiallarni qayta ishlash texnikasi bilan tanishtirish; bayram, turli ko‘ngilochar tadbirlar uchun jihozlar va ko‘rgazmali ashyolar tayyorlash; matolardan narsa-buyumlar tikish va mazmunli applikatsiya yaratish yo‘llarini o‘rgatishdan iborat.

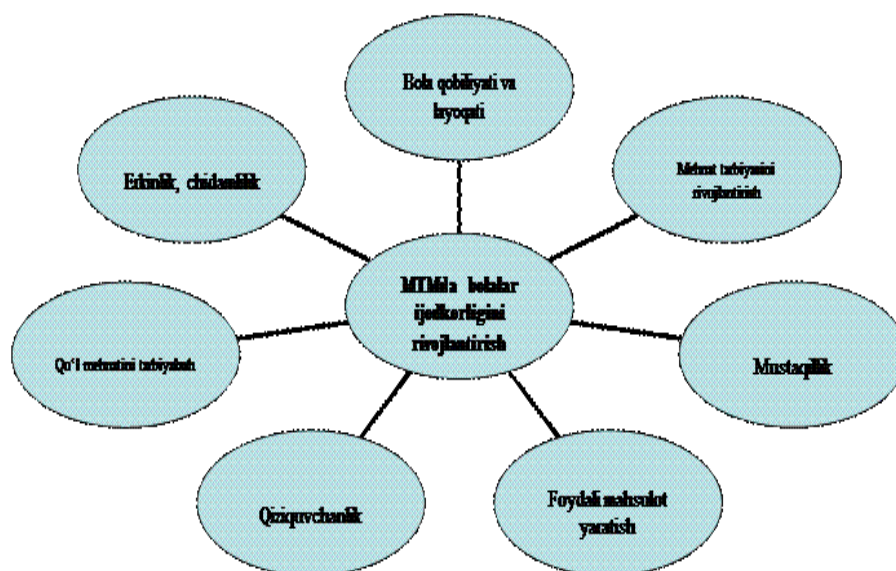

Eng avvalo bolalar ijodkorligi ularning qo‘l mehnati tarbiyasida yaqqol namoyon bo‘ladi. MTT da har bir yosh guruhida oddiy qog‘ozdan turli qirish usullari yordamida ajoyib o‘yinchoqlar yasash va ularni bevosita mashg‘ulot soatlari, sayrlar va bayram tadbirlarida qo‘llash samarali natija beradi. Shuningdek, turli tabiiy va yaroqsiz materiallardan esdalik sovg‘alari yasash, tarbiyachi ko‘magida mustaqil ijodiy ishlar bajarish bolalar qobiliyati, tasavvurlarini kengaytiradi va ularning mehnatga bo‘lgan qiziqishlarini shakllantiradi.

Bugungi kunda pedagog-tarbiyachilar ongida «yangilik kiritish», «yangi pedagogic texnologiyalar» degan tushunchalar mustahkam o‘rin egallagan. Ushbu ibora zahirida boy mazmun mavjud. Tarbiyachilarning yangiliklarga qiziqishi, yaratuvchanligi bolalarni faol ruhda tarbiyalashga zamin yaratadi. Tarbiyachi har bir faoliyat turi bo‘yicha mahoratli bo‘lishi zarur.

Bolalarning erkin ijod, san'atga bo'lgan iqtidor va qobiliyatlarini maktabgacha yoshdan boshlab rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Ularni yangiliklar olamiga olib kirish lozim. Bolaning ijodkorligi chizgan rasmlari, qo'l mehnati bilan loy va plastilindan yasagan ishlarida namoyon bo'ladi. Bola o'zi bilmagan holda o'zi uchun yangilik yaratadi, ijod qiladi, yaratgan ijodidan quvonib, g'ururlanib qo'yadi. Bolalarning bajargan mehnat faoliyatini rag'batlantirib boorish va ajoyib ko'rgazmalar tayyorlash, ya'ni muntazam ravishda har bir yosh guruhida ularning ijodiy kechinmalari haqida «Bolalar ijodi», «Mening tasavvurim» deb nomlangan suhbatlar o'tkazish samaralidir.

Tasviriy faoliyat va ustaxona mashg'ulotlarida yangi zamonaviy pedagogik texnologiyalarning tarbiyachilar tomonidan qo'llanilishi bolalarning mustaqil mehnat qilishi, ishlashi, o'ylashi, dunyoqarashini kengaytirishga yordam beradi. Ularni hayot uchun foydali mahsulot yaratishga undaydi.

Bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalarida mehnat faoliyatiga undashda rivojlantiruvchi muhit yaratib berish zarur. Buning uchun maktabgacha ta'lim

tashkilotlarida:

qo'l mehnati xonasi;

bolalar ijod xonasi;

qo'g'irchoq teatri;

texnika vositalari bo'lishi lozim.

Montessorining aytishicha, «qo'l mehnatining qo'l gimnastikasidan farqi shundan iboratki, bunda qo'l uchun mashqlar qilinadi, birinchisining maqsadi esa haqiqatan ham umumfoydali mashg'ulotni nazarda tutuvchi muayyan ishning ongli bajarilishidir. Biri shaxsni shakllantiradi, boshqasi esa muhitni foydali boyitadi, ammo mehnat ham, bunisi ham bir-biri bilan bog'liq, zero, faqatgina o'z qo'lini mukammallashtirgan insongina foydali mahsulot yaratishi mumkin».

Quyida bolalarning ijodiy faoliyatini boyituvchi ajoyib o'yin mashg'ulotlarini tavsiya qilamiz:

«Ishni oxiriga yetkazing yoki rasmni almashtiring»

Bu o'yin orqali bolalar boshlagan ishini oxiriga yetkazish, toza va ozoda ishlash, shuningdek, tez va oxirigacha puxta bajarishga o'rganadi. Bu mashg'ulotda ikki nafar bola ishtiro ketadi, tarbiyachi tomonidan biror mavzuda rasm chizish yoki tayyor rasmni bo'yash tavsiya etiladi. Bunda ular rasm chizishni boshlagach, tez-tez chizayotgan rasmlarini o'zaro almashtirib, bir-birining ishini davom ettirishi kerak bo'ladi.

«Kimning ishi chiroyli?»

Bolalar yasagan o'yinchoq buyumlarning har biri oq qog'ozga bir xil joylashtiriladi, so'ngra ular xat taxtaga bir qator qilib yopishtiriladi. Chizilgan rasmlarga bolalarning o'zlari

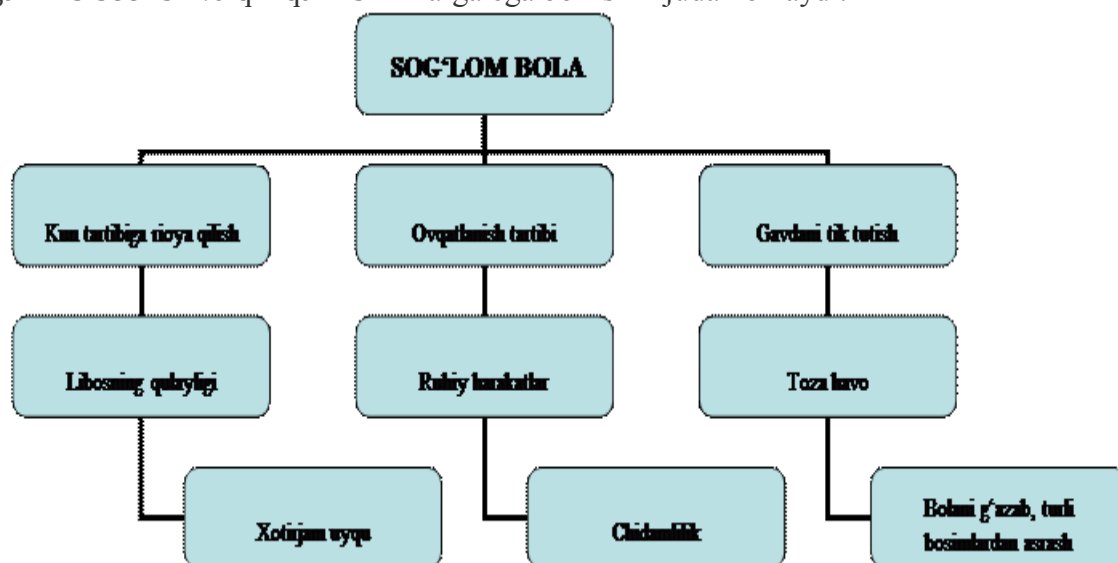
baho berishadi. Kimga qaysi ish yoqsa, har bir bola bittadan belgi qo'yib chiqadi. Kimning ishiga ko'proq belgi qo'yilgan bo'lsa, ana shu ishtirokchi mashg'ulotning g'olibi hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti va oilada bola qancha ko'p yangidan yangi g'oyalar kashf etsa, o'yinlar o'ynasa, tashabbuskor, uddaburon bo'lsa, kichik-kichik hikoya va ertaklar aytaolsa, ularni sahnalashtirib, o'zini va do'stlarining iqtidori va qobiliyatini ko'rsatishga harakat qilsa, demak, bola ijod qilyapti, ijodkor bo'lishni xohlayapti...

Xulosa qilib aytganda bola ijodi tuganmas buloq, sehrli olam, savodxonlik debochasi, kitobxonlik maskani, ajoyib va g'aroyib narsalar kashf qilish, o'zgacha muhit yaratish, o'ziga xos beg'ubor manzarani namoyish etishdir. Bolalar quvnoq parovozda sayr qilish, ertaklar olamiga kirib boorish va qiziqarli bilimlarga ega bo'lishni juda xohlaydi.

MTT dagi har bir o'yin va mashg'ulotlar bolajonlarni o'ylash, fikrlash, eng muhimi, ijod qilishga undaydi.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA SUST O'ZLASHTIRISHNING OLDINI OLISHGA YO'NALTIRILGAN TADBIRLAR

N.R.Xudoyberdiyeva, Nurobod tumani 40-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshlang'ich sinflarda o'zlashtirmovchilikning oldini olishga yo'naltirilgan tadbirlar keng yoritilgan.

Kalit soʻzlari. Maktab, taʼlim, oʻqituvchi, boʻsh oʻzlashtiruvchi oʻquvchilar, javobgarlik, tartib, intizom.

Аннотация. Эта статья охватывает широкий спектр мер, направленных на предотвращение плохого поведения в начальных и средних школах сегодня

Ключевые слова. Школа, образование, учитель, досуг учеников, ответственность, дисциплина, дисциплина.

Abstract. This article covers a wide range of measures aimed at preventing misbehavior in primary and secondary schools today

Key words. School, education, teacher, leisure students, responsibility, discipline, discipline

Respublikamizda taʼlim va tarbiya borasida amalga oshirilayotgan islohotlarning tub mohiyati bilimdon, aqlan rivojlangan, ongli, zamonaviy dunyoqarashga ega, jismonan sogʻlom, axloqan pok, erkin, ijodkor, komil insonni shakllantirishdan iborat. Mamlakatimizda sogʻlom va barkamol avlodni tarbiyalash, farzandlarimizni ijodiy va intellektual salohiyatini roʻyobga chiqarish, ularni XXI asr talablariga toʻliq javob beradigan shaxslar qilib voyaga yetkazish barchamizning ezgu vazifamiz. Boshlangʻich sinf oʻquvchilari shaxsining shakllanishi oʻquv faoliyati kichik maktab yoshidagi oʻquvchi uchun nafaqat bilish jarayonlarining yuqori darajada rivojlanishi, balki shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirish uchun ham imkoniyat yaratadi. Bu faoliyatlar asosida muvaffaqiyatga erishish motivlari bilan bogliq boʻlgan shaxsiy xususiyatlar tarkib topa boshlaydi. Muloqotga kirishish motivi tabiiy psixologik ehtiyoj hisoblanib, bu motiv ularga kuchli emotsional zoʻriqishni beradi. Bu xususiyatlar aslida bogʻcha davridan boshlab yuzaga kela boshlaydi va kichik maktab davrida, shuningdek oʻsmirlik davrida ham yaqqol koʻzga tashlanadi. Kichik maktab yoshidagi bolalar kattalarning u haqidagi fikr va bergan baholariga qarab, oʻzlariga oʻzlari baho beradilar.

Oʻzlashtirmaslikning oldini olish uchun sinfda oʻtkaziladigan tadbirlar.

Ilgʻor oʻquvchilar ishidagi tajribalarni umumlashtirish va eksperimental tadqiqotlardan maʼlum boʻlishicha oʻzlashtirmaslikning oshirilishi boʻyicha umumlashtirish taʼbirlaridan tashqari dastlabki jamoalardan sinflararo guruhii va individual profilaktik tadbirlar ham zarur. Boshlangʻich sinflarda oʻzlashtirmaslikning oldini olishga yoʻnaltirilgan tadbirlar tizimini ishlab chiqish, avvalo, kichik maktab yoshidagi oʻquvchilar aqliy taraqqiyotining oʻziga xos xususiyatlarini yaxshi bilishni taqozo etadi.

Sinfda oʻtkaziladigan tarbiyaviy taʼsir oʻqituvchilar, ota-onalar, jamoatchilik tashkilotlarining kuchlarini oʻquvchilarning oʻqish muvaffaqiyatiga tarbiyaning taʼsirini oshirish maqsadida birlashtirish bilan bogʻliq. Oʻqishda qiynalayotgan bolalarga nisbatan qulay axloqiy iqlim yaratish muhimdir. Bunda birinchi navbatda bolaning ustidan kulish, haqoratlashlariga yoʻl qoʻymaslik, taʼsirini antipedagogik usullarga yoʻl bermaslik zarur.

Bunday iqlimni yakdil tashkil etilgan jamoadagina yaratish mumkin. Shuning uchun ham oʻzlashtirmaslikning oldini olishning muhim tarbiyaviy taʼsirlaridan biri oʻquvchilar jamoasida birdamlikni tarbiyalash, oʻqishga nisbatan ijobiy munosabatni tarbiyalashda yoshlar tashkilotining rolini oshirish boʻyicha tadbirlar tashkil etish muhim hisoblanadi.

Jamoa barcha tarbiyaviy kuchlarning maqsadga yoʻnaltirilgan taʼsiri va birlashishi natijasida boʻsh oʻzlashtiruvchi oʻquvchi oʻzini-oʻzi tarbiyalashi mumkin boʻladi va oʻqishga boʻlgan qiziqishi oshadi.

Oʻquvchilarni oʻzlashtirmaslik sabablari haqidagi psixologik pedagogik konsimum xulosasi bilan tanishtirib borish maqsadga muvofiq, uy vazifalarini bajarishning oqilona yoʻllarini koʻrsatish, uy vazifalarini bajarishga ketadigan vaqtni doimo tahlil qilish zarur.

Boshlang'ich sinflarda o'quv ishlarini tashkil etish elementlarini egallash bo'yicha maxsus mashg'ulotlar tashkil etilishi maqsadga muvofiq. O'quvchilarning o'z kun tartibini oqilona tashkil etishga o'rgatish, uyda va maktabda mustaqil o'quv ishlarini asosiy bosqichlarini ajratish, kitob bilan to'g'ri ishlash, o'quv va mehnat topshiriqlarini bajarishda domiy o'z o'zini tekshirishni, amalga oshirishga qaratish lozim. Diqqat, xotira, tafakkur kabi bilish jarayonlarini rivojlantirish yo'llari bilan o'quvchilarni tushuntirish muhim.

Tarbiyaviy ishlar vositasida o'zlashtirilmaslikning oldini olish sinf jamoasi hayotini

**Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar
bilan o'tkaziladigan guruhiiy va individual
tadbirlar.**

shunday tashkil etish bilan bog'liqqi, bunda har bir o'quvchi, ayniqsa, bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchi o'rtoqlari bilan doimiy aloqani his qiladi. Ular bilan muloqotga ehtiyoj sezadi. Bu esa

sinf dan tashqari ishlarning har xil shakllarini tashkil etish va har xil o'quvchini maktabdagi o'zini o'zi boshqarish organlari tizimiga jalb etishni anglatadi.

Bunday ishlarni tashkil etishda o'g'il va qiz bolalarning qiziqishlari hisobga olinishi, o'quvchilarda mustaqillikni rivojlantirishga olib keladi. Bu ishda o'quvchilarga ota onalari yordam berishi mumkin. O'quv yili boshida bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar ota – onalar bilan yaqin aloqa o'rnatish uchun barcha chora tadbirlarini ishlab chiqish, ularning uylariga borish, farzandlari o'zlashtirmasliklarini oldini olish bo'yicha hamkorlikda ishlarni ishlab chiqish lozim. Oilaning tarbiyaviy ta'siri mahsuldorligini oshirish maqsadida ota – onalar majlislarida bolalarning har tomonlama rivojlanishi va tarbiyasidagi ularning rolini oshirish haqidagi masalalarni muhokama qilish zarur.

O'qishda orqada qolishning oldini olish olish bo'yicha sinfdagi tadbirlar individual ishlar bilan olib borish lozim. Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarning o'quv ishlarni oqilona rejalashtirish va tashkil etishda ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga, muhimini ajratish ko'nikmasiga o'qishda o'z o'zini nazorat qilish uy vazifalarini bajarishga, oraliq va mustaqil ishni shakllantirishga e'tibor berish lozim.

Maxsus to'garaklardan ma'lum bo'lishicha boshlang'ich sinflarda uy vazifalarini bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarni nisbatan ko'proq yordam yo'li bilan yechimda o'quvchilar qiynaladigan savollarni o'zlashtirishini, albatta, nazorat qilinishi zarur. Dars qoldirgan o'quvchining o'tilgan mavzuni o'zlashtirilganligini nazorat qilish lozim.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi tarbiyaviy ta'sirlarni tanlashda, bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchi ham jamoat topshiriqlaridan chetga qolmasligi, balki bunday topshiriqlarga faol ishtirok etishiga e'tibor qaratmog'i lozim. O'quvchilarda bu topshiriqlarni bajarish jarayonida ongli tartib intizom va javobgarlik hissi shakllanadi.

Ba'zi hollarda topshiriqlarni almashtirib turib, oldindan turlicha yordam ko'rsatib, o'ziga ishonch va hissiy faollikka undash uchun o'qishda va mehnatda muvaffaqiyat vaziyatlarini yaratish ham mumkin. Javobgarlik va tartib – intizom evaziga bazi o'quvchilarning o'zlashtirishi yaxshilanayotganligini doimo ta'kidlash lozim. Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar, tarbiyasi qiyin o'quvchilar bilan ishlashda ba'zi hollarda majburlash va bo'ysunish choralarini qo'llashlari mumkin, lekin ulardan foydalanish vaqti – vaqti bilan bo'lib, tarbiyaviy ta'sirining boshqa usullari bilan birgalikda olib boriladi. Talabchanlik, adolatli, to'g'ri va me'yoriy bo'lish lozim.

Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchi shaxsining irodaviy intellektual va hissiy sohalarida o'zaro muvofiqlik yo'qligini hisobga olib, topshiriqlarini va o'z – o'zini tarbiyalash vositalarini topishda har kuni yordam ko'rsatish lozim. Bu ishlarni xulosa qilganda jamoa oldida qo'llab quvvatlash orqali ularni rag'batlantirishi mumkin. Bunday hollarda o'quvchilar o'zlashtirmasliklarining oldini olish chora tadbirlari bilan bir qatorda uni yo'qotishga qaratilgan tadbirlar ham zarur bo'ladi. Agar o'zlashtirmaslikning oldini olish bo'yicha tadbirlar umum sinfiy va guruhiiy xarakterga ega bo'lsa, o'zlashtirmaslikni bartaraf etishga qaratilgan tadbirlar individual xarakterga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avlayev O., Juraeva S.N., Mirzaeva S.R. «Ta'lim metodlari» T. «Navro'z». 2017
2. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish – T.: «Fan va texnika» 2008 y.

ЎҚИШ ФАНИДА УМУМЛАШТИРУВЧИ ДАРСЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА УНИНГ ВАЗИФАЛАРИ

М.Маматқулова, Гулистон шаҳар 1-мактаб ўқитувчиси

Аннотация. Мазкур мақола бошланғич синфларда ўқиш дарсларини самарали ташкил этишга кўмакчи бўлиши кўзда тутилган. Дарсни мазмунли ташкил этиш учун фойдаланиладиган воситалар тўғрисида фикр юритилади.

Калим сўзлар: методик қўлланма, умумлаштирувчи дарс, характер, иллюстратив материал, кузатиш, экскурсия.

Аннотация. В данной статье рассматриваются эффективные способы в организации уроков чтения в начальных классах. В ней идёт речь о применяемых средствах для правильной организации урока.

Ключевые слова: методическое пособие, обобщающий урок, характер, иллюстративный материал, наблюдение, экскурсия.

Annotation. The given article defines the effective ways of organizing reading lessons in primary classes. It deals with the tools used for the correct organization of the lesson.

Key words: methodical manual, generalizing lesson, character, illustrative material, observation, excursion.

Замонавий педагогик технологияларни таълим жараёнига татбиқ этиш самарадорлигига педагогик жамоа раҳбарларининг янгиликка муносабати, бошқарув услуги, раҳбар ва ходимлар ўртасидаги ўзаро муносабатлар хусусиятлари кучли таъсир кўрсатади. Педагогик жамоа аъзоларининг бу янгилик ҳақида тўлиқ зарурий маълумотлар билан таъминланиши ҳамда уларнинг бу муносабатни яхшилашга йўналтирилган тадбирлар олиб бориши зарур. Янги дастур ва методик қўлланмаларда тавсия қилинганидек, ҳар бир ўқиш дарсида ўқилган асар ҳақидаги ўқувчилар тасавури ва билимини умумлаштириш олинган малакаларини мустаҳкамлашга ёрдам беради шунинг учун умумлаштирувчи дарснинг тузилиши мақсади ва характерига қараб белгиланади. Ўқиш фанидан ўтказиладиган умумлаштирувчи дарс ўқувчилар билимини системага солиш, ўрганилганларни такрорлаб мустаҳкамлашга хизмат қилади. Умумлаштирувчи дарс, одатда, ўқиш дастуридаги бирор муҳим мавзу юзасидан ўтказилади. Умумлаштирувчи дарс дастурнинг бутун бир бўлимини яқунлашга хизмат қилади. Бундай дарсларда ўқувчилар эгаллаган билимларини синф жамоаси билан бирга ҳар бир ўқувчи ҳаётидаги аҳамиятини ўрганишга қаратадилар. Бу дарсда ўқитувчи болалар билимини бойитадиган қўшимча материаллар берилиб, турли шаклдаги мунозарали ва ўйин дарслари ташкил этилади. Умумлаштирувчи дарсда такрорлаш илгари ўқилганларнинг мазмунини ўқувчилар ёдида қайта тиклаш эмас, балки умумлаштирувчи характерда бўлиши, болалар билимини системалаштиришга, айрим тасаввур ва тушунчаларни тартибга солишга ёрдам беради. Шундай экан, бундай дарслар учун китобдан ўқилганларгина эмас, балки болаларнинг кузатишлари натижасида бевосита идрок этилган табиатдаги фан ва ҳодисалар, ижтимоий ҳаёт воқеалари, шахсий тажрибалари ҳам материал бўлади. Умумлаштирувчи дарс учун иш тури дарснинг аниқ мақсадидан келиб чиқиб таъминланади. Умумлаштирувчи

дарсларга, асосан, куйидаги педагогик талаблар қўйилади. Ўқувчилар дастурдаги муайян мавзу устида ишлаб, ўқиганлари, кўрган, эшитгани, кузатганлари ҳақида ўз фикр-мулоҳазаларини далил ва эркин айтиш имкониятларига эга бўлсинлар. Масалан, маълум бир мавзунини яқинлаб ўтказилган умумлаштирувчи дарсда болалар китобдан шу мавзуга оид ўқиган ҳикоя ва мақолалардан қайси бири қизиқарлироқ эканини, шунингдек, бирор ҳикоя ёки мақоладаги қатнашувчи шахслар, уларнинг хулқ-атворлари ҳақида ўз фикрларини айтадилар, зарур бўлса, ўқилган асар мазмунини қисқа баён қиладилар. Агар мавзунини ўрганиш жараёнида ўқувчилар билан экскурсия ўтказилган бўлса, улар экскурсиядан кўрганларидан нималар қизиқарли бўлганини, қайсилари кучли таассурот қолдирганини айтиб беришларига ўқитувчи ёрдам беради. Булар ўқувчилар тафаккурини фаоллаштиради, уларни фаол фикрлашга ўргатади, ўстирувчи таълимнинг асосий шартларидан бири ҳисобланади. Ўқиш китобларида берилган савол ва топшириқлар болалар қизиқишига яқин, уларнинг ёш хусусиятига мос, шунинг учун улар юзасидан болалар тўғри яқин ва умумий хулоса чиқара оладилар. Мустақил хулоса чиқариш тарбияловчи таълимда муҳим аҳамиятга эга. Ўқитувчи умумлаштирувчи дарсда ўқувчилардан нималарни сўрашини, бирор нарсага оид яна нималарни умумлаштиришини белгилаб олади; дарснинг мақсади ҳақида ўйлаб, болалар тафаккури ва фаолиятини фаоллаштиришга таъсир этадиган иш шаклларида фойдаланишни режалаштиради. Умумлаштирувчи дарснинг дастурдаги ҳар бир мавзу ўрганилгандан сўнг ўтказиш шарт эмас. Уни фақат муҳим ва катта бўлим материаллари ўрганилгандан кейин ўтказиш кифоя. Умумлаштирувчи дарсларда кўргазма қўлланмалар, савол ва топшириқлар, экскурсия, кузатиш, учрашув ва суҳбат материалларидан мавзуларни ўрганиш давридагидек фойдаланиш тавсия этилмайди. Баъзи ҳолларда умумлаштирувчи дарсларда дидактик ўйинлардан фойдаланиш дарснинг самарали бўлишини таъминлайди. Масалан:

Юмшоқ коптокча. Керакли жиҳозлар: Юмшоқ коптокча. Ўйин қоидаси: Ўйинни ҳар қандай мавзуда ҳам ўйнаш мумкин. Болалар доира бўлиб турадилар. Ўқитувчи ўқувчилардан бирига коптокни отади ва мавзу бўйича бирон бир сўзни ўзбек тилида айтади. Ўқувчи коптокни илиб олади ва ўқитувчи айтган сўзни чет тилидаги номини айтади ва коптокни ўқитувчига қайтаради. Ўқитувчи коптокни бошқа ўқувчига отади ва янги сўзни айтади. Бу билан ўқитувчи ўқувчиларни ўқиш фанини бошқа фанлар билан боғлайди.

«КИМДА КЎПРОК?» ўйини.

Мақсад: коммуникатив ва тинглаб тушуниш кўникмаларини ривожлантириш. Ўйин қоидаси: Ўқитувчи ўтилган бўлим юзасидан саволлар ёзилган карточкаларни тайёрлайди. Ўқувчилар ҳар бир тўғри айтилган жавоб учун битта жетонни қўлга киритадилар. Ўйин охирида ҳар бир ўқувчининг жетонлари ҳисобланади. Энг кўп жетон тўплаган ўқувчи ғолиб бўлади.

Умумлаштирувчи дарс олдига қўйилган вазифаларни муваффақиятли амалга ошириш учун ўқитувчи кундалик машғулотларда фойдаланилган жуда кўп материаллардан ҳар бир мавзу учун муҳим ва характерлиларини танлаши, ўқувчилар мустақил хулоса чиқара олишларига ва ўз фикр-мулоҳазаларини баён этишларига имкон яратиб беришлари зарур. Бунинг учун ўқувчилар ўзларининг экскурсия ва кузатиши вақтида ёзган хотираларини (агар бўлса) ўқиб чиқишлари, илгари тайёрланган расмларини, китобдаги материалларни кўздан кечириб, қизиқарли ўринларини белгилашлари, бирор асардан айрим парчани ёд олишлари ёки матнга яқин баён этишга тайёрланишлари лозим.

Адабиётлар:

1. Махмудов М. Мактабда муаммоли таълимни ташукил қилиш. –Тошкент: Ўқитувчи, 1998.
2. Гаффарова Т. Интерфаол методлар-таълим самарадорлиги. «Бошланғич таълим» журнали. № 6. 2008.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLARIDA PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

J.N.Xudoyqulov, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'qish darslarining o'ziga xos xususiyatlari, o'qish darslarini tashkil etishga qo'yilgan talablar, o'qish darslarining samaradorligini oshirishda pedagogik texnologiyalardan foydalanishning metodik jihatlari o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: hamkorlik, texnologiya, pedagogik texnologiya, kompetentlilik, samaradorlik.

Аннотация. В данной статье отражена специфика уроков чтения, требования к организации уроков чтения, методологические аспекты использования педагогических технологий в повышении эффективности уроков чтения.

Ключевые слова: сотрудничество, технология, педагогическая технология, компетентность, эффективность.

Annotation. This article reveals the specifics of reading lessons, the requirements for organizing reading lessons, methodological aspects in using of pedagogical technologies in improving the effectiveness of reading lessons.

Key words: collaboration, technology, pedagogical technology, competence, efficiency.

Yurtimizda ta'lim mazmuniga alohida e'tibor qaratilib, DTS talablarini yuzaga chiqarishda pedagogik texnologiyalar asosida o'quv jarayonining samaradorligi oshirish maqsadida pedagogik texnologiyalardan, axborot kommunikatsiya vositalaridan foydalanilmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitishda o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish, bilimlarni keng va oson o'zlashtirish maqsadida pedagogik texnologiyalarning usul, vosita va shakllarini to'g'ri tanlab, ulardan foydalanish muhim sanaladi. O'qish darslarini tashkil etishda pedagogik texnologiyalarning ko'pgina metodlaridan foydalaniladi.[2.54]

Bola hayotida bog'chadan so'ng maktabning dastlabki davrlari muhim o'rin tutadi. Shu bois boshlang'ich ta'lim davri ta'lim jarayonidagi eng mas'uliyatli davrdir. Bu paytda bolaning savodi chiqishi bilan birga, uning dunyoqarashi shakllanadi, tafakkur qilish malakasi rivojlanadi.[1.156]

Bolaning o'quv faoliyatini rivojlantirishda turli o'yinlardan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Bolalar o'yin orqali o'z bilimlarini mukammallash- tiradilar va uni chuqur o'zlashtiradilar. Shu jihatdan qaraganda, ta'lim jarayonida qo'llanadigan didaktik o'yinlarning roli beqiyosdir.[3.57] Didaktik o'yinlar ta'lim jarayoni samaradorligini oshiradi, ta'lim jarayonida o'quvchilar faolligini, o'qish motivlarini rivojlantiradi. O'qish motivlari ta'lim jarayonini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etishda ham muhim o'rin tutadi.

Didaktik o'yinlar boshlang'ich sinflarda ta'limning samarali borishiga o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini muvaffaqiyatli boshqarishga ham katta yordam beradi, ya'ni didaktik o'yinlar vositasida nazariy bilimlar oson egallanadi, o'quvchilarning bilim olishga qiziqishlari ortadi.[3.72]

Hozirgi davrda pedagogik texnologiyalar asosida ta'limni tashkil etishga katta e'tibor qaratilmoqda. Haqiqatdan, pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayoni unumdorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish

ko'nikma va malakalarini shakllantiradi. Shuning uchun ham ta'lim ishiga texnologik yondashuv katta ahamiyatga ega.

Ta'lim ishiga texnologik yondashuv:

- ta'lim jarayoni maqsadini aniq belgilashni;
- o'qish-o'qitish jarayonini uzviy bog'liq bosqichlarni amallarga ajratish, bo'lishni;
- ta'lim jarayonida mo'ljallangan natijaga erishish uchun bajariladigan harakatlarni muvofiqlashtirish, ketma-ket, bosqichma-bosqich amalga oshirishni;
- loyihalashtirilgan ishlar, amallarning barchasini bir xil bajarishni nazarda tutadi.

Pedagogik texnologiyada ta'lim jarayonining maqsadini belgilash muhim bo'lib, u rejalashtirilgan natijalarni kafolatlashi lozim.[2.67] Shuning uchun ham o'qituvchilar maqsadni aniq belgilashga alohida e'tibor qaratishlari zarur. Har bir o'qituvchi avvalo o'zi o'qitadigan o'quv fani va har bir o'tiladigan darsi maqsadini aniq belgilashi kerak. Shuni ta'kidlash lozimki, belgilangan maqsad asosida o'tkaziladigan didaktik jarayonning aniq loyihasi ishlab chiqilsa, uni amalga oshirish osonlashadi.

Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim jarayonida pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda darslarni qiziqarli olib borish natijasida o'quvchilarni darsga jalb etish samarali bo'ladi. Shunday darslarda bolalar diqqati to'liq jalb etiladi, xotirasi yaxshi ishlaydi. Motivlar o'quvchilarning bilimlarini chuqur egallashlariga yordam beradi. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf o'qituvchilari ta'lim jarayonini qiziqarli motivlar asosida tashkil etishga e'tibor qaratishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. S.Matchonov,A.Shojalilov,X.Fulomova,Sh,Sariev,Z,Dolimov. 4-sinf O'qish darslarini tashkil etish. Metodik qo'llanma. «Yangiyul poligrafik service» T.2011-yil.186- bet.
2. G'afforova T., Nurullaeva Sh., Haydarova O. Boshlang'ich sinflar uchun ona tili va o'qishdan didaktik materiallar. –Toshkent: Ilm ziyo, 2004. –80 bet.
3. Gapparova T., Shodmonov E. , Eshturdiyeva G., «Alifbe»; «Savod»; Ona tili. -T., O'qituvchi, 2010.

BOLALARNI MAKTABGA PSIXOLOGIK TAYYORLASHDA INNOVATSION YONDASHISH

G.A.Xalbayeva, Ch.B.Abduraxmonova, Samarqand davlat universiteti o'qituvchilari

Annotatsiya: Mazkur maqola maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni maktab ta'limiga psixologik tayyorlashda innovatsion yondashish muammolariga bag'ishlangan bo'lib, maqolada bolaning maktabda bilim olishga bo'lgan qiziqishlari va motivatsiyasini oshirishda va hamda maktabgacha ta'lim muassasalarining o'rni haqida ma'lumot berilgan. Bundan tashqari, maqolada turli interfaol mashqlar orqali bola tafakkurini o'stirish yo'llari va bunda yuzaga keladigan muammolar hamda ota-onalarning innovatsion yondashuvi hamda MTTda ta'lim-tarbiyaviy jarayonlari innovatsion tizimda sistematik bo'lishi, bolaning boshlang'ich maktabdagi nafaqat pedagogik muammolar balki psixologik muammolardan muvaffaqiyatli chiqishiga ko'maklashish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'z: maktabgacha ta'lim, bola, shaxs, intellekt, innovatsiya, motivatsiya, bilim, ko'nikma.

Аннотация: Данная статья посвящена проблемам инновационных подходов в психологической подготовке детей дошкольного возраста к школьному образованию, в статье рассматривается роль дошкольного образования в повышении интереса и мотивации детей к обучению в школе. Кроме того, в статье обсуждаются способы развития мышления ребенка с помощью различных интерактивных упражнений и возникающих проблем, а также инновационный подход родителей и системный

характер образовательного процесса в ДОУ в инновационной системе, а не только педагогические проблемы ребенка в начальной школе. Скорее, это помогло успешно преодолеть психологические проблемы.

Ключевые слова: дошкольное образование, ребёнок, личность, интеллект, инновация, мотивация, знания, умения.

Abstract. This article is devoted to the problems of innovative approaches in the psychological preparation of preschool children for school education, the article discusses the role of preschool education in increasing children's interest and motivation to learn in school. 'given. In addition, the article discusses ways to develop the child's thinking through various interactive exercises and the problems that arise, as well as the innovative approach of parents and the systematic nature of the educational process in MTT in an innovative system, not only pedagogical problems of the child in primary school. rather, it was thought of as helping to successfully overcome psychological problems.

Keywords: preschool education, child, personality, intelligence, innovation, motivation, knowledge, skills

O'zbekistonda milliy ta'lim tizimini isloh qilish yillari barcha sohalarda yangi vazifalar qo'ygan, yangi ta'lim tushunchalari joriy etilgan, yosh avlodni tarbiyalash maqsadlari o'zgardi. XXI asr boshlarida kechayotgan global ijtimoiy-iqtisodiy va geosiyosiy jarayonlar, dunyoning g'oyaviy-mafkuraviy qiyofasini o'zgartirib, yangicha tafakkur va dunyoqarashni shakllantirishni taqozo etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonga muvofiq, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodlarni hisobga olgan holda bolalarni tarbiyalash va har tomonlama rivojlantirish masalalarini professional darajada hal etishga qodir bo'lgan maktabgacha ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayёрlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish taqozo etadi.

Yosh avlodning maktabgacha ta'lim muassasalaridan to oliy ta'limgacha bo'lgan uzluksiz bilim olishlari, kasb o'rganishi uchun shart-sharoitlar yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Bu borada, ayniqsa, maktabgacha ta'lim muassasalari tizimini rivojlantirish, bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalariga jalb etish, maktabga tayyorlash masalalari ta'lim sohasidagi davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri deb qaraldi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PF-5198-son farmonida ta'kidlaganidek, maktabgacha ta'lim sohasi uzluksiz ta'lim tizimining birlamchi bo'g'in hisoblanib, u har tomonlama sog'om va barkamol bola shaxsini tayyorlash va maktabga tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu farmonga muvofiq maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish moddiy-texnik bazasini mustaxkamlash, maktabgacha ta'lim muassasalarini tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash ta'lim tarbiya jarayoniga zamonaviy dastur va texnologiyalarni tatbik etish, bolalarni xar tomonlama intellektual axlokiy estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart – sharoitlar yaratishdan iborat [1].

Dasturning asosiy vazifalari sifatida ilg'or xorijiy tajribalarni hisobga olgan holda bolalarni intellektual axlokiy estetik va jismoniy rivojlantirish sharoitlarini yaratish belgilangan. Maktabgacha ta'limga qo'yiladigan davlat talablari maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabgacha ta'lim tashkilotlarida har tomonlama rivojlantirish, ta'lim-tarbiya berish, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda maktab ta'limiga tayyorlash kabi talablarini belgilaydi. Bolalarning bilim, ko'nikma va malakalari, ularning har tomonlama rivojlanishi hamda maktab ta'limiga tayyorgarlik darajalari davlat talablarda nazarda tutilgan mashg'ulot va faoliyatlarni o'tkazish jarayonida indikatorlarning bajarilishini kuzatish, o'rganish, tahlil qilish va baholash orqali aniqlanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash vazifalari esa shaxsni tarbiyalash maqsadlari asosida ularning yoshiga va

xususiyatlariga qarab belgilanadi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bola shaxsini har tomonlama kamol toptirish jismoniy, aqliy, axloqiy, mehnat va estetik tarbiya majmuasidan iboratdir.

Maktab ta'limiga psixologik tayyorgarlik darajasini aniqlash muammolari psixologik va pedagogik fanlar uchun yanglik emas. Birinchi marta ushbu savol muntazam o'qitishning boshlanishi uchun vaqtning o'zgarishi bilan bog'liq edi. Bugungi kunda psixologik tayyorgarlik hodisasini o'rganish va uni qanday tashhislash bo'yicha bir necha o'nlab yondashuvlar mavjud, biroq aniq algoritm hali mavjud emas. Umuman, maktabga tayyorgarlik juda murakkab psixologik tadqiqotlar talab qiladigan ko'p qismli ta'lim ekanligi qabul qilinadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida har bir bolani shaxs sifatida tan olish, uning yosh xususiyatlari, qiziqishlari, extiyojlaridan kelib chiqqan holda, bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirish hozirgi kunning talabi hisoblanadi. Umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturida: "Savod o'rgatishning ilk bosqichida o'qituvchi oldida so'zlarning yozuvida ifodalanishi, harf va tovush haqida tushuncha, so'zni bo'g'in va tovushlarga ajratish, bog'lanishli nutqni o'stirish, boshlang'ich orfografiya qoidalari xususida tasavvurni rivojlantirish, umuman ona tilining go'zalligi va rang-barangligini anglatishdek, muhim vazifa turadi"- deb yozilgan. Demak, ota-ona va tarbiyachi bolani maktabga tayyorlashda yuqorida talab qilingan me'yorlarga nisbatan innovatsion yondashishlari kerak.

Yozuvchilarning aksariyati bolaning o'qishga bo'lgan shaxsiy fazilatlarini, bilimlari va ko'nikmalar to'plami sifatida maktabga tayyorligini anglatadi. Bundan tashqari, bolaning maktabga tayyorgarlikning yana bir jihati, ya'ni "ijtimoiy psixologik" yoki kommunikativ bo'lib, bolaning tengdoshlari va kattalari - ota-onalar va o'qituvchilar bilan bo'lgan munosabatlariga mos kelishi ta'kidlangan. Maktabda bolalarning tashxislash diagnostikasi rivojlanish tarixi chet elda sinov uslubining jabhasida boshlandi. A.Kern va uning izdoshi Y.Yirasek tomonidan ilgari surilgan konsepsiya katta rol o'ynadi. Maktabda o'qish uchun psixologik tayyorgarlikni ushbu tadqiqotchilar tomonidan maktab yetukligi deb bilishadi, uning mohiyati, bola maktab ta'limida ishtirok eta oladigan darajada rivojlanish darajasiga erishishdir. Y.Yirasek maktab yetukligini o'rganish uchun Kern metodining [3] moslashtirilgan variantini taklif qildi. Adabiyotda ushbu sinov "Kern-Yirasek maktabining yetukligi" yo'nalishidagi sinovlar deb ataladi.

Rus psixologiyasida L.S.Vigotskiyning asarlarida ildiz otib, maktabga tayyorlik muammosini batafsil o'rganish L.I.Bojovich, D.B.Elkonin, N.G.Salmina, E.E.Kravsova asarlarida mavjud.

L.I.Bojovich maktabga tayyorgarlikning o'ziga xos mezonini maxsus ehtiyojga ega bo'lgan - "talabaning ichki holati" deb hisoblaydi, bu esa kognitiv ehtiyojning aralashuvi va yangi darajadagi muloqotga muhtoj. Ushbu ehtiyojlarning birlashtirilishi bolani o'quv jarayonida o'quvchilarning ixtiyoriy harakatlarida namoyon bo'ladigan maktab hayotining predmeti sifatida kiritishga imkon beradi [2].

A.Zaporozhets L.I.Bojovichning nuqtai nazari bilan o'rtoqlashdi va maktabga tayyor bo'lishni bola shaxsiyatining o'zaro bog'liq xususiyatlarining ajralmas tizimi deb bilib, bolaning umumiy, jismoniy, aqliy, axloqiy va estetik rivojlanishning yangi, yuqori bosqichiga erishishini belgilab berdi. Umumiy jismoniy va ma'naviy rivojlanish darajasi, birinchi navbatda, axloqiy va voliylik fazilatlarini rivojlantirish va o'qitishning motivatsiyasi samarali o'qitish uchun juda muhimdir [4].

D.B.Elkonin birinchi navbatda ta'lim faoliyati uchun zarur shart-sharoitlarni yaratdi. Eng muhim talablardan biri u bolaning ishlash qoidalari tizimini, kattalarning ko'rsatmalarini tinglash va ularga amal qilish qobiliyatini, shuningdek, modelda ishlash qobiliyatini ko'rsatdi. Bu barcha shart-sharoitlar o'tish davridagi bolalarning aqliy rivojlanishining maktabgacha yoshdan kichikroq maktab yoshiga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi, ya'ni: ijtimoiy munosabatlarda tezkorlikni yo'qotish, baholash bilan bog'liq tajribalarni umumlashtirish, o'z-o'zini nazorat qilish xususiyatlari [3].

N.Gutkina bolalarni maktabga tayyorlashda g'ayratli rolni ta'kidlaydi. Muallif o'zboshimchalikga alohida e'tibor beradi, uning kam rivojlanishi maktab ta'limida yuzaga

keladigan qiyinchiliklarning asosiy sharti hisoblanadi. Maktabga tayyorlanadigan birinchi sinf o'quvchilari ta'limning bilim va ijtimoiy sabablaridan tashkil topgan ta'lim motivatsiyasiga ega bo'lishlari kerak. O'quv maqsadi, yozuvchining fikriga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolaning ruhiy rivojlanishining eng yuqori cho'qqisiga aylandi, shuning uchun eng keng ma'noda ta'lim olish uchun kerakli va yetarli darajadagi razvedka mavjudligini nazarda tutadi [5].

A.L.Venger nuqtai nazaridan maktabga tayyorgarlik intellektual, motivatsion, hissiy va boshqa yutuqlarning oddiy summasi emas, balki komponentlarning shartli ajratilishi mumkin bo'lgan yaxlit ta'lim sifatida ko'rib chiqilishi kerak bo'lgan muayyan faoliyatni tartibga solish bilan tavsiflanadi. Bular quyidagilarni o'z ichiga oladi: bolani kattalarning ko'rsatmalariga yo'naltirilganligi va vazifaning holati, muayyan vaziyatni tahlil qilish mexanizmlari va ehtimoliy harakatlar rejasini ishlab chiqish, rejani belgilangan me'yorlarga rioya qilish mexanizmlari, ushbu rag'batni aks ettiruvchi me'yorlar va hissiyotlarga rioya qilishni rag'batlantirish [4]. Shunga qaramay, ta'kidlanganidek, maktab ta'limi uchun psixologik tayyorgarlikni ko'rib chiqishda, zamonaviy psixologiyani o'rganishda muayyan yondashuvlarga qaramasdan, ko'rib chiqilayotgan masala bo'yicha yagona va aniq fikr yo'q. Maktabgacha bolalik davrida bolaning avvalgi rivojlanishi natijasida maktabda tizimli ta'limga psixologik tayyorgarlik ko'riladi. Bu asta-sekin shakllanadi va organizm rivojlanishining shartlariga bog'liq. Maktabga tayyorgarlik muayyan darajada aqliy rivojlanishni, shuningdek, insonning zarur xususiyatlarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan, olimlar bolaning maktabga bo'lgan intellektual va shaxsiy tayyorgarligini farqlaydilar. Ikkinchidan, bola shaxsning xulq-atvori va axloqiy xususiyatlarining ijtimoiy motivlarini rivojlantirishning ma'lum darajasi talab etiladi. Ko'pgina tadqiqotchilar va ekspertlarning fikricha, maktabga psixologik tayyorgarlik bolalarning asosiy mentalitetini shakllantirishda namoyon bo'ladi: motivatsion, ma'naviy, kuchli, aqliy, umuman ta'lim materiallarini muvaffaqiyatli o'qitishni ta'minlaydi.

Ta'limni modernizatsiyalashtirish ta'lim jarayonida bilim, ko'nikma, malakalarini shakllantirish bilangina hal bo'lib qolmaydi. Bolani maktabga tayyorlashning diapazoni ancha keng va innovatsion bo'lishi zarurdir. Ushbu diapazonga qo'yidagi tendensiyalar shakllanib turishi va ulardan barpo etilgan ijobiy jarayonlar bolaning boshlang'ich maktabdagi nafaqat pedagogik (ijtimoiylashuv) muammolar balki psixologik muammolardan muvaffaqiyatli chiqishiga kafolat beradi:

- Ota-onalarning innovatsion yondashuvi;
- MTMDa ta'lim-tarbiyaviy jarayonlari innovatsion tizimda sistematik bo'lishi;

Ota-onaning innovatsion yondashuvi quyidagilardan iborat:

- ota-onalarni bolani maktabga tayyorlashda internet materiallari bilan tanishtirishi;
- maxsus adabiyotlar bilan chuqur tanishishi va foydalanishi;
- psixolog bilan maslahatlashishi;
- oilada sog'lom turmush tarzini yaratishi va h.k.

MTTda ta'limiy-tarbiyaviy jarayonlarning innovatsion tizimda sistematik (doimiy) bo'lishi quyidagi pedagogik shakllarni nazarda tutadi:

- MTTda bolalarni maktabga tayyorlashda mashg'ulotning eng yaxshi va innovatsion setsariysini ko'rib chiqish va rag'batlantirish;
- eng foydali va innovatsion texnologiya bo'yicha MTTning xodimlari o'rtasida ko'rik-tanlov o'tkazish;
- ota-onalarning fikrlari bilan tez-tez yaqindan tanishish;
- ota-ona, psixolog, tarbiyachi, ma'muriyat ichki konsepsiyasini innovatsion asosida boyitish;
- Ota-onalar bilan treninglar o'tkazish va h.k.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim uzluksiz ta'limning boshlang'ich qismi hisoblanadi. U bolaning sog'lom va rivojlangan shaxs bo'lib shakllanishini ta'minlab, o'qishga bo'lgan ishtiëqini uyg'otadi, tizimli o'qitishga tayyorlab boradi. Shunday ekan, bu tizim faoliyatini yanada kuchaytirish, maktabgacha ta'lim muassasalarida har tomonlama qulay shart-sharoitlar yaratish, ularga maktabgacha yoshdagi bolalarni keng jalb etish farzandlarimizning barkamol va yetuk shaxs bo'lib shakllanishida muhim o'rin tutadi. Shu bilan birgalikda, bolaning psixologik tayyorgarligini o'rganish uchun uning turli jihatlarini: motivatsion, intellektual va psixologik tayyorligini aniqlash, bolaning maxsus ijtimoiy funksiyalari bo'lgan kattalardek o'qituvchiga bo'lgan munosabati hamda tengdoshlari bilan muloqotning zarur shakllarini rivojlantirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 30 sentabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora- tadbirlari to'g'risida" PF-5198-son farmoni // www.le.x.uz
2. Богданова Т. Г. Диагностика когнитивной сферы ребенка. - М.: рос пед агенство, 1994 г.
3. Венгерская Л. А. Диагностика учебной деятельности и социального развития детей. - Ну и что?- Академия, 1981 г.
4. Гуткина Н.И. Психологическая подготовка к школе. - М. НПО "Образование", 1996 г.
5. Дощицина З.В. Оценка уровня образования детей в школе с разной степенью дифференциации. - Ну и что?- Новая школа, 1994.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

T.K.Yuldosheva, Z.R.Masharipova, Xorazm viloyati Shovot tumani maktab o'qituvchilari

38-

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning asosiy shartlari, yo'nalishlari va undan samarali foydalanish yo'llari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: qobiliyat, ijodiy topshiriq, psixologik muhit, ichki motivatsiya, integratsiyalashgan dars, izchilik tamoyili.

Аннотация: в данной статье описаны основные условия, направления и способы эффективного использования творческих способностей учащихся начальных классов.

Ключевые слова: умение, творческое задание, психологическая среда, внутренняя мотивация, комплексный урок, принцип согласованности.

Annotation: This article describes the main conditions, directions and ways of effective using the creative abilities of primary school pupils.

Key words: ability, creative task, psychological environment, internal motivation, integrated lesson, principle of consistency.

O'quvchilarning qobiliyatini rivojlantirish uzluksiz ta'lim tizimi oldidagi shaxs tarbiyasi bilan bog'liq muammolarni hal qilishning zarur shartlaridan biridir. Inson o'z xatti-harakatlari, faoliyati davomida qay darajada mustaqil fikrli bo'lsa, shu qadar tushunchasi keng, aql-idroki yuksak hisoblanadi. Odatda qobiliyat insonga shaxsning barcha individual psixologik xususiyatlari kabi tabiat tomonidan tug'ma ravishda, tayyor holda berilmaydi, balki hayot davomida va faoliyat jarayonida shakllanadi.

Ibn Sino ta'lim jarayonida quyidagi qoidalarga amal qilish lozim deb hisoblaydi: o'qitishda oddiydan murakkabga qarab borish; bolaning qobiliyat va mayllarini e'tiborga olish; bolaga kuchi etadigan mashqlarni bajaritirish; ta'limni jismoniy mashqlar bilan qo'shib olib borilishi.

O'quvchilarda ijodiy qobiliyatlarning shakllanishi uchun qulay shart-sharoitlar yaratilgan taqdirdagina muvaffaqiyatli rivojlanadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisining darsdagi rolidagi tub o'zgarish, jarayonning faol ishtirokchisiga aylanishi, qiziqish va ehtiyojlarini qondirish, o'z potentsialini ro'yobga chiqarish imkoniyatiga ega bo'lishi kerak. Ijodiy topshiriqlarni bajarish jarayonida o'quvchilar va o'qituvchining shaxsiy faol o'zaro ta'siri zarur. Uning mohiyati to'g'ridan-to'g'ri va teskari ta'sirlarning ajralmasligi, birgalikda yaratilish sifatida o'zaro ta'sirni anglashdir.

Bola qobiliyati qulay psixologik muhitni talab qiladi. Qobiliyatlarni rivojlantirishga qulay psixologik muhitni yaratish - bolalarning ijodga bo'lgan qiziqishini rag'batlantirish, o'quvchilarning kuchi va qobiliyatiga ishonish, har bir o'quvchini so'zsiz qabul qilish, uning ehtiyojlari, qiziqishlari, fikrlarini hurmat qilish, sharhlar va e'tiqodlarni hisobga olishdan iborat.

Salbiy his-tuyg'ular (tashvish, qo'rquv, o'ziga ishonch va boshqalar) ijodiy faoliyatning samaradorligiga salbiy ta'sir qiladi, ayniqsa boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarda, chunki ular hissiyotning kuchayishi bilan ajralib turadi. Yaxshi psixologik iqlim, shuningdek, yaxshi niyat, hamma uchun g'amxo'rlik, ishonch va qat'iyatlilik muhiti yaratilganida hukmronlik qiladi.

Ya'na bir sharti - ichki motivatsiyani yaratish. Aslida ijodkorlik - yuqori o'zini o'zi anglash, o'ziga bo'lgan ishonchga e'tibor qaratgan holda o'rganish uchun ichki motivatsiyaga ehtiyojdir. Shu asosida ijodiy qobiliyatlarni muvaffaqiyatli rivojlantirish mumkin. Keyin kognitiv ehtiyoj, bolaning xohishi, uning nafaqat bilimga bo'lgan qiziqishi, balki izlash jarayonining o'zi, hissiy yuksalish katta ruhiy stress ortiqcha ishlarga olib kelmasligi va bolaga foyda keltirishi uchun ishonchli kafolat bo'lib xizmat qiladi.

Bolaga to'g'ri pedagogik yordam ko'rsatish o'qituvchidan mahorat talab qiladi. U beg'araz, aqlli, do'stona yordam bo'lishi, agar bola o'zi qila oladigan bo'lsa, siz unga hech narsa qila olmaysiz, faqat to'g'ri yo'naltira olish lozim.

Darsda har xil ish shakllarining uyg'unligi o'quvchini faollikka undaydi. Ijodiy topshiriqning maqsadlari va uning murakkablik darajasiga qarab darsda jamoa, guruhli, individual ish shakllarining maqbul aralashuvi qiziqishni oshiradi. Jamoa va guruh shakllarini afzal ko'rish, birgalikda harakat qilish o'qituvchiga bir nechta o'quvchining bilim, ko'nikma va qobiliyatlarini uyg'unlashtirishga imkon beradi, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida aks ettirish samaradorligini oshirishga yordam beradi. Darsning turli shaklda olib borilishi o'quvch o'zining ehtiyojlari, motivlari va imkoniyatlaridan xabardor bo'ladi, bu esa unga ta'lim yo'lini to'g'rilashga imkon beradi.

Ijodiy topshiriqlar butun sinfga berilishi, ularni amalga oshirishda faqat muvaffaqiyat baholanishi, har bir bolada o'qituvchi individuallikni ko'rishni yaxshi samara beradi. Eng qobiliyatli o'quvchilar uchun butun sinfga berilgan odatiy topshiriqlarni emas, balki alohida tayyorlangan ijodiy topshiriqlarni berish kerak.

Integratsiyalashgan darslar o'quvchining ijodiy muammolarni hal qilish jarayonida muhim rol o'ynaydi. Topshiriq qanchalik murakkab bo'lsa, uni hal qilish uchun akademik bilimlardan foydalanish zarurati tug'iladi. Murakkab, ammo bolalar uchun bajarilishi mumkin bo'lgan ijodiy ishlarga qiziqishni rag'batlantiradigan va tegishli ko'nikmalarni rivojlantiradigan vazifalar kerak.

Ijodiy topshiriqning mustaqilligi bola qobiliyatining "cho'qqiga" chiqishi va asta-sekin bu balandlikni yuqoriga ko'tarishiga xizmat qiladi. Bu esa maksimal kuch talab qiladigan vazifalarni bolaning mustaqil ravishda hal qilishida ko'rinadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda izchillik tamoyiliga amal qilinadi. Har qanday boshlang'ich ta'lim dasturida ko'zda tutilgan ijodiy mashqlar va topshiriqlarning xususiyati o'quvchilarning ijodiy faolligini jadallashtirishga hissa

qo'shmaydi, bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali aks etmaydi. Shuning uchun, o'qituvchilar o'quvchilarning individualligini hisobga olgan holda, murakkablik darajasi turlicha bo'lgan topshiriqlardan foydalanishi maqsadga muvofiq.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishda yuqoridagi yo'nalish va usullardan foydalanish ta'lim sifati va samaradorligini oshiradi. Demak, ta'lim jarayonida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan ob'ektlar, vaziyatlar, hodisalarni bilish, individual yondashish, sifat jihatidan mukammal bo'lgan turli xil ijodiy topshiriqlar to'plamini yaratish, ijodiy pedagogik va psixologik muhitni hosil qilish har bir boshlang'ich ta'lim o'qituvchisining vazifasidir.

Adabiyotlar:

1. Boymurodov N. Amaliy psixologiya. –T: Yangi asr avlodi, 2008. 253 b.
2. Boshlang'ich ta'limni o'qitishda zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalar (o'quv uslubiy majmua). Nizomiy nomidagi TDPU huzuridagi XTXQTMOHM, 2018. 40 b.
3. Ibragimov X.I. va boshqalar. Pedagogik psixologiya. –T: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2009.15 b.

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEKNOLOGIYALARINI QO'LLASHNING AFZALLIKLARI

G.A.Xalbayeva, SamDU o'qituvchisi
O.Mixliboyev 3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda maktabgacha ta'lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llashning afzalliklari keng yotirilgan.

Kalit so'zlari: maktabgacha ta'lim tizimi, axborot-kommunikatsion texnologiyalar, elektron qo'llanma.

Аннотация. В данной статье описаны преимущества использования информационных и коммуникационных технологий в современном дошкольном образовании.

Ключевые слова: система дошкольного образования, информационно-коммуникационные технологии, электронное пособие.

Abstract. This article describes the advantages of the use of information and communication technologies in today's preschool education.

Key words: preschool education system, information and communication technologies, electronic manual.

Hozirgi kunda barcha sohalar kabi o'quv jarayonida ham kompyuter va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish bugungi kunning muhim masalalaridan biri bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, davlatimiz tomonidan ta'lim jarayonini axborotlashtirish hamda o'quv jarayonida axborot-kommunikatsion texnologiyalardan samarali foydalanish yuzasidan ko'plab tadbirlar amalga oshirilmoqda.

2003 yil 11 dekabrda O'zbekiston Respublikasining «Axborotlashtirish to'g'risidagi» Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 6 iyundagi «Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish chora tadbirlari to'g'risida», O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2006 yil 7 iyundagi «O'zbekiston Respublikasi XTV huzurida multimediya umumta'lim dasturlarini rivojlantirish markazini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida» va boshqa e'lon qilingan qarorlari buning yaqqol misolidir.

Har qanday ijtimoiy jamiyatda yosh avlod ta'lim-tarbiyasi muayyan maqsad asosida tashkil etiladi. Ta'lim-tarbiyaning maqsadi ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, uning rivojlanish yo'nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida tashkil etilayotgan ta'lim-tarbiyaning asosiy maqsadi komil insonni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iborat.

Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev takidlaganlaridek, yosh avlod tarbiyasi haqida gap ketganda, Abdurauf Fitrat bobomizning mana bu fikrlariga har birimiz, ayniqsa, endi hayotga kirib kelayotgan o'g'il-qizlarimiz amal qilishlarini men juda-juda istardim. Mana, ulug' ajdodimiz nima deb yozganlar: «Xalqning aniq maqsad sari harakat qilishi, davlatmand bo'lishi, baxtli bo'lib izzat-hurmat topishi, jahongir bo'lishi yoki zaif bo'lib xorlikka tushishi, baxtsizlik yukini tortishi, e'tibordan qolib, o'zgalarga tobe va qul, asir bo'lishi ularning o'z ota-onalaridan bolalikda olgan tarbiyalariga bog'liq».

Tarbiya eng avvalo oiladan boshlanadi. Uzlüksiz ta'limning birinchi bo'g'ini ya'ni «Maktabgacha ta'lim» esa uning davomchisi hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ongi, fikrlashi, xotirasi kuchli bo'ladi va olgan bilimni hattoki bir umrga yodida saqlaydi. Ushbu yoshdagi bolalarga berilayotgan axborotlar uning kelajagiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham «Maktabgacha ta'lim» tashkilotlari xodimlari doim o'z bilim doirasini yangilab borishi, zamonaviy mutaxassis, tashabbuskor, ijodkor metodist bo'la olishi lozim.

Kompyuter vositasida tayyorlangan animatsiyalar, videofilmlar, slaydlar, multimedia taqdimotlari maktabgacha yoshdagi bolalarga bilimlarni o'zlashtirishda yaxshi samara berib, materialni mustaqil o'zlashtirish va nazorat qilish imkonini tug'diradi.

Respublika ta'lim markazi tomonidan yaratilgan elektron multimediyali vositalardan foydalanish esa juda ko'p qulayliklarga ega. Unda asosan «Katta guruh» bolalari uchun foydalansa maqsadga muvofiq bo'ladi. Elektron o'quv qo'llanmada harflar ketma-ketligi rasmlar bilan keltirilgan bo'lib rasm ustiga sichqoncha tugmasi bosilganda tasvir haqidagi ma'lumot ovoz yordamida jaranglaydi. Bolalar bir vaqtning o'zida ham ko'radi, ham eshitadi va rasm haqida ma'lumotga ega bo'ladi.

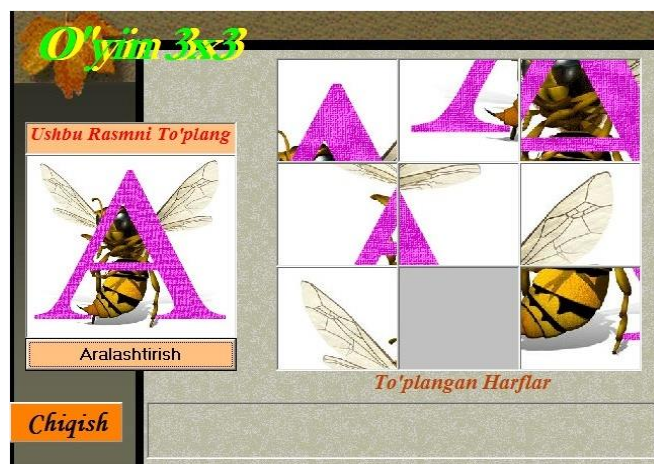

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar boshlang'ich saboqlarni olishi ko'p jihatdan tarbiyachilarga bog'liq. Ushbu elektron qo'llanmalar esa tarbiyachi faoliyatini amalga oshirishida ko'makchi desak mubolag'a bo'lmaydi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini maktabgacha ta'lim muassasalarida qo'llashning afzalliklari kichik guruhlarda ham maktabgacha tayyorlov guruhlarida ham bemalol foydalansa bo'ladi.

Masalan harflar, sonlar, hayvonot olami, o'simliklar, tabiat hodisalari va hokazolar. Bunda bolalar ham eshitib, ham ko'rib, takrorlab yaxshi esda saqlaydi.

Maktabgacha yoshda bolalarda diqqatni jamlash, ziyraklikni oshirish, xotirani mustahkamlash kabi xislatlarni shakllantirish uchun elektron qo'llanmaning yana bir jihatidan foydalanish mumkin.

Bunda bolalar tarbiyachilar bilan birgalikda rasmlarni to'g'ri joylashtirishi va rasmdagi tasvir nomini topishi, qaysi harflardan iborat ekanligini aytishlari mumkin.

Xulosa qilib aytganda, kundan-kunga rivojlanib borayotgan mustaqil O'zbekistonimizga yetuk va barkamol shaxslarni tarbiyalash, ularni ma'lum bir maqsad sari intilishlariga yo'naltirishni eng oliy masad deb bilish har birimizning vazifamiz ekanligini unitmasligimiz zarurdir. Ushbu yo'lda eng zamonaviy vositalardan foydalanib, zamon talabiga javob bera oladigan komil insonlarni tarbiyalaylik.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. - Toshkent: «O'zbekiston», 2016. -56 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3261-sonli qarori. 2017 yil.
3. «Maktabgacha ta'limga qo'yiladigan davlat talablari» T.: 2017.

KONFLIKTLI VAZIYATDA MUOMALA MADANIYATI VA TO'G'RI MULOQOT QOIDALARI

*T.Eshquvvatov, SamDU o'qituvchisi
J.G'oyibnazarov, 4-bosqich talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada konfliktli vaziyatda muomala madaniyati va to'g'ri muloqot qoidalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: konflikt, konfliktogenlar, muloqot madaniyati, konflikt yechimi.

Аннотация. В этой статье обсуждается культура обращения с конфликтными ситуациями и правила правильного общения.

Ключевые слова. конфликт, возбудители конфликтов, культура общения, разрешение конфликтов.

Abstract. This article discusses the culture of dealing with conflict situations and the rules of proper communication.

Keywords. conflict, conflict pathogens, communication culture, conflict resolution.

O'zbeklar mentalitetida muomala madaniyati ko'pchilik hollarda o'zaro salom-alik qilish, ahvol so'rash, oiladagi vaziyatlar bo'yicha axborotlarga qiziqish ko'rsatish kabi ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Ammo aslida muomala madaniyati – o'zga insonga bo'lgan munosabat madaniyati bilan belgilanadi. Faqat salom-alik qilgandagiga emas, balki hayot tartibida, har kunlik hayot tarzida insonga ko'rsatiladigan hurmati va e'zosi, samimiy va to'g'ri munosabatni anglatadi. Ichki madaniyatga ega bo'lgan odamgina har turli vaziyatlarda har qanday boshqa insonga nisbatan doimiy to'g'ri, samimiy va aniq munosabat ko'rsata oladi. Muloqot madaniyati insondan boshqa insonga nisbatan har doim bir tekis munosabat ko'rsatilishini talab etadi. Qarshingizda turgan odam boymi, kambag'almi, qishloqlikmi yoki shaharlikmi, mansabdormi yoki oddiy o'qituvchimi, bundan qat'iy nazar unga to'g'ri munosabat ko'rsata olish haqiqiy insonparvarlik mezoni bo'lib kelgan. Ammo muloqot madaniyati insondan o'z ustida muntazam ish olib borishni talab etadi. Muloqot madaniyati o'z o'zidan vujudga kelib qolmaydi.

Odamlar ba'zan bir-birlarini tushunmaydi yoki o'z o'y-fikrlarini aniq ifodalay olmaydilar. Ularning bir-birini tushunmasligi esa konfliktga olib kelishi mumkin. Quyida iliq muomala va qanday qilib hamsuhbatni to'g'ri tushunish va unga o'z o'ylaringizni aniq anglatish bo'yicha 10 ta maslahat keltirilgan.

1. **Suhbat uchun qulay, tinch va to'g'ri joy tanlash.** Muammoni tanaffus paytidagi tor koridorda, darsga ikki minut vaqt qolgan paytda, shovqin orasida, bola yig'lab turganida, opponentingiz ishga shoshilayotgan vaqtda, u bemor bo'lganida... hal etish mushkul. Hamsuhbatingiz va o'zingiz tinch, hech kim halaqit bermaydigan, ikkalangiz boshqa joyga shoshilmay, bafurja suhbat quradigan joy borligiga amin bo'ling. Suhbat uchun qulay joy bo'lsagina, tomonlar orasidagi muloqot uchun sharoit yaratilgan bo'ladi.

2. **Hamsuhbatingizning gaplarini bo'lmang.** Sizning uzluksiz so'zlashingizni diqqat bilan eshitish mushkul. Shu bois, hamsuhbatingizga ham so'zlash imkonini bering va uning so'zlarini bo'lmay, sabr – qanoat bilan tinglang.

3. **Sabr – qanoatli bo'ling!** Ba'zan o'z fikrini to'g'ri ifodalab gap aytish uchun ham vaqt kerak. Nizo ichiga kirganlarga xos bo'lgan xususiyatlardan biri butun dardini dasturxon qilib, konkret nizoga aloqador bo'lmagan axborotlarni bir boshdan bafurja bahs jarayoniga tortishdan iborat.

4. **Tana zaboniga quloq soling!** Biz suhbat jarayonida faqat so'zlar bilan axborot ulashmaymiz. Suhbat jarayonida bizning tana harakatlaringiz, mimikamiz, ovozingiz xarakteri (past, tiniq, tinch, osoyishta ovoz, yoki dag'dag'a, qo'pol, tahdidli, agressiv ovoz), bularning

barisi muhim ahamiyat kasb etadi va ma'lum bir ma'lumotlarni opponeningiz, yoki o'zingizning holatingiz va xis-uyg'ularingiz haqida qarshida turganlarga uzatadi.

5. Etibor bilan tinglang! Opponentingiz sizni eshitishingizni istaydi. Chunki u so'zlar orqali o'z fikri, o'yi, hissiyotlarini sizga yetkazmoqchi.

6. **Ma'ruza o'qimang!** Siz bilan suhbatlashganda odamlar o'z fikr va o'ylarini sizning ongingiz va qalbingizga yetkazib berish uchun gapiradilar. Agar bu odamlarga sizning maslahatingiz zarur bo'lsa, ular «Maslahat bering», deydilar. Agar ularga sizning tanqidningiz yoki tasdiqingiz kerak bo'lsa, ular o'zlari sizdan so'raydilar. *Hamsuhbatingiz gaplari uni tarbiyalash uchun bahona bo'la olmaydi.*

7. **Ochiq va aniq savollardan foydalaning!** Konflikt vaziyatida tomonlar muloqoti imkon darajasida har ikki tomonga tegishli bo'lgan axborotlarni yig'ish va tahlil qilish asosiga qurilmog'i lozim. Aslida konflikt emotsiyalar to'qnashuvidan axborotlar almashuviga o'tilishi asosida yechiladi. Shu bois, suhbat, ya'ni muloqot jarayonida ochiq va aniq savollar beribgina siz boshqa inson sizdan nimani so'rayotganligini, uning qanday talablari mavjudligi, uning hissiyotlari va xulosalari nimalarga asoslanganligini to'g'ri tushuna olasiz.

8. **Hech narsa taklif qilmang!** Nima uchun aynan mana shunday talab qo'yiladi? Chunki, emotsiyalar va ehtirosalar ichida odam ba'zan so'zlashga berilib ketib, aslida o'zida mavjud bo'lmagan, yoki soniyalik, bir zumlik bo'lgan his-tuyg'ularni ifodalab yuboradi.

9. **O'zingizni nazorat qiling!** Ziddiyat jarayoni ko'pincha tomonlar qalbida va fikrida mavjud bo'lgan barcha negativ holat va qarashlarni yuzaga olib chiqadi. Shu bois, har ikkala tomon ham qarama-qarshi tomonni hamma nuqsonlarda ayblash, o'zini esa himoya qilish bosqichidan o'tadi. Qarama-qarshilik kuchaygan paytda har doim ham boshqalarning bizga aytayotgan ba'zi «achchiq», «adolatli», shu bilan birga, boshqa bir «bo'hton», «yolg'on», «amalda bo'lmagan» so'zlari yoqavermaydi.

10. **Birovning nafsoniyatiga tegmang!** Har bir inson o'zicha bir olam hisoblanadi. Uning ilmi, bilimi, madaniyati, shaxsiyati va ijtimoiy mavqeyidan qat'iy nazar o'ziga ma'lum bir ijobiy daraja bilan munosabat bildirishga bolalikdan o'rgangan bo'ladi.

Shunday qilib,

- konfliktning yuzaga kelishi tabiiy hol hamda uning vujudga kelishidan qo'rqmaslik va dovdiramalik lozim;

- konfliktning subyektiv va obyektiv kelib chiqish sabablarini muhokama qilish darkor;
- konflikt tomonlar manfaatlarining to'qnashuvi hisoblanadi;
- konfliktning yechimini topish uchun ikki tomonning ixtiyoriy sayi-harakalar olib borishi va konflikt yechimini topishga rozi-rizoligi talab etiladi;

- har qanday konfliktning o'z yechimi mavjud, faqat uni topa bilish zarur;
- konfliktning yechimi topilmaganda, u «so'nishi», yo'q bo'lganday ko'rinishi mumkin, aslida konflikt o'z-o'zidan hal bo'lmaydi, balki keyinroq boshqa kattaroq nizolarni keltirib chiqaradi;

- konflikt yechimini ijobiy topish uchun ma'lum bilim va malakalarni egallash darkor;
- konflikt yechimini topish jarayonida ziddiyat qarama-qarshi odamga, uning shaxsiyatiga emas, balki ikkala tomon o'zaro birlashib, o'z mulohazalarini mavjud muammoga qaratishi darkor;

- konfliktni insonlar emas, balki vaziyatlar va manfaatlar vujudga keltiradi;
- konfliktlar har doim mavjud bo'ladi, shuning uchun ham yoshlar ularni boshqarish malakasiga ega bo'lishi lozim.

Konflikt sharoitida quyidagilarga amal qilish maslahat beriladi:

- o'z so'zlaringiz va amaliy ishlaringizda mas'uliyatni o'z zimmangizga oling.
- tomonlar o'rtasidagi turli shartnomalar va o'z mas'uliyatingizdagi vazifalarni albatta bajaring.

- agar sizning sa'y-harakatlaringiz behuda ketayotganligi va yordam bermayotganligini sezsangiz, harakatlaringizni qaytadan boshlang va opponeningiz bilan samimiy o'rtoqlashing.

Konfliktli vaziyatlarda faol eshitish uch etapda o'tadi. Ularda axborot olish va uzatishning uch turi aks etadi: axborot almashuv, tasdiqlash bosqichi va tinchlantirish bosqichi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Barotov Sh. R. Psixologik xizmatning nazariy va amaliy muammolari. Buxoro, 2008.
2. G.To'ychiyeva Yoshlar va konfliktlar: Konfliktlar yechimiga o'rganish. Toshkent, 2008.
3. T. Eshquvvatov. Psixologik konfliktologiya. UUM. Samarqand, 2012.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH

U.A.Uralova, Samarqand shahar 25-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim muassasalari boshlang'ich ta'lim o'quv tarbiya jarayonida didaktik o'yinlardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: dars jarayoni, o'yin, texnologiya, o'qituvchi, o'quchi, guruh

Аннотация. В данной статье освещены особенности использования дидактических игр в учебно-воспитательном процессе начального образования общеобразовательных учреждений.

Ключевые слова: урок, игра, технология, учитель, ученик, группа

Annotation. This article describes the specifics of usage the didactic games in educational process of primary education in general secondary education.

Key words: lesson process, game, technology, teacher, pupil, group.

Boshlang'ich ta'limda didaktik o'yinlarning o'rni beqiyosdir. O'yinsiz tom ma'nodagi aqliy rivojlanish bo'lishi mumkin emas. O'yin o'quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni uyg'otadigan uchqundir. O'yin-boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'lum sifatlarni shakllantirish uchun kattalar - o'qituvchilar, tarbiyachilar, ota-onalar tomonidan qo'llaniladigan usul hisoblanadi. O'yin vositasida o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish jarayoni qulaylashadi, turli xil predmetlar bilan munosabatda bo'lishga o'rganadi, shuningdek, ularda muomala madaniyati shakllanadi.

O'yin vositasida bolaning shaxsi shakllanadi, unda kelgusida o'quv va mehnat faoliyatini tashkil etish va insonlar bilan munosabatga kirishishga oid ruhiy xususiyatlar shakllanadi. O'yin orqali bolalar borliqni o'rganadi va dunyoni o'zgartirishga harakat qiladi. Shunday qilib, o'yin inson faoliyatining shakllanishiga asos soladi. O'yinda inson borliqni aks ettirish qobiliyatini namoyon qiladi. O'yinning eng muhim ahamiyati shundaki, unda ilk bor bolaning dunyoga ta'sir etish ehtiyoji paydo bo'ladi va shakllanadi. Didaktik o'yinlar o'quvchilarda mustaqil fikrlashni tarbiyalashning eng to'g'ri va samarali metodidir. U ma'lum bir materiallar yoki shart-sharoitlarni talab etmaydi, balki o'qituvchidan o'yinni tashkil etish sohasidagi bilim va malakalarni talab etadi.

«**O'zim tekshiraman**». Bunday o'yinlar o'tkazishda o'qituvchi kichik hajmdagi diktantlarni tanlaydi. Bunday o'yinlarni har bir boshlang'ich sinfda darsning avvalida o'tkazish mumkin. O'qituvchi o'quvchilarga kichik hajmdagi diktant yozdiradi. Barcha o'quvchilar yozib bo'lishgach o'qituvchi hattaxtaga diktant yozib ko'rsatadi. Diktant hattaxtaga oldin yozilib, usti yopib qo'yilgan bo'lsa, o'qituvchi pardani ochadi. O'quvchilar esa o'qituvchi yozganiga qarab o'zlarining diktantini tekshiradi.

«**Kim ko'p so'z biladi**». Bu o'yin o'quvchilarning lug'at boyligini o'stirishga yordam beradi. Buning uchun sinf ikki guruhga bo'linadi va 1-guruh o'quvchilariga boshlanishi hamda

tugallanishi bir xil unlidan tashkil topgan, ikkinchi guruhga esa xuddi shunday: bir xil undosh bilan boshlanib, shu undosh bilan tugallangan soʻzlarni doskaga yozish topshiriladi.

Masalan: 1-guruh «ikki», «alla», «ukku», 2-guruh esa «qiziq», «katak» kabi soʻzlarni yozishi mumkin. Oʻyin shartiga koʻra, guruhlardagi oʻquvchilar navbat bilan shartni bajaradilar. Soʻz topolmay yozishdan toʻxtab qolgan guruh yutqazgan hisoblanadi.

«**Jumlani davom ettiring**». Oʻyin qoidasiga koʻra, birinchi oʻquvchi qisqa biror gap aytadi, boshqa biror oʻquvchi aynan shu gapga boshqa biror gap qoʻshib boraveradi.

Masalan:

1- oʻquvchi: Men hikoya qildim.

2-oʻquvchi: Men qiziqarli hikoya oʻqidim.

3-oʻquvchi: Men kecha qiziqarli hikoya oʻqidim va h.k.

Soʻz qoʻsha olmagan yoki hatoga yoʻl qoʻygan oʻquvchi oʻyinni tark etadi. 6-7 daqiqa mobaynida oʻyin davomiyligini taʼminlab turgan oʻquvchilar gʻolib boʻladi va baholanadi.

«**Kim nima qiladi?**». Oʻquvchilar guruhga boʻlinadi va har bir guruhdan bittadan oʻquvchi doskaga taklif etiladi. Birinchi guruh ishtirokchisi «Kim?» yoki «Nima?» soʻrogʻiga javob boʻladigan soʻzlarni yozsa, ikkinchi guruh ishtirokchisi «Nima qiladi?» soʻrogʻiga javob boʻladigan soʻzlarni qayd etadi. Natijada quyidagi yigʻiq gaplar hosil boʻladi.

1-guruh

Oʻqituvchi

Oʻquvchilar

Qush

Shamol

Gul

Paxta

Yomgʻir

Quyosh

2-guruh

Oʻqitadi

Oʻqiydilar

Sayraydi

Esadi

Oʻsadi

Ochiladi

Yogʻadi

Isitadi

«**Boʻlishi mumkin emas**». Bu oʻyinni oʻtkazishda oʻqituvchi matnni oʻqiydi. Oʻquvchilar boʻlishi mumkin boʻlmagan voqealar ifodalangan jumla yoki gapni topishlari lozim.

Hazil-mutoyiba bilan oʻtadigan bu oʻyin ham oʻquvchilardan ziyraklik, sinovchanlik va kuzatuvchanlikni talab qilishi bilan birgalikda, ulardan atrofida sodir boʻlayotgan voqea va hodisalarga befarq boʻlmaslikni ham talab qiladi. Undan tashqari ularning darsdan tashqari boʻlgan ilmiy va badiiy adabiyotlarga va ilmiy-ommabop filmlarga qiziqishni orttiradi va hikoya tinglash koʻnikmasini shakllantirishga yordam beradi.

1-variant: Dushanba dam olish kuni boʻlgani uchun Olim maktabga bormadi. U singlisi Vazira bilan hayvonot bogʻiga bordi. Ular hayvonot bogʻida suvda suzib yurgan sherni, qafasda sayrayotgan baliqlarni va kattakon vahshiy bulbulni koʻrdilar.

2-variant: Ibratjon yozgi taʼtil kunlarida buvisinikiga dam olgani bordi. U qishloqda oʻrtoqlari bilan qor boʻron oʻynadi. Buvisiga sigirlarga don berishda yordamlashdi. Buvisi sigir sogʻayotganda sigirning uloqchasini ushlab turdi.

3-variant: Abdulla juda bilimli bola. U bugun ham topshiriqni juda yaxshi bajardi. Oʻqituvchi uni maqtadi va «nol» ball qoʻydi. Abdulla yaqinda 2-sinfni tugatib, 1-sinfga oʻtdi.

«**Oltin toj**». Ushbu oʻyinni oyda bir marta oʻtkazib turish oʻtilgan mavzularni mustahkamlashga, oʻquvchilar bilimining darajasini aniqlashga, bilim olish ishtiyoqini, intilishini kuchaytirishga yordam beradi. Biroq yil davomida oltin toj sovrindori boʻlib yurish kichik yoshdagi maktab oʻquvchilariga koʻtarinki ruh beradi, ularning darsga, til oʻrganishga boʻlgan qiziqishlarini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, dars jarayonida oʻquvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olib, taʼlimiy oʻyinlardan foydalanish samarali natijalarni qoʻlga kiritishga yordam beradi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish – T.: «Fan va texnika» 2008 y.
2. Umarova F. Bola shaxsini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim.T.: 2012 y.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MA'NAVY-AXLOQIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHDA O'YINLARNING AHAMIYATI

Yu.S.Sotimboyeva, Namangan viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarning ma'naviy-axloqiy sifatlarini shakllantirishda o'yin faoliyatining ahamiyati hamda ularning o'z-o'zini boshqarish malakalarini rivojlantirish to'g'risida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiya, optimal, intellektual, ilg'or xorijiy, modernizatsiya, konyunktura, strategiya.

Аннотация. В данной статье представлена информация о значении игровой деятельности в формировании духовно-нравственных качеств детей дошкольного возраста, а также о развитии навыков самоконтроля.

Ключевые слова: компетентность, оптимальность, интеллигентность, развитость, модернизация, конъюнктура, стратегия.

Annotation. This article emphasizes the importance of game activities in shaping the moral and ethical qualities of preschoolers and their skills of self-development.

Key words: competence, optimality, intelligence, development, modernization, conjuncture, strategy.

Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev tomonidan «2017-2021-yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-2707- sonli qarori (29.12.2016-y.) qabul qilindi.

Qabul qilingan me'yoriy hujjatlar maktabgacha ta'lim muassasalarida ilg'or xorijiy tajribani qo'llash, maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarni maktabga sifatli tayyorlashni tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga jahon amaliyotida keng qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini joriy etish, maktabgacha ta'lim sohasidagi islohotlarning mazmun-mohiyatini ochib berish bilan bir qatorda ushbu tizim faoliyatini yangi bosqichga ko'tarish, sohani bugungi kun talablari darajasida modernizatsiya qilishga xizmat qilishi, shubhasiz..

Shu o'rinda, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 25 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasiga e'tibor qilsak: «Ayni paytda farzandlarimiz tarbiyasida eng asosiy bo'g'in hisoblangan maktabgacha ta'lim tizimining zamon talablariga mos kelmasligi ham sir emas. Ushbu sohaga bir paytlar e'tiborimizni susaytirib yuborganimiz oqibatida ko'pgina muammolar yig'ilib qolganini ochiq aytish lozim. Bog'cha tarbiyasini ko'rgan bolaning ongi, dunyoqarashi qanday yuqori bo'lishini bugun kimgadir isbotlab o'tirishning, o'ylaymanki, hech qanday hojati yo'q.

Bu holatlarning barchasini hisobga olib, Maktabgacha ta'lim vazirligi tashkil etildi. Mazkur vazirlik zimmasiga ma'muriy islohotlar doirasida belgilangan ustuvor yo'nalishlardan kelib chiqib, bir qator muhim vazifalar yuklandi. Bu borada qabul qilingan dasturga muvofiq yaqin 2-4 yil mobaynida yurtimizdagi barcha hududlarda – bu katta shaharlar bo'ladimi yoki olis qishloq va ovullar bo'ladimi, minglab yangi bog'chalarni qurishimiz zarur. Ularni zamonaviy talablar asosida jihozlab, malakali tarbiyachi va mutaxassislar, yangi metodika bilan ta'minlashimiz kerak» – deb ta'kidlaydilar [1;13].

Maktabgacha yoshidagi bolalarni ma'naviy- axloqiy tarbiyalashda harakatli o'yinlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. O'yin faoliyati bola hayotida, uning axloqiy rivojlanishida muhim vositalardan biri hisoblanadi. O'yin orqali bolalar tafakkur, tasavvur, xotira, diqqati kabi barcha psixik jarayonlari rivojlanadi va atrof-muhit haqidagi bilimi yanada kengayib boradi. «Maktabgacha ta'lim muassasasida o'yin faoliyatidan to'g'ri va unumli foydalanish, har-bir o'tkaziladigan mashg'ulotlar va sayr faoliyatining samaradorligini oshirib boradi. Maktabgacha tarbiya muassasalarida o'yin faoliyati turli xil shaklda voqea band-ijroli, harakatli, ta'limiy, musiqiy-ta'limiy kabi yo'nalishda olib boriladi. O'yin bolalar uchun qiziqarli, mazmunli bo'lishi uchun tarbiyachini o'zi o'yin qoidasi bilan yaqindan tanish bo'lishi kerak» [2;2-3].

Xulosa tariqasida aytilganda, maktab ostonasida turgan bolada quyidagi axloqiy xulq-atvor odatlari shakllangan bo'lish kerak: tozalik, ozodalik, tartiblilik, mustaqillik, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish, kattalar mehnatining qadriga yetish va asrash, biror narsa bilan mashg'ul bo'lish, o'yinchoqlar o'z buyumlari va jamoa mulkiga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, kattalarni hurmat qilish, ular haqida g'amxo'rlik qilish, ota-onasi so'ziga to'g'ri munosabat bildirish, intizomli, sofdil, rostgo'y bo'lish: xushmuomala, xayrixoh, muloyim, vazmin, jonkuyar bo'lishdek madaniy xulq va muomala odatlaridir. Ta'kidlash joizki, maktabgacha yoshidagi bolalarni ma'naviy –axloqiy jihatdan rivojlantirish va jismoniy sifatlarning barcha belgilarini tarbiyalashda harakatli o'yinlar muhim o'rinni egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. «Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligi garovi» mavzusidagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 25 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. – T.: «O'zbekiston», 2017. 13 b.

2. Rahimov Sh. Asosiy vazifa – bolalarni ta'limga qamrab olish. «Maktabgacha ta'lim» jurnali, 3-son, 2017, 2-3 bet.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Z.A.Qo'ychiyeva, Andijon viloyati Xo'jaobod tumani 13-maktab o'qituvchisi,
M.A.Qo'ychiyeva, Qo'rg'ontepa tumani 8-maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich ta'limda qiyin o'zlashtiruvchi o'quvchilarning bilish imkoniyatlarini oshirishga xizmat qiluvchi didaktik o'yinlardan foydalanish, o'yin o'tkazishning shakllari, turlari va usullari to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar. Yosh avlod, qiyin o'zlashtiruvchi o'quvchilar, didaktik o'yinlar, o'yinning shakllari, turlari va usullari.

Аннотация: В данной статье говорится об использовании дидактических игр, формах, видах и методах проведения игр, служащих повышению познавательных способностей слабоуспевающих учеников в начальном образовании.

Ключевые слова: молодое поколение, слабоуспевающие учащиеся, дидактические игры, формы, виды, методы игры.

Annotation: *This article discusses the usage of didactic games, the forms, types and methods of playing games that serve to increase the cognitive abilities of poorly performing students in primary education.*

Key words: *young generation, poorly performing students, didactic games, forms, types, methods of game.*

Bugungi kunda yosh avlod tarbiyasiga katta e'tibor berilmoqda. O'sib kelayotgan yosh avlodni jismonan baquvvat, ruhan tetik, ma'naviy jihatdan barkamol etib tarbiyalash pedagoglar oldiga muhim vazifalarni qo'ymoqda. Bu esa boshlang'ich sinf o'qituvchilariga kuchli mas'uliyat yuklaydi. Barkamol avlod ta'lim-tarbiyasi ilk maktab yoshidan boshlanganda ijobiy natija berishini barchamiz yaxshi bilamiz. Chunki boshlang'ich sinf bamisoli poydevor, poydevori mustahkam bino esa pishiq va samaralidir.

Didaktik o'yinlar nafaqat boshlang'ich sinflarda, balki ta'limning keyingi bosqichlarida ham o'quvchilarning bilimga bo'lgan ishtiyoqlari rivojiga katta turtki bo'lishi mumkin. Ayniqsa, qiyin o'zlashtiruvchi o'quvchilarning bilish imkoniyatlarini oshirishga bunday o'yinlar samarali ta'sir ko'rsatadi. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, boshlang'ich sinflar uchun yaratilayotgan o'quv qo'llanmalarida shu sohaga oid materiallar tanqisligi ko'zga tashlanib turadi. Bolalarga o'yinni o'rgatishdan muayyan ta'limiy maqsad nazarda tutiladi. O'yinning eng muhim ahamiyati ham ana shundadir. O'yin o'tkazilish shakllari va usullari ta'limning boshqa turlaridan farq qiladi.

Didaktik o'yinlar ta'limning ko'rgazmaliligi, o'qituvchining nutqini va bolalar harakatini o'z ichiga oladi, buning natijasida idrokda (ko'rish, eshitish, teri sezgisi belgilarida) birlik tug'iladi. Bu esa o'qituvchining aytganlarini bolalarning o'ylab olishiga va aytilganlarni ifodalab berishlariga, ya'ni didaktik o'yin qoidalarini o'zlari bajarishlariga undaydi. Didaktik o'yinlarning bu tarzda tuzilish xususiyatlari o'quvchilar faoliyatini tahlil qilish imkonini beradi. Shuning uchun ham barcha bolalar o'yin vaqtida zo'r qiziqish bilan harakat qiladilar. Didaktik o'yinlar bolaning his-tuyg'usiga ta'sir etib, unga o'qishga ijodiy munosabat, qiziqish xislatini tarkib topdiradi. Bolalar o'yinda zo'r manmuniyat bilan ishtirok etadilar. O'yin boshlanishini sabrsizlik bilan kutadilar, ularning oldiga beixtiyor ertangi o'quv kunining quvonchli manzarasi gavdalanadi.

Didaktik o'yinlar jarayonida bolalarda uyushqoqlik, vaqtni iloji boricha tejay bilish xislatlari tarbiyalanadi. Didaktik o'yinlar bolalarda do'stlik, birodarlik, mehnatsevarlik hissini tarbiyalash va taraqqiy etishiga yordam beradi. «Kim turgan saf yaxshiroq», «Zanjircha», «Narvoncha», «Bilgan kishi sanashni davom ettiraversin» singari o'yinlar o'tkazilayotganda bolalar o'z o'rtoqlari, o'zi turgan saf va o'z sinflarining sharafi uchun kurashadilar. Bir safga tizilganlar ikkinchi safda turgan o'quvchilar bilan musobaqalashayotganda topshiriqni saflardan birining o'quvchisi yoki bir necha o'quvchilari yoxud butun bir saf bajaradi. Bolalar «Qiziqarli kvadratlar» o'yinida murakkab matematik amallarni bajaradilar. Bunda o'quvchilarga bir yo'la bir necha amallarni bajarishga, chiqqan natijalarni taqqoslashga, erishilishi mumkin bo'lgan natijalar to'g'risida o'ylab ko'rishga va noto'g'ri hisobdan voz kechishga to'g'ri keladi. Bularning hammasi tez, zo'r qiziqish va aqliy faoliyat bilan o'tadi. Katta, chiroyli to'pni ko'rgan o'quvchilarda tortinchoqlik yo'qola borib, dadillik bilan sonlarni o'ylab topishga kirishadilar. O'yin jarayonida bolalarda tevarak-atrof haqida to'g'ri tushuncha paydo bo'ladi, bu esa bolalarga topshiriq mazmunini turli xil turishlarida yordam beradi. «Do'koncha», «Nimani taqillatdim?», «Teatr», «Bolalar bog'chasida», «Mehmondorchilikda» kabi o'yinlarda bolalar tevarak atrofdagi hayotni, narsalarning sifatini, og'irlik o'lchovi, narx-navolar va boshqalarni bilib oladilar, ularda fazoviy tasavvurlar mustahkamlanadi.

«Eng yaxshi sovg'a» ertagini mutolaa qilar ekan, har bir bola oila ustuni sanalmish ota-ona va ularning salomatligi dunyodagi har qanday sovg'adan qimmatliroq ekanini his qilishadi. Ushbu ertak bilan tanishtirishdan oldin o'qituvchi o'quvchilar bilan «Meni tushun» didaktik o'yinini o'tkazishi mumkin.

Ushbu o'yinni o'tkazish uchun sinf o'quvchilari doira bo'lib turishadi. O'qituvchi o'yin sharti bilan bolalarni tanishtiradi. Bu didaktik o'yinda ovozdin va tayyor narsalardan foydalanish mumkin emasligini ta'kidlaydi. Bu o'yin qoidasiga ko'ra biz do'stlarimizga sovg'a-salomlar ulashamiz. Hayolan o'ylagan narsamizni pantomima usulida tushuntirib yonimizdagi do'stimizga uzatamiz. «Sovg'a»ni olgan bola boshqa bironta «sovg'a»ni o'zidan keyingi ishtirokchiga uzatadi, deya izoh beradi. O'yinni o'qituvchining o'zi boshlab beradi. Oxirgi ishtirokchi tomonidan mashq bajarilib bo'lingach, o'qituvchi endi ovoz chiqarish mumkinligini va kim nima olganligini og'zaki aytishi mumkinligini aytadi. O'quvchilar qanday sovg'a olishganini aytishadi. Berilgan sovg'a bilan olingan sovg'aning bir xil anglanganligi muhokama qiladi. O'qituvchi tomonidan o'quvchilarga savollar beriladi: Sovg'a olish sizga yoqdimi?, Sizga qanday sovg'a ko'proq yoqadi?, Eng zo'r sovg'a kimga berildi? Javoblar tinglangach, o'qituvchi bolalarga «Eng yaxshi sovg'a « ertagini o'qib beradi va mazmunini tushuntiradi. Ertak yuzasidan savollar beradi. Qizlardan qaysi biri o'zini, qaysi biri otasini o'ylagan haqida fikrlab ko'rishlarini tavsiya qiladi. Donoligi tufayli Xitoy mamalakatida yurgan otasining salomatligi haqida qayg'urgan qiz timsoli so'zlar yordamida aks ettiriladi. Mavzuni yanada mustahkamlash uchun o'quvchilar tarqatmalar asosida kichik guruhlariga bo'linib, ularga oldindan tayyorlab qo'yilgan Chaynvorlar tarqatiladi.

Xulosa o'rinda shuni aytish mumkinki, har bir dars didaktik materiallarga yondashgan holda olib borilishi boshlang'ich sinf o'qituvchisining asosiy vazifasi ekanligini unutmasligimiz lozim.

МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАР БИЛАН ИНДИВИДУАЛ ЁНДАШУВ (ТЕМПЕРАМЕНТ МИСОЛИДА)

М.Х.Нурматова, СамДЧТИ катта ўқитувчиси

Аннотация: Мактабгача ёшдаги болаларга таълим-тарбия беришда индивидуал хусусиятларни инобатга олиш муҳим ўрин тутди. Ушбу мақолада хусусан, темперамент болаларнинг ақлий ривожланишида ва таълим-тарбиясида ўзига хос таъсирини ўтказиши илмий асослаб берилган.

Калим сўзлар: темперамент, онтогенез, индивидуал, таълим, тарбия

Аннотация. Очень важно учитывать индивидуальные особенности в воспитании дошкольников. В данной статье научно обосновано, что темперамент в частности оказывает специфическое влияние на психическое развитие и воспитание детей.

Ключевые слова: темперамент, онтогенез, личность, воспитание, воспитание.

Annotation. It is very important to consider individual characteristics in the education of preschool children. This article is scientifically grounded that temperament in particular has a specific effect on the mental development and upbringing of children.

Key words: temperament, ontogeny, individual, education, upbringing.

Мактабгача ёш даври боланинг онтогенез ривожланишидаги энг муҳим давр саналади. Шу сабабли ҳар бир бола ҳулқ-атвори, ҳатти-ҳаракатлари орқали маълум бир индивидуал психологик хусусиятларга эга бўлади. Индивидуал психологик хусусиятлардан бири бўлган темперамент ўзига хос бўлган бола ривожланиши ва таълим-тарбиясида муҳим ўринни эгаллайди. Шу жумладан, болаларга таълим-тарбия бериш жараёнида уларнинг индивидуал хусусиятларини билиш бола тарбиясидаги баъзи бир муаммолар содир бўлмаслигининг олдини олади.

Ҳар бир бола хулқ-атвори, ҳатти-ҳаракатларини кузатган ҳолда уларнинг ўзига хос темпераментини ажратиб олиш лозим бўлади. Темпераментларнинг болалар психологиясига оид тавсия беришда уларга индивидуал муносабатда бўлишнинг психологик асосларини қуйидаги тарзда кўриш мумкин.

Холерик типдаги болани тарбиялаш катталар томонидан биров қийинчиликка юз тутаяди. Катталар томонидан «югурма», «тинчлан», «тинч ўтир» каби танбехлар болаларга энг кўп ишлатиладиган сўзлар. Баъзи оилаларда бундай болаларга бошқача муносабатда бўлишади. Уни асабий ҳолатда кўпроқ бўлади, деган хулосага бориб, уларни асабий бола, дейишади. Аслида бола асабий эмас, балки у асаб қўзғалувчанлиги билан фарқланади. Бу типдаги болага бўлган муносабат мураккаб бўлиб, уларнинг кучини маълум бир мақсад асосида сарфлаш керак. Масалан, оилада уларни кўпинча ҳаракатли ўйинларга жалб қилиш, гуруҳда қўшимча топшириқ бериш керак. Холерик боланинг асаб тизими жуда осонлик билан қўзғалади. Уни тинчлантириш, тўхтатиш ёки ухлатиш жуда қийин. Уларга паст овозда, тушунтириш мақсадга мувофиқ бўлади. Лекин муносабатда талабчанлик талаб этилади. Бу ҳолларда дўқ-пўписа қилиш, бақириниш, умуман мумкин эмас. Бундай таъсирдан қўзғалиш даражаси янада кучаяди. Уларга буйруқ бериш, шарт қўйиш мумкин эмас, масалан, «Расм чиз, одобли бўл!», демасдан балки, «Сен расм чизишни ўрганаёпсан, бу қўлингдан келади. Одобли бола бўлсанг, эртага боғларга олиб чиқаман» деган фикрларни айтиш лозим. Боланинг барча реакциялари ташқи ҳаракатлари ва қилиқларида намоён бўлади. Агар бу реакция салбий бўлса, катталар томонидан унга йўналиш берилиши мақсадга мувофиқдир. Холерик темпераментли болаларга жаҳли тезликнинг ёмон оқибатлари, ножўя ҳаракатларнинг ёқимсизлиги ҳақида суҳбатлар, ҳикоя ва ривоятлар айтиб бериш лозим бўлади.

Сангвиник темпераментли болаларнинг фаолиятидаги хулқ-атворга бефарқ қараш, унинг кейинги ҳаётидаги тикланиши қийин бўладиган ҳолатларни юзага келтиради. Улар бир хил нарса, ҳодиса ва фаолиятдан зерикади. Масалан, 4 ёшли қизча қўғирчоғини овқатлантиради, қўйлақларини ечиб чўмилтиради, сочларини тарайди бироқ сочиға тўғноғич тақмоқчи бўлганда, кўзи бошқа нарсага тушади ва қўғирчоқни ташлаб шу томонга қизиқиб кетади. Катталар бундай пайтда болаларга ёрдамлашиб юборса, бошлаган ишини охиригача тугатишни талаб қилса, ижобий самарага эришиш мумкин. Бундай ҳолат боланинг характер хислатига айланиши мумкин. Шу билан бирга, болага кичик ёшданок, ўртоғига диққат-эътибор билан муносабатда бўлишни, янги ўртоқ пайдо бўлгач, эскисини унутмасликни ўргатиб бориш лозим.

Флегматик типдаги боланинг тарбиясида баъзида катталар томонидан адашиш ҳолатлари юзага келади. Бу типдаги болаларни сусткашликда, эпчил эмасликда айблашади. Баъзида катталар болага умуман ёқмайдиган танбехлар бериш билан овора бўлишади. Бу танбехлар асаб фаолиятининг тормозланишига олиб келади. Флегматиклар тинч, секин ҳаракат талаб қиладиган ўйинларни ёқтиришади. Бола учун бундай ўйинлар ёқимли бўлади бироқ, унинг ҳаракати ривожланмайди, таъсири секин намоён бўлади.

Меланхолик темпераментли болалар олий асаб фаолияти суст болалар бўлиб, жамоага қийинчилик билан киришадилар. Бундай темпераментли болалар мактабгача таълим муассасасига келса, улар доим йиғлайди. Болалар билан ўйнамай четда ўтиради. Бола жамоага мослашгунга қадар, унга тарбиячи томонидан шароит яратиш керак бўлади. Ота-оналар болага мактабгача таълим муассаса ҳақида гапириб туришса, ундаги қизиқарли нарса ва ҳодисаларни айтиб беришса, боғчага нисбатан болада илиқ муносабат уйғониши мумкин. Меланхолик темпераментли болалар билан ишлаш мураккаб жараён, у тарбиячи ва ота-оналардан катта меҳнатни талаб этади. Меланхолик бола маълум вақт ўтгандан кейин машғулотларга қизиқиб қатнашадиган, ўз дўстларига ҳам эга бўла бошлайди. Кучсиз асаб тизимли болаларнинг дили жуда нозик бўлади. Болага қаттиқ гапирмаслик, ўта даражада кучли талабчанлик қилиш, жазолаш мумкин эмас. Бундай темпераментли болалар таъсирчанлиги билан ажралиб туради.

Хулоса ўрнида, холерик темпераментли болаларга якка муносабат кўрсатишда бўлишда кўпроқ тинч машғулоти ўйинларига жалб этиш; сангвиник темпераментли болаларни барқарор, диққатни бир жойга тўплашга, сабрли, кунтли бўлишга одатлантириш; флегматик тоифадаги болаларни ҳар доим мумкин қадар илдам ва чаққон ҳаракат қилишга ўргатиб бориш; меланхолик типигаги болаларда кўпроқ ишонч ҳиссини уйғотиш, тортинчоқликни йўқотиш, ўйин ва машғулотларда рағбатлантириб бориши лозим бўлади. Мактабгача ёш даврида болаларга якка муносабатда бўлиш улар билан ўйин ва машғулотларнинг самарали олиб борилишида, таълим ва тарбия жараёнининг тўғри йўлга қўйилишига олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Умумий психология. (А.В.Петровский тахририостида чиққан). Тошкент, Ўқитувчи, 1992й.
2. Умумий психология. Э.Ғозиев Тошкент 2002й.
3. Р.С. Немов. Психология (в3-х книгах). М. 1998г.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA ZAMONAVIY DARSLARNI TASHKILLASHTIRISH

X.A.Achilova, Samarqand shahar 54-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida boshlang'ich ta'limda zamonaviy darslarni tashkillashtirish, ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etishda innovatsion texnologiyalarning afzalliklari keng yotirilgan.

Kalit so'zlari: maktab, o'qituvchi, o'quvchi, zamonaviy dars, ta'lim-tarbiya, innovatsiya, interfaol ta'lim.

Аннотация. В данной статье рассматриваются преимущества инновационных технологий в организации современных уроков начального образования, организации образовательного процесса в современных общеобразовательных школах.

Ключевые слова. школа, учитель, ученик, современный урок, образование, инновации, интерактивное обучение.

Annotation. This article reviews the advantages of innovative technologies in organization of modern lessons in primary education, the organization of educational process in today's secondary schools .

Key words. school, teacher, student, modern lesson, education, innovation, interactive education.

Hozirgi vaqtda ta'lim jarayonida o'qitishning zamonaviy usullarini qo'llash, o'qitish jarayonida yuqori natijalarga olib keladi. Ta'lim usullarini har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq sanaladi. An'anaviy dars shaklini saqlab qolgan holda, uni turli-tuman zamonaviy usullar bilan boyitish ta'lim oluvchilarning o'zlashtirish darajasini ko'tarilishini ta'minlaydi. Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, ta'lim beruvchi tomonidan ta'lim oluvchilarning qiziqishini orttirib, ularning ta'lim jarayonida faolligi muttasil rag'batlantirilib turilishi, o'quv materialini kichik-kichik bo'laklarga bo'lib, ularning mazmunini ochishda interfaol usullarni qo'llash va ta'lim oluvchilarni ommaviy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi.

Zamonaviy ta'limning vazifalari va maqsadlarining o'zgarishi, hamda kengayib borishi – ta'lim mazmunini va tuzilmasini hamda o'qitish jarayonini takomillashtirishga olib keladi. Boshlang'ich sinf darslarida o'qitishning yangi zamonaviy metodlaridan foydalanish jamiyatimiz hayotida yuz bergan ijobiy o'zgarishlar ta'limning maqsadi, mazmuni va

vazifalarini ham qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi. Buning natijasida o'quvchi dars jarayonida faol ishtirokchiga aylandi, uning fikrlash doirasi kengaydi, undan ijodkorlik, tashabbuskorlik talab etila boshlandi. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunda ham, "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi"da ham o'quvchining mustaqil fikrlashi va ijodkorligiga alohida e'tibor berilgan.

Zamonaviy usullardan foydalanish: sinf muhitini o'zgartiradi; mavzu qanday o'rganilishi kerakligini belgilab beradi; har bir o'quvchini faollashtiradi. Bugungi kunda o'qituvchi o'qitish uchun faqat zaruriy axborotlarnigina tanlab olishi va o'quvchini bevosita mustaqil bilim olishga o'rgatmog'i zarur. Bu jarayonda o'qituvchining pedagogik mahorati, uning chuqur bilimi, odob-axloqi muhim rol o'ynaydi. Hozirgi kunda zamonaviy usullardan foydalanib dars berishda o'qituvchi mohirlikdan ijodkorlikka intilishi va bu bilan ta'lim sohasi rivojiga hissa qo'shmog'i talab etiladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashda noan'anaviy dars usullaridan foydalanish orqali iqtidorli o'quvchilarni aniqlash, bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarda o'z kuchlariga ishonch hosil qilishlari uchun imkon yaratish, sinfdagi o'quvchilar o'rtasida do'stlik, o'zaro hamkorlik aloqalarini shakllantirishga erishish nazarda tutiladi.

«Rezyume» texnologiyasi.

Texnologiyaning tavsifi: Bu texnologiya murakkab, ko'p tarmoqli, mumkin qadar muammoli mavzularni o'rganishga qaratilgan. Texnologiyaning mohiyati shundan iboratki, bunda bir yo'la mavzuning turli tarmoqlari bo'yicha axborot beriladi. Ayni paytda ularning har biri alohida nuqtalardan muhokama qilinadi. Masalan, ijobiy va salbiy tomonlari, afzallik va kamchiliklari, foyda va zararlari belgilanadi.

Texnologiyaning maqsadi: O'quvchilarni erkin, mustaqil, tanqidiy fikrlashga, jamoa bo'lib ishlashga, izlanishga, fikrlarni jamlab taqqoslash usuli yordamida mavzudan kelib chiqqan holda o'quv muammosini yechimini topishga hamda kerakli xulosa yoki qaror qabul qilishga, jamoaga o'z fikri bilan ta'sir etishga, uni ma'qullashga, shuningdek, berilgan muammoni yechishga o'rgatish.

Texnologiyani qo'llanilishi: Ma'ruza darslarida (imkoniyat va sharoit bo'lsa), seminar, amaliy va laboratoriya mashg'ulotlarida yakka (yoki kichik guruhlar ajratilgan tartibda o'tkazish, shuningdek uyga vazifa berishda ham qo'llash mumkin.

Mashg'ulotda foydalanadigan vositalar: A-4 formatdagi qog'ozlardan (guruh soniga qarab) tayyorlangan tarqatma materiallar, flomaster yoki rangli qalamlar.

Mashg'ulotlarni o'tkazish tartibi:

- o'qituvchi o'quvchilarning soniga qarab 3-5 kishidan iborat kichik guruhlar ajratadi;

- o'qituvchi o'quvchilarni mashg'ulotning maqsadi va o'tkazilish tartibi bilan tanishtiradi va har bir kichik guruhga qog'ozning yuqori qismida yozuvi bo'lgan, ya'ni asosiy muammo, undan ajratilgan o'quv muammolari va ularni yechish yo'llari belgilangan, xulosa yozma bayon qilinadigan varaqlarni tarqatadi;

- har bir guruh a'zolari ularga tushgan varaqlardagi muammolarning afzalligi va kamchiliklarini aniqlab, o'z fikrlarini flomaster yordamida yozma bayon etadilar. Yozma bayon etilgan fikrlar asosida ushbu muammoni yechimini topib, eng maqbul variant sifatida umumiy xulosa chiqaradilar.

- kichik guruh a'zolaridan biri tayyorlangan materialni jamoa nomidan taqdimot etadi. Guruhning yozma bayon etgan fikrlari o'qib eshittiriladi, lekin xulosa qismi bilan tanishtirilmaydi.

- o'qituvchi boshqa kichik guruhlardan taqdimot etgan guruhning xulosasini so'rab, ular fikrini aniqlaydi, guruhlar fikridan so'ng taqdimot guruhi o'z xulosasi bilan tanishtiradi;

- o'qituvchi guruhlar tomonidan berilgan fikrlarga yoki xulosalarga izoh berib, ularni baholaydi, so'ngra mashg'ulotni yakunlaydi.

«Blits-so'rov» usuli

Usulning tavsifi: Ushbu usul o'quvchilarni harakatlar ketma-ketligini to'g'ri tashkil etishga, mantiqiy fikrlashga, o'rganayotgan fani asosida xilma-xil fikrlar, ma'lumotlar ichidan keraklisini tanlab olishni, shu bilan bir qatorda, o'z g'ayalar fikrini hurmat qilish va ularga o'z fikrini o'tkaza olish hamda o'z faoliyati, kunini rejalashtira olishni o'rgatishga qaratilgan.

Usulning maqsadi: ushbu usul orqali o'quvchilarga tarqatilgan qog'ozlarda ko'rsatilgan harakatlar ketma-ketligini avval yakka tartibda mustaqil ravishda belgilash, kichik guruhlarda o'z fikrini boshqalarga o'tkaza olish yoki o'z fikrida qolish, boshqalar bilan hamfikir bo'la olish kabi ko'nikmalarni shakllantirish.

Mashg'ulotni o'tkazish tartibi.

1. O'qituvchi o'quvchilarga ushbu mashg'ulot bir necha bosqichda o'tkazilishi haqida tushuncha beradi. Har bir bosqichga mo'ljallangan vazifalarni bajarishga aniq vaqt berilishi, o'quvchilar esa shu vaqtdan unumli foydalanishlari kerakligi haqida ularni ogohlantiradi.

2. Keyin hammaga alohida-alohida tarqatma material beradi va ushbu materialni sinchiklab o'rganishlarini so'raydi;

- o'qituvchi tarqatma material mazmuni va bajariladigan vazifani tushuntiradi va «o'quvchining ismi va familiyasi» va «sinfi» bo'limlarini to'ldirishni aytadi.

- tarqatma materialda berilgan vazifa dastlab yakka tartibda bajarilishini ta'kidlaydi;

- har bir o'quvchi o'zining shaxsiy fikri asosida tarqatma materialdagi "o'quvchijavobi" bo'limiga berilgan savollardan 3xil variantli javobdan bittasini yozadi, javoblar raqamlar yoki harflar bilan ko'rsatilishi mumkin.

3. Berilgan vaqt ichida yakka tartibdagi ishlar tugagach tarqatma materiallar o'zaro almashinadi.(almashtirishni turlicha tashkil qilish mumkin, masalan yonidagi o'quvchi bilan, kichik guruhlarda yoki orqadagi o'quvchi bilan)

4. Tarqatma materiallar almashgach, o'qituvchi to'g'ri javoblarni o'qiy boshlaydi, o'quvchilar bir-birini ishini tekshira boshlaydi va «to'g'ri javob» bo'limiga «1» balldan, agar noto'g'ri bo'lsa «0» ball qo'yib chiqishadi.

5. O'qituvchi baholash mezonini tushuntirib beradi va tarqatma materiallar qaytadan o'z egalariga almashtirilishini so'raydi, o'z xatolarini ko'rib olishlariga imkon beradi.

6. O'qituvchi tarqatma materiallarni yig'ishtirib olib baholaydi va e'lon qiladi.

Izoh: misol tariqasida «Metallar» mavzusidagi blits-so'rov jadvalini keltirish mumkin (har bir o'qituvchi o'z predmeti bo'yicha o'tayotgan yoki avval o'tgan mavzu hamda umumlashtiruvchi darslarda ushbu jadvaldan foydalanib blits-so'rov tuzishi mumkin).

Xulosa qilib aytganda, tajriba-sinov natijalari shuni ko'rsatadiki, agar darslar so'z, tushuntirish orqali olib borilsa, o'zlashtirish 10% ni, ko'rsatish, namoyishlar orqali tashkil etilsa, 50% ni, ta'lim jarayoni o'quvchilarning shaxsiy ishtiroki faolligida kechsa, o'zlashtirish sifati va samaradorligi 90% ni tashkil etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Avlaev O., Juraeva S.N., Mirzaeva S.R. «Ta'lim metodlari» T. «Navro'z». 2017.
2. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish – T.: «Fan va texnika», 2008.

SAVOD O'RGATISH DAVRIDA NOAN'ANAVIY O'YINLARDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI

G.A.Ergasheva, Samarqand VXTXQTMOHM o'qituvchisi

M.Ro'ziqulova, Samarqand tumani 11-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich ta'lim tizimida savodxonlik va nazariy bilimlar bilan amaliyotning bog'liqligi, savodxonlikka erishishning metod va usullari xalq ta'limi tizimini rivojlantirish omillaridan biri ekanligi xususida so'z yuritiladi.

Kalit soʻzlar: savodxonlik, yozma nutq, Unli, undosh tovushlar, grammatik oʻyinlar, imloviy savodxonlik, imlo lugʻat.

Аннотация. В статье рассматривается связь между грамотностью и теоретическими знаниями и практикой в системе начального образования, а также методы и приемы достижения грамотности, являющиеся одним из факторов развития системы государственного образования.

Ключевые слова: грамотность, письменная речь, гласные и согласные, грамматические игры, орфографическая грамотность, орфографический словарь.

Annotation. The article discusses the connection between literacy and theoretical knowledge and practice in the primary education system, the methods and techniques of achieving literacy is one of the factors in the development of the public education system.

Savod oʻrgatish juda muhim masʼuliyatli va ayni vaqtda oʻquvchining esida bir umr saqlanib qoladigan sharaflı davr hisoblanadi. Keyingi sinflarda beriladigan bilimlar oʻquvchi tomonidan muvaffaqiyatli oʻzlashtirilib olinishi ham bevosita yozma va ogʻzaki nutqiy koʻnikmalarning qay darajada rivojlanganligiga bogʻliq. Shuning uchun ham yoshlarni oʻqitish va ularni hayotga tayorlashda savod oʻrgatish mashgʻulotlariga alohida eʼtibor beriladi. Har bir tovush – harfning talaffuz qilinishi va yozilishini mukammal oʻzlashtirib olishlari uchun xilma-xil mashgʻulotlarni dars jarayoniga singdirish oʻquvchida mustaqil fikrlash va ijodiy ishlash koʻnikmasini shakllantirishga bogʻliq. Savod oʻrgatish davrida qoʻllaniladigan grammatik oʻyinlar oʻquvchi imkoniyatlarini toʻla ishga solish, har bir tovush va harfning eng nozik tomonlariga alohida diqqat bilan qarashga undaydi. Bu davrda qoʻllaniladigan grammatik oʻyinlar ham xilma-xil boʻlib, oʻquvchiga bilim berish, uni toliqishdan saqlash, oʻzi bajargan ishdan zavqlanish imkoniyatini yaratadi. 1-sinf bolalariga bilim berish oʻyin asosiga qurilsa samarali natijalarga erishish mumkin. Bu yoshdagi bolalarni toliqtirmaslik, oʻqish va yozuv darslarini qiziqarli tashkil etish, sidirgʻali oʻqish, husnixat malakalarini shakllatirish va mustahkamlash uchun yozuv mashgʻulotlarini toʻgʻri tashkil qilish, oʻyin shaklida uyushtirish zarur. Oʻquvchilar bilan grammatik oʻyinlar uyushtirilgan ekan, ularga barcha oʻquvchilarni toʻgʻri va chiroyli yozuvda xato va kamchiliklarga yoʻl qoʻyadigan oʻquvchilarni koʻproq jalb qilish kerak. Savod oʻrgatish davrida qoʻllaniladigan grammatik oʻyin turini tanlashda sinf oʻquvchilarning hususiyatlari, qiziqish va imkoniyatlarini hisobga olish lozim. Respublikamiz maktablarida mehnat qilayotgan ilgʻor boshlangʻich sinf oʻqituvchilari birinchi sinf oʻquvchilarini savodga oʻrgatish jarayonida foydalanish uchun koʻplab didaktik oʻyinlarni ijod qildilar. Ulardan dars jarayonida foydalanib yaxshi natijalarga erishmoqdalar.¹⁰

Boshlangʻich sinf oʻquvchilari fonetikadan bir qator bilimlarni egallaydilar. Unli, undosh tovushlarni talaffuz qilish va taqqoslash asosida farqlaydilar. Undosh tovushlarning jarangli va jarangsiz talaffuz etilishi, jufti bor va jufti yoʻq jarangli va jarangsiz undosh tovushlar haqida amaliy bilim oladilar. Bu borada boshlangʻich sinflarda qoʻllaniladigan tekshirish metodi tovushlarning jarangli yoki jarangsiz ekanligini anglab olish imkonini beradi. Bu oʻz navbatida toʻgʻri yozishda qoʻl keladi. Shuningdek bu sinflarda boʻgʻin va uning turlari, urgʻuli va urgʻusiz boʻgʻinlar, tovushlarning bir-biriga taʼsiri haqida amaliy bilim oladi. Bularning barchasini oʻzlashtirib olish bir qator murakkabliklar tugʻdiradi. Shu tufayli boshlangʻich sinflarda fonetikaga oid didaktik oʻyinlardan foydalanish qoʻl keladi.

«Soʻz tuzish» oʻyini.

Oʻyin savod oʻrgatish davrida oʻtkaziladi. Bu oʻyinlarni bajarish oʻquvchilarga tovushning soʻz hosil qilishidagi ahamiyatini toʻlaroq tushunib olish imkonini beradi. Oʻquvchilar ushbu oʻyinda ishtirok etar ekan, soʻzlarning turli-tuman usullar bilan hosil boʻlishi katta qiziqish uygʻotadi. Oʻzlari hosil qilgan yangi soʻzlardan bevosita zavq olishga

¹⁰ Bu haqda qarang :Safarova T. va b. Savod oʻrgatish darslari, T.» Maʼnaviyatʼʼ 2003y.

muvaffaq bo'ladi. So'z tuzish o'yini savod o'rgatishning tarkib – tahrir (analitik – sintetik) tovush metodi asosida bajariladi. Ushbu metodning ikkinchi qismi tuzish, qurish, birlashtirish singari ma'nolarni bildiradi. So'z tuzish o'yini ham aynan so'zga hilma-hil tovushlarni, bo'g'inlarni qo'shish orqali hosil bo'ladi. Bu o'yinni bajarishda so'zga turli hil usullar bilan tovush qo'shib yangi so'z hosil qiladi.

«So'zning boshiga bir tovush qo'shib yangi so'z hosil qilish» o'yini .

Bu o'yinning talabiga asosan o'quvchi ma'lum bir olingan so'zning boshidan bir tovush qo'shib yangi so'z hosil qiladi. Ba'zi undosh bilan boshlangan so'zdan avval unli tovushni qo'shish yoki unli bilan boshlangan so'zdan oldin undosh tovush qo'shish orqali yangi so'z hosil qilinadi.

<i>Son - o +son</i>	<i>o'lka- yo'lka</i>
<i>ola - lola</i>	<i>ota -bota - nota</i>
<i>ayiq- qayiq</i>	<i>or- bor - tor</i>
<i>o'roq - so'roq</i>	<i>osh - qosh- mosh .</i>

Ushbu o'yinda ayrim so'zlarga tovush qo'shish orqali bitta so'z hosil qilish mumkin bo'lsa (son - oson), ba'zi so'zlardan bir qator so'zlar tuzish mumkin. O'yinni butun sinf bilan ham, o'quvchilar guruhlarida tuzib musobaqa tarzida ham o'tqazish mumkin.

«Bo'g'inlarning o'rnini almashtirib yangi so'z tuzish» o'yini.

Ushbu o'yin o'quvchilarning qiziqishlarini oshiradi. Bolalar o'yinni juda berilib bajarishadi. O'quvchilar bo'g'inlarini almashtirib yangi so'z hosil qilish o'yini orqali so'zning leksik – semantik ma'nosi ustida kuzatish olib boradi. O'yin ko'proq ikki va undan ortiq bo'g'inli so'zlardagi bo'g'inlarning o'rnini almashtirish orqali olib boriladi. Bunday so'zlar ko'proq qo'shma otlar mavzusi bilan bog'liq bo'ladi. Ba'zan qo'shma ot tarkibidagi har bir bo'g'in bir so'zga ma'no jihatidan teng bo'lib, ularning o'rnini almashtirib qo'llash o'zbek tilidagi yangi qo'shma otlarni hosil qiladi. Bu o'yindan boshlang'ich sinflarning savod o'rgatish davridan boshlab, o'rta maktablarning yuqori sinflarida ham foydalanish mumkin. O'yinni boshlashdan oldin o'qituvchi quyidagi namunani xattaxtaga yozib tushuntiradi.

Gulnor - Norgul, Urchuq - Chuqur.

O'quvchilar bilim darajasiga qarab quyidagi so'zlarni topishi mumkin.

<i>Alisher –Sherali ,</i>	<i>Gulchehra - Chehragul .</i>
<i>Xoldona –Donaxol</i>	<i>Mehrnoz - Nozmehr .</i>
<i>To'raboy –Boyto'ra</i>	<i>Guldasta – Dastagul .</i>
<i>Oyshahar – Shaharoy kabi.</i>	<i>Toshto'xta - to'xtatosh.</i>

Xulosa qilib aytganda, savod o'rgatish darslarida o'quvchilarning nutqini o'stirish usullardan, qiziqarli o'yinlardan foydalanganimizda o'quvchilarning, avvalo, darsga bo'lgan qiziqishlari ijobiy tomonga o'zgaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abdullayeva Q. Savod o'rgatish metodikasi. Toshkent. O'qituvchi. 2015.
2. G'afforova T., Nurullaeva Sh., Haydarova O. Boshlang'ich sinflar uchun ona tili va o'qishdan didaktik materiallar. –Toshkent: Ilm ziyo, 2014.
3. Abdullayeva Q. Savod o'rgatish metodikasi. Toshkent. O'qituvchi. 2013.
4. Gapparova T., Shodmonov E. , Eshturdiyeva G. «Alifbe»; «Savod»; «Ona tili». – T: O'qituvchi, 2010.

UYGA VAZIFALAR ASOSIDA O'QUVCHILARNI MATEMATIKA FANIGA QIZIQTIRISHNING METODIK JIHATLARI.

J.Xudoyqulov, Samarqand VXTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada matematika darslarining samaradorligini oshirishda uyga vazifalarning o'rnini. Uyga vazifalar orqali o'quvchilarning matematika faniga qiziqishlarini oshirishning shakl, metod va vositalari asoslab berilgan.

Kalit soʻzlar: ta'lim, tarbiya, maqsad, natija, uyga vazifa, topshiriq, mustaqil ta'lim, faoliyat.

Аннотация. Роль домашних заданий в повышении эффективности уроков математики в данной статье. Домашняя работа основана на формах, методах и инструментах, используемых для повышения интереса учащихся к математике.

Ключевые слова: образование, воспитание, цель, результат, домашнее задание, домашнее задание, самостоятельная работа, деятельность.

Abstract. The role of homework in improving the effectiveness of mathematics lessons in this article. Homework is based on the forms, methods, and tools used to increase students' interest in mathematics.

Key words: education, upbringing, goal, result, homework, homework, independent study, activity.

O'qituvchining eng asosiy vazifalardan biri, o'quvchilarining darslik va kitob bilan ishlashga o'rgatishdir. Bu talab o'qitishning turli bosqichlarida, o'quvchilarning yoshlariga qarab, turlicha bajarilishi mumkin. Ammo o'quvchilarni kitobdan foydalanishga mumkin qadar ertaroq o'rgatish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Boshlang'ich sinf matematika darslarida kitob bilan ishlashni quyidagi shakllarda olib borish tavsiya qilinadi:

a) O'quvchilar o'qish texnikasini o'rgangandan keyin, o'qituvchi ularni matematika darslarida masalalarning matini o'quvchilarning kitobdan o'qishga o'rgata boshlaydi. Masalaning matnini o'quvchilarning o'zlariga o'qitishning birinchi sinfdan boshlash kerak. Bu ish quydagicha bajariladi: o'qituvchi butun sinf bilan dars olib borganda, bir o'quvchini chiqarib, unga masalaning matnini o'qishni va chiqqandan keyin yana takrorlashni taklif qiladi.[2.108] Bu vaqtda o'qituvchi o'quvchilarning qiynalishlarini payqab oladi, ularni hisobga oladi, va zarur yordamni beradi.

b) O'quvchilarning darsda mustaqil ish bajargan vaqtlarida ham ayniqsa dastlabki paytlarida, topshirilgan ishni bitta-ikkita o'quvchidan ovoz chiqarib o'qitish va keyin o'quvchilardan qisqacha so'rash ishini tatbiq qilish mumkin. Bunday so'roqlash topshiriqning o'zlashtirish sifatini ko'rsatadi.

v) O'quvchilarning shu darsda o'rganilgan qoidalarini darslikdan o'qishi, masalan, ko'paytiruvchilarga nol bo'lgan songa ko'paytirishini bir qator masala va misollar ustida o'rganilgandan keyin o'qituvchi o'quvchilarga shu qoidani darslikdan o'qib chiqishini taklif qiladi. O'qilgan qoida shu ondayoq og'zaki qaytariladi.

g) O'quvchilarning darsda chiqarilgan qoidalarni yana ham yaxshiroq o'zlashtirish uchun sinfdagi va uydagi mustaqil ishlari vaqtida masalalar to'plamidan va darslikdan o'qib chiqish bilangina qolmasdan, balki uni daftarlariga yozib olishni ham tavsiya qilish foydali bo'ladi.

Matematikadan uyga berilgan vazifalar orqali o'quvchilarning qiziqishlarini oshirishga metodik jihatdan yondoshsak uyga vazifalarini to'g'ri tashkil etish muhim ahamiyatga ega.[1.69]

To'g'ri tashkil qilingan uy vazifalari mustaqil ishga o'rgatadi, mas'uliyat sezish tuyg'usini tarbiyalayda, bilim va malakalarini o'zlashtirishga yordam beradi. Uyga beriladigan vazifa mavzusini ishlab chiqishning ajralmas bir qismi bo'lib, o'qituvchi tomonidan katta e'tibor bilan ishlab chiqishni talab etadi.

Uy vazifalarini yo malakalarni mustahkamlash uchun berilgan mashqlar tariqasida yoki darsda o'tilgan nazariy materialni o'zlashtirish maqsadida beriladi

Matematikadan uyga beriladigan vazifalar misollar va matnli masalalardan iborat bo'lishi kerak. Misollar o'qituvchining ko'p tushintirishini talab qilmaydi, bundan tashqari, ularni sinfda tekshirib chiqish ham oson bo'ladi. Lekin, uy vazifalarini faqat misollar bilangina

chegaralash mumkin emas.[2.98] Misollar asosan malakalarini mustahkamlash uchun, hisoblash texnikasini o'zlashtirish uchun beriladi. Tafakkurni taraqqiy etish uchun esa masalalar kerak, shuning uchun uyda yechishga masalalar ham berish kerak. Bunday masalalarning yechilishi asta sekin qiyinlashib boradigan bo'lishi lozim.

Avvalo sinfda yechilganlarga o'xshash masalalar beriladi, bu masalalarni o'quvchilar o'zlari mustaqil ravishda tushinib yechishlari kerak. Avval oson misollar beriladi, keyin esa yechilishi bir qancha kuch, ziyraklik talab qiladigan, og'irroq masalalar ham bajariladi. Nazariy masalalar darslikdan beriladi. Bundan tashqari, uy vazifalari sifatida o'lchash ishlari (o'lchovlarni o'rganishda), masalan, uyni, hovlining, derazaning, eshikning, bog'ning o'lchovlarini aniqlash, uy polining yuzini, uyni hajmini va shunga o'xshash ishlarni uy vazifasida berish maqsadiga muvofiqdir [1.23].

Uy vazifalarini bergan vaqtda sinfdagi o'quvchilarning bajara olishlari har-xil bo'lishni esda tutish kerak. Butun sinf uchun umumiy bo'lgan vazifalar qatorida kuchli o'quvchilar bajaradigan (hamma o'quvchilar uchun majburiy bo'lmagan) qo'shimcha vazifalar ko'rsatilishi lozim.

Qo'shimcha vazifalarning bajarilishini nazorat qilishning ahamiyati katta. Bundagi hisobga olish o'zlashtirishni yuksaltirishni chorasi bo'lish jihatdangina ahamiyatli bo'lish bilan qolmay, balki tarbiyaviy ahamiyati ham bor, bu o'quvchilarni majburiy minimumdan ortiq ishlashga majbur etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jumayev M.E, Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasidan praktikum. – Toshkent: O'qituvchi, 2004.

2. Jumayev M.E, Tadjiyeva Z.G'. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. (OO'Yu uchun darslik). – Toshkent: Fan va texnologiya, 2005.

BOSHLANG'ICH SNF MATEMATIKA DARSLARINI LOYIHALASHDA DIDAKTIK O'YINLARNING AHAMIYATI

D.Karshiyeva, Samarqand VXTXQTMOHM o'qituvchisi

S.Majidova, Samarqand shahar 67-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida didaktik o'yinlarning ahamiyati, Kvest texnologiyasini qo'llashga doir misollar keltirilgan.

Kalit so'zlar: didaktik o'yin, interfaol, usul, kvest texnologiya, chiziqli kvest, hujum kvest, halqa kvest.

Аннотация. В этой статье говорится важности дидактических игр на уроках математики начальных классов, приводятся примеры применения технологии квеста.

Ключевые слова: дидактическая игра, интерактивные методы, технология квеста, линейный квест, итурмовый квест, кольцевой квест.

Annotation. This article presents examples of the importance of didactic games in the lessons of elementary mathematics, the use of Quest technology.

Key words: didactic game, interactive method, quest technology, linear quest, attack quest, ring quest.

Faqat shu o'yin maqsadga muvofiq, unda bola faol harakat qiladi, mustaqil ravishda o'ylaydi, quradi, birlashtiradi, qiyinchilikni yengib chiqadi.

A.S. Makarenko

Vazirlar mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi Davlat ta'lim standartlarini amalga oshirish o'yin texnologiyalarini o'z ichiga olgan faol ta'lim shakllaridan foydalanish orqali

uslubiy salohiyatni kengaytirishni talab qiladi. Taniqli o'qituvchi V.A. Krutetskiy – «o'quvchilarning e'tiborini jalb qilishning eng yaxshi usuli- o'yin texnologiyasidir». Pedagogikada o'yin texnologiyalari pedagogik jarayonni tashkil etishning keng usullari va metodlari ta'lim faoliyatini faollashtirish vositasi sifatida faoliyat yuritadigan pedagogik o'yinlar shaklida tushuniladi, ayni paytda mavzuni o'rganish uchun motivatsiyani mustahkamlash, ijobiy hissiy munosabat kelib chiqadi, o'quv materialini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklarni bartaraf etishga yordam beradi. Metodik adabiyotlarni tahlil qilish, matematikani o'rganish jarayonida o'z pedagogik tajribasi natijasida o'yin texnologiyalaridan foydalanishning ikkita asosiy modelini ajratish tavsiya etiladi: dars va darsdan tashqari faoliyat. Ta'lim jarayonida interaktiv o'yin shakllaridan biri Kvest texnologiyasi hisoblanadi. "Kvest" - ingliz tilida "maqsadli qidiruv" degan ma'noni anglatadi. "Kvest" atamasi ta'lim texnologiyasi sifatida San-Diego universiteti professori Berni Dodge tomonidan qidiruv tizimining ma'nosida ishlatilgan bo'lib, u asosiy vazifani kalit olish yoki keyingi bosqichga o'tish uchun topshiriqni bajarish kerak bo'lgan oraliq ko'priklardan o'tish yo'li bilan hal qilish uchun mo'ljallangan. Ehtimol, "bosqichlarda" barcha mashhur o'yinlar bilan o'xshashlik bor. Shuning uchun, kvestlarning asosiy turlarini tanlash maqsadga muvofiqdir:

- o'tkazish joyiga qarab: veb-kvestlar, dars jarayonidagi kvestlar, darsdan tashqari faoliyatda kvestlar;

- tashkil etish shakliga qarab: chiziqli, hujum, halqa.

Chiziqli kvestlar muammolarni birma - bir hal qilish jarayonini o'z ichiga oladi-ketma-ket, shuning uchun bir bosqich keyingi bosqichga o'tish imkoniyatini ochadi.

Hujum kvestlar sizga tanlov qilish imkonini beruvchi muayyan maslahatlar ro'yxatini o'z ichiga oladi.

Halqa kvestlari turli yo'nalish nuqtalaridan jamoalar yoki individual ishtirokchilarning ishtirokini va yakuniy muammoni hal qilishda yakunlashni o'z ichiga oladi. Va ishtirokchilar dastlabki nuqtaga qaytishadi.

Boshlang'ich sinf matematika darslarida kvest texnologiyasini qo'llash orqali o'quvchilarda mavzuni bosqichma-bosqich tushunish darajasini aniqlash imkonini beradi va albatta ijodiy muhitni yaratish orqali o'quvchilarni erkin harakat qildirish, mustaqil fikrlarini bayon eta olish qobiliyatlarini shakllantirishga erishiladi.

O'qituvchi kvest texnologiyasi sharti va bosqichlarini oldindan puxta tayyorlashi talab etiladi. Bunda o'qituvchi o'yinga mos ravishda joyni, muddati va tashkil etish shakllaridan to'g'ri tanlashi talab etiladi. Msalan: 1 soatlik matematika darsi, sinf xonasida, chiziqli kvest turiga mos dars loyihasini ishlab chiqadi.

- 1-bosqich. Kvest o'yin mazmuni va dars maqsadi bilan o'quvchilarni tanishtirish;

- 2-bosqich. Guruhlarga bo'lish, har bir bosqich shartlari bilan guruhlarini ballaryoki jarimalar hisob-kitobini tushuntirish;

- 3-boshqich. O'yinning 1-bosqichi savollarini taqdim etish va vaqtni belgilash;

- 4-bosqich. O'quvchilar vaqtlari to'plagan ballar va jarimalarni hisoblar bo'rish.

- 5-bosqich. Xulosa va o'yin yakunini e'lon qilish;

Kvest o'yin ssenariysi. «Besh ballni yig».

O'yin besh bosqichdan iborat bo'lib, har bir bosqichqa 1 ball taqdim etiladi. Masala yechimini topishda xatoliklar yo'l qo'lsa jarima beriladi.

- 1-bosqich. O'qituvchi guruhlariga convert taqdim etadi. Konvest ishidagi kartochnalarda berilgan misollar ichidan javobi 0 ga teng bo'lgan misollar sonini aytishi talab etiladi. Doskada har xil javobga yaqin sonlar ilib qo'yadi. O'quvchilar noto'g' sonni olishganda guruhlariga jarima beriladi. Birinchi urinishdayoq to'g'ri topishga jarimasiz bir ballni qo'lga kiritishadi va ikkinchi bosqichga yo'l oladilar.

- 2-boshqichda o'quvchilarga yechilish tartibi aralashtirib yozilgan tenglama taqdim etiladi. O'quvchilar tenglama yechish bosqichini to'g'ri joylashtirish kerak bo'ladi. Har bir noto'g'ri javoblar uchun jarima va ballar hisoblanib boriladi.

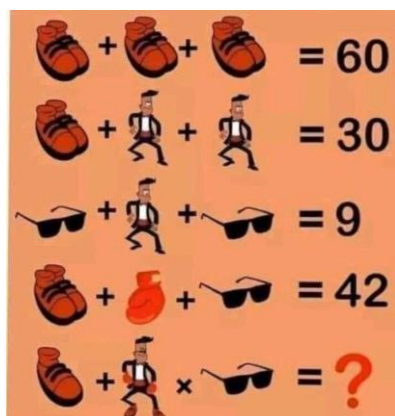
- 3-bosqichda perimetri 12 m bo'lgan geometrik figuralar sonini toping. Guruhlarga har

xil o'lchamdagi geometrik figuralar joylashgan konvert taqdim etiladi. O'quvchilar chizg'ich yordamida figuralarni o'lchab, perimetrlarini hisoblaydilar.

4-bosqichda berilgan shaklda nechta uchburchak mavjud. Ballar va jarima 1-bosqich tartibida hisoblab boriladi.

5-bosqich. Mantiqiy masalar. Hisoblang.

Ballar va jarimalar 1- bosqich shartiga binoan hison kitob qilinadi.

Dars yakunlash ballar va jarimalar hisoblarninb, guruhlar rag'batlantiriladi.

Xulosa qilib aytganda yuqorida ko'rib turganingizdek, kvest texnologiyasi nafaqat idrokni, masalan, o'quv materialini yaxshilash yoki bolaning matematik savodxonligini shakllanishiga hissa qo'shish, balki bolalarning aqliy va axloqiy rivojlanishini ham rag'batlantirishiga hizmat qiladi.

Bundan tashqari, uning asosida bunday usul ikki xil ma'noga ega:

-to'g'ri mantiqiy fikrlashni izlash va muammoni hal qilish uchun nostandart usullardan foydalanish.

-o'quvchini erkin va mustaqil harakat qilishiga sharoit yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi «Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta'lim standartlari» 187-sonli qarori

2. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка // Вопросы психологии, 1966. № 6.

3. Егорченко И.В., Цацкина Е.П. Разрешение противоречий школьного учебного процесса посредством использования явлений реальности в обучении математике. Гуманитаризация математического образования в школе и вузе: Меж вуз. сб. науч. тр. Саранск, 2002. С. 100-105.

4. В.А.Крутецкий Психология. М.,Просвещение . 1980г. - 352с.

5.Эльконин Д.Б. Психология игры. М., 1999.- 360с.

6. Литвинова И.Н. «Математический квест как современная форма игровой технологии» текст научной статьи, журнал «Науки об образовании» Санк-Петербург 2017.

БОШЛАНҒИЧ СИНФЛАРДА ОТ СЎЗ ТУРКУМИНИ ЎРГАНИШ

М.Орипова, Гулистон шаҳар 1-мактаб бошланғич синф ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада от сўз туркуми, сифат сўз туркуми ҳақида маълумот берилган ва уни ўрганиш ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: грамматик тушунча, эгалик қўшимчаси, грамматик белги, хусусият, лексик маъно, лингвистик хусусият, предмет, морфологик таҳлил.

Аннотация. В данной статье дана информация о частях речи существительном и прилагательном и об их изучении.

Ключевые слова: грамматические понятия, притяжательные окончания, грамматические знаки, свойства, лексическое значение, лингвистические свойства, предмет, морфологический разбор.

Annotation. The given article provides the information about parts of speech, the adjective in particular, and their study.

Key words: grammatical concepts, possessive suffixes, grammatical signs, properties, lexical meaning, linguistic properties, subject, morphological analysis.

«От» мавзусини ўрганиш тизими мақсадга йўналтирилган жараён бўлиб, бунда шу сўз туркумининг умумлаштирилган маъноси ва грамматик белгилари аниқ изчилликда, бир-бири билан илмий асосланган боғлиқликда ўрганилади, шунингдек, отдан нутқда тўғри фойдаланиш ва тўғри ёзиш малакасини шакллантириш мақсадида бажариладиган машқлар аста мураккаблаштира борилади. Тил ҳодисаси сифатида отнинг хусусиятлари, уни ўрганиш вазифалари, ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, ҳар бир синф учун материал ҳажми, уларни ўрганиш изчиллиги белгиланган. Бошланғич синфларда отни ўрганиш вазифалари қуйидагилар: 1) «от» ҳақидаги грамматик тушунчани шакллантириш; 2) ким? сўроғига жавоб бўлган (шахс билдирган) отлардан нима? сўроғига жавоб бўлган (нарсаси, ҳайвон, жонивор ва бошқаларни билдирган) отларни фарқлаш кўникмасини ҳосил қилиш; 3) кишиларнинг фамилияси, исми, отасининг исми, ҳайвонларга қўйилган номлар ва географик номларни бош ҳарф билан ёзиш кўникмасини шакллантириш; 4) отларда сон (отнинг бирлик ва кўпликда қўлланиши) билан таништириш; 5) отларни эгалик қўшимчалари билан тўғри қўллаш кўникмасини шакллантириш; 6) отларнинг келишиклари билан турланиши ва келишкисиз қўшимчаларининг ёзилиши ҳақида малака ҳосил қилиш; 7) ўқувчилар луғатини янги отлар билан бойитиш ва улардан нутқда аниқ, ўринли фойдаланиш малакасини ўстириш; 8) сўзларни таҳлил қилиш, таққослаш, умумлаштиришни билиш. Бу вазифаларнинг ҳар бири алоҳида эмас, балки бир-бири билан ўзаро боғлиқ ҳолда ҳал этилади. Сўз туркуми сифатида от муайян лексик маънолари ва грамматик белгилари билан ажралиб туради. Барча отларнинг умумий лексик маъноси шахс ва нарсани ифодалаш ҳисобланади. От жонли мавжудотлар (киши, қуш, ҳайвон, асалари), ер ва осмонга оид нарсалар (қуёш, юлдуз, дарё, тоғ), ўсимликлар (пахта, беда, гул), воқеалар (йиғин, мажлис), табиат ҳодисалари (шамол, бўрон, ёмғир, момақалдирик), белгисиз хусусият (ахиллик, кучлилик, самимият), ҳаракат-ҳолат (уйқу, севинч, кураш), ўрин ва вақт (ёз, баҳор, жой) номларини билдиради. Отларнинг грамматик белгилари: отлар бирлик ва кўпликда қўлланади, эгалик қўшимчалари билан ўзгаради, келишиклари билан турланади, гапда кўпроқ эга, тўлдирувчи, аниқловчи, шунингдек, ҳол ва кесим вазифасида келади. От нутқда сифат, сон, олмош, феъл билан бирика олади. Отнинг маънолари ва грамматик белгилари хийла мураккаб, шунинг учун ҳам от ҳақидаги

билим ўқувчиларда амалий вазифаларни бажариш жараёнида аста шакллантира борилади.

Сифатни ўрганиш тизими материални лексик ва грамматик томондан изчиллик билан бойитиб, мураккаблаштириб боришни кўзда тутди. Ўқувчилар 1 ва 2 синфда сифатнинг лексик маъносини кузатадилар, сифатга қандай?, қанақа? сўроғини беришга ўрганадилар; 3 синфда сифат сўз туркуми сифатида ўрганилади; 2-синфда илгари ўрганилганлар такрорланиб, грамматик материалга боғлиқ ҳолда қип-қизил, ям-яшил каби орттирма даражадаги сифатларнинг ёзилиши ўргатилади. Она тили ва ўқиш дарсларида ўқувчилар нутқи янги-янги сифатлар билан бойитилади, уларга олдиндан маълум бўлган сифатларнинг маъносига аниқлик киритилади. Сифатни ўрганиш методикаси унинг лингвистик хусусиятларига асосланади. Сифат предметнинг белгисини билдиради. Сифатнинг лексик маъноси уни от билан боғлиқ ҳолда ўрганишни талаб қилади. Сифатни тушуниш учун 1-синфданок ўқувчилар эътибори сифатнинг отга боғланишини аниқлашга қаратилади. Ўқувчилар предметнинг белгисини айтадилар, уларда сўроқ ёрдамида гапда сўзларнинг боғланишини аниқлаш кўникмаси ўстирилади, яъни улар гапдаги сифат ва отдан тузилган сўз бирикмасини ажратадилар. Кейинги синфларда бу боғлиқлик аниқлаштирилади. Шундай қилиб, сифатнинг семантик-грамматик хусусиятлари сифат устида ишлашни лексик ва грамматик (морфологик ва синтактик) равишда олиб боришни талаб этади. Бошланғич синфларда «Сифат» мавзуси куйидаги изчилликда ўрганилади:

1) сифат билан дастлабки таништириш (1, 2-синф); 2) сифат ҳақида тушунча бериш (3-синф); 3) шу грамматик мавзу билан боғлиқ ҳолда айрим сифатларнинг ёзилишини ўзлаштириш (2-синф). Сифат билан (атамасиз) дастлабки таништириш сифатнинг лексик маъноси ва сўроқлари устида кузатиш ўтказишдан бошланади. Предметнинг белгилари хилма-хил бўлиб, уни ранги, мазаси, шакли, хил-хусусиятлари томонидан тавсифлайди. Шундай экан, сифат тушунчасини шакллантириш учун унинг маъноларини аниқлаш талаб этилади. Ўқитувчи предметни ёки унинг расмини кўрсатади, ўқувчилар унинг белгиларини айтадилар ва ёзадилар. Масалан, (қандай?) олма - қизил, ширин, юмалоқ олма; (қандай?) ип - узун, кўк ип. Албатта, суҳбат асосида ўқувчилар олма, ип сўзлари нима? сўроғига жавоб бўлиб, предмет номини билдириши, қизил, ширин, юмалоқ каби сўзлар қандай? сўроғига жавоб бўлиб, предметнинг белгиси (ранги, мазаси, шакли)ни билдиришини аниқлайдилар. Бу дарсларда кўргазма воситалардан кенг фойдаланилади. Ўқувчилар қандай?, қанақа? сўроқларига жавоб бўлган (предмет белгисини билдирган) сўзларни ўзлаштиришлари учун машқнинг куйидаги турлари самарали ҳисобланади: 1) сўроқ ёрдамида предметнинг белгисини билдирган сўзларни танлаш; 2) аралаш берилган сўзлардан гап тузиш; 3) матндан ким? ёки нима? сўроғига жавоб бўлган сўзни ва унга боғланган қандай? ва қанақа? сўроғига жавоб бўлган сўзни танлаб (сўз бирикмасини топиб) айтиш ва ёзиш; 4) таянч сўзлар ва расм асосида гап ёки кичик ҳикоя тузиш. Кейинчалик «сифат» тушунчасини шакллантириш ҳамда ўқувчилар нутқини янги сифатлар билан бойитиб бориш, фикрни аниқ ифодалаш учун мазмунга мос сифатлардан нутқда ўринли фойдаланиш кўникмасини ўстириш ҳал қилинади.

Адабиётлар:

1. А.Ғуломов. Она тили ўқитиш принциплари ва методлари. Т.: Ўқитувчи, 1992.
2. Махмудов М. Мактабда муаммоли таълимни ташукил қилиш. Тошкент: Ўқитувчи, 1998.
3. Гаффарова Т. Интерфаол методлар-таълим самарадорлиги. «Бошланғич таълим» журнали. № 6. 2008.
4. Хафизова И. Кўргазмалилик – дарс самарадорлиги. «Бошланғич таълим» журнали. 2006. № 11.
5. Қосимова К. ва бошқалар. Она тили ўқитиш методикаси.-Т.: Ношир, 2009.

**ТАЪЛИМ ТИЗИМИГА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ВА
РИВОЖЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ**

А.А.Джайлаов, А.Авлоний номидаги ХТТРМХҚТМОИ доценти, т.ф.н.

Резюме. Мақолада Ўзбекистон Республикаси таълим тизимида масофавий таълимни жорий этиш ва уни ривожлантириш масалалари: жорий этишдаги муаммолар ва ташиқ қилишда рақамли технологиялардан фойдаланиш усуллари тадқиқ қилинган.

Калит сўзлар: масофавий таълим тизими, масофавий таълимни ташиқ этиш усуллари, рақамли технологиялар, таълим сифати ва самарадорлиги.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы внедрения и развития дистанционного обучения в системе образования Республики Узбекистан: проблемы внедрения и методы использования цифровых технологий в организации обучения.

Ключевые слова: система дистанционного обучения, методы организации дистанционного обучения, цифровые технологии, качество и эффективность образования.

Annotation. The article deals with the issues of introduction and development of distance learning in education system of the Republic of Uzbekistan: problems of introduction and methods of using digital technologies in the organization of training.

Key words: distance learning system, methods of organizing distance learning, digital technologies, quality and effectiveness of education.

Маълумки, ҳозирги кунда таълим тизимида ўқитиш билан боғлиқ жуда кўплаб муаммолар мавжуд. Бу муаммолар ўқув жараёнининг ажралмас қисми ҳисобланиб, ўқитиш шакли ва йўналишини тўғри шакллантириш ва танлаш ҳамда жорий этишда намаён бўлмоқда [1,2].

Хусусан, таълимнинг асосий муаммоларидан бири уни тўғри ва ўз вақтида модернизация қилишдир, яъни ўқув материалларини тезкорлик билан янгилаш ва билим олувчи (ўқувчи, талаба, тингловчи) ларга онсон ҳамда қўлай тақдим этиш йўллари жорий қилишдир.

Қайд этилган муаммоларни ҳал этишда қуйидаги:

– рақамли иқтисодиёт учун юқори малакали муҳандис-техник кадрлар тайёрлаш тизимини ташкил этиш;

– замонавий ахборот-коммуникация технологиялари (АКТ) ва таълим технологияларининг мустақам интеграциясини таъминлаш, бу борада педагог кадрларнинг касбий маҳоратини узлуксиз ривожлантириб бориш учун қўшимча шароитлар яратиш;

– таълим жараёнини рақамли технологиялар асосида индивидуаллаштириш, масофавий таълим хизматларини ривожлантириш, вебинар, онлайн, «blended learning», «flipped classroom» технологияларини амалиётга кенг жорий этиш;

– таълим жараёнида электрон ресурслар салмоғини босқичма-босқич ошириб бориш, электрон ўқув адабиётлар яратиш, уларни мобил қурилмаларга юклаб

олиш мақсадида кутбхоналарда QR-код ёрдамида электрон ресурслар ҳақидаги ахборотларни жойлаштириш тизимини яратиш;

– замонавий АКТ асосида масофавий таълим дастурларини ташкил этиш каби вазифаларни амалга ошириш талаб этилмоқда.

Бу мураккаб масалаларни ҳал қилишнинг йўлларида бири сифатида масофавий таълим тизимидан фойдаланиш, Ўзбекистонда масофавий таълим тизимининг ривожланиш тенденциялари [3] манбада атрофлича ўрганилган.

Қатор илмий манбаларни тадқиқ қилиш ва таҳлил қилиш натижасида масофавий ўқитиш таълимнинг хусусиятлари ва муаммоларини ҳисобга олган ҳолда, долзарблик ва янгиликни йўқотмаган ҳолда узлуксиз самарали таълим олиш ва ахборот алмашиш имконини яратиб беришини таъкидлаш мумкин. Масофавий таълим фаол ривожланаётган таълим шакли бўлиб, у ҳар қандай таълим муассасасининг ривожланишини белгилайди.

Шу билан бирга, ушбу тизимнинг муҳим афзаллиги шундаки, исталган масофадан ҳар қандай ҳажмдаги ахборотни (график, матнли, визуал, аудио) узатиш; Интернет орқали турли ахборот манбаларига кириш ва фойдаланиш; онлайн режимида видео ва аудио конференцияларни ташкил этиш, иштрокчиларнинг дунёнинг ихтиёрий жойидан туриб ўзаро мулоқот қилиш каби имкониятининг мавжудлигидадир.

Ўзбекистон Республикаси таълим тизимида масофавий ўқитиш тамойиллари, моделлари ва муаммоларини таҳлил қилиш натижасида ўқув жараёнини ташкил этишнинг қуйидаги усулларини энг илғор ва истиқболли эканлигини таъкидлаш мумкин: **1. Интерактив телевидение асосида ташкил этиш; 2. Кенг қамровдаги телекоммуникация тармоқларидан фойдаланган ҳолда ўқитиш; 3. Интернет тармоғида электрон дарсликлардан фойдаланган ҳолда ташкил этиш.**

Ҳозирги кунда интерактив телевидение – телевидениенинг мутлақо янги авлоди бўлиб, IP протоколи бўйича узатиладиган рақамли, тижорат ёндошувига мослаштирилган телевизион технологиядир. Бу технологиядан фойдаланиб ўқитишнинг афзаллигини ўқитувчидан етарли масофада жойлашган аудитория билан бевосита кўргазмали мулоқот қилиш имкониятининг мавжудлиги.

Билим беришнинг ушбу усулидан фойдаланиш яхши самара беради ва ривожланишни тезлаштиради, аммо ўқитишни ташкил этишда юқори сифатли канал, махсус қимматбаҳо қурилмаларни талаб қилганлиги сабабли масофавий ўқитишнинг бошқа усулларига нисбатан молиявий жиҳатдан бирмунча кўпроқ маблағ талаб этади.

Масофавий таълимни ташкил қилишнинг навбатдаги усули энг кенг тарқалган телекоммуникация технологияларидан: электрон почта, телеконференцалоқа, ижтимоий тармоқ ҳамда ҳудудий тармоқларнинг ахборот ресурсларидан фойдаланиш орқали амалга оширилади. Ушбу оммабоп технологиялар асосида таълим жараёни ташкил қилинса, молиявий жиҳатдан арзон бўлади, таълим сифати ва самарадорлиги ошади.

Учинчи усулда электрон дарсликлар ва асосий тақдимотлар билан ифодаланган CD-ROMлардан назарий база сифатида фойдаланиш назарда тутилади. Материални тақдим этишнинг дидактик имкониятлари назарий билимлар учун асос сифатида ҳам, бўшлиқларни тўлдириш шакли сифатида ҳам жуда муҳимдир. Бу эса масофавий таълимни оптималлаштириш имконини беради.

Маълумки, Ўзбекистон Республикасида коронавирус инфекциясининг тарқалишини олдини олиш ва таълим муассасаларида санитария-эпидемиологик осойишталикни таъминлаш мақсадида 2020 йилнинг 16 март кунидан эътиборан кўшимча таътил эълон қилинди. Таътил даврида вақтни унумли ва мақсадли фойдаланган ҳолда таълим олиш бўйича тавсиялар ва ресурслар тақдим этилмоқда.

Яратилган таълим ресурслари олий таълим тизимида: tube.edu.uz, audiobook.edu.uz, t.me/eduuzonline, dist.edu.uz, халқ таълими тизимида: [Edu Market](http://EduMarket.uz), Kitob.uz, [Eduportal](http://Eduportal.uz), [Online Maktab](http://OnlineMaktab.uz), maktab.uzedu.uz, Utube.uz сайтларида таълим ресурслари ва видеодарслар шакллантирилган ва жойлаштирилган.

Видеодарслар Ўзбекистон миллий телерадиокомпанияси билан ҳамкорликда тасвирга олинмоқда ва «Ёшлар», «Оилавий», «Маданият ва маърифат» ва «Дунё бўйлаб» телеканаллари ва Халқ таълими вазирлиги интернет ресурслари орқали эфирга узатилмоқда. Шу билан бирга, видеодарслар Халқ таълими вазирлиги сайти (www.uzedu.uz) ва ижтимоий тармоқлари орқали (t.me/uzedu ва fb.com/uzedu) ҳамда kundalik.com онлайн таълим порталида эълон қилиб борилмоқда.

Тошкент шаҳри мактабларида kundalik.com платформаси орқали ўқитувчилар ўқувчиларнинг видеодарслар орқали билим олишларини назорат қилишлари ҳамда баҳолаб боришлари имкониятлари мавжуд. Ўқитувчилар, ота-оналар ва ўқувчилар учун видео йўриқномалар mover.uz ва youtube.com сайтларига жойлаштирилган.

Шунингдек, мактабгача таълим вазирлигининг таълим ресурслари telegram: t.me/onlinebogcha ва t.me/aqlvoyuz; youtube.com/channel/...; instagram.com/mdo.uz; facebook.com/mtv.gov.uz саҳифаларига жойлаштирилган ҳамда "Онлайн болалар боғчаси" лойиҳаси доирасида "Болажон" телеканали орқали эфирга узатилмоқда.

Халқ таълими тизими ходимлари учун А.Авлоний номидаги халқ таълими тизими раҳбар ва мутахассис ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти қатор йиллар давомида ягона ахборот таълим муҳитининг фаолият юритишига услубий, концептуал ва технологик ёндашувлар устида иш олиб бормоқда ва масофавий таълим учун ўқув ресурслари (видео дарслар, ўқув методик материаллар) avloniy.uz расмий сайти ҳамда телеграмдаги t.me/avloniyuz канали орқали тақдим этмоқда. 2020 йил май ойидан бошлаб ZOOM_- онлайн - учрашувлар, видеоконференциялар ўтказишга мулжалланган платформа ёрдамида онлайн дарсларни ташкил этиш режалаштирилган.

Хулоса сифатида қуйидагиларни таъкидлаш мумкин:

1. Масофавий таълим комплексини илғор тажриба ва технологияларни таълим тизимига кенг жорий этиш таълим муассасалари олдига қўйилган кўп муаммоларни ўз вақтида ҳал этишга ёрдам беради.

2. Педагоглар компьютердан дарсга методик материалларни тайёрлашдагина эмас, балки фанни ўқитишда зарур компьютер дастурларидан фойдаланишда, билим олувчилар билан индивидуал ишлаш жараёнида ҳам фойдаланадилар.

3. Таълим муассасалари одатдаги иш форматига қайтади ва масофадан ўқитиш ютуқларидан уйда ўқишга мажбур бўлган болалар учун ўқишни ташкил этиш учун фойдаланиш мумкин.

4. Масофавий таълим ютуқлари ўз-ўзини изоляция қилиш режими бекор қилинганидан кейин ҳам унга бўлган эҳтиёж сақланиб қолади. Масофавий таълимни жорий этиш ва ривожлантиришга оид тўплаган тажрибаларимиз таълим сифатини ошириш ва таълим муҳитини модернизация қилиш ва оптималлаштиришга хизмат қилади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги ПФ-5712-сон Фармони.

2. Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сон [Фармони](#).

3. Азизова М.И., Джамалова Г.С. Ўзбекистонда масофавий таълим тизимининг ривожланиш тенденциялари/»Халқаро молия ва ҳисоб» илмий электрон журнари. № 3, июнь, 2018 йил.

ГЕОГРАФИЯ ТАЪЛИМИДА РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Ф.А.Хамроева, p.f.d.(PhD), СамДУ катта ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада таълим тизимида рақамли ахборотларни яратиш ва аудиовизуал технологияларнинг география таълимида фойдаланиш аҳамияти, электрон ресурсларни яратиш ва уларнинг таълим сифатини оширишдаги ўрни ҳақида фикрлар баён этилган.

Таянч сўз: рақамли ахборотлар, аудиовизуал технология, аудиовизуал воситалар, ахборот ресурслар, 3D- дастурлар.

Аннотация. В данной статье обсуждается важность создания цифровой информации в системе образования и использования аудиовизуальных технологий в географии образования, создание электронных ресурсов и их роль в повышении качества образования.

Ключевые слова: цифровая информация, аудиовизуальные технологии, аудиовизуальные инструменты, информационные ресурсы, 3D-программы.

Annotation. In this state the importance of the creation of digital information in the system of education and the use of audiovisual technologies in the geography of education, the creation of electronic resources and the role of increasing the quality of education.

Key words: digital information, audiovisual technologies, audiovisual instruments, information resources, 3D programs.

Мамлакатимизда таълим сифатини оширишга замонавий талаблар асосида ўқув дастурларини, ўқув-методик адабиётлар мажмуаларини янгилаш, ўқув жараёнига замонавий таълим технологияларини жорий этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Президентимиз Шавкат Мирзиёев илм-фанни янада раванг топтириш, ёшларимизни чуқур билим, юксак маънавият ва маданият эгаси этиб тарбиялаш, рақобатбардош иқтисодиётни шакллантириш борасида бошланган ишларни жадал давом эттириш ва янги, замонавий босқичга кўтариш мақсадида 2020 йилни «Илм-маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили» деб номладилар. Демак, ахборотлар ҳажми жадал ортиб бораётган бугунги шароитда таълим тизимида рақамли ахборотларни яратиш ва улардан самарали фойдаланиш технологияларини такомиллаштириш ҳамда бу технологияларни амалда татбиқ қилиш муҳим аҳамият касб этади.

Рақамли ахборотлар яратиш ва ундан фойдаланиш технологияларидан бири— аудиовизуал технологиялар ҳисобланади. Ўқув жараёнига кенг кириб келаётган ўқитишнинг аудиовизуал тизими (лотинчадан *audire* - эшитиш ва *visuails* - кўриш) кўргазмалар ва эшитиладиган ахборотларни тақдим қилишга мўлжалланган махсус техник воситаларни ўз ичига олади. Аудиовизуал воситалар— аудио, видео, электрон ўқув қўлланмалар, ўқув видеоёзувлар, электрон ресурслар банкини яратиш ва улардан самарали фойдаланиш тамойилларидир. [1]

Бугунги кунда таълим самарадорлигини оширишда турли усуллардан фойдаланилмоқда. Мақсадга эришиш ҳамда ахборотларни қабул қилишда аудиовизуал воситалари имкониятларини кенгайтириш муҳим аҳамият касб этади. Аудиовизуал воситалар ва технологияларни машғулотларда асоссиз, ихтиёрий равишда қўллаш салбий оқибатларга ҳам олиб келиши мумкин. Шунинг учун кўргазмалар воситалардан фойдаланишда бир қатор шартларга риоя қилиш мақсадга мувофиқ бўлади:

- қўлланилаётган кўргазмалар восита таълим олувчининг ёши, психофизик хусусиятларига мос келиши;

- кўргазмалар восита меъёрида ишлатилиши ва уни кетма-кетликда ҳамда таълим жараёнининг фақатгина лозим бўлган жойида кўрсатиш;

- иллюстрацияларни кўрсатишда асосийлари ва муҳимларини аниқ ажратиб олиш;
 - намойиш қилинаётган кўргазмалар материаллар мазмуни билан мос тушиши;
 - кўргазмали қўлланмадан ёки намойиш этилаётган қурилмадан исталган ахборотни топиш ва таҳлил қилишга таълим олувчиларнинг ўзларини жалб этиш лозим.
- [2]

Олий таълимнинг давлат таълим стандартида белгиланган умумий талабларида ўқув жараёнини фаол ва интерфаол шакллари ташкил этиш, талабаларнинг касбий кўникмаларини ривожлантириш, мустақил таълим олиш билан биргаликда хорижий илм-фан таълим технологияларини кенг қўллашни назарда тутати. Замонавий педагогик ва ахборот технологияларига асосланган таълим тизими фақатгина педагог фаоллигига асосланган анъанавий таълимдан фарқли равишда, таълим сифатини оширибгина қолмай, таълим олувчининг фаоллигини кучайтириб, унинг ижодий қирраларининг очилишига катта ёрдам берадиган восита сифатида намоён бўлади. Шунинг учун география таълимида аудиовизуал воситалардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Талабалар умумий табиий география фанини ўзлаштириш жараёнида фаннинг тадқиқот объекти, предмети, тадқиқот усуллари, Коинот, Қуёш системаси, Ер ва унинг Қуёш системасидаги тутган ўрни, географик қобик ва унинг тузилиши, географик муҳит ва инсон муносабатларининг географик асосларига оид назарий қарашлар ҳақида тасаввурга эга бўлишлари лозим. Аудиовизуал воситалар эса педагог етказмоқчи бўлган тасаввурни таълим олувчидаги мавжуд маълумотлар билан уйғун ҳолда унда шакллантириш имконини беради. Аудиовизуал тақдим қилинган материал педагог томонидан сўзлар орқали берилган материалга нисбатан тўлиқроқ қабул қилинади. Бу ерда телетасвирларни қабул қилишнинг психологик ўзига хослиги муҳим аҳамият касб этади. Ихтиёрий жараён ва ҳодисаларни чуқур ўрганишда уларни компьютер ва аудиовизуал аппаратлар асосидаги қурилмалар ва технологиялар мажмуасидан иборат замонавий аудиовизуал воситалар ёрдамида моделлаштириш имкони юзага келди. Агар тасвирлар моделлаштиришнинг 3D-дизайнер дастурлари ёрдамида тайёрланган бўлса самарадорлик сезиларли даражада юқори босқичга кўтарилади. Бундай тасвирларни география фанларини ўқитишда қўллаш мавзуларга оид маълумотлар моҳияти тўлиқ очиб бериш имкониятини беради.

Хулоса қилиб айтганда, таълим тизимида рақамли ахборотларни яратиш ва улардан самарали фойдаланиш таълим олувчиларнинг сифатли ахборотларга бўлган эҳтиёжини қондириш билан бирга уларнинг янги маълумотларни ўзлаштиришига ижобий таъсирини кўрсатади ҳамда таълим самарадорлигини янада ошишига эришиш мумкин.

Адабиётлар:

1. Новые аудиовизуальные технологии: Учебное пособие. / Отв. ред. К.Э.Разлогов. – М.: «Едиториал», 2005.
2. Мухаммадиев А.Ш. Таълим тизимининг ахборот таъминотини шакллантиришда аудиовизуал технологиялар // Замонавий таълим №1. 2015. –Б. 37-38.

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНЛАРИДА ОНЛАЙН ДАРСЛАР ЯРАТИЛИШИНИНГ РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ ЎРНИ

*Г.Б.Абдиева, тарих фанлари номзоди,
Д.Д.Рахимова, Н.А.Ниязова, Тошкент ВХТХҚТМОХМ ўқитувчилари*

Аннотация. Ушбу мақола таълим жараёнида онлайн дарсларнинг яратилишида интернет тармоқлари орқали тингловчиларга маълумотларни етказиш ва таълимда рақамли иқтисодиёт ривожланишининг асосий омиллари ҳақида ёзилган.

Калим сўзлар: рақамли иқтисодиёт, ZOOM платформаси, STEAM таълими технологияси, аудио, видео, замонавий технологиялар, замонавий индустрия, моделлар, инновация, электрон ресурс, онлайн дарс, вебинар, семинар.

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные факторы развития цифровой экономики в образовании и предоставления информации слушателем через интернет при создании онлайн уроков в образовательном процессе.

Ключевые слова: цифровая экономика, платформа ZOOM, образовательная технология STEAM, аудио, видео, современные технологии, современная индустрии, модели, инновации, электронный ресурс, онлайн-урок, вебинар, семинар.

Annotation. This article discusses the main factors in the development of the digital economy in education and the provision of information to students by the internet when creating online lessons in the educational process.

Key words: digital economy, ZOOM platform, STEAM educational technology, audio, video, modern technologies, modern industries, models, innovations, electronic resource, online lesson, webinar, seminar.

Мамлакатимизда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш бўйича изчил чора тадбирлар амалга оширилмоқда. Давлат органлари, таълим соҳаси ва бошқа ташкилотларда электрон хужжатлар алмашинуви ҳамда жисмоний ва юридик шахсларга хизмат кўрсатиш учун электрон тижорат тизимлари босқичма-босқич жорий этилмоқда[5]. Рақамли иқтисодиёт асосини кадрлар ва таълим ташкил қилади. Шундай экан, ҳозирги кунда ёшларимиз рақамли иқтисодиётни бошқара оладиган, тараққий эттирадиган даражада сифатли ва замонавий билимга эга бўлса, мамлакатимиз янада жадал суратларда ривожланади[1].

Бугунги кунда таълим соҳасида иш юритаётган барча мутахассислар замон билан ҳамнафас бўлиб, улар мультимедияли воситалар фойдаланиб, ўз малакасини вақти – вақти билан ошириб туриши лозим, яъни мутахассислар турли типдаги ахборотларни ва жараёнларни матн, расм, схема, жадвал, диаграмма ва виртуал муҳитларни яратиш, сақлаш, ишлов бериш, рақамлаштирилган ва жараёнли кўринишда амалга оширишнинг компьютерли воситаларини аъло даражада билишлари керак. Электрон дарсликларнинг сифатли яратилишида - фаннинг ўқув ҳажмини тўлиқ қамраган ва масофавий ўқитиш ҳамда мустақил ўрганиш учун компьютер технологияларига асосланиб, мустақил таълим олишга ҳамда фанга оид ўқув материаллар, илмий маълумотларнинг ҳар томонлама самарали ўзлаштиришга мўлжалланган бўлиши, ўқув ва илмий материаллар фақат вербал (матн) шаклда; ўқув материаллар вербал (матн) ва икки ўлчамли график шаклда; мультимедиа (кўп ахборотли) элементлари, яъни маълумот икки-уч ўлчамли график кўринишда, овозли, видео, анимация ва қисман вербал (матн) шаклда; тактил (ҳис қилинувчи, сезиладиган) хусусиятли, объектларга нисбатан ҳаракатланиш тасаввурини яратадиган бўлиши лозим.

Технология фанларни ўрганишда онлайн дарсларни тайёрлаш орқали таълимда — мактаб ўқувчиларини, тингловчиларни янги ўқитиш методикаси бўйича ўқитиш тизими муқобил тизим ҳисобланади. Фанларни ўқитишда ёшларга рақамли иқтисодиётни ривожлантиришдаги инновацион ёндашувлар асосида замонавий технологиялар ёрдамида билим бериш лозим[4].

Ҳозирги карантин даврида информацион компетентлик - ахборот муҳитида зарур, муҳим, керакли, фойдали маълумотларни излаш, йиғиш, саралаш, қайта ишлаш ва улардан мақсадли, ўринли, самарали фойдаланиш яъни ZOOM платформаси орқали вебинарларнинг ташкил этилиши, видео дарслар яратилиши, You tubедан мавзуга оид видео лавҳаларни юклаб, уни QR- кодлаштириб видео дарсларни яратиш, онлайн конференцияларда тезислар билан иштирок этиш, Click-орқали пул ўтказишлар уйда

интернет тармоқларидан унумли фойдаланиб ишлашга чорламоқда. Айниқса, амалий фанлар бўйича инновацион компетентлик - педагогик жараёни такомиллаштириш, таълим сифатини яхшилаш, тарбия жараёнининг самарадорлигини оширишга доир янги ғояларни илгари суриш, уларни амалиётга муваффақиятли татбиқ этишда лозим [2]. Бунда QR- кодлар жойлаштирилиши ва қизиқарли қилиб дарсларни ўтишда жуда қўл келади. QR-код белгиларнинг кашф этилиши босма нашрларга электрон ресурсларни боғлаш имкониятини яратади ва дарс ўтиш жараёнида тушунарли ва видеоларни кўриб амалий машғулотларни бажаришда енгиллик яратади.

Шуни айтиш мумкинки, технология фани дарсларини ташкил этишда замонавий таълим технологиялари ва воситаларидан мақсадга мувофиқ фойдаланиш, инновацион педагогик технологияларни жорий этиш натижасида ўқувчиларда фанга бўлган қизиқишлари ортиши, амалий машғулотларда аниқ тасаввурларга эга бўлиши, меҳнат операцияларини бажариш бўйича чуқур билим, кўникма ва малакаларни ҳосил қилишида кенг имкониятлар очади ва таълим жараёнларида онлайн дарсларнинг яратилиши таълимда рақамли иқтисодиёт ривожланишининг асосий омилларидан бири бўлиб хизмат қилади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 15 мартдаги Умумий ўрта таълим тўғрисида низомни тасдиқлаш тўғрисида»ги 140-сонли Қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017, 11-сон, 167-модда.
2. Ишмухамедов Р.Ж., Юлдашев М. Таълим ва тарбияда инновацион педагогик технологиялар. - Т: «Нихол» нашриёти, 2013, 2016.-279 б.
3. Иноятов У.И., Муслимов Н.А., ва бошқ. Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб. - Т.: «Илм-Зиё» нашриёти, 2012.12 б.т.
4. Г.Б. Абдиева «Бадий ижодкорлик ва дизайн» методик қўлланма. - Т. 2020. 88 б.
5. www.Uzedu.uz – халқ таълими вазирлигининг расмий веб сайти
6. Eduportal.uz – халқ таълими вазирлиги ахборот таълим портали.

ЦИФРОВАЯ ТЕХНОЛОГИЯ В ОБРАЗОВАНИИ

***М.И.Охунбаев**, доцент РЦППКРНО Ташкентской области*

Аннотация. Mazkur maqolada bugungi kunda O'zbekistonda amalga tatbiq etilayotgan yangi soha milliy elektron ta'lim tizimini shakllantirish va rivojlantirish borasidagi takliflar.

Kalit so'zlar: raqamli iqtisodiyot, elektron darsliklar, interfaol dasturlar, masofaviy ta'lim, o'quv qo'llanmalar, video materiallar, elektron ta'lim, uzluksiz ta'lim, davlat dasturi.

Аннотация. В статье представлен анализ предложений по формированию и развитию в Узбекистане новой сферы – национальной системы электронного образования.

Ключевые слова: цифровая экономика, электронные учебники, интерактивные программы, дистанционное обучение, учебные пособия, видеоматериалы, электронное образование, непрерывное образование, государственная программа.

Annotation. The article presents an analysis of proposals for the formation and development of a new sphere in Uzbekistan -the national e-education system.

Key words: digital economy, electronic textbooks, interactive programs, distance learning, study guides, video materials, e-education, continuing education, state program.

Президент Шавкат Мирзиёев назвал 2020 год «Годом развития науки, просвещения и цифровой экономики». Обращение главы государства в Олий Мажлисе необходимо рассматривать не только как программу на 2020 год, но и как исторический документ, определяющий путь развития нашей страны в ближайшем будущем.

С началом 21 века использование цифровых технологий считается основным требованием во многих профессиональных областях. Это, конечно, касается и образования. Теперь с помощью цифровых технологий преподаватели могут эффективнее преподносить материал, поэтому возможности обучения значительно расширяются. Сегодня в мире происходит рывок в цифровую эпоху.

Быстро изменяющийся мир вокруг нас обязывает школу так же стремительно меняться. Наша цифровая жизнь стремительно развивается. И на уроках показ презентаций, видеороликов, аудио приложений – это уже не новинка. Цифровые технологии - основа образования 21 века. Каждый современный учитель понимает, что учить надо по новому, используя инновационные компьютерные технологии в образовательном процессе.

Необходимо научить современных школьников пользоваться информационными технологиями. Созрела новая парадигма образования: научить школьников добывать знания самостоятельно с помощью интернет технологий. А учитель выступает в роли тьютора, который направляет и корректирует деятельность учеников.

Вместе с высокотехнологическими пособиями в современной школе идёт активное внедрение цифровой технологий.

Цифровые технологии в образовании – это способ организации современной образовательной среды, основанный на цифровых технологиях.

Многие сферы деятельности переходят на цифровые системы: больницы, заведения общественного питания, обучающие учреждения. Эксперты все чаще говорят о переходе школьной программы на электронный формат. Когда эта задумка воплотится в жизнь, изменится не только система образования, но и ее смысл и предназначение. Современная формулировка школьного обучения в корне отличается от старой. Цифровизация образования – именно так называется процесс перехода на электронную систему.

Цифровизация образования: особенности и свойства.

Пока что, подробно говорить о будущих изменениях сложно, но уже сейчас можно сказать, что поменяется. Учебные материалы, планы, занятия, журналы и дневники- все это перейдет на **онлайн-версии**. Ученик сможет проводить уроки, не выходя из дома, по Интернету. Создадутся электронные ресурсы, на которых обучающийся найдет подробную информацию для занятий. Школы будут оснащаться **современными технологиями**: компьютеры, планшетные панели. В каждом заведении проведут Интернет для доступа к информационному контенту. Учителям придется обучаться новой системе образования. Эта профессия полностью изменится. Цифровизация подразумевает самостоятельное изучение материала. Педагог выступает в роли помощника, куратора, к которому придется обращаться лишь при необходимости.

Основные положительные стороны цифровизации.

Приучение к самостоятельности. Так как будущая система подразумевает самостоятельную работу, ребенок с детства поймет, что он сам должен стремиться к знаниям. Такое воспитание в дальнейшем сделает характер человека более твердым. Без излишней заботы педагогов ученик добьется более высоких результатов.

Отсутствие бумажной волокиты. Школьникам приходится носить сразу несколько учебников и тетрадок, которые занимают значительное место и много весят в сумке. Цифровое образование избавляет человека от горы бумаг и книг. В компьютере вместятся все учебники и пособия, а планшет заменит рабочие тетради.

Экономия. Так как Цифровизация избавляет от бумажных версий, родителям не придется тратить деньги на тетради, учебники, ручки и прочую канцелярию. Электронные версии необходимо будет заменять на новые только в случае поломки старой техники.

Упрощение работы педагогов. Профессия учителя считается одной из самых сложных. На воспитание юных умов тратится много энергии и нервов. В цифровой системе работа учителя подразумевает лишь помощь. Педагог задает направление, по которому развиваются ученики. Школьники обращаются к нему лишь в спорных ситуациях.

Шаг в будущее. Переход к цифровому образованию — это значимый этап к созданию Интернет-технологий. Сейчас наука развивается с большой скоростью, каждый день появляются новые структуры. Цифровизация обучения поможет школьникам лучше ориентироваться в информационном мире в будущем.

Недостатки онлайн-образования

Риск отрицательного результата. Эти изменения будут кардинальными. Нет возможности точно сказать: будет ли такое новшество положительным. Данная система применится впервые, поэтому сравнить с чем-то подобным не получится.

Отсутствие творчества. Ученые доказали, что цветное оформление помогает человеку лучше запомнить информацию. Даже взрослым людям рекомендуется создавать свои записи с небольшими корректировками. Это также способствует развитию творческих способностей. Однако информационные технологии исключают возможность проявить себя. Электронные версии носят «сухой» характер. Ребенок быстро привыкнет к скучному повествованию. Детское творчество заметно пострадает.

Снижение умственной активности. Это явление можно наблюдать уже сейчас. Человеку нет нужды размышлять о чем-то, он перестал самостоятельно добывать информацию. Достаточно иметь доступ в Интернет, чтобы узнать необходимые сведения. Это приводит к ослаблению мыслительных способностей.

Проблемы с физическим развитием. Зрение и мелкая моторика изменятся в первую очередь. Длительное пребывание за экранами приводит к глазной усталости. Со временем, появятся: сухость; покраснение; раздражение; ухудшение зрения. В следующих поколениях уже вряд ли найдется человек с хорошим зрением. Однако, возможно, в будущем технологии станут более безопасными для детского развития.

Список литературы:

1. Ўзбекистон Президентининг 2018 йил 19 февралдаги «Ахборот технологиялари ва коммуникациялари соҳасини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги фармони // Халқ сўзи, 2018 йил 20 февраль.
2. Модель электронного образования Южной Кореи // <http://www.pressread.com/Uzbekistan/isf-new/20171010>.
3. Абдурахманов К.Х. Анализ современных инновационных подходов к управлению человеческим развитием. Научно-аналитический журнал «Наука и практика» Российского экономического университета имени Г.В.Плеханова. Т. 10, № 29, 2018.

TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH

M.I.Oxunboyev, TVXTXQTMOHM dotsenti, tarix fanlari nomzodi

A.E.Toshiyev, TVXTXQTMOHM katta o'qituvchi

Annotatsiya. Mazkur maqolada bugungi kunda O'zbekistonda amalga tatbiq etilayotgan milliy elektron ta'lim tizimini shakllantirish va rivojlantirish borasidagi takliflar.

Kalit soʻzlar: *raqamli iqtisodiyot, elektron darsliklar, interfaol dasturlar, masofaviy taʼlim, oʻquv qoʻllanmalar, video materiallardan, elektron taʼlim, uzluksiz taʼlim, davlat dasturi.*

Аннотация. В данной статье рассматриваются предложения по формированию и развитию национальной системы электронного образования, реализуемые сегодня в Узбекистане.

Ключевые слова: *цифровая экономика, электронные учебники, интерактивные программы, дистанционное обучение, учебные пособия, видеоматериалы, электронное образование, непрерывное образование, государственная программа.*

Annotation. This article discusses the proposals for the formation and development of the national e-education system, implemented today in Uzbekistan.

Key words: *digital economy, electronic textbooks, interactive programs, distance learning, study guides, video materials, e-education, continuing education, state program.*

Prezident Shavkat Mirziyoyev 2020-yilni «Ilm, maʼrifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili» deya nomladi. Davlat rahbarining Oliy Majlisga murojaati nafaqat 2020-yil uchun Dastur, balkim, mamlakatimizni yaqin kelajakda taraqqiyot yoʻlini belgilab beruvchi fundamental ahamiyatga ega boʻlgan tarixiy hujjat sifatida baholash zarur.

«Raqamli iqtisodiyot»ni joriy etishning asosiy omillaridan biri bu – axborot texnologiyalari sohasida chuqur bilim va koʻnikmalarga ega, zamonaviy texnologiyalardan erkin foydalana oladigan, malakali kadrlar hisoblanadi.

Mutaxassislar fikricha, yaqin vaqt ichida taʼlim sohasida «raqamlashtirish» bilan bogʻliq jiddiy oʻzgarishlar kutilmoqda. Elektron (raqamli) taʼlim (inglizcha: «Electronic Learning», qisqartirilganda: «E-learning») axborot va elektron texnologiyalar asosida oʻqitish tizimi hisoblanadi. Taʼlimning ushbu turiga quyidagilar kiradi:

- axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda elektron oʻquv materiallarini shaxsan oʻzlashtirish;
- masofadan turib oʻqituvchi, mutaxassis tomonidan maslahat olish, oʻz bilimining baholanishi;
- xohlagan paytda va joyda jahondagi taʼlim muassasalaridan zamonaviy bilimlarni egallash imkoniyati va boshqalar.

Umuman, elektron taʼlimni shakllantirishda quyidagi toʻrt bosqich ajratib koʻrsatiladi:

- CD-ROM (inglizcha: «Compact Disc Read Only Memory», yaʼni «maʼlumotlarni (fayllarni) saqlash kompakt diskleri») eltuvchilariga asoslangan kurslar;
- talabalarga oʻqituvchilar tomonidan masofadan turib taʼlim berish;
- elektron darsliklarga asoslangan maxsus interfaol dasturlardan foydalangan holda elektron taʼlim berish;
- 2010-yildan boshlab ommaviy (bir yoʻla yuzlab, minglab talabalar uchun) ochiq onlayn kurslari.

Elektron taʼlim berishning jadal surʼatlarda rivojlantirilishi quyidagilar bilan izohlanmoqda:

- fan-texnika taraqqiyotining jadallashishi natijasida ommaviy ravishda oliy taʼlimga ega boʻlish zarurati;
- zamonaviy ishlab chiqarishlar va xizmat sohalarida ish bilan band xodimlarning oʻz bilim va malakalarini muntazam yangilab borishga ehtiyojlari tufayli taʼlimning uzluksizlik xususiyatini olayotganligi;
- axborot-kommunikatsiya texnologiyalari taraqqiy etishi natijasida masofadan turib taʼlim olish imkoniyatlari kengayishi;

- eng nufuzli darsliklar, qo'llanmalar, o'z sohasining mashhur olimlari va mutaxassisleri ma'ruzalarining raqamlashtirilishi natijasida bilimlarning mustaqil egallanishi va o'zlashtirilgan ushbu bilimlarning xolis baholanishi;

- ta'lim olishda hududiy va vaqt to'siqlarining bartaraf etilishi, ya'ni nafaqat bir mamlakatning boshqa mintaqasida, balki xorijdagi nufuzli universitetlarda ham masofadan turib ta'lim olish, fanlarni o'rganishni shaxsiy kun tartibi asosida amalga oshirish imkoniyati va boshqalar.

O'zbekistonda ham «Elektron ta'lim» milliy tizimini shakllantirishga kirishilgan. 2012-yilda Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi huzuridagi Ta'lim muassasalarida elektron ta'limni joriy etish markazi tashkil etildi. Markaz oliy va o'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi kadrlari malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash muassasalari pedagoglari uchun o'quv jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha maxsus o'quv kurslarini ishlab chiqish, ta'lim jarayonida kompyuter uskunalaridan foydalanishning samaradorligini tahlil qilish va monitoringini yuritish, «Ta'lim» axborot tizimlari majmuasini ishlab chiqish, joriy etish va qo'llab-quvvatlash bilan ham shug'ullanmoqda. Umuman, oliy ta'lim muassasalari axborot resurs markazlari tomonidan ARMAT dasturiga kiritilgan o'quv adabiyotlarining elektron katalogdagi bibliografik yozuvlar soni 1169,3 mingtadan ko'proqni, to'liq matnli elektron resurslar 19,7 mingtani tashkil etadi.

Masofadan o'qitish onlayn (real vaqt rejimida video ma'ruzalar, konsultatsiyalar, nazorat turlarini o'tkazish) va E-learning (masofadan turib o'qitish tizimidagi tegishli o'quv-metodik resurslarni mustaqil ravishda o'zlashtirish) tartiblarida tashkil etiladi. Bunda oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilari masofadan turib o'qitishda o'quv materiallari, topshiriqlar va maslahat-konsultativ ishlarni oliy ta'lim muassasasi saytidagi «Sirtqi» va «Kechki» ta'lim sahifasiga joylashtiradi hamda ularning bajarilishini nazorat qilib boradi.

Shu bilan birga, amalga oshirilgan tahlillar axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasida kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishning amaldagi tizimi IT-texnologiyalar rivojlanishining tezkor sur'atlarini hisobga olmayotganligi, elektron ta'lim berishning ilg'or uslublarini joriy etish bugungi kun talablariga to'liq javob bermayotganligini ko'rsatdi.

Davr O'zbekistonda elektron ta'limni faqat oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalaridagina emas, umumta'lim maktablarida ham keng jalb etishni talab etmoqda. Bu o'rinda Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti mamlakatlarida umumta'lim maktablarining 1-sinfidan boshlab informatika asoslari fani o'qitila boshlanishini eslatish o'rinli bo'ladi.

Fikrimizcha, mamlakatning butun uzluksiz ta'lim tizimida elektron ta'limni yo'lga qo'yish uchun maxsus davlat dasturini ishlab chiqish va qabul qilish vaqti keldi. Bunday dasturlar faqat Janubiy Koreyada emas, shuningdek, AQSh, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Xitoy, Germaniya, Italiya, Fransiya, Niderlandiya, Singapur, Malayziya kabi 40 dan ko'proq mamlakatda qabul qilingan.

O'zbekistonning uzluksiz ta'lim tizimida elektron ta'limni joriy etish davlat dasturi quyidagilarni qamrab olishi maqsadga muvofiq bo'lardi:

- barcha ta'lim muassasalarining «Elektron ta'lim» milliy tizimiga ulanishini ta'minlash;

- informatika asoslari fanini o'qitishni 1-sinfidan boshlab joriy qilish;
- mamlakat fuqarolariga masofadan turib barcha ixtisosliklar va mutaxassisliklar bo'yicha o'rta maxsus va oliy ta'lim olish, shu jumladan, chet el oliy ta'lim muassasalarining elektron ta'lim tizimidan ham foydalanish imkoniyatini yaratish;

- elektron darsliklar, o'quv qo'llanmalari, maxsus interfaol dasturlar, video materiallar, adabiyotlar yaratish va sertifikatlashni jadallashtirish uchun maxsus davlat muassasasi tashkil etish va uning faoliyatini har tomonlama qo'llab-quvvatlash;

- jahonning nufuzli ta'lim muassasalari tomonidan yaratilgan elektron darsliklar, o'quv qo'llanmalari, maxsus interfaol dasturlar, video materiallardan masofadan turib ta'lim olish milliy tizimida foydalanish imkoniyatini yaratish;

- yoshlarning axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi bilimdonligini va amaliy ko'nikmalarini umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinflaridan boshlab shakllantirish uchun mamlakatning barcha mintaqalarida davlat-xususiy sheriklik asosida bolalar texnoparklari, biznes-inkubatorlarning keng tarmog'ini yaratish va boshqalar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Prezidentining 2018-yil 19-fevraldagi «Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmoni // Xalq so'zi, 2018-yil 20-fevral.

2. Elektron kutubxona tarmoqlarida ilmiy-ta'limiy axborotlar yaratish va ulardan foydalanish texnologiyalari. To'plam/Mas'ul muharrir M.A.Rahmatullaev. – T.: OOO «E-LINE PRESS», 2017. - 126 b.

3. Абдурахманов К.Х. Анализ современных инновационных подходов к управлению человеческим развитием. Научно-аналитический журнал «Наука и практика» Российского экономического университета имени Г.В.Плеханова. – Т.: 10, № 29, 2018.

МАХСУС ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА КОМПЬЮТЕР ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

*И.Х.Маликова, А.Авлоний номидаги ХТТРМХҚТМОИ Коррекцион таълимни
ташкил этиш ва бошқариш кафедраси катта ўқитувчиси*

Аннотация. Мазкур мақолада махсус таълим жараёнида компьютер технологияларидан фаол фойдаланиш имкониятига эга компьютер технологияларининг асосий дидактик функциялари ҳақида маълумотлар ёритиб берилган. Шунингдек, компьютер билан ишлашда ўқитувчилик вазифасини бажарилиши жараёнларда намоён бўлувчи омиллар ва ишчи қурол сифатида компьютер вазифалари ҳақида атрофлича фикр юритилган.

Калим сўзлари: махсус таълим, компьютер технологиялари, ўқитувчи, ўқувчи.

Annotation. This article provides information on the main didactic functions of computer technology with the possibility of active use of computer technology in the process of special education. It also discusses in detail the factors that are reflected in the process of performing the role of a teacher in computer work and the role of the computer as a working tool.

Key words: special education, computer technology, teacher, student, pupil

Ҳар бир ўқитувчи меҳнат фаолияти жараёнида ахборот технологияларидан унумли фойдаланиши учун аввало ўз ахборот муҳитини шакллантиришга замин яратиши керак.

Компьютер технологиялари (компьютер саводхонлиги)дан фойдаланишда, ўқитувчи унинг мазмунига кўра бир қанча вазифаларни бажариши мумкин. Фаол фойдаланиш имкониятига эга компьютер технологиялари қуйидаги асосий дидактик функцияларни бажаради:

- мультимедиа технологиясини қўллаш эвазига ўқувчиларда фанларга қизиқишни ривожлантиради;

- бунда таълимнинг интерфаоллиги туфайли ўқувчиларнинг фикрлаш қобилиятлари фаоллашади ва ўқув материални ўзлаштириш самарадорлиги ошади;

- реал ҳолатларда намоиш қилиниши қийин ёхуд мураккаб бўлган жараёнларни моделлаштириш ва кўриш имкониятини бериши билан муҳим аҳамиятга эга;

- ўқув материалларини ўзлаштирилиши фақат даражасига кўра эмас, балки ўқувчилар эришган мантиқан қабул қилишларининг даражасига кўра ҳам самарали ҳисобланади;

- масофадан туриб таълим олишни фақат ўзлаштирувчи ўқувчилар ёки интернет таълими учун ташкил этилмайди, балки сабабсиз дарс қолдирган ўқувчилар учун ҳам ташкил этиш имкониятини беради;

- ўқувчиларга мустақил изланиш йўли билан материалларни излаш, топиш, ҳамда муаммоли масалаларга жавоб бериш орқали маълум тадқиқот ишларини бажариш учун имконият яратади;

- ўқувчиларнинг янги мавзунини ўзлаштирилиши, мисоллар ечиши, иншо, баён ёзиш ишларида, ўқув материаллари билан мустақил танишиш, танлаш ва ахборот ҳамда маълумотларни таҳлил этиш каби масалаларни тез бажариш учун шароит яратади.

Ўқувчилар билими сифатларини тест саволлари ёрдамида аниқлаш ва психофизиологик ривожланаётганлигини ташхис қилиш мақсадида компьютер тизимида экспорт тизими қўшимча киритилган бўлиб, бу тизим ёрдамида электрон тармоқ орқали билимларни баҳолаш ва бу масала бўйича етарлича натижаларни аниқлаш мумкин.

Бундай дастурий воситалардан, таълимдаги ҳолат ва унинг мақсадига кўра, баъзан ўқувчиларнинг эҳтиёжларини чуқурроқ англаш зарурияти нуктаи назаридан, уларнинг маълум фан соҳасида билимларини таҳлил қилиш бўйича бошқа бир ҳолларда эса, ўқитишнинг психологик тамойилларини ҳисобга олиш мақсадида кенг фойдаланилади.

Компьютер ёрдамида турли илмий ахборотлар, ўқув материаллари бўйича ахборотларни тавсия этишнинг бой имкониятлари, хусусан уларга интегратив курсларни киритиш, фаннинг тарихи ва методологияси билан танишиш, турли фанлар бўйича уларнинг замонавий даражасига оид билимлар, маданият ва ижтимоий онгга дахлдор билимларни киритиш, таълим мазмунини сезиларли ўзгартириш ва кескин бойитишга ёрдам беради, уни фаоллаштириш ва ривожлантиришда муҳим омил бўлади.

Компьютерли ўқитиш методикасининг бошқа бир муҳим хусусияти, у ўқитиш жараёнининг барча босқичларида, жумладан янги ўқув материални тушунтиришда, қайтаришда, умумлаштиришда, ўқувчиларнинг маълум фан бўйича эришган билим, малака ва кўникмаларини текширишда намоён бўлади. Бундай жараёнда ўқитувчи компьютернинг ўқувчи учун турли вазифаларни, хусусан ўқитувчилик, ишчи қурол, таълим объекти, ўзаро мулоқот каби функцияларни бажаришини билиши керак. Бунда ўқитувчининг вазифаси дарс жараёнида ўқувчиларни компьютердан тўғри фойдаланишларини назорат қилишдан иборат:

Компьютер билан ишлашда ўқитувчилик вазифасини бажарилиши куйидаги жараёнларда намоён бўлади:

- ўқув ахборотининг манбаи (ўқитувчини ёки дарсликни қисман, баъзан тўла ўрнини босувчи сифатида);
- кўрсатмалар қўлланмалар (мультимедиа-телекоммуникация имконияти бўлган янги сифат даражасида);
- индивидуал ахборот фазосининг яратилганлиги;
- машқ қилдиргич;
- ўқувчи билими, кўникма ва малакаси ташхиси ва назорати муҳити.

Ишчи қурол сифатида компьютер куйидаги вазифаларни бажаради:

- матнларни тайёрлаш ва сақлаш муҳити;
- матнлар муҳаррири;
- графиклар қурувчи ва уларнинг муҳаррири;
- кенг имкониятли ҳисоблаш машинаси (олинган натижаларни турли кўринишда ифода этувчи);

- моделлаштириш воситаси.

Компьютернинг таълим объекти сифатидаги воситачилик вазифаси:

- дастурлаштириш (вазифали жараёнлар бўйича компьютер ёрдамида ўқитиш);
- дастурий маҳсулотларни яратиш;
- турли ахборот муҳитидан фойдаланиш.

Компьютер ва интернет ёрдамида кенг аудитория билан боғланиш ва унинг натижаси сифатида ўзаро мулоқотлашувчи жамоа муҳити яратилади.

Компьютер технологиялари асосида ўқитувчи ўзининг касбий маҳоратини ошириш учун мустақил фаолиятида қуйидаги вазифаларни бажариши лозим:

1. Ўқув жараёнини бир бутун гуруҳ ва бир бутун фан (ўқув жараёнининг графиги, ташқи ташхис, жорий, оралиқ ва якуний назорат ва бошқалар) сифатида ташкил этиш.

2. Ўқув жараёнида гуруҳни фаоллаштириш ва мувофиқлаштириш, иш жойларини тақсимлаш, кўрсатмалар, гуруҳ ичида бошқариш ва бошқалар.

3. Ўқувчиларни индивидуал кузатиш, индивидуал ёрдам кўрсатиш, ҳар бир ўқувчи билан индивидуал мулоқот олиб бориш. Компьютер ёрдамида эшитиш ва кўриш имкониятлари, индивидуал ўқитишнинг энг самарали шаклларига эришилади.

4. Ахборот муҳитини ташкил этувчилари (шахсий компьютер, ўқув ва намойиш қурилмаларининг ҳар хил турлари, дастурий воситалар ва тизимлар, ўқув-методик кўрсатма, қўлланмалар ва бошқалар) маълум ўқув курсининг мазмуни билан аниқланган боғлиқлик асосида тайёрланади.

Замонавий ахборот технологияларини таълим муассасалари тизимида татбиқ этиш ўқув жараёнида замонавий ўқитиш методларини қўллашга ҳамда ўқитувчининг педагогик маҳоратини намойиш этишга кенг имкониятлар очади.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Компьютерлаштиришни янада ривожлантириш ва ахборот коммуникация технологияларини жорий этиш чоратadbирлари тўғрисида»ги 2002 йил 6 июндаги 200-сонли Қарори.

2. Бегимқулов У.Ш. Педагогик таълимда замонавий ахборот технологияларини жорий этишнинг илмий-назарий асослари. – Т.: «Фан», 2007. – 159 б.

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАНИИ

З.М.Сафарова, старший преподаватель РЦППКРНО Сурхандарьинской области

Аннотация. В статье изложены актуальные проблемы цифровизации образования, рассмотрены возможности цифровых технологий в образовательном процессе. Дана характеристика цифровой образовательной среды.

Ключевые слова: цифровизация, цифровые технологии, виртуальная реальность, искусственный интеллект, технологии веб-квест, блокчейн-технология, мобильное обучение, цифровая грамотность.

Аннотация. Мақолада таълимни рақамлаштиришнинг долзарб муаммолари баён этилган, ўқув жараёнидаги рақамли технологияларнинг имкониятлари кўриб чиқилган. Рақамли таълим муҳитининг тавсифи берилган.

Калит сўзлар: рақамлаштириш, рақамли технологиялар, виртуал ҳақиқат, сунъий интеллект, веб-қидирув технологиялари, блокчейн-технологиялари, мобил таълим, рақамли саводхонлик.

Annotation. The article describes the current problems of digitalization of education, considers the possibilities of digital technologies in the educational process. The characteristic of the digital educational environment is given.

Key words: *digitalization, digital technologies, virtual reality, artificial intelligence, web-quest technologies, blockchain technology, mobile learning, digital literacy.*

В настоящее время цифровизация, пришедшая на смену информатизации и компьютеризации, - современный эффективный общемировой тренд развития экономики и общества, основанный на преобразовании информации в цифровую форму, что приводит к повышению эффективности экономики, улучшению качества жизни человека (мобильность, доступность, комфортность). Цифровизация вносит существенные изменения в то, как человек действует, в способы взаимодействия людей с внешней средой и друг с другом. Цифровые технологии при этом выступают как инструмент изменяющейся реальности в ее непрерывном творении. Динамично развивающиеся цифровые технологии обеспечивают непрерывное творение новых способов коммуникации, новых условий жизни, труда. Мир как бы рождается заново, находясь в состоянии непрерывного обновления, когда на смену исчезающему приходит становящееся.

Цифровизация охватывает все сферы жизнедеятельности человека - производство, бизнес, науку, образование, формирует целостные технологические среды «обитания» с возможностями создания пользователем нужного дружественного окружения (технологическое, инструментальное, методическое, документальное, партнерское и т. п.) для решения разнообразных задач. Наряду со средой «реальных» социальных отношений формируется параллельная «цифровая реальность», вне которой невозможно представить современную экономику, политику, социокультурную сферу.

Цифровизация общего образования - приоритетное направление образовательной политики государства, динамично развивающееся на основе понимания значимости цифровых ресурсов в обеспечении непрерывности, доступности и качества образования.

Положено начало новому типу обучающихся, которые самостоятельно определяют свою образовательную траекторию. Они мотивированы на личностное развитие и самоопределение, сочетая работу с учебой.

Система образования должна обеспечить уверенный переход в цифровую эпоху, которая характеризуется ростом экономики и новыми трудовыми отношениями. На рынке труда должен появиться искусственный интеллект, выполняющий рутинные процессы.

Одним из основных элементов цифровизации образования является цифровая грамотность. Цифровая грамотность - главный приоритет образования, это способность проектировать и использовать контент с помощью цифровых технологий, применяя компьютерное программирование, графические техники визуализации, компьютерную графику, мультимедиа разработку онлайн-курсов и т.д., поиск и обмен информацией, коммуникация с другими обучающимися.

Чтобы решить задачи цифровизации, нашему образованию предстоит пройти через цифровую трансформацию.

Цифровая трансформация образования, по мнению ученых, - это ответы на глобальные информационные вызовы, происходящие в мире.

Происходит переход к интерактивным видам взаимодействия, она отмечает, что обучающиеся должны иметь возможность самостоятельно получать знания и порождать собственное инновационное знание, тем самым формировать новые компетенции XXI века, которые носят название четыре «К»: креативность, критическое мышление, коммуникация, кооперация.

Появляются новые цифровые технологии, которые обладают большим педагогическим потенциалом. Среди них самыми распространенными являются облачные технологии. Это принципиально новый сервис, позволяющий хранить огромное количество информации и имеющий удобный сетевой доступ к

информационным ресурсам, который можно использовать при наименьших управленческих усилиях и взаимодействия с поставщиком.

В настоящее время широкое распространение получили такие образовательные технологии, как онлайн-курсы, которые предоставляются вузами для всех обучающихся. Такие образовательные технологии, как массовые образовательные учебные курсы, применяемые дистанционно, помогут студентам обучаться в любой удобной для них форме и позволят получить квалифицированное обучение по конкретному направлению подготовки.

Онлайн-обучение в цифровой образовательной среде предусматривает уже известное синхронное и асинхронное обучение. Синхронное онлайн-занятие предполагает электронное взаимодействие обучаемого и преподавателя в конкретное время. Асинхронные курсы отличаются тем, что преподаватель выкладывает в Интернет теоретические материалы и различные задания по курсу, а обучаемые работают с информацией в любое удобное для них время. Нам импонирует «смешанное обучение», которое предполагает «совмещение реального обучения» лицом к лицу с преподавателем в аудитории и интерактивными возможностями.

Востребованной технологией в настоящее время является технология «мобильное обучение», позволяющая использовать учебную информацию с персональных цифровых устройств (смартфоны, планшеты и т.д.).

Использование технологии веб-квест позволяет педагогам решить следующие задачи: с повышением мотивации, улучшить учебные достижения; использовать методы графической визуализации в обучении; формировать информационную культуру; решать творческие задачи; оптимизировать учебную деятельность.

Стратегия цифровизации образования предусматривает такие перспективные инновационные технологии, как искусственный интеллект, блокчейн и виртуальная реальность. Искусственный интеллект - это технология, которая используется при решении «интеллектуальных» задач, и все ее разработки направлены на создание программ для распознавания образов, систем для автоматического управления автомобилем и машинного перевода и т.д.

В системе образования блокчейн используется для хранения информации об экзаменах, выданных дипломах и сертификатах и т.д., причем данную информацию можно получить незамедлительно, убедившись в ее подлинности и не прибегая к архивным данным на бумажных носителях.

Виртуальная реальность дает возможность проведения видеоконференций, которые обладают наибольшим эффектом по сравнению с веб-конференциями, напоминающими телефонные разговоры. Эти технологии используются для виртуальных путешествий, ознакомления с другими культурами и при изучении иностранного языка.

Таким образом, основу для использования ЦТ в образовании создает разворачивающийся новый этап цифровой революции, который делает ЦТ общедоступным и надежным средством решения поставленных задач. Суть цифровой трансформации образования - движение к персонализации образовательного процесса на основе использования ЦТ. Ее главная особенность в том, что ЦТ помогают на деле использовать новые педагогические практики (новые модели организации и проведения учебной работы), которые ранее не могли занять достойного места в массовом образовании из-за сложности их осуществления средствами традиционных «бумажных» информационных технологий. В прошедшем десятилетии ЦТ помогли улучшить повседневную работу современных высокотехнологичных производств, предприятий сферы обслуживания и органов государственного управления. В предстоящем десятилетии они помогут улучшить работу образовательных организаций, благодаря новым достижениям в сфере информационных и коммуникационных технологий.

Литература:

1. Акимова О.Б., Щербин М.Д. Цифровая трансформация образования: своевременность учебно-познавательной самостоятельности обучающихся // Инновационные проекты и программы в образовании. 2018. №1. С. 27-34.
 2. Цифровизация. Available at: <https://ru.wiktionary.org/wiki/>
 3. Шваб Д.К. Четвертая промышленная революция. Available at: <https://mybook.ru/author/klaus-shvab/chetvertaya-promyshlennaya-revolyuciya/read>
- References.

FIZIKA FANINI O'QITISHDA MULTISIM DASTURIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

*Xoliqov Qurbonboy To'ychiyevich, f.m.f.n, Samarqand VXTXQTMOHM dotsenti,
K.A Duvlayev, Qo'shrabot tumani 2-maktab o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada fizika fanidan laboratoriya ishlarini virtual tarzda bajarish afzalliklari va yo'llari haqida fikrlar yuritilib, Multisim dasturi yordamida «Yarim otkazgichli diodning volt - amper xarakteristikasini o'rganish» laboratoriya ishini bajarish usuli ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: virtual, diod, laboratoriya ishi, dastur.

Аннотация. В данной статье высказываются мнения о преимуществах и путях выполнения лабораторных работ по физике виртуальным способом, показывается метод выполнения лабораторной работы «Изучение вольт - амперной характеристики полупроводникового диода» при помощи программы Multisim.

Ключевые слова: Виртуальный, диод, лабораторная работа, приложения.

Annotation. This article expresses opinions on the advantages and ways of doing laboratory work in physics in a virtual way, shows a method for performing the laboratory work «Studying the current – voltage characteristics of a semiconductor diode» using the Multisim program.

Key words: virtual, diode, laboratory work, applications.

Fizika fanini o'qitish jarayonida egallangan nazariy bilimlarni mustahkamlash laboratoriya va amaliy mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi. Ammo bu mashg'ulotlarning aksariyat qismida kutilgan natijaga erishilmaydi. Bunday salbiy holatning kuzatilishiga laboratoriya stendlarining etarli emasligi, zamonaviy asboblari, qurilmalar bilan ta'minlanmaganligi kabi sabablarni misol qilib ko'rsatish mumkin. Ushbu muammoni mashg'ulotlar jarayonida virtual laboratoriyalardan foydalanish yordamida bartaraf qilish mumkin.

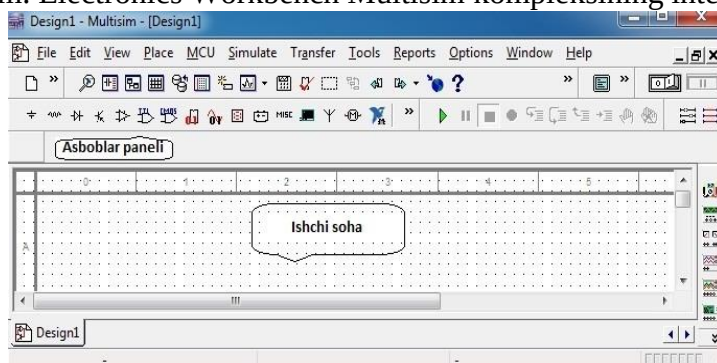
Virtual laboratoriya dasturiy kompleks bo'lib, foydalanuvchida har xil turdagi qurilmalar va tizimlar bilan ishlash ko'nikmalarini hosil qilish va ularni har tomonlama tadqiq qilish imkoniyatini beradi [1, 2].

Foydalanuvchiga bunday imkoniyatlarni beruvchi dasturlardan biri Electronics Workbench Multisim dasturi hisoblanadi. Dastur yordamida har qanday murakkablikdagi analog va raqamli radioelektron qurilmalarni tuzish, modellash va tadqiq qilish mumkin. Ammo to'g'ri natijalar olish uchun foydalanuvchi dastur bilan ishlash qoidalarini va usullarini o'zlashtirgan va ularni elektron sxemalardagi jarayonlarni o'rganish va tadqiq qilish uchun qo'llash ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak. Ushbu dasturning imkoniyatlaridan Fizika fanining elektr bo'limiga oid amaliy va laboratoriya mashg'ulotlari jarayonida ham foydalanish mumkin.

Misol tariqasida 10-sinf fizika fani dasturida berilgan «Yarim o'tkazgichli diodning volt - amper xarakteristikasini o'rganish» nomli laboratoriya ishini loyihalash jarayonini qarab chiqamiz.

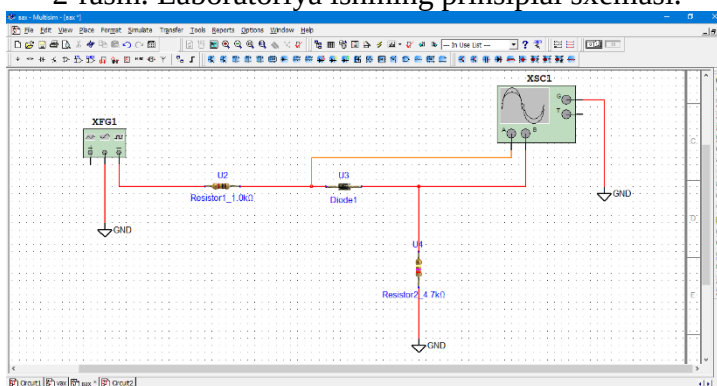
Electronics Workbench Multisim dasturi interfeysi menyu, asboblari paneli va ishchi sohadan iborat (1-rasm).

1-rasm. Electronics Workbench Multisim kompleksining interfeysi.

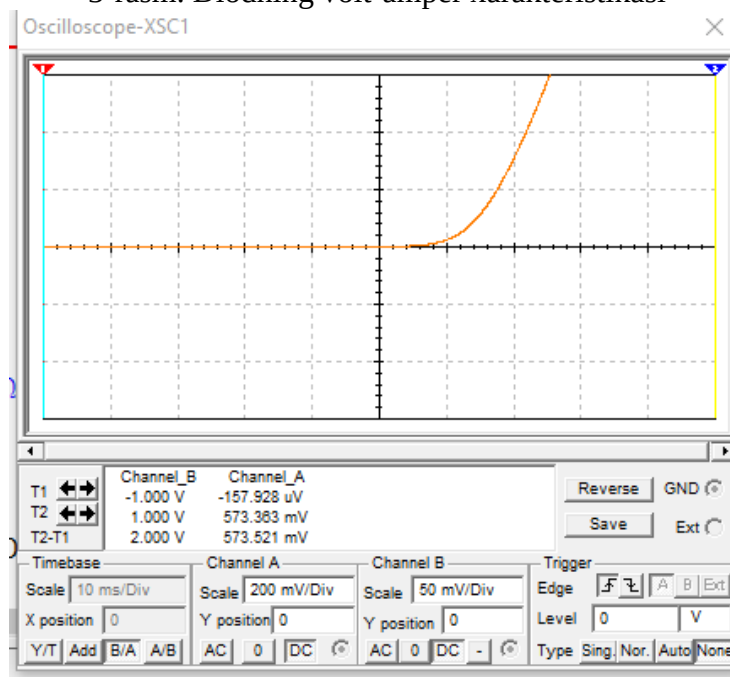
Asboblari panelidan sxemani tuzish uchun zarur bo'lgan asboblarni tanlab olib rasmdagidek sxemani tuzamiz.

2-rasm. Laboratoriya ishiniing prinsipial sxemasi.

Funksional generator va otsilloqrafning parametrlari optimal holatga keltirilib, uzib-ulagich yordamida zanjirni ishga tushiramiz. Natijada otsilloqraf ekranida diodning volt-amper xarakteristikasi ko'rinadi (3-rasm).

3-rasm. Diodning volt-amper xarakteristikasi

Hosil qilingan grafikni statistik tahlil qilish orqali yarim o'tkazgichli dioddan to'g'ri $p-n$ o'tish va teskari $p-n$ o'tish yo'nalishda o'tadigan tok kuchining qo'yilgan kuchlanishga bog'liqligi qiymatlarini aniqlashimiz mumkin.

Dars jarayonida bunday dastrulardan foydalanib mashg'ulotlarni tashkil etish jarayonida o'quvchilar berilgan laboratoriya ishlarini bajarish, hamda ularni yaxshi tushinish va chuqur o'zlashtirish imkoniyatlariga ega bo'ladilar.

Adabiyotlar:

1. M. M. Xasanov. Multisim dasturi muhitida radiotexnik zanjirlar va signallarni modelashtirish: O'quv-uslubiy qo'llanma. – Toshkent, ToshDTU, 2014, 60 bet.
2. Т. В. Гордяскина, С. В. Лебедева. Радиотехнические цепи и сигналы. Учебно-методическое пособие по выполнению лабораторных работ. – Н. Новгород: ФГОУ ВПО "ВГАВТ", 2010.

ПЕДАГОГ ХОДИМЛАРНИНГ РАҚАМЛИ ТЕХНОЛОГИЯЛАР БИЛАН ИШЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Ш.Г.Содиқова, Тошкент вилояти ХТХҚТМОҲМ катта ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада таълимда масофадан ўқитиш афзалликлари ва видеодарс яратиш учун тавсиялар берилган.

Калим сўзлар: рақамли технология, компетенция, тизим, интерфейс, масофавий таълим.

Аннотация. В данной статье представлены преимущества дистанционного обучения в образовании и рекомендации по созданию видео уроков.

Ключевые слова: цифровая технология, компетенция, система, интерфейс, дистанционное обучение.

Annotation. This article presents the advantages of distance learning in education and recommendations for creating video lessons.

Key words: digital technology, competence, system, interface, distance learning.

Рақамли технологиялардан фойдаланиш орқали ўқитувчиларни инновацион фаолиятга йўналтириш, ёш авлоднинг рақамли компетентлигини тизимли ривожлантириш ва рақамли иктисодиёт стратегиясини амалга ошириш имкониятлари кенгайтирилади.

Бутун дунёда короновирус пандемияси карантини давом этаётган бугунги кунда ҳамма уйда бўлган пайтда ахборот технологиялар аҳамияти янада ошди. Билим олиш, керакли махсулотларни сотиб олиш каби барча жараёнлар интернет хизматлари ёрдамида амалга оширилмоқда. Шу вақтда таълим жараёнида масофадан ўқитиш, ўқувчиларни баҳолаш ва ўқитувчиларни ахборот технологияларидан фойдалана олиш кўникмалари синовдан ўтди десак муболаға бўлмайди.

Ўзбекистон Республикаси халқ таълими вазирининг 2020-йил 17-мартдаги «Ўзбекистон Республикасига короновирус кириб келиши ва тарқалишини олдини олиш юзасидан чора-тадбирлар дастурини тайёрлаш бўйича республика махсус комиссиясининг 2020-йил 15-мартдаги йиғилиш баёни ижроси тўғрисида»ги 82-сонли буйруғи ижросини таъминлаш мақсадида республика телеканалларида видеодарслар бериб борилиши умумий ўрта таълим муассасаларининг ўқувчилари билан масофавий таълим орқали машғулотларни олиб борилиши туфайли таълим узвийлигини таъминланиши ижобий ҳол. Бу теледарсларни жадваллари «Таълим янгиликлари», «Ўқитувчи» каби телеграмм тармоқларида бериб борилиши ўқувчиларнинг дарс

жадвали асосида масофавий онлайн-машғулотларни узлуксиз ўзлаштиришларига хизмат қилади.

«Рақамли мактаб» таълим муассасаларида ўқитувчилар ролини тубдан ўзгартиради – ўқитувчиларни болани ўз эҳтиёжлари ва устувор мақсадларига мувофиқ йўналтирадиган «кураторлар»га айлантиради ҳамда таълим мазмунини янгилаш имкониятларини яратади.

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг 2018 йил 8 октябрь «Умумтаълим муассасаларида ўқув жараёнига «Кундалик» автоматлаштирилган ахборот тизимига асосланган рақамли таълим платформасини жорий этиш тўғрисида»ги 251-сон буйруғи ижросини таъминлаш мақсадида 2019 йилда Тошкент шаҳридаги умумтаълим мактабларида тажриба-синов тариқасида «Кундалик» автоматлаштирилган ахборот тизими жорий этилди.

Кўпчилик ота-оналар ушбу тизим мисолида мактабни рақамлаштириш масаласи мамлакатимиз мактабларида фаолият юритувчи кўплаб ўқитувчилар учун долзарб эканлигини тушуниб, унинг мазмун-моҳиятини тўғри англамоқдалар. Мактабни рақамлаштириш ўқитувчини рақамли технологияларга алмаштириш эмас, аксинча, бундай технологиялар ўқитувчиларни инновацион фаолиятга йўналтириш асосида уларнинг меҳнатини енгиллаштириб, ўқувчилар билан ишлашлари учун кўпроқ вақт ажратиш имкониятларини кенгайтиришга олиб келади. Ушбу тизимдан самарали фойдаланиш ўқитувчи, ота-она, ўқувчи муайян компетенцияларга эга бўлишларини тақозо этади. Бу компетенцияларга рақамли технологиялардан фойдалана олиш кўникмалари ҳам киради. Тизим ота-оналар ва ўқувчилар учун уй вазифаларини олиш, баҳоларни кўриб бориш, ўқитувчи билан ёзма мулоқот қилиш каби амаллар бажаришни тақдим этади. Замонавий ўқитувчи нафақат бундай тизимлардан фойдаланиш, балки, видеодарслар яратиш, масофадан ўқитиш учун видеоконференциялар ташкил қилишни ҳам билиши керак. Ўқитувчиларда бундай кўникмаларни ҳосил қилиш халқ таълими ходимларини малакасини ошириш марказларига ҳам юкланади. Ўқитувчиларга албатта эҳтиёжга мос дастурлар ўргатишни тақозо қилади.

Ўқитувчилар ўқувчилар билан видео конференция ташкил қилиш учун ҳозирги кунда Zoom дастури кенг қўлланилмоқда. Ушбу дастур онлайн конференция ташкил қилиш имкониятини тақдим этади. Дастурни интернетдан бепулга юклаб олиб, компьютерга осонлик билан ўрнатиш мумкин. Конференция ташкил қилиш учун рўйхатдан ўтилади ва режалаштириш ойнасига маълумотлар киритилади. Маълумот сифатида киритилган пароль иштирокчиларга тақдим этилади. Ушбу дастур ёрдамида нафақат масофадан ўқитиш, балки, касбдошлар ва ота-она билан онлайн мажлислар ҳам ўтказиш мумкин.

Масофавий ўқитиш, айниқса:

- ўқитишнинг анъанавий усулларида фойдаланиш имкониятига эга бўлмаган, бу жараён имкониятларининг чегараланганлиги туфайли ўқиш ва ишлашни биргаликда амалга ошира олмайдиганлар учун;

- турғун шароитда ўқиш имкониятларига эга бўлмаган, имкониятлари тиббий шарт- шароитлар туфайли чегараланганлар учун;

- ўқитувчилар ва бошқа соҳа мутахассисларининг қайта тайёрлаш ва малакасини оширишда;

- чет эл ўқув муассасаларида таълим олишни истайдиганлар учун;

- иккинчи мутахассисликни эгаллашни истайдиганлар учун жуда долзарб бўлиши мумкин. Масофавий ўқитиш технологияси тушунчаси стандартлаштирилмаган. Энг кўп тарқалган таъриф қуйидагича: масофавий ўқитиш технологияси бу таълимни белгиланган мазмунини нусхалаб амалга оширишга йўналтирилган усуллар тизими, махсус воситаларнинг, ўқитиш шакллариининг мажмуасидир.

Ҳаммамизга маълум, Ўзбекистон республикасининг туман ва қишлоқ ҳудудларида интернет тезлиги паст ва рақамли техникалар танқис. Бундай ҳолларда онлайн тарзда ўқитиш муаммога айланади. Талаба ва ўқувчилар учун видеодарслардан фойдаланиш қулай ҳисобланади. Педагог ходимларда эса ўз билимларини ёшларга ўргатиш учун видеодарслар тақдим қилиш кўникмаси ҳам бўлиши зарур. Ҳозирги кунда видеодарс яратишда FSCapture, Ispring, Camtasia Studio дастурларидан фойдаланиб келинмоқда. Бу дастурлар компьютер экрани ва овозни ёзиш имкониятига эга. Дастурлардан Camtasia Studio видео ёзишдан ташқари уни монтаж қилиш имконияти ҳам мавжуд. Энг яхши томони, дастурлар интерфейси ва иш жараёни содда. Ўқитувчиларимиз бундай дастурлар ёрдамида видеодарсларни осон тайёрлаб, ўқувчиларга тақдим этишлари мумкин.

Замонавий ўқитувчи қандай фандан дарс ўтишидан қатъи назар, рақамли технологиялардан тўлиқ фойдалана олиши керак. Зеро, тараққиётга эришиш учун рақамли билимлар ва замонавий ахборот технологияларини эгаллашимиз зарур ва шарт. Бу бизга юксалишнинг энг қисқа йўлидан бориш имкониятини беради.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Эргашев Ш., Колантаров А., Мўминов С., Умумий ўрта таълим мактаблари фаолиятига ахборот-коммуникацион муҳитини яратиш ва жорий этиш бўйича методик қўлланма // Методик қўлланма. – Тошкент: 2018.
2. Халқ таълими вазирлигининг ахборот-таълим портали - www.eduportal.uz

TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

N.N.Xudoyberdiyev, J.M.Qarshiyev Surxondaryo viloyati XTXQTMOHM katta o'qituvchilari

Annotatsiya. *Maqolada ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalangan holha umumta'lim maktablaridagi ta'lim sifatini oshirish jarayonini samarali tashkil qilish maqsadida qo'llaniladigan axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni va usullari haqida ma'lumot berilgan.*

Kalit so'zlar: *ta'lim, raqamli texnologiya, onlayn, vebinar, kindle, veb-saytlar, ipadlar, google.*

Аннотация. *В статье представлена информация о роли и методах информационно-коммуникационных технологий, используемых для эффективной организации процесса повышения качества образования в общеобразовательных школах с использованием цифровых технологий.*

Ключевые слова: *образование, цифровые технологии, онлайн, вебинар, kindle, веб-сайты, ipad, google.*

Annotation. *The article provides information on the role and methods of information and communication technologies used to effectively organize the process of improving the quality of education in secondary schools using digital technologies.*

Key words: *education, digital, online, webinar, kindle, websites, iPad, google.*

«Raqamli iqtisodiyot» atamasi 1995-yilda AQSh matematigi va dasturchisi Nikolay Negroponte tomonidan ishlab chiqilgan yangi turdagi iqtisodiy faoliyatning paydo bo'lishi natijasida, shu jumladan, raqamli iqtisodiyot uchun kadrlar tayyorlash, o'z navbatida, «raqamli iqtisodiyot» atamasi qabul qilingandan so'ng iqtisodiy munosabatlarning ushbu turiga tegishli boshqa atamalar, jumladan, «raqamli ta'lim», «raqamli savodxonlik» va boshqalar ham keng

qo'llanila boshlandi. Raqamli ta'limni shakllantirish uchun elektron o'quv rejalar, o'quv qo'llanmalar bilan ushbu darsni o'tkazishning eng yaxshi variantlaridan biri bo'lgan yagona ma'lumot bazasini va juda yuqori sifatli tarkibni yaratish bilan ta'minlanishi mumkin. Hozirgi vaqtda O'zbekiston Respublikasi Prezident zamonaviy maktablari loyihasi tasdiqlandi va u amalga oshirilmogda, ta'lim jarayonida maktab o'quvchilari kelajakdagi kasbiy faoliyati uchun raqamli loyihalarni yaratishga yo'naltirilgan ma'lumotlarni chuqur tahlil qilish, dasturlash elementlari bo'yicha o'qitiladi.

«Raqamli» toifaga materiallarning raqamli formatda taqdim etilishi, buzilish darajasi pastligi va aniqligi (fotosuratlar, matnlar, videokliplar, audiolar, multimedia materiallari, grafik muharrirlari va boshqalar) darajasining yuqoriligi bilan ajralib turadi. Masalan, raqamli texnologiyalar: internet muhiti, raqamli savodxonlik, raqamli asboblari, texnologiyalar kombinatsiyasi, raqamli hamkorlik texnologiyalari, onlayn faoliyat, o'quv jarayonini tashkil etishning raqamli jarayonlari (amaliy va nazariy), raqamli bilimlarni sinovdan o'tkazish jarayonlari, raqamli ta'lim usullarini misol keltirishimiz mumkin.

Raqamli ta'lim qanday o'qitish usullarini o'zgartirmogda. Maktablar asta-sekin texnologiyalarga o'qitish usullarini rivojlantirish va o'quvchilar bilan texnologiya darajasida rezonanslashish imkoniyati sifatida qarashmogda. Yoshidan qat'i nazar deyarli har bir kishi smartfonga egalik qiladi. Google bizning kutubxonamiz, vikipediya esa bizning ensiklopediyamiz. Tezaurus bizning lug'atimiz, kindle esa bizning darsligimiz. Ta'limning shiddat bilan rivojlanayotgan bir davrida, texnologiyalarni o'zlashtirish orqali bizning o'qitish usullarimizni o'zgartirishni o'rganish o'quvchilarimiz hayotini yoritadigan yagona usuldir. Ushbu o'zgarishlarni amalga oshirish uchun maktablar nima qilmoqdalar?

Doska, bo'r va markerlar bilan dars berish endi o'tmishdagi narsadir va o'qituvchilar o'quv jarayoni qiziqarli bo'lishi mumkinligini tushunish uchun o'quv jarayonlarida videolari va qisqa darslarni onlayn namoyish etish uchun proyektor, VCD, DVD pleyerlar va elektron ta'lim tizimidan foydalanishga o'tdilar. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tashkil etilgan uzedu.uz internet sayti va eduportal.uz axborot ta'lim portallari, qolaversa, telefon orqali play market bo'limidan edu market mobil ilovalarini yuklab umumta'lim maktab o'quvchilari uchun savodxonlik o'yinlari yuklab borilmogda. Endi ko'plab maktablar televizor yoki proyektor bilan birga elektron doskalar birlashtirilgan bo'lib, u erda oddiy sinf mashg'ulotlaridan interfaol raqamli sessiyaga o'tish oson. Bu Google o'quvchilar diqqatini ko'proq jalb qilishi mumkin, chunki biz Google bizning asosiy maqsadimiz bo'lgan asrda yashayapmiz. Shu bilan bir qatorda, texnologiyalarga asoslangan dunyoda, ta'lim osongina eskirishi mumkin, chunki har doim yangidan yangi dasturlar qo'llaniladi. O'quvchilarni yangiliklar va boshqa mavzularga oid yangiliklar bilan to'ldirish o'quvchilarni shaxs sifatida o'sishga o'rgatishning eng yaxshi usuli elektron kitoblar o'qish hisoblanadi. O'quvchilar ko'p vaqtlarini noutbuklariga, telefonlariga va ipadlariga sarflashadi. O'quvchilar qanday manbalarga murojaat qilishlarini oldindan bilish o'qituvchilarimiz vazifasidir, onlayn va qaysi veb-saytlar eng yaxshi ma'lumotni taklif qilishini boshqarish uchun yaxshi usul bo'lishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tashkil etilgan veb-saytda umumta'lim maktab o'quvchilarining barcha sinflari uchun maktab darslklarining PDF formati mavjud. Ularga noutbuklar, telefonlar va o'quvchilarda osongina kirish mumkin bo'lgan yozuvlarni, ma'lumotnomalarni va boshqa ma'lumotlarni yaxshiroq o'qishni tanlashga undash uchun yaxshi usuldir.

Vahti-vahti bilan qiziqarli onlayn testlarni o'tkazish orqali o'quvchilarni fanlarga o'rgatish ular uchun yaxshi o'quv muhitini yaratishi mumkin. O'quvchilarga ular uyda bajarishlari mumkin bo'lgan onlayn viktorinalar va baholarni berishlari mumkin, ular uy vazifalarini umumiy baho o'rniga almashadilar.

Doska oldida turgan o'qituvchi bilan faqat bir tomonlama aloqa mavjud bo'lganda, o'quvchilar qanchalik ehtiyotkorlik bilan qarashadi? Sinf xonasi shovqinli yoki o'quvchilar mavzuga befarq bo'la boshlaydilar. Onlayn seminar va vebinarlarni o'tkazish, barcha

o'quvchilarga sharhlarda qatnashish va so'rovnomalarda qatnashish ularga hushyor turishga yordam beradi. Webinar davomida o'quvchilarni qiziqtirish – bu o'qituvchilarga butun o'quv jarayoni davomida foyda olish uchun kerak bo'lgan san'at va qobiliyatdir. O'quvchilarning seminarlarda ishtirok etishlari juda muhim va ma'ruzalar ikki tomonlama aloqani o'z ichiga oladi.

O'qituvchining dars mashg'ulotlariga puxta tayyorgarlik ko'rgani singari, o'quvchilarni ham tayyor bo'lishga undash o'quvchilarni darslarga qiziqishga undashi mumkin. Onlayn tadqiqotlar rivojlanmoqda va odamlar bozorni o'rganish va boshqa sohalarda ajoyib martaba topmoqdalar. O'quvchilarga onlaynda topish qiyin bo'lgan narsalarni qidirib topishni so'rash yoki onlayn tadqiqotlarni rag'batlantirish, ularga keyingi dars oldidan topiladigan narsalar ro'yxatini berish, o'quvchilarni ko'proq darslarni kutish uchun yaxshi usuldir. Haqiqatan ham, Siz boshqa biror o'quvchi topa olmaydigan narsani topganingizni bilib, katta yutuqqa erishasiz. Ularga mukofot berish yoki ularning onlayn topilmalarini qadrlash o'quvchilarni mavjud raqamli manbalardan unumli foydalanishga undashi mumkin.

Har doim o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro munosabati maktabda, sinfda tugashi shart emas. Onlayn hamjamiyat – bu guruh yoki guruh onlayn aloqada bo'lib, loyihalarni yuborish, mavzularni muhokama qilish yoki fikrlarni ifoda etish. O'qituvchilar o'quvchilar uchun o'zlarining g'oyalari, takliflari va mavzularga oid so'rovlari uchun istalgan vaqtda hal qilishlari uchun platforma yaratishlari mumkin. Bu kabi onlayn tadbirlarga ochiq bo'lish o'quvchilarni hatto maktabdan tashqarida ko'proq diqqat markazida bo'lishiga yordam beradi, dars jarayoni tugaganidan keyin ham o'quv jarayoni davom etayotganini sezmay qoladi o'quvchi.

Shuning uchun xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, darslik, uy vazifasi, sinf daftarlari, doska, bo'r va markerlar endi tarixdir. O'qituvchilar shakllarni sudrab olib tashlashlari, doskaga onlayn kalkulyatorlarni olib kelishlari, axborot texnologiyalaridan foydalangan holda o'lchashlari va doskada ko'rishni istagan matnlarini ovoqli, videoli qilib darslarni tayyoshlari mumkin bo'lgan doskalar paydo bo'ldi. O'quvchilar texnologiya nuqtayi nazaridan ancha tezlashganda, raqamli dunyodan uzilish qanchalik amaliydir? Maktablar endi o'quvchilarga yozib olishlari uchun bepul planshetlar va Kindle'ga o'xshash manbalarni taqdim etishni taklif qilishmoqda. O'qitish metodologiyasi bilan texnologiyasi hamkorlik qilish va darslarni yanada jonli va qiziqarli qilish vaqti keldi!

Adabiyotlar:

1. Mirziyoyev, Sh. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. «O'zbekiston» nashriyoti-matbaa ijodiy uyi. 100011, Toshkent, Navoiy ko'chasi, 30. 2017-yil.
2. Ways Digital Education Is Transforming Teaching Methods ...

AKT – O'ZBEK TILI TA'LIMI SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI SIFATIDA

I. Mo'minova, Toshkent shahri Mirobod tumani 110-sonli IDUM o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek tili darslarini AKT orqali, jumladan karaokedan foydalangan holda tashkil qilish usullari haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar: grammatik tushunchalar, tayanch va fanga oid xususiy kompetensiyalar, nutq va muloqot madaniyati, ijtimoiy-iqtisodiy matn, badiiy matn.

Аннотация. В данной статье представлена информация о методах организации уроков узбекского языка посредством ИКТ, в том числе с использованием караоке.

Ключевые слова: грамматические понятия, ключевые и предметные компетенции, культура речи и общения, социально-экономический текст, художественный текст.

Annotation. This article provides information on the methods of organizing the lessons of the Uzbek language through ICT, including using karaoke.

Key words: grammatical concepts, key and subject competencies, the culture of speech and communication, socio-economic text, literary text.

Hozirgi zamon ta'limi o'quvchilarda grammatik tushunchalarni tushunishi, mustaqil fikrlay olishi, nutq va muloqot madaniyatining rivojlanishi, adabiy asarni o'qishi, mazmunini tushunishi, o'zgalarga tushuntirishi, tahlil qilishi, asar voqealari va qahramonlarini hayotiy hodisalar, zamonamiz qahramonlari bilan qiyoslashi va chog'ishtirishi, unga munosabat bildirishi, ibrat olishi, xulosa chiqarishi, adabiy-nazariy tushunchalarni o'rganishi va amalda qo'llashi uchun **tayanch va fanga oid xususiy** kompetensiyalarni yetarli darajada egallashlarini ko'zda tutadi.

Ta'lim taraqqiyotining bugungi darajasida esa o'qituvchi o'quvchida mazkur kompetensiyalarni rivojlantirishi uchun zamonaviy axborot texnologiyalaridan mohirona foydalana olishni bilishi lozim. Chunki aynan axborot-texnologiyalari o'qituvchida ma'ruza matnlari va darsliklarni kompyuter xotirasiga kiritish, turli tajribalar o'tkazish, animatsiya, slydlar, ko'rgazmali qurollar, videorolik va audiolar yaratishga imkon beradi. Jumladan, o'zbek tili darslarini tashkil etishda karaokedan foydalanish yaxshi samara beradi. O'zbek tili darslari o'quvchining so'z boyligini oshirishda asosiy o'rinni egallaydi. Tilni o'rganish, muomala-munosabat zaruriyati, radio, televideniye, matbuot, badiiy adabiyot kabilar uning so'z olamini to'ldiradigan asosiy manbalardir.

O'quvchi nutqida faqat tilimizda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot tufayli paydo bo'layotgan so'zlar emas, balki ular birinchi marta duch kelayotgan mavjud so'zlar, chunonchi, **badiiy matnda:** *bo'lma (xona), ishkom (tok so'risi), omi (savodsiz), sinchalak (chittak), so'ri (katta taxta karavot), hamiyatli (oriyatli); ijtimoiy-iqtisodiy matnda:* menejer, profilaktika, menchendayzer, mentalitet, nonotexnologiya, internet, paynet, xolding kabilarni kompyuter xotirasiga ovozli kiritib, so'ng dars jarayonida ular o'qib eshittiriladi, o'quvchi esa birgalikda takrorlaydi.

O'quvchilarni bunday yangi so'zlar bilan tanishtirib borish ona tili mashg'ulotlarining asosiy vazifasi sanaladi. Bundan tashqari, bola har kuni fan asoslarini o'rganish jarayonida sinfdan va maktabdan keyingi foliyatida qanchadan-qancha yangi so'zlarga duch keladi va ularning ma'nolarini bilib oladi. Til hodisalarini o'rganish jarayonida ularga notanish bo'lgan yangi so'zlar va atamalarning ma'nolari izohlab borilishi shart.

Yoki, **-i, -u** tovush (harf)larining talaffuzi va imlosi o'rganilar ekan, **urush-urish, tushum-tishim** singari so'zlarni kompyuter xotirasiga kiritib, talaffuzini o'quvchi ham takrorlaydi, so'ng taqqoslash orqali ularning ma'nosi, talaffuzi, imlosini sharhlaydi.

Qo'shma otlar va ularning imlosi uchun **paxtagul, boshog'riq, gulbozor** singari qo'shma otlarni **paxta guli, bosh og'rig'i, gul bozori** singari so'z birkimlari bilan taqqoslash orqali ularning ma'no va imlo farqlarini bilib olish mumkin.

O'zbek tili darslarida karaokedan foydalanish orqali o'quvchilarning talaffuz me'yorlarini rivojlantirish, so'z boyligini oshirish, mustaqil fikrlash, ijodiy tafakkurini rivojlantirish, mustaqil matn yaratish malakasini shakllantirishga imkoniyat yaratiladi.

Buning uchun o'qituvchi darsga katta tayyorgarlik ko'rishi, ya'ni karaoke tasmlariga turli so'zlarni adabiy me'yorga mos to'g'ri talaffuz ovozlarini yozdirishi, adib asarlari asosida suratga olingan videokassetalar, teleko'rsatuvlardan nusxa olingan parchalarni mavzuga moslab tanlab olishi kerak. Garchi o'qituvchidan buning uchun katta mehnat talab etilsa-da, o'sha dars o'quvchilar xotirasida o'chmas iz qoldiradi va ular asar

qahramonlari dunyosiga kirib boradilar, asarni qanday o'qib qo'yganlarini o'zlari ham bilmay qoladilar.

Karaokedan amaliy ishni sinf o'quvchilarini guruhlarga bo'lib, musobaqa tarzida ham o'tkazish mumkin. Bunda tezkorlik, topqirlik alohida baholanadi, rag'batlantiriladi. Bu tarzda tashkil etilgan dars o'quvchilarga psixologik nuqtayi nazardan ijobiy ta'sir qiladi, mavzu tez va qulay mustahkamlanadi, u o'quvchilar xotirasida uzoq vaqt saqlanadi, qoidalarni amalda qo'llash ko'nikmalari rivojlanadi va, umuman, mashg'ulot qiziqarli o'tadi.

ТАРИХ ДАРСЛАРИДА ИНТЕРФАОЛ УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ

***М.А.Эргашева, Андижон ихтисослаштирилган олимпия захиралари
мактаб интернати ўқитувчиси***

Аннотация. Ушбу мақолада таълим самарадорлиги оширишда инновацион таълим технологиялари ва ахборот технологияларининг афзалликлари хусусида сўз юритилади. Ҳозирги давр ўқитувчи ва ўқувчи олдида катта талаблар қўймоқда, бу талабларнинг энг асосийси - дарснинг самарадорлиги, унинг сифатлилиги, ўқувчиларда билим-кўникмаларни шакллантиришда турли қизиқарли ўқув машғулотларини ташкил қилиниши ва у орқали қўтилган натижага эришишдан иборат.

Калит сўзлар: технология, ўқув жараёни, педагогик технология, компьютер технологияси, таълимда инновация ва бошқалар.

Аннотация. В данной статье говорится о преимуществах инновационных образовательных технологий и информационных технологий в повышении эффективности образования. Современный период предъявляет большие требования к преподавателю и учащимся, главным в этих требованиях является эффективность урока, его качество, организация различных интересных учебных занятий по формированию знаний и умений у учащихся и достижению через них ожидаемого результата.

Ключевые слова: технология, образовательный процесс, педагогические технологии, компьютерные технологии, инновации в образовании.

Annotation. This article deals with the advantages of innovative educational technologies and information technologies in improving the effectiveness of education. The modern period makes great demands on the teacher and students, the main thing in these requirements is the effectiveness of the lesson, its quality, the organization of various interesting training sessions to build students' knowledge and skills and achieve the expected result through them.

Key words: technology, educational process, pedagogical technologies, computer technologies, innovations in education.

Республикаимиз таълим тизимини замонавий даражада такомиллаштириш йўналишида амалга оширилаётган кенг кўламли ишлардан кўзда тутилган асосий мақсад- ёш авлодга таълим-тарбия бериш сифати ва самарадорлигини ошириш, уларни ўз юртининг содиқ фарзанди этиб тарбиялаш ва мустақкам билим эгаллашлари учун барча шарт-шароитларни яратиш ҳисобланади ва бугунги кун талабларидан келиб чиққан ҳолда янги чуқур билимлар талаб этувчи технологияларнинг ривожланиш шароитларида мустақил равишда янги билимларни эгаллаш, касбий маҳорат чуққиларини эгаллашга қодир, юқори малакали мутахассисларни тайёрлаш орқали таълим- тарбия жараёни сифати ва самарадорлигини оширишга қаратилган. Бу эса, ўз

навбатида, ўқув жараёнини илм-фаннинг замонавий ютуқларига таянган ҳолда ташкил этишни, замонавий ўқитиш технологияларидан самарали фойдаланишни талаб этади.

Ҳозирги давр ўқитувчи ва ўқувчи олдига катта талаблар қўймоқда, бу талабларнинг энг асосийси- дарснинг самарадорлиги, унинг сифатлилиги, ўқувчиларнинг билим ва кўникмаларига, мактаблардаги турли хил ўқув машғулоти, уларни ташкил қилиниши ва у орқали ўқувчиларни турли билим ва кўникмаларни эгаллаб олишидир. Бугунги кунда таълим жараёнини тўғри ва самарали ташкил қилишда инновацион технологиялар, техник воситаларнинг, жумладан, компьютернинг ўрни бекиёс. Ушбу техниканинг энг катта ютуқларидан бири сифатида айтиб ўтишимиз лозимки, дарсда мамлакатимизда ва дунёда рўй бераётган янгиликлар, жумладан, таълим тизими ва спорт янгиликларидан тўғридан тўғри фойдаланилса бўлади, шу мавзудаги диафильмлар ва видеофильмлар ҳам дарсни янада қизиқарли ўтишга ёрдам беради, бунинг учун эса ўқитувчи шахсига кўп талаблар қўйилади, у ўз устида ишлаши ва ҳар бир дарсга « мен бугун дарс жараёнига қандай янгилик билан кириб дарсни қизиқарли ташкил қиламан» яъни анъанавийликдан қочиш ва ноанъанавийликка интилиш билан тайёргарлик кўриш лозим.

Таълим жараёнида ўқитувчи ўзининг тутган ўрнидан оқилона фойдаланиб, ўқувчиларда уюшқоқлик, меҳнатсеварлик, ўзаро ҳурмат каби ахлокий фазилатларни, ўқишга онгли муносабат, ўз фаолиятини мақсадли йўлга қуйиш каби ақлий сифатларни, шу билан бирга, ўз диққатини бошқариш, ҳуққини идора этиш, ўзини тута билиш, қийинчиликларни енгиш каби иродавий фазилатларни шакллантириши лозим.

Лекин бугунги кунда ҳамма фанда, ҳамма ўқитувчи ҳам ўз ишига маъсулият билан ёндашяпти деёлмайман, буни билиб олиш унчалик қийин эмас, бунга фақат ўқитувчининг ўзи айбдор ҳолос, чунки ҳар бир фан ўзига хос қиррага, хос хусусиятга эга, баъзи фанларни дарс давомида белгиланган муддатда ўрганиш қийин, шунинг учун ҳам мустақил таълимни йўлга қўйиш, таълимга замонавий педтехнологияларни олиб кириш таълим самарадорлигини оширади, ўқувчиларни билим олишга қизиқтиради, ўз устида ишлашга ўргатади. Бу муаммони тарих фани мисолида кўрадиган бўлсак, тарих фани таълимида дарсни тури ташкил қилишда қуйидаги саволлар туғилади:

1. Тарих фанини ўқувчи онгига осон ва тез етказиш учун қандай методлардан фойдаланиш зарур?

2. Тарих фани таълимида интерфаол методлар ва уларнинг самарадорлигини айтиб беринг.

3. Замонавий тарих дарсини сиз қандай ташкил қилган бўлардингиз?

Бундай саволларга жавоб бериш учун таълимнинг самарадор методларини дарс жараёнида татбиқ қила билиш лозим.

Тарих дарсларида замонавий усуллардан фойдаланиш синф муҳитини ўзгартиради, мавзу қандай ўрганилиши кераклигини белгилаб беради, ҳар бир ўқувчини фаоллаштиради. Бугунги кунда ўқитувчи ўқитиш учун фақат зарурий ахборотларнигина танлаб олиши ва ўқувчини бевосита мустақил билим олишга ўргатмоғи зарур. Бу жараёнда ўқитувчининг педагогик маҳорати, унинг чуқур билими, одоб-ахлоки муҳим роль ўйнайди. Ҳозирги кунда замонавий усуллардан фойдаланиб дарс беришда ўқитувчи моҳирликдан ижодкорликка интилиши ва бу билан таълим соҳаси ривожиги ҳисса қўшмоғи талаб этилади. Замонавий педагогик технологияларни қўллашда ноанъанавий дарс усулларида фойдаланиш орқали иқтидорли ўқувчиларни аниқлаш, бўш ўзлаштирувчи ўқувчиларда ўз кучларига ишонч ҳосил қилишлари учун имкон яратиш, синфдаги ўқувчилар ўртасида дўстлик, ўзаро ҳамкорлик алоқаларини шакллантиришга эришиш назарда тутилади.

Ҳар бир ўқитувчи ижодкор бўлиши керак, у ҳар ўқув соатига пухта тайёрланиб янгилик билан кириши керак, чунки ҳар дарсда такрорланадиган бир хиллик ўқувчини дарсга ва фанга қизиқишини сусайтиради, натижада дарс самарадорлигининг пасайишига олиб келади.

Менинг мутахассислигим тарих фани бўлгани учун, энг аввало, ўқувчиларда Она-Ватанга, шонли ўтмишимизга, буюк аجدодларимизга муҳаббат уйғотиш, уларни асра-авайлашга ўргатишим лозим. Тарих фанини ўқитишда, аввало, фаннинг ўзи нимани ўргатишини ўқувчи онгига сингдириш лозим, тарих фанини ўрганиш жараёнида ўқитувчидан изланишни, ижодни талаб қилади, унинг ҳар дарси хилма-хил бўлиши керак, ҳар дарса давомида ўқувчиларга янги мавзунини тушитириш билан диққатни тортувчи саволлар ўйин тарзида берилса, дарснинг турли босқичларида мавзуга мос ҳолда ўқувчиларнинг нутқини ўстириш учун ривоятлар айтиб берилса, тарихий шахслар ҳақидаги маълумотлар слайд, мультимедиа тарзида ўқувчилар кўз ўнгида намоён бўлса, ўқувчининг бу фанга кизиқиши янада ортиб, кейинги дарс соатини интизорлик билан кутади.

Инновацион таълим технологияси кўпроқ сифатли натижага эришишга қаратилган, қўлланиладиган инновацион таълим технология натижаси эса, биринчи навбатда, педагогнинг маҳоратига, илмий-касбий тажрибасига, шахсий хусусият ҳамда инсоний фазилатларига боғлиқ.

Ўқитувчи бу жараёнда шахснинг ривожланиши, шаклланиши, билим олиш ва тарбияланишига, шунингдек, эркин фикрлаб синфдошлари билан бир қаторда бошқарувчанлик, йўналтирувчанлик вазифасини бажаради. Бундай ўқув тарбия жараёнида ўқувчи ҳаракат иштирокчисига айланади.

Шундай қилиб, таълим-тарбия жараёнини технологиялаштириш ҳамиша янгиланиш ва унга тизимли ёндашишга муҳтождир. Чунки бир хилликдан ўқув машғулотида таҳсил олувчилар тезда зерикади. Натижада, таҳсил олувчиларнинг ўқув машғулотида бўлган кизиқиши сўнади. Турли хил инновацион таълим усулларида ташкил топган ўқув машғулотларини технологиялаштириш эса таҳсил олувчиларнинг диққатини узокроқ сақлашга, зарур ҳолларда қайта эсга туширишга ва таълим самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати:

1. Тоштемиров. Д.Э., Қулматов. С.И. Мустақил ўқишда интеллектуал тизимлардан фойдаланиш. Касб – ҳунар таълими, 2013. -№ 3.
2. Муслимов Н. А. ва б. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий технологияларини шакллантириш технологияси.- Т.: Фан ва технология. 2013.- 128 б.

ТАЪЛИМ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ

***Н.А.Холмирзаева, Ш.М.Муродалиева** Андижон ихтисослаштирилган олимпия
захиралари мактаб интернати ўқитувчилари*

Аннотация. Мазкур мақолада умумтаълим фанларини ўқитишда ахборот технологияларидан самарали фойдаланиш, ўқув жараёнига татбиқ этишининг афзалликлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: Ахборот технологиялари, мультимедиа, мустақил фикрлаш, тадқиқотлар технологияси.

Аннотация. Данная статья посвящена эффективному использованию информационных технологий в преподавании общеобразовательных дисциплин, раскрыты преимущества их применения в учебном процессе.

Ключевые слова: информационные технологии, мультимедиа, самостоятельное мышление, исследовательские технологии.

«Таълим тўғрисида»ги қонун ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» асосида Ўзбекистон Республикасининг таълим тизимини ислоҳ қилиш борасидаги тажрибалар бугунги кунга келиб халқаро ҳамжамият томонидан эътирофга сазовор бўлмоқда. Олиб борилаётган ислохотлар яратилаётган шароитларга мос равишда педагоглариимиз ўз фаолиятларида янги педагогик технологияларни интернет имкониятларидан кенг фойдаланган ҳолда ўқув жараёнини янада жадаллаштиришга эришмоқда. Мамлакатимизда таълим жараёнини ахборотлаштириш замонавий компьютер технологияларини таълим жараёнига жорий этиш изчиллик билан амалга оширилмоқда.

«Ахборот технологиялари» атамаси бугунги кун жамиятининг ажралмас қисмига айланган. Жамиятда ҳеч бир соҳа ёки ишлаб чиқариш корхонаси йўқки, бугун ахборот технологияларидан фойдаланмаса. Бугунги кунда ахборот технологияларини яхши ўзлаштирган, улардан эркин фойдалана оладиган кишигина ўзини жамиятнинг ҳар қандай соҳасида эркин ҳис этиши мумкин. Шу нуқтаи назардан, бугунги кун педагоги олдига ҳам янги талаблар қўйилган:

ўқитувчи ҳар бир ўқувчининг ижобий потенциални ривожлантириши, яни ўқитиш жараёнида ҳар бир ўқувчига индивидуал ёндашиши керак бўлади;

ўқитувчи ўқувчини ўқитиши эмас, балки унга ахборот билан мустақил ишлашни ўргатиши муҳим;

ўқитувчи ҳам, ўқувчи ҳам ахборот ва телекоммуникацион технологиялар билан ишлаш кўникмасига эга бўлиши зарур;

бугунги кун ўқитувчиси ўқувчиларга фақат Давлат таълим стандартлари талаб қиладиган билим ва кўникмаларни бериши эмас, балки унинг ижобий қобилиятини, номаълум соҳаларни тадқиқ қилишга интилишни, тадқиқоқчиликни ривожлантириши муҳимдир.

Замонавий таълим жараёни таълим олувчиларнинг ижобий қобилиятини ривожлантиришга қаратилган. Бундай талаб ўқувчиларнинг турли ахборот манбалари билан ишлашини тақозо этади. Ўқувчиларда ушбу кўникмаларни шакллантиришда эса тадқиқотлар технологияси кўл келади. Ахборот технологиялари лойиҳаларни бажаришнинг ажралмас қисми ҳисобланиб, улар айнан турли хил ахборотларни йиғиш, тақдимотлар тайёрлаш, веб саҳифалар яратиш ва бошқа имкониятларни ўзида мужассамлаштиради. Шундай қилиб, ахборот технологиялари ўқувчининг ижобий потенциалини ривожлантириш ва юзага чиқаришда муҳим ўрин тутати.

Ахборот-коммуникацион технологиялар: фанларни ўрганишга қизиқишни пайдо қилиш ва ривожлантириш, тадқиқотлар олиб бориш, ўқув жараёнини индивидуаллаштириш ва ўқувчиларининг мустақил ишларини ривожлантириш имкониятларини беради.

Ўқитувчи дарснинг ҳар бир жараёнида ахборот технологияларини қўллаши мумкин.

Ахборот технологияларининг ўқитувчи ва ўқувчи учун аҳамиятли жиҳатлари қуйидагича:

ўқувчининг диққатини жамлаш;

маълумот тўғрисидаги тасаввурни кенгайтириш;

изланувчанлик, ижодкорлик ва мустақил фаолиятга киришиш;

ўз-ўзини баҳолаш.

Ўқитувчи фаолиятида ахборот технологиялардан фойдаланган ҳолдаги дарсларнинг ўрни қуйидагиларда акс этади:

вақтни тўғри тақсимлаш;

ўқув материали мазмун-моҳиятининг ёрқин ва ишонарли бўлишини таъминлаш;

берилаётган ахборот кўламини ошириш;

ўқув топшириғининг турларини кенгайтириш;

соғлом рақобат, ижодий муҳитни юзага келтириш;

касбий малакани мунтазам ошириб бориш.

Компьютер дастури орқали оддий дидактик материаллар тайёрлашда ва уларни компьютер синфларида ўтиладиган дарсларда ўқувчиларга мустақил ишлаш учун тақдим этиш мумкин. Бундай дидактик материал изоҳли матн сифатида, расмлар билан безалган ҳолда, назорат саволлари билан ўқувчиларга берилади ва ўқувчилар томонидан бажарилиши назорат қилинади.

Ўқитувчи фаолиятида энг муҳим жиҳатлардан бири бу ўқувчиларнинг билимини баҳолаб боришдир. Барча умумтаълим фанларининг турли бўлимларига оид назорат тестларини компьютер ёрдамида тузиш мумкин.

Бугунги кунда Ўзбекистонда ҳам таълим жараёнида дидактик восита сифатида фойдаланиладиган дастурларнинг махсус бозори шаклланмоқда. Ҳозирда умумтаълим дарсларида фойдаланиши мумкин бўлган интернетга жойлаштирилган кўплаб дастурлар мавжуд. Булар сирасига биринчи навбатда электрон дарсликларни киритиш мумкин.

Компьютер технологиялари турли хил интерактив характердаги топшириқлардан фойдаланиш имкониятини беради. Масалан, ўқувчилар воқеаларни хронологик кетма-кетликда жойлаштириш, географик, фанга оид атамалар ва тушунчаларни тўғри изоҳлаш ёки ўнг ва чап қатордаги атамалар ва уларнинг маъносини мос равишда стрелка билан кўрсатиш ёки берилаётган мавзудаги таянч сўзларни тўлдириш, тест топшириқларини бажариш, кросвордларни ечиш каби топшириқларни қандай бажарганликларини катта экранда мультимедиа ёрдамида туширилган жавоблар билан таққослаб, билиб боришлари мумкин бўлади.

Ўқитувчи дарс жараёнида компьютер ёрдамида мавжуд материалларни турли хил шаклда: слайдлар, видео ва аудио парчалар диаграммалар, жадваллар, мусикий кўринишларда тақдим этилади.

Компьютер ёрдамида дарс жараёнини ташкил этилиши ўқувчилар тасаввури ва хотирасига кучли таъсир қилиб, эслаб қолиш жараёнини осонлаштиради, дарсни қизиқарли жараёнга айлантириб, ўқувчиларни у ёки бу тарихий даврга олиб кириш ва воқеалар ичида гўёки иштирок этиш имконини беради.

Таълим-тарбия жараёнида ўқувчиларни ақлан ва руҳан етук инсонлар қилиб тарбиялашда, миллий урф-одатларимиз, қадриятларимиз моҳияти бўйича билим, кўникма ва малакаларини ривожлантиришда уларда буюк аجدодларимизнинг бой маънавий меъросларини ўрганишда компьютер ва ахборот технологияларидан фойдаланиш муҳим роль ўйнайди.

Компьютер ва ахборот технологиялари воситалари орқали педагог ходимлар ҳамда ўқувчилар жуда кўп миқдорда маълумотларни олиш, излаш қайта ишлаш ва ўзлаштириш имкониятига эга бўладилар. Албатта, таълим муассасаларида янги педагогик ва ахборот технологияларини жорий қилиш. Ўқув машғулотларини янги интерфаол усуллар, замонавий воситалар яъни ахборот технологиялари воситаларидан фойдаланган ҳолда ўтказиш, жумладан, мультимедиа масофадан ўқитиш, Интернет тармоқларидан фойдаланиш назарий ва амалий машғулотларда қўллаш, шубҳасиз, ўз самарасини беради.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, ахборот коммуникатив воситаларидан фойдаланиш тадқиқотлар ёки лойиҳалар технологияси бўйича ишлашганини эмас, балки барча дарсларда қўлланилиши ва дарснинг сифати ва самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати:

1. Толипов У.К., Шарипов Ш.С. Ўқувчи шахси ижодкорлик фаолиятини ривожлантиришнинг педагогик асослари. – Т., Фан, 2012.

2. Йўлдашев Ж. Г., Усмонов С.А. Замонавий педагогик технологияларни амалиётга жорий қилиш. – Т: Фан ва технология, 2008.- 8 б.

ЎЗБЕК ХАЛҚ ҚЎШИҚЛАРИДА ИПАКНИНГ ОБРАЗЛАНТИРИЛИШИ

Д.Ўраева, Бухоро давлат университети профессори, филология фанлари доктори,

Д.Ражабов, Бухоро давлат университети доценти, филология фанлари доктори

Аннотация. Ушбу мақолада ўзбек халқ қўшиқларида ипакнинг образлантирилиши, ипак матоларга турли-туман тотем саналувчи ҳайвонларнинг ёки гул ва ўсимликларнинг барги, бутоқлари, меваси суратини, шунингдек, ойнинг ҳилол ва бадр ҳолати, қуёшнинг чарақлаб сочилиб турган заррин нурлари, юлдузларнинг нурафшон қирралари тасвирини тушириб, уни нафақат безашга, балки магик қудратини янада кучайтиришга интилишлар таҳлил қилинган.

Калит сўзлар. Ўзбек халқи, халқ қўшиқлари, ипак, тотем, магик қудрат, сифтлаш, ишора.

Аннотация. В данной статье описываются образы на шелковых изделиях в узбекских народных песнях; проанализированы изображения листьев, веток, плодов, различных тотемных животных, цветов, полумесяца, полной луны, золотых лучей солнца, ярких звезд для украшения и усиления магической силы.

Ключевые слова: узбекский народ, народные песни, шелк, магическая сила, просеивание, роспись

Annotation. This article describes the images on silk products in Uzbek folk songs; analyzed images of leaves, branches, fruits, various totem animals, flowers, a crescent moon, a full moon, the golden rays of the sun, bright stars to decorate and enhance magical powers.

Key words: Uzbek people, folk songs, silk, magic power, sifting, painting

Ипак матоси Ўрта Осиё халқларига жуда қадим замонлардан маълум ва улар бу қимматбаҳо матодан, асосан, кийим-кечак, каштачилик буюмлари тайёрлашда фойдаланиб келишган. «Буюк ипак йўли» деб аталувчи манзилда яшаган аجدодларимиз орасида ипакчиликнинг ўзига хос бетакрор мактаби яратилганлигини инкор этиб бўлмайди. Буни далилловчи манбалардан бири халқ қўшиқлари бўлиб, уларда ипак образининг кўп қўлланиши ва бир неча бадий-тимсолий маъноларда учраши алоҳида эътиборни тортади.

Ўтмишдаги аجدодларимиз ипакдан тайёрланадиган шойи, атлас сингари қимматбаҳо матолардан ранг-баранг буюмларни шунчаки ишлатмаганлар, бунга аввало, ўзларининг анимистик, тотемистик ва космогоник эътиқодлари асосида ёндашиб, ипакнинг инсонни турли-туман хавфлардан, инс-жинслардан муҳофаза қилувчи кучга эга бўлишини ҳам таъминлаганлар. Шу ниятда ипак матоларга турли-туман тотем саналувчи ҳайвонларнинг ёки гул ва ўсимликларнинг барги, бутоқлари, меваси суратини, шунингдек, ойнинг ҳилол ва бадр ҳолати, қуёшнинг чарақлаб сочилиб турган заррин нурлари, юлдузларнинг нурафшон қирралари тасвирини тушириб, уни нафақат безашга, балки магик қудратини янада кучайтиришга интилганлар. Эътиборли жиҳати шундаки, ипак билан боғлиқ эътиқод излари халқ қўшиқларига ҳам кўчиб ўтган ва асрлар давомида халқимизнинг бой ва фаровон турмушга, гўзалликка ошуфталигини ифодаловчи жўшқин мотивга айланган.

Ипак матолардан тайёрланган буюмлар ҳар қанча қимматбаҳо бўлмасин, ғоят харидоргир бўлиб қолаверган. Улар аёллар кўркига кўрк қўшган, саройлар ҳашаматини

оширган. Лекин ҳар қандай вазиятда ҳам аجدодлар эътиқоди изларини ўзида сақлаб қолган. Узоқ мозийда ҳам, бугун ҳам ипакдан рўмоллар, кўйлақлар тайёрлаш анъанаси давом этмоқда.

Ўзбек халқ кўшиқларида ипак буюмлар образи сулувликини кучайтирувчи эпитет (сифатлаш) вазифасида қўлланиб келмоқда. Шуниси эътиборлики, кўшиқларда аёллар буюмларининг, албатта, ипакдан, шойи ёки атласдан эканлигини таъкидлаш орқали лирик қаҳрамоннинг гўзаллигига ишора қилиш анъанавийлик касб этган. Тубандаги тўртликларда буни кузатиш мумкин:

Аробанинг йўлига

Сепдим капак, ёр-ёр.

Келин синглим кийгани

Зару ипак, ёр-ёр.

Ёки:

Ипак рўмол бошимда товланади,

Чақирмаган тўйингга ким боради?

Бормайин деб, бир хаёл қилиб эдим,

Севганимнинг товуши жон олади.

Ўзбекларда келинни куёникига узатиб бориш жараёнида куйланадиган «Ёр-ёр» кўшиғидан келтирилган биринчи мисолда келинчак кийимининг ипакданлиги таъкидланаётган бўлса, лирик кўшиқлардан олинган иккинчи мисолда суякли маъшуқа рўмолининг ипаклиги, унинг ёр бошида жозибадор товланиб, гўзаллигига янада тароват бағишлаётгани ифода этилмоқда. Ҳар иккала матнда ҳам ипакнинг сифатлашга айлангани кузатилмоқда.

Ўтмишда ҳам, ҳозир ҳам ипак олди-сотди, савдо-сотик ишларида анча харидоргир бўлганлигидан, ундан кенг фойдаланилаётгани шоён ҳақиқатдир. Бунинг исботи халқ кўшиқларида ҳам кузатилади:

Дарёнинг ул юзида аттор эдим,

Оқ ипак, қизил ипак сотар эдим.

Оқ ипак, қизил ипакни олдилар,

Пўтага нақши нигорни солдилар,

Пўтани сўнг ромга боғладилар.

Ёки:

Бозордаги ипакдай,

Бўғиб қўйган кепакдай,

Бувисига бир салом.

Ушбу кўшиқлар мисолида нафақат ипак билан боғлиқ савдо-сотик, бозор ишларининг қадимийлигини ва анъанавийлигини, балки унинг оқ ва қизил тусдаги турлари мавжудлиги-ю, шу нуқтаи назардан ўзаро фарқланишини идрок этиш мумкин.

Ипак бойлик рамзи саналгани боис бой-зодагонларнинг, ҳукмдорларнинг кийим-кечаклари ипакдан тайёрланган. Халқ орасида, асосан, узатилаётган қизларнинг сепини ипак буюмлари билан тайёрлашга эътибор берилган. Шундан келиб чиқиб, халқ кўшиқларида ипак бахтли оила, тўқис турмуш рамзини ифодалашга хизмат қилганлиги кузатилади:

Араванинг тагига

Сепдим кепак, ёр-ёр.

Келин ойим сеплари

Бари ипак, ёр-ёр.

Халқ кўшиқларида ипак ҳам ўз, ҳам кўчма маънони ифодалаб келиши тубандаги мисоллар орқали аёнлашади:

Ипакдан тўқилган арқоним,

Узилиб кетди, вой отам,

Темирдан қурган қўрғоним,

Бузилиб кетди, вой отам.

Ота вафоти муносабати билан куйланаётган ушбу мотамсаро йиғи қўшиғида «ипакдан тўқилган арқон» ўз маъносида бўлса-да, ота образининг куч-қудратини, унинг оиладаги мавқеини таъкидлаш учун қиёсий манба вазифасини ўтаётир. Ипак гарчи юмшоқ ва майин бўлса ҳам, ундан тўқилган арқон мустаҳкам бўлиши маълум. Ана шу ҳақиқат асосида отанинг ҳам меҳри юмшоқ бўлса-да, айти пайтда темир қўрғондек ҳамда ипакдан тўқилган арқондек ўз оиласи учун асровчи таянч эканига рамзий ишора қилинмоқда.

Кўпгина қўшиқларда, хусусан, келин ва куёв образи бўртиб турадиган «Ёр-ёр»ларда оқ ва қизил ипак образи бот-бот кўзга ташланиб, уларга параллел образ бўлиб келади. Масалан:

Оқ ипак, қизил ипакдай

Эшилибсиз, ёр-ёр.

Бири барно, бири доно,

Келишибсиз, ёр-ёр.

Кўриняптики, матнда оқ ипак ва қизил ипак образлари барно (қиз – келин), доно (йигит – куёв) образлари билан параллеллик – жуфтлик ҳосил қилмоқда. Бунда ипакка нисбатан «эшилибсиз», йигит-қиз, яъни келин-куёвга нисбатан «келишибсиз» феълларининг қўлланаётгани фақат қофия учун эмас, балки қўшиқнинг асосий мақсадини очиш учун ҳам хизмат қилмоқда.

Ипак – ўзбек халқининг миллий бойликларидан, асосий даромад манбаларидан бири. Шунинг учун у қимматбаҳо бойлик товар сифатида баҳоланади. Чунки халқимиз ҳар йили ипак етиштириб, уни чет элларга ҳам экспорт қилиши натижасида салмоқли даромад олади.

Бадий нутқда ипакка нисбатан «кумуш тола» метафораси ишлатилиши маълум. Демак, бунда ипак тушунчаси ўхшашли кўчим воситасида кумуш тола тасвирий ифодасига мувозий (параллел) келтирилади.

Айрим ҳунармандлар ўзлари ясаган буюмларга жозиба ва қулайлик бағишлаш учун, уларнинг имкониятларини кучайтириш, харидоргирлигини ошириш ниятида ипакдан фойдаланганлар. Бундай буюмлар, албатта, ажралиб турган.

Дойра-ю, дутора шунда танбури,

Ипакдан эшилган барининг тори.

Яна:

Бир ёқа миниб бўлсалар мойил,

Йўлда кўрганларни қилади қойил,

Зарҳалдан эгари, ипакдан айил,

Хўжамнинг тойлари дулдула менгзар.

Буюмларни ипакдан тайёрлаш тасодифан пайдо бўлмаган. Бунга қадимги инсонларнинг теварак-атрофни, борликни кузатишлари асосида орттирган маълум ҳаётий тажрибалари асос бўлган. Жумладан, қадимги инсонлар ипакни қурт эшишини кўриб хайратланганлар. Шундан келиб чиқиб, уни илоҳий жаннат тушунчаси билан боғлаб талқин қилганлар ва эътиқод билан муносабатда бўла бошлаганлар. Юқоридаги қўшиқлар мазмунидан миллий чолғу асбоблари торини, шунингдек, отнинг айилини тайёрлашда ипак арқонлардан фойдаланганлигини англаса бўлади. Миллий мусикий асбобларимиз торининг ипакдан тайёрлангани ҳақидаги маълумот аслида шу асбоблардан таралувчи оҳангнинг майин ва ёқимлилиги бўлишига ишорадир. Лекин ўтмишда шохлар ва бадавлат кишилар ўз киборликларини ажратиш мақсадида отларининг айилу ёпинчқларини ипакдан қилишгани рост. Шу зайлда ипак айил ҳам халқ қўшиқлари поэтик оламини бойитувчи ҳодисага айланган.

Айрим қўшиқларда оддий ип билан ипакни ўзаро зидлаш асосида бой ва камбағал, яхши ва ёмон тушунчалари рамзлаштирилгани кузатилади:

Ипданмиди, ипакданми
Кийганингиз, ёр–ёр?
Биздан ҳам ортиқмиди
Суйганингиз, ёр–ёр?

Соғлом тан ва юз, одатда, ипакдек жилоланиб туради. Шунинг учун халқ қўшиқларида юзга нисбатан ипакнинг ташбеҳлантирилганини ёки сифатлаш учун келтирилганини кузатиш мумкин:

Боғлаб қўйган пўпакдай,

Қизил юзи ипакдай

Янгаларига бир салом.

Ипак майин ва юмшоқлиги, табиийлиги боис инсон организми учун фойдали деб қаралган. Шунинг учун одамлар ўзларига ипакдан бош ва тан кийимлари тайёрлашган. Бунга ишоралар халқ қўшиқларида аниқ сақланиб қолган:

Олма кўрдим дарвозангнинг қошинда,

Ипак пўталари бордир бошинда.

Ёки:

Тоқичаси пўпаклик,

Игналари ипаклик,

Эрка қизга салом.

Хулоса қилиб айтганда, ипак сўзи воситасида ҳосил қилинган сифатлашли бирикмалар, одатда, ипакнинг келиб чиқиши ҳақидаги афсонавий эпик тушунчаларнинг халқ шеърисига ҳам сингганлигини намоён қилади. Халқ қўшиқларида кенг қўлланадиган ипак сифатлаши ё реал, ё кўчма маънони ифодалаб келиши кузатилади. Шунга кўра уларни иккига: а) ишониш ва тасаввур қилиш қийин бўлган уйдирма сифатлашларга (масалан, ипак сўз, ипак юз каби) ҳамда б) ишониш ва тасаввур қилиш мумкин бўлган уйдирмасиз сифатлашларга (масалан, ипак рўмол, ипак пўта, ипак айил каби) ажратиш мумкин. Ишониш ва тасаввур қилиш қийин бўлган уйдирма сифатлашлар орқали ифодаланаётган предметларни реал ҳаётда учратиш бўлмайди. Улар халқнинг ҳаёлий уйдирмаси маҳсули бўлиб, мавҳум образлар ҳисобланади. Ишониш ва тасаввур қилиш мумкин бўлган уйдирма сифатлашларни эса ҳунарманд-усталар тайёрлашлари мумкин бўлганлиги сабабли ақлга сиғдирса бўлади.

Халқ қўшиқларида ипак сифатловчисининг кўп келтирилиши бежиз эмас. Чунки меҳнаткаш халқ ҳамиша тўкин ва фаровон, бой турмушни орзу қилган. Халқнинг мана шу эзгу орзу-нияти эса кўпинча халқ қўшиқларида юқоридаги каби ўзига хос бадиий акс эттирилган.

Адабиётлар:

1. Алавия М. Ўзбек халқ қўшиқлари. – Т.: Фан, 1959. – 315 б.
2. Мусақулов А. Ўзбек халқ лирикаси. – Т.: Фан, 2010. – 308 б.
3. Сафаров О. Фольклор – бебаҳо хазина. Сайланма. – Т.: Мухаррир, 2010. – 360 б.
4. Турдимов Ш. Лирик қўшиқларда рамз. – Ўзбек тили ва адабиёти. – Тошкент. – 1982. – №3. – Б.16-19.

KIMYO FANINI O'QITISHDA MUAMMOLI TA'LIM METODLARIDAN FOYDALANISH

I.Sh.Ismatov, Oliy ta'limda islohotlarni amalga oshirish monitoringi boshqarmasi boshlig'i,

D.S.Azamatova, Toshkent shahar XTXQTMOHM katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqola umumta'lim maktablarida kimyo fanini o'qitishda ijodiy, tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan muammoli ta'lim metodlaridan foydalanish haqida bo'lib, misollar orqali yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: muammoli ta'lim, evristik suhbat, muammoli taqdimot, tadqiqot, kognitiv faoliyat.

Аннотация. Статья посвящена использованию проблемных методов обучения, направленных на развитие творческого, критического мышления в преподавании химии в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: проблемное обучение, эвристическая беседа, проблемное представление, исследование, познавательная деятельность.

Annotation. The article reveals the usage of problem-based teaching methods aimed at developing creative, critical thinking in the teaching of chemistry in secondary schools, with examples.

Key words: problem-based learning, heuristic conversation, problem-based presentation, research, cognitive activity.

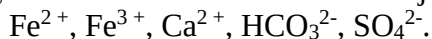
O'quv materialining maqsadi va mazmuniga qarab kimyo darslarini muammoli o'qitishning barcha usullaridan foydalangan holda rejalashtirish mumkin. Monolog ko'rinishidagi darslar o'quvchilarga unchalik yoqmaydi, shuning uchun muammoli suhbatdan foydalanish tavsiya etiladi. Bunday darslarning didaktik maqsadi yangi materialni o'quvchilar bilan birgalikda izlanish ishlari orqali o'rganishdir. Mazkur darslarda biz nafaqat muammoni shakllantiramiz va uni hal qilishning o'ziga xos usulini taklif qilamiz va shu bilan birga o'quvchilarni boshqa yechimlarni faol izlashga jalb qilamiz. Bunday darsda har bir o'quvchi o'z fikrlarini bildirishi mumkin. Aslida, bunday suhbat o'quv mashg'ulotining qo'shma turi hisoblanadi, chunki o'quv materialining muammoli taqdimoti muammoli suhbat bilan birlashtiriladi. Masalan, 10-sinf organik kimyo darsi ma'ruza jarayinida quyidagi muammoli masalalar ko'tariladi:

- Izomeriyaning sababi nima?
- Nima uchun alkanlar faol emas va hatto eng faol reaktivlar bilan reaksiyaga kirishmaydi?
- Alkenlarning kimyoviy faolligini nima aniqlaydi? Ular uchun qanday reaksiyalar asosiy hisoblanadi?
- Etilen molekullari va uning gomologlari bir-biri bilan o'zaro ta'sirlasha oladimi?
- Nega alkinlar kislotali xususiyatlarga ega? Buni qanday reaksiyalar bilan tasdiqlash mumkin?
- Nega benzol faqat bitta holatda nitratlanadi va toluol uchta holatda bo'ladi?
- To'yingan bir atomli spirtlarning gomologik qatorida, masalan, natriy bilan reaksiyalar tezligi kamayadi. Nima uchun?
- Biz fenolning tuzilishini, uning molekulasidagi atomlar guruhlarining o'zaro ta'sirini aniqladik. – OH guruhi va benzol yadrosidagi reaksiyalarni oldindan aytib bering.
- Aldegidlar bilan solishtirganda ketonlarning past faolligini nima izohlaydi?
- Aminokislotalarning tarkibi va tuzilish xususiyatlarini hisobga olib, ularning amfoterligini qanday isbotlash mumkin?

9-sinf «Metalllar» mavzusida quyidagi vazifalar taklif etiladi:

1. So'ndirilgan ohak, ohak suvi, sodali suv, ohak suti - bu moddalardan biri bu ro'yxatda keraksizdir. Qaysi va nima uchun?

2. Ko'pgina mineral suvlarida ionlar mavjud:

Bunday ionlar to'plamini olish uchun qanday moddalarni suvda eritish kerak?

Evristik suhbat usuli mantiqiy bog'liq bo'lgan bir qator savollardan foydalanishni o'z ichiga oladi, javoblarni muloqot jarayonida o'quvchining o'zi shakllantirishi kerak. Ushbu usulni deyarli barcha kimyo darslarida qo'llaymiz. Masalan, kislorodni o'rganish paytida biz o'quvchilarga muhokama qilish uchun quyidagi savollarni beramiz:

- Kislorod tabiatda qanday rol o'ynaydi?
- Nima uchun atmosferadagi kislorodning umumiy miqdori deyarli doimiy?
- Nima uchun o'rmon sayyoraning o'pkalari deb ataladi? O'rmonlarni kesish tugagach, nima bo'ladi?
- Nega kislorod yoqilg'ini yoqish uchun ishlatiladi?
- Agar ko'mir tarkibida oltingugurt aralashmalari bo'lsa, qanday reaksiyalar yuzaga keladi?

- Ko'mirni to'liq yoqish paytida atmosferaga qanday gazlar ajraladi?

- Tabiiy gazning tarkibiga metan, propan, vodorod sulfidi kiradi. Bu holda gazsimon yoqilg'ilarni yoqishda qanday mahsulotlar hosil bo'ladi?

- Yoqilg'i ekologik toza bo'lishi uchun nima qilish kerak? va hokazo.

«Oksidlanish-qaytarilish reaksiyalari» mavzusini o'rganib, quyidagi savollarni beramiz:

- Nega bu reaksiyalar oksidlanish-qaytarilish reaksiyalari deb ataladi?
- Oksidlanish nima?
- Elektronlarni uzatuvchi moddalar (atomlar, ionlar) nima deyiladi?
- Oksidlanish paytida elementning oksidlanish darajasi bilan nima sodir bo'ladi?
- Oksidlanish pasayishdan qanday farq qiladi?
- Elektronni oladigan moddalar (atomlar, ionlar) qanday nomlanadi?
- Qaytarilish jarayonida elementning oksidlanish darajasi bilan nima sodir bo'ladi?
- Nima uchun bir xil moddalar oksidlanish-qaytarilish reaksiyalariga kirishganda har xil mahsulotlar hosil bo'ladi?

Maktabda tadqiqot usulini qo'llashda tadqiqot tajribasi eng qimmatli hisoblanadi. Aynan shu ijodiy fikrlash tajribasi o'quv jarayonida asosiy pedagogik natija bo'lib, tadqiqot jarayonida o'quvchi o'zi uchun ahamiyatli bo'lgan haqiqatlarni aniqlaydi.

10-sinfda «Yog'lar» mavzusini o'rganar ekanmiz, o'quvchilarga uyda sovun olishlarini vazifa qilib beramiz.

Ko'rsatmalar: a) hayvonlarning yog'i, margarin yoki sariyog'dan 5 g oling, ustiga sodaning to'yingan eritmasidan 15-20 ml qo'shing;

b) ozgina qaynab turgan holda aralashmani qizdiring, qaynatilgandan so'ng suv qo'shing;

c) 20 daqiqadan so'ng, pipetka bilan namuna oling va bir necha tomchi issiq suvga tomizib qo'ying (agar suv yuzasida biron bir tomchi yog' paydo bo'lmasa, jarayon tugagan bo'ladi);

g) olingan eritmaga 10 ml osh tuzi eritmasidan quyib aralashtiring;

e) uni doka ichiga solib, siqib qo'ying. Sovun hosil bo'ldi.

Mavzu «Spirtlar. Fenol»

1. 2-xlorobutandan spirt olishda, bitta o'quvchi kaliy gidroksid eritmasini, boshqa o'quvchi shu ishqorning suvli eritmasini oldi. Ular bir xil moddalarni olishdimi? Reaksiya tenglamalarini bering.

2. Laboratoriyada propanol-1 mavjud va tajriba uchun propanol-2 kerak. Uni qanday olish kerak?

3. A va B moddalar $C_4H_{10}O$ tarkibidagi rangsiz suyuqliklardir. Suyuqlik natriy bilan reaksiyaga kirishadi, vodorodni chiqaradi, shuningdek HI bilan, C_4H_9I B moddasini hosil qiladi va sulfat kislota bilan konsentratsiyalangan (C_8H_8 tarkibli G modda hosil bo'ladi). V modda natriy bilan reaksiyaga kirishmaydi, lekin HI bilan reaksiyaga kirishib, C_2H_5I tarkibidagi D moddani hosil qiladi. A va B moddalarni aniqlang, ko'rsatilgan barcha reaksiyalarning tenglamalarini yozing.

4. Yorliqlari bo'lmagan ikkita probirkada geksanol-1 va nonan suyuqliklari mavjud. Bitta moddadan foydalangan holda har bir kolba ichida nima borligini aniqlang?

5. Benzol, metanol va fenol misollaridan foydalanib, molekulalardagi atomlar o'zaro ta'sir qilishini isbotlang.

6. Ma'lumki, konsentrlangan sulfat kislotasi ta'sirida spirtni suvsizlanishi alkenlar yoki efirlarning paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin. Fenollarga o'xshash reaksiyalarni ko'rib chiqing.

Mavzu: «Aldegidlar va ketonlar. Karbon kislotalar»

1. Formulalar yonida moddalarning trivial nomlari yozilgan. Ushbu moddalarni sistematik nomenklatura bo'yicha nomlang.

A) $H - CHO$ chumoli aldegid yoki

B) $CH_3 - CHO$ sirka aldegid yoki

C) $CH_3 - CH_2 - CH_2 - CHO$ moy aldegid yoki

D) $CH_3 - CH_2 - CH_2 - CH_2 - CHO$ valerian aldegid yoki

E) $CH_2 = CH - CHO$ akrolin yoki

E) $CH_3 - C = CH - CH_2 - CH_2 - C = CH - CHO$ sitral yoki CH_3CH_3

2. Yorliqlari bo'lmagan idishlarda fenol, glitserin, etanol, geksan-1. Har bir flakon tarkibini faqat ikkita reagent yordamida aniqlash kerak. Reaksiyalaringiz tenglamalarini tuzing.

3. Sirka, triklorosirka, xlorosirka va dixlorosirka kislotalarning tarkibiy formulalarini yozing, strelkalar yordamida ushbu kislotalarning molekulalarida elektron zichligining o'zgarishini va O - H bog'larning qutbliligi o'zgarishi to'g'risida xulosa qiling.

Ushbu kislotalarning eng kuchlisi

Kislotali xususiyatlar oshgani sayin birikmalarni ketma-ket joylashtiring.

4. Bo'rdan sirka kislotasini ishlab chiqarish usulini tavsiya eting. Javobni reaksiya tenglamalari shaklida bering.

Demak, dars uchun o'quv muammolarini tanlash o'quvchilarning tayyorgarligini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak, shuningdek, kognitiv vazifalarning murakkabligi darajasini asta-sekin oshirib borishi va ularni hal qilishda o'quvchilarning ishtirokini kengaytirish kerak.

O'quvchilarga muammoli vaziyatlarni taqdim qilganda, ularning har biri dars mazmunidan kelib chiqadigan va uning didaktik va tarbiyaviy maqsadlariga xizmat qilishiga diqqat bilan qarash kerak. Shuni yodda tutish kerakki, ushbu talabga javob bermaydigan muammolarni qo'yish o'quvchilarga darsda muhokama qilinadigan masalalarning mohiyatini tushunishga xalaqit beradi.

Ta'limiy muammolarini hal qilish jarayoni o'quvchining o'quv jarayonida muvaffaqiyatga erishishi uchun sharoit yaratishi, uning o'zini o'zi rivojlantirish va o'zini o'zi anglash asosi bo'lishi kerak, fanga qiziqishni rivojlantirishga hissa qo'shishi kerak.

Dastlabki bosqichda muammoli o'qitish usullarini qo'llash ko'p vaqtni talab qiladi, ammo to'g'ri, puxta o'ylangan va samarali qo'llanilishi keyingi o'qishda vaqtni tejashga yordam beradi.

O'quvchining faol kognitiv faoliyatini qo'zg'atishga o'qituvchining shaxsiy yondashuvi va mahorati katta ahamiyatga ega.

Ushbu metodning ba'zi «kamchiliklari»ga (asosan, darsga tayyorgarlik ko'rishda ko'p vaqt sarflanishiga) qaramay, kimyo darslarida muammoli o'qitish metodlaridan foydalanish keng kognitiv maqsadlarni belgilash va amalga oshirishga imkon beradi, yuqori intellektual darajani, mustaqil izlanish faoliyatini va barcha o'quvchilarning shaxsiy ishtirokini

ta'minlaydi. O'quv jarayoni, uning amaliy yo'nalishini, natijada o'quv jarayoni sifatini yaxshilaydi.

Shunday qilib, kimyo darslarida muammoli o'qitish metodlaridan o'quvchilarning intellektual va ijodiy tafakkurini rivojlantirish uchun foydalanish imkoniyatlari, ularning mustaqilligi va samaradorligi cheksizdir va yaxshi natijalar beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 06.04 187-son qarori «Davlat ta'lim standartini tasdiqlash».
2. Rahmatullaev N.G., Omonov X.T., Mirkomilov Sh.M. Kimyo o'qitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2013.
3. Радецкий А.М. Дидактический материал по химии 10-11: пособие для учителя. – М.: Просвещение, 2013.
4. Савин Г.А. Олимпиадные задания по химии. 10-11 классы. – Волгоград: Учитель, 2012.
5. Химия в школе: научно-методический журнал. – М.; Российская академия наук; изд-во «Центрхимпресс». – 2012-2013.

AYRIM SINTAKTIK BIRLIKLARNI O'QITISHDA MATN BILAN ISHLASH TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH

O.Yusupova, Samarqand davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya. Maqolada «Hozirgi o'zbek adabiy tili» modulini o'qitish uchun yangi texnologiyalar taqdim etilgan. Matn texnologiyalaridan nazariy va amaliy mashg'ulotlarda foydalanish talabalarga mavzuni chuqur va har tomonlama o'rganishga, ushbu sohada yuqori malakali mutaxassis bo'lib yetishishiga yordam beradi.

Kalit so'zlar: «Hozirgi o'zbek adabiy tili» moduli, matn texnologiyalari, nazariy va amaliy mashg'ulotlar, «Insert», «Pinbord», «Autentik materiallar» texnologiyalari va boshqalar.

Аннотация. В статье предоставляется новые технологии для преподавания модуля «Современный узбекский литературный язык». Использование текстовых технологий в теоретических и практических занятиях помогает студентам углубленно и всесторонне освоить предмет, стать высококвалифицированными специалистами в этой области.

Ключевые слова: модуля «Современный узбекский литературный язык», текстовые технологии, теоретические и практические занятия, технологии «Инсерт», «Пинборд», «Аутентические материалы» и др.

Annotation. The article provides new technologies for teaching the module "Modern Uzbek literary language." The use of text technology in theoretical and practical classes helps students to master the subject in depth and comprehensively, to become highly qualified specialists in this field.

Key words: module «Modern Uzbek literary language», text technologies, theoretical and practical exercises, «Insert», «Pinboard», «Authentic materials» technologies, etc.

Mamlakatimizda ilm-fanni qo'llab-quvvatlash, uni bugungi zamon talablari asosida rivojlantirish masalalari davlatimizning asosiy va eng muhim masalalaridan biridir. Chunki ilm-fan yutuqlari orqali mamlakat ravnaq topadi, taraqqiy etadi, xalq farovon hayot kechiradi. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev «Ilm-fan yutuqlari Vatanimiz ravnaqiga xizmat qilsin» nomli

ma'ruzasida quyidagi fikrlarni keltirgan: «Ilm-fan yutuqlarini jamoatchilik, avvalo, yoshlarimiz o'rtasida keng ommalashtirish, bu sohaga ularning e'tibori va qiziqishini kuchaytirish bo'yicha biz hali ko'p ish qilishimiz zarur»¹¹. Darhaqiqat, yoshlarni ilm-fanga qiziqtirish soha egalariidan bir qancha izlanishlarni, ma'lum bir usul, metodlardan foydalanishni talab etadi.

Ta'lim texnologiyalaridan biri bo'lgan matn bilan ishlash texnologiyalari ham maqsadga erishishning samarali usullaridan bo'lib, ta'lim oluvchining kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi, uni o'zini-o'zi boshqarish, nazorat qilishga undaydi, pedagogika, lingvistika va lingvodidaktika va matnni markazlashtirish tamoyillari yutuqlaridan foydalanishda integrativlik tamoyillarini qo'llash imkonini beradi.

Tadqiqotchilar o'rganilayotgan matnlar mazmuniga urg'u berishning oltita usulini taklif qiladilar 1) baholovchi sifatlar; 2) kalit terminlar; 3) konnektorlar (birlashtiruvchi); 4) predikatlar iyerarxiyasi; 5) leksik oppozitsiyalar tamoyili; 6) leksikada «umumiy-xususiy» / «xususiy-umumiy» mantiqiy aloqasi namoyon bo'lishi. Talaba kodlashtirish va kodini yechish usuli orqali yangi shaxsiy malakalar hosil qiladi: 1) ta'limdan tashqari jarayonda moslashish; 2) ta'lim jarayonida mavjud matnga shaxsiy nuqtayi nazarni singdirgan tekstni markazlashtirish tamoyilininig singdirilishi va 3) o'z-o'zini rivojlantirishda matn. Aynan mana shunday matnlarda talabaning mavzu borasidagi ta'lim va kasbiy kompetensiyalari rivojlanadi.

Matn ustida ishlash topshiriqlari uch bosqichga bo'linadi. Matn oldi bosqichi, matn usti bosqichi, matn osti bosqichiga bo'linadi. Matn oldi bosqichida «Aqliy hujum», oldindan bashorat qilish, ya'ni matn sarlavhasi asosida matnda aytib o'tilgan muammolar bo'yicha talabalarning bor bilimlarini aniqlash, savollarga javoblar kabi mashqlardan foydalaniladi. Matn usti bosqichiga jadvalni to'ldirish, matn rejasini tuzish, matnning har bir abzatsiga sarlavha tanlash, tushirib qoldirilgan so'zlarni qo'yish, to'g'ri/noto'g'ri mulohazalarni aniqlash, rasmlarni matndagi gaplar bilan birga muvofiqlashtirish, gaplarni mantiqan qayta guruhlash, matnni paragraflarga bo'lish va h.k.kiradi. Matn osti bosqichida xulosaviy fikrlar berish, ya'ni matnda ko'tarilgan har bir masalaga o'z munosabatini bildirish, matn tuzilishidan kelib chiqib, boshqa janrda o'z matnini tuzish va hokazolar kiradi. Matn bilan ishlash texnologiyalariga «Insert», «Pinbord», «Soxta Vikipediya», «Qiyinchilik g'altagi», «Birgalikda harakat qilish» metodlari, «Autentik materiallar», «Bosma materiallar bilan ishlash», «Tushunchalar asosida matn tuzish», «Ikki qismli kundaliklar», «Surat ustida ishlash» kabilar kiradi.

Matn bilan ishlash texnologiyalaridan biri «Soxta Vikipediya» metodi bo'lib, ushbu metod talabalarning mavzu bo'yicha materiallarni qanchalik o'zlashtirganini aniqlashga yordam beradi. Bundan tashqari bu usul talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini o'stirish, o'tilgan mavzularni o'zlashtirish darajasini aniqlash, mavzu yuzasidan umumiy ilmiy salohiyatini oshirish maqsadida qo'llaniladi. Metodni o'tkazish ikki bosqichdan iborat bo'lib, talabalarni guruhlariga bo'lish asosida olib boriladi. Birinchi bosqichda guruhlariga matn beriladi va matndagi xatoliklarni aniqlash topshiriladi: *Ajratilgan bo'laklarning izoh tiplari birinchi marta A.Fitrat tomonidan «gapdagi izoh muchalar» nomi bilan, keyinchalik N.Said va A.Yo'ldashevning darsliklarida bu sintaktik hodisalar «ajratilgan ikkinchi darajali bo'laklar» atamasi ostida bayon etildi. Keyinchalik A.G'ulomovning «Ajratilgan ikkinchi darajali bo'laklar» monografiyasi, H.Boltaboyevaning «Gapning uyushgan va ajratilgan bo'laklari» kitobi, D.Ashurovaning «O'zbek tilida murakkablashgan sodda gaplar» monografiyasi, X.Abdurahmonovning «Hozirgi o'zbek adabiy tilida murakkablashgan sodda gaplar uslubi» dissertatsiyasida ajratilgan bo'laklarning xususiyatlari yoritilgan. Ushbu matndagi xatoliklar guruhlar tomonidan aniqlanadi: 1-xatolik: Ajratilgan bo'laklarning izoh tiplari birinchi marta A.Fitrat tomonidan emas, N.Said va A.Yo'ldashev tomonidan izohlangan. 2-xatolik: bu sintaktik hodisani «ajratilgan ikkinchi darajali bo'laklar» atamasi ostida N.Said*

¹¹ Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. – Тошкент: Ўзбекистон, 2018. – Б.28.

va A.Yo'ldashevlar emas, X.G'oziyev bayon etgan. 3-xatolik: «Ajratilgan ikkinchi darajali bo'laklar» monografiyasi G'.Abdurahmonovga tegishli. 4-xatolik: D.Ashurova, F.Ubayeva, H.Boltaboyevarlar «Gapning uyushgan va ajratilgan bo'laklari» kitobining mualliflaridir. 5-xatolik: «O'zbek tilida murakkablashgan sodda gaplar» monografiyasining muallifi – H.Boltaboyeva. 6-xatolik: «Hozirgi o'zbek adabiy tilida murakkablashgan sodda gaplar uslubi» dissertatsiyasi X.Xoliqov tomonidan yozilgan. Talabalar o'z javob varaqalarini topshirishadi. 2-bosqichda har bir guruhga ikkinchi matn beriladi. Unda 1-matndagi xatolar tuzatilgan shaklda taqdim etiladi. Ikkinchi to'g'ri matnni o'qigandan keyin topilmagan xatolikni talaba aniqlab, qog'ozga qayd qiladi. Guruhlar topgan xatolari soniga qarab baholanadilar.

Matn bilan ishlash texnologiyalarining har biri alohida o'ziga xos vazifalar bajaradi. Umumiy jihatlari esa talabalarni og'zaki va yozma nutqini rivojlantirishga, matn tuzishga, matn turlarini ajrata bilishga, matn ustida ishlay olishga, mustaqil fikrlashga, o'z ustida ishlashga o'rgatadi.

Adabiyotlar:

1. Axuna G.N., Golish L.V., Fayzullaeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. – T.: Iqtisodiyot, 2010.

2. Махмудов Н., Нурмонов А. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси. Синтаксис. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995.

2. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G., Qurbonova M. va b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Darslik. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2010.

3. Холиқов Х. Ҳозирги ўзбек адабий тилида мураккаблашган содда гаплар услубияти: Филол.фанлар.номз...дисс. – Тошкент, 1993.

4. Egamberdiyeva N., Xodjayev B. Pedagogikaning ayrim dolzarb muammolari: mohiyat, ta'lim va yechim. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2013.

РАЗВИТИЕ БИЛИНГВИЗМА УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ МЕЖПРЕДМЕТНОЙ СВЯЗИ УЗБЕКСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ

Д.Х.Алимова, доцент СамРЦППКРНО, кандидат филологических наук

Annotasiya. Maqolada O'zbekistonning o'rta maktablarida rus tilini ikkinchi til sifatida o'rgatishning qiyinchiliklari muhokama qilinadi. Talabalarning nutqidagi xatolarning oldini olish usullari, ularning ona tillari asosida amalga oshirilishiga katta e'tibor qaratilgan.

Tayanch tushunchalar: bilingvizm, metodologik usullar, ta'lim darajasi, rivojlanish jarayoni, fikrlash, ob'ektlararo aloqa, bilingvizmning shakllanishi, ta'lim munosabatlari. o'zaro bog'liqlikli o'rganish.

Аннотация. В статье рассматриваются трудности обучения русскому языку как второму в общеобразовательных школах Узбекистана. Большое внимание уделяется приемам по предотвращению ошибок в речи учащихся, что возможно осуществить с опорой на их родной язык.

Ключевые понятия: билингвизм, методические приёмы, ступень образования, процесс развития, двуязычие, мышление, межпредметная связь, формирование двуязычия, взаимосвязь обучения.

Annotation. The article discusses the difficulties of teaching Russian as a second language in secondary schools of Uzbekistan. Much attention is paid to methods for preventing mistakes in students' speech, which can be implemented based on their native language.

Key words: *bilingualism, teaching methods, educational level, development process, bilingualism, thinking, intersubject communication, the formation of bilingualism, the relationship of learning.*

Родной язык является важнейшим признаком нации и своеобразия национальной культуры. Родной язык в школе является самым главным предметом обучения и основой обучения всем дисциплинам. Вместе с тем отмечается, что для обмена информацией о жизни и культуре с представителями разных национальностей для развития межнациональных контактов необходимо знать другие языки. Поэтому так важно обеспечить в системе непрерывного Республики Узбекистан качественное владение как родным, так и русским и другими неродными языками, необходимо усилить преподавание языков в школе, особое внимание уделять образованию и обучению способных к изучению языков учащихся. Знание русского языка является одной из составляющих ключевых компетенций специалистов любого профиля.

Мнение психологов и социолингвистов по этой проблеме сводится к тому, что знание любого неродного языка помогает личности более глубоко понять родной язык, который остается незыблемым фундаментом овладения любым другим языком. Личность, не владеющая, кроме родного, другим языком, остается замкнутой исключительно в одной культуре. Актуальны строки выдающегося узбекского поэта и государственного деятеля Алишера Навои: «Я знать хотел бы очень много /—О, светоч грёз моих, во имя созиданья / Хотел бы знать я мысли всех людей /И языки всего мироздания».

Взаимосвязь обучения родному (узбекскому) и неродному (русскому) языкам способствует развитию национально-русского двуязычия. Термином, обозначающим знание двух языков, является билингвизм. Различают естественный и искусственный билингвизм, а также субординативный и координативный билингвизм. Естественный билингвизм - билингвизм, при котором знание двух языков приобретается при постоянном пребывании в различных языковых средах. Координативный билингвизм - двуязычие, при котором нет доминирующего языка. При этом билингв думает на том языке, на котором говорит. Субординативный билингвизм - билингвизм, при котором наличествует доминантный язык (язык мышления). Механизм билингвизма заключается в умении легко переходить с одного языка на другой. Он основывается на сформированном навыке переключения, т.е. умении совершать операции по переходу с одного языка на другой для перевода единиц речи.

По сравнению со сложившейся традиционной системой преподавания русского языка в национальной школе взаимосвязь в обучении двум языковым предметам способствует более эффективному решению задач каждого предмета, более сознательному и полному усвоению лингвистических систем родного и русского языков; содействует пониманию и более эффективному восприятию элементов иной культуры, менталитета иноязычных этносов, способствует гармонизации межнациональных отношений, углубляет интерес и положительную мотивацию к изучению языков. С чего же начать школьному учителю, как создать комфортные условия учащимся, чтобы они овладели русским языком?

Прежде всего, для успешного обучения необходимо сформировать у учащихся положительную мотивацию, в классе создать комфортные условия, найти личностно-ориентированный, индивидуальный подход к каждому учащемуся, определить уровень владения языком (он может быть слабый или средний). У детей-билингвов есть важная особенность, которую необходимо обязательно учитывать: закономерности русского языка они воспринимают через призму родного и переносят явления родного языка в русскую речь, что часто и приводит к ошибкам. Такой перенос называется интерференцией. Задача учителя – преодолеть влияние родного языка, предупредить интерференционные ошибки в русской речи. Но для этого самому учителю надо

«видеть» языковой материал глазами нерусского ребёнка. Две различные по своим фонетическим особенностям, лексико-грамматическим закономерностям языковые системы не могут быть одновременно органично усвоены ребенком (2).

Учащиеся хорошо усваивают новый материал при сопоставлении фактов русского и родного языков, выявлении сходств и расхождений. Например, в русском языке категория одушевленности /неодушевленности является категорией лексико-грамматической, а в узбекском – лексико-семантической., что проявляется в русском языке в употреблении вопроса кто? в отношении к живым предметам, в употреблении вопроса что? к неживым предметам, а также в сходстве винительного падежа с родительным у одушевленных существительных мужского рода. В узбекском языке имеет место иное деление, а именно: 1) существительные, обозначающие людей (мыслящие); 2) существительные, обозначающие все остальные предметы, одушевленные/неодушевленные (животных, явления природы, вещи и т.д.). Первая группа отвечает на вопрос – ким? (кто?), вторая группа – нима? (что?). Данное деление имен существительных (люди/ и все остальное) на падежных формах не отражается.

Учащиеся сначала обучаются родному языку, затем на основе родного переходят к изучению русского с учетом сходных тем в родном и русском языках, как, например «Ударение», «Прописная буква», «Гласные и согласные звуки», «Основа и окончание» и т.д. На данном этапе очень многое зависит от того насколько правильно учитель организует данную работу. Ведь при изучении двух языков параллельно с учетом интерференции, за счет сэкономленного времени при прохождении сходных тем, можно наращивать степень владения вторым языком.

В условиях двуязычия проявления дисграфии и дислексии¹² имеют специфические особенности. Незаконченное формирование системы родного языка и начало овладения вторым языком оказывают отрицательное взаимовлияние друг на друга. К ошибкам на письме, характерным только при двуязычии относятся: 1) Замены слов, сходных фонетически и/или графически (свет-след, корона-ворона). По-видимому, поиск слов, основанный на фонетико- артикуляционных признаках, который в норме второстепенный, приобретает важное значение при слабом знании языка. 2) Гиперкоррекция (зопосла - запасла, роскозил – рассказал). Написание слов против фонетического принципа русского правописания. 3) Недифференцированные замены (у–а, ю–и, с–в, л–ф и т.д.). 4) Особенности графического написания букв, связанные с нечетким знанием начертания букв (смешение элементов русских букв), либо с особенностями письменных букв родного языка.(3)

Изучение характера ошибок учащихся позволило сделать вывод: в процессе чтения дети чаще всего испытывают трудности в произношении тех слов, смысл которых им непонятен. Поэтому лексическое значение каждого нового слова необходимо выяснить, поставить ударение, произнести по слогам. Большинство детей используют фрагментарный пересказ, пропускают существенные моменты, искажают смысл. Примеры тренировочных упражнений, направленных на преодоление трудностей в усвоении русского языка и профилактики дисграфии у билингвов: 1. Контролировать правильное написание слов. Ученик запоминает напечатанные слова, через минуту ученик должен восстановить запись этих слов. После выполнения всего задания происходит сверка и подсчет ошибок. Ученик должен правильно списать слова и потренироваться дома в их правописании. Варианты: 1) в слово вставляется изучаемая буква; 2) восстанавливается всё слово целиком.

Из данных слов составить предложение (слова могут быть в начальной форме); подобрать к существительным местоимения (личные, притяжательные); вставить в

¹² Дислексией в психоневрологии называют нарушения чтения, дисграфией – нарушения письма.

предложения пропущенные предлоги; группировать слова по лексическим темам; подбирать синонимы и антонимы к словам; решать анаграммы с исключением лишнего понятия (ЯШУЛКГА, ИФРЖА, ЛОВК, АБОСКА); составлять слова из слогов; подбирать слова из ряда под схему (схемы с указанием количества слогов, места ударения или орфограммы в слове). При систематическом выполнении таких заданий значительно снижается количество ошибок.

Особенностью обучения русскому языку учащихся с использованием билингвального метода является то, что при обучении русскому языку родной используется в необходимой степени. Необходимость использования родного языка определяет сам учитель, т.к. только он замечает степень овладения или же усвоения учащимися второго языка. И от использования учителем правильных методов в данный момент может зависеть уровень овладения учащимися вторым языком. Такой подход развивает усвоение русского языка и углубляет знание родного языка. При таком подходе обучения есть возможность повторять и закреплять межпредметную связь. На уроке физкультуры, математики, технологии, изобразительного искусства, музыки получаемый детьми запас русских слов и фраз закрепляется. Проведение интегрированных уроков играет положительную роль.

Таким образом, педагог, работающий в двуязычной среде, должен обладать навыками межличностного общения с учетом особенностей профессии и возрастного подхода к обучению детей-билингвов, уметь общаться и организовывать толерантное общение, необходимое для формирования доверительного педагогического стиля в обучении и воспитании; иметь знания о каждой из взаимодействующих в обучении культур, уметь согласовывать свои действия с другими педагогами и родителями.

Использованная литература:

1. Постановление Кабинета Министров Республики Узбекистан №124 «Государственный образовательный стандарт системы непрерывного образования. Требования к уровню подготовленности выпускников всех ступеней образования по иностранным языкам». – Ташкент, 2013.
2. Верещагин Е.М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма). – М., 1969.
3. Цейтлин, С. Н. Грамматические ошибки в освоении русского языка как первого и как второго / С. Н. Цейтлин // Вопросы психолингвистики. – М., 2009. – № 9.
4. Амшонов Х.Х. Теоретические основы двуязычия и практика взаимосвязанного обучения устной речи на родном и русском языках. Автореферат диссертации. – М., 1999.

РОЛЬ И МЕСТО КНИГИ В РАЗВИТИИ НРАВСТВЕННОСТИ И ДУХОВНОСТИ У СОВРЕМЕННОЙ МОЛОДЕЖИ НАВОЙСКОЙ ОБЛАСТИ (психологический анализ исследования)

Д.Мурадова, кандидат педагогических наук, НавГПИ
Р.Ашрапов, ст.преп. НавГПИ

Аннотация. Ushbu maqolada Navoiy viloyati yoshlarining kitobxonlik madaniyatini o'rganish natijalari va tahlili berilgan.

Kalit so'zlar: kitob o'qish madaniyati, so'rov, faoliyat natijasini tahlil qilish, test, kognitiv jarayon, idrok.

Аннотация. В данной статье представлены результаты и анализ изучения культуры чтения молодежи Навоинской области.

Ключевые слова: культура чтения, опрос, анализ производительности, тестирование, когнитивный процесс, познание.

Annotation. This article presents the results and analysis of the study of reading culture of the youth of the Navoi region.

Key words: reading culture, survey, performance analysis, testing, cognitive process, cognition.

Интерес к чтению снижается во всём мире. Причины этого явления пока основательно не исследованы. Пока их принято связывать с процессами глобализации, доступностью электронных СМИ, развитием интернета и социальных сетей, индустрии шоу и развлечений. Почему так происходит? Давайте попробуем это выяснить.

Невозможно переоценить роль книги в воспитании образованного и интеллектуально развитого поколения. Через чтение передаются знания и информация, обогащается духовный мир человека. Хорошая книга помогает найти ответы порой на самые сложные вопросы. Молодежь Узбекистана, составляющая больше половины населения, является основной авангардной мощью в построении развитого и сильного государства. Талантливая, смелая, инициативная молодежь – вот наше будущее, вот такими мы хотим видеть своих детей в будущем.

«Завтрашний день, благополучие планеты, зависят от того, какими людьми вырастут наши дети. Наша ключевая задача – обеспечить условия для самореализации молодежи, создать заслон на пути распространения «вируса» идеологии насилия. Считаем, что для этого надо развивать многостороннее сотрудничество в сфере социальной поддержки молодого поколения, защиты его прав и интересов», — сказал Президент нашей страны Шавкат Мирзиёев.[1]

Чтение как средство познания чего-то нового и тем самым позволяющим быстро адаптироваться молодежи в окружающем социуме является важным инструментом изменения мировоззрения. Чтение меняет человека, делает его добрым, понимающим, сочувствующим, человечным. Книга является бесценным духовным богатством, занимает важное место в идеологическом воспитании молодежи. Книги могут быть разными, но у них единственная задача – развитие мировоззрения молодежи.

В целях дальнейшего развития науки и просвещения, воспитания нашей молодежи, обладающими глубокими знаниями, высокой культурой и духовностью, формирования конкурентоспособной экономики наш Президент объявил 2020 год в Узбекистане **Годом развития науки, просвещения и цифровой экономики**, что еще больше должно способствовать прогрессу образованности молодежи Узбекистана.

Также в своем Послании к Олий Мажлис от 24 января 2020 года президент Узбекистана особо отметил, что «...Мы обязаны создать все условия для нашей молодежи, которая стремится к получению высшего образования, самосовершенствованию, хочет связать свою жизнь с наукой» [2].

По мнению известного российского исследователя-книговеда Е. Л. Немировского, «...если бы, нужно было избрать общий символ земной цивилизации, им могла бы стать книга. Народы Земли не похожи друг на друга. У них разные обычаи, разный образ жизни. Отличаются социальные формации, государственный строй... Но книга везде остается книгой, хотя она говорит на многих языках и проповедует различные взгляды. Хороших книг больше, чем плохих... Книга сближает народы – это аксиома, которую не надо доказывать» [3].

Средняя Азия являлась и до сих пор является колыбелью цивилизации, родиной великих философов, мыслителей и уникальных произведений литературного искусства. Концептуальные положения, изложенные в трудах восточных мыслителей, ученых и просветителей Махмуда Кашгари, Аль Фараби, Ахмада Югнакий, Абдурахмана Жами, Алишера Навои, Фирдавсий, Омара Хаяма, Авиценна, Беруни, Аль Бухари, Мирзо

Улугбека, Бабура, Эркина Вахидова, Сирожиддина Саида, Уткира Хашимова, Менглибая Муродова до сих пор востребованы во всем мире.

Но чтение книги как таковая не является самоцелью – чтение ради чтения. Как подчеркивал В.А.Сухомлинский, «Чтение как источник духовного обогащения не сводится к умению читать; этим умением оно только начинается. Чтение — это окошко, через которое дети видят и познают мир и самих себя» [4].

Согласно мнению директора Общественного фонда поддержки и развития независимых печатных СМИ и информационных агентств Узбекистана Абдулазиза Абдуллаева: «По данным международной рейтинговой компании «NOP World», в среднем каждую неделю во всем мире люди тратят по 16,6 часа на просмотр телевизора, по 8 часов — на прослушивание радио, по 8,9 часа проводят за компьютерами и только по 6,5 часа — за чтением. В 2016 году в топ 10 самых читающих стран по «количеству часов в неделю» вошли Индия — 10,7, Таиланд — 9,4, Китай — 8, Филиппины — 7,6, Египет — 7,5, Чехия — 7,4, Россия — 7,1, Швеция — 6,9, Франция — 6,9 и Венгрия — 6,8. Узбекистана в этой десятке нет. Даже Россия опустилась на седьмое место. А ведь когда-то она была самой «читающей» страной в мире» [5].

Снижение интереса к чтению и последующее снижение образованности и грамотности населения — это вызов и угроза устойчивому развитию общества и государства. Именно поэтому во многих развитых странах предпринимаются активные шаги по противодействию этим негативным явлениям.

Нами было проведено исследование уровня книжечтения среди школьников, учащихся лицеев, колледжа и студентов Навоийского государственного педагогического и Навоийского горно-металлургического институтов. В исследовании всего участвовали более трехсот человек от 14 до 23 лет. Мониторинг был проведен в учебных заведениях, как с узбекским языком обучения, так и с русским. Главное, мы пытались понять — читает ли молодежь Навоийской области книги? Что они читают? Как много они читают? И что мешает им много читать?

У контингента участников была одна особенность — они все учились. И, так или иначе, они имели отношение к книгам в виде учебников. Надо сказать, что стремительный и мощный напор, идущий от колоссальных изменений (особенно экономических) в стране, вдохновил и активизировал всю молодежь. Мотивация достижения стала доминировать над избеганием неудачи. Молодежь воспрянула духом. Это чувствуется во всех школах и других учебных учреждениях.

Всем участникам были даны следующие задания:

1. Написать небольшое сочинение на тему: «Роль и место книги в развитии нравственности и духовности у современной молодежи».

2. Описать портрет читающего и не читающего человека.

3. Были прочитаны стихи известного поэта, писателя и драматурга, члена Союза писателей Узбекистана, автора тринадцати книг Менглибая Ахмедовича Муродова «Унутулмас у кунлар хакида хикоя» (Рассказ о тех незабываемых днях) на узбекском языке для узбекскоязычной группы. [6] И главы из книги того же автора «Моя детская душа» на русском языке для русскоязычной группы.[7]

1. Проведен социальный опрос на тему «Любите ли вы читать?» Участники заполняли анкету из тридцати вопросов.

2. Были проведены развивающие игры со словами: «Балда», «Найди три ассоциации», «Словесный кроссворд», «Филькина грамота». «Удивительный кроссворд», «Выразительное чтение», «Посмотри на себя со стороны».

Процесс исследования занял больше одного учебного года. Резюмируя и обобщая результаты всего исследования, мы сделали следующие выводы:

- ребенка приучать к чтению книг необходимо уже «с пеленок». Взрослые должны читать книги даже тогда, когда ребенок еще не понимает смысл прочитанного. Необходимо **приобщать** ребенка к книге с картинками уже с раннего детства. Ребенок

постепенно привыкает к книге, как к чему-то яркому, интересному, родному, необходимому. Происходит «заражение» ребенка книгами – кругом книги, вокруг него все читают...

- ребенка можно научить читать насильно, из-под палки, но обучение в игровой форме, с любовью, пониманием его возрастных особенностей дает возможность избежать психологической травмы. Обучение к чтению будет в радость, когда ребенок читает в **игровой форме**.

- телевизионная и компьютерная реальность, в которой молодые люди пребывают большее количество времени, **не способствует** развитию воображения, так как предоставляет человеческому глазу и сознанию готовые "картинки" и ребенок привыкает к готовому видеоряду. В процессе чтения читатель создает в сознании видеоряд, воображает, представляет, что способствует развитию творческого и созидательного мышления, эмоционального сопереживания и соучастия, антиципации (предвосхищения). В процессе чтения читатель может отложить книгу и в спокойной обстановке проанализировать прочитанное и предугадать действия героя книги в будущем, то есть, нет той стремительной спешки, где зритель всего лишь пассивный участник происходящего.

- **ответственность**, лежащая перед учеником и студентом за выполнение домашних работ, дополнительного чтения, словом, учебная загруженность – не дает возможности свободно читать желаемую им литературу. Нет времени, и давит груз учебной ответственности.

- важно не то, много ли читает подросток, юноша, взрослый человек в данное время – важно приобретение навыка **готовности к чтению** (потенциальная тяга к чтению). Он много читал, ему нравится читать, но в данное время он работает, занят или не хватает времени, но в любой момент он может возобновить читать, ведь у него с годами уже выработалось умение (навык, привычка) читать и сейчас это умение находится в состоянии готовности.

- ребенок, ученик, учащийся, студент сам должен **осознать** нужность чтения. Осознать необходимость умения чтения в жизни в качестве быстрой адаптации, выживания, нахождения своего места в жизни. Опытный педагог, родитель последовательно, наступательно и целеустремленно должны привести ребенка к этой осознанности. Пока ребенок сам не осознает о пользе и необходимости чтения книг, его трудно будет обучить. Иногда получается так, что ребенок в силу объективных причин (отсутствие одного из родителей, творческого окружения) сам приходит к мысли, что без познания, без чтения трудно выбиться в люди. Есть сотни примеров из жизни великих людей, поднявшихся из полной неграмотности на вершину, в высшие круги. И стали они такими, так как вовремя поняли, что только грамотность, работа над собой, кропотливый, долгий труд приводит к желаемой цели.

- **«Подтягивание»** уровня чтения до других познавательных процессов. Представим, что ребенок не очень любит читать, ему не привили с детства любовь к чтению. Но другие составляющие компоненты гармоничной личности, такие, как адекватная самооценка, природная прозорливость, смекалка, общительность, лидерские качества, положительный социально-психологический климат в группе, дома, здоровый дух соперничества в классе

- автоматически притягивают, пробуждают в ученике недостающий сегмент круга. И недостающий сектор круга – чтение книги – автоматически дополняется сам собой. Он как бы чувствует свой недостаток в знаниях и сам, чтобы подтянуться до какого-то определенного уровня, чтобы быть «под стать»– начинает читать. В дальнейшем привычка читать становится стойкой потребностью характера и смыслом жизни.

- **Желание не отстать от других**. Сейчас вся страна живет книгочтением – проводятся интересные конкурсы на знания книг, где победителей ожидают дорогие

подарки. Появилось много новых телевизионных игр, где нужно много знать, а значит читать. Глава государства во всех своих поездках, выступлениях призывает, чтоб наши дети, как можно больше читали, стимулирует умную и творческую молодежь. Выходят указы и постановления, указывающие о денежном вознаграждении победителей и призеров интеллектуальных олимпиад, как в республике, так и за рубежом. И молодые люди начинают понимать, что без знания, без чтения можно остаться на обочине жизни.

Исследования, проводимые в Навоийской области, еще не завершены. Но уже с твердой уверенностью можно сказать, когда ребенок окружен родителями, воспитателями, педагогами и хорошими друзьями из него вырастет хороший человек.

Использованная литература:

1. Указ Президента Республики Узбекистан №4947 от 7 февраля 2017 года «О стратегии действий по дальнейшему развитию Республики Узбекистан».
2. Послание Президента Республики Узбекистан Ш. Мирзиёева Олий Мажлису от 24 января 2020 года.
3. Предисловие к кн. Мигонь К. Наука о книге: Очерк проблематики/ перевод с польского. – М: Книга, 1991. - С. 3.
4. Сухомлинский В.А. Рождение гражданина. - М.: «Мол. гв», 1971. - 330 с.
5. Абдуллаев А. - «Uznews», статья от 16 февраля 2017.

MA'NODOSH VA ZID MA'NOLI SO'ZLAR MAVZUSINI O'QITISHDA MUHAMMAD YUSUF SHE'RLARIDAN FOYDALANISH

N.S.Saydaxmedova, Namangan viloyati XTHMOQTXM o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Muhammad Yusuf tanlagan mavzular mohiyatiga mutanosib tarzda tilning barcha fonetik, lug'aviy, grammatik vositalaridan, jumladan: ma'nodosh va zid ma'noli so'zlardan yuksak mahorat bilan foydalanish san'ati tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ma'nodosh so'zlar, zid ma'noli so'zlar, tashbeh, tazod, tardu aks, aksi noqis, antiteza, kontrast.

Аннотация. В данной статье анализируется искусство умелого использования всех фонетических, лексических, грамматических средств языка, включая: синонимы, антонимы, в соответствии с сущностью тем, выбранных Мухаммадом Юсуфом.

Ключевые слова: синонимы, антонимы, метафора, тарду акс, тарду ноқис, контраст, антитеза.

Annotation. This article analyzes the art of skillfully using all the phonetic, lexical, grammatical means of the language, including: synonyms and antonyms, in accordance with the essence of those chose by Muhammed Yusuf.

Key words: synonyms, antonyms, metaphor, ambiguity, antithesis, contract.

Integrativ yondashuv yani, adabiyot va ona tili fanlarini o'zaro integratsiyalash. Misol: ona tili darsida ma'nodosh va zid ma'noli so'zlar mavzusini o'tishda adiblar ijodidan foydalanish mumkin. She'rlarni o'qir ekanmiz, ulug'lardagi bizni hayratga solgan, ta'sirlantirgan, havasimizni uyg'otgan sifatlar asta-sekinlik bilan «yuqa» boshlaydi. Hayrat va havas ta'sirida shoir yoki yozuvchi shaxsidagi o'quvchi tuyg'ularini junbushga keltirgan fazilatlar hech qanday tashqi zo'riqishlarsiz, pand-nasihatlarsiz kitobxon shuuridan, ruhiyatidan joy ola boshlaydi. Kitobxon har qanday muallifning «men»i bilan bog'liq sifatlarni uning yozganlaridan topa bilishi, jamiyat uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Bugun ma'nodosh va qarama qarshi so'zlardan shoir qanday ustalik bilan foydalana olgan, ko'ramiz.

Bir umumiy ma'noni ifodalovchi so'z yoki qo'shimchalarga sinonimlar (ma'nodosh so'zlar) deyiladi. O'zaro sinonimik munosabatda bo'lgan so'z va qo'shimchalar sinonimlar uyasi yoki sinonimlar qatori deyiladi.¹³

Bekastu benavolar necha,

Oyoq tovushidan tosh qottim.
Sumalagim qaynagan kecha,
Itdek qozon qo'riqlab yotdim...

Bemajol bemador edi –

Qo'shnimdan holso'rolganim yo'q.
Mozoriga borolganim yo'q...
Zamon **yomon**, zamon **tor** edi.

Bekas - kimsasiz, tanho, hech kimi yo'q so'ziga «tu» undalmani qo'shib, bechora, faqir, miskin ma'nosidagi – **benavo** so'zi bilan sinonim qator yaratildi. **Bemajol, bemador** so'zlari bu o'rinda o'z ma'nosida qo'llangan. Ushbu misralardagi **b** undoshi, aniqrog'i **be-** old qo'shimchasi ya'ni yuklamasi takroriga asoslangan alliteratsiya ma'no ustiga qo'shimcha she'riy "bo'yoq", tegishli ohang, joziba berish hamda «kuchi», «darmoni kam» «holdan toygan» kabi tushunchalarni uslubiy jihatdan ta'sirchan, shoirona ifodalash vazifasini bajargan. Misralar so'ngida **yomon - tor** (tarqoq, tartibsiz holda kelgan; parokanda; yo'q qilish degan ma'nolarda) so'zlari sinonim bo'lib kelib, kitobxonni «yaqin va olis moziy»ga qaytaradi. Avval, Usmon Nosirni sotib, keyin faryod ko'targan, Qahhorni qand kasal, Oybekni soqov qilgan, Qodiriy qo'lidan o'pib, keyin chohga itargan zamon dasti «bo'ronlaridan» habar beradi.

Bunday go'zal, betakror ma'nodosh so'zlar shodasini E.Vohidov, K.Yashin ijodida ham ko'plab uchratamiz.

G'azal ham bo'lurmi buncha **dilrabo**,

Bunchalar **serishva**, bunchalar **sernoz**. (E. Vohidov.)

Yoki:

Unganman qip-qizil bahor qo'ynida, **g'am-alam**, qayg'uga ulfat emasman.

(K.Yashin)

Nutqimizda, she'riyatda lug'aviy (leksik) antonimlardan foydalanish fikrni ta'sirli ifodalashda katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, badiiy adabiyotda zid ma'noli so'zlarni bir-biriga zidlash asosida badiiy san'at hosil qilinadi. Badiiy adabiyotda tazod san'ati deyiladi. Bunday san'at namunalarini shoir ijodida ko'plab uchratamiz.

Oh, mening ortimdan ovvora onam,

Bir parcha yuragi ming pora onam,

Har baloni **ko'rgan** yorug' dunyoda,

Toshkanni **ko'rmagan** bechora onam. («Onam» 29-b)

Uchinchi misradagi «**ko'rgan**» so'zini o'qib yoshi bir joyga yetgan onaning boshidan kechirgan yaxshi-yomon kunlar ongimizda qad rostlaydi. Keyingi ezg'in misrada «**ko'rmagan**» so'zi orqali shavqatsiz haqiqat bilan yuzlashasiz, bo'g'zingizga nimadir tiqilganday bo'ladi, beixtiyor ko'zingizda yosh aylanadi.

Tardu aks – mumtoz she'riyatda keng tarqalgan takrorga asoslangan lafziy san'atlardan biri bo'lib, tardu aks arabcha – «*haydash, aks*», «*teskari*» yohud «*almashtirish, o'zgartirish*» degan ma'nolarni beradi¹⁴. Tardu aks «*teskari qilib takrorlash*» ma'nosini ifodalagan she'rning birinchi misrasida keltirilgan ikki so'z yoki so'z birikmasini keyingi misrada o'rnini almashtirib qo'llashdan iborat bo'lgan she'riy san'atdir. Bu xil qaytariq natijasida mazkur so'z yoki so'z birikmasi ma'nolari yana bir bor ta'kidlanibgina qolmay,

¹³ Nurmonov.A., Sobirov.A., Qosimova. N., 1-2-3-kitoblar.Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent, «Ilm ziyo», 224-bet.

¹⁴Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. – Тошкент: Ўзбекистон, 2002. – 431 б.

yangilanishi ham mumkin, ya'ni misra mazmuni takomillashib, takror qo'llangan so'zlar yangi ma'no kasb etishi mumkin¹⁵.

U jilmayar ko'zda yosh qalqib,

Shivirlaydi lablari besass:

Saidadir farishta balki,

Farishtalar Saida emas! («Said Ahmad» 31-b)

Shunisi e'tiborga molikki, bu o'rinda shakl va ma'no uyg'unligi ham vujudga kelgan. Takror qo'llangan bu ikki so'z shaklan, ya'ni ohang jihatidan mos bo'lib, mazmun jihatdan ham bir-biriga yaqin turadi. **Tardu akssan**'atining ikki ko'rinishi mavjud bo'lib, yuqoridagi misra **aksi noqis** («nuqsonli aks») – so'z, so'z birikmalarining ikkinchi misrada biroz o'zgartirib takrorlanishi orqali hosil bo'lishiga misoldir.

Xulosa, Muhammad Yusuf tanlagan mavzular mohiyatiga mutanosib tarzda tilning barcha fonetik, lug'aviy, grammatik vositalaridan yuksak mahorat bilan o'ziga xos uslubda foydalangan. Bugun shoir qalb navolarining bir pardasi haqida gapirdik, xolos. She'rlar shodasi bilan shoir hali ko'plab «yuraklarni to'kib qo'yish»ga qodir. Bu esa ikkinchi umr!

Foydalangan adabiyotlar:

1. Nurmonov A., Sobirov., QosimovaN., 1-2-3-kitoblar. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent, «Ilim ziyo», 224-bet.
2. Бобоев Т. Адабиётшунослик асослари. – Тошкент: Ўзбекистон, 2002. – 431 бет.
3. Ходжахмедов А. Шеърӣ санъатлар ва мумтоз қофия. – Тошкент: Шарк, 1998. 89-bet.
4. Yusupov M., Xalq bo'l elim. – T.: «O'zbekiston» nashryoti, 2018-yil; 86-bet.

ТАЛАБА-ЎҚУВЧИ ЁШЛАРДА КИТОБХОНЛИК МАДАНИЯТИНИ ЮКСАЛТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

*Д.Рахимова, Самарқанд вилояти ХТХҚТМОҲМ доценти,
фалсафа фанлари номзоди*

Ш.Нуриллаева, Самарқанд шаҳар 65-умумтаълим мактаб ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада, талаба-ўқувчи ёшларда китобхонлик маданиятини мазмун моҳияти, бунга бўлган қарашилар ҳамда илмий-фалсафий нуқтаи назар асосида таҳлил қилиб берилган.

Калит сўзлар: китоб, инновация, технология, китобхонлик маданияти, дунёқараиш.

Аннотация. В статье анализируются культура чтения студентов, сущность содержания, научно-философские аспекты, рассмотренной проблемы точки.

Ключевые слова: инновация, технология, культурная чтения, мировоззрение.

Annotation. The article analyzes the culture of reading students, the essence of the content, scientific and philosophical aspects, the considered problem points.

Key words: book, Innovation, technology, culture of book reading, outlook.

Бугунги кунда талаба-ўқувчи ёшларда китобхонлик маданиятини шакллантириш долзарб вазибалардан ҳисобланади. Муҳтарам президентимиз Шавкат Мирзиёев 2017 йил 13 сентябрда «Китоб маҳсулотларини нашр этиш ва тарқатиш тизимини рағбатлантириш, китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини ошириш ҳамда тарғиб қилиш бўйича комплекс чора тадбирлар дастури тўғрисида» [1] қарори эълон қилинди.

¹⁵ Ходжахмедов А. Шеърӣ санъатлар ва мумтоз қофия. – Тошкент: Шарк, 1998. - Б. 89.

Бунда ёш авлоднинг маънавий-интеллектуал салоҳияти, онгу тафаккури ва дунёқарашининг юксалтиришда она Ватани ва халқига муҳаббат ва садоқат туйғуси билан яшайдиган баркамол шахсни тарбиялашда бекиёс аҳамиятга эга бўлган китобхонлик маданиятини оширишга алоҳида эътибор қаратилган.

Бугунги кунда кузатиш ва таҳлиллар шуни кўрсатадики, ёшларимизнинг маънавий-маърифий, бадиий-эстетик талабларига жавоб берадиган китобларни кўп нусхада юксак сифат билан чоп этиш, миллий жаҳон адабиётининг сара намуналарини таржима қилиш, болаларимизни ёшликдан китобхонлик маданиятини ривожлантиришдан иборат. Бунинг учун болаликда бувижонларимизни ҳикоя ва эртаклари, шунингдек боғчаларда боғча тарбиячиси китоблардан одоб ахлоқга доир ва эстетик жиҳатдан юқори савиядан ёзилган сара намуналарни сўзлаб, баъзида китобларни варақлаб уни ичидаги расмларни кўрсатиб болаларни меҳрини уйғотсагина ёшликдан берилган муҳаббат унинг онгида муҳрланиб қолади. Болаларимизнинг ҳозирги тез ўсиб бораётган ахборот технологиялар даврида кўпинча телевизорлар, интернетлардаги эртаклар ва кинолар ҳамда ҳар хил ахборотлар уларни онгини қамраб олаяпти. Шунинг учун китоб нашр қилишда кўпроқ рақобатга асосланган босма ва электрон китоблар бозорини шакллантиришни бугун ҳаётнинг ўзи тақозо этади. Ўқувчи ёшларимизнинг ўртасида ҳар хил кўрик танловлар яъни «Энг китобхон мактаб», «Энг китобхон маҳалла», «Энг фаол кутубхоначи» кўрик танловлар ва саралаш республика босқичига юқори савияда ўтказилди. Шундан келиб чиққан ҳолда «Энг яхши китобхон ўқувчи», «Энг яхши китобхон талаба» («Йилнинг энг яхши китоби», «Энг яхши китобхон оила», «Йилнинг энг яхши болалар китоби», «Йилнинг энг яхши аудио китоби», «Йилнинг энг яхши электрон китоби» каби) ўтказиш тизимини такомиллаштиришдан иборат бўлади. Шунингдек ёшлар орасида бадиий жиҳатда юксак, интеллектуал савияни ўстиришга хизмат қиладиган китобларга бўлган талабни ўрганиш, яъни ижтимоий сўровномалар ўтказиш, нашриётлар томонидан чиқариладиган бадиий, маърифий ёшларнинг дунёқарашининг кенгайтиришга доир адабиётларни шакллантириб чоп эттириш масаласи кўйилди.

«Китоб», «китобхонлик», «кутубхона» сўзларининг ўзаги аслида арабчадан олинган ва бир мақсадга, яъни инсон маънавиятини бойитишга хизмат қилади.

Китоб – туганмас хазина, ундан олган билимларни умрнинг охиригача ҳам сарфлай олмаймиз. Инсоннинг ундан яқин ҳамроҳи, дўсти, маслаҳатчиси йўқ. Негаки, у ақлни пешловчи қайроқдир. Китоб тафаккур манбаи бўлгани учун ҳам халқимиз уни нондай азиз, муқаддас деб эъзозлаб, қадрига етади, севиб мутолаа қилади, оламда яна бир мўъжиза борки, унинг буюклиги, муқаддаслиги етти мўъжизанинг жамики улуғворлиги, гўзаллигидан камлик қилмайди. Бу мўъжиза – китоб. Китобнинг мўъжиза, мўъжиза бўлганда ҳам биринчи мўъжиза эканлигини кўпгина буюк одамлар қайд қилган» [2] деб ёзади. Китобнинг биринчи мўъжиза эканига бутун вужуди билан ишонган адабиётшунос олим фикрининг теран томирлари қандай сарчашмалардан сув ичганини галдаги мулоҳазаларимиз тасдиқлайди. Жумладан, ёзувчи ва драматург С. Цвейг «Қаердаки китоб бор экан, у ерда одам ўзи билан ўзи узлатда, ўз кўлами доирасида қолиб кетмайди, у ўтмиш ва бугунги куннинг барча оламшумул ютуқларига, бутун инсониятнинг фикр ва туйғуларига ошно бўлади», деб ёзади. Ёзувчи ва файласуф Ж. Свифт «Китоблар ақл фарзандларидир», деса, педагог ва ёзувчи Я. Коменский «Китоблар донишмандликни ёйиш қуролидир», дейди. Л.Н.Толстой «Ҳикматли сўз китоблари ақлнинг мустақил фаолиятида нафақат тазийқ ўтказади, аксинча мустақил фаолиятга ундайди», Хосе Марти «Кимки ўқишни истамаса,- ҳеч қачон ҳақиқий инсон бўла олмайди» кўриниб турибдики, маънавий камолотга етакловчи беминнат устоз ва битмас-туганмас маънавият махзани саналган китоб ҳақидаги фикрларни бир жойга жамласа, уларнинг ўзи бир китоб бўлиши, шубҳасиз. Буюк мутафаккир Алишер Навоий ҳазратлари «Китоб – беминнат устоз, билим ва маънавий юксалишга эришишнинг энг асосий манбаи», дея таъкидлаган бўлса, соҳибқирон бобомиз Амир

Темур «Китоб – барча бунёдкорлик, яратувчилик ва ақл-идрокнинг, илму донишнинг асосидир. Ҳаётни ўргатувчи мураббийдир», дея ўқтирган. Н.И.Пирогов «Ҳақиқий таълим одамни одабийликка тайёрлашдир» [3]деган эдилар.

Бугун, замонавий ахборот ва инновацион технологиялар ривожидан ҳамда интернет имкониятларидан ақлимиз шошиб қолаётган бир пайтда, одам боласи ҳаётида китобнинг ўрни ва аҳамияти йўқолди, дегувчилар кўплаб топилади. Бу каби қараш ниҳоятда юзаки ва сохта эканлигини ҳаётнинг ўзи исбот этмоқда. Биргина мисол: халқаро тадқиқотлар ва сўровлар ривожланган Ғарб мамлакатларида интернетдан фойдаланувчилар сони қанчалик ошаётган бўлса, китоб сотиб олиш ва ўқиш ҳам худди шунга мувофиқ равишда ўсаётганлигини кўрсатган. Ваҳоланки бу тадқиқотлар интернет технологиялари ниҳоятда тараққий қилган ва унинг хизматлари кун сайин ошаётган Ғарб давлатларида ўтказилган. Бу нарса китобнинг ўрнини ҳеч нарса боса ололмаганлигини, унинг мўъжизавий куч-қудрати олдида интернетдек энг қулай ва замонавий восита ҳам ожиз қолишини кўрсатаяпти.

Мамлакатимиз раҳбарининг китоб мутолааси ва китобхонлик маданиятини яхшилаш тўғрисида қуюниб гапираётганликларида ўзига хос чуқур фалсафа бор. Энг аввало, китоб инсонни ердан кўкка кўтарувчи, унинг маънавий қувватини оширувчи буюк, мўъжизакор кучдир. Қолаверса, китоб инсониятнинг тарихий хотираси, ўз маънавий-маърифий, илмий заминини мустаҳкамловчи, келажакни ёрқин кўрсатиб беришга қодир машъала ҳисобланади. Шунинг учун болаларимизни ёшликдан китобга бўлган муносабатини яъни уни севиб ўқиб мутолаа қилса уни авайлаб асраса, ҳаётини бир мазмунига айлантирса, китоб дўст, китоб маслаҳатчи, китоб билимлар макони, эзгу ғоялар фалсафаси эканлигини ҳар бир ўқувчи-талабалар онгигига сингдира олсагина унда қўйилган мақсадга эришган бўламиз. Буюк файласуф олимларимиз китоб мўъжиза, мўъжиза бўлганда ҳам биринчи мўъжиза эканлигини кўпгина буюк одамлар қайд қилган» деб ёзади. Жумладан, ёзувчи ва драматург С.Цвейг «Қаердаки китоб бор экан, у ерда одам ўзи билан ўзи узлатда, ўз кўлами доирасида қолиб кетмайди, у ўтмиш ва бугунги куннинг барча оламшумул ютуқларига, бутун инсониятнинг фикр ва туйғуларига ошно бўлади», деб ёзади. Ёзувчи ва файласуф Ж.Свифт «Китоблар ақл фарзандларидир», деса, педагог ва ёзувчи Я.Коменский «Китоблар донишмандликни ёйиш куралидир», дейди, файласуф ва тарихчи Ф.Бэкон эса «Китоблар замон тўлқинларида сузувчи ва ўзининг қимматбаҳо юкини авлодлардан-авлодларга авайлаб элтувчи тафаккур кемаларидир», деб ёзади. Ана шу тариқа буюк алломалар, донишмандлар ва ёзувчию олимлар китобнинг мўъжизага, нурга, тафаккур қуввати ва устунига, мангулик ва маънавият тимсолига, билим манбаига, содиқ дўстга, давр кўзгусига ўхшатганлар. Энг муҳими, китоб жаҳолатга қарши маърифат билан курашда енгилмас кучдир.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, китоб—талаба-ўқувчи ёшларимизда беминат дўст, ҳаёт йўлларида йўлчи юлдуз, ҳаётни мазмунини мушоҳада қилишга ҳамроҳ, тафаккурни чархлайдиган, билим олиш учун бекиёс хазина, битмас туганмас муъжизалар маконидир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- 1.Ўзбекистон республикаси президенти қарори 2017-09-13.www.Lex.uz.
- 2.Тафаккур гулшани. Postda.uz.> uzc> Spitualitu > кутубхона 4-б.
- 3.Китоб биринчи мўъжиза. [https:// jahonadabiyoti.uz](https://jahonadabiyoti.uz) 2017. 12. 21.19, 26-б.

УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ТАСВИРИЙ САНЪАТ ТЎГАРАКЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

С.Таджибаев, Андижон давлат университети ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада умумий ўрта таълим мактабларида тасвирий санъат фани бўйича ўқувчиларнинг бўш вақтларини самарали ташкил этиш мақсадида тўғарақларни ташкил этишнинг мазмун-моҳияти, унинг шакл ва усуллари, тўғарақ фаолиятини муваффақиятли таъминлаш мақсадида амалга оширилиши зарур бўлган кўрсатмалар берилган.

Калим сўзлар: ташаббус, тўғарақ, метод, жанр, дунёқараиш, иллюстрация.

Аннотация. В данной статье раскрываются сущность и содержание работы по организации кружков изобразительного искусства с целью правильного обеспечения и достижения эффективности досуга учащихся, предлагаются формы и методы данной работы, а также приводятся необходимые рекомендации для успешной работы данных кружков.

Ключевые слова: инициатива, кружок, метод, жанр, мировоззрение, иллюстрация.

Annotation. This article provides instructions on the content, form and methods of organizing clubs in order to effectively organize the leisure time of students in the field of fine arts at secondary schools, in order to ensure the success of the club.

Key words: initiative, circle, method, genre, worldview, illustration.

*Шубҳасизки, барча болалар расм чизишга қизиқадилар.
Бинобарин, мактаб уларнинг ушбу фойдали қизиқишларини қаноатлантирмоғи
лозим!*

К.Д.Ушинский.

Ёшларнинг маънавиятини юксалтириш ва уларнинг бўш вақтини унумли ташкил этиш бўйича муҳтарам президентимиз Ш.М.Мирзиёев томонидан илгари сурилган 5 та муҳим ташаббусниг биринчиси - ёшларни мусиқа, рассомлик, театр ва санъатнинг бошқа турларига қизиқишларини оширишга, истеъдодларини юзага чиқаришга қаратилганини ҳисобга оладиган бўлсак, тасвирий санъатдан синфдан ташқари ишлар умумий ўрта таълим тизимида муҳим ўринни эгаллайди.

Булар синфдан ташқари ишлар тўғарақлардаги машғулотлар, учрашув, кўргазма, танлов, санъат кечалари, музей ва кўргазмаларга саёҳат каби қатор йўналишларда амалга оширилади ва улар ўқувчиларни бадиий-ижодий эҳтиёжларини қондириш ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш, улардаги индивидуаллик ва истеъдодни рўёбга чиқаришга хизмат қилади. Шу билан бирга ёшларнинг бадиий ва эстетик дунёқараишларини кенгайтиради ҳамда дидини ривожлантиради.

Тасвирий санъат бўйича ташкил этиладиган тўғарақлар умумий ўрта таълим мактабларининг барча синфларини қамраб олади. Улар кичик (1-, 4-синфлар), ўрта (5-, 7-синфлар), катта (8-,11-синфлар) гуруҳлардан ташкил топади ва улар рангтасвир, ҳайкалтарошлик, графика, наққошлик, ганчкорлик, ёғоч ўймакорлиги, санъатшунослик тўғарақлари ҳисобланади.

Тўғарақлар санъатнинг у ёки бу тури ёки жанри асосида ҳам ташкил этилиши мумкин. Бу тўғарақларнинг турлари уларга ажратилган соатлар ҳажми ва таълим мазмуни болаларнинг истаклари, майллари ва мактаб имкониятлари, болаларнинг ёш хусусиятларидан келиб чиқиб белгиланади. Мактаб тўғарақларининг мақсад ва вазифалари асосан болаларнинг бадиий-ижодий қобилиятларини ривожлантириш ҳисобланар экан, уларни қатъий режа асосида мунтазам олиб борилиши талаб этилади.

Тўғараклар ҳар бир мактабда санъатнинг турлари, гуруҳлар бўйича битта ёки бир нечта бўлиши мумкин.

Умумий ўрта таълим мактабларида тўғарак раҳбарининг асосий эътибори қуйидагиларга қаратилади:

- *тасвирий ёки амалий санъат тўғаракларига қизиқиши ва қобилияти бор ўқувчилар қабул қилинади ҳамда ҳар бир гуруҳда уларнинг сони 10-15 тадан ошмаслиги лозим. Акс ҳолда улар билан олиб бориладиган ишларнинг сифати пасайиб кетади.*

- *тўғаракда болаларнинг қизиқиши, идроки, тасвирий малакалари, ижодий*

- *қобилиятлари ўрганилиб ва маълум вақт мобайнида синовдан ўтказилиб, қабул қилинади.*

Тўғаракларда тасвирий ва амалий санъат таълими мазмуни алоҳида эътиборга лойиқ. Таълим мазмунининг тўғри белгиланиши тўғарак ишини муваффақиятини таъминлайди. Шунинг учун раҳбар мавжуд дастурларни ўрганиб чиқиши ва шу асосда ўзининг маҳаллий шароитлари, болаларнинг тайёргарлиги ва имкониятлари, моддий-техникавий асоснинг мавжудлигига қараб таълим мазмунига оид ўз режасини ишлаб чиқади.

Тўғараклар тасвирий ва амалий санъатнинг қайси тури ёки жанри юзасидан бўлишлигидан қатъий назар, у амалий ва назарий қисмлардан ташкил топади.

Тасвирий санъатдан амалий ишлар бевосита, натурага қараб расм ишлаш, композиция, сурат намуналарини кўчириш каби йўналишларда амалга оширилади.

Амалий санъатга доир (наққошлик, ганчкорлик, ёғоч ўймакорлиги в.х.) тўғаракларда болалар нақш намуналаридан кўчириш, мустақил ижодий композициялар ишлашдан ташқари тасвирий санъат тўғаракларидаги каби натурага қараб расм ишлаш билан ҳам шуғулланадилар. Бундай дарсларда ўқитувчи тасвирлашнинг назарий асослари ҳисобланган ёруғ-соя, перспектива, рангшунослик қонунларига ҳам алоҳида эътибор беради. Бу қонун ва қоидаларга доир махсус машғулотлар ташкил этилиши ҳам мумкин.

Рангтасвир, ҳайкалтарошлик ва графика тўғараклари машғулотларида композициялар ишлашга катта ўрин берилади. Болалар тасвирий санъатни барча жанрлари(манзара, турмуш, натюрморт, тарихий, батал, анимал, портрет, афсонавий, марина) бўйича мустақил композиция ишлаш, тайёр санъат асарлари намуналаридан кўчириш билан шуғулланадилар. Улар адабий асарларга иллюстрациялар ишлаш, бадиий безак ишларига доир топшириқларни ҳам бажарадилар.

Натурага қараб расм ишлаш машғулотларида тўғарак аъзоларининг ёшлари ёки гуруҳларга қараб табиат маҳсулотлари (барглар, гуллар, мева ва сабзавотлар), уй-рўзғор, меҳнат буюмлари, техника, спорт, санъатга доир предметлар, меъморчилик обидалари, турган ёки ҳаракатдаги одам, қуш, ҳайвонлар расмлари чиздирилади. Бундай машғулотларда, гипсли геометрик шакллар, розеткалар, одам ва ҳайвонларнинг гипсли шакллари, мева ва сабзавотларнинг муляжлари, қуш ва кичик ўлчовдаги ҳайвонларнинг тулумларини ўқув машғулотларида чиздириш қўйилган мақсадга эришишни енгиллаштиради. Юқорида қайд қилинган буюм ва нарсалар топшириқнинг вазифасига қараб алоҳида ёки тўп ҳолда, ҳаракатда ёки ҳаракатсиз ҳолатларда чиздирилиши мумкин. Бундай машғулотлар мавзуга оид рассомлар асарларининг репродукцияларини намойиш этиш ва таҳлил қилиш билан қўшиб олиб борилади. Шунингдек, бу машғулотларни узоқ, қисқа муддатда, дарсда, мустақил тарзда амалга оширилади.

Композиция машғулотларини болалар учун қизиқарли бўлишлиги учун манзара ва турмуш жанрларидан ташқари, тарихий, батал жанрларда "Спитамен кўзғолони", "Муқанна кўзғолони", «Мангубердиннинг мўғулларга қарши кураши», «Широқ афсонаси», «Тўмарис» каби мавзуларда расм ишлаш учун тавсия этилса, афсонавий жанрда "Сув парилари", "Девлар ҳаёти", "Кентаврлар жанги", "Аждарлар билан кураш", "Ўзга сайёраларда" каби мавзулар тавсия этилади. Шу билан бирга анимал жанрдаги мавзулар ҳам болаларда катта қизиқиш ҳосил қилади.

Амалий санъатнинг у ёки бу тури бўйича машғулотларда болалар композиция ишлар эканлар аввало, уни бевосита амалиёт ёки буюмлар билан боғлаб амалга оширадilar, яъни бажариладиган нақш ёки безаклар у ёки бу буюмнинг бадиий безаги учун мўлжалланган бўлишлиги лозим. Бунда болалар буюмнинг вазифаси, материали, шакли, ўлчовлари кабиларни ҳисобга оладilar. Улар буюмнинг вазифаси, шакли, материалини ҳисобга олиб, йўлсимон, квадрат, учбурчак, тўртбурчак, доира, кўпбурчак, намоён шаклларида бадиий безак ишларини бажарадilar. Бу ишлар амалий санъатнинг турига қараб ҳам эскиз, ҳам бевосита буюм юзасига ишланиши мумкин.

Рангтасвир тўғараклари санъатшунослик асослари бўйича тўғарак раҳбари санъатининг кишилар ҳаётидаги аҳамияти, тасвирий санъатнинг тур ва жанрлари, амалий безак санъати, меъморчилик санъатига доир маълумотларни ҳам беради.

Санъатшунослик юзасидан олиб бориладиган ишларни имкони борица амалий машғулотлар билан боғлаб олиб борилиши самарилidir. Шунга қарамасдан тўғарак машғулотларида болаларни музейларга, кўрғазмаларга, рассомларнинг устахоналарига олиб борилиши, уларнинг тасвирий-иждодий ишлар танлови ва кўрғазмаларини ўтказилиши ниҳоятда зарур. Машғулотларни санъат асарларининг репродукциялари, слайд ва диапозитивлари, диафильм ва кинофильмлар, видеофильмлар намоиш этиш орқали ўтказилиши катта фойда беради.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, тасвирий фаолият машғулотини олиб боровчи тарбиячи – педагогнинг мақсади болаларни мактабда ўқишга тайёрлаш бўлса, тасвирий санъат фанидан дарс ўтувчи ўқитувчи фаолиятининг муҳим бош мақсадларидан бири – умумий ўрта таълим мактаб ўқувчисини фақатгина расм чизишга ўргатиш бўлиб қолмай, уларнинг бадиий-эстетик дунёқарашини шакллантириш, таълим мазмуни, унга монанд тарзда қўлланиладиган методиканинг асосини ташкил этишдан иборат.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Қобилов Ш.Р. Тасвирий санъат ўқитиш методикаси. – Т.: «Фан ва технология», 2014.
2. Абдуллаев С.С. Тасвирий санъат ўқитиш методикаси. –Т.: «Фан ва технология», 2014.
3. Таджибаев С. Тасвирий санъат ва чизмачилик малака ошириш курси тингловчилари учун ўқув-услубий мажмуа. АВХТХҚТМОҲМ, 2019.

АНИҚ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА ЁШЛАР ОНГИДА ТАРИХИЙ МАЪЛУМОТЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ (геометрия фани мисолида)

***А.П.Кувандикова**, Ангрен шаҳар ДИМИ олий тоифали математика фани
ўқитувчиси,*

***Г.Г.Кувандикова** ТДТУ катта ўқитувчиси*

Аннотация. Аниқ фанларни ўқитишда ёшларни тарихий маълумотлар билан танишуви фақат уни яхши тушуниб олишларига ёрдам бериб қолмасдан, балки уларнинг дунёқарашига ҳам катта таъсир кўрсатади, уларнинг ўзликни англаш ва ўз бой меросини қадрлашга ўргатади.

Калит сўзлар: математика, геометрия, тарихий маълумот, геометрик кўз, моддий-маънавий бойлик.

Аннотация. Преподавая точные науки, знакомство молодых людей с исторической информацией не только помогает им лучше понять ее, но и оказывает большое влияние на их мировоззрение, обучая их понимать себя и ценить свое богатое наследие.

Ключевые слова: математика, геометрия, исторические знания, геометрический взгляд, материальное и духовное богатство.

Abstract. Teaching exact sciences, acquaintance of young people with historical information not only helps them better understand it, but also has a great influence on their worldview, teaching them to understand themselves and value their rich heritage.

Key words: mathematics, geometry, historical knowledge, geometric view, material and spiritual wealth.

Тарих халқнинг ҳақиқий тарбиячисидир. Улуғ аجدодларимизнинг ишлари ва жасорати тарихий хотиралари жонлантирилади, янгича дунёқарашни шакллантиради, тарихий-ахлоқий тарбия ва сабоқ олишнинг манбаига айланади. Шу ўринда математика таълими жараёнида ўқувчиларга замонавий талаблар бўйича билим бериш, уларнинг интеллектуал салоҳиятини ривожлантириш ва кўпқиррали фаолият кўрсата олишига имконият яратиш мақсадида математика тараққиётига оид тарихий материаллардан мақсадли фойдаланиш, ўқувчиларнинг қизиқарли, илмий фаолиятларини ташкил этиш, индивидуал қобилиятларини рўёбга чиқариш, истеъдодни тўлақонли намоён этиш, миллий ҳамда умуминсоний қадриятларига ҳурмат; миллий ғояга садоқат ҳиссини шакллантириш; тинчлик, миллатлараро тотувлик, атроф-муҳит, табиатга муҳаббат каби асосий хусусиятлар таркиб топади.

Математика тарихи ҳақидаги биргина маълумот билан юқорида айтилгандек, ҳамиша ҳам мақсадга эришиб бўлмайди. Ўқувчиларнинг математика тарихи билан танишуви дарсларида фан тарихидаги далиллардан пухта ўйланган ҳолда фойдаланиш ва уларнинг дастурдаги барча материаллар билан изчил боғланиб кетишини англатади. Фақат шундай узвийликки кўзланган мақсадга эришишга ёрдам бера олади. Ўқувчиларнинг математика тарихи билан танишуви фақат уни яхши тушуниб олишларига ёрдам бериб қолмасдан, балки уларнинг дунёқарашига ҳам катта таъсир кўрсатади, уларнинг ўзликни англаш, ўз бой меросини қадрлашга ўргатади.

Асрлар давомида аجدодларимизнинг ақл-у заковати билан юзага келган миллий қадриятлар инсон шахсининг ҳар томонлама камол топишида етакчи омилдир. Шундай экан, ҳозирги замон кишиси, хусусан ёш авлоднинг миллий тушунчасини, онгини бойитиб бориш катта аҳамиятга эга. Вужудимиздан, қадриятларимиз таркибида нимаки гўзаллик бўлса, Форобий, Ибн Сино, Хоразмий, Беруний, Улуғбек, Умар Ҳайём, Ғиёсиддин Жамшид Кошийларнинг покиза виждонидан, буюк эътиқодларидан, муқаддас руҳларидан жамланганини ҳар бир ўқитувчи, ҳар бир ўқувчи билмоғи керак. Ватан ўтмишдан, бугундан ва келажакдан иборатдир.

Тарихга назар солсак, тиббиёт илмининг машҳур намоёндаси Ибн Синонинг «Илмлар китоби» асари бевосита геометрия масалаларига, Абу Райҳон Берунийнинг геометрияга доир ишлари, жумладан, «Мунажжимлик санъатидан бошланғич тушунчалар» деган асарида ва Абу Али ибн Сино билан бўлган ёзишмаларида геометриянинг асосий тушунчалари ҳақида қимматли фикрлари берилган. Абу Райҳон Беруний «Қонуний Маъсудий» ва «Ҳиндистон» номли асарларида геометрия билан шуғулланиб, фазовий шаклларга таърифларни «Астрономия» асарида келтирган. Аҳмад Фарғонийнинг «Астурлоб яшаш ҳақида»ги рисоласи ўрта аср шарқида борлиқни геометрик акс эттириш назариясини ривожлантиришда муҳим ўрин ўйнаган асарлардан ҳисобланади.[1, 15-б.]

Биз халқимизнинг узоқ йиллар давомида яратган беҳисоб моддий-маънавий бойликларидан фахрланамиз. Ўрта Осиё халқлари олимлари ўтмиш маданиятини, бадий ва илмий меросни ўрганиш юзасидан бир қанча муҳим ишларни амалга оширдилар. Математика тарихига доир китобларда Ўрта аср Шарқ олимларининг математика соҳасидаги ишлари ҳақида умумий маълумот берилган. Кейинги йилларда таниқли олимлардан А.Аҳмедов, А.П. Юшкевич, Б.А.Розенфельд, Т.Н.Қори-Ниёзий,

С.Х.Сирожиддинов, Ғ.Жалолов ва бошқаларнинг қилган ишлари шу алломалар ижоди ҳақидаги маълумотни янада кенгайтиради ва уларнинг методлари билан таништиради.

Ҳозир умумий ўрта таълим мактабларида қўлланилаётган дастур ва дарсликларда Ўрта Осиё халқлари ва буюк математик алломаларнинг математика соҳасига қўшган хиссалари ҳақидаги маълумот кам ва умумий тарзда берилган. Шу ўринда ўқитувчи дарс ва дарсдан ташқари машғулотларда математикага катта ҳисса қўшган Ўрта Осиё олимларининг ишларига доир тарихий материаллар ҳақида маълумот бериб борса, ўқувчиларнинг математикага қизиқиши янада ортади. Геометрик масалаларни қадимги ва ҳозирги замон фани нуқтаи назаридан таҳлил қилиб ечилса мақсадга мувофиқ бўлади.

Геометрия дарсларида мавзуларни ўрганиш пайтида тарихий маълумотлардан фойдаланиш дарсни қизиқарли қилади, ўқувчиларнинг ўрганилаётган мавзуга қизиқишларини орттиради, ёрдам беради. Айниқса, геометриядан масалалар ечишда, шаклларни чизиб, уларни «ўқий билиш»да бир неча геометрик шакллар комбинациясига оид масалаларни ҳал қилишда, шакллардан берилганларни, топилиши керак бўлган катталикларни ажрата билишда ўткир «*геометрик кўз*», геометрик ва фазовий тасаввур ниҳоятда зарур. Геометрик шакллар комбинациясига оид масалаларни кўпроқ ишлаш, шу масалаларга мос моделлар ясаш, ўқувчилардаги фазовий тасаввурни ривожлантиради. [2, 34-б.]

Хулоса ўрнида шунини айтиш жоизки, ҳозирги кунда давр талабидан келиб чиққан ҳолда мамлакатимизда илмий салоҳияти баланд мутахассисларни етиштириб чиқариш таълим тизимининг асосий вазифаси бўлиб қолмоқда. Шунга асосланган ҳолда бугунги кунда ўқувчиларнинг мукамал билим олишлари учун муаммонинг янги қирраларини очиб бериш ва ўқувчиларнинг билимларини янада ривожлантириш асосий вазифалардан биридир.

Адабиётлар рўйхати:

1. Абдурахмонов А. Мактабда геометрия тарихи // Тошкент. Ўқитувчи. -1992. 15-16-б.
2. Погорелов А.В. Геометрия // Тошкент. Ўқитувчи. - 1992. 33-34-б.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ РЕЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕССЕ ОВЛАДЕНИЯ ГРАММАТИЧЕСКИМИ НОРМАМИ РУССКОГО ЯЗЫКА

И.А.Раимкулова, преподаватель РЦППКРНО Самаркандской области

Аннотация. В данной статье предложена организация комплексной работы по формированию и совершенствованию речевых навыков школьников.

Ключевые слова: речевая культура, речевой навык, совершенствование, метод, прием, грамматический класс.

Annotatsia. Ushbu maqolada maktab o'quvchilarining nutq ko'nikmalarini shakllantirish va takomillashtirish bo'yicha kompleks ishlarni tashkil etish taklif etiladi.

Kalit so'zlar: nutq madaniyati, nutq qobiliyati, takomillashtirish, uslub, qabul, grammatika.

Школьники довольно часто допускают ошибки в произношении слов, постановке ударения, словообразовании, словоизменении, употреблении слов, что свидетельствует о достаточно низком уровне их речевой культуры. Это, в свою очередь, создает

предпосылки для поиска новых эффективных методов и приемов, направленных на совершенствование культуры речи учащихся¹⁶.

При изучении имени существительного рассматриваются различные методы как одной из сложных частей речи, играющей важную роль в организации текстового пространства. Этот грамматический класс слов имеет большое количество форм, употребление которых в речи вызывает трудности, связанные как с семантикой существительных, так и с их образованием, с употреблением в ходе продуцирования высказывания.

Наиболее часто встречаются грамматические ошибки, связанные с неправильным употреблением форм рода, числа и падежа имен существительных, с выбором управляемого и согласуемого слова в структуре словосочетания, нарушениями в согласовании главных членов предложения и т.д.

Поэтому, в целях совершенствования речевой культуры школьников в процессе овладения грамматическими нормами русского языка, при изучении имени существительного необходимо развивать следующие умения: умения образовывать формы рода, числа, падежа имени существительного и употреблять их в речи; умение выбирать правильную падежную, предложно-падежную форму управляемого слова; умение согласовывать определение с определяемым словом в словосочетании; умение согласовывать главные члены предложения.

Отбор языкового материала для заданий должен осуществляться с учетом принципа доступности данной лексики.

Важным условием эффективности работы по совершенствованию речевой культуры школьников является ее систематичность. В ходе изучения категории рода имени существительного для формирования умений образовывать формы рода и употреблять их в речи учащимся можно предложить следующие задания:

1. Подберите и запишите к существительным мужского рода (где это возможно) соответствующие существительные женского рода.

Учитель, санитар, чемпион, массажист, секретарь, ученик, адвокат, бригадир, доктор, врач, генерал, защитник, директор, солист.

2. Определите род существительных. Составьте словосочетания, подобрав подходящие по смыслу прилагательные.

Тюль, пони, внук, кенгуру, девочка, шампунь, доярка, жена, бра, заяц, львица, такси, мороженое, орел, жюри, рояль, интервью, художник, нож, канал, капуста, тарелка, пальто, путь, леди, билет, соловей, кофе, адвокат, колокольчик, судья.

Следующую группу заданий использовать при изучении категории числа имени существительного. Они направлены на развитие умения образовывать формы множественного и единственного числа и употреблять их в речи.

1. Поставьте данные существительные в форму множественного числа родительного падежа.

Автор, абрикос, выбор, директор, ботинок, свадьба, яблоня, цапля, катер, лекарь, грузин, осетин, ладонь, зеркало, шорты, оратор, отпуск, офицер, порт, профессор, редактор, сторож, трактор, фельдшер, постель, шофер, басня, гранат, брызги, баклажан, банан, няня, томат, кухня, якорь.

2. От данных существительных образуйте форму единственного числа, именительного падежа.

Близнецы, ботинки, макароны, туркмены, брюки, брызги, гектары, брови, валенки, вареники, войска, волосы, казаки, румыны, кавычки, коньки, лыжи, носки, дрова, овощи, перчатки, родители, трубы, ясли, мемуары, тапки, туфли, усы, уши, будни, каникулы, бусы, фрукты, чулки.

¹⁶ Аванесов Р.И. Из истории русского вокализма //Из истории отечественной фонологии / Под ред. А.А. Реформатского. М., 2010. -178 с.

Для развития умений выбирать правильную падежную форму управляемого слова в словосочетании, согласовывать главные члены предложения

Предлагаются следующие задания:

1. Раскройте скобки и поставьте существительные в правильную падежную форму.

Занятия на (дом). На (дом) висит флаг. Читали о фруктовом (сад). Гуляли в (сад). Встретиться на (мост). Говорили о (мост). На столе стоит стакан (чай). Выпить (чай). Насыпать (сахар) в стакан.

2. Составьте сочетания со следующими существительными, используя предлоги согласно, благодаря, вопреки.

Помощь, приказание, желание, совет, умение работать, намерение врагов, интересы школьников.

3. Составьте словосочетания со следующими существительными, используя подходящие по смыслу предлоги (с, на, из, в):

...юг –...юга, ... побережье –... побережье, ... Киев –... Киева, ...город – ...города, ...школу –...школы, ...сад –...сада, ...дерево –... дерева.

Эффективным приемом, позволяющим изучить и закрепить слова, которые вызывают трудности у школьников при образовании форм рода, числа, падежа, является применение опорных таблиц-помощников. Учитель может расположить их в грамматическом уголке «Учимся говорить и писать правильно». Для составления таблиц используются справочные материалы о трудных случаях употребления имен существительных. Слабо успевающим детям следует предложить таблицы-памятки, включающие материал, актуальный для изучаемой на данный момент темы (например, правильные формы слов, которые вызывают затруднения, и т.д.)¹⁷.

Таким образом, системное и целенаправленное применение заданий подобного характера будет способствовать развитию памяти, внимания детей, будет содействовать формированию у школьников интереса к языку, активизации умственной деятельности, что в целом будет эффективно для совершенствования речевой культуры школьников в процессе изучения грамматических норм русского литературного языка.

Литература:

1. Аванесов Р.И., Сидоров В.Н. Очерк грамматики русского литературного языка. 4.1. М., 2005. - 122 с.

2. Артёмов В.А. Психология речи. М., 1999. - 104 с.

STUDENTS' ORAL PRESENTATION PROBLEMS AND TEACHER'S ROLE IN THEIR SOLUTIONS

A.Pardayeva, Samarqand viloyati XTXQTUMOHM ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqola o'quvchilarning og'zaki taqdimoti ahamiyati va uning qiyinchiliklari, hamda ularni yechishda o'qituvchining o'rni haqidadir.*

Kalit so'zlar: *og'zaki nutq, qiyinchilik, yechim, nutq qo'rquvi, tilni o'qitish, darsni rejalashtirish, baholash.*

Аннотация. *Данная статья посвящена важности устной презентации учащихся и ее трудностям, а также роли учителя в их решении.*

Ключевые слова: *устная речь, трудности, решение, боязнь речи, обучение языку, планирование урока, оценка.*

¹⁷ . Аванесов Р.И. Историческая грамматика русского языка. М., 1997. -103 с.

Annotation. *The present article deals with the importance of oral presentation of learners and its challenges, as well as teacher's role in their solutions.*

Key words: *oral presentation, challenge, solution, speech anxiety, language teaching, lesson planning, evaluation.*

The first president of the Republic of Uzbekistan Islam Abduganievich Karimov speaking about the future of Uzbekistan underlined, that «Harmonious generation is the future guarantee of prosperity».

It is our task, to prepare and teach professionally competent and energetic personnel, real patriots to see them in the world depository of science and culture. In this plan the national program about training personnel was worked out on the formation of new generation of specialist. «With the high common and professionally culture, creative and social activity, with the ability to orientate in the social and political life independently, capable to raise and solve the problems to the perspective¹⁸».

Oral presentation is not an essay task. For most of students, moreover, EFL are not able to speak with English language with a fluent manner. According to Baker «speaking to group is notoriously stressful activity» so, the delivery of oral presentation can face some problems that is particularly for all EFL.

Speech anxiety is a normal and natural reaction that everyone can have it, when speak in public. According to the Book of lists, 51 percent of adults rate fear of public speaking a head of the fear of death». We can observe speech anxiety in the voice of the presenter. Teacher can easily deal with anxiety by tell their student that anxiety is a normal behavior in order to help them encourage to do their oral presentation without any fear. In addition, if the teacher makes an open decision about speech anxiety students fill that they are not alone.

Some EFL presenters have problem with memorizing information with English so they try to get it by heart. By this way, the audience will feel bored when they have to listen to what the speaker said it is look like that they are reading their information «word for- word» from what The memorizing. Moreover if students do not use communication English in their oral presentation and they reading from their memorizing what writing before with a complex sentences, the audience will lose their attention According to King» teacher should constantly remind students of the importance of using communicative English in their presentations and keeping the audience in mind when they prepare.»

One can say that, students' problems with oral presentations should take in consideration. Find a solution of this problem is the rule of both teachers and student.

Many students do not find oral presentation an enjoyable activity. They are afraid when teacher ask them to prepare an oral presentation. According to Cheung, «Many students feel highly nervous about undertaking class presentation.»

Moreover, students have a fear from give an oral presentation because they have not experience. In addition, some of them do not have a confidence in their abilities. When students were been asked about what is effective presentation, they been related it to a clear speech, correct language and when the audience get the main idea. Therefore, it is important to teach student how to make an oral presentation because most of them have not clear ideas about how to do it.

Oral presentations are become more important part of language teaching, especially in Universities. English learners need to be aware with this technique because, it is been considered as an opportunity to improve their English. In the past teachers had been focused on give the learner grammatical rules, vocabulary...etc the communicative approach aim is to teach students how organize the main idea about a given topic in a logical coherent and also its aim to develop the students ability to produce in English with the correct way

¹⁸ Kadrlar tayyorlash milliy dasturi: Toshkent 1997, 35- bet

Thus, the main purpose of teaching students oral presentation is to help them rejecting the fear of making pronunciation or grammatical error.

The teacher's role is not an easy one because oral presentation is challenging job for teachers like in lesson planning. According to King «teacher move from the traditional role of teacher as an authority expert to the new role of facilitator of learning» In addition, teachers need to prepare their students for this work to develop their interaction skill. According to King, «teachers...still play a key role in the background, as a facilitator, research guides, ultimate references, and source of encouragement.» The teacher's role in oral presentation is an a guide, organizer consultant resource person, and supporter this role involve also organizing into groups, preparing details, more information about the topic, helping them to learn how to use visual aids in their presentation and finally evaluation the students performance.

The first evaluation of an oral presentation is on the speaker itself. The teacher needs to evaluate the performance of these students by looking for their pronunciation, then teacher move to the kind of information that is included in the presentation.

However, in this practice the true evaluation is the speakers' ability to answer the questions, which the audience has been asked.

In conclusion then, it seems there are different purposes which might motivate students to take an English oral presentation class. While these purposes might well include the obvious, learning how to present, they may also include more language oriented purposes. Many students who have spent years studying English may simply wish to keep up their conversational skills and see a presenting course as another way to do this. Teachers need to be aware of this possibility and be more careful when selecting course books. Teachers should try to be positive in their evaluation and avoid criticism of students' practice that improves by time. In addition, students need to learn how to do it by experience.

References

1. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi: Toshkent 1997, 400 bet
2. Cheung, Y.L. (2008). Teaching effective presentation skills to ESL/EFL students. *The Internet TESL Journal*, 14(6). Retrieved from <http://iteslj.org/Techniques/Cheung-PresentationSkills.html>.
3. King, J. (2002). Preparing EFL learners for oral presentations. *Dong Hwa Journal of Humanistic Studies*, 4, 401-418.
4. <http://iteslj.org/Techniques/Webster-OralPresentations.html>.

ОРГАНИЗАЦИЯ ВНЕКЛАСНОЙ РАБОТЫ ПО КРАЕВЕДЕНИЮ

М.К.Якубжанова, Преподаватель РЦППКРНО Самаркандской области

Annotasiya. Maqolada o'lkashunoslik bo'yicha darsdan tashqari ishlarni tashkil etish masalasi ko'rib chiqilgan. Darsdan tashqari ishlarni tashkil etish shakllari, uslubiy va didaktik tamoyillari ko'rsatilgan. Maqolada maktabda o'lkashunoslik faoliyati muammolari, o'lkashunoslik tushunchasi maktab o'quvchilarini tarbiyalash va o'qitishning ajralmas qismi ekanligi, maktabda o'lkashunoslik ta'limining o'rni, o'lkashunoslik faoliyatini amalga oshirishda maktabda qo'llaniladigan vositalar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: o'lkashunoslik, vatanparvarlik, o'lkashunoslik faoliyati, usullar, tamoyillar, o'lkashunoslik faoliyati yo'nalishlari.

Аннотация. В статье рассматривается вопрос о формах, методических и дидактических принципах, средствах организации внеклассной работы по краеведению. Автор статьи останавливается на проблемах краеведческой деятельности в школе,

раскрываются понятия краеведения как неотъемлемой части воспитания и обучения школьников, роль краеведческого образования в школе.

Ключевые слова: краеведение, краеведческая деятельность, патриотизм, краеведческая работа, методы, принципы, направления краеведческой деятельности.

Annotation. The article discusses the question of forms, methodological and didactic principles, means of organizing extracurricular activities in local history. The author of the article dwells on the problems of local history activities at school, the concepts of local history as an integral part of the upbringing and education of schoolchildren, the role of local history education in the school are revealed.

Key words: local history, local history activity, patriotism, local history work, methods, principles, directions of local history activity.

В настоящее время общественное развитие страны требует от педагогов воспитания социально активных, самостоятельных, творческих личностей, адаптированных к условиям современной жизни. Передовая педагогическая практика доказывает, что учебный процесс поднимается на более высокую ступень, если познавательный интерес учащихся стимулируется введением в него краеведческих материалов. Все эти вопросы образуют область знаний, которую называют краеведением. Краеведение - это наука, изучающая историю, природу, культуру, быт, язык людей, экономику какой-либо небольшой территории, области, района, города, села [Даринский А.В.: 15].¹⁹ Одним из важнейших средств, связывающих обучение и воспитание с жизнью, является школьное краеведение. Знание своего края, его прошлого и настоящего нам необходимо для участия в его преобразовании, поскольку родной край — живая, деятельная частица великого мира [Голубков С.А.: 7].

Внеклассная работа по краеведению воспитывает чувство патриотизма, вводит учащихся в мир природы и человеческих отношений, позволяет сопоставить различные факты с их отражением в художественном творчестве, расширяет общий кругозор, интерес к родному краю, побуждает к поискам краеведческого материала, к получению знаний о литературе, культуре и природе края, созидательной деятельности людей.

Краеведение в начальной школе является одним из основных источников развития учебной мотивации, обогащения учащихся знаниями о родном крае, воспитании любви к нему, формирование гражданских позиций и навыков. Оно играет существенную педагогическую роль в нравственном, эстетическом, экологическом, трудовом воспитании, является интегрирующим звеном между учебной и воспитательной деятельностью школы и обеспечивает формирование универсальных учебных действий, как основных умений, требуемых стандартом второго поколения.

Краеведение принадлежит к типу комплексных наук. Оно соединяет в себе сведения природоведческие (в свою очередь комплексные), исторические, искусствоведческие, по истории литературы, науки и т.д. Объединяющее начало состоит в том, что все эти сведения относятся к одной местности. Таких местностей может быть огромное множество. Ближе всего по своему типу краеведение к географии. Сведения в обеих науках объединяются по территориальному признаку. Но география, в отличие от краеведения, не придает такого большого значения отдельным замечательным людям, истории науки, истории литературы, истории искусства (в частности архитектуры). Краеведение ближе к истории вообще и ближе к изучению отдельных людей, разумеется в местной обстановке, чем география. В этом замечательная особенность и сила краеведения.

¹⁹ А.В.Даринский. Краеведение. М., 1987.

Краеведческие занятия формируют устойчивый интерес к поискам нового и тем самым способствуют развитию творческой мысли, воспитывают активного читателя-книголюбца. Они обладают свойством увлекать, захватывать человека, вносить в его жизнь радость приобщения к неизвестному.

Учитывая практическое, воспитательное, общеобразовательное и развивающее значение внеклассной работы по краеведению в деле обучения и образования в школе, учителя уделяют ей большое внимание. Она способствует развитию и поддержанию интереса к истории, воспитанию учащихся, расширению их кругозора, развития творческих способностей, вкуса, воображения, памяти и внимания, формированию самостоятельности, организованности, точности и аккуратности в выполнении порученных заданий и т.п.

Внеклассную работу по краеведению можно охарактеризовать как систему различных по содержанию, назначению, методике проведения и формам воспитательно-образовательных внеурочных краеведческих мероприятий, часто выходящих и за рамки учебных программ. Внеклассную работу по краеведению можно разделить на массовую, групповую и индивидуальную. К массовым формам относятся: проведение краеведческих вечеров, олимпиад, викторин, конференций, работа клубов; создание краеведческих музеев и уголков; встречи с участниками и свидетелями тех или иных событий; краеведческие игры и др.

К групповым формам относится: работа краеведческих кружков, обществ, проведение экскурсий, походов, лекториев, выпуск стенных газет, рукописных книг и устных журналов. Индивидуальная работа по краеведению предполагает в частности чтение учащимися литературы по истории края, работу с материалами архивов, вещественными памятниками музеев, подготовку рефератов и т.п.

Внеклассная краеведческая работа, как и любая другая, должна строиться на определённых принципах. Принципы внеклассной работы – это исходные положения, определяющие основные требования к её содержанию, методам и формам организации. Они соответствуют целям и задачам всей внеклассной работы по краеведению в школе и определяют сущность педагогической деятельности учителя. Принципами организации внеклассной краеведческой работы должны быть: добровольность, массовость, увлекательность, наглядность, доступность и прочность знаний, связь изученного с практикой. Все эти принципы тесно связаны между собой, дополняя друг друга, они составляют нерасторжимое единство, что предполагает целенаправленное, последовательное и систематическое воздействие на все стороны развития личности учащихся. Особое внимание следует уделять вопросам планирования внеклассной работы. Внеклассная краеведческая работа обладает большими возможностями для воспитания: патриотического (формирование чувства любви и преданности Родине, уважение к традициям), эстетического (формирование эстетических чувств, взглядов, художественного вкуса, воспитание способности и умения видеть и правильно понимать красоту в природе, в искусстве, в действительности), этического (формирование нравственных убеждений, культуры поведения, взаимоотношений учащихся), трудового (воспитание не может проводиться без труда учащихся).

Национальная школа строится на принципе включения учащихся в родную этнокультурную традицию с целью воспитания новых поколений ее носителей и творческих созидателей. В основе такой школы лежит полноценное овладение своим языком, историей, своей культурой, проживание и переживание национальных традиций. Национальная школа развивается в контексте мировой культуры как условия для понимания и творческого развития своей собственной. Это школа открытого типа, школа диалога культур.

Таким образом, внеклассная работа по краеведению формирует у учащихся навыки практической деятельности, расширяет и углубляет знания об окружающей среде и несет очень большую воспитательную нагрузку.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Высококвалифицированные специалисты – стимул прогресса. Ташкент, 1995.
2. Ашурков В.Н. Историческое краеведение. М.: Просвещение, 1980.
3. Гудков Г.Ф. Краеведение. Теория и практика. Уфа, 1995.
4. Краеведение. Под ред. А.В.Даринского. М., 1987.
5. Муниров Р.Р. Теория и практика школьного краеведения. Уфа, 2003.

О'QUVCHI SO'Z BOYLIGINI OSHIRISHDA UYADOSH SO'ZLAR USTIDA ISHLASHNING AHAMIYATI

L.B.Mirzoxidova, *filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi*

Annotatsiya. *Maqolada ona tili ta'limi, uning o'quvchi nutqini o'stirishdagi ahamiyati, usullari, ona tili ta'limida o'quvchi so'z boyligini oshirishda uyadosh so'zlar ustida ishlash, o'quvchilarda til ta'limi asosida ularning og'zaki va yozma nutqini ya'ni nutqiy kompetensiyani rivojlantirish, bunda grammatik topshiriqlar emas, aksincha o'quvchi so'z boyligini oshirishga yo'naltirilgan amaliy topshiriqlarning ahamiyatli jihatlari yuzasidan fikr-mulohazalar berilgan.*

Kalit so'zlar: *til ta'limi, amaliy (ijodiy)topshiriqlar, nutqiy kompetensiya, og'zaki va yozma nutq, amaliy ko'nikma, mustaqil fikrlash, ijodiy tafakkur.*

Аннотация: *В данной статье даны рассуждения об обучении родного языка, его значении, методах, способах развития речи учащихся, работе над обобщающими словами при обогащении лексических единиц, развитии устной и письменной речи на основе языкового образования у учащихся, т. е. речевой компетенции, а не грамматических задач, а практических задач, направленных на обогащения словарного запаса учащихся.*

Ключевые слова: *языковое образование, практические (творческие) задания, речевая компетенция, устная и письменная речь, практические умения, критическое мышление, творческое мышление.*

Annotation. *In this article mother tongue education, its importance in developing pupil's speech, the ways, cousin words in enriching pupils' vocabulary, developing pupil's speech ability, that is oral and written speech base on language education for learning are discussed, its not about grammar tasks, but on the contrary, its about essential tips of practical tasks leading to enrich pupil's vocabulary.*

Key words: *language education, practical (creative) tasks, speech competence, oral and written speech, practical ability, independent thinking, creative thoughts.*

Bugungi kunda ijodiy tafakkur sohibini tarbiyalash – davr talabi!

O'quvchilarda so'z boyligini oshirishning eng asosiy omili ona tili mashg'ulotlarida so'zga ehtiyoj hissini shakllantirishdan iboratdir. Bundan kelib chiqadiki, o'quvchilarning so'z boyligini oshirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan har bir til ta'limi o'qituvchisi bugungi kunda mashq va topshiriqlarni qisman, yoki tamoman yangilashi zarur.

Ona tili darsliklaridagi mashqlarga nazar tashlasak, deyarli barcha mashq va topshiriqlarimiz grammatik tahlillardan, ya'ni nazariy bilimlarni yod olishdan iboratligiga amin bo'lamiz.

Bugungi kun talabi esa o'quvchi og'zaki va yozma so'z boyligining rivojlanishini ta'minlash uchun grammatik tahlildan voz kechib, diqqatni lug'at boyligini oshirishga qaratish va topshiriqlarni amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishga yo'naltirishdan iboratdir. Masalan, *otlarni, sifatlarni, fe'llarni aniqlang, ularni ma'nodoshiari va uyadoshlari bilan almashtiring, matnni kengaytiring, og'zaki uslubdagi matnni rasmiy uslubdagi matnga aylantiring, ilm haqida hikoya yozing va hikoyangizda hikmatli so'zlar, iboralar, maqollar, matallarni qo'llang* kabi.

Namuna sifatida yana bir topshiriqni – N.Mahmudov va boshqalarning "Ona tili" (6-sinf uchun darslik, Toshkent, "Tasvir", 2017) darsligidagi 337-,337-mashqlarni olib ko'raylik.

337-mashq. Matnni o'qing, belgini bildirgan so'zlarni aniqlang.

Baqqol amaki o'zi pakana-yu, lekin yuzi katta, peshonasi keng, yakkam-dukkam soqolli, burni puchhuq, iyagi kalta odam.....

yoki,

338-mashq. Matnni ko'chhiring. Sifatlarni topib, ularning qanday so'roqqa javob bo'layotganini aniqlang.

Yo'lga tushishdi. Kecch kirib, ajib bir so'lim payt boshlandi. Yonbag'irlar ko'm-ko'k. Bu taraflarda mashinalar ko'p qatnamaganidan chang-to'zon bo'lmas, tez-tez yomg'ir quyib turganidan daraxtlarning shundog'am beg'ubor barglari yuvilib, xandon pista mag'zidek och yashil tusda ko'rinar edi....

Bugungi kun talabi asosida, ya'ni o'quvchi so'z boyligini oshirish maqsadida yana quyidagi topshiriqlarni berish mumkin:

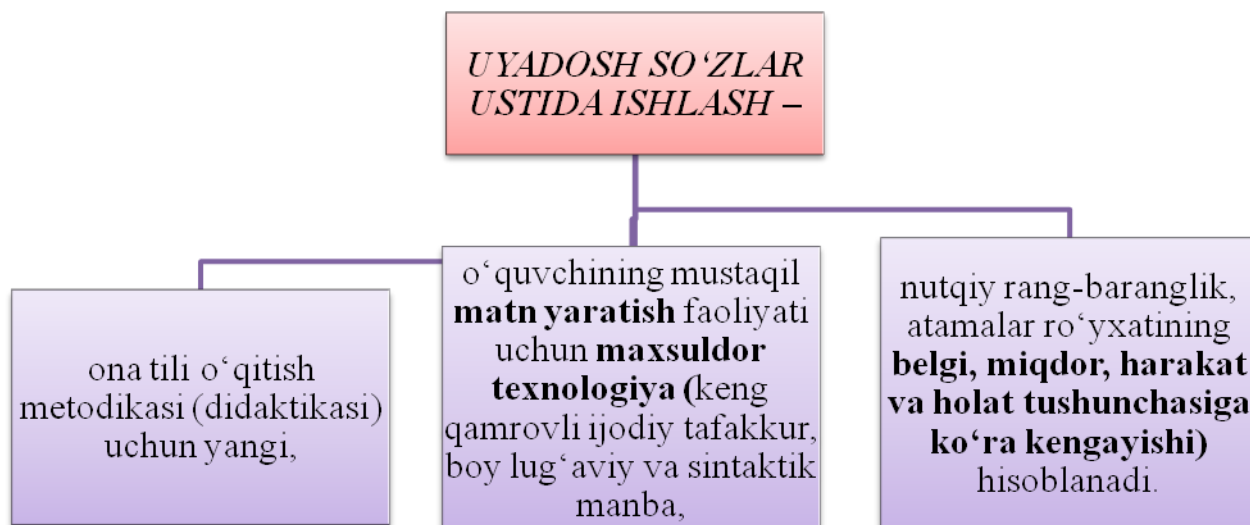
O'qing, sifatlarni toping, qaysi so'z bilan bog'langanini ayting. Bu sifatlarni ularning ma'nodosh va uyadoshiari bilan almashtiring, mazmunini saqlagan holda boshqa jumla tuzing. jumalarni qisqartiring, yana sifatlar qo'shib jumlani kengaytiring va h.k. Gap mazmunidan kelib chiqib maqol va hikmatli so'zlardan namunalar keltiring.

Bu topshiriq o'quvchilarda mashqda berilgan sifatlarni boshqa ma'nodosh, uyadoshlari bilan almashtirish ehtiyojini tug'diradi. Shubhasiz, ishning shu asosda tashkil etilishi ularda ijodiy tafakkurni uyg'otadi, so'z boyligini oshiradi, fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, lug'atlarga murojaat qilishiga undaydi.

O'quvchilarning so'z boyligini oshirish ona tili mashg'ulotlarining asosiy vazifalaridan biri ekan, ularni turli lug'atlar bilan tanishtirish, bu lug'atlardan foydalanish malakalarini shakllantirish hamda shaxsiy lug'atlar tuzish malakasini hosil qilish o'ta muhim ahamiyat kasb etadi. Lug'at – o'quvchining imlo savodxonligini oshirish, so'z boyligini kengaytirish va boyitishning muhim manbai, asosiy maslahatchisidir.

Topshiriqlarimiz shunday bo'lishi kerakki u o'quvchida lug'at bilan ishlashga ehtiyoj hosil qilsin. Sababi, o'quvchi lug'atga ehtiyoj sezmas ekan, unda o'quvchi lug'atga murojaat qilmaydi. Ma'lum bir so'zning imlosi, ma'nosi ma'nodoshi, qarama-qarshi ma'nosi, uyadoshini bilish zaruriyati o'quvchida lug'atga ehtiyojni vujudga keltiradi. Shuning uchun o'quvchilarni lug'atlar bilan tanishtirishga alohida e'tibor berish zarur. Bugungi kunda o'quvchilarning so'z boyligini oshirish, ularni turli uslubdagi matnlar tuza olish, namunali insho yoza olish ko'nikmasini shakllantirish va rivojlantirishda uyadosh so'zlar ustida ishlash texnologiyasini qo'llash yuqori samara beradi. Jumladan, inshoning ilmiy insho turini yozishda, o'quvchilarning boshqa predmetlardan olgan bilimlarini ona tili va adabiyot darslarda integratsiyasini ta'minlashda uyadosh so'zlar ustida ishlash texnologiyasi ancha qo'l keladi.

O'quvchining uyadosh so'zlar ustida mustaqil ishlashi muayyan bir soha va uning atamalari doirasida izlanish, mantiqiy mushohada yuritish, o'zi uchun yangi, notanish bo'lgan so'zlarni kashf qilish faoliyati bilan shug'ullanishdir.

Xulosa o'rinda shuni aytish kerakki, ona tili ta'limi jarayonida uyadosh so'zlar ustida ishlash – o'quvchi so'z zaxirasini boyitish, ijodiy tafakkurni kengaytirish, muayyan yo'nalishda izlanish va «kashfiyot» qilishga yo'l ochib berish bilan bir qatorda, o'quvchi ongida bir uyaga, bir turga, bir guruhga mansub so'zlar majmuasi va ularni ajratib, alohidalab turgan leksik – semantik qurshov haqida ilk nazariy tushunchalar hosil qiladi. Shunday topshiriqlar ustida ishlash orqali o'quvchi xotirasida berilgan so'zning ishlatilish doirasi, ona tili sathlari va ta'lim muassasalarida o'qitiladigan boshqa fanlar bilan o'zaro aloqasi (sathlararo va fanlararo aloqa), so'z birikmalari tarkibida hokim yoki tobe holatda kelishi, ularning gap va mata tarkibida ifodalanishi haqidagi dastlabki amaliy tushunchalar, bilim ko'nikma va malakalar shakllanadi, tarkib topadi.

Adabiyotlar:

1. Ne'matov.H., Gulomov A., Ziyodova T. Hozirgi olzbek adabiy tilini o'rganishda o'quvchilar so'z boyligini oshirish. – Toshkent: «Xalq merosi», 2002.
2. Фуломов А., Неъматов Х. Она тилидан таълим мазмунини янгилашнинг асосий йўналишлари. – Т.: «Ўқитувчи», 1992.

3. Зиядова Т. Ўқувчиларнинг ижодий-нутқий фаолиятларини ривожлантириш омиллари. «Таълим жараёнида нутқ маданиятини шакллантириш масалалари», ЎТДА 5-йиғилиши тезислари. – Т., 1999, 74-77 бетлар.

4. Зиядова Т. Мукамал нутқ. Касб-ҳунар таълими журнали. – Т., 2001, №4.

МАЪНАВИЙ-МАЪРИФИЙ ФАОЛИЯТ ЎҚИТУВЧИЛАРНИ ТАЙЁРЛАШНИНГ МУХИМ ОМИЛИ

А.А.Рахимов, Самарқанд вилояти ХТХҚТМОҲМ ўқитувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада таълим ислохотлари талаблари асосида олиб бориладиган маънавий-маърифий фаолият ва унинг бўлажак ўқитувчиларни тайёрлашдаги ўрни кўрсатиб берилган. Шунингдек, маънавий-маърифий фаолиятнинг асосий вазифалари ва йўналишлари изоҳланган.

Таянч сўз ва иборалар: бўлажак ўқитувчи, ислохот, ижтимоий-иқтисодий ривожланиш, шахс, таълим-тарбия, демократик фуқаролик жамияти, маънавият, маърифат, фаолият, қадрият, олий таълим.

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы духовно-просветительского воспитания и роли учителя в данном процессе, Уделяется внимание задачам и направлениям духовно-просветительской работы.

Ключевые слова: учитель будущего, реформы, социальная защита – развитие экономики, личность, образование-воспитание, демократический философ, мораль, деятельность, ценность, высшее образование.

Annotation. The article discusses the problems of spiritual and educational education and the role of a teacher in this process. Attention is paid to the tasks and directions of spiritual and educational work.

Key words: teacher of the future, reforms, social protection - economic development, fox, education, upbringing, democratic philosopher, morality, activity, value, higher education.

Халқнинг, жамиятнинг маънавий, илмий, маданий меросни эгаллашининг кўлами, хусусияти ва натижалари кўп жиҳатдан истиқлол маънавиятига боғлиқдир. Чунки бунда маънавият инсоний қадриятларга тўғри йўналиш топиб берувчи «йўлчи юлдуз» бўлиб хизмат қилади ва халқимизнинг маънавий меросини ўрганишда жамиятимиз учун бугунги кунда ва истиқболда зарур бўлган маънавий муҳитни шакллантиришда муҳим роль ўйнайди.

Халқимиз маънавиятига фақат маданий, тарбиявий, ахлоқий, диний мажмуаси деб қараш камлик қилади. Чунки маънавиятда улкан иқтисодий, молиявий, техникавий, ҳуқуқий мазмундаги тажриба ва билимлар ҳам акс этади. Маънавиятнинг бундай кўп қиррали моҳиятини имкониятларини олий ўқув юрти талабалари пухта билса ва амалда қатъий эътибор берса, фойдадан холи бўлмас эди. Шуни унутмаслик керакки олий маълумотли, ҳатто илмий унвонга эга бўлган кишида маънавият бўлмаслиги мумкин. Лекин шу билан бирга бирон-бир нуфузли ташкилотда ишламаган киши юксак маънавият эгаси бўлиши мумкин. Бу – илм олмаслик керак деган эмас, албатта. Кишининг юрагида меҳр бўлмаса, илмнинг ўзи билан маънавиятли бўлиб қолмайди.

Республикамизнинг маънавий камолотини мустаҳкамлаш-бу фан, маданият, халқ, ақлий бойлик, жамият турли соҳаларининг мутахассисларини етиштириш, зиёлилар ва зиёиликни ривожлантириш демакдир. Чунки, одамлар ўз дунёқараши, ғоявий, мафкуравий йўл танлаб олиши, виждон эркинлигига эга бўлиши керак. Яъни диндор бўладими ёки динга ишонмайдими, нимага ва кимга ишонади ва ҳоказо.

Мамлакатимизнинг маънавий салоҳияти республикамизда яшаётган барча халқларнинг ўз интилишлари ва гуллаб-яшнашларида уларни бирлаштирувчи, буюк умуминсоний қадриятлар-миллатлараро тинчлик ва фуқаролар тотувлиги, қонунчилик, ижтимоий адолат, инсон ҳуқуқларининг устунлигига эришишга хизмат қила оладиган мафкурани шакллантиришда ҳамкорлик қилиш, илғор миллий анъаналар, урф-одатлар, барча халқларнинг маданиятларини ривожлантириш, улар ўртасидаги ҳамкорликни кучайтириш, ўзаро бир-бирларига таъсир доирасини кенгайтириш ва бир-бирларини бойитишларига имконият яратиб бериш; Ўзбекистон ва Марказий Осиё, МДХ давлатлари ва бутун жаҳон халқлари ва маданиятлари ўртасидаги ўзаро алоқа, ҳамкорликдаги ҳаракат, бир-бирини бойита боришни мустаҳкамлаш ва ривожлантиришдир.

Эркин фуқаро маънавиятини, озод шахсни шакллантириш масаласи-бу ўз ҳақ-ҳуқуқларини танийдиган, ўз кучи ва имкониятларига таянадиган, атрофида содир бўлаётган воқеа ва ходисаларга мустақил муносабат билан ёндашадиган, айти замонда шахсий манфаатларини мамлакат ва халқ манфаатлари билан уйғун ҳолда кўрадиган эркин, ҳар жihatдан баркамол инсонларни тарбиялаш демакдир.

Ўзбекистонда фуқаролик жамиятини шакллантириш ва ривожлантиришнинг маънавий-ахлоқий негизларини мустаҳкамлаш зарурияти туғилди. Бу заруриятни маънавий-маърифий фаолиятнинг қуйидаги вазифалари ёрдамида амалга ошириш мумкин:

Биринчидан:

Маънавий маданиятни эркин, соғлом рақобат асосида ривожланишига қўмаклашиш, миллий истиқлол ғоясига инфорацион тазйиқ ва таъсир ўтказишга йўл қўймаслик;

Маънавий-маърифий соҳани ривожлантириш ва такомиллаштириш;

Маънавият соҳасидаги ривожланишнинг тарихий ва назарий асосларини яратиш ва мустаҳкамлаш;

Президентимиз томонидан илгари сурилган 5 та ташаббус бўйича республика миқёсида тадбирлар белгилаш;

маънавият бевосита халқ билан боғлиқлиги сабабли, бу соҳадаги ишларни давлат ўз зиммасига олиши;

халқимизнинг маънавий қарашларига зид келадиган асарлар тарқалишини олдини олиш;

маънавият ривожига давлат томонидан бюджетга маблағ ажратишни такомиллаштириш;

ҳар бир ишлаб чиқариш корхонаси томонидан маълум фоииз маблағни маънавият масалалари учун ажратиш;

оммавий ахборот воситаларининг маънавий-маърифий ишларни тарғиб қилиш фаолиятини янада яхшилаш ва имкониятларини кенгайтириш;

ишлаб чиқариш корхоналарида маънавий маданиятни ривожлантиришга доир маърузалар уюштириш;

жамоатчилик ўртасида маънавият масалаларига бағишланган мунозаралар ташкил этиш. Маънавий-маърифий ишларни бошқаришда демократик, илмийлик, жамоатчилик ва масъуллик, ижронини текшириш, бошқаришнинг режалилик бўлиши, бошқаришда самарадорлик ва тежамкорлик каби тамойилларга асосланиш;

демократик ошкоралик – ҳар қандай мунозарали масалаларни тинч йўл билан ҳал этиш, музокаралар йўли билан фикр алмашиш, ҳамма учун манфаатли бўлган ҳулосаларга келиш, ҳар қандай зўравонликка, куч ишлатишга қарши равишда шарқона демократик тамойилларига асосланиш;

маънавиятнинг иқтисод, сиёсат ҳуқуқ ва бошқа ижтимоий онг шакллари билан ўзаро боғлиқлигини таҳлил қилиш ва ўзига хос хусусиятларини илмий ўрганиш;

ахлоқ, хулқ-одоб, меъёрлари, қоида ва қадриятлари ўртасидаги зиддият, қарама-қаршиликларини аниқлаш билан бирга уларни бартараф этиш усуллари илмий ва амалий тадқиқ қилиш;

умуминсоний қадриятлар устуворлиги асосида маънавий маданиятни педагогик таҳлил этиш услубини белгилаш;

кенг халқ ўртасида маънавий маданиятни шакллантириш жараёнида моддий ва маънавий омиллар таъсирчанлигини ошириш йўллари аниқлаш;

умуминсоний, миллий ва ахлоқий қадриятларнинг замонавий амалий жиҳатларини таҳлил қилиш.

Юқоридаги маънавий-маърифий фаолият функцияларини ҳар томонлама амалга оширилиши инсон ҳаётининг ҳамма қирраларини ижтимоий тараққиёт жараёни билан уйғунлаштиришда катта ёрдам беради. Талаба шахсида шаклланган маънавий-маърифий дунёқараш жаҳон маърифат тараққиёти ва жамиятнинг юксалишда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

Миллий қадриятлар, миллий ўзликни англаш, миллий ғоя, маънавий-ахлоқий тарбия, аждодларимизнинг бебаҳо мероси қабила маънавий-маърифий фаолиятнинг асосини ташкил этади. Маънавий-маърифий фаолият асосида баркамол авлод шахсини шакллантириш бугунги куннинг энг долзарб муаммоларидан ҳисобланади.

Маънавий-маърифий фаолият олий ўқув юртининг кундалик ҳаётида, меҳнат, ижодий, оммавий хуллас ҳамма-ҳамма ишларида амалга оширилиши ва Ўзбекистон фуқаросининг эътиқодли, ўз Ватанига ҳақиқий содиқ бўлишига қаратилиши лозим. Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги асослари тўғрисидаги Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, Ўзбекистон байроғи, герби, Ўзбекистон мадҳияси – бу ўзбеклигимиз, ҳақ-ҳуқуқимиз, ҳуриятимиз, озодлигимиз, мустақиллигимиз рамзи эканлигини, истиқлол ва истиқбол, Ўзбекистоннинг мустаҳкам пойдеворини мустаҳкамлаш – маънавий-маърифий фаолиятнинг асосий мазмуни ҳисобланади.

Маънавий-маърифий фаолиятнинг **мақсади** халқимизнинг миллий меросига ворислик ва умумбашарий бойлигини ижро эта оладиган, қадрлайдиган ахлоқли маданиятли баркамол шахсни шакллантиришдир. Бунинг учун ҳар бир ўқитувчи ўз талабаларида иймон, эътиқод, садоқат каби одамийлик фазилатларини шакллантириш, миллий истиқлол ғояси асосида тарбиялаши лозим. Бугунги кунда ҳар бир талаба халқимизнинг асрлар давомида вужудга келган ўзига хос маданияти, нодир қадриятлари, анъаналари, урф-одатларини уларнинг мазмунидаги ахлоқ, одоб, инсоф, иймон, виждон, диёнат, адолат, инсонпарварлик каби куртаклар миллий истиқлол мафқураси туфайли янада ривожланаётганлигини, таълим-тарбия жараёнида кенг фойдаланиши лозим. Чунки бугунги талаба миллий истиқлол мафқураси асосида Ўзбекистоннинг ахлоқли, одобли жаҳон аҳолисининг ҳурматига сазовор бўлиши лозим. Шундай экан, узоқ йиллар давомида маънавий-маърифий фаолиятни на ўқув жараёнида, на илмий тадқиқот ишларида амалга оширилмаганлигини назарда тутиб, олий таълим талабасида маънавий-маърифий билимларни эгаллаш ва уни ҳаётга татбиқ этиш кўникма ва малакаларини шакллантириш эҳтиёжи сезилмоқда. Зеро, у миллий истиқлол ғояси асосида баркамол шахсни шакллантиришнинг муҳим воситаси ҳисобланади. Шунинг учун ҳам баркамол авлод шахсида миллий онг, миллий ғурур, ўз-ўзини англаш туйғуси, ўз Ватан ва халқи билан фахрланиш ҳислари, миллий кадр-қиммати, масъулият, ватанпарварлик ва халқпарварлик-туйғусини шакллантириш муҳимдир. Шу билан бирга миллий анъаналарни, маърифат тажрибаларини таълим-тарбия жараёнида амалга ошириш ўқувчиларни, халқимизнинг маънавий меросини ўрганишга бўлган қизиқишини оширади. Бу эса мустақил Ўзбекистоннинг истиқболи ва истиқлолини мустаҳкамлаш ва ривожлантиришда, жамиятдаги барқарорлик, тинчлик, миллатлар ва фуқаролараро тотувлигини таъминлайди. Инсоннинг руҳий покланиши ва юксалишига даъват этади. Инсон ички оламини бойитади. Маънавий-маърифий фаолиятнинг асосий вазибаларидан бири – баркамол авлод шахсини вояга етказиш, уларни мустақил

Ўзбекистоннинг ҳақиқий фуқаросига, онгли фидойисига айлантиришдир. Бу узоқ давом этадиган жараёндир.

Албатта, бу вазифаларни амалга оширишда олий ўқув юртида маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш ва уни бошқариш муҳим аҳамиятга эга. Чунки талаба маънавиятини шакллантириш – маънавий-маърифий фаолиятнинг асосий омили ҳисобланади, бу биринчидан. Иккинчидан, олий ўқув юртида маънавий-маърифий ишларни юқори даражада ташкил этиш жамият маънавияти, мамлакат барқарорлиги тараққиётининг муҳим шarti ва кафолатидир. Ўсиб келаётган ёш авлод онгида маънавий-ахлоқий кадриятларни ривожлантирмай жамиятда юксак тараққиётга эришиб бўлмайди. Шундай экан, олий ўқув юртида маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш ва бошқариш муҳим аҳамиятга эга. Учинчидан, маънавий-маърифий фаолият жараёнида олий таълим муассасаларида қуйидаги масалаларни ҳал этишни назарда тутиш мақсадга мувофиқдир:

Мустақил Ўзбекистонни ривожлантиришнинг маънавий-ахлоқий негизларини талабалар онгига етказиш; Ўзбекистон Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг истиқлол ва маънавият ҳақидаги асарларини талабалар ўртасида чуқур ўрганиш;

олий таълим тизимида таълим-тарбия ишларини такомиллаштириш, талабалар билан олиб бориладиган тадбирларнинг таъсирчанлигини ошириш;

олий мактаб жамоасида маънавий-ахлоқий муҳитни яратиш, ўқитувчи ва талабалар ҳамкорлигини уюштириш;

маънавий-маърифий фаолиятга қаратилган тадбирларни кучли ва сифатли тайёрлаш ва уларни ўтказишда талабаларнинг имкониятлари, қизиқишлари ва жамоат ишидаги малакаларини ҳисобга олиш;

маънавий-маърифий тадбирлар ёрдамида талабаларнинг маънавий-ахлоқий қарашларини тарбиялаш ва уларни таҳлил этиш, тадбир иштирокчиларининг ақлий, ҳиссий ва иродавий томонларига таъсир этиш, уларнинг ахлоқий нормаларига муносабати, тегишли билимлари, кўникма ва малакаларини бойитиш;

онгли интизомни ривожлантириш, фан ва маданиятга бўлган қизиқишини тарбиялаш, китобхонлик маданиятини ривожлантириш мақсадида ўқиладиган асарларни тавсия қилиш;

талабалар учун устоз ва шогирд қоидаларини жорий қилиш, талабаларнинг ижтимоий фойдали, унумли меҳнатини ташкил этиш, ўзлаштирмовчиларга ёрдам уюштириш ва уларнинг ота-оналари билан ишлаш;

санитария-маърифий ишларни олиб бориш, гуруҳда гигиена режимини йўлга қўйиш;

талабаларнинг мустақил таълим олиши, ўз устида ишлаши, маънавий ақлий даражаси, унинг савияси, қизиқишларини ривожлантириш ва бошқалар;

Маънавий-маърифий фаолият жараёнида олий ўқув юрти ўқитувчи-тарбиячилари қуйидагиларни амалга оширишлари мақсадга мувофиқдир:

дарс ва аудиториядан ташқари машғулотларда баркамол авлод шахсини шакллантиришда узвийликка ва изчилликка эришиш;

миллий истиқлол ғояси асосида соғлом авлод шахсини шакллантириш тажрибаларини ривожлантириш;

Ўрта Осиё мутафаккирларининг ҳаёт ва фаолиятини талабаларга намунали кўрсатиш;

баркамол авлод шахсини шакллантиришни такомиллаштириш мақсадида миллий кадриятларни ўрганишга шарт-шароит яратиш;

миллий кадриятлар ҳақида эгаллаган билим, кўникма ва малакаларни ўз ҳаётида ҳамда кенг жамоатчилик фаолиятида қўллашни ўргатиш;

миллий истиқлол ғояси асосида баркамол авлод шахсини шакллантириш услублари ва шакллари ишлаб чиқиш;

асрлар давомида аجدодларимиз яратган буюк маънавий мерос сарчашмаларига мурожаат қилиш. Уларни чуқур ўрганиб, соғлом авлод шахсини ушбу хазинанинг битмас-туганмас дурдоналаридан баҳраманд қилиш;

миллий кадриятларимиз, халқимизнинг ўзига хос урф-одатлари ва унинг юксак ахлоқий фазилатларини ўқувчилар онгига сингдириш;

маънавий-маърифий фаолият жараёнида ҳар бир талабани илмий билимлар билан қуроллантириш, маънавий етуқлигини таъминлаш;

миллий истиқлол ғоясини талабалар орасида кенг тарғиб қилиш, унда оммавий, маънавий-ахлоқий ишларнинг шакл ва воситаларидан фойдаланиш;

баркамол авлод шахсини шакллантиришда олий таълим, оила ва кенг жамоатчиликнинг ҳамкорлигига эришиш ва бошқалар.

Хулоса қилиб айтганда маънавий-маърифий фаолият кенг қамровли бўлиб, баркамол авлодни вояга етказишда таълим-тарбия жараёнини кучайтиришга қаратилган тадбирлар мажмуи ҳисобланади. Ушбу фаолиятни тизимли йўлга қўйиш таълим-тарбия мақсадини амалга ошириш кафолатидир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. Истиқлол ва маънавият. Тошкент,: «Ўзбекистон», 1994.
2. Каримов И.А. «Ўзбекистон буюк келажак сари». Тошкент,: «Ўзбекистон», 1999.
3. Мустақиллик: Изоҳли илмий-оммабоп луғат. Тошкент,: «Шарқ», 2000. 116-бет.
4. Иброҳимов А, Султонов Х, Жўраев Н. «Ватан туйғуси» Тошкент,: «Ўзбекистон», 1996.

TARIXIY YODGORLIKLARGA EKSKURSIYA DARSLARINI TASHKIL ETISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

A.M.Axmedjanov, Samarqand shahar 46-maktab tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada o'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'usini tarkib toptirishning samarali vositasi sifatida tarixiy obidalar, asotir va an'analarga murojaat qilish, uning ta'sirchan usul va shakllarini aniqlash O'zbekiston tarixi ta'limining muhim vazifalaridan biri ekanligi hamda ushbu jarayonda tarixiy yodgorliklarga, me'morchilik obidalariga ekskursiya darslaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega ekanligi haqida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *ekskursiya va sayohatlar, moddiy-madaniy yodgorliklar, o'lkashunoslik, darslar, tarixiy yodgorlik va me'morchilik obidalar.*

Аннотация. *В данной статье уделяется особое внимание проведению учебных экскурсий по историческим памятникам, которые являются важным и эффективным средством повышения качества учебно-воспитательного процесса и играют огромную роль в преподавании истории в школе, так как обеспечивают высшую форму наглядности в обучении.*

Ключевые слова: *экскурсия, краеведение, уроки, учебный процесс, исторические археологические памятники.*

Annotation. *This article pays special attention to conducting study tours of historical monuments, which are an important and effective means of improving the quality of the educational process and play a huge role in teaching history at school, as they provide the highest form of visualization in teaching.*

Key words: *tour, local history, lessons, educational process, historical archaeological sites.*

Tarixiy yodgorliklarga ekskursiya darslarini tashkil etish o'quvchilarning tarixiy bilim va tafakkurini rivojlantirish bilan birga ularni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, barkamol inson bo'lib yetishishlarida katta ahamiyatga ega. Chunki Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, «Hamma o'z tarixini ulug'laydi. Lekin bizning mamlakatimizdagidek boy tarix hech qayerda yo'q. Bu merosni chuqur o'rganishimiz, xalqimizga, dunyoga yetkaza bilishimiz kerak» [1]. Shuning uchun qadimgi va o'rta asrlar me'morchilik obidalarini saqlash, o'rganish va muhofaza qilish hozirgi zamon yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda, xalqlarning baynalminal do'stligini mustahkamlashda katta rol o'ynaydi.

Hozirgi zamon darsiga qo'yiladigan talablardan ko'rinib turibdiki, o'qituvchi, o'quvchi va o'quv predmeti o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni yanada faollashtirish va jadallashtirish dars samaradorligini oshirishning eng muhim omilidir. O'qituvchi darslikdagi o'quv materialini mashg'ulotda tayyor holda bayon ettirishi yoki uni o'quvchilarga oddiygina usulda o'qitishi bilan ularni faollashtira va darsda samaradorlikka erisha olmaydi. Goho shunday hollar uchraydiki, ba'zi bir sinchkov o'quvchilar darslik materialini bilan ilgariroq tanishgan bo'ladilar. Bunday o'quvchilar uchun o'qituvchining bayoni zo'r qiziqish uyg'otmaydi. O'qituvchining darslik materialini yoki o'z bilganlarini to'xtovsiz takrorlayverishi ham o'quvchilarning qiziqishini yuzaga chiqarmaydi. Dars mazmuni kundalik hayotda bo'layotgan voqealar, o'zgarishlar, mahalliy yangiliklar bilan chambarchas bog'lash hozirgi kun talablaridan biridir. Shuning uchun ham o'qituvchi dasturda belgilangan mazu yuzasidan (bir yoki bir necha mavzu bo'yicha ham) o'z o'quvchilari bilan maxsus ekskursiya va sayohat o'tkazib turishi lozim.

Ekskursiya va sayohatlarning samarali bo'lishi ko'p jihatdan o'qituvchining o'ziga bog'liq. U har bir ekskursiya yoki sayohatni o'tkazishdan avval uning maqsad va vazifalarini aniq belgilab, rejasini tuzib olishi lozim. Reja tuzganda borib ko'riladigan obyekt aniq belgilab olinishiga va uning maktab hududidan ko'p uzoq bo'lmasligiga e'tibor berish zarur. Ekskursiya va sayohatlar qadimdan qolgan moddiy va madaniy yodgorliklar yoki arxeologik qazuv ishlari olib borilayotgan joylarga tarixiy va mehnat shon-shuhrati yodgorliklari, boshqa tarixiy joylarga o'tkazilishi mumkin.

Moddiy-madaniy yodgorliklarga uyushtiriladigan ekskursiyalarni o'tkazishni ikki yo'li mavjud. Agar maktab arxeologik tekshirishlar olib borilayotgan tuman atrofida joylashgan bo'lsa, unda o'qituvchi o'sha yerga ekskursiya uyutirishi va qidiruv o'tkaziladigan hududning qadimgi tarixini, topilmalar va ularning qaysi davrga mansubligini mutaxassis yordamida o'quvchilarga tushuntirib berishi mumkin. Tegishli mutaxassis bo'lmagan taqdirda o'tkaziladigan ekskursiya o'qituvchi zimmasiga tushadi. Shuning uchun tarix o'qituvchisi arxeologiyadan ma'lum darajada xabardor bo'lishi lozim.

Ma'lumki, moddiy-madaniy yodgorlikdan foydalanishda shahar va tuman markazlarida joylashgan maktablarning imkoniyati kattadir, chunki ularning aksariyatida tarix yoki o'lkashunoslik muzeylari bor bo'lib, ulardan o'lka tarixiga oid boy eksponatlar to'plangan. Ularning maktabga yaqin bo'lishi esa o'qituvchiga o'tilgan darslar bo'yicha u yerga muntazam ekskursiyalar uyushtirib turish imkonini beradi. Lekin, shahar yoki tuman markazidan ancha uzoqda joylashgan maktablar uchun bu bir muncha qiyin, albatta. Shuning uchun har bir umumiy o'rta ta'lim maktabining o'z tarix yoki o'lkashunoslik muzeyi, hech bo'lmasa yaxshi jihozlangan tarix hamda geografiya xonalari bo'lishi lozim. Shundagina o'qituvchi faqat moddiy-madaniy yodgorliklar bilan bog'liq darslarni emas, balki dasturda ko'rsatilgan boshqa mavzularning ko'pchiligini ham o'z muzeyi yoki kabinetida o'lka materiallari asosida o'tish imkoniga ega bo'ladi.

Tarixiy yodgorlikka ekskursiya uyushtirilishidan avval quyidagi ishlar bajarilishi lozim:

- ekskursiya o'tkaziladigan yodgorlikni ko'zdan kechirish;
- yodgorlik bilan bog'liq tarixiy voqealarni o'z ko'zi bilan ko'rgan yoki uni yaxshi bilgan keksa kishilar bilan suhbatlashib, ularni xotiralarini yozib olish;

ekskursiya vaqtida tarixiy voqealarni o'quvchilarga so'zlab bera oladigan kishilarni (voqealar shohidi bo'lgan kishilarni) aniqlash;

ekskursiya yodgorligi haqidagi mavjud ilmiy va adabiy asarlar bilan tanishib chiqish;

ekskursiya yo'nalishini belgilash;

ekskursiya vaqtida foydalaniladigan ko'rgazmali materiallar (xarita, portretlar, fotosuratlar)ni hozirlash;

suhbat yoki hikoya matnini tuzish. Shu shartlar, albatta, bajarilishi kerak, chunki ekskursiya murakkab va mas'uliyatli ish bo'lib, uni atroflicha hamda puxta tayyorlash talab qilinadi. Bunday ekskursiyalar o'quvchilarning darsda olgan bilimlarini mustahkamlash bilan birga ularni mehnat faoliyatiga, kasb-hunar tanlashga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

Umuman olganda, tarixiy yodgorliklarga ekskursiya darslari tarixiy voqea hodisalarini bir muncha aniqlashtirib beradi, ularning mazmunini boyitadi. O'quvchilarda ilmiy dunyoqarash ko'nikmalarini shakllanishiga yordam beradi. Kishilik jamiyati taraqqiyoti tarixi bilan bog'liq bo'lgan barcha materiallardan darsda va darsdan tashqari olib boriladigan mashg'ulotlarda foydalanish zarur. Tarixiy yodgorlik va me'morchilik obidalariga ekskursiya darslarini tashkil etish o'quvchi yoshlarni ona yurtga sadoqat ruhida tarbiyalash vazifasini o'taydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axmedov B. O'zbekiston xalqlari tarixi manbalari. – Toshkent: O'qituvchi, 1991.
2. Axmedov B. Tarixdan saboqlar. – Toshkent: O'qituvchi, 1994.
3. Gless Yu., Landa L. Muzei Uzbekistana. – Toshkent: 1961.
4. Nabiyev A. Tarixiy o'lkashunoslik. – Toshkent: O'qituvchi, 1994.
5. Safoyeva E., Shoymardonov I. O'zbekiston xalqlari tarixini o'qitishda o'lkashunoslik materiallaridan foydalanish. – Toshkent: O'qituvchi, 1993.
6. Hasanov H. O'rta Osiyolik geograf va sayyohlar. – Toshkent: 1964.
7. Botirova N. O'zbekiston tarixini o'qitishda me'moriy obidalarni organishning pedagogik imkoniyatlari // Xalq ta'limi, 2011, 6-son.

КИМЁ ФАНИНИ ЎҚИТИШДАГИ МУАММО ВА УЛАРНИНГ ЕЧИМЛАРИ

***Н.А.Бобоева**, Нарпай туман 64-мактаб ўқитувчиси,
Ўзбекистонда хизмат курсатган халқ таълими ходими*

Аннотация. Ушбу мақолада кимё дарсларини ўқишдаги муаммо ва уни бартараф этишга оид таклифлар берилган.

Калит сўзлар: фанлараро узвийлик, интеграция, атомларнинг ўлчами, нисбий ва абсолют масса, моль ва моляр масса, Авогадро доимийси, валентлик, атом ядроси таркиби, изотоп, изобарлар, ядро реакциялари, Коменский.

Аннотация. В данной статье представлены проблемы проведения уроков химии и предложения по ее устранению.

Ключевые слова: межпредметное взаимодействие, интеграция, размер атомов, относительная и абсолютная масса, моль и молярная масса, постоянство Авогадро, валентность, состав атомного ядра, изотопы, изобары, ядерные реакции, Коменский.

Annotation .This article presents the problem in teaching chemistry lessons and suggestions for its elimination.

Key words: *interdisciplinary interaction, integration, atom sizes, relative and absolute mass, molar and molar mass, Avogadro constancy, valence, atomic nucleus composition, isotopes, isobars, nuclear reactions, Komenskiy.*

Мактаб таълимида фанлараро боғлиқлик жуда долзарб ва муҳимдир. Чунки ўқувчиларда илмий билимларнинг бир-бирини тўлдириб, ўзаро уйғунлашиб бориши таълим самарадорлигига ижобий таъсир этади. Кимё фани табиий фанлар тизимида кириб математика, физика, биология, география, иқтисод фанлари билан узвий боғлиқ.

Мактабда ўқувчи қобилиятини аниқлашнинг турли кўринишлари мавжуд. Масалан: фан олимпиадаларининг, матбуотда эълон қилинаётган турли сиртки олимпиадаларнинг, фан ойликларининг, турли кечалар, тадбирлар, танловлар, кўргазмалар учрашувларнинг ўтказилиши ва унга ўқувчиларни қизиқтириш, жалб этиш. Шунингдек, ўқувчи қобилиятини ривожлантиришда унинг оиласи муҳим рол ўйнайди. Юқори синф ўқувчиларига турли фан ўқитувчилари билим беришади, лекин бу билимларни пухта ўзлаштириш ҳар доим бир хил даражада бўлмаслиги мумкин. Баъзи дарсларда ўқув материаллари осон, баъзиларида қийин бўлади. Таълим жараёнининг ҳар бир босқичида ўқувчиларнинг ёш хусусиятларини эътиборга олиб, дастурлардаги узлуксизликни, дастур доирасидаги узвийликни таъминлаш учун фанлараро узвий боғлиқлик бўлиши керак. Фанлараро узвийлик ва ўзаро ҳамкорлик бўлсагина ўқувчиларнинг билими чуқур, мустаҳкам, мукамал бўлади. Ҳар бир фанни ўқитиш режалаштирилганда ўзига хос оддийдан мураккабга томон тадрижий ривожланиш тартибида берилган аммо айрим ҳолларда фанлараро боғлиқлик етарлича ҳисобга олинмаган.

Кимё фанидан масалаларни ечишда, физик катталикларни белгилашда, математик формулаларни қўллашда, масалаларни алгебраик ечишда кимёнинг физика, математика билан боғлиқлиги намоён бўлади ва биз кимё фани ўқитувчилари баъзи муаммоларга дуч келамиз.

1. Фанлараро ўқитишда интеграциянинг камлиги ва номувофиқлиги.
2. Лаборатория ишлари ва амалий ишларни самарали ташкил этилмаётганлиги.
3. Дарсликдаги баъзи мавзуларнинг ўзлаштириш ҳажми ўқув режасидаги соат ҳажмига нисбатан катталиги, яъни дарс соатларининг камлиги берилаётган маълумотларнинг кўплиги.
4. Дарсликларда берилган савол ва топшириқлар ҳамда масала ва машқларнинг мавзунини тўлиқ ўзлаштирилиши учун етарли эмаслиги.
5. Мавзуга доир расмлар ва чизмаларнинг камлиги.

Масалан: 7-синфда «Атомларнинг ўлчами», «Нисбий ва абсолют массаси», «Молекулаларнинг ўлчами ва массаси. Моля ва моляр масса. Авогадро доимийси» мавзуларини ўтилганда сонларнинг даражаси, даражани даражага бўлиш, кўпайтириш, айириш, қўшишга доир амалларни бажаришда ўқувчилар билан қийинчиликка дуч келамиз. Чунки улар алгебра фанидан «Натурал кўрсаткичли даража ва даражанинг хоссалари» мавзуларини кечроқ ўтади.

Шу ўринда мен математика фани ўқитувчилари билан суҳбатлашиб уларнинг иш режалари билан танишиб чиқдим. Масалан «Тенглама ва унинг ечимлари» мавзусига иш режада 2 соат вақт ажратилган. Дарсликда жами 6 та машқ берилган. Шунингдек «Бир номаълумли биринчи даражали тенгламани ечиш» мавзусига 2 соат ажратилган, дарсликда 17 та машқ берилган бўлиб, 7 соат масала ечишга ва 1 соат назорат ишига ажратилган. Алгебра фанининг йиллик иш режасини таҳлил қилиб мавзулар асосида масалалар ечишга ва назорат ишидан сўнг хатолар устида ишлашга соатлар ажратилгани қувонарли ҳол. Энди кимё фани мисолида таҳлил қиладиган бўлсак 7-синфда жами 57 та мавзу дарсликда берилган. Иш режа 68 соатга мўлжалланган бўлиб мавзулардан ташқари 8 та амалий машғулоти ва 8 та назорат иши берилган. Масала ва машқ ечишга алоҳида соатларнинг ажратилмагани ўқувчиларда

кимё фанидан масалалар ечиш кўникмаларини ҳосил қилишнинг қийинлиги кимё ўқитувчиларининг олдида турган асосий муаммолардандир.

7-синфда «Атомларнинг ўлчами», «Нисбий ва абсолют массаси», «Молекулаларнинг ўлчами ва массаси. Моль ва моляр масса. Авогадро доимийси», «Кимёвий формула ва ундан келиб чиқадиган хулосалар. Валентлик «», «Эритмалар» мавзулари ўтилганда машқ ечиш соатлари ажратилса дарсларимиз самараси янада ортар эди деб ўйлайман.

Математикада 5-6 синфларда пропорция тенгламалар тузиш

8 синфда система асосида ечиладиган икки номаълумли тенгламалар ҳамда ва унга оид масала ва мисолларнинг етарли даражада ўзлаштирилмаслиги кимё фанидан масалалар ечишда қийинчилик туғдиради.

Таклиф: математика ўқитишда 7-синфда пропорция бир номаълумли тенгламалар ҳақидаги тушунчаларни кимёдан масалалар ечишга мослаб такрорлаш, 8-синфда икки номаълумли тенгламалар ечишни ўргатишда бир ёқламаликка барҳам бериб кимё ўқитувчиси билан ҳамкорликда масалалар ечишни такрорлаш мақсадга мувофиқ бўлар эди. Кимё фанида 8- синфда «Атом ядроси таркиби» 7-мавзу «Изотоп . Изобарлар» 8-мавзу, «Ядро реакциялари «11-синфда берилган Физика фанида эса 11-синфнинг 4-чорагида бу мавзулар ёритиб берилган.

«Электролиз ва унинг аҳамияти Фарадей конунлари» кимё фанида 9-синфда , физикада эса 8-синф 2 чорагида берилган. Биология фанидан «Углеводлар», «Ёғлар», «Аминокислоталар» 9-синф 2 чорагида, 10синф 1 чорагида ўтилади. Кимёда эса 10 синф 4 чоракда ўтилади.

Таклиф: бу мавзулар кимё ва физика ёки кимё ва биология фанларида бир синфда ўзлаштирилиб, ҳамда бир бирига яқин чоракларда ўтилса мақсадга мувофиқ бўлади. Мавзу ўқувчилар томонидан осон ва яхши ўзлаштирилади.

Ўқувчиларни фанга қизиқишини янада кучайтириш учун ўтиладиган материални амалиётга таянган ҳолда тушунтириш, исботлаш лозим, чунки кимё экспериментларга таянади. Ҳар бир ўқувчи ДТС талаби асосида лаборатория тажрибалари, амалий ишларни пухта билиши керак. Лекин кузатишлар шуни кўрсатдики ўқувчиларнинг амалий ишларга доир билимлари бироз суст. Бу сусткашликни олдини олиш учун мен биринчи амалий машғулотгача кимё лабораториясида фойдаланиладиган жиҳоз ва асбоблар билан батафсил таништираман. Чунки ўқувчи пробирка, колба, пипетка ва ҳоказо асбоб ва жиҳозларни кўрмасдан, вазифасини англамасдан амалий машғулотларни бажара олмайди. Шу ўринда мен 7-синф дарслигига «Кимё лабораториясида фойдаланиладиган жиҳоз ва асбоблар «мавзусини киритилишини тавсия этган бўлардим.

Буюк педагог Коменский айтганидек: **«Изчилликка риоя қилиб ўқитиш лозим, токи бугун ўрганилган илмлар кеча ўрганилганларини мустаҳкамласин, эртага ўрганиладиганларга замин ҳозирласин».** Ҳар қандай жамиятга истеъдодли шахслар зарур. Истеъдоднинг ўз вақтида намоён бўлиши тарбияга ва қўллаб қувватлашга боғлиқдир. Шу нуқтаи назардан истеъдодли болаларни аниқлаш, тарбиялаш ва ўқитиш иқтидорли ўқувчиларни тайёрлашнинг ягона манбаи ҳисобланади. Қобилиятнинг маълум бир даражаси исталган ўқувчида шаклланган бўлади. Уни ўз вақтида англаб ривожлантиришда, боланинг психологик фазилатларини ҳисобга олиш керак.

Ҳар бир дарсни ўқувчилар тадқиқотчилик қобилиятини ривожлантиришда экспериментлардан фойдаланиб, дарс жараёнида янги ахборот технологияларини ва дидактик воситаларни қўллаб, қизиқарли, ўқувчилар ёдида сақланиб қолишини таъминлайдиган, олган билимларидан ҳаётий кўникмалар ҳосил қиладиган ва амалда тўғри фойдаланла оладиган тарзда ўтиш ва ўргатиш биз ўқитувчиларнинг асосий вазифамиз ҳисобланади. Чунки ўқувчиларга жаҳон стандарти талаблари даражасида билим бериш, дунё миқёсига олиб чиқиш ҳозирги кун таълимининг муҳим вазифаларидан биридир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Асқаров И.Р., Тўхтабоев Н.Х., Ғопиров К. 7-синф дарслиги. – Тошкент: Шарқ, 2017.
2. Асқаров И.Р., Тўхтабоев Н.Х., Ғопиров К. 8-синф дарслиги. – Тошкент: Янгийул полиграф сервис, 2019.
3. Асқаров И.Р., Тўхтабоев Н.Х., Ғопиров К. 9-синф дарслиги. – Тошкент: Ўзбекистон, 2019.
4. Муталибов А., Муродов Э., Машарипов С., Исломов Х. 10-синф дарслиги. – Тошкент: Ғ.Ғулом, 2017.
5. Муталибов А., Муродов Э., Машарипов С., Исломов Х. 11-синф дарслиги. – Тошкент: Ғ.Ғулом, 2018.

МАКТАБДА «URG‘U» MAVZUSINI O‘QITISH USULLARI

*M.X.Maxmudova, Toshkent shahri Chilonzor tumani
182-maktab o‘qituvchisi*

Annotation. Ushbu maqolada 5-sinfda fonetikasi, shu jumladan urg‘u elementlarini o‘rganish muhokama qilinadi; ona tiliga qiziqishni kuchaytirishga yordam beradigan ish usullari va usullari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tili darsi, fonetika, grafika, urg‘u, didaktik materiallar.

Аннотация. В данной статье рассматривается изучение фонетики, в том числе элементы ударения в 5-классе; предложены методы и приемы работы, способствующие повышению интереса к родному языку.

Ключевые слова: урок узбекского языка, фонетика, графика, ударение, дидактические материалы.

Annotation. This article discusses the study of phonetics, including elements of stress in the 5th grade; work methods and techniques are proposed that contribute to increasing interest in native language.

Key words: Uzbek language lesson, phonetics, graphics, stress, didactic materials.

Maktab ta’limi tarixida nimani o‘qitish va qanday o‘qitish masalalari asosiy muammolardan biri bo‘lib keldi va shunday bo‘lib qolmoqda. Bular garchi alohida-alohida masalalar sanalsa-da, ammo aslida bir-biri bilan chambarchas bog‘langandir. Ta’lim samaradorligi ma’lum darajada ana shu ikki masalaning o‘z yechimini to‘g‘ri topa olishi bilan belgilanadi. O‘rta umumta’lim maktablarida ona tilidan o‘quvchilar nimani o‘rganishlari va nimalarni bilishlari lozimligi bugungi kunda ham hali uzil-kesil hal bo‘lgan masala emas.

Ona tili mashg‘ulotlarining samaradorligi ko‘p jihatdan so‘zning ma’nosi va shakli, grammatik kategoriyalar va ularning nutqda-ifodalanishi o‘rtasidagi bog‘lanishlarga bog‘liq bo‘ladi. Ammo, afsuski, amaldagi mavjud dastur va darsliklarda bu bog‘lanishlar to‘la hisobga olingan emas. Maktabda tilning fonetikasini o‘rganmasdan uning grammatikasini o‘rganish mumkin emasligi isbot talab qilmaydigan haqiqatdir. Fonetika va grafikani etarli darajada o‘zlashtirgan o‘quvchigina leksikani puxta o‘zlashtiradi. Leksika puxta o‘rganilgach, so‘z turkumlarini o‘rganish osonlashadi. Shuning uchun til hodisalarini o‘zaro uzviy aloqadorlikda o‘rganish uning samaradorligini ta’minlovchi asosiy vosita sanaladi.

Ona tili ta’limida uzluksizlikni ta’minlash maqsadida sistemaviylik va izchillik tamoyillariga amal qilib, ish tutilsa, ta’lim tizimidagi qaytariq va o‘rinsiz takrorlarga chek qo‘yilgan bo‘ladi. Bu esa til fanini barcha bo‘limlari ketma-ketligi, bosqichma-bosqichligini

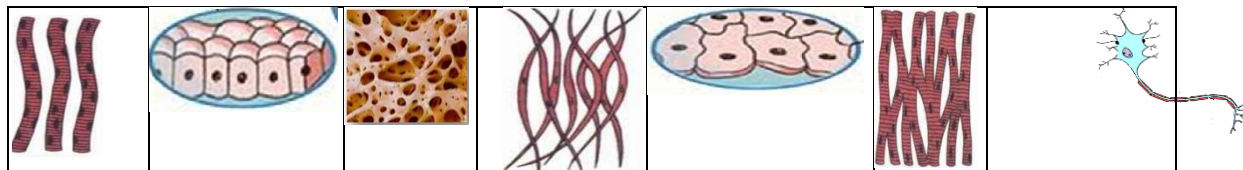
ta'minlashi shubhasizdir. Quyida darsliklardagi mashqlarni tahlil qilib ularni quyidagicha o'zgartirish lozim:

1-topshiriq. Gap bo'laklarining odatdagi tartibiga «Matematika» darsligidan va o'zgargan tartibiga «Adabiyot» darsligidan 2 tadan misol toping. Gap urg'ularini aniqlang.

2-topshiriq. «Matematika» darsligidan va «Adabiyot» darsligidan 10 ta termini aniqlab kesim bilan yozib oling. Urg'uning qo'yilishiga e'tibor qarating va izohlang.

3-topshiriq. «Biologiya» darsligidagi quyidagi terminlarni yozib oling va rasmlar bilan qiyoslang, ularni mosini toping. Terminlarning urg'usini tushuntiring va matndan gap urg'usini birga yozing.

1) silliq tolali muskul; 2) ko'ndalang yo'lli muskul; 3) neyron; 4) yurak muskuli; 5) suyak; 6) yasssi epiteliy

1-didaktik material

«Tezroq jadvalni to'ldir» o'yini. Har bir guruhga matnlar tarqatiladi va topshiriqlar beriladi.

1-guruh. Gaplarni ko'chiring. Urg'u tushgan bo'laklarni ajratib, ularga tavsif bering. Urg'uning hosil bo'lishini tushuntiring. (Matn beriladi).

2-guruh. Matnni o'qing. Unli tovushlarni aniqlab, jadvalga bo'g'inlab joylashtiring va urg'u tushishini izohlang. Gap urg'usini kesim bilan ko'chiring. (Matn beriladi).

3-guruh. Matnni o'qing. Unli tovushlarni aniqlab, jadvalga bo'g'inlab joylashtiring. (Matn beriladi).

Lab unlilari	Unlilar			
	Til oldi	Til o'rta	Til orqa	
Ochiq bo'g'in			Yopiq bo'g'in	

2-didaktik material

«Mosini qo'y!» o'yini.

1-guruh. Nuqtalar o'rniga tushirib qoldirilgan harflardan mosini qo'yib maqollarni ko'chiring va ularda ilgari surilgan g'oya haqida fikrlashing. Gap urg'usini toping.

1. Eling senga cho'...sa qo'l, Unga do...m sodiq bo'l. 2. Yurt boshiga ish tu...sa, er yigit ...ozir bo'lar. 3. Xalq bor yerda ...aqlik bor. 4. El boqsa, bax...ing kular, el bo...masa, taxting qular. 5. Xalq...a suyansang, bo L...san, Xalqdan ch...qsang, so'larsan. 6. B...rlikda baraka bor.

2-guruh. 1. ...alq ishi-...aq ish. 2. Odamning ...usni me...natda. 3. Ish ishta...a ochar. 4. ...alol ish-lazzatli yemish. 5. ...azina g'oyibdan emas, me...natdan. 6. Suvsiz ...ayot, me...natsiz ro...at bo'lmas. 7. Me...nat ba...t keltirar.

3-guruh. Shara...li burch, rangli meta..., mamlakat bo'yla... sa...ar, ulkan za...ar, aniq re...a, samimiy tasha...ur, beqaror sh...mol, z...vqli ...ayot, be...oyda ur...nish, shonli sa...ifa, istiro...at bog'i, qimmatb...ho mukofot, aloqa texnik...mi.

Demak, fonetika o'qitishni davlat va jamiyat, qolaversa, zamon talabi darajasiga ko'tarish uchun, avvalo, darslik va qo'llanmalarining mazmun mundarijasini, ulardagi o'quv materiallarini tanqidiy o'rganish kerak. Bo'sh o'rinlarni to'ldirib, ona tili darsliklari tarixini o'rganish asnosida to'plangan boy tajribalarga asoslanib, millat tafakkuri va millat

mafkurasining eng ilg'or namunalari aks etgan asl darsliklar avlodini yaratish zarur. Berilayotgan har qanday bilimni ko'nikmaga aylantirish faqat nazariy ma'lumotlar orqali amalga oshmaydi, balki ko'proq mashqlar ustida ishlashni talab qiladi. O'quvchida adabiy talaffuz ko'nikmalarini chuqur shakllantirish maxsus fonetik mashqlarni ishlab chiqishni taqozo etadi. Bunda asosiy e'tiborni talaffuzi, bo'g'inni to'g'ri bo'lish va imlosi qiyin tovushlarga qaratish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar:

1. Гуломов А., Неъматов Х. Она тили таълими мазмуни: Она тили ўқитувчилари учун қўлланма. – Т.: Ўқитувчи, 1995.
2. Hamroyev G'. Umumta'lim maktablari ona tili darsliklarining mazmun-mundarija tahlili. Ilmiy maqolalar to'plami.–Samarqand, SamDU nashri, 2006.
3. Hamroyev G'. Til sathlaridagi uzviylikning mashqlardagi ifodasi. Filologiya -8. ilmiy maqolalar to'plami. –Samarqand, SamDU nashri, 2007.

ДАРСЛИКЛАРДА КАСБ-ХУНАР ТЕРМИНЛАРИ БЕРИЛИШИНING ЛИНГВОДИДАКТИК ХУСУСИЯТЛАРИ ҲАҚИДА

С.Б.Пўлатова, Иштихон туман 2-ИДУМ ўқитувчиси

Аннотация. Она тили ва адабиёт фанлари бўйича дарсликлардаги материаллар билим олувчиларга таълим бериш билан бирга тарбиянинг ҳам муҳим воситасидир. Ушбу материалларни ўрганиш, таҳлил қилиш ҳозирги давр таълими учун муҳим аҳамият касб этади. Мақолада ана шу масалалар хусусида сўз юритилган.

Калим сўзлар: дарсликлар, тарбия, таълим, материаллар таҳлили.

Аннотация. Материалы учебников по предметам родной язык и литература являются важным средством воспитания, наряду с обучением. Изучение, анализ этих материалов имеет важное значение для образования современного периода. В данной статье говорится об этих вопросах.

Ключевые слова: учебники, воспитание, образование, анализ материалов.

Annotation. Materials of textbooks on subjects of native language and literature are an important means of education, along with training. The study, analysis of these materials is important for the formation of the modern period. This article talks about these issues.

Key words: textbooks, upbringing, education, analysis of materials.

Баркамол авлод тарбиясида она тили ва адабиёт дарсликларининг ҳам ўрни муҳим. Шунинг учун ҳам бу масалага давлат аҳамиятига молик иш сифатида қараб келинмоқда. «Кадрлар таёрлаш Миллий дастури», «Таълим тўғрисида»ги Қонун каби дастурий ҳужжатларда белгилаб қўйилган талаб, кўзланган мақсад ва кенг миқёсида амалга ошириш билан боғлиқ бўлган истикболли масалаларда ҳам шу жиҳат устувордир.

Бугунги кунда умумий ўрта таълим мактаблари, касб-хунар ва олий таълимда барча дарсликлар, хусусан она тили ва адабиёт дарсликлари такомиллашган, тўлдирилган ҳолда нашрдан чиқарилган ҳолда қўлланилмоқда. Улар ўқувчиларнинг таълим-тарбиясида ўз самарасини бермоқда.

Глобаллашув жараёни ва замон талаблари, инсоният эҳтиёжлари асосида яратилган ҳамда яратилажак дарсликлар олдида муайян талабларни қуйиши табиий ҳол. Шу маънода, дарсликлар материалларини ўрганиш масалалари ҳам долзарб ҳисобланади.

Хусусан, халқ оғзаки ижодида яратилган асарлар ёш авлодда энг олий инсоний фазилатларни тарбиялаш воситасидир. Бу жиҳатдан дарсликлар (умумтаълим

мактабларининг 6-синфи учун «Она тили»)дан «Алпомиш» достони материалларининг ўрин олишида ҳам ёшларни ватанпарварлик, қаҳрамонлик, мардлик, фидокорлик, дўстлик, садоқат, инсоф ва адолат каби руҳий-маънавий қадриятлар асосида тарбиялаш гоёси бош мақсад қилиб олинган, албатта.

Достон материаллари нафақат адабий-эстетик, балки лингвистик нуқтаи назардан ҳам баркамол авлод тарбияси учун муҳим маълумотларга бой. 6-синф «Она тили» дарслигида 47-дарс «Рашидшо» мавзуси учун топшириқ, назарий маълумот, машқлар, савол ва топшириқлар учун белгиланган. Мазкур ўринда 151-машқ келтирилган бўлиб, жумладан, унинг материал қисми қуйидаги парчадан иборат: *«Бойсарибий ўн минг уйли Қўнғирот эли билан кўчиб бориб, Қўққамиш кўлида элибойлик қилиб, молларини семиртириб, яйловда яйраб ётиб эди. Ўн минг уйли Қўнғирот элининг соп деган бойваччалари билан йиғилиб, бир ерга жам бўлиб, бир бахмал ўтовни тикиб, шу ўтовнинг ичида ҳамма бойваччалар билан қимиз ичиб, шағал маст бўлиб, ўз кайф-сафоси билан ўтириб эди...»* («Алпомиш»дан)» [2, 54].

Дарсликлардан ўрин олган материаллар давр талабидан келиб чиқиб тайёрлангани боис улар ўқувчиларнинг нутқини ўстириш, фикрлаш қobiliятларини янада ривожлантириш миллий истиқлол гоёси билан чамбарчас боғланган миллий ифтихор, ватанпарварлик, миллатлараро тотувлик, динлараро бағрикенглик, маънавият, меҳнатсеварлик, онглилик, инсонпарварлик каби инсоний фазилатларни ўзида мужассам этган матн ва бошқа амалий ишлардан тўласинча фойдаланишни талаб қилади. Бунда, шубҳасиз, қадриятларга алоқадор асарлар материалларининг таҳлили ўзига хос аҳамият касб этади.

Соҳага оид терминлар, шунингдек давлат тили таълими учун мўлжалланган дарсликлар материалларидан ҳам ўрин олган. У.П.Лапасов, А.Қ.Исмоилов, А.П.Мадвалиевлар ҳаммуаллифлигида нашр этилган «Ўзбек тили» дарслигидаги қуйидаги топшириқлар фикримизнинг далилидир:

I. «**Bo‘g‘inlarni to‘g‘ri o‘qing!** «...o‘-tov» [3, 13].

II. **So‘zlarni ko‘chirib yozing va tarjima qiling:** «... o‘rda, ...o‘tov» [3, 14].

Шунингдек, академик лицейлар ўқувчилари учун дарсликдаги 10-дарс топшириғи ҳам бу жиҳатдан характерлидир:

To‘r, tor, tur, ter so‘zlarini bir-biridan farqlash uchun qaysi tovushning muhim o‘rin tutayotganini aniqlang va buning sababini tushuntirib bering. 77-mashq [4, 56-bet].

Умуман, ёш авлодининг ижтимоий фаоллигини шакллантириш, маънавий баркамоллигини такомил топтиришда маънавий қадриятларга оид материалларнинг дарсликларда берилиши алоҳида аҳамиятга эга. Шу жумладан, ота-боболаримиз турмуш тарзининг энг ёрқин намунаси сифатида касб турлари ва улар билан боғлиқ қадриятларни асарлар таҳлили давомида ўрганиб бориш таълим ва тарбия жараёнида керакли самаралар беради.

Адабиётлар

1. Маҳмудов Н., Нурмонов А., Собиров А., Набиева Д. Она тили. Умумтаълим мактабларининг 6-синфи учун дарслик. Иккинчи нашри. – Т., 2009.

2. Lapasov I.P., Ismoilov A.Q., Madvaliyev A.P. O‘zbek tili. Universitet va institutlarning bakalavr mutaxassisligi rusiyzabon guruhlar uchun darslik. I qism. – Toshkent, 2008.

3. Нурмонов А., Собиров А., Қосимов Н. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Академик лицейлар ва касб-хунар коллежларининг 1-босқич талабалари учун дарслик. – Тошкент, 2011.

ADABIYOT DARSLARIDA ZONIM BIRLIKLARNING QO‘LLANISHI

S.Zikirova, Samarqand shahar 26-umumiy o‘rta maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada o‘zbek tilida ta’lim oladigan o‘rta maktablarning darsliklarida zoonimlar yoritilgan. Adabiyot darslarida zoominimik birliklardan foydalanish usullari tadqiq qilingan.

Kalit so‘zlar: zoononimlar, adabiyot darsligi, milliy an’analar, she’riyat va adabiyot.

Аннотация. В статье рассмотрены зоонимы в учебниках среднеобразовательных школ с узбекским обучения. Исследованы применение зооминимических единиц на уроках литературы.

Ключевые слова: зоонимы, учебник литературы, национальные традиции, поэтически-литературный.

Annotation. The article considers zoononyms in textbooks of secondary schools with Uzbek learning. The usage of zoominimic units in literature lessons has been investigated.

Key words: zoonyms, textbook of literature, national traditions, poetry and literature.

Zoonimlar deb ataluvchi hayvon nomlarining kelib chiqishi xalq tarixi turmushi, urf-odati, xo‘jalik faoliyati, joyning tabiiy jug‘rofik sharoiti bilan bevosita bog‘liqdir. Dunyo yuzaga kelibdiki, inson hayvonlar bilan birga faoliyat yuritadi. Uyda mushuk boqadi, hovlida it asraydi. Ot uning vafodori, eshak yordamchisi va hokazo. Tabiat, xususan, hayvonlar, jonivorlar haqida minglab asarlar yozilgan. Ularda Vatan – uning tarixi va kelajagi, qishloq hayoti, xalqlarning turmush tarzi, tabiat bilan inson o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar va mutanosibliklar tasvirlangan bo‘lib, bunday asarlarni o‘rganish til boyliklarini chuqur o‘rganish, bunday boyliklardan saralab foydalanishga da’vat etadi. Badiiy asarlarda asosan, insonning yordamchisi, vafodor hayvoni sifatida «ot», «it» va «mushuk» kabi hayvonlar ko‘proq tilga olinadi. Birgina zoonimlar tarkibiga kiruvchi «ot», «it» va «mushuk» kabi hayvon nomlarining uslubiy vosita sifatida qo‘llanish xususiyatlarini ko‘zdan kechirish orqali ham to‘la ishonch hosil qilishimiz mumkin.

7-sinf adabiyot darsligida «Ravshan» dostoni qahramoni Go‘ro‘g‘lining oti G‘irko‘k haqida firk yuritiladi.

Ostidagi **G‘irko‘kni** // Mard Hasan kishkishladi; Shunda Hasanxon G‘irko‘kka qamchi berib, qilichini g‘ilofdan sug‘urib, ot qo‘yib turibdi.

Ravshanning oti Jiyrangush deb nomlangan. Asarda bu otning tarifini G‘irko‘kdan qolishmasligini ta’kidlaydi.

Jiyrangush ham shunday ot: to‘rt oyog‘i teng tushgan, biqini yoziq keng tushgan, qarchig‘ayning havosi tekkan. Misollardagi G‘irko‘k so‘zidagi **ko‘k** so‘zini o‘rganganimizda, u boshqa rang bildiruvchilarga nisbatan mavhum tushuncha ekanligini aniqladik. Chunki, matnda **ko‘k** so‘zi aniq bir tusni keltirmay, **yashil, zangori, havo rang** kabi ranglar doirasida tasavvur qilinaveradi.

8-sinf adabiyot darsligida esa «Alpomish» dostoni o‘rganiladi. Dostonning badiiy – poetik jilosini tasvirlash maqsadida Alpomishning oti Boychibor, Ko‘kaman alpning oti Ko‘kdo‘nonlarni keltiradi: Siltab yuradi **Boychibor**, // Yaqin bo‘lar uzoq, yo‘llar, // Yo‘l yurar davlatli shunqor, // Qalmoq yurtini axtarar, // Yolg‘iz ketdi bundan shunqor. Fayzi sahar vaqtida aroqqa shag‘almast bo‘lib, (Ko‘kaman alp) **Ko‘kdo‘nonni** minib, bir o‘zi ayrilib, ko‘lga ovga chiqib ketdi.

Bundan tashqari, 8-sinf adabiyot darsida Seton-Tompsonning «Yovvoyi yo‘rg‘a» asari keltirilgan. Adib asarda o‘z boshidan kechirgan hayotni, o‘z ko‘zi bilan ko‘rgan tabiatni, o‘z qo‘li bilan ushlagan jonivorlarni qanday bo‘lsa shundayligicha tasvirlaydi. Seton-Tompson badiiy adabiyotda birinchi bo‘lib jonivorlarni badiiy asarning bosh

qahramoni qilib oldi. Hayvonlarni obraz sifatida tasvirladi, ularni qahramon darajasiga ko'tardi. Jamiki tashqi muhit, eng ulug' zot bo'lmish insonni ham hayvonlar obrazini yaratish uchun xizmat qildirdi. Uning asarida ham hayvonlarning nomlari keltirilgan: *Qora chaqmoq adir bo'ylab pastladi, Gala bir seskanib tushdi. Qora yo'rg'a kishnadi, pishqirib, galani bir aylanib chopdi.*

Zoonimlar tarixiy voqelik va shart – sharoit, shuningdek, milliy an'analarni o'zida aks ettiruvchi noyob manbalar jumlasiga kiradi. Ular paydo bo'lishi, rivoji hamda vazifaviy xususiyatlariga ko'ra o'z etnohududiy tarixi va dunyaqarashiga ega bo'lgan turli xalqlarning taqdiri, tili taraqqiyoti va turmush tarzi bilan chambarchas bog'liq.

Mavjud maktab ona tili va adabiyoti darsliklari yuzasidan olib borgan kuzatishlarimiz shuni ko'rsatadiki, zoonimlarning lug'aviy asoslari va etimologik tadqiqi yo'llari hozirga qadar maxsus tadqiqot obyekti bo'lmaganini ko'rsatadi. Shu sababli, darsliklardagi zoonimlarning lug'aviy asoslari, tarixiy – etimologik tahlili yasalishi va grammatik tuzilishi haqida tadqiqot olib borish ehtiyoji yuzaga keldi.

Mukammal dastur asosida yaratilgan, takomillashgan ona tili va adabiyoti darsliklaridagi zoonimlarning ma'nosini samarador metodlar, vositalar, usullar orqali o'quvchilar ongiga singdirish muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarimiz darsda xotira jarayonlari va grammatikani o'rganish bilangina kifoyalanmasdan, balki o'ylanishga, o'ylantirishga, nimadir yangidan yaratishga zoonimlar orqali harakat qilishlari lozim.

Adabiyotlar:

1. Begmatov E. Nomlar va odamlar. – Toshkent: Fan, 1966. – 52 b.
2. Begmatov E. Joy nomlari – ma'naviyat ko'zgusi. – Toshkent: Ma'naviyat, 1998. – 64 b.
3. Husanov N. XU asr o'zbek yozma yodgorliklari tilidagi antroponimlarning leksik-semantik va uslubiy xususiyatlari (1-kitob). – Toshkent: «Yozuvchi», 1996. – 126 b.

KIMYOVIY O'YINLAR – INTERFAOL O'QITISH USULI SIFATIDA

N.K.Yuldosheva, Xorazm viloyati Shovot tumani 38-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada kimyo darslarini interfaol ta'lim usulida o'qitishning ahamiyati, o'yin texnologiyalari va undan samarali foydalanish yo'llari, tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: o'yin texnologiyalari, interfaol usul, rolli o'yin, muammoli vaziyat.

Аннотация. В этой статье описывается важность интерактивного преподавания химии, игровые технологии и способы ее эффективного использования, а также рекомендации.

Ключевые слова: игровые технологии, интерактивный метод, ролевая игра, проблемная ситуация.

Annotation. This article describes the importance of teaching chemistry in interactive way, game technology and ways of using it effectively, and recommendations.

Key words: game technology, interactive method, role play, problem situation.

Zamonaviy maktab o'qituvchi uchun o'quvchilarning mustaqil ijodiy izlanish faoliyati kam sonli fan soatlarida samarali hal qilinishi vazifasini qo'yadi. Shuning uchun kimyo o'qituvchisi darsni nafaqat o'quvchi shaxsining o'sib boradigan roli ta'siri ostida yangilash, balki g'ayrioddiy, qiziqarli ish shakllariga aylantirish kerak. Buning uchun o'yin texnologiyalarini darslarda yanada kengroq va muntazam ravishda qo'llash kerak. Ammo,

bunda o'yin butun darsni qamrab olishi shart emas. Pedagogik texnologiyada muhim o'rin kichik o'yinlarga berilishi kerak. Bunday o'yin darsda 5-7 daqiqani tashkil qilsada, u ko'plab o'quv va rivojlanish vazifalarini hal qiladi.

O'qitishning zamonaviy usullari qatorida yetakchi interfaol usullar taklif etiladi. Ushbu usullar boshqalari kabi, o'quvchilarning deyarli barcha asosiy vakolatlarini shakllantirishga yordam beradi. Interfaol ta'limning mohiyati deyarli barcha o'quvchilar o'quv jarayoniga jalb qilinganligi, ular bilganlari va fikrlayotganlarini tushunish va aks ettirish qobiliyatiga ekanligidadir. O'quvchilarning bilim olish jarayonida birgalikdagi faoliyati, o'quv materialini ishlab chiqish har kim o'z shaxsiy hissasini qo'shadi, bilimlar, g'oyalar, faoliyat usullari almashinadi. U yaxshi maqsad va o'zaro qo'llab-quvvatlash muhitida ro'y beradi, bu nafaqat yangi bilimlarni olishga imkon beradi, balki kognitiv faoliyatning o'zini rivojlantiradi, uni hamkorlikning yuqori shakllariga aylantiradi.

Interfaol tarzda berilgan mashqlar o'qish uchun motivatsiyani va darsga borish istagini oshiradi. O'quvchi faolligining yuqori darajasi deyarli har doim ixtiyoriy ravishda, majburlashsiz va juda tez amalga oshiriladi.

Har bir o'yin turi o'ziga xos texnologiyaga ega. O'yin vaziyatlaridan foydalangan holda kimyo darslari o'quv jarayonini qiziqarli qiladi, o'quvchilarning faol kognitiv qiziqishlarining paydo bo'lishiga yordam beradi. Bunday mashg'ulotlarda ijodkorlik va erkin tanlov elementlari bo'lgan maxsus muhit yaratiladi. Guruhda ishlash qobiliyati rivojlanadi: uning g'alabasi har kimning shaxsiy harakatlariga bog'liq. Ko'pincha, bu o'quvchidan o'zining uyatchanligi va ikkilanishini, o'z kuchiga bo'lgan ishonchsizlikni engib o'tishni talab qiladi. Shunday qilib, rivojlanish tamoyili amalga oshiriladi, bu nafaqat aqlni rivojlantirishda, balki hissiy sohani boyitishda va shaxsning ixtiyoriy fazilatlarini shakllantirishda ham namoyon bo'ladi.

Ko'pgina o'qituvchilarning fikricha, o'yin ko'p kuch va tayyorgarlikni talab qiladi, chunki o'yindan keyin bolalar uzoq vaqt «o'zlariga kela olmaydilar». Bunday bo'lmasligi uchun, o'yinlarni o'tkazishda bir nechta qoidalarga rioya qilish: o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish, barcha bolalarni ixtiyoriy o'yinga jalb qilishga harakat qilish, maxsus mashg'ulotlar o'tkazmaslik, bolalardan matnni yodlashni talab qilmaslik. Agar o'yin sodda va vaqti-vaqti bilan bo'lsa, bolalar osonlikcha ko'nikib qolishadi va keyin ular ko'p kuch sarflamasdan diqqatini jamlashlari mumkin.

O'yin - bu amalda mashq qilish, ishtirokchilardan to'liq qaytishni talab qiladi, ko'nikma va bilimlarning to'liq ta'minotidan foydalanadi. O'yin diqqatni, kognitiv qiziqishni rivojlantirishga hissa qo'shadi, darsda qulay psixologik muhit yaratishga yordam beradi. Eng muhimi, bolalar hamma narsani xohish bilan qilsalar yaxshi ishlaydilar va muvaffaqiyatga erishadilar. [1, 57]

Amaliyot kimyo darslarining barcha bosqichida o'yin texnikasini qo'llash samaradorligini tasdiqladi. Masalan, rolli o'yin «Suv havzalarini ifloslanishdan saqlash choralari» konferentsiyasi shaklida o'tkazilishi mumkin. [2, 84] Konferentsiya uchun o'quvchilar orasida konferentsiya raisi - yetakchi, sement zavodining texnologi, bir guruh ekologlar va jamoatchilik vakillari ajralib turadi. Aniqlangan muammoni muhokama qilish asosida konferentsiya yechimi ishlab chiqiladi. Shu bilan birga, o'yin ishtirokchilari yangi tajriba, yangi rollar, aloqa ko'nikmalarini shakllantirish, olingan bilimlarni turli sohalarda qo'llash qobiliyati, muammolarni hal qilish ko'nikmalari, bag'rikenglik, javobgarlik. Didaktik o'yin kimyo fanini o'rganish jarayonini rag'batlantirish vositasidir. O'yin holati tomonidan yaratilgan ishtiyoqning ta'siri ostida, ilgari qiziq bo'lmagan va tushunish qiyin bo'lgan material osonroq va muvaffaqiyatli ravishda qo'lga kiritiladi, chunki o'yin asosiy o'rganish omili – o'quvchilarning faolligiga ega. O'yin holatida o'rganishga befarqlik yo'qoladi, chunki hayajonlanish, birinchi bo'lish istagi, hatto eng passiv o'quvchilar o'yin faoliyatiga jalb qilinadi. Ammo g'alaba qozonish uchun o'quvchida yetarli ma'lumot, zukkolik, taqqoslash, tahlil qilish, xulosa chiqarish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Masalan, "Egizaklar" o'yinida

g'alaba qozonish uchun o'quvchi kimyoviy elementlarning belgilarini yaxshi o'rgangan bo'lishi kerak:

H-O, Na-Cl, H-Cl, Fe-SO, Ca-CO.

Didaktik o'yin davomida kognitiv qiziqishni shakllantirishning yana bir omili muammoli vaziyatdir. Masalan, "Kimyo" mamlakatiga sayohat qilish, tabiatda yuz beradigan kimyoviy jarayonlarning mohiyatini ilmiy jihatdan tushuntirishlari uchun o'quvchining mustaqil fikrlashi muhim ahamiyatga ega. Bunday o'yinda o'quvchilar nafaqat o'qituvchidan bilim olishadi, balki ular o'zlari izlash jarayonida qatnashadilar, bir-birlari bilan ma'lumot almashadilar.

Umuman olganda, kimyo fanidan o'quvchilar uchun bilimlarni o'zlashtirish jarayoni oson va zerikarli ish emas, doimiy e'tibor talab qiladigan, yaxshi rivojlangan xotira va yuqori aqliy mehnat. Shuning uchun kimyoni muvaffaqiyatli o'qitish uchun ushbu xususiyatlarni tarbiyalash kerak. "Kimyoviy kriptografiya", "Qancha belgilar?", "Xatoni toping" o'yinlarini o'tkazishda maqsad nafaqat kimyoviy belgilar haqida bilimlarni mustahkamlash, kimyoviy elementlarning nomlarini yodlashni yengillashtirish, balki xotirani, tafakkurni yaxshilash, xayolotni va kuzatishni rivojlantirishdir. Shunday qilib, bola dunyoni o'rganadi va maxsus yaratilgan o'yin sharoitida rivojlanadi.

Adabiyotlar:

1. Ixtiyarova G.A. va boshqalar. Kimyoni o'qitishda zamonaviy texnologiyalar. – Buxoro, 2020. 57 b.
2. Asqarov I.R. va boshqalar. Kimyo. 7-sinf darsligi. – Toshkent: «Sharq», 2017. 84 b.

АДАБИЁТ ДАРСЛАРИДА ТРЕНИНГ МАШҒУЛОТЛАРИНИ ЎТКАЗИШДА ПСИХОЛОГИК ЁНДАШУВНИНГ ЎРНИ МАСАЛАСИГА ДОИР

Х.Х.Бердиев, СамИСИ доценти, ф.ф.д (PhD)

Ж.Б.Эшқуватов, Самарқанд вилояти ХТХҚТМОҲМ Илгор тажриба ва халқаро ҳамкорлик илмий-ахборот тадқиқотлар бўлими бошлиғи

Аннотация. Мазкур мақолада тренинг машғулотлари ўтказишнинг айрим масалалари кўздан кечирилади. Хусусан, бунда психологик ёндашувнинг алоҳида ўрнини ёритиб беришга ҳаракат қилинади.

Калим сўзлар: тренинг, машғулот, психологик ёндашув, ўйин, музокара.

Аннотация. В данной статье рассмотрены некоторые вопросы проведения тренингов с учетом психологического подхода.

Ключевые слова: тренинг, тренинг, психологический подход, игра, переговоры.

Annotation. This article discusses some of the issues of training. In particular, it seeks to highlight the special place of the psychological approach.

Key words: training, exercise, psychological approach, game, negotiation.

Тренинг машғулотларида шакллантирилган гуруҳнинг келгусида ўз фикрини очиқ баён қилишини мустаҳкамлаш, ўз билимларини таҳлил қила билишини ривожлантириш ва фикр ифодалашда психологик тўсиқларни енгиб ўтиш кучини такомиллаштириш асосий мақсад ҳисобланади. Аввало, машғулотларни ўтказиш қоидаларига қатъий амал қилиниши лозим бўлади. Шунингдек, тренингни ташкил этиш жараёнлари таркибий қисмига қуйдагиларни киритиш мумкин: а) «Бевосита алоқа» анкетасининг таҳлили; б) қатнашувчиларга қоидаларни эслатиш, ўзгариш ва тўлдиришлар тўғрисида уларнинг фикрини ҳисобга олиш; в) қатнашувчиларнинг

мустақил ишлашнинг ўз ичига оловчи этюд; г) уй вазифасининг таҳлили; д) машғулотнинг асосий машқлари; е) якуний тадбир.

Машғулотда қатнашувчилар ўз билимларининг қай даражада эканлигини таҳлил қилишга эътибор беришлари керак. Тренинг ҳар бир қатнашувчига муайян мавзулар доирасида чуқур ва тўла тушуниши учун шароит яратиши керак. Бу ишлар давомида қатнашувчига гуруҳ аъзоларининг қўллаб-қувватлашлари жуда зарур. Ҳар бир қатнашувчининг шиори муҳокамасидан сўнг, гуруҳнинг ўзаро муносабати ва ўзаро ҳаракати шаклланади (белгиланган мавзу бўйича машғулот 30 дақиқа давом этади).

Машғулот орқали ҳар бир гуруҳ аъзolari томонидан тренинг шиорлари остида қатнашиш ҳолати шаклланади. Шунингдек, улар ҳар бир машғулотнинг охирида шу шиорларини ривожлантирадилар, яъни ҳар бирига аниқ ва равшан ҳаётий йўлланма бериб борадилар.

Ҳар бир гуруҳ аъзоси ҳаётий муаммога ўз муносабатини билдирувчи ўз шиорини қолипга солиши керак. Гуруҳлар шиорни шакллантириш учун 5-7 дақиқа вақт ажратадилар. Сўнгра қатнашувчилар навбати билан ўз шиорларини ўқий бошлайдилар ва лозим бўлса тушунтириб берадилар (Машғулот 30 дақиқа давом этади).

Машғулотда гуруҳ қатнашувчиларининг мавзу юзасидан билим, тасаввур-тушунчаларини баён қилиш ҳамда мулоқотга киришувчанлик каби хусусиятлари ва шахслараро муносабатларини ижобий шакллантиришга тўғри ёрдам бериш бош масала саналади. Маълум бир режа асосида матндан олинган турғун иборалар, ҳикматли сўз ва мақоллардан намуналар келтирилса, сўзланган нутқ таъсирчан бўлади. Бадиий асарларни ифодали, ролларга бўлиб ижро этиш, асар қаҳрамонларини тавсифлаш оғзаки нутқ бойлигини ўстиришга самарали таъсир кўрсатадиган муҳим методик масала ҳисобланади.

Адабий таълим жараёнида бадиий асарларни ўқиб-ўрганиш самарадорлигини ошириш, уларни бадиий идрок этиш асосан амалий машғулотлар билан боғлиқ тарзда ташкил этилади. Тренинг машғулотлари асосида нутқни ўстириш бўйича олиб борилган ишларда матн яратиш малакасини ривожлантириш такомиллашади, бунда асар матни устида ишлаш яхши самаралар беради. Албатта, бадиий асарларни идрок этиш ундаги образлар тизимини англаш ва қабул қилишга бориб тақалади. Бу жараёни ташкил этишда тренинглар, семинарлар муҳим аҳамиятга эга бўлиб, у орқали ғоявий, маънавий- ахлоқий, эстетик ривожланишга эришилади.

Ўқилган бадиий асарлар юзасидан тренинглар ўтказиш билимларни янада мустаҳкамлайди. Чунки тренингларда гуруҳдагилар билан кўпроқ муносабатда бўлиш имконияти мавжуд. Тренинг машғулотларида мунозара турли шаклларда бўлиши мумкин. Тренинг машғулотлардаги амалий ишларда бадиий асарнинг самарали ўзлаштирилишига эришилади. Унда билимлар умумлаштирилади ва мустаҳкамланади, кўникма ҳосил қилинади.

Тренинглар ташкил этилишида мавзу, мақсад, режа, берадиган савол ва топшириқлар, бажариладиган амалий ишлар аниқлаб олинади. Машғулотнинг бу турида бадиий асарни таҳлил қилиш, унинг образлар системаси, тасвир воситалари ҳамда асар ғоясига аҳамият бериш асосий масала ҳисобланади. Бу жараён бевосита психологик ёндашув асосида амалга оширилади.

Адабиётлар

1. Хусанбоева А. Ўзбек тили дарсларида матн воситасида нутқ ўстиришнинг методик асослари. – Т., 2008.
2. М.Мирқосимова. Ўқувчиларда адабий таҳлил малакасини шакллантириш ва такомиллаштириш асослари. – Т.: Фан, 2006. –Б.18.
3. Ниёзметова Р.Х. Узлуксиз таълим тизимида ўзбек адабиётини ўрганишнинг назарий-методик асослари. – Т., 2007. – Б. 14-51.

ИНГЛИЗ ТИЛИ ЎҚИТУВЧИЛАРИНИНГ ПРОФЕССИОНАЛ-КОММУНИКАТИВ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШДА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ

О.И.Ядгарова, Самарқанд давлат чет тиллар институти 1-курс докторанти

Аннотация. Мазкур мақолада инглиз тили ўқитувчиларининг профессионал-коммуникатив фаолиятини такомиллаштиришга доир айрим хорижий тажрибалар муҳокама қилинган. «Тил портфеллари», "Silent way", Пимслернинг тил ўргатиш методи (Пол Пимслер) кабиларга қисқа шарҳ берилган.

Калит сўзлар: профессионал-коммуникатив фаолият, «Тил портфеллари», "Silent way", Пимслернинг тил ўргатиш методи.

Аннотация. В данной статье рассматривается зарубежный опыт совершенствования профессиональной и коммуникативной деятельности учителей английского языка. Изложены краткие портфолио, такие как «Языковые портфолио», «Silent way» и метод обучения языку Пимслера (Пол Пимслер).

Ключевые слова: профессионально-коммуникативная деятельность, «языковые портфолио», «Silent way», методика преподавания языка Пимслера.

Annotation. This article discusses some foreign experience in improving the professional and communicative activities of English teachers. Brief portfolios such as «Language Portfolios», «Silent way» and Pimsler Language Teaching Method (Paul Pimsler) are stated.

Key words: professional and communicative activity, «language portfolios», «Silent way», Pimsler language teaching methodology.

Таълим ислохотларини амалга оширишнинг устувор субъекти ўқитувчи омили бўлар экан, унинг шахси ва профессионал-коммуникатив компетентлик даражаси таълим тизими олдида қўйилаётган вазифаларнинг самарали бажарилиши ва қўйилган натижаларга эришишни ифода этади.

Янги давлат таълим стандартларининг жорий этилиши яна бир бор инглиз тили ўқитувчиларига касбий фаолиятни сезиларли ўзгартирувчи ва янги мазмун билан тўлдирувчи талабларни қўймоқда. Чунки мазкур стандартлар компетентли-фаолиятли ёндашувга асосланган бўлиб, улар аждодларидан билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш эмас, балки узлуксиз таълим олиш, эҳтиёжлари ва қобилиятларини ривожлантиришга лаёқатли шахсни таркиб топтиришга йўналтирилганлиги билан фарқ қилади. Шундай экан, ўқитувчи касбий масъулиятининг ошиши ва жамиятдаги ролининг ўзгариши уларни таълим жараёнидаги жадал ўзгаришларга тез мослашиш, ўта фаоллик, доимий ўзини ривожлантириш ва мустақил билим олишга тайёр бўлиш, ўқитишнинг замонавий ёндашувлари ва технологияларидан бохабар бўлиш ҳамда уларни самарали қўллай олиш сифатларига эга бўлишларини тақозо қилади.

Албатта инглиз тили дарсларини бугунги кунда янги педагогик технологиялар ва замонавий методларсиз тасаввур этиб бўлмайди. Америкалик психолог олимлар Р.Карникау ва Ф.Макэлроунинг тадқиқотига қараганда, шахснинг табиий физиологик, психологик имкониятлари муайян шаклларда ўзлаштирилган билимларни турли даражада сақлаб қолиш имконини беради. Шахс манбаъни ўзи ўқиганда 10%; маълумотни эшитганида 20%; содир бўлган воқеа, ҳодиса ёки жараёни кўрганда (иллюстрация) 30%; одир бўлган воқеа, ҳодиса ёки жараёни кўриб, улар тўғрисида маълумотни эшитганида (демонстрация) 50%; маълумот (ахборот)ларни ўзи узатганида (сўзлаганида, билимларини намоиш этганида) 80%; ўзлаштирилган билим (маълумот,

ахборот)ларни ўз фаолиятига тадбиқ этганида 90% ҳажмдаги маълумотларни ёдда сақлаш имкониятига эга экан

Халқаро ташкилотлар ва ривожланган давлатлар томонидан қабул қилинган 2030 йилгача янги таълим концепциясида «Таълим–тараққиётнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучи ва барқарор ривожланиш мақсадларига етказувчи муҳим фаолият», деб таърифланган. Таъкидлаш лозимки, жаҳонда инглиз тили ўқитувчилари профессионал фаолиятининг турли босқичларида уларнинг касбий маҳоратини баҳолаш масаласига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Ушбу масала бўйича жаҳонда амалга оширилган дастлабки тадқиқотлар сирасига Гарвард университетининг таълим факультетида жорий қилинган «Холмс гуруҳи лойиҳаси» ни мисол қилиб келтиришимиз мумкин. Ушбу кенг қамровли тадқиқотнинг биринчи босқичи «Эртанги кун ўқитувчилари» деб номланиб ўқитувчиларни профессионал фаолиятга тайёрлаш ва уларни жамиятдаги нуфузини ошириш чораларини излашга қаратилган эди. Жаҳон миқёсида бу каби тадқиқотлар ҳали ҳануз давом этмоқда. Қуйида хорижда тил ўргатиш тажрибасининг айрим методлари билан танишамз:

Тил портфеллари. 2010-2011 йилларда таҳсил олувчиларнинг чет тилларни ўзлаштиришларига қулайлик туғдириш мақсадида махсус тил портфеллари методикаси Евроиттифоқ амалиётига киритилган эди. Ҳозирда мана шундай тил портфеллари кенг ривож топмоқда. Яъни, ҳар бир ўқувчининг хорижий тил бўйича ўқиган ва ишлаб чиққан материаллари мазкур портфелга жамланади. Бу тил портфелларининг энг муҳим жиҳати шундаки, ўқувчи мустақил равишда ўзининг тил билиш динамикасини кузатиб бориши, зарур ўринларда тил билиш малакасини кучайтириш зарурлиги англаш имконияти туғилади. Тил портфеллари кейинчалик ўқувчининг мустақил ўқув воситасига айлана боради ҳамда унинг ўқиш ва таълим олиш жараёнига бевосита алоқадорлиги, манфаатдорлигини таъминловчи бош унсурга айланади.

"Silent way" (жимлик методи) ўтган асрнинг 60-йилларида вужудга келган. Бу усулда хорижий тилга табиий имконият сифатида қаралади. Чунки ҳар бир инсонда барча тилларга бўлган тил ўрганиш қобилияти мавжуд бўлади. Тил ўрганиш қобилияти инсонларда табиий равишда мавжуд бўлади. Шунга кўра, агар инсон хорижий тилни ўрганмоқчи бўлса, унга ҳалақит бермаслик, балки унга шарт-шароит яратиб бериш зарур бўлади. Шу боис, мазкур метод тарафдорлари фикри бўйича чет тили ўқитувчиси ўқувчининг имкониятларини рўёбга чиқаришга шарт-шароит яратиши даркор, биланс ўқувчини бошқариши эмас. Мазкур метод бўйича ўқувчининг узоқ вақт «жим» ўтиришига имкон яратилади. У ўзи гапириб кетмагунича, ундан гапириш талаб этилмайди. Бу гўдакларнинг ўз она тилида гапириб кетиши шарт-шароитига ўхшаб кетади. Чунки гўдаклар ҳам гарчи бировларнинг барча гапларини тушунсалар ҳамузоқ вақт ўзлари гапирмайдилар. Шу билан бирга, ўқитувчи ҳам гапирмайди. Балки сўзларнинг турли символларини кўрсатиш орқали тил бойлиги кўпайтирилади. Символлар кейинчалик сўзлар билан узвий боғлиқликда хотирада сақланиб қолади.

Пимслернинг тил ўргатиш методи (Пол Пимслер) асосий тўрт категориядан иборат бўлган тизимга асосланади. Улар–антиципация, тизимланган интервал такрорлар, сўз ядроси ва чекланган таълим. Антиципация асосида ўқувчи хорижий тил материални бир вақтнинг ўзига ҳам кўради, ҳам эшитади, ҳам талаффуз қилишга ўрганади, ҳам ўз хотирасида уни жонлантиришга уринади. Мазкур метод асосидаги дарсликлар Pimsleur Language Programs маркази томонидан ишлаб чиқилиб Simon & Schuster нашриёти томонидан нашр қилинади. Ҳар бир дарс 30 минутлик кассетада жамланган аудио-дарсдан иборат. Бугунги кунда мазкур метод асосида турли коммуникацион ишланмалар кенг қўламда ишлатилади. Улар ичида аудио ва видео кассеталар, интернетга жойланган очик дарслар, CD дисклар мавжуд. Пимслернинг методи кўпчилик замонавий методлар каби кўпроқ хорижий тилда сўзлашиш ва мулоқот қилишга ўргатади, лекин ўқувчи диққатини хорижий тилда ёзиш ва ўқиш малакаларига йўналтирмайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Incheon Declaration/ Education 2030: Framework for Action Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all.–p.4-5. <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002305/230514e.pdf>.
2. The Holmes Partnership Trilogy: Tomorrow's Teachers, Tomorrow's Schools, Tomorrow's Schools of Education. (2007). New York, N.Y.: Peter Lang.
3. Пискунова Е.В. Процедуры приема на работу и оценки профессиональной компетентности учителя за рубежом // СПб.: Издво РГПУ им. А.И. Герцена, 2007.

ТАРИХИЙ МАТЕРИАЛЛАР АСОСИДА ИЛМИЙ ҒОЯЛАРНИ СИНГДИРИШ

3.Й. Холмирзаева, Наманган вилоят ХТХҚТМОҲМ катта ўқитувчиси

Аннотация. Мақолада кимё тарихи ва Ал-Хазиний-миқдорий анализ асосчиси эканлиги олимларнинг олиб борган ишлари, ўқитишда тизимли ёндашувнинг ўрни ва аҳамияти асосланган.

Калит сўзлар: даврий система, тизимли ёндашув, спектрал анализ, атом оғирлик, изоморфизм ва солиштирма ҳажмлар.

Аннотация: В данной статье изложены исторические факты по химии о том, что Аль-Хазини является основоположником количественного анализа; также проанализирована работа, проведенная учеными; раскрыта роль и значение системного подхода в преподавании.

Ключевые слова: периодическая система, системный подход, спектральный анализ, вес атома, изоморфизм и сравнительные объемы.

Annotation: This article examines historical facts in chemistry that Al-Hazini is the founder of quantitative analysis; also analyzed the work carried out by scientists; The role and importance of a systematic approach in teaching is revealed.

Key words: periodic system, systematic approach, spectral analysis, atomic weight, isomorphism and comparative volumes.

Мустақиллик йиллари – халқимиз учун чиндан ҳам ўзликни англаш, маънавий-рухий тикланиш даври бўлди. Ватанимизнинг қадим ва шонли тарихига, халқимизнинг бой маънавий ва маданий меросига бўлган муносабат ўзгарди. Бетакрор тилимиз, муқаддас динимиз, азалий қадриятлар, урф-одат ва анъаналаримизнинг ҳаётимиздаги ўрни ва нуфузи қайта тикланди. Донишманд аждодларимиз хотирасига муносиб ҳурмат ва эҳтиром кўрсатилди. [1. С. 3]

Юқорида айтилган фикрларимиздан кимё фани ҳам мустасно эмас. Унинг ҳам ўз тарихи, ривожланиш босқичлари бор. Бу тарих билан танишиш кимё фани қарда пайдо бўлгани, қандай ривожлана бошлагани, унинг ривожланишига нима туртки бўлгани, фан ривожланишидаги асосий кашфиётлар, кимё фанининг кишилар ҳаётидаги эгаллаган ўрни ва қачон фанга айлангани, у қандай даврларни босиб ўтгани ҳақидаги саволларга жавоб топиш талабаларнинг шу фанга бўлган қизиқишларини кучайтиради.

Ўрта асрларда шарқ ва бутун мусулмон дунёсида илм-маърифат, санъат адабиёт ва бошқа соҳаларда улкан юксалиш бўлди. Ўрта шарқ ва араб олимлари қадимги юнон, миср, эрон ва ҳинд олимларининг илмий асарларини ўрганишиб, уларнинг асарларини таҳлил қилишиб, ўзларининг илмий салоҳиятини ошириб бордилар. Бунинг натижасида илм-фанда юксак чўққиларга эришдилар. Мисол учун, кимё соҳасида биринчилардан бўлиб оғирлик ўлчовлари асосида моддаларни анализ қилиш ва ўзаро

таъсирлаштиришни бошлаб беришган. Ўрта Осиё ва араб олимлари қадимги мисрликлар ва юнонлар ишлатиб келган шайнли тарозини анча такомиллаштирдилар ва ўлчов аниқлигини 5 мг. чегарасигача тушира олдилар. Собит ибн Қора «Қорастун ҳақидаги китоб» рисоласида қарастун- римликлар тарозиси ҳақида маълумот берган. Айниқса, бу борада Хоразмлик аллома Ал-Хазинийнинг асарларида келтирилган маълумотлар диққатга сазовордир.

Ал Хазинийнинг 1121-йилда ёзилган «Донишмандлик тарозилари ҳақида» номли рисоласи билан танишиб чиққанимизда, ҳар хил тарозиларнинг (хатто гидростатик тарозилар ҳам тавсифланган) конструкцион тузилиши ва ўлчаш усуллари батафсил берилганлигига гувоҳ бўламиз. «Донишмандлик тарозилари» асарида икки элементдан таркиб топган ҳар хил металл қотишмаларининг таркибини аниқлаш усуллари кўрсатиб ўтилган, бунда олим қотишмани суюқлантириш ва ажратишдан ташқари уларнинг солиштира оғирлигини аниқлаш орқали ҳам бу натижаларга эришиш мумкинлигини батафсил изоҳлайди. Айниқса, Абу Райҳон Берунийнинг тажрибаларидаги натижаларини ўрганиб чиққан. Хазинийнинг ҳар хил жисмлар, бирикмалар, маъдан ва металлларнинг солиштира оғирликларини аниқлашга доир келтирилган маълумотлар шунчалик мукамалки, улар ҳозирги замонавий тадқиқот усуллари ёрдамида аниқланган катталиклардан жуда кам фарқ қилади. Европа олимларининг асарларида бундай юқори аниқликдаги маълумотлар кўрсатилган жадваллар XVIII асрга келиб, фақатгина француз олими А.Лауазенинг «Кимё курси» асарида кейингина пайдо бўла бошлади. Абу Райҳон Беруний аниқлаган металлларнинг солиштира оғирликлари ҳақидаги Хазиний маълумотлари:

Металлар	Беруний қиймати	Замонавий қиймат
Олтин- Au	19,05	19,25
Симоб- Hg	13,56	13,59
Қўрғошин-Pb	11,33	11,34
Кумуш- Ag	10,43	10,42
Мис-Cu	8,7	8,86
Темир-Fe	7,87	7,86
Қалай-Sn	7,31	7,28

1857 йилда рус шарқшуноси Н.Хаников Хазинийнинг илмий фаолияти ва кимё соҳасига доир миқдорий ҳисоб-китоб усуллари билан яқиндан танишиб чиқади ва унинг илмий салоҳиятига жуда юқори баҳо беради. Хазиний ва Берунийнинг моддалар таркибини ва уларнинг солиштира оғирликларини аниқлашга доир асарларини 1858 йилда Ж.Клеман – Муюлле француз тилига таржима қилинди.

Юқоридаги фактларга асосланган ҳолда Хазинийни миқдорий анализ асосчиси ва кимёвий жараёнларни миқдорий ҳисоб-китоб қилишини бошлаб берган олим десак адашмаган бўламиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Умумий ўрта таълим муассасалари фан ва ўқув-лаборатория хоналарининг жиҳозланиши бўйича тавсиялар. – Т.: 2012. - 36
2. Умаров Б.Б., Ниязхонов Т.Н. Кимё тарихи. – Т.: 2015. – 209б.
3. История химии. М.Джуа. – Москва.: 1975. – 482с.
4. Мактабда кимё. Маънавий-маърифий журнал, 2016.

«PUBLITSISTIK USLUB» MAVZUSINI O‘TISHDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

M.Raximova, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o‘qituvchisi

Аннотация. В статье рассмотрены предложения и рекомендации по эффективным способам использования информационно-коммуникационных технологий в обучении темы «Журналистический стиль», методам и формам использования компьютерной технологии в классе.

Ключевые слова: функциональные стили, журналистический стиль, текстовые технологии, метод, формы.

Annotation. The article considers suggestions and recommendations on effective ways of using information and communication technologies in teaching the topic "Journalistic Style", methods and forms of using computer technology in the classroom.

Key words: functional styles, journalistic style, text technology, method, forms.

Ona tili ta’limida funksional uslublar ichida eng ommaviy hamda dinamik tavsifga ega bo‘lgani bu – publisistik uslubdir. Publitsistik uslub faqat gazeta tili bo‘lmasdan, balki radio, televideniya va boshqa ommaviy axborot vositalarini o‘z ichiga olgan juda murakkab uslubiy yechimga ega bo‘lgan jarayondir.

Ma’lumki, publitistik uslubning yuqorida aytib o‘tgan og‘zaki shaklidan tashqari, yozma shakli ham mavjud. Gazeta va jurnallar uslubi publitistik uslubning yozma shakliga xosdir. O‘quvchilarga ushbu shakl haqida ma’lumot berish va ularda gazeta, jurnallardagi maqolalarni o‘qish, o‘rganish, tushunish va shu bilan birga mustaqil ravishda publitistik uslubdagi matn yarata olish ko‘nikmasini shakllantirish ham juda muhim hisoblanadi. A.Abdusaidovning «Gazeta janrlarining tili va uslubi»²⁰ nomli monografiyasida OAV, xususan, vaqtli matbuotning vazifalari sifatida quyidagilarni ko‘rsatgan: - informativlik - axborot berish; - targ‘ibot qilish; - tashviqot qilish; - tarbiyaviylik; - reklamalilik; - ta’sirchanlik.

O‘quvchilarga publitistik matnlarni o‘rgatishda ana shu xususiyatlarni inobatga olgan holda, turli tarbiyaviy ahamiyatga ega video roliklar, reklama vositalaridan ham foydalanish mumkin. Biroq, ushbu manbalarda so‘zdan foydalanishning leksik va grammatik jihatlariga ahamiyat berish lozim. 9-sinf o‘quvchilariga informatika darslari orqali o‘rgangan dasturlardan foydalangan holda reklama yaratish va ushbu reklamada publitistik uslubga xos so‘zlardan foydalanish topshirig‘i berilsa, ularda dars davomida olgan bilimlarini amalda qo‘llay olish kompetensiyasi shakllanadi.

9-sinf «Ona tili» darsligida berilgan qoidada ommaviy axborot vositalarini faqat yozma hamda og‘zaki turga ajratish bilan masalaning mohiyatini o‘quvchilarga to‘liq ochib bera olmaymiz. Chunki bu berilayotgan axborot yoki xabarning shakliy ko‘rinishidir, xolos. Bu bilan o‘quvchilar ommaviy axborot vositalaridagi materiallarning faqat shakliy xususiyatlari bilan tanishadilar, xolos. O‘quvchilar kundalik ommaviy axborot vositalari materiallari bilan tanishganida, ularning mazmuni haqida chuqur lisoniy ma’lumotga ega bo‘lishlari uchun har bir maqolaning janr xususiyatini aniq va tushunarli tarzda bilishlari zarur. Buning uchun o‘quvchilarga personal kompyuterda tayyorlab kelingan ommaviy axborot vositalari materiallaridan, ya’ni radio va televideniya orqali berilgan eshittirish va ko‘rsatuvlardan namunalarni jonli ravishda namoyish etiladi. Keyin esa o‘quvchilarga «Berilgan parcha orqali eshittirish yoki ko‘rsatuvning asosiy mazmun va g‘oyasini ochib bering» degan topshiriq

²⁰Абдусaidов А. Газета жанрларининг тил хусусиятлари. Филол. фан.докт.дис. автореф. – Самарканд, 2005.

beriladi. 9-sinf o'quvchisining ommaviy axborot vositalaridan foydalanishi uchun ularga qanday tavsiya va ko'rsatmalar berilishi zarur, degan savol tug'iladi? Bunda kompyuter bankida tayyorlab kelingan materiallar asosida ommaviy axborot vositalari materiallari janr xususiyatini quyidagicha tasniflash va tavsiflash mumkin.

1. Axborot berishga oid materiallar. Bular ham o'z navbatida ikkiga bo'linadi. Birinchisi – o'tkazilgan anjuman yoki rasmiy material haqida axborot berish. Ikkinchisi esa, ommaviy axborot vositalarining ham og'zaki, ham yozma turiga xos – bular reportajlardir. Reportajlar haqida 9-sinf o'quvchilari to'liq ma'lumotga ega. Bunda quyidagicha topshiriqlar berish mumkin:

1-topshiriq. *Respublikamizning (dunyoning) eng mashhur 5 kishisidan intervyu olishga savollar tayyorlang. Savollaringizni sharhlab bering.*

2-topshiriq. *Publitsistik uslubga xos bo'lgan so'zlarni ajratib, ular ishtirokida gaplar tuzing.*

2. Analitik janrga xos materiallar. Bu materiallar ham barcha ommaviy axborot vositalarida mavjud bo'lgan manbalardandir. Bularga ko'pincha ilmiy, ilmiy-ommabop xarakterdagi materiallar kiradi. Bunda quyidagicha topshiriqlar berish mumkin (har bir topshiriqqa matnlar, so'z va iboralar, kalit so'zlar berilishi lozim):

1-topshiriq. *O'zingiz qatnashgan yoki maktabda o'tkazilgan biror tadbir haqida kichik qayd maqola yozing. Foydalanish uchun taxminiy so'z va iboralar (ularni o'zingiz mustaqil boyitishingiz mumkin).*

2-topshiriq. *Quyidagi matnni o'qing, qayd maqolaning qaysi turiga kirishini aniqlang. Janrning o'ziga xosliklarini ko'rsating. Matn asosida mustaqil ravishda biror mavzuda o'xshash matn tuzing.* **3-topshiriq.** *Quyidagi qaydning turini aniqlang.*

Ta'limdagi kompyuter texnologiyalari juda ham ko'p qirrali zamonaviy vosita hisoblanib, bir mashg'ulotning o'zida yoki bir mavzuda necha o'nlab metod va uslublardan foydalanish imkonini beradi. Shunga ko'ra mazkur mavzuni o'tishda kompyuter ma'lumotlar bankiga «Publitsistik uslub» mavzusini kiritib, o'quvchilarga «Publitsistik uslubga doir matnlar yarating» degan mazmundagi ijodiy ishni topshirish va publitsistik uslub bo'yicha izohli lug'at berish mumkin. Jumladan, «janr» atamasi faqat adabiyotshunoslikda ishlatilishini o'quvchilar biladi. Lekin uning publitsistik uslubga xos xususiyatini anglashlari uchun «janr» so'zining etimologik-lug'aviy ma'nosi beriladi.

Demak, ommaviy axborot vositalari materiallaridan foydalanish uchun ularning janr xususiyatlari, funksional imkoniyatlaridan o'quvchi to'liq xabardor bo'lishi zarur. Bugungi kompyuter texnologiyalari asrida ta'lim tizimimizda, xususan ona tili darslarida publitsistik janrlarni o'qitishda innovatsion texnologiyalar, AKT vositalaridan foydalanishning ahamiyati katta. Zero, o'quvchining ming marta eshitgandan ko'ra bir marta ko'rish orqali ma'lumotlarni tushunishi va qabul qilish ko'rsatkichlari yuqori bo'lishi aniq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдусаидов А. Газета жанрларининг тил хусусиятлари. Филол. фан.докт.дис. автореф. – Самарканд, 2005.

2. Худойкулов М. Журналистика ва публицистика. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Университет, 2008.

3. Mahmudov N., Nurmonov A., Sobirov A. Ona tili. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 9-sinfi uchun darslik. – Toshkent: «Tasvir», 2014.

THE SIGNIFICANT FEATURES OF USING PARTS OF SPEECH IN DIFFERENT SITUATIONS

Z.T.Rustamova, *Samarqand viloyati XTXQTMOHM ingliz tili o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqola nutqning zamonaviy tilshunoslik qismlari haqida bo'lib, ular quyidagi uchta mezon asosida farqlanadi: semantik, rasmiy va funktsional. Semantik mezon nutqning ma'lum qismini tashkil etuvchi so'zlarning barcha subektlariga xos bo'lgan umumlashgan ma'noni baholashni nazarda tutadi. Bu ma'no nutqning bir qismining kategorial ma'nosi sifatida tushuniladi. Formal mezon nutqning bir qismining barcha leksematik osti qatlamlarining o'ziga xos infleksion va derivatsion xususiyatlarini ekspozitsiyasini ko'zda tutadi. Funktsional mezon nutqning bir qismiga xos bo'lgan jumlada so'zlarning sintaktik pozitsiyasiga taalluqlidir.

Kalit so'zlar: nutq qismlari, kategorial ma'no, funktsional mezonlar, tushuncha qismlari, flektiv va orttirma xususiyatlar, talaffuz.

Аннотация: В данной статье речь идет о современных языковых разделах речи, которые различаются по следующим трем критериям: семантические, формальные и функциональные. Семантический критерий предполагает оценку обобщенного значения, присущего всем субъектам речи, составляющим определенную часть речи. Это значение понимается как категориальное значение части речи. Формальный критерий предполагает экспозицию специфических воспалительных и деривационных свойств всех лексематических подклассов части речи. Функциональный критерий относится к синтаксическому положению слов в предложении, присущему части речи.

Ключевые слова: части речи, категориальное значение, функциональные критерии, части сознания, флективные и придаточные признаки, произношение.

Annotation. This article is about modern linguistics parts of speech which are discriminated on the basis of the following three criteria: semantic, formal and functional. The semantic criterion presupposes the evaluation of the generalized meaning which is characteristic of all the subsets of words constituting a given part of speech. This meaning is understood as the categorical meaning of part of speech. The formal criterion provides for the exposition of the specific in flexional and derivational features of all the lexemic subsets of a part of speech. The functional criterion concerns the syntactic position of words in the sentence typical of a part of speech.

Key words: Parts of speech, categorical meaning, functional criteria, notional parts, flexional and derivational features, utterance.

In accord with the described criteria, words are divided into notional and functional which reflects their division in the earlier grammatical tradition into changeable and unchangeable. To the notional parts of speech belong the noun (1), the adjective (2), the numeral (3), the pronoun (4), the verb (5), the adverb (6). The features of the noun within the identification triad 'meaning-form-function' are correspondingly the following:

- 1) the categorical meaning of substance (thingness);
- 2) the changeable forms of number and case; the specific suffixed forms of derivation (prefixes in English do not discriminate parts of speech as such); the substantive functions in the sentence (subject, object, substantive predicative); prepositional connections; modification by an adjective. This has been a survey of the identifying properties of the notional parts of speech that unite the words of complete nominative meaning characterized by self-dependent functions in the sentence. According to the tradition it is only unchangeable words that are treated under the heading of functional parts of speech. As for their individual forms as such,

they are simply presented by the list since the number of these words is limited so that they needn't be identified on any general, operational scheme.

To the basic functional series in English belong the article, the preposition, the conjunction, the particle, the modal word, the interjection.

The article expresses the specific limitation of the substantive functions.

The preposition expresses the dependencies and interdependencies of substantive referents.

The conjunction expresses the connection of phenomena.

The particle unites the functional words of specifying and limiting meaning.

To this series, alongside of other specifying words, should be referred verbal postpositions as functional modifiers of verbs, etc.

The traditional grammatical classes of words are called parts of speech. This name was introduced in the grammatical teaching in Ancient Greece, where the concept of the sentence was not yet explicitly identified in distinction to the general idea of speech, where no strict differentiation was drawn between the word as a vocabulary unit and the word as a functional element of the sentence.

Apart of speech is a class of words which is characterized by certain typical features which are typical of all the elements which constitute this class (or words or lexical units). The problem of parts of speech has been a problem for centuries. The number of parts of speech which specialists distinguish varies from 4 to 13-14 or even 15. It's not an easy thing to describe, to give a full adequate definition of a part of speech. A word as belonging to a part of speech should be characterized from at least two different points/aspects. First of all every word even a function word is a unit in itself as such F has a certain phonetic structure, a certain lexical meaning or a certain word building structure. At the same time we don't speak in words we speak in utterances, in sentences, therefore a word should be regarded as a member of larger unit. If we consider a word as a unit in itself we consider some properties which characterize the word as such: its lexical and morphological properties; and if we consider the word as a member of a larger unit we should consider its syntactic characteristics - There are different approaches in describing and classifying the parts of speech.

So the traditional approach to the problem of parts of speech takes into account three main criteria which describe a certain word both as a lexical unit and as a unit of a higher level that is **meaning, form, function (in the sentence)**.

The semantic criterion presupposes the evaluation of the generalized meaning, which is characteristic of all the subsets of words constituting a given part of speech. This meaning is understood as the categorical meaning of the part of speech.

The formal considers the specific inflexional and derivational features of all the lexemic subsets of a part of speech. The functional criterion concerns the syntactic role of words in the sentence typical of a part of speech. In accord with the three criteria words on the upper level of classification are divided into notional and functional, or changeable and unchangeable. The features of the noun: the categorical meaning of substance, the changeable forms of number and case, the specific suffixed forms of derivation, the substantive functions in the sentence, prepositional connections, modification by an adjective. The features of the adjective: the categorical meaning of property, the forms of degrees of comparison, the specific suffixed forms of derivation, adjectival functions in the sentence. The features of the numeral: the categorical meaning of number (cardinal and ordinal), the narrow set of simple numerals, the specific forms of composition for compound numerals, the specific suffixed forms of derivation for ordinal numerals, the functions of numerical substantive. The features of the pronoun: the categorical meaning of indication, the narrow sets of various status with the corresponding formal properties of categorical changeability and word-building, the substantial and adjectival functions for different sets. The features of the verb: the categorical meaning of process - finite and non-finite, the forms of verbal categories of person, number, tense, aspect, voice, mood, the opposition of the finite and non-finite forms, the function of the finite

predicate for the finite verb, the mixed verbal - other than verbal functions for the non-finite verb. The features of the adverb: the categorical meaning of the secondary property, the forms of the degree of comparison for qualitative adverbs, the specific suffixed forms of derivation, the functions of various adverbial modifiers. To the functional parts of speech in English belong the article, the preposition, the conjunction, the particle, the modal word, the interjection. The article expresses the specific limitation of the substantive functions. The preposition expresses the dependences and interdependences of substantive referent. The conjunction expresses connections of phenomena. The particle unites the functional words of specifying and limiting meaning. The modal word expresses the attitude of the speaker to the reflected situation and its parts. The interjection occupying a detached position in the sentence is a signal of emotions.

The article is a word which constitutes the class of its own. Other grammarians claim that Article is included in other classes since it is a structural marker of the word / noun and marks its definiteness / indefiniteness as a grammatical meaning. So it seems advisable to consider the Article the morpheme of the category of definiteness / indefiniteness. It is a very important text building element. When we introduce a new notion we use the indefinite or the zero Article - introductory function. The definite Article presents a notion as known or it refers to the previous text - the anaphoric function. We should distinguish between the traditional article and the semantic. The traditional article does together with some names or with the phraseological units. Here we don't have to think of the article, it's a historically and traditionally set phrase. By the semantic article we mean the article which carries a certain meaning: grammatical, communicative and stylistic.

References:

1. Блох, М.Я. Теоретическая грамматика английского языка: учеб. / М.Я. Блох. – 4-е изд., испр. – М.: Высшая школа, 2003. – С. 42-54.
2. Бурлакова, В.В. Спорные вопросы английской грамматики / В.В. Бурлакова. – Л.: ЛГУ, 1988. – С. 3-7.
3. Fries, Charles The Structure of English / Ch. Fries. – N.Y., 1952. – P. 65-141.
4. Jespersen O., A Modern English Grammar on Historical Principles. Part VI. Morphology. – London. George Allen & Unwin Ltd. EjnarMunksgaard, Copenhagen. 1965. – 570 p.

BIOLOGIYA DARSLARIDA MODDALAR ALMASHINUVIGA DOIR MASALALAR YECHISHNING AHAMIYATI

N.A.Yunusova, Samarqand XTXQTMOHM o'qituvchisi
D.M.Salimova, Toyloq tumani 5-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada biologiya darslarida masalalardan samarali foydalanish va masalalarning amaliy ahamiyati to'g'risida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion texnologiyalar, masala, moddalar almashinuvi, energiya almashinuvi, energiya miqdori, kkal, mantiqiy masalalar.

Аннотация. В данной статье представлена информация об эффективном использовании упражнений на уроках биологии и их практические значения.

Ключевые слова: инновационные технологии, упражнения, обмен веществ, энергетический обмен, количество энергии, ккал, логические упражнения.

Annotation. This article provides information about the effective use of exercises in biology classes and their practical significance.

Key words: innovative technologies, exercises, exchange of substances, exchange of energy, kcal, logical exercise.

O'quvchilarning biologik fanlarga bo'lgan qiziqishlarini faqatgina o'qitish jarayonini tubdan yaxshilab, ularni mustaqil fikrlashga, izlanishga, o'z qobiliyatlarini o'stirishga bo'lgan, faolligini oshirishga qaratilgan innovatsion texnologiyalarni qo'llash davrning dolzarb talabi sifatida yuzaga chiqadi.

O'quvchilarda mustaqil fikrlarni rivojlantirish uchun bilimlarni o'zlashtirish jarayonida mahoratli o'qituvchi o'quvchilar uchun mustaqil ta'limni shunday tashkil etishi kerakki, bu jarayon davomida ularning nafaqat xotirasi takomillashtirilib qolmasdan, o'ziga berilgan muammoli topshiriqlarni mustaqil yechish qobiliyati, mustaqil fikrlash qobiliyati ham rivojlantirilmog'i lozim.

Biologiya fanidan o'quvchilarning bilimini mustahkamlash, ularning bilim va ko'nikmalarini oshirishda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishda muammoli, mantiqiy masalalarni yechish maqsadga muvofiqdir.

Biologiya darslarida masalalar yechishni bilish uchun quyidagilarga e'tibor qaratish lozim:

- 1) O'quvchilarning bilish faoliyatini oshirish;
- 2) O'quvchilarning avval o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini odatiy tanish va notanish vaziyatlarda qo'llay olish ko'nikmalarini shakllantirish;
- 3) O'quvchilar bilimidagi mavjud tushunchalarni aniqlash va kengaytirish;
- 4) O'quvchilarning matematikadan masalalar yechish qobiliyati borligiga e'tibor qaratish;

Bugungi kunda biologiya fanining moddalar almashinuvi bo'limi yuzasidan berilgan masala va mashqlarni yechishda o'quvchilarga qulay bo'lgan ishlash prinsiplari, algoritmik ketma-ketlik asosidagi texnologiyalar hamda ma'lum bir qonuniyatlar asosida formulalar ishlab chiqarilmaganligi sababli o'quvchilarda masala va mashqlarni yechish kompetensiyalarini shakllantirish jarayonida muammolar yuzaga kelmoqda.

Quyida biz oliygohlarning kirish imtihonlarida berilayotgan «Moddalar va energiya almashinuvi»ga doir masala va mashqlarning o'ziga xos usullar yordamida yechishni tavsiya etamiz.

1.Masala. Inson bir sutkada 1 kg ovqat, 2 l suv iste'mol qilsa, nafas organlari orqali 25 kg havoni yutadi. 12 soatda va 2 kunda nafas organlari orqali qancha kg havoni yutadi?

Yechish: 1 sutka 24 soat ekanligini inobatga olamiz.

24 soatda----- 25kg

12 soatda ----- X $X=12 \cdot 25 / 24$ $X=12,5\text{kg}$

24 soatda-----25kg

48soatda ----- X $X=48 \cdot 25 / 24$ $X=50\text{kg}$

Javob: Inson 12 soatda 12,5 kg, 2 kunda 50 kg hovu yutadi.

2.Masala. Agar odam yuragi tinch holatda 70 marta urayotgan bo'lsa, unda bir minutda qancha energiya sarf bo'ladi? Bir soatda-chi? Bir sutkada-chi?

Odam organizmining 1 minutda qancha energiya sarf qilishini yurak urushining chastotasi (puls) yordamida quyidagi formula yordamida aniqlanadi:

$$Q = \frac{0,2 \times A - 11,3}{2}$$

Bu yerda Q-energiya miqdori;

A- yurak qisqarishining chastotasi (puls), qolgan kattaliklar o'zgarmas sonlar.

Yechish: 1 soat 60 minut;

1 sutka 24 soat ; bunda $24 \times 60 = 1440$ minut bo'ladi.

$Q = 0,2 \times 70 - 11,3 : 2 = 1,35$ kjoul

1 minutda -----1,35 kj energiya hosil bo'lsa

60 minutda-----X kj

$X = 60 \times 1,35 : 1$; Bir soatda: $x = 81$ kj enrgiya sarf bo'ladi

Bir sutkada: $81 \times 24 = 1944$ kj enrgiya sarf bo'ladi

Javob: *Bir minutda 1,35 kj, bir soatda 81 kj, bir sutkada 1944 kj energiya sarflanadi.*

3.Masala. Agar odamda 3600 kkal energiya ajralgan bo'lsa, uning qancha miqdori to'qima va organlar hayotiy jarayonlarning normal o'tishi va ish bajarilishi uchun (a), necha miqdori tana haroratining doimiyligini taminlash uchun (b) sarflanadi?

Yechish: Bizga ma'lumki, odamda bir sutkada ajraladigan energiyaning 3/2 qismi to'qima va organlar hayotiy jarayonlarning normal o'tishi va ish bajarilishi uchun sarflansa, 3/1 qismi esa tana haroratining doimiyligini taminlash uchun sarflanadi.

Masalani yechish uchun quyidagicha tenglama tuzamiz;

$$3 \text{ ----- } 2 \text{ ----- } 1 \quad a=3600 \times 2:3 \quad a=2400 \text{ kkal}$$

$$3600\text{-----} a\text{-----} b \quad b=3600 \times 1:3 \quad b=1200 \text{ kkal}$$

Javob: Demak, to'qima va organlarda hayotiy jarayonlarning normal o'tishi va ish bajarilishi uchun 2400 kkal, tana haroratining doimiyligini taminlash uchun 1200 kkal energiya sarflanar ekan.

4-masala. Botir bir kecha- kunduzgi ovqat tarkibida 420 g uglevod, 120 g oqsil, 100 g yog' va 5-6 g tuz iste'mol qilishi kerak. Agar u rejim qoidasining quyi foiziga amal qilib ovqatlanagan bo'lsa, tushki ovqatdan ajralgan energiya miqdorini toping.

Yechish: 420g uglevod $\times$ 4,1kkal = 1722 kkal

$$120\text{g oqsil} \times 4,1\text{kkal} = 492 \text{ kkal}$$

$$100\text{g yog'} \times 9,3\text{kkal} = 930 \text{ kkal}$$

$$1722 + 492 + 930 = 3144 \text{ kkal}$$

Tushki ovqat 35-40 %

$$3144\text{-----}100\%$$

$$x\text{-----}35\%$$

$$x=1100 \text{ kkal}$$

Javob: 1100 kkal

Xulosa qilib aytganda, biologiya darslarida turli yo'nalishdagi fanga doir masalalar yechish, o'quvchilarning biologiya faniga bo'lgan qiziqishini yanada orttiradi, fanga oid biologik obyektlarni tanish, ularda boradigan jarayonlarni kuzatish, tajriba o'tkazish va tayanch kompetensiyalaridan matematik savodxonlik kompetensiyalarini shkllantirishda katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B.Sheraliyev. Biologiya va genetikadan masalalar. – Farg'ona.: 2015.
2. A.G'ofurov va boshqalar. Biologiya. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 10-sinf uchun darslik. 2017.
3. D.Sultonov. Biologiyadan masalalar. Abiturientlar uchun qo'llanma. 2017.

МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР АСОСИДА ЎҚИТИШНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

Ш.А.Рахимова, НамДУ магистранти

Аннотация. Ушбу мақолада умумбаширий қадриятлар асосида кадрлар тайёрлаш тизimini шакллантиришнинг самарали технологиялари, педагогика фанининг энг самарали усуллари интеграциясидан кенг фойдаланиш йўллари хусусида фикр билдирилган.

Калит сўзлар: аксиология, қадрият, маросим, ҳаракатлар стратегияси, узлуксиз таълим, аксиологик мезон, қадриятлар тизими, креатив таълим технологиялари, интеграция, кадрлар тайёрлаш тизими, индивидуал хусусиятлар.

Аннотация: В данной статье выражены эффективные технологии формирования системы подготовки кадров на основе общечеловеческих ценностей,

пути широкого использования интеграции наиболее эффективных методов педагогической науки.

Ключевые слова: аксиология, ценность, обряд, стратегия действий, непрерывное образование, аксиологический критерий, система ценностей, креативные образовательные технологии, интеграция, система подготовки кадров, индивидуальные особенности.

Annotation: This article expresses effective technologies for the formation of a training system based on universal values, ways to widely use the integration of the most effective methods of pedagogical science.

Key words: axiology, value, ritual, strategy of action, continuing education, axiological criterion, value system, creative educational technologies, integration, personnel training system, individual characteristics.

Дунёда бўлажак педагогларнинг касбий компетентлигини ривожлантиришда ижтимоийлашувни таъминлаш, кадриятлар тизимини шакллантиришнинг самарали технологияларини ишлаб чиқиш, ижтимоий педагогика фанининг энг самарали усуллари интеграциясидан кенг фойдаланиш, касбий компетентликнинг аксиологик компонент классификацияси ва хусусиятларига доир илмий тадқиқотлар амалга оширилмоқда.

Мамлакатимизда халқнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий кадриятлар асосида кадрлар тайёрлаш тизимини шакллантириш, таълим олувчиларнинг маънавий ва ахлокий фазилятларини ривожлантириш борасида олиб борилган ислохотлар таълимни инсонпарварлаштириш, бўлажак педагогларда аксиологик муносабатни таркиб топтиришга йўналтирилган педагогик ёндашувлардан фойдаланиш имкониятларини оширди. Шу билан бирга, миллий педагогика фани олдида олий таълим муассасалари талабаларида кадриятлар тизимини ривожлантириш технологияларини такомиллаштириш зарурати мавжуд. Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида – узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш, олий таълим муассасалари фаолиятининг сифати ҳамда самарадорлигини ошириш, мустақил фикрлайдиган, Ватанга содиқ, қатъий ҳаётий нуктаи назарга эга ёшларни тарбиялаш каби вазифалар белгиланган. Бу борада ўқувчиларда кадриятлар тизими ва фаолият мотивлари ривожлантиришнинг аксиологик мезон ва кўрсаткичларни аниқлаштириш, кадриятлар тизимини ривожлантиришнинг ташкилий тузилмаси ва креатив таълим технологияларини ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этади.

Ўқувчиларда кадриятлар тизимини ривожлантириш технологияларини такомиллаштиришдан иборат. Ўқувчиларда миллий кадриятларни шакллантириш жараёнида миллий анъаналар, урф одатлар, маросим ва байрамларнинг тутган ўрнини ўрганиш ва таҳлил қилишдан иборат.

Шу ўринда Ўзбекистон республикаси президенти Ш.М.Мирзиёевнинг куйидаги фикри ибратлидир: «... **илм-фан замонавий ва узлуксиз таълим тизимини янада такомиллаштириш зарур**» Халқимизда «**Таълим тарбия бешикдан бошланади**» деган хикматли сўз бор. Фақат маърифат инсонни камолга, жамиятни тараққиётга етаклайди» Бу фикрлардан бугунги кун ўқитувчиси шахсига нисбатан қўйилган талаблар мазмунини англатади. Хўш, замонавий ўқитувчи қандай бўлиши керак?

1. Ўқитувчи изланувчан, ўз билимини ривожлантирувчи, соҳа жонқуяри.
2. Янги педагогик технологияларни эгаллаган, АКТ билан ишлаш лаёқатига эга бўлган ўқитувчи.
3. Ҳар бир дарсга стандарт кўргазмани қуроллар билан бир вақтда мавзунини ёритишга хизмат қиладиган кўргазмаларни мазмундор қилиб, ўз қўли билан тайёрлашга одатланган ўқитувчи.
4. Болажон, шогирдлар қалбига йўл топа оладиган ўқитувчи.

5. Мукаммал тил бойлигига эга бўлган ўқитувчи.

6. Таълимни тарбия билан боғлаб олиб борадиган, бу долзарб жараёнда оналар, маҳалла билан иш тутадиган ўқитувчи.

Бугунги кун ўқитувчиси фақатгина дарсликлардан фойдаланиб қолмасдан, таъбир жоиз бўлса, ҳар дарс учун кичик кашфиётлар яратиши керак.

Халқ таълими вазирлиги барча мактабларга жорий этилишни кўзлаб ишлаб чиққан тадбирлар мажмуасида халқимизнинг қуйидаги донишманд нақли илова қилинган.

- *билади, кўпроқ билишга интилади – у олимдир, ундан ўрганмоқ керак;*
- *билмайди, лекин билмаслигини билади – у умидли инсондир, унга ўргатмоқ керак;*

- *билмайди, билмаслигини ҳам билмайди – у уйқудадир, уни уйғотмоқ керак.*

Бу фикрларни фан ўқитувчилари ўқувчиларга нисбатан ишлатиши мумкин, ўқувчиларнинг истеъдодини, қай бири «умидли», қай бири «уйқуда» эканлигини билиши керак.

Мактабда ўқувчилар билим олиш самарадорлиги ошириш, юқори кўрсаткичларга эришиш учун қуйидаги жиҳатларни эътиборга олиш жуда муҳим ҳисобланади:

1) Мактабда барча ўқувчилар томонидан ўтилган мавзуларни тенг ўзлаштириб олишларига эришиш учун билим савияси, қабул қилиши юқори бўлган ўқувчиларни ўзлаштиришга қийналадиган ўқувчиларга ёрдам беришга бириктириш;

2) Ҳар бир ўқувчининг шахсий хусусиятларини, қобилиятларини инobatга олган ҳолда, уларга таълим-тарбия бериш жараёнини самарали ташкил этиш;

3) Ўқитувчи ўтаётган дарсларининг ҳар бир дарснинг ўзига хос бўлишини таъминлаши;

4) «Эшитдим-унутдим. Кўрдим-эслаб қолдим. Бажардим-тушундим»; Конфуцийнинг юқоридаги машҳур фикри айниқса мактаб таълими соҳаси учун жуда мос келишини инobatга олсак ва уни таълим-тарбия жараёнида унумли қўллай олсак жуда катта муваффақиятлар сабабчисига айланади.

Таълим-тарбия жараёнида ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларидан келиб чиқиб чуқур ёндошиш муҳимдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Иномова М. Оилада болаларни маънавий ва ахлоқий тарбиялашда миллий кадриятлар. – Т: Фан, 1995.

2. Мусурмонова О. Ўқувчиларни маънавий маданиятини шакллантириш. – Т.: Фан, 1993.

3. Отамуродов С. Маънавият асослари. – Т.: Ўқитувчи, 2002.

4. Тошимов Р.Ю. Муомала тренинги. – Т.: Ўқитувчи, 1994 – йил

5. Рахмонов С. Болаларда маданий кўникма одатларни тарбиялаш. – Т.: Ўқитувчи, 1994.

MAKTABLARDA FIZIKA FANINI O'QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

F.Islomov, S.Botirova Samarqand viloyati Pastdarg'om tumani 32-maktab o'qituvchilari

Annotatsiya. Bu maqolada fizika fanining texnika fanlari bilan bog'liqligi, fizikaning informatsion texnologiyalar orqali boshqa fanlarga kirishi, maktablarda fizika fanini o'qitishda bir qancha dolzarb muammolar va ularni bartaraf qilish haqidagi fikrlar keltirilgan.

Tayanch so'z va tushunchalar: fan, texnika, ishlab chiqarish, integratsiyasi, matematik savodxonlik, kompyuter jihozlari, laboratoriya jihozlari, maktablar, akademik litseylar, oliy ta'lim muassasalari.

Аннотация. В этой статье обсуждается появление технических наук в связи с внедрением физики в технологии, интеграцией физики в другие науки в связи с интеграцией информационных технологий, рядом актуальных проблем преподавания физики в школах и идеями о том, как преодолеть о том, как преодолеть эти проблемы.

Ключевые слова и понятия: Предмет, техника производство, интеграция, математический грамотность, компьютерные технологии, лабораторные оборудование, школа, академический летций, ВУЗ.

Annotation. This article discusses the emergence of technical sciences in connection with the introduction of physics in technology, the integration of physics into other sciences in connection with the integration of information technology, a number of urgent problems of teaching physics in schools and ideas how to overcome these problems.

Key words: subject, production technology, integration, mathematical literacy, computer technology, laboratory equipment, school, academic lyceum, university.

Mamlakatimizda «Kadrlar tayyorlash» milliy dasturi qabul qilingan bo'lib, dasturda ko'zda tutilgan asosiy maqsad: «Mamlakatimiz istiqboli uchun muhim bo'lgan shaxs, uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarishning uzviyligini ta'minlashdan iboratdir». Hozirda butun dunyoda fan, texnika va ishlab chiqarishning integratsiyasi tufayli misli ko'rilmagan o'zgarishlar ro'y bermoqda. Fizikaning texnikaga kirib borishi tufayli texnik fanlar vujudga keldi. Fizikaning informatsion texnologiyalar bilan qo'shilishi tufayli internet vujudga keldi. Fizika fanining boshqa fanlarga kirishi natijasida esa fanlar o'rtasidagi ko'priklar olib tashlandi.

Nobel mukofoti laureanti E.Vegnerning yozishicha XXI asrda fizika va psixologiya barcha sohani qamrovchi universal fanga aylanadi.

Yuqorida fikrlardan ko'rinib turibdiki, bugungi kundagi mutaxassislardan keng qamrovli bilim, yuksak psixologik qobiliyat talab qilinadi. Bunday mutaxassisni tayyorlashda asosiy, boshlang'ich va fundamental bilim beruvchi maskan maktabning o'rnini juda muhim hisoblanadi. Hozirgi kunda maktablarda fizika fanini o'qitishda bir qancha dolzarb muammolar mavjud:

1. Matematik savodxonlik muammosi: Maktablarda fizika fani 6-sinfdan o'tiladi. Fizika fanini yaxshi o'zlashtirish, masalalarni yechish uchun o'quvchilarda matematika va geometriya fanidan tushuncha talab qilinadi. Ammo maktablarda fizika fani talab qiladigan matematik mavzular kechroq o'tilgani sababli o'quvchilar fizika fanini o'zlashtirishga qiynaladilar.

2. Hozirda ko'plab maktablarda kompyuterlarning yetarli emasligi natijasida o'quvchilar fizika faniga doir asosiy formulalarni kompyuterda yozish ko'nikmasiga ega emas, qolaversa atom tuzilishi, jismlarning elektrlanishi, elektr zaryadi va boshqa shu kabi mavzularni tushuntirishda turli videoroliklardan foydalanish zarurati vujudga keladi. Bunday videoroliklarni ko'rgan o'quvchilarda fizika faniga bo'lgan qiziqish bir necha barobarga

oshadi. Ammo kompyuter va proyektor qurilmalarning yetarli bo'lmagani bois o'quvchilar fizika fanini o'rganishda qiyinchiliklarga duch kelishadi.

3. O'quvchilarning fizika faniga bo'lgan qiziqishini oshirishda amaliy laboratoriya ishlarining o'tkazilishi juda muhim. Laboratoriya ishlarini o'tkazish asosida o'quvchi fizik jarayon bilan bevosita aloqada bo'ladi va o'zi jarayonda ishtirok etadi. Natijada qaralayotgan fizik jarayon chuqurroq o'zlashtiriladi. O'quvchining tasavvuri kengayadi. Amaliy ko'zatib, nazariy fikrlay boshlaydi. Natijada, o'quvchi fizika faniga qiziqib, o'z ustida ishlay boshlaydi. Bu esa fanni o'zlashtirishning samaradorligini oshiradi. Ammo ko'p maktablarda laboratoriya jihozlarining yetarli emasligi va mavjudlarining ham talabga javob bermasligi oqibatida fizika fanini o'qitish samaradorligi talab darajasida emas.

Yuqorida keltirilgan muammolar o'quvchilarning fizika faniga qiziqishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari o'quvchilarga beriladigan ma'lumotlar shu darajada ko'payib ketgan bo'lib, ularning barchasi o'quvchilarning o'zlashtirishi uchun qiyinchilik tug'diradi. Shu sababdan maktablarda o'quvchilar diqqat e'tiborini zamonaviy fan yutuqlariga asoslangan asosiy fanlarga jalb qilish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Bundan tashqari maktablar, akademik litseylar va oily ta'lim muassasalari o'rtasida o'zaro hamkorlik yo'lga qo'yilsa, maktab o'quvchilari har chorakda hech bo'lmaganda bir marta akademik litseylar va oliy ta'lim muassasalariga borib, u yerdagi sinf xonalari, laboratoriyalarni o'z ko'zi bilan ko'rib, ulardan foydalansa, akademik litseylar va oliy ta'lim muassasalarining malakali o'qituvchilaridan fizika fanida erishilayotgan yangiliklar, yutuqlar, fizika fanida hali yechimini kutayotgan masalalar yuzasidan ma'ruzalar qilib, o'quvchilar bilan samimiy savol-javoblar olib borilsa, ularning fizika faniga bo'lgan mehri va qiziqishi ortib, fan haqidagi ilmiy tasavvuri rivojlanadi. Natijada kelajakda bunday o'quvchilarimiz o'z sohasining zamon talablariga mos mutaxassisi bo'lib, mustaqil O'zbekistonimizning rivojiga o'z hissasini qo'shadigan yetuk kadrlar qatoridan o'rin oladi.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi». T. 1997.
2. O.K.Кувандиков. Физическая наука и образование в XXI веке.
3. Преподавание физики в высшей школе. №23, М.2002, 321-331.
4. Fizika, matematika va informatika ilmiy-uslubiy jurnal. T. 2013

QIPCHOQ SHEVALARIDA HARAKAT FE'LLARINING AYRIM XUSUSIYATLARI

R.Suvonov, Samarqand davlat universiteti dotsenti

O'zbek adabiy tilining rivojlanish zaminida dialektizmlar muhim o'rin tutadi. O'zbek tili uch lahjadan tashkil topgagv ,n bo'lib,uning shakllanishida qarluq, o'g'uz va qipchoq urug'-qabila uyushmalari barobar ishtirok etgan va yagona umum o'zbek tilini vujudga keltirgan.

Qipchoq shevalarida harakat bildiruvchi so'zlarning hududiy joylashuviga va ularning valentliklari, harakat bildiruvchi so'zlar bilan bog'liqligi bo'yicha semantik guruhlariga ajratib o'rganish mumkin. Biz harakat bildiruvchi so'zlarga oid dialektizmlarga misollar to'pladik va tahlil qildik. Qipchoq shevasiga bo'lgan qiziqish va yangi ilmiy tadqiqotlar kundan –kunga ortib bormoqda. Bu kichik maqolamiz ham ushbu mavzuga bag'ishlanadi.

Ma'lumki,shevashunoslikning tamal toshini A.Fitrat, G'.O.Yunusov, D.E.Polivanov, S.Ibrohimov kabi zabardast olimlar qo'yib bergan. O'zbek shevashunosligi fani ham o'zining ko'p yillik tarixiga ega.

Filologiya fanlari doktori, professor Xudoyberdi Doniyorov tilimizning lahja va shevalarini o'rganishga katta hissa qo'shgan, tilimizni yot ta'sirlardan saqlagan va shevalardan

oziqlanib boyib borishining otashin tarafdori va targ'ibotchisi bo'lgan buyuk shevashunos olimdir.

Bugungi kunda, o'zbek tilshunoslarining hozirgi avlodi hur va ozod Vatanda va davrda yashamoqdalarki, endilikda ustoz orzu qilgan tadqiqotlarni amalga oshirish, ya'ni adabiy tilimiz hamda lahja va shevalarimizni bir butun holda o'rganish, bir-birini suyagan, to'ldirgan, boyitgan, go'zallashtirgan ikki tafakkur, madaniyat va ma'naviyat bulog'i sifatida o'rganish vaqti keldi.

Xalq shevalari va dialektlarni ichki imkoniyat sifatida adabiy tilimiz bilan bog'lab o'rganish sohasida ham keyingi vaqtlarda jiddiy ishlar qilinmoqda. Tilshunosligimiz uchun bunday ishlarning ham benihoya zarurligi shubhasizdir. Chunki u yoki bu dialektning, u yoki bu guruh shevalarning adabiy tilimizga qo'shgan hissi va unga beradigan imkoniyatlarini o'rganmasdan turib, adabiy tilimizning istiqbolini belgilash, uning kelajagini ta'minlash ancha qiyin.

Masalaga shu nuqtayi nazardan qaraganda, professor Ye.D.Polivanov, G'ozi Olim, A.K.Borovkov, K.K.Yudaxin, B.V.Reshetov, Sh.Shoabdurahmonov, F.Abdullayev, S.Ibrohimov hamda U.Tursunov, M.Mirzayev, A.Aliyev, G.F.Blagova, B.Jo'rayev va boshqalarning xalq shevalarini tasnif qilish va ularni adabiy tilimiz bilan bog'lab o'rganish sohasida qilgan ishlarining ahamiyati tilshunosligimiz va shevashunoslik uchun benihoya katta ishdir. Uch lahja ichida keng masshtabni qipchoq lahjasi egallaydi. Qipchoq lahjasiga xos harakat fe'llari kundalik nutqimizni asosini tashkil etadi.

Qipchoq shevasida quyidagi ayrim harakat fe'llarini ko'rib o'tamiz:

qo'zg'adi, chayqadi, juvutti, quritti, ko'pchitti, taradi, sovdi, juvdi, jildirdi, chaydi, jaydi, osti, sog'inni, kuydi-jondi, shipirdi, suv septi, kulli, ovdardi, jomadi, kalladi, zingraydi.

Keltirilgan harakat fe'llarini xalq og'zaki ijodida quyidagi misollar tartibida ko'rishimiz mumkin.

1. U nimagadir norizo bosh **chayqadi**.
2. Kech bo'lsayam siyirdi **sovdi**
3. U enasini judayam **sog'inni**
4. Qiz miyig'ida **kulli**, aybini ukasiga **ovdardi**
5. Solivoy nima qilishini bilmay **zingraydi**
6. Hajaroy aybini tan olmay otasiga qarab **cho'pchidi**

Shunday qilib, shevalar o'zbek tilining so'z xazinasiga bo'lib, bu hol ayniqsa ularning harakat bildiruvchi leksik tarkibida ko'rinadi. Shuningdek, o'zbek jonli tili o'ziga xos bo'lgan tub leksik qatlamga ham ega. Ayni vaqtda bu umumiy leksik fond o'zbek tili lug'at boyligining asosini tashkil qiladi.

Qipchoq shevalariga xos so'zlarni o'rganish hozirgi kun talabi bo'lib, yoshlar unutib qo'yadigan shevaga xos so'zlarni kengroq tahlil va targ'ib qilish, yanada izlanishlarni ravon davom ettirish bugungi kun talablaridan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Дониёров Х. Ўзбек халқининг шажара ва шевалари. – Тошкент, Наврўз нашриёти, 2017.
2. Ражабов Н. Ўзбек шевашунослиги. – Тошкент: Фан, 1978.
3. Жўраев Б. Юқори Қашқадарё ўзбек шевалари. Тошкент: Фан, 1969.
4. Сувонова Р. Ўзбек диалектологиясидан материаллар, услубий кўрсатма, СамДУ 2013.

“ФЕЪЛ” МАВЗУСИНИ ЎҚИТИШДА СИНЕКТИКА УСУЛИДАН ФОЙДАЛАНИШ

Д.Исламова, Самарқанд давлат университети тадқиқотчиси

Аннотация. Мақолада нутқ қисмлари – феълларни синектик усул билан ўқитишнинг самарадорлиги муҳокама қилинган.

Калит сўзлар: Синектика, модел, ўрганиш, феъл, нутқ қисмлари, аналог, метофара.

Аннотация. В статье рассматривается эффективность обучения частей речи – глаголов методом синектики.

Ключевые слова: синектика, модель, обучения, глагол, части речи, аналог, метафора.

Annotation. The article discusses the effectiveness of teaching parts of speech - verbs by the synectic method.

Key words: synectics, model, learning, verb, parts of speech, analogue, metaphor.

Синектика – ижодкорона ўйлаш модели бўлиб, кўринишидан турлича бўлган ходиса ва предметларни ўзаро боғлиқликда ўрганиш ҳисобланади. Унинг асосий воситаси аналог ёки метафора бўлиб, бу модел кичик гуруҳларда бирор муаммо га ечим топишда креатив жавоблар топишнинг такомиллаштирилишига имкон беради. Бунда янги маълумотга эга бўлинади, янги ечим топиш учун мотивация ҳосил қилинади, муаммонинг турли сабаблари кашф қилинади. Синектика талабаларнинг ижодкорлик қобилиятини фаоллаштирувчи индуктив модел бўлиб, у талабаларга эски фикрларни янгича йўл билан бир неча ҳодисалар билан боғлашга туртки беради. Моделнинг афзалликлари: чуқур ўйлаш; эски нарсалардан янги перспектива ҳосил қила олиш; диалоглар. Моделни амалга ошириш шакли: 1. Бевосита аналог (Direct Analogy) – ўқитувчи муайян тушунчани бошқа тушунчага билан тенглаштиради. 2. Шахсий аналоглар (Personal Analogy) – бунда баъзи талабаларнинг тортишуви ви кузатилади. 3. Аналог қарама-қаршилик (Analog Contrast) – талабалар муайян объект ва унинг аналогини ўзаро қиёслайдилар ва зидлайдилар. Биз куйида “Ҳозирги ўзбек адабий тили” модулидаги феъл сўз туркумини йил фасллари билан қиёслаб, аналог сифатида таққослаймиз. Аввал бош муаммони белгилаб олишимиз лозим.

Бош муаммо: Феълларнинг қўлланишини юзага келтирувчи воситалар.

Моделни амалга ошириш босқичлари:

1-босқич: Феъллар - бу йил фасллари дидир. Талабалардан бу икки тушунчанинг характерли хусусиятларини ёритиб бериш талаб этилади ва бу икки тушунчанинг ўхшаш жиҳатлари аниқланади. Талабаларнинг бу жараёнга оид фикр мулоҳазаларини билдиради. Феълнинг таърифи, саволлари, категориялари ва бошқалар. Йил фасллариининг нечталиги, ҳар бир фаслнинг ўзига хос хусусиятлари, ҳаво ҳарорати даражаси ва бошқалар. Ўхшашлик: Ҳар иккала ҳолатда ҳам ушбу предмет ва тушунчаларнинг бир- бири билан ўзаро боғлиқ жиҳатлари келтирилади. Масалан, баҳор – ёғмоқ, кўкармоқ; ёз – исийди, киздиради, пишади ва ҳоказо.

2- босқич. Бунда талабалар томонидан феъл сўз туркуми ва йил фаслларига оид янги, хилма - хил фикрлар айтилади. Масалан: – Сўз туркумлари ичида равиш, сифат ва сонга нисбатан феъл туркумининг аҳамияти катта, чунки киши ўз фикрини ифодалашда, гапларнинг тузишида феъл сўз туркумидан фойдаланади.

– Тўғри фикр, лекин менга қиш фасли ёқмайди, чунки қишда ҳаво жуда совуқ бўлиб, табиат уйқуга кетади. Мен учун йил фасллари ичида энг яхшиси баҳор, чунки баҳор яшариш фасли.

3-босқич. Талабалар ушбу жараёнда феъл туркуми ва йил фасллариининг бир- бирига ўхшаш ва ўзаро фарқли жиҳатларини қиёслайдилар. Қиёслаш жараёнида

талабалар турли янги, ижодкорона ва бир-бирини такрорламайдиган фикрларни баён этадилар.

1-Фикр: Мен феъллар инсоннинг феъл-атворига хос деган аналог мос тушади деб ўйлайман. Қолаверса инсоннинг ташқи кўринишини тасвирлашда муҳим роль ўйнайди.

4-босқич. Бунда талабалар 2 гуруҳга бўлинган ҳолда ўзларининг яна янги аналогларини яратишга ҳаракат қиладилар ва ўзлари яратган аналогларини изоҳлаб берадилар. Бу-моделнинг сўнгги босқичи бўлиб, талабалар ўзлари яратган моделларини бирма-бир тақдим этадилар. Бу уларда янги аналогнинг юзага келишига сабаб бўлади.

Ҳар иккала гуруҳ топган аналоглари тўғри ёки нотўғрилиги кўриб чиқилад ва далиллар исботланади. Ўқитувчи томонидан иккала гуруҳнинг ҳам барча жавоблари изоҳланади.

Хуллас, сўз туркумларини талабаларга тушунтиришда “Синектика” усули самарали ҳисобланади. Чунки талабалар грамматик категорияларни тушунишга қийналадилар, шунда ҳаётий ва табиадаги ҳодисаларга қиёслаб тушунтирилса, мавзун и яхшироқ тушунадилар.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Egamberdiyeva N. Ijtimoiy pedagogika. – Т.: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 235 В.
- 2.Yo‘ldoshev J.G‘. Pedagogik innovatsiyalarni hayotga tatbiq etishning tashkiliy asoslari. // Xalq ta‘limi. – Т., 1999. - №6. – В.4-9.
- 3.Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar. – Т.: O‘qituvchi, 2004. – 101 b.
- 4.Rahmatullaev Sh. Hozirgi adabiy o‘zbek tili. –Т. 2006. – 520 б.
- 5.Ҳожиёв А. Ўзбек тилида кўмакчи феъллар. –Т: Фан, 1966. – 183 б.

“ХАВФ ОСТИДА БЎЛГАН БОЛАЛАР” БИЛАН ИШЛАШНИНГ МУҲИМ ИЖТИМОИЙ ВА ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ.

Қ.Саидов, Ўз.ПФТИ, илмий ходим

Аннотация. Мақолада алоҳида таълим эҳтиёжлари бўлган болалар билан ишлашда замонавий таълим технологияларидан фойдаланишнинг илмий ва услубий жиҳатлари очиб берилган. Ўқув жараёнини ташкил қилишнинг асосий талаблари аниқлаштирилган.

Калит сўзлар: Ўқув жараёнини инсонпарварлаштириш, бола имкониятларини максимал даражада очиш, замонавий таълим технологиялари, бола шахсиятни ривожлантиришнинг хавфсиз шароитлари.

Ўқув жараёнини ташкил этишда алоҳида эҳтиёжли болаларни ўқитиш масалаларига катта эътибор берилади. Бундай болалар учун уларнинг ривожланиш хусусиятлари ва имкониятларини ҳисобга олган ҳолда янги дастурлар ва ўқув қўлланмалари яратилиши керак. Ижтимоий фанларни ўқитишнинг энг муҳим ва шу билан бирга энг қийин йўналишларидан бири бу алоҳида тоифа сифатида аниқланган болалар билан ижтимоий ва педагогик ишлашни ташкил этишдан иборат. Хавф остида бўлган болалар қуйидагича номланади: тарбияси оғир, таълим-тарбия бериш қийин, педагогик муаммоли, зарарли ва девиант хулқли болалар хавф остида бўлган болалар ҳисобланади.

“Хавф остида бўлган болалар” тушунчаси.

Вояга етмаганларнинг ушбу тоифасига нисбатан турли хил нуқтаи назарлар акс эттирилади. Бундай муносабат ўз навбатида улар билан ишлашга ҳар хил ёндашувларни белгилайди. Шундай қилиб, тарбияси оғир, таълим-тарбия бериш қийин, педагогик

муаммоли, зарарли ва девиант хулкли болалар каби таърифлар ўқитувчилар нуктаи назаридан шундай тоифадаги болаларга берилади. Ўқитувчилар учун улар турли педагогик қийинчиликлар, муаммолар, ва ноқулайликлар келтириб чиқариши билан оддий болалардан ажралиб туради. Шу нуктаи назардан ушбу болаларга нисбатан анъанавий педагогик ёндашувлар лозим бўлади.

Таълим муассасаларида одатда, “оддий” болаларни “тарбияси оғир” болалардан ажратишга, жумладан, болаларни мактабдан ҳайдашга киришилади. Бизнингча бундай болаларни ўқитиш қийин бўлганлиги сабабли уларга нисбатан махсус тарбиявий чоралар қўлланилиши керак деб ҳисоблаймиз.

“Муваффақиятсиз болалар” ва “девиант (девиант) хулқ-атворли болалар” тушунчалари ўзаро ижтимоий-психологик, боғлиқликка эга ва болаларнинг ушбу тоифасини ижтимоий меъёр нуктаи назаридан, аниқроғи, у билан мос келмайдиган хусусиятга эга. Ушбу болаларнинг ижтимоий ва психологик-педагогик қобилиятсизлигининг энг характерли намоён бўлиши уларнинг тажовузкор хатти-ҳаракатлари, ўқитувчилар ва тенгдошлари билан низолар, алкоголь ва гиёҳванд моддаларни истеъмол қилиш, ҳуқуқбузарликлар (жанжаллар, ўғрилик, фирибгарлик ва бошқалар) содир этиш, мактабга бормаслик, ахлоқсизлик, ўз жонига қасд қилишга уриниш ва бошқалар. Ушбу тоифадаги болалар номлари орасида энг кенг тарқалгани бу “хавф остида бўлган болалар” тушунчаси.

“Хавф” сўзи, эҳтимол, салбий, исталмаган, содир бўлиши мумкин бўлган имкониятни англатади. Шунинг учун, хавф остида бўлган болалар ҳақида гапирганда, улар ишламайдиган ёки ишламаслиги мумкин бўлган баъзи бир исталмаган омиллар таъсири остида эканлиги тушунилади.

Хавф остида бўлган болаларнинг пайдо бўлиши омиллари.

Болалар бундай “ноўрин” ижтимоий қиёфага улар шу тарзда туғилганликлари учун эмас, балки турли хил, асосан хавф омилларидан ташқарида бўлганлиги учун эга бўладилар. Ушбу омиллар орасида қуйидаги асосий гуруҳларни ажратиш мумкин:

- **биотиббӣёт** (саломатлик ҳолати, ирсий ва туғма хусусиятлар, ақлий ва жисмоний ривожланишдаги бузилишлар, ич қотиши травмаси ва бошқалар);

- **ижтимоий-иқтисодий** (оиланинг моддий муаммолари, оиладаги ноқулай психологик шароит, ота-оналарнинг ахлоқсиз турмуш тарзи, жамиятда яшай олмаслик ва бошқалар);

- **психологик** (ўз-ўзини рад этиш, невротик реакциялар, ҳиссий беқарорлик, мулоқотдаги қийинчиликлар, тенгдошлар ва катталар билан ўзаро муносабатлар ва бошқалар);

- **педагогик** (ўқув муассасаси дастурлари мазмунига ва болаларга уларнинг психофизиологик хусусиятларини ўргатиш шартлари, болаларнинг ақлий ривожланиши ва таълим даражаси; номувофиқлик; ўрганишга бўлган қизиқишнинг йўқлиги, ижобий тажрибага ёпишмаслик, мактаб ўқувчиси имиджига номувофиқлик ва бошқалар).

Айнан шу омилларнинг таъсири остида болалар хавф остида бўлади. Одатда бу ерда болаларнинг қуйидаги тоифалари мавжуд:

Ривожланишида нуқсонли бўлган, аниқ клиник ва патологик хусусиятларга эга бўлмаган болалар;

Турли хил ҳуқуқий ҳолатлар туфайли ота-она қарамоғисиз қолган болалар;

- дисфункционал, ғайриижтимоий оилалар фарзандлари;
- ижтимоий-иқтисодий ва ижтимоий-психологик ёрдам ва ёрдамга муҳтож оилалар фарзандлари.

Ушбу тушунча боланинг асосий тақдири, ноаниқ, хавфли ижтимоий нуктаи назар сифатида таъкидланади. Бундай болага, бир томондан, ўзининг қийин ҳаётини ёки ижтимоий хавфли вазиятни ўзгартиришга, иккинчи томондан, аста-секин ўзлаштириши ва ижтимоий, психологик ва педагогик муаммолари ва қийинчиликларини камайтиришга қаратилган ёрдам керак.

Айнан шу тоифадаги болалар билан ишлашда комплекс ижтимоий-педагогик ёндашув, улар билан ишлашнинг ижтимоий-психологик технологияларини ривожлантириш учун асос бўлиши керак. Шунинг учун тутиш керакки, хавф остида бўлган болалар билан ижтимоий-педагогик иш икки таркибий қисмга эга.

1. Ушбу тоифадаги болаларни болалар муҳитида аниқлаш ва улар билан ишлашни ташкил этиш;

2. Болалар билан индивидуал ёки гуруҳли ишларни олиб бориш.

Хавфли болалар билан ижтимоий-педагогик иш жараёнида ҳал қилиниши керак бўлган муаммоларнинг мураккаблиги ушбу фаолиятда турли мутахассисларнинг иштирок этишини талаб қилади. Бироқ, етакчи рол ижтимоий фан ўқитувчиларига ва энг аввало, синф раҳбари, умумий ўрта таълим муассасасининг психологи ва маънавий-маърифий ишлар бўйича директор ўринбосарига тегишли бўлади. Чунки, бола мактабга бормаса ҳам, у ўзи доимо бирга бўладиган жамоада яшайдиган бундай болаларни аниқлаш қobiliятига ва имкониятига эга. Шу сабабли, фақат мактабгина болалар учун ижтимоий хавфли вазиятларда шахсни тўлиқ аниқлашни таъминлай олади.

Синф раҳбари ва таълим муассасаси психологи “хавф остида бўлган бола” бўйича аниқланган ҳар бир ҳолат ўзига хос ижтимоий-педагогик технологиялар билан таъминланиши керак, уларни мос равишда икки гуруҳга бўлиш мумкин:

1. Ташкилий-ижтимоий ва таълим технологиялари;

2. Индивидуал ишнинг ижтимоий-педагогик психологияси.

Ташкилотчилик ва ижтимоий-педагогик технологиялар.

Улар хавф остида бўлган болаларни аниқлаш, муаммоларини ташхислаш, индивидуал гуруҳ иш дастурларини ишлаб чиқиш ва уларни амалга ошириш учун шарт-шароитларни таъминлашга қаратилган бўлиши лозим. Ижтимоий фан ўқитувчилари фаолиятининг ушбу функционал йўналишлари ижтимоий-психологик технологиянинг зарур босқичлари ва таркибий қисмларининг асосини белгилайди.

1. Хавф остида бўлган болалар ва ўсмирларнинг маълумотлар банкни шакллантириш.

Ушбу функция ижтимоий (ҳуқуқшунослик) фан ўқитувчиларининг фаолиятида асосий вазифа сифатида таъкидланган, чунки бу вояга етмаганларнинг муаммоларини ҳал қиладиган турли хил тузилмаларнинг ўзаро таъсирини ташкил этишга имкон беради.

Ягона маълумотлар банкни яратиш ташаббуси ижтимоий тарбиячига тегишли бўлиши керак ва улар томонидан балоғатга етмаган болаларнинг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлимлари инспекторлари, халқ таълими бўлими, ижтимоий ҳимоя, соғлиқни сақлаш бўлимлари ва вояга етмаганлар ишлари бўйича комиссиянинг васийлик ва ҳомийлик бўлимлари вакиллари билан биргаликда амалга оширилиши керак. Интеграциялашган маълумотлар банки ўқув юртининг микроҳудудида яшовчи болалар ва ўсмирлар тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олади:

Ишнинг ушбу босқичида таълим муассасаси психологи болаларга ёрдам бериш учун мўлжалланган турли хил ташкилотларнинг расмий ташкилотчиси сифатида ишлайди. Маълумотлар банкни шакллантиришда бола шахсининг махфийлиги тамойилларига риоя қилинади, маълумотлардан фақат расмий мақсадларда фойдаланилади. Маълумот тўплашни амалга оширган ҳолда, психолог болалар ва ёшларнинг муаммоларини, улар дуч келадиган вазиятларни фарқлайди ва шу билан касбий мослашувнинг зарур элементи - эмоционал қабул ва болалар муаммоларининг тажрибасини ўзлаштиради.

2. Психологнинг фаолият соҳасига кирадиган болалар ва ўсмирларнинг шахсий ва ижтимоий ривожланиши муаммоларининг диагностикаси.

Ушбу функция ҳар бир боланинг маълумотлар банкида олинган ижтимоий, психологик ва педагогик хусусиятларини аниқлаштириш учун зарурдир.

Бунинг учун психолог бола билан бўлган вазиятни аниқлаштириш учун бола билан, синф ўқитувчиси, ўқитувчилар, ота-оналар билан ишлайди.

Психолог:

- боланинг индивидуал хусусиятларини ўрганади ва унинг қизиқишлари ва эҳтиёжларини, қийинчиликлар ва муаммоларни, зиддиятли вазиятларни, хатти-ҳаракатлардаги оғишларни аниқлайди, уларнинг сабабларини аниқлайди, низоли вазиятларнинг келиб чиқишини кузатади;

- бола ҳаётининг микро муҳити муносабатларининг шартлари ва хусусиятларини ўрганади.

Психолог ишда тасдиқланган психологик-педагогик диагностика тўпламидан фойдаланади.

3. Синф раҳбари психолог билан бирга: Бола учун синф ва жамоа билан ижтимоий ва маърифий ишлар дастурларини ишлаб чиқиб, тасдиқлайди.

Ташхис натижаларига кўра, психолог муаммо моҳиятини аниқлайди, уларни индивидуал ва гуруҳларда самарали ҳал қилиш учун тегишли психологик, педагогик ва ижтимоий воситаларни танлайди.

Шахсий ижтимоий-педагогик дастурлар ижтимоий ҳавфли вазиятда бўлган болага ўз вақтида ижтимоий-педагогик ёрдам кўрсатиш ва қўллаб-қувватлаш мақсадида ишлаб чиқилади.

Муаммоларни ҳал қилиш учун зарур бўлган барча хизматлар, бўлимлар ва маъмурий органлар вакиллари иштирокида индивидуал, гуруҳ ва жамоатчилик дастурлари ишлаб чиқилади.

Барча ишлаб чиқилган дастурлар қуйидаги хусусиятларга жавоб бериши керак:

Ижтимоий-педагогик фаолият усуллари, шакллари ва воситаларининг, шу жумладан турли хизматларни, бошқармаларни ва бошқарув органларини жалб қилишнинг мақсадга мувофиқлиги;

- башорат қилиш мумкинлиги;
- кутилаётган натижаларни ўлчаш имконияти.

Шахсий, гуруҳ дастурларининг лойиҳалари ижтимоий-психологик хизмат, илмий маслаҳатчилар томонидан кўриб чиқилади ва кўриб чиқилади ва ўқув муассасасининг методик ёки педагогик кенгаши муҳокамасига тақдим этилади.

4. Дастурларни амалга ошириш учун шарт-шароитларни таъминлаш.

Дастур мақсади ва вазифаларига қараб, ўқувчи ва таълим муассасаси, оила, атроф-муҳит, турли хил ижтимоий хизматлар ва маъмурий органлар мақсадларини бирлаштиради.

Синф раҳбари таълим муассасаси психологи билан бирга Вояга этмаганлар ишлари бўйича комиссия ва мактаб маъмурияти билан ҳамкорликда:

- дастурнинг мақсад ва вазифаларига мувофиқ, дастурни амалга оширишда қатнашаётган барча томонларнинг иштироки ва жавобгарлиги;

Индивидуал ижтимоий-маърифий дастурларнинг бажарилишини ташкил қилади ва амалга оширади;

- гуруҳ ва давлат дастурларини ташкил қилади, мувофиқлаштиради, назорат қилади ва амалга оширишда қатнашади;

- натижаларни кузатади.

5. Педагогик ва психологик маслаҳатлар.

Ушбу функция ҳавф остида бўлган болаларнинг ижтимоий-педагогик муаммоларини ҳал қилишдан манфаатдор томонларга маслаҳат беришни ўз ичига олади. Шу мақсадда психолог ва синф раҳбари ва директорнинг маънавий-маърифий ишлар бўйича ўринбосари мактабда, иш жадвалида белгиланган кун ва соатларда, ўқув жараёнида ота-оналар, ўқитувчилар ва бошқалар учун маслаҳатлар олиб боради.

6. Таълим муассасасининг идоралараро алоқалари.

Таълим муассасасининг ижтимоий-психологик хизмати таркибида ишлайдиган психолог, синф раҳбари ва бошқа мутахассислар, шунингдек вояга етмаганлар ишлари

бўйича комиссиянинг масъул котиби, ушбу иш билан шуғулланадиган бошқа шахслар билан яқин алоқани режалаштиради ва амалга оширади. Идоралараро муносабатларда ўқувчи шахсининг махфийлигини сақлашга қатъий амал қилинади.

Таълим муассасаси директорининг маънавий-маърифий ишлар бўйича ўринбосари болаларнинг назоратсизлиги ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикаси бўйича давлат тизими доирасида вояга етмаганларга ёрдам кўрсатишга қаратилган ташкилотлар ва хизматлар билан алоқаларни ўрнатишда ташкилотчи ва ташаббускор ҳисобланади.

Хавф остида бўлган болалар билан индивидуал ва гуруҳли ишлашнинг ижтимоий ва педагогик технологиялари.

1. Биринчидан, бу боланинг махсус муаммоларини аниқлашга имкон беради, шу билан бирга, унинг динамикаси ва ўзгарувчанлиги технологияда асос қилиб олинади ва ҳар бир жойда, бошланғич ташхис қўйиш вақтида мутахассис ва боланинг ижтимоий-педагогик ўзаро таъсири давомида ва охирида ҳисобга олинади;

2. Иккинчидан, амалдаги ҳар қандай босқичларнинг вазифаларини бажармаганлик, уни яна бажариш зарурлигига олиб келадиган тарзда, одатда ижтимоий-педагогик вазият ёмонлашган шароитда, кейинги ва олдинги босқичлар билан жуда боғлиқ бўлади;

3. Учинчидан, биринчи ва иккинчи босқичда амалга оширилган профилактик ишлар ўз самарасини бермаса “хавф остида бўлган бола” билан ҳуқуқ-тартибот органлари ҳамкорлигида унга нисбатан амалдаги қонунчилик асосида чора кўриш босқичида ишлашга ўтилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Комилова Н. Ғ. Хулқи оғишган болалар психологияси: Услубий қўлланма. – Т.: РБИММ, 2008.
2. Ядгарова Г.Т., Авлаев О.У. Тарбияси қийин, қалтис гуруҳга мансуб болалар билан ишлаш (Услубий қўлланма. Т.: 2007 й. 6-7 бетлар).
3. Тайлаков Н.И., Саидов К.И. Методология профилактики уголовных преступлений в Республике Узбекистан. Innovations and modern pedagogical technologies in the education system: materials of the X international scientific conference on February 20–21, 2020. – Prague : Vědecko vydavatelské centrum «Sociosféra-CZ», 2020. – 194 p. – ISBN 978-80-7526-451-0.

О‘QUVCHILARNI О‘QUV FAOLIYATIGA QIZIQTIRISH USULLARI

N.Ruziyeva, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ta'lim, birinchi navbatda, shaxsni rivojlantirishga, uning faolligi va ijodiy qobiliyatlarini oshirishga yo'naltirilgan. Shuning uchun o'quvchilarning mustaqil ishlash usullari, o'zini o'zi boshqarish, faol shakllar va o'qitish usullaridan foydalanishni kengaytirishda bularning barchasiga o'quvchilarning ushbu fanni o'rganishga qiziqishi bo'lmasdan erishish mumkin emas.

Kalit so'zlar: kognitiv, qiziqish, maqsad, metod, natija

Аннотация. Обучение в первую очередь направлено на развитие личности, повышение его активности и творческих способностей. Поэтому расширение использования студентами независимых методов работы, самоуправления, активных форм и методов обучения не может быть достигнуто без заинтересованности студентов в изучении предмета.

Ключевые слова: когнитивный, интерес, цель, метод, результат.

Annotation. Education is primarily focused on the development of the individual, increasing his activity and creative abilities, so in expanding the use of independent work methods, self-management, active forms and teaching methods, all of these cannot be achieved without an interest in the study of science.

Key words: cognitive, interest, aim, method, result.

Kognitiv qiziqish - bu bilish jarayoniga intellektual va hissiy munosabat, o'quvchilarning yangi narsalarni o'rganishga intilishi, individual va umumiy vazifalarni bajarishi, o'qituvchi va boshqa o'quvchilar faoliyatiga qiziqish.

Kognitiv faoliyatni jonlantirish - bu g'ayratli va yo'naltirilgan ta'lim uchun doimiy ravishda rag'batlantirish jarayoni. Men o'z ishimda o'quvchilarning faolligi va mustaqilligini rag'batlantiradigan turli xil shakllar, usullar, o'quv vositalarini birlashtirgan holda faollashtirishning turli usullaridan foydalanaman.

Darslarda o'qituvchilar tomonidan qo'llaniladigan asosiy metodlar va o'qitish usullarini, ayniqsa, eng yangi usullarni hisobga oladigan bo'lsak, ularning barchasi, birinchi navbatda, o'quvchilar qiziqishini rivojlantirish va saqlashga qaratilganligi namoyon bo'ladi. Ushbu uslublarning samaradorligi ikki omil bilan bog'liq. Birinchidan, o'rganilayotgan muammoning hayotiy ahamiyatini ochib berish, bu nafaqat qiziqish uyg'otadi, balki o'qishga kuchli rag'batdir, chunki bu maktabda o'rganishning juda muhim ma'nosi bilan bog'liq. Ikkinchi omil - bu o'quvchilarning hissiyotlari va hissiyotlariga ta'siri, ularning subyektiv tajribasi va ichki ehtiyojlariga ishonish. Psixologlarning ta'kidlashicha, insonning his-tuyg'ularisiz, "inson haqiqatni izlashi" hech qachon bo'lmagan va bo'lmaydi ham. Hissiy xotiraning ahamiyatini oshirib bo'lmaydi, chunki u bardoshli va, asosan, inson faoliyatini belgilaydi. O'yin-kulgi elementlaridan qochmaslik kerak, chunki ular barchada qiziqishni uyg'otadi, istisnosiz, hatto eng zaif o'quvchilarda ham.

O'qitish va ta'limning natijasi ko'p jihatdan o'qituvchining o'quvchilarni fanga qiziqishini uyg'otish, bilimga bo'lgan ehtiyojni uyg'otish usullariga bog'liq. Mashhur didaktika, o'quv jarayonida qiziqishni shakllantirish muammosining yetakchi ishlab chiqaruvchilardan biri - G. Shchukina fikricha, qiziqarli dars quyidagi shartlar tufayli yaratilishi mumkin:

1. O'qituvchining shaxsiyati.
2. O'quv materialining mazmuni. O'quvchi shunchaki ushbu fanning mazmunini yaxshi ko'radi va u qiziqish bilan shug'ullanadi.
3. Motivlar va o'qitish usullari.

Agar dastlabki ikkita fikr har doim o'qituvchining qo'lida bo'lmasa, unda oxirgi har qanday o'qituvchining ijodiy faoliyati uchun maydon. Mavzuga qiziqishni uyg'otish uchun siz motiv yaratishingiz kerak. Kognitiv qiziqish to'g'risidagi ma'lumotlar to'plamida uning xabardorligi ham juda muhimdir. Sababni anglash har doim unga yanada kuchli ta'sir qilish bilan bog'liq. O'ngsiz niyat ham harakat qiladi, lekin aniqki, ularni boshqarish osonroq. O'quvchilarning bilim qiziqishlari haqida xabardorlik ularga erkin tanlov, tabiiy va eksperimental vaziyatlarda harakat qiladigan murakkabroq bo'lgan o'quv vazifalariga ustunlik berish imkonini beradi.

Shunday qilib, kognitiv qiziqish ta'lim jarayonidagi eng muhim omillardan biri sifatida tan olinishi kerak, uning ta'siri yorqin va quvonchli o'quv muhitini yaratishda ham, o'quvchilarning kognitiv faolligida ham shubhasizdir.

Shunday qilib, ta'lim jarayonining ichki tomoni, kognitiv qiziqish bilan ifodalanadigan narsa, o'quvchining kognitiv faoliyatining yanada qulay, uzoq va samaraliroq oqimiga hissa qo'shadigan bitmas-tuganmas manba bo'lib qoladi.

Bolalarning o'qishga bo'lgan qiziqishini shakllantirishga ta'sir qiluvchi ikkita asosiy manbani ajratib ko'rsatish mumkin:

- 1) o'quv materialining mazmuni;

2) o'quv faoliyatini tashkil etish.

Birinchi manba quyidagi rag'batlarni o'z ichiga oladi:

- materialning yangiligi (o'rganilgan fakt, hodisa, qonunning kutilmaganligi),
- olingan bilimlarni yangilash (ilgari bilinmagan tomonlar, munosabatlar, munosabatlar va odatlarning avvalgi bilimlarida kashfiyot);
- o'qitishning tarixiyli (eng muhim ilmiy kashfiyotlar tarixidan, buyuk olimlar tarjimai hollaridan ma'lumotni kiritish);
- amaliy ahamiyatga va bilimga bo'lgan ehtiyojni ko'rsatib, ya'ni ko'rib chiqilayotgan materialning mazmuni va uning hayot, amaliyot, milliy iqtisodiyot uchun ahamiyati;
- astronomiya, harbiy ishlar, mexanizatsiya, biomexanika, sport va boshqa sohalaridagi zamonaviy ilmiy va texnologik yutuqlar bilan tanishish.

Ta'lim faoliyatida muvaffaqiyatni ta'minlaydigan vaziyatlarni yaratish qobiliyati:

1. O'quvchilar o'rtasida o'z mavzulariga qiziqishni uyg'otish qobiliyati

O'quvchilarning mavzuga munosabati, o'quvchilarning hissiyot doirasi: zerikishdan tortib to qiziqishga qadar. Maktabda o'tkazilgan o'quvchilarni tekshirish va diagnostika natijalari. O'quvchilar bu mavzu haqida qanchalik qiziqish bilan gapirishadi, bu fanga qiziqish nimada, dars berishning turli jihatlaridan qoniqish darajasi. O'quvchilarning o'rganish natijalari. O'quvchilar bu mavzu bo'yicha yuqori bilimlarni namoyish etadilar, chunki bu mavzu ularda qiziqish uyg'otadi. O'quvchilarning olimpiada, tanlovlar, loyihalarda ishtiroki. O'qituvchi o'quvchilar uchun maktab viktorinalari, fan olimpiadalarini tashkil qiladi.

2. Hatto eng kichik o'quvchi muvaffaqiyatini ham nishonlash. Har bir o'quvchining yutuqlari o'qituvchi tomonidan darsda aytiladi.

O'qituvchi o'quvchilarning muvaffaqiyatlarini mustahkamlash muhimligini tushunadi va buni qanday qilishni biladi.

3. O'quvchining o'qish muvaffaqiyatini namoyish qilish

O'qituvchi bolaning muvaffaqiyati haqida ota-onalarga ma'lumot beradi, mavzuga ijobiy munosabatni shakllantiradi.

4. Sinfdosh o'quvchilarining muvaffaqiyatlarini namoyish qilish

Darsda o'qituvchi o'quvchilarning e'tiborini ma'lum bir o'quvchining yutuqlariga qaratadi.

5. O'quvchilar o'zlarini muvaffaqiyatli his qilishlari uchun vazifalarni farqlash qobiliyati.

O'quvchilar uchun ijobiy motivatsiyani ta'minlash uchun shart-sharoitlarni yaratish qobiliyati:

1. Ta'lim motivatsiyasining rivojlanish darajasini hisobga olgan holda darsda qurilish faoliyati

2. O'qituvchi darsda o'quvchining dars mavzusi va mazmuniga qiziqishini ma'lum darajada ta'minlaydi. Rejalar va ma'lumotlarning mavjudligi o'qituvchida o'quvchilarning motivatsion tayyorgarligini yaratish muhimligini ko'rsatadi.

3. O'quvchilarni o'qitilayotgan mavzuning turli mavzulariga qiziqishini uyg'otadigan ko'plab materiallar va topshiriqlarga ega bo'lish

4. O'qituvchi arsenalida turli xil didaktik metodlar, o'quv faoliyati uchun motivatsiyani shakllantirishga qaratilgan faol o'qitish usullari mavjudligi.

5. O'quvchilarning pedagogik faoliyatda qiziqishlari va ehtiyojlari to'g'risidagi bilimlardan foydalanish

6. O'quvchilar o'zlarining ehtiyojlarini qondirish uchun ular uchun mavzu yoki muayyan mavzularni yaxshi bilish muhimligini ta'kidlaydilar.

7. Darsda do'stona muhit yaratish qobiliyati.

8. O'quvchilar o'qituvchi tomonidan qurilgan o'quv faoliyatidan qoniqishadi: mazmuni, usullari, natijalari va boshqalar.

O'qituvchi quyidagi ko'rsatkichlarga yuqori baho beradi:

- o'quvchilarga insoniy munosabat;

- mavzuni tushunarli tarzda tushuntirish;
- vazifalar va ish usullarining o'quvchilar salohiyatiga muvofiqligi va boshqalar (maktabda qo'llaniladigan reyting protseduralarining mazmuniga qarab)

O'quvchilarning o'zini o'zi motivatsiyalashi uchun shart-sharoitlarni yaratish qobiliyati:

1. O'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini faollashtirish qobiliyati
 2. O'quvchilarga taqdim etilgan vazifalar ijodkor bo'lish imkoniyatini beradi. Darsda o'quvchilarga o'zlarining fikrlarini, g'oyalarini nostandart ijodiy shaklda ifoda etish imkoniyati berildi (tasavvur qilish, biror narsani tasavvur qilish qobiliyati). O'quvchilar o'qituvchining ijodiy tanlovlarda ishtirok etish to'g'risidagi taklifiga javob berishadi.
 3. O'rganilgan materialni namoyish qilish va amaliy qo'llash
 4. O'qituvchi tomonidan ishlatilgan misollar va ko'rgazmali materiallar o'quvchilarga o'rganilayotgan mavzu amaliy hayotda muhim ahamiyatga ega ekanligini isbotladi. Darslar uchun materiallar amaliy ma'lumotlarni o'z ichiga olganligi shubhasiz, o'quvchilarga bilimlarini amalda qo'llash imkoniyatlari berilgan edi.
 5. Maktab topshiriqlarini tayyorlashda dastur talablaridan chetga chiqib, o'quvchilarning qiziquvchanligini rag'batlantirish
 6. O'qituvchi o'quvchilarni fikrlashga, qo'shimcha savollar berishga va tafsilotlarni aniqlashtirishga yordam beradigan ish usullaridan foydalanadi.
- Uy vazifasini bajaradigan o'quvchilar qo'shimcha ma'lumot manbalarini jalb qiladilar, ko'proq ma'lumot olishga tayyor. Ota-onalar ta'kidlaydilarki, uy vazifalarini bajarayotganda, farzandlari darsga qiziqish bildirishadi, uyda darsda bilib olganlari haqida qiziqish bilan aytib berishadi.

1. O'quvchilarga yuqori darajadagi erkinlik va mas'uliyat bilan muammolarni o'rnatish va hal qilish imkoniyatini berish
2. O'qituvchi mustaqillikka da'vat qiladi, o'quvchilarga javob topishga vaqt beradi va savol va javobni darhol shakllantirmaydi. Javobning o'zgaruvchanligini ta'kidlaydi. O'qituvchi nostandart javobni shakllantirishda o'quvchilar orasida odat tusiga kirdi, buni asoslab berish kerak.

1. O'quvchilarni fanning qo'shimcha bilim shakllariga jalb qilish uchun sharoit yaratish: olimpiada, tanlovlar, loyihalar va boshqalar.

2. O'quvchilar olimpiada, tanlovlar, viktorinalarda faol ishtirok etadilar. O'qituvchining o'zi viktorinalar, olimpiada, tanlovlar tashabbuskori.

Yuqorida aytilganlarning barchasini bajarish jarayonida men o'qitiladigan o'quv materialiga qiziqishni uyg'otish uchun o'qituvchining vazifasi har bir o'qituvchi uchun mavzuni amaliy egallash uchun sharoit yaratish, har kimning faol bo'lishiga imkon beradigan o'qitish usullarini tanlashdir. Uning ijodkorligi, shuningdek, kognitiv faollikni, o'quvchining ushbu mavzuni o'rganish jarayonida qiziqishini kuchaytiradi. Har bir o'quvchining motivatsiyasi uchun qulay shart-sharoitlarni yarating.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va mahorat. – T.: Moliya, 2003.
2. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishning ilmiy-nazariy asoslari.-T.: Fan, 2007.
3. M.Ergasheva. Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish. «Guruhlarda ishlash bo'yicha ko'rsatmalar» Xorijiy hamkorlik doirasida malaka oshirish kurslar uchun ishlab chiqilgan qo'llanma. 2019.
4. www. Ziyonet. uz.

JISMONIY TARBIYA VA SPORTNI O'QUVCHI YOSHLARGA SINGDIRISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYANING O'RNI

*A.X.Mirzayev, A.A.Imomov, Samarqand veterinariya medisinasi instituti
o'qituvchilari*

Annotatsiya. *Har bir xalq, har bir millat o'zidan keyin qoladigan avlodining jismonan sog'lom, ma'nan barkamol bo'lib o'sishi haqida qayg'uradi. So'nggi yillarda aholining turmush darajasini oshirish, sog'lig'ini mustahkamlash, ayniqsa, yoshlar o'rtasida jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish borasida juda katta ishlar amalga oshirilmoqda.*

Kalit so'zlar: *jismoniy tarbiya, yoshlar sog'lig'ini mustahkamlash, pedagogik jarayon, pedagogik texnologiya.*

Аннотация. *Статья посвящена вопросам развития физической культуры и спорта среди молодежи. Каждый народ заботится о физическом и духовном развитии следующего поколения. В последние годы была проделана большая работа по улучшению уровня жизни и здоровья населения.*

Ключевые слова: *физическое воспитание, укрепление здоровья молодежи, педагогический процесс, педагогические технологии.*

Annotation. *The article is devoted to the development of physical education and sports among young people. Every nation cares about the physical and spiritual development of the next generation. In recent years, a lot of work has been done to improve the standard of living and health of the population.*

Key words: *physical education, youth health promotion, pedagogical process, pedagogical technologies.*

Ta'kidlash joizki, O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidentining 2002-yil 24-oktyabrda «O'zbekiston bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasini tuzish to'g'risida»gi yangi farmoni qabul qilinishi, bu sohadagi ishlarning yanada ilgari siljishida muhim omil bo'ldi. Farmonda belgilab qo'yilgan O'zbekiston bolalar sportini rivojlantirish jamg'armasining maqsad va vazifalaridan ba'zi o'rinlarni keltirib o'tishni maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz. Shu jumladan,

«Bolalar jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish borasida davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishga, bolalar sportini aniq maqsad yo'lida va barqaror avj olishga ko'maklashish, bolalarda sportga mehr uyg'otish, o'sib kelayotgan yosh avlod ongida sport bilan shug'ullanish, sog'lom turmush tarziga amal qilish, ma'naviy va jismoniy kamolga intilish, ularni salbiy ta'sirdan himoya qilish hamda zararli odatlardan xalos etish, bolalarni barqaror fe'l-atvorli, Vatanga mehr-muhabbat va o'z mamlakati uchun g'urur-iftixor ruhida tarbiyalash borasidagi chora-tadbirlar kompleksini oshirish» zarurligi qayd etilgan. Demak, aytish o'rinliki, agar yoshlarning sog'lom, kuchli, chaqqon, chidamli, xushqomat bo'lishini istar ekanmiz, ularga jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug'ullanishlari uchun shart-sharoit yaratishimiz kerak.

«Ta'lim to'g'risida»gi qonun va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»da Respublika ta'lim xodimlari zimmasiga o'ta mas'uliyatli vazifalar yuklandi. Bu vazifani amalga oshirish jarayoni o'quvchilarni o'qitishga yangicha yondashish, o'qituvchilarni o'z kasbiga va o'zgalarga, ya'ni ta'lim oluvchilarga o'ta talabchanlik bilan munosabatda bo'lishni taqozo etadi. Pedagogik jarayonning eskirib qolgan texnologiyasini yangisiga almashtirish, zamonaviy maktablarga davr talablari asosida yondashish, darsga esa yangicha usullarning loyihasini tatbiq etish asosiy vazifalardan biriga aylanmoqda. Yangi pedagogik texnologiyaning afzalligi zamon sinovidan o'tib, interfaol darsning sifat va samaradorligini oshirishda muhim ekanligi o'z isbotini topmoqda.

Pedagogik texnologiya amaliyotda bajariladigan ma'lum pedagogik tizim loyihasi ekanligi ko'pchilikda katta qiziqish uyg'otadi. Odatda darsda ko'p gapiramiz, nazariy tushunchalar beramiz, biroq berayotgan ta'limimizning natijasi haqida o'ylaymiz, o'quvchilarmizning xotirasida mustahkam saqlanib qolyaptimi, ularning ruhiyatiga ta'sir qiluvchi qanday vositalarni qo'llayapmiz, nazariyani amaliyot bilan qay darajada bog'layapmiz, bu haqda mushohada yuritishning mavridi etib keldimikan, deb o'ylanib qolamiz. Dars jarayonida tahlil qilish, jism va hodisalarni taqqoslab o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi tahlil yordamida voqea-hodisalarni qismlarga ajratib, tomonlarni fikran birlashtirib, bir butun holiga keltirib nutqda ifodalaydi. Tahlil va taqqoslash uzviy bog'liqdir. O'qituvchini pedagogik mahorati, muloqot madaniyati, nutqining to'g'riligi, aloqaviy mahoratining talabalarga ta'siri, pedagogik nutq texnikasini egallaganlik darajasi, o'z navbatida, yangi aloqaviy psixologiyaga asoslangan holda amalga oshiriladi. Bu jarayon o'qituvchi faoliyati va uslubiyatining turli ko'rinishlari orqali amalga oshiriladi. Pedagogik faoliyati shakllari o'qituvchining talablar asosida amaliy mashg'ulot davomida hikoya, erkin suhbat, muloqot, munozara darslarida namoyon bo'ladi. Yangi pedagogik texnologiyaga ko'ra, o'quvchilarning bilim olishdagi mustaqilligini oshirish, mustaqil faoliyatini tashkil etish yo'li bilan til va nutqiy ta'lim samaradorligiga erishish, rivojlantiruvchi ta'lim mohiyatini ro'yobga chiqarish o'quvchilarning mustaqil o'qib o'rganishini ta'minlash mumkin. Shundagina o'qituvchi o'z-o'zining bilimi va nutqiy malakasi qay saviyada ekanligidan, o'z ehtiyojlaridan kelib chiqib, fanning turli sohaları bo'yicha bilimni yanada oshirish uchun xizmat qiladigan ta'lim mazmunini qidiradi, bilimlarni o'zlashtirish uchun dars mashg'ulotlarida tortishuv, bahs va munozara olib borishning o'zi uchun qulay yo'llarini tanlaydi. Pedagog muvaffaqiyatning siri nafaqat u qo'llayotgan texnologiyalarda, balki pedagog tarbiyachi sifatidagi mahoratida, bolalar qalbiga yo'l topa olishida ko'rinadi. Har bir o'qituvchining, u qanday texnologiyani qo'llamasin, pedagogik muomalasi betakrordir, chunki har qanday texnologiya jonli hissiyotlarga to'la insoniy munosabatlar, pedagogig muomala hamda mahoratning o'rni bosa olmaydi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining qonuni «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida».1992-yil 14- yanvar.
2. O'zbekiston Respublikasining «Talim to'g'risidagi» qonuni. 1997 yil.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori «Ommaviy sport Targ'ibotini yanada kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida». 2003 yil 4 noyabr.
4. Usmonxo'jayev T.S. va boshq. Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari. O'quv qo'llanma. T: o'qituvchi. 2005.

TABIIY FANLARNI O'QITISHDA MUAMMOLI TA'LIM YONDASHUVLARI

J.X.Razaqov, Surxondaryo viloyati XTXQT va UMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada umumta'lim maktablarida tabiiy fanlarni o'qitishning muammoli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish jarayonida o'quvchilarning nazariy hamda amaliy olgan bilimlarini hayotda qo'llash kabi muhim vazifalar hal qilinadi.

Kalit so'zlar: ta'lim jarayoni, subyekt, muammoli ta'lim, muammoni yaratish texnologiyasi, ijodiy fikrlash, o'qituvchi.

Аннотация. В статье рассматриваются такие важные вопросы, как практическое применение теоретических и практических знаний учащихся в процессе использования проблемных технологий обучения в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: учебный процесс, предмет, проблемное обучение, технология решения проблем, креативное мышление, учитель

Annotation. The article addresses such important issues as the application of theoretical and practical knowledge of students in the process of using problem-based learning technologies in the teaching of natural sciences in secondary schools

Key words: educational process, subject, problem-based learning, problem-solving technology, creative thinking, teacher.

Ta'lim jarayonida o'quvchilar faoliyatini shakllantirish, muammolarini mustaqil ravishda hal qila bilishga o'rgatish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omilidir. Modomiki, shunday ekan, ta'lim jarayonini shunday tashkil etish kerakki, toki o'quvchilar bilim olish bilan birgalikda, ta'lim jarayonining obyekti bo'lib qolmasdan, o'qituvchining teng hamkoriga, ya'ni subyektga aylansin.

Muammoli ta'lim deyilganda, o'quv matyerialini ta'lim oluvchilar ongida ilmiy izlanishga o'xshash bilish vazifalari va muammolari paydo bo'ladigan qilib o'rganish tushuniladi. Muammoli ta'lim bu - o'qituvchi muntazam ravishda muammoli vaziyatlar hosil qilib, ta'lim oluvchilarning faoliyatini mustaqil izlanish shaklida tashkil qilib, fanning tayyor xulosalariga olib kelish usulidir.

Muammoli ta'lim texnologiyasining yo'nalishlari va muammoni yaratish texnologiyasi. O'quvchilarda fanning turli sohalaridan iloji boricha kengroq ma'lumotlarni o'zlashtirishi bilan birga ularda mustaqillik, hayotga ijodiy munosabat malakalarini tarkib toptirishi kerak. Ana shu maqsadda o'qitishni o'quvchilarning u yoki bu shakldagi ta'limiy faoliyati tadqiqotni eslatadigan, o'quvchilar uchun «kashfiyotlar» bilan tugaydigan, ya'ni ular mustaqil holda xulosa chiqaradigan va qandaydir amaliy vazifani hal qiladigan metodlarga asoslanish taklif etiladi. Muammoli vaziyat-subyekt (o'quvchi) bilan obyekt (masala) o'zaro ta'sirining o'ziga xos turi. Muammoli vaziyat avvalo o'quvchining fan to'g'risida, topshiriqni bajarish usullari yoki shartlari to'g'risida yangi bilimlarni «kashf etishni» (o'zlashtirishni) talab etadigan vazifani bajarish jarayonida paydo bo'ladigan muayyan psixik holatni xarakterlaydi. Muammoli o'qitishda o'quv muammolarini hal etish jarayonida bilimlarni mustaqil egallash, o'quvchilarning ijodiy fikrlashlari va idrok etish faoliyatlarini rivojlantirish yo'li bilan ta'lim tashkil etiladi. Uning texnologiyasi turli tumanligi bilan ajralib turadi, chunki o'quvchilarni faol idrok etish faoliyatiga jalb etish bir necha bosqichlardan iborat bo'ladi. Ular ketma-ket tartibda va kompleks amalga oshirilishi kerak.

Muammoli topshiriqlar savollar, o'quv masalalari, amaliy vaziyatlardan iborat bo'lishi mumkin. Muammoli savolda izlash va javoblarning turli variantlari ko'zda tutiladi, ya'ni oldindan tayyor javob bu yerda mumkin emas. Muammoli savolga misol: «Nima uchun temirdan yasalgan mix suvda cho'kadi, temirdan yasalgan kema esa cho'kmaydi».

Muammoli o'qitishning afzalliklari: Shaxsiy ijodiy faoliyatni tashkil etish asosida bilimlarni mustaqil egallash, o'qishga qiziqishni uyg'otish, mahsuldor fikrlashni rivojlantirish o'qitishning mustahkam va amaliy natijalaridir.

Kamchiliklarni o'quvchilar idrok etish faoliyatlarini boshqarishning qiyinligi, muammoni qo'yish va hal etish ko'p vaqt sarflanishi, muammoli vaziyatni yaratish va mustaqil yechish imkoniyatini har bir o'quvchiga taqdim etishning qiyinligi bilan belgilanadi. Hayot jumboqlarini, tabiat tug'dirgan muammolarni o'rganish, ularga tegishli javob topish istagi, yana ham to'g'rirog'i, baxt-saodatga erishish muammosi insonning o'zini va olamni bilishga bo'lgan qiziqishi asrlar mobaynida fikrlashga, o'z fikrlarini mantiqiy asoslashga da'vat qilib keladi. O'qituvchi qo'ygan va o'quvchilar qabul qilgan muammolarni hal etish muammoli vaziyatni tahlil qilishdan, undagi qarama – qarshiliklarni tushunib olishdan va hal etilishi talab qilinayotgan konkret nazariy va amaliy masalani asta – sekin ifodalab berishdan boshlanadi. Natijada har bir o'quvchi bir qancha shunday savollarga duch kelib qoladi-ki, bu savollar undan gipotezalar qilishni, ularni asoslab berish, tekshirish hamda olingan natijalarni baholashni talab etadi.

Muammoni hal etish yo'lini topish uchun shunchaki qo'shimcha faktlar to'plashning o'zi yetarli bo'lmaydi. U o'quvchilarning o'z tajriba va bilimlarini qayta ishlab, qo'llashga qaratilgan shaxsiy fikrlash qobiliyatlari bilan albatta bog'liq bo'ladi. O'quvchilar muammoni hal etar ekanlar, o'zlari uchun go'yo bir yangi olamni, shu paytgacha o'zlariga noma'lum bo'lgan olamni yangidan ochganday bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tal'at G'afforova. «Boshlang'ich ta'lim samaradorligiga erishishning pedagogik shart-sharoitlari» Toshkent. «Mashhur-press» 2017.
2. Boshlang'ich ta'lim jurnali. 5-son, 2016- yil.
3. Azizxo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.–T.: TDPU, 2006.
4. Usmanova.G.A. Tajriba-tadqiqot maydonlarida ilg'or pedagogik texnologiyalaridan foydalanish. // Jurnal Ta'lim texnologiyalari №1, - 2012, - b.

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MUAMMOLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

R.Sanayeva, Samarqand shahar 49-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida dars jarayonida muammoli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish shartlari yoritilgan.

Kalit sozlari: muammoli ta'lim, texnologiya, dars, o'qitish texnologiyalari, ta'lim jarayoni.

Аннотация. В данной статье освещены условия использования проблемных образовательных технологий в учебном процессе в общеобразовательных школах.

Ключевые слова: проблемное обучение, технология, урок, технология обучения, учебный процесс.

Abstract. This article describes the conditions for the use of problem-based learning technologies in primary school.

Key words: problem-based learning, technology, lesson, teaching technology, learning process.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida ta'kidlanganidek, mustaqil fikrlashga o'rgatuvchi, ijodiy tafakkurni rivojlantiruvchi usullarni qo'llab,

o'quvchilarga chuqur bilim berish fan o'qituvchilarining asosiy vazifasidir. Mazkur vazifani amalga oshirish uchun muammoli o'qitish texnologiyalarini ta'lim jarayoniga olib kirish lozim.

Muammoli o'qitishning ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyati ancha-muncha tadqiq etilgan. U o'rganuvchining fikrlash faoliyatini bir muncha faollashtiradi, ularda muammoning yechimini topishga yondashishni shakllantirib, ijodiy tafakkurni rivojlantiradi. Bunday ta'sir intellektual qiyinlashuvning maxsus vaziyatlar va ularning yechimini tuzish jarayonida bir necha yondashishning variantlarida amalga oshiriladi.

Muammoli ta'lim texnologiyasi juda qadim zamonlardan shakllanib kelmoqda. Masalan, Qadimgi Gretsiyada muammoli savol-javoblar, Xitoy va Hindistonda muammoli bahs-munozaralardan keng foydalanilgan. Muammoli ta'limni amerikalik psixolog, faylasuf va pedagog Dj.Dyui 1894 yilda Chikagoda tashkil etgan tajriba maktabida qo'llagan. XX asrning 60-yillarda muammoli o'qitish texnologiyasida asosiy diqqat xatolarni izlab topish maqsadida, muvofiq tarzda tuzilgan maxsus vaziyatlar tizimi orqali o'quvchilarga tanqidiy fikrlarni shakllantirishga qaratilgan. Aniq fanlarni o'zlashtirishda esa bu katta ahamiyat kasb etadi. Muammo o'quvchilarga o'quv predmetining mavzusidan kelib chiqqan turli muammoli masala yoki vaziyatlarning yechimini to'g'ri topishga o'rgatish, ularda muammoning mohiyatini aniqlash bo'yicha malakalarini shakllantirish, muammoni yechishning ba'zi usullari bilan tanishtirish va muammoni yechishga mos usullarni to'g'ri tanlashga o'rgatish, muammoni kelib chiqish sabablarini va muammoni yechishdagi xatti-harakatlarini to'g'ri aniqlashga o'rgatishdan iborat.

O'qituvchi o'quvchilarni guruhlariga ajratib, ularni mos o'rinlariga joylashtirgandan so'ng, mashg'ulotni o'tkazish tartib-qoidalari va talablarini tushuntiradi, ya'ni u mashg'ulotning bosqichli bo'lishini va har bir bosqich o'quvchilardan maksimal diqqat-e'tibor talab qilinishini, mashg'ulot davomida ular yakka, guruh va jamoa bo'lib ishlashlarini aytadi. Bunday kayfiyat o'quvchilarga berilgan topshiriqlarni bajarishga tayyor bo'lishlariga yordam beradi va bajarishga qiziqish uyg'otadi.

Bunday texnologiya bilan o'tkazilgan mashg'ulot natijasida o'quvchilar aniq fanlarni o'zlashtirishda qaysidir muammoni yechishdan avval uning sababini aniqlanishi kerakligini, keyin esa ularga zarur bo'lgan uslub va usullarni tanlashi hamda o'z harakatlarini aniq belgilab olishlari kerakligini bilib oladilar. Bunday jarayon, albatta, o'quv faoliyati samaradorligini oshirishga asos bo'lib xizmat qiladi.

Muammoli o'qitish, mustaqil mutoala qilish, har kim har kimga o'rgatadi – texnologiyalarining asosida o'quvchi bilan individual ishlash yotadi. Uslubning afzalligi shundaki, o'quvchi mulohaza yuritishga, o'z xulosalarini erkin ayta olishga, eslab qolish darajasini rivojlantirishga olib keladi.

Darsning birinchi bosqichida muammoning mohiyati, yechimning zarurligini tushunib yetishlariga erishish muhim. Ahamiyatliligi shundaki, o'tiladigan yangi mavzu oldidan o'quvchiga havola etilgan muammo uni yangi mavzuga nisbatan diqqatni jamlab, qiziqishini orttiradi. Ular muammoni yechishga harakat qila boshlaydi.

Darsning ikkinchi bosqichi muammoni yechish yo'lidir. Buning uchun yangi mavzuni o'zlashtirish, uni mohiyatiga yetish orqali hal etiladi.

Darsning uchunchi bosqichida olingan bilimlar asosida «muammo» hal etilib, o'quvchi «men buni o'zlashtirib – yechimini o'rganib oldim» degan xulosaga kelishi kerak.

Muammoli dars o'quvchilarning ijodiy mustaqil xarakat orqali o'z yechimini topadi. O'quv jarayoniga qiziqish ortadi. O'quvchining asosiy e'tibori muammoni qo'ya olish, yechimi ustida fikr yuritish, har bir o'quvchining xulosa chiqara olishini shakllantirishdan iborat. Eng muhimi darsda hamma faol o'z fikrini aytish, uni asoslash imkoniyatiga ega. Zero o'quvchi yosh nihol. U mehrga, parvarishga, e'tiborga muhtoj.

Nemis pedagogi Adolf Distervergning fikricha – «Yomon o'qituvchi haqiqatni aytib berib qo'ya-qoladi, yaxshi o'qituvchi haqiqatni topishga o'rgatadi». Zero muammoli ta'lim o'quvchini haqiqatni topishga o'rgatadi.

Maktabda har bir o'qituvchi ayrim turdagi muammoli o'qitish mashg'uloti o'quv

materiallarini amalda qo'llash uchun tayyorlashini tashkil qilish lozim. O'qituvchilar o'z mutaxassislik fanlari bo'yicha o'zlari tanlagan mavzudagi eng maqsadga muvofiq muammoli o'qitish turlaridan foydalanib o'tkazish yuzasidan dars ishlanmasi tayyorlaydilar va uning asosida metod birlashma a'zolari ishtirokida shu mashg'ulotni bayon qilib beradilar va tegishli muhokama o'tkaziladi. Tabiiy fanlarni o'qitishda muammoli ta'lim texnologiyalarini qo'llash o'quvchilarda tafakkurni, mantiqiy fikrlashni va boshqa bilish jarayonlarini shakllanishiga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Avlayev O.Y., Jo'rayeva S.N., Mirzayeva S.R. Ta'lim metodlari. - T. «Navro'z». 2017.
2. Yo'ldoshev J.G'., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish. – T.: «Fan va texnika». 2008.

MULOQOT JARAYONIDA SUHBATDOSHDA ATRAKTSIYANI SHAKLLANTIRISHGA DOIR PSIXOLOGIK USULLARDAN FOYDALANISH

M.G'ulomova, Samarqand ixtisoslashtirilgan olimpiya zahiralari maktab-internati o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada muloqot jarayonining o'ziga xos xususiyatlari, talaba yoshlarga muloqot va uning psixologik vositalari to'g'risidagi dastlabki bilimlarni berish asosida, ijtimoiy muloqot madaniyatini rivojlantirishga doir psixologik usullardan foydalanish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: muloqot, shaxs, jamoa, jarayon, atraksiya, suhbatdosh, trening.

Аннотация. В данной статье освещены особенности процесса общения, вопросы использования психологических методов развития культуры социального общения на основе предоставления учащимся первых знаний о диалоге и его психологических средствах.

Ключевые слова: общение, личность, команда, процесс, аттракция, собеседник, тренинг.

Annotation. This article discusses the features of communication process, the use of psychological methods to develop a culture of social communication, based on providing students with basic knowledge of communication and its psychological means.

Key words: communication, personality, team, process, attraction, conversation, training.

Muloqot - kishilar o'rtasidagi o'zaro aloqa o'rnatilishi, rivojlanishi, ta'sir etishi jarayoni bo'lib, bu jarayon ularning o'zaro hamkorlik qilishga nisbatan ma'naviy ehtiyojlari, anglashilgan motivlari asosida vujudga keladi va quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- o'zaro tushunish, anglash;
- o'zaro bir-birini idrok qilish;
- o'zaro axborot almashish;
- o'zaro harakat qilishning yagona uslubini ishlab chiqish.²¹

Ta'limning mohiyati o'quvchilardagi bilish faoliyatini bevosita boshqarish ekanligini hisobga oladigan bo'lsak, pedagogik muomala bilan muomalaviy boshqarishning ko'pgina vazifalari o'zaro o'xshashligiga ishonch hosil qilamiz. Shuning uchun ham muomalaviy boshqarish jarayoniga berilgan tavsiyanomalar pedagogik muomala jarayoniga

²¹ Maxsudova.M. Muloqot psixologiyasi. –N. 2005.

ham xosdir. Muomalaning eng muhim xususiyatlari o‘zaro anglash va o‘zaro idrok qilish, o‘zaro ta’sir o‘tkazishdir. O‘zaro anglash quyidagi lahzalarga bog‘liqdir:

- milliy tilning birligi;
 - kasb bilan bog‘liq bo‘lgan tilning birligi;
 - ma’lumotning to‘laligi, uning mantiqiy bayon qilinishi;
 - suhbatdoshning aqliy darajasi, madaniyati va kasbiy tayyorgarligini hisobga olish;
 - diqqatini to‘play olish;
 - ko‘rilayotgan masalani hal qilishda suhbatdoshlarning shaxsiy qiziqishida umumiylik.
- O‘zaro idrok qilish esa quyidagi holatlarga bog‘liq:

- suhbatdoshning avtoriteti, nufuzi, obro’si uning kasbi bilan bog‘liq bo‘lgan bilimi, amaliy ko‘nikmasi;

- o‘zaro shaxsiy munosabatning holati, uning qanchalik his-hayajonga boyligi: rahbar o‘z suhbatdoshida qanchalik ko‘p ijobiy hissiy holat, kechinma uyg‘ota olsa, ularning o‘zaro bir-birlarini anglash va idrok qilish shunchalik tez amalga oshadi.

O‘zaro shaxsiy munosabatda hissiy holatning namoyon bo‘lish darajasiga qarab, insonlarda: empatiya, simpatiya, do‘stlik yoqtirib qolish, ya’ni ijobiy hissiy holatlarda: befarqlik, nafrat, yoqtirmaslik, ya’ni salbiy hissiy holatlarda: ko‘rish mumkin. Shuning uchun ham muomalaviy boshqaruv jarayonidagi eng muhim qoida: har qanday yo‘l va usul bilan ham suhbat jarayonida ijobiy hissiy holatni vujudga keltirishdir. Bu hol qanchalik kuchli namoyon bo‘lsa, demak muomalaviy boshqaruv shunchalik oson kechadi.²²

O‘zaro shaxsiy munosabatlarda vujudga keladigan ijobiy hissiy holatlar natijasida namoyon bo‘ladigan bir-biriga intilish, bir-birini yoqtirib qolish **attraktsiya** deb ataladi.

Insonlardagi attraktsiyani shakllantirishning psixologik usullari.

-»Munosabatlar oynasi«;

-»Ismi bilan atash«;

-»Oltinga teng so‘zlar«: (kompliment) xushomad.

-»Sabr-toqatli tinglovchi«;

-»Savollar bering«;

Ushbu usullar ko‘p hollarda suhbatdoshda uning o‘zi ham anglamagan holda attraktsiyani vujudga keltiradi.

«**Munosabatlar oynasi**» usulining ta’sir ko‘rsatish mexanizmi:

Shirin jilmayish, yuzning yoqimli ko‘rinishi, istarasi issiqlik.

Signal: «Men - sizning do‘stingizman! «Do‘st esa insonni kerakli paytda himoya qiladi.

Himoyalaniishga bo‘lgan ehtiyojning qondirilishi. Ijobiy hissiy holat vujudga keladi.

Ijobiy hissiy holatni vujudga keltirgan insonga moyillik- attraktsiyaning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatadi.

«**Ismi bilan atash**» usulining ta’sir ko‘rsatish mexanizmi:

Suhbatdoshiga ismi va sharifi bilan murojaat qilish, uning shaxsiga nisbatan e’tiborni bildiradi.

Inson o‘z ismi orqali o‘z shaxsini namoyon qiladi. O‘z shaxsini namoyon qila olish ehtiyojining qondirilishi insonda ijobiy hissiy kechinmani vujudga keltiradi. Ijobiy hissiy holatni vujudga keltirgan insonga moyillik-attraktsiyaning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatadi.

«**Oltinga teng so‘zlar**» usulining ta’sir ko‘rsatish mexanizmi: Kompliment (xushomad)-insondagi ijobiy sifatlarni bir oz bo‘rttirib aytilgan so‘zlarning majmuasidir.

«Oltinga teng so‘zlar « (kompliment) samarali ruhiy ta’sir etish va o‘zligining o‘zgalar tomonidan tan olinishiga nisbatan ehtiyojning qondirilishidir. Ya’ni, ijobiy hissiy holatni vujudga kelishidir. Ijobiy hissiy holatni vujudga keltirgan insonga moyillik-attraktsiyani barpo qiladi.

Kompliment vazifalari:

²² Ergashev P. S. Muloqot psixologiyasi.- T. 2003.

- suhbatdoshda moyillikni vujudga keltirish va o'z navbatida unda kompliment hosil qilishga ehtiyojni vujudga keltirish:

- attraktsiyani mustahkamlash:
- berilgan ko'rsatmani bajarishga undash:
- muvaffaqiyatga undovchi turtki berish:
- muvaffaqiyatsizlikdan saqlovchi faol motivlar hosil qilish:
- suhbatdoshning moslashishiga yordam berish.

«**Sabr-toqatli tinglovchi**» usulining ta'sir ko'rsatish mexanizmi:

Suhbatdoshni sabr-toqat va e'tibor bilan tinglash.

Shaxsdagi o'z fikrini to'liq ayta olish ehtiyojining qondirilishi va shu bilan bog'liq ravishda ijobiy hissiy holatning vujudga kelishi.²³

Shunday qilib, yuqorida ko'rsatib o'tilgan usullar (attraktsiya) har xil muomala jarayonlarida insonlar bilan samarali aloqa qilish imkonini yaratib, mehnat unumdorligiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Suhbatdoshingizni o'zingizga moyil qilish uchun quyidagilarni hisobga oling:

- ochiq ko'ngilliligingizni namoyon qiling, bunda «doimo yuzingizdan tabassum bo'lsin»:

- suhbatdoshingizni tez-tez ismini tilga olgan holda gapiring:
- suhbatdoshingizga nisbatan doimo hurmat va e'tiborda bo'ling:
- suhbatdoshingizni diqqat bilan eshitishni o'rganing:
- doimo suhbatdoshingizni qiziqtirgan narsalarni hisobga olgan holda suhbatni olib

borishga harakat qiling:

- kishilar bilan munosabatda iloji boricha hamkorlik pozitsiyada turishga harakat qiling:

Shunday qilib, muloqot odamlarning jamiyatda o'zaro hamkorlikdagi faoliyatlarining ichki psixologik mexanizmini tashkil etadi. Qolaversa, hozirgi yangi demokratik munosabatlar sharoitida turli ishlab chiqarish qarorlarini yakka tartibda emas, balki kollegial - birgalikda chiqarish ehtiyoji paydo bo'lganligini hisobga olsak, odamlarning muomala madaniyati va muloqot texnikasi mehnat unumdorligi va samaradorlikning muhim omillaridandir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ergashev P. S. Muloqot psixologiyasi. - T. 2003.
2. Maxsudova M. Muloqot psixologiyasi. - N. 2005.
3. Mustafoev F. Suhbatdoshni sirli boshqarish. - F., 2005.

O'QUVCHILARNI SIFATLI DARSLARGA JALB QILAYLIK

A.R. Raximova, Samarqand viloyati Toyloq tumani 53-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Hozirgi axborot asrida o'quvchini fanga, bilim olishga jalb qilishda o'qituvchining o'rni beqiyos. Ana shu kasb egasi o'zining bor mahoratini ko'rsatib o'quvchini fanga qiziqtirish uchun, avvalo, maqsadni to'g'ri qo'yishi lozim.

Kalit so'z: Dars, maqsad, talabchanlik, rag'bat, mijoz.

Аннотация. В современную информационную эпоху роль учителя в привлечении учеников к науке и обучению неопределима. Чтобы эта профессия продемонстрировала свои навыки и привлекла учащихся к науке, она должна сначала установить правильные цели.

Ключевые слова: урок, цель, спрос, мотивация, клиент.

²³ Mustafoev F. «Suhbatdoshni sirli boshqarish». - F., 2005.

Annotation. *In today's information age, the role of the teacher in attracting students to science is invaluable. In order to attract students to science by showing their skills, the owner of this profession must first set the right goal.*

Key words: *lesson, purpose, assertiveness, motivation, client.*

Hozirgi shiddat bilan o'sib borayotgan zamonda o'quvchilar ma'lumotlar oqimi ostida qolib ketmoqdalar. Lekin, hali ular bu ma'lumotlar oqimini boshqarish qobiliyatiga ega bo'lmaganliklari uchun ham o'quvchiga, ham o'qituvchiga, ham ota-onaga qiyin bo'lib qolmoqda. O'quvchining darsga bo'lgan qiziqishi sustligini ko'rgan o'qituvchi befarq o'tib ketaversa, natijada o'quvchi o'zini yon-atrofidagi tengdoshlaridan olgan «tarbiyasi»ga ko'nikib, shu oqim bo'yicha ketaveradi.

Yoshlarni bilim olishga qiziqitirish, ularni o'z qilayotgan ishlaridan zavqlantirish uchun o'qituvchi o'zining bor imkoniyatlaridan foydalanishlari lozim, chunki hozir ma'lumotlar omborida kerak-nokerak axborotlar o'quvchilarni asosiy maqsadi bo'lmish o'qishdan chalg'ityapti. Bola maktabdan, fanlardan, o'qituvchilardan bezib qolyapti. O'zining kelajakiga befarq. «Vaqtim o'tsa bo'ldi»-shiori ostida maktabga keladi. Sinfdoshlari bilan ijtimoiy muomalada qator to'siqlarga duch kelyapti. Bekorchilikda kimlarningdir jig'iga tegadi. Xo'sh, hamma uchun tanish holatmi? Bu muammolarning yechimi qayerda? Qachongacha o'qituvchi ota-onani, ota-ona o'qituvchini ayblab bolani koptokdek bir-biriga irg'itishdan to'xtab, o'quvchi taqdiri ustida birgalikda fikr yuritib, uning uchun harakat qilishadi? Yoki hamma beayb-u, bechora bola o'zi shunday tug'ilganmi? Yechimi bordir bu savollarning?!

Nima deb o'ylaysiz, nima uchun xususiy maktablar davlat maktablaridan ko'ra o'quvchini yaxshi jalb qila oladi? Ulardagi programmadami hamma gap, yoki bu yerda boshqa gap bormi? Nima uchun avval xususiy maktabga borib, keyin davlat maktabida o'qigan ba'zi (asosiy qismi) o'quvchilarning o'qishga bo'lgan ishtiyoqi so'na boshlaydi?

Biz ham o'qituvchi, ular ham xuddi bizdek o'qituvchi-ku, shundaymi? Mana shu yerdan muamoni yechadigan kalitni qidirish mumkin. Avvalo, xususiy maktablar o'quvchilarga xuddi savdogar mijoziga qaragandek munosabatda bo'lishadi, shuning bilan birgalikda ular bu mijozni qo'yib yubormaslik uchun bor bilim va mahoratlarini ishga solishadi. Natijada bu mijoz yaxshigina reklamaga aylanadi va boshqa mijozlarni ham yetaklab kelaveradi. Bizchi, o'quvchilarga qanday muomala qilyapmiz? Xuddiki, ular o'qishga majbur, bizning hamma buyruqlarimizni so'zsiz bajaradigan qulga o'xshatib qo'ymayapmizmi? O'z ustimizda har kuni shug'ullanyapmizmi? O'quvchini o'zimizga jalb qilish uchun darslikdan tashqari har xil boshqotirmalar, muammoli savollar, qiziqarli topshiriqlar, multimedia vositalaridan foydalanayapmizmi? Mana bizning kamchikimiz... Mijozini yuqotishni xohlamagan savdogar o'z molini xaridorga qanchalik maqtasa, biz ham o'z fanimizni qiziqarli o'tib o'quvchini o'zimizga jalb qilishimiz kerak.

Avvalo, hamma narsa niyatga bog'liq. Agar o'z ishimizni sevsak va bu ishimizga astoyidil yondoshsak, Xudo bizning qulfi dilimizni ochadi va bizni o'zgalarga yoqimli qilib qo'yadiⁱ. Har bir darsni boshlashdan avval o'sha mavzu o'quvchiga nima uchun kerak ekanligi, uni hayotda qayerda qo'llash mumkinligi, mavzuning maqsadi va vazifalarini o'zimiz chuqur anglagan holda, o'quvchiga yetkazishni niyat qilsak va bu niyatimizni maqsadga aylantira olsak, biz o'z ishimizning haqiqiy ustasi bo'lamiz va o'quvchilar bizni tushuna boshlaydi. Tushunsa vazifalar bajariladi, dars qiziqarli o'tadi. Agar biz o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlarini oshira olsak, fanimizni ularning qalbiga Alloh taoloning o'zi jo qilib qo'yadi. Axir, inson yovvoyi hayvonlarni qo'lga o'rgata olaypti-ku, biz pedagoglar ham o'quvchini munosib rag'batlantira olsak, ular uchun bor kuch-g'ayratimizni sarflasak, o'shandagina maqsadimizga erishamizⁱⁱ. Har bir mavzuni boshlashdan oldin bu mavzu juda qiziqarli ekanligini aytib o'tish lozim, shunda bola diqqatini mavzuga qaratadi, aks holda xayoli haliyam tanaffus vaqtidagi hodisalar bilan band bo'ladi. Ona tili darsidan so'ng boshlangan matematika darsiga kirishib olish uchun o'quvchilarga matematik muhitni hosil qilib bera

olishimiz va o'quvchilarni xuddiki sehrli sayohatga chorlayotgandek ishtiyoqini qitiqlab qo'yishimiz kerak. Maqsadni tushuntirgach aniq mo'ljalni olgan holda har bir o'quvchiga diqqatimizni qaratishimiz (o'quvchi o'ziga bo'lgan e'tibordan zavqlanadi va bu e'tiborni javobsiz qoldizmaydi), ularni ismini aytib murojaat qilishimiz (inson uchun eng yoqimli so'z o'zining ismidir) va berayotgan vazifalarimizning natijasiga ham e'tibor berishimiz lozim. Agar o'quvchi o'zi bajargan ishini o'qituvchi tomonidan tekshirilmayotganligini, unga befarqligini sezsa uning shu fanga bo'lgan qiziqishi so'nib boradi. Agar bu hol bir necha marta takrorlansa o'quvchi darsga umuman befarq bo'lib qoladi. Shuning uchun qancha talabchan bo'lsak o'quvchilar ham bizga xuddi shunday javob qaytaradi. Fizik olim Isaak Nyutonning uchinchi aks ta'sir qonunini dars jarayoniga o'tkazsak, o'quvchilarga qanday kuch va g'ayrat bilan dars o'tsak, ular ham bizga xuddi shunday ishtiyoq bilan javob qaytaradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sodiqova T. Murosa ilmi. – Toshkent: Davr pres. 2016.
2. Isoqjon Muhammadjon o'g'li. Talim va tarbiya // Hilol nashr.-Toshkent , 2018.

O'QUVCHILARDA INTELLEKTUAL IJODIY SALOHİYATNI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

N.Abdumannatova, Samarqand viloyati XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada kelajagimiz egalari bo'lgan o'quvchi-yoshlarning har jihatdan yetuk bo'lib voyaga yetishida ularning ijodiy salohiyatini rivojlantirish, qiziqish va qobiliyatlarini o'z vaqtida aniqlab ta'lim jarayonidagi psixologik mexanizmlari o'z aksini topgan.*

Kalit so'zlar: *motivatsiya, intellekt, ijodiy salohiyat, qobiliyat, zakovat, iqtidor.*

Аннотация. *В данной статье отражены психологические механизмы образовательного процесса, своевременное выявление развития творческого потенциала, интересов и способностей студентов, которые являются владельцами нашего будущего.*

Ключевые слова: *мотивация, интеллект, творческий потенциал, способности, интеллект, талант.*

Annotation. *This article reflects the psychological mechanisms of the educational process, the timely identification of the development of creative potential, interests and abilities of students and young people who are the owners of our future.*

Key words: *motivation, intellect, creative potential, ability, intelligence, talent.*

Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning tub negizida kelajagimiz egalari bo'lgan yosh avlodni har jihatdan yetuk qilib voyaga yetkazish masalasi asosiy o'rinda ko'zga tashlanadi. Yoshlarni intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantirishda tarbiyaning ahamiyati muhimdir. Intellektual ijodiy salohiyatni oshirish uchun tarbiya jarayonining mohiyati shu jarayon uchun xarakterli bo'lgan va muayyan qonuniyatlarda namoyon bo'ladigan ichki aloqa va munosabatlarni aks ettiradi. O'quvchi-yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantirish jarayonida ularga motivatsiya berish, o'quvchilarda jamiyatga naf keltiradigan, shaxsga qo'yiladigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va ko'nikma hosil qilinadi. Bunga erishish uchun o'quvchining ongiga, dunyo qarashi va irodasiga tizimli, muntazam ta'sir etib boriladi. Ijodiy salohiyatni rivojlantirish jarayonida bulardan birortasi e'tibordan chetda qolsa, ko'zlangan maqsadga erishish qiyinlashadi. Mana shu psixologik jihatlarni e'tiborga olingandagina yoshlarning intellektual ijodiy qobiliyatlarini shakllantirib uni rivojlantrishga imkon yaratiladi.

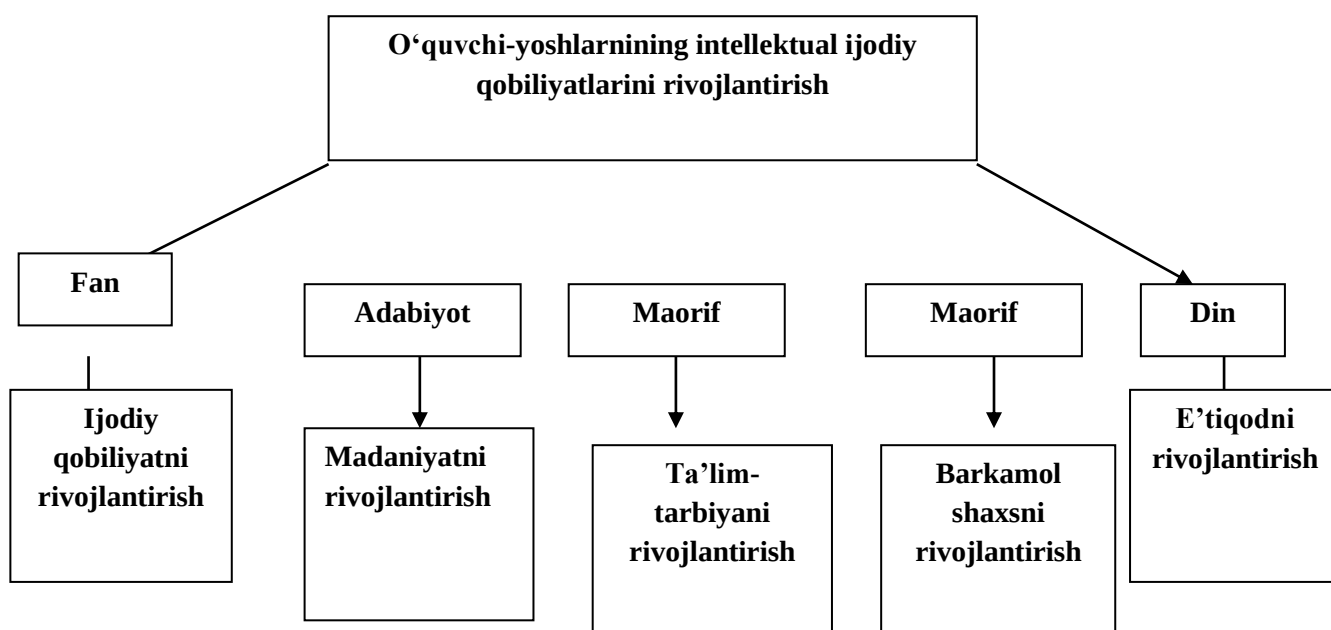
Ta'lim-tarbiya berish jarayonida ta'limning ma'lum bir maqsadga qaratilishi muhim ahamiyatga ega. Ta'lim jarayoni o'quvchi-yoshlarning intellektual ijodiy qobiliyatlarini shakllantirmasdan turib ularni ijodiy rivojlantirib bo'lmaydi. Talabalarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantiruvchi har qanday maqsadga qaratilgan tarbiya jarayonining mohiyati va vazifalari tarbiyachi tomonidan rejalashtiriladi va ketma-ket bajariladigan usullar belgilab olinadi:

1. O'quvchi-yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini shakllantiruvchi hislatlarini uyg'otish va rivojlantirish rejalashtiriladi.

2. Mana shu hislatlarni rivojlantirishni amalga oshiruvchi usullarni yaratish yoki intellektual ijodiy salohiyatni oshirib borishga xizmat qiluvchi manbalar izlab topiladi.

3. Belgilangan maqsad uchun xizmat qiladigan nazariy va amaliy manbalarni qaysisini va qayerda ishlatish rejalashtiriladi.

Mana shunday rejaga solinib olib boriladigan ishlarni amalga oshirish ta'lim-tarbiya tizimi jarayonida ham yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantirib boradi, jamiyat va insonlarning intellektual va jismoniy faoliyatini oshirib boradi.

Yoshlarning intellektual-ijodiy salohiyatini rivojlantirishni to'g'ri yo'lga qo'yish uchun o'quvchi-talabalar ijodiy faoliyatini amalga oshiruvchi tadbirlarni belgilab ularni ikki guruhga ajratamiz:

«Intellekt» guruhi

- 1) «Zakovat», «Iqtidor», «Imkon» kabi intellektual o'yinlarni o'tkazish;
- 2) «Eng yaxshi tarixchi, matematik, dasturlovchi, fizik, biolog, filolog ... va hokazo» nomlarda tanlovlar o'tkazish;
- 3) ilmiy yo'nalishdagi ishlarni tashkil etish, ilmiy anjumanlar o'tkazish;
- 4) «Ijodkor dasturlovchilar», «Yosh astronomlar», «Yosh ixtirochilar», «Yosh texniklar», «Yosh radiotexniklar», «Yosh iqtisodchilar» kabi to'garak guruhlarini tuzish.

«Qobiliyatli va iste'dodli yoshlar» guruhi

- 1) «Eng yaxshi she'r, rasm, foto, kashta, so'zana va hokazo» nomlarda tanlovlar o'tkazish;
- 2) «Quvnoqlar va Zukkolar» klublari jamoalari bellashuvlarini o'tkazish;
- 3) «Eng yaxshi hamshira, hisobchi, oshpaz, chilangar, suvchi, hosilot, terimchi va hokazo» nomlarda tanlovlar o'tkazish;
- 4) «Yosh musavvir», «Yosh musiqashunos», «Yosh kitobxon», «Yosh ijodkor» kabi klublarni tuzish;

- 5) ijodkor yoshlarning ijodiy kechalari va ko'rgazmalarini tashkil etish;
- 6) umumxalq bayramlari, Xalqaro va Milliy bayram kunlari munosabati bilan tadbirlar majmuini ishlab chiqish va amalga oshirish.
- 7) Buyuk mutafakkirlarimizning tavallud kunlariga bag'ishlangan bayram kechalarini sahnaviy ko'rinishlarini uyushtirish;
- 8) Mustaqil ravishda biror bir mavzuga bag'ishlangan badiiy kompozitsiyalar tayyorlash;
- 9) Badiiy havaskorlik to'garaklarining ishini jonlantirish va musobaqa tariqasida o'tkazilishini tashkil etish;
- 10) Ijodiy ishlar majmuasini ommalashtirish.

Bundan tashqari yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini muntazam rivojlantirish ishlarini amaliyatga tadbiq etish uchun har bir pedagog har bir darsda o'quvchilarning ijodiy faoliyatini kuzatib borishi kerak. Yoshlarning intellektual ijodiy salohiyatini rivojlantirib borish uchun ta'lim-tarbiya jarayonida, oilada farzandlarimizning qiziqishlari va qobiliyatlariga alohida e'tibor berishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. V.M.Karimova. Ijtimoiy psixologiya va ijtimoiy amaliyot. - T, 1999.
2. E.G'oziyev. Psixologiya muammolari. -T.: O'qituvchi 1996.
3. E.G'oziyev. Psixologiya. -T.: O'qituvchi, 2002.
4. M.G. Davletshin, S.M.To'ychiyeva. Umumiy psixologiya, -T.2002.

O'QUVCHILARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHDA YANGI PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

L.R.Namozova, Pstdarg'om pedagogika sport kolleji o'qituvchisi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda yangi pedagogik texnologiyalarining afzalliklari keng yotirilgan.*

Kalit so'zlari. *Maktab, o'qituvchi, o'quvchi, kasb-hunar, pedagogik texnologiyalar.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются преимущества новых педагогических технологий в профориентации учащихся в общеобразовательных школах сегодня.*

Ключевые слова. *Школа, учитель, ученик, профессия, педагогические технологии.*

Abstract. *This article discusses the advantages of new pedagogical technologies in the vocational guidance of students in general secondary schools today.*

Key words. *School, teacher, student, profession, pedagogical technology.*

Har bir inson o'z hayotida hurmat va shuhrat qozonishni, atrofdagilarning e'tibori va e'tirofida bo'lishni, ularning qo'llab-quvvatlashini, barchaning sevgisiga, muhabbatiga erishishni, shu bilan birga mustaqil hayot kechirishni xohlaydi. Sanab o'tilganlarning barchasiga birvarakayiga erishishning yo'li bor, u ham bo'lsa qiziqishingiz va qobiliyatingizga mos bo'lgan «qadrdon» kasbni tanlashdir. Kasbni tanlash, ayniqsa, qiziqish va qobiliyatga mos kasbni tanlash atrofdagilar ko'zi o'ngida o'zini ifoda etishni va hayotda o'z o'rni, qadriyatini topishni xohlagan, imkoniyatlarini yuqori baholashga moyil bo'lgan o'quvchilarga xos jihatdir.

Kimki baliq tutish bilan shug'ullangan bo'lsa, bunday faoliyat uchun baliqchining o'zi ham ma'lum talablarga javob berishi zarurligi to'g'risida xabari bo'ladi. Bu talablarga: baliq va

uning fe'l-atvori haqidagi bilimlar; zarur uskuna va yarog'lar; ob-havo va muhitning holati haqidagi joriy axborotlar; paydo bo'lishi mumkin bo'lgan tasodiflarga tayyorgarlik; amaliy tajriba va boshqalar kiradi. Birgina baliq tutishga shuncha talab!

Kasb bizning yagona tiriklik manbaimiz ekan, unga qo'yadigan talablarimizni qondirish uchun, biz ham qandaydir talablarga javob berishimiz zarur.

Bugungi kunda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohatlar jarayonida asosiy bo'g'in hisoblangan umumiy o'rta ta'lim maktablari faoliyatida o'quvchilarni hayotga tayyorlash va kasb tanlashga yo'naltirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Kasbga yo'naltirishdan asosiy maqsad o'sib kelayotgan yosh avlodni ongli va mustaqil ravishda kasb tanlashga tayyorlashdan iborat bo'lib, bu jarayon shaxsning bo'lg'usi kasbiy faoliyat subyekti sifatida shakllanishini nazarda tutadi hamda uning bozor iqtisodiyoti munosabatlariga moslashib borishiga ko'maklashadi.

Respublikamizda ta'lim islohotlari bosqichma-bosqich amalga oshirib borilayotgan hozirgi davrda Kadrlar tayyorlash milliy dasturi talablaridan va islohotning bosh maqsadidan kelib chiqqan holda, kasb-hunarga yo'naltirish sohasida mavjud bo'lgan ilmiy xulosalar va tavsiyalar hamda umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish, xususan ulkan ummon bo'lgan kasblar olami bilan tanishtirish usullarini yangilash zarurati yuzaga kelmoqda. Zero, umumta'lim muassasalari o'quvchilarini kasb-hunarga yo'naltirish, ularning kasb-hunarni ongli ravishda va to'g'ri tanlashiga ko'maklashish masalasi ta'lim sohasida davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Uzluksiz ta'lim tizimi rivojlanishining hozirgi sharoitida o'quvchilar bilan olib boriladigan kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini takomillashtirish, ularni ongli kasb tanlashga, kelgusidagi kasbini o'zi belgilashga tayyorlash umumta'lim maktablarining muhim vazifalaridan sanaladi.

Bugungi kunda o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanish samarali natijalar beradi. Jumladan «Aqliy hujum», «Bumerang», «Tarozi», «Yelpig'ich», «Kichik guruhlarda ishlash», «Venn diagrammasi» «Sinkveyn» kabi pedagogik texnologiyalardan foydalanish tavsiya etiladi.

Skarabey texnologiyasi interaktiv texnologiya bo'lib, u o'quvchilarda fikriy bog'liqlik, mantiq, xotiraning rivojlanishiga imkoniyat yaratadi va har qanday muammoni hal qilishda o'z fikrini ochiq va erkin ifodalash mahoratini shakllantiradi. Ushbu texnologiya o'quvchilarga mustaqil ravishda bilimning sifati va saviyasini xolis baholash, o'rganilayotgan mavzu haqida tushuncha va tasavvurlarni aniqlash imkonini beradi. Ushbu texnologiya o'quvchilar tajribasidan foydalanishni ko'zda tutadi va reflektiv kuzatishlarni amalga oshiradi, faol ijodiy izlash hamda fikriy tajriba o'tkazish imkoniyatlariga ega bo'ladi.

«Tarozi» texnologiyasini munozarali, murakkab mazmunli mavzularni o'rganishda qo'llash mumkin. U tanqidiy tafakkur, mantiq, ijodiy improvizatsiya, fikran tajribalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lib o'quvchini dalillash qobiliyatini rivojlantirish, o'z dalillarini yozma va og'zaki shaklda ishonchli va lo'nda ifodalashni shakllantiradi, o'z nuqtai nazarini himoya qilish, muxoliflarni ishontirish va munozara madaniyatiga o'rgatadi.

«Yelpig'ich» texnologiyasi murakkab, ko'ptarmoqli, mumkin qadar muammoli turidagi mavzularni o'rganishga qaratilgan bo'lib, uning mohiyati shundan iboratki, bunda mavzuning turli tarmoqlari bo'yicha bir yo'la axborot beriladi. Ayni paytda, ularning har biri alohida nuqtalardan muhokama etiladi. Bu interaktiv texnologiya tanqidiy, tahliliy, aniq mantiqiy fikrlashni muvaffaqiyatli rivojlantirishga hamda o'z g'oyalari, fikrlarini yozma va og'zaki shaklini ixcham bayon yetish, himoya qilishga imkoniyat yaratadi. Bu texnologiya umumiy mavzuning ayrim tarmoqlarini muhokama qiluvchi kichik guruhlarining, har bir qatnashuvchining, guruhning faol ishlashiga qaratilgan.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish ishlari ta'lim-tarbiya bilan uzviy kechadigan, uning barcha qirralarini qamrab oladigan uzluksiz jarayondir.

Bunday hamkorlik o'sib kelayotgan yosh avlodga ongli kasb tanlash, o'z kasbiy istiqbolini belgilash hamda jamiyat ravnaqiga munosib hissa qo'shish imkonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. J.G'.Yo'ldoshev. O'zbekiston Respublikasi ta'lim taraqqiyoti yo'lida. T., «O'qituvchi», 1994.
2. Yo'ldoshev J.G'. Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. Qo'llanma,-T.: - 2004.
3. Saidaxmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar (nazariya va amaliyot).-T.,Moliya nashriyoti. 2003.

IKKI SONNING O'RTA QIYMATLARI HAQIDA

S.Umarov, Samarqand VXTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada algebra va geometriya fanlarining birgalikda bog'liqligiga doir misol sifatida bir mavzu olingan. Bunda o'quvchilarning matematika faniga bo'lgan qiziqishlarini ortirish uchun chizma va misollar asosida mavzu yoritilgan.

Kalit so'zlar: o'rta arifmetik, o'rta geometrik va o'rta garmonik qiymatlar.

Аннотация. В этой статье приведен пример взаимосвязи между алгеброй и геометрией. Тема иллюстрирована диаграммами и примерами для повышения интереса учащихся к математике.

Ключевые слова: среднее арифметическое значение, среднее геометрическое значение, среднее гармоническое значение.

Annotation. This article provides an example of the relationship between algebra and geometry. The topic is illustrated with diagrams and examples to increase students' interest in mathematics.

Key words: arithmetic mean value, geometric mean value, harmonic mean value.

Ta'lim jarayoni nihoyatda murakkabdir. Ta'limning barcha bo'g'inlarini shunday tashkil etish kerakki, u yoshlardan chuqur va asosli bilim berish bilan birga keng qamrovli fikrlashga o'rgatsin. O'qish jarayonida o'quvchida mustaqil bilim olish ehtiyoji shakllanib borishi hozirgi kunning talabidir. Pedagogik amaliyot va tadqiqotda qator ish usullari qo'llab ko'rildi. Quyida berilgan ma'lumotlar o'quvchilarga darslikdan tashqari mustaqil ta'lim olishi uchun qiziqarli mavzu bo'ladi.

Bizga ixtiyoriy a va b musbat sonlar berilgan bo'lsin.

$$\frac{a+b}{2} - a \text{ va } b \text{ sonlarning o'rta arifmetik qiymati (1)}$$

$$\sqrt{a \cdot b} - a \text{ va } b \text{ sonlarning o'rta geometrik qiymati (2)}$$

$$\frac{2ab}{a+b} - a \text{ va } b \text{ sonlarning o'rta garmonik qiymati (3)}$$

Shu o'rinda yana o'rta garmonik qiymatga teskari son:

$$\frac{a+b}{2ab} = \frac{1}{2} \left(\frac{1}{a} + \frac{1}{b} \right) \quad (4)$$

a va b sonlarga teskari sonlarning o'rta arifmetik qiymati bo'ladi.

(1) va (2) qiymatning nomlanishi quyidagilardan kelib chiqqan:

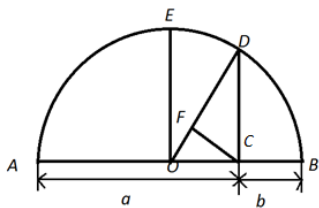
$a, \frac{a+b}{2}, b$ - arifmetik progressiyaning ketma-ket hadlarini ifodalaydi.

$a, \sqrt{a \cdot b}, b$ - esa geometrik progressiyaning ketma-ket hadlarini ifodalaydi.

Shu qiymatlarning geometrik talqinini qaraymiz.

I- talqin. Bizga $AC=a$, $CB=b$, $AB=a+b$ aylananing diametri bo'lgan kesmalar berilgan bo'lsin.

$CD \perp AB$, OD va $CF \perp OD$ bo'lgan kesmalarni yasaymiz.

Chizmadan ko'rinadiki $OD = \frac{a+b}{2}$ o'rta arifmetik qiymatni tasvirlaydi, chunki $OE=OD$ aylananing radiusi diametrning yarmiga teng. $DC = \sqrt{a \cdot b}$ o'rta geometrik qiymatni tasvirlaydi. Isbotlash uchun AD va DB kesmalar o'tkazamiz.

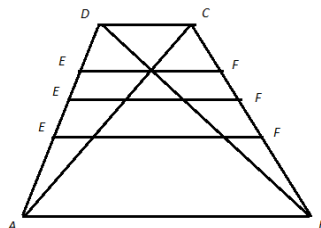
Hosil bo'lgan uchburchak ABD to'g'ri burchakli bo'ladi. To'g'ri burchakli uchburchakda $CD^2 = AC \cdot CB$ balandlikni xossasidan foydalanib isbotlanadi. $DF = \frac{2ab}{a+b}$ o'rta garmonik qiymatni tasvirlaydi. Isboti uchburchak OCD da

$$CD^2 = DF \cdot OD, \quad DF = \frac{CD^2}{OD}, \quad DF = \frac{(\sqrt{a \cdot b})^2}{\frac{a+b}{2}} \quad DF = \frac{2ab}{a+b}$$

Bu tengliklardan quyidagi natijaga kelamiz:

Ikki sonning o'rta geometrik qiymati ularning o'rta arifmetik va o'rta garmonik qiymatlarning o'rta geometrigiga teng.

II- talqin. $AB=a$ va $CD=b$ $ABCD$ trapetsiya berilgan bo'lsin. $EF \parallel AB \parallel CD$ yasaymiz.

Agar EF o'rta chiziq bo'lsa, u holda EF a va b sonlarning o'rta arifmetik qiymati bo'ladi. Agar EF trapetsiyani ikkita o'xshash trapetsiyaga bo'lsa, u holda EF a va b sonlarning o'rta geometrik qiymati bo'ladi. Isboti uchun o'xshashlikdan foydalanib:

$$\frac{CD}{EF} = \frac{EF}{AB}$$

tenglikka ega bo'lamiz. $EF^2 = AB \cdot CD$, $EF = \sqrt{a \cdot b}$ o'rta geometrik qiymatni hosil qilamiz.

Agar EF kesma trapetsiyaning diagonallari kesishish nuqtasidan o'tsa EF kesmaning uzunligi a va b sonlarning o'rta garmonik qiymatiga teng bo'ladi.

Isbot. Trapetsiya o'xshashligidan foydalanib quyidagi tenglikni yozamiz:

$$\frac{a}{EF} = \frac{\frac{a+b}{2}}{b}$$

Bu nisbatdan

$$EF = \frac{2ab}{a+b}$$

Masala. a va b qanday butun qiymatlarida o'rta garmonik qiymat butun chiqadi?

Yechilishi. $\frac{ab}{a+b} = n$ deb belgilaymiz.

$$\frac{ab}{a+b} \Rightarrow ab - an - bn + n^2 = n^2 \Rightarrow (a-n)(b-n) = n^2$$

$n^2 = u \cdot v$ deb belgilash kiritamiz. U holda $a=n+u$, $b=n+v$ $n=1,2,3,\dots$

$n=1$ bo'lganda u va v larning qiymatlari to'g'ri kelmaydi.

$n=2$ uchun $u \cdot v = 4 \Rightarrow u = 1, v = 4 \Rightarrow a = 3, b = 6$

$n=3$ uchun $u \cdot v = 9 \Rightarrow u = 1, v = 9 \Rightarrow a = 4, b = 12$ va hokazo.

Ushbu maqolada algebra va geometriya fanlarining birgalikda bog'liqligiga doir misol sifatida bir mavzu olingan. Bunda o'quvchilarning matematika faniga bo'lgan qiziqishlarini ortirish uchun chizma va misollar asosida mavzu yoritilgan. Maqoladagi misollardan matematikadan to'garak mashg'ulotlarida, iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda, olimpiadaga tayyorlanuvchi o'quvchilar uchun mo'ljallangan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abduhamidov A.U., Nasimov H.A., Algebra va matematik analiz asoslari, I, II qism, - T. 2000. Akademik litseylar uchun o'quv qullanma.
2. Abduhamidov A.U., Nasimov H.A., Algebra va matematik analiz asoslaridan masalalar to'plami. I qism, - T. 2000. Akademik litseylar uchun o'quv qo'llanma.

О ПРОБЛЕМАХ ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ В СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЕ

Ф.Д.Гафарова, преподаватель средней школы № 6 города Самарканда

Аннотация. В статье говорится о проблемах преподавания и обучения математики в школе. Даны выводы о самостоятельном обучении, онлайн обучении и контроле знаний и навыков учащихся.

Ключевые слов: школа, математика, учитель, ученик, обучение.

Аннотация. Мақолада математика фанини ўқитишнинг муаммо ва ечимлари, мустақил таълим, масофавий таълим ва баҳолаш мезонлари таҳлил қилинган.

Калим сўзлар: мактаб, математика, ўқитувчи, ўқувчи, таълим.

Annotation. The article discusses about the problems of teaching and learning mathematics at school. Conclusions are given about self-study, online learning and the control of students' knowledge and skills.

Keywords: school, mathematics, teacher, student, learning.

Математическое образование - один из важнейших факторов, определяющих уровень экономического и общественно-политического развития страны. В школьной программе, математика занимает особенное место. Необходимость его качественного изучения актуально особенно в наши дни.

Математика способствует развитию логического мышления, что в свою очередь помогает находить правильные, нестандартные решения, анализировать, сравнивать. Вся любовь, которую испытывают ученики в начальной школе к этому предмету, очень быстро испаряется при переходе в старшие классы.

Не все одинаково воспринимают математику в силу своих психологических особенностей, гиперактивности, дефицита внимания, отсутствия мотиваций к обучению.

Целью математического образования является получение математических знаний и выработки умения применять эти знания в решении прикладных задач.

Проблема воспитания творческой активности школьников всё ещё находится в центре внимания. Его решение связано с преодолением многих противоречий и рядом вопросов, характерных для учебного процесса:

- Противоречия между обучением и развитием, между объёмом учебного материала и его последовательностью.

- Противоречия между массовым обучением и развитием индивидуальных способностей учащихся, между творческим подходом и методикой, технологической базой преподавания.

- Разнообразие форм общего образования является хорошим способом интеграции интересов и способностей учащихся.

Возможно, одним из решений этого вопроса является сокращение числа обязательных предметов и введения предметов отбора. Во всех школах есть ученики, не имеющие склонности к математике, но которые могут проявить себя в других областях знаний.

Математическая подготовка в школе должна быть достаточно существенной для тех, кто глубоко изучает физические, технические, прикладные предметы. Изучение более высокого уровня знаний должно включать базовый уровень. Сегодня этот базовый уровень обеспечивается стандартами образования и минимальным учебным содержанием.

Основой образовательного процесса являются учебники. Более способным учащимся – отдельные учебники, менее способным -интегрированные. Не во всех наших школах имеются такие книги. В специализированных школах такие учебники есть, но отсутствуют учебники на русском языке.

Так, почему же учащиеся перестали заниматься математикой?

Родители считают, что школа должна их заинтересовать. Это приводит к полной потере самостоятельного поиска решений. А ведь при современных возможностях интернета можно работать самостоятельно. Самостоятельный поиск информации, путей решения проблемных задач – вот к чему должны готовить современные школы.

Важная часть обучения – контроль знаний и навыков учащихся. Устаревшая форма контроля знаний - итоговые контрольные работы, переводные, аттестационные задания. Они должны быть разноуровневые. Ведь не все одинаково способны к математике.

В связи с этим хорошо бы обратить внимание на следующие выводы:

- объединить дублирующие предметы;
- математика – точная наука. Есть ли смысл так часто менять книги, исключать некоторые темы, потом их обратно включать;
- наши дети – разные. Дайте возможность учителям самим корректировать программу;
- учебники для способных к математике учащихся передавать не только специализированным школам;
- итоговые контрольные задания по возможности дифференцировать;
- рассмотреть оценочную систему образовательного уровня школьников.

Лучшей мотивацией к обучению является техническая оснащённость образовательного цикла. Это решит проблему нынешней пассивности учащихся. Качественное математическое образование – это высокопрофессиональные специалисты во всех сферах деятельности и успешное экономическое развитие страны.

Использованная литература:

1. Гнеденко.Б.В. Математика в современном мире. – М., Просвещение. – 1980.

2. Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. Жунибекова Д.А., Аширбаева Х.А., Такибаева Ф. и др. – 2016.

THE DEVELOPMENT OF LINGUOCULTUROLOGY IN TEACHING THE HISTORY OF ENGLISH LANGUAGE

Sh.Kutbiddinova, Samarqand viloyat XTXQTMOHM o'qituvchisi

Annotatsiya. *Maqolada ingliz tilini o'qitishda «linguo-madaniy kompetentsiya» tushunchasi haqida so'z boradi. Uning til tizimidagi o'rni yoritilgan. Ingliz tilini o'qitish metodikasi bo'yicha zamonaviy izlanishlarda til, tarix va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlikka ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Maqolada madaniy qismning ahamiyati kognitiv yondashuvni qo'llash bilan chambarchas bog'liqligi e'tirof etilgan.*

Kalit so'zlar: *ling-madaniy kompetensiya; ingliz tili tarixi; globallashuv; madaniyatlararo aloqa.*

Аннотация. *В статье рассматривается понятие «лингвокультурная компетенция» в преподавании английского языка. Освещается его роль в языковой системе. В современных исследованиях методики преподавания английского языка все больше внимание уделяется взаимосвязи языка, истории и культуры. Признание важности культурного компонента в статье, тесно связано с использованием когнитивного подхода.*

Ключевые слова: *лингвокультурная компетенция; история английского языка; глобализация; межкультурная коммуникация.*

Annotation. *The article deals with the concept of «linguocultural competence» in teaching English. Its place in language system is defined. In modern studies on methods of teaching English language increasing attention is focused on the relation between language, history and culture. The acknowledgement of the importance of the cultural component in article is closely connected with the usage of cognitive approach.*

Key words: *linguocultural competence; history of the English language; globalization; intercultural communication*

The recent rapid pace of globalization and significant changes in different connections that exist between nations and people has again emphasized the importance of learning English. The increasingly worldwide use of English raises a number of linguistic, cultural and pedagogical issues that can be linked with students' understanding of the English language itself. Competence-based approach to education today is one of the significant issues. A variety of key competences is essential for everyone, which will ensure the successful adaption and self-realization of a young specialist in the modern fast changing world. It is quite evident that many graduates of universities demonstrate not appropriate level of the English language and even those who are knowledgeable enough cannot use effectively the language in their professional communication. More than that it is becoming worse because some students lack some basic knowledge concerning the laws of the development of the language, etymological characteristics of many words. Sometimes they fail to comment upon some linguistic phenomena, because they are not aware of linguocultural aspects of the English language, customs, traditions and ways of life of different nations. Any foreign language should be viewed not only as a system of linguistic norms, but also as a system of social norms and behavior, spiritual values. It has long been recognized that any living language develops together with the speech community, that is, with the people who speak it. Language is central to historical and social interaction in every society, regardless of location and time period.

Presumably the history of the English language is one of the major subjects while learning English.

Linguoculturology is a new branch of science, which deals with manifestations of culture of different nations, which became fixed and are reflected in the language. This relatively new field of linguistic research represents a merger of two distinct subdisciplines of linguistics: sociolinguistics and culturology. Researches in this field use sociolinguistic methods to explain various language phenomena. This approach is particularly useful when language internal data alone is unable to account for some seemingly inexplicable facts. Linguoculturology is aimed at scrutinizing linguistic units in connection with historical and social development of the country at different periods and thus ensures general broad comprehension of the language as a complex system. In language teaching the concept of «communicative competence» takes this into account by emphasizing that language learners need to acquire not just grammatical competence but also the knowledge of what is «appropriate» language.

Linguoculturological approach in teaching English focuses on the semantic concept. Through this angle the process of learning the English language implies not only traditional study of phonetics, grammar, and vocabulary but also the English language mastering through its national concepts. This enables the learners to acquire interrelated ethno cultural knowledge of language, culture and history, resulting in formation of linguocultural competence, which is a set of special skills necessary to use in practice. In Dictionary of English Language and Culture it is defined as ability to do what is needed. It means that a student should be able to develop an ability to recognize and connect a semantic content of a language symbol with associative motivation of choice of a word.

Linguoculturology has to deal with lots of issues related to the language, such as the role of culture in formation of linguistic concepts, connection between the linguistic symbol and cultural sense of the word. It is essential to identify cultural semantics which can be obtained from the interaction of two different fields -language and culture. Language and culture interactions have a reciprocal relationship: language shapes cultural interactions and cultural interactions shape language. It should be noted that the relationship of language to culture involves many difficult and contradictory problems. One problem may occur when cultural information of linguistic items mainly acquires some implication, which is hidden. A well-known expression "French leave" means 'leave or absence without permission'. Originally it was used as a term describing a custom, prevalent in France in the 18th century but regarded in England as impolite, of leaving a social function without saying farewell to one's host or hostess. It is now used of any unauthorized absence or departure, from one's place of work. From this example it is evident that only knowing the origin of the linguistic item students will be able to fully understand the meaning of it and use it in the language properly. Moreover sometimes the meanings of some words can change in course of time. Not only language and culture, but also language and history are undivided. The evolution of language includes many facts which pertain to the functioning of language in the speech community. The most widely accepted classification of factors relevant to language divides them into extra linguistic and linguistic. Strictly speaking, the term «extra-linguistic» embraces a variety of conditions bearing upon different aspects of human life, for instance, the psychological or the physiological aspects. In the first place, however, extra linguistic factors include events in the history of the people relevant to the development of the language, such as the structure of society, expansion over geographical areas, migrations, mixtures and separation of tribes, political and economic unity or disunity, contacts with other people, the progress of culture and literature. All these aspects of external history determine the linguistic situation and affect the evolution of the language.

The aim of this article is to give students a clear understanding of the changes that have taken place in the English language throughout its development, and to assist them in developing appropriate scientific approach to language. Language - is a social phenomenon.

Consequently, the development of language is a natural process as it is characteristic of every social phenomenon. But any social phenomenon is developing according to certain laws. Language, as a special social phenomenon also develops according to certain laws that are unique to the language and are called the internal laws of language development. To understand the current state of language and its grammatical forms, its phonetic system, the structure of its vocabulary, it is necessary to consider each language as a result of a long historical development, which is caused by a number of changes and transformations that have taken place within a more or less long periods of time. Thus, only a historical approach to the phenomena of the modern language can provide students with proper understanding and use. The understanding of the laws of the development of language, the ability to explain some facts knowing the history of the language and history of the people will contribute to scientific understanding of the rules of modern English language. That is why the history of the English language course is of great importance for students. The concept of linguoculturological competence can be defined as the ability and willingness to adequate understanding and interaction with the representatives of other linguocultural societies based on the acquisition of knowledge about the world, reflected in terms of language and it forms the foundation of cognitive communication. Linguoculturological competence is one of the basic components of communicative competence, the formation of which is the main goal of teaching foreign languages at the present stage. The content of the linguoculturological competence includes cognitive and communicative components. A set of these components ensures major activities of this model which is aimed at achieving a final goal resulting in information of the level of competence which will enable students to interact in the multicultural society. The model of linguoculturological competence contains interconnected components aimed at achieving the final result.

Integration processes in the modern global economic and cultural space, highlight the intercultural communication as the most important factor of integration of human society. Special course is aimed at educating of humanistic values, it involves students into linguocultural studies and research. This course provides students with the ability to express their views in writing and orally in a foreign language, understand and discuss features of culture, socio-economic life of the target language, to conduct exploratory work, prepare an oral report on a selected topic. Foreign language as a subject accumulates the most complete history and common cultural values of humanity, systematically transmits them to students. It helps to create a real opportunity for familiarizing students with universal spiritual and moral values, world and national culture for understanding the problems and realities of the modern world; contributes to the formation of national identity, citizenship, humanism, tolerance, and respect for national and world culture. The proposed course is designed as the main subject of the course "History of the English language". It is aimed at improving communicative and cognitive skills, organizing and deepening knowledge about a country.

In accordance with the results of the project the necessity to change requirements for students can be traced. Culture is seen as an essential characteristic of a person associated with the human capacity. Communication is an essential part of human life, and therefore part of the culture. Under cross-cultural competence, we understand the student's psychological readiness to communicate and a certain level of verbal skills, language material, and most importantly - the necessary amount of socio cultural knowledge of the spoken language. The main areas of competence are cognitive, pragmatic and motivational. Cognitive goal is to obtain information about other cultures, and the need to refer not only to the culture of the country of the target language but also the culture of other countries. Pragmatic purpose involves the acquisition of practical skills necessary for intercultural communication. Motivational terms are connected with the formation of the attitude of the student, which involves tolerance and respect for other cultures, eliminate prejudice, stereotypes and discrimination. The experimental model includes many elements: study material, built on the integration of national and regional courses and culture study, educational technology and student-centered model.

References

1. Byram M., Gribkova B., Starkey H., (2002).Developing the Intercultural Dimension in Language Teaching.
2. Teachers.Language Policy Division.Directorate of School, Out –of –school and Higher Education. DGIV Council ofEurope, Strasbourg: 7.
3. Zimnyaya I.A. (2003).Key Competences –New Paradigm of Educational Result.The Higher Education Today.Vol 5, 34-42.
4. Procedia –Social and Behavioral Sciences, Vol.112:532-537.
5. Longman.Dicitionary of English Language and Culture. Pearson Education Limited, (2005), 278.

O'QUV JARAYONINI SAMARALI BOSHQARISHDA PEDAGOGIK TEKNOLOGIYALARNING O'RNI

Z.A.Maxmudova, Samarqand shahar 13-maktabningo'qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda pedagogik texnologiyalarning afzalliklari keng yotirilgan.*

Kalit so'zlari. *maktab, o'qituvchi, o'quvchi, dars, ta'lim-tarbiya, pedagogik texnologiya.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваеця широкий спектр возможностей использования инновационных технологий в обеспечении качества и эффективности образования в образовательном просессе сегодня.*

Ключевые слова. *школа, учитель, ученик, урок, образование, инновационные технологии.*

Abstract. *This article describes the advantages of pedagogical technologies in the effective organization of the educational process.*

Key words. *school, teacher, student, lesson, education, pedagogical technology*

Mustaqil O'zbekistonning porloq kelajagi yosh avlodni barkamol qilib tarbiyalash bugungi kun talabidir. Barkamol insonni tarbiyalashda esa zamonaviy darsning alohida o'rni bor. Hayot gultoji hisoblangan insonning kamolot davri, inson bo'lib shakllanish onlari maktabda kechadi. Inson ulg'ayganda unga obro'-e'tibor keltiruvchi barcha fazilatlar bolaligida shakllanadi. Shuning uchun ham o'qituvchi ta'limni zamon talabiga mos ravishda tashkil etmog'i lozim. Dars ta'lim tarbiyani amalga oshirishning eng qulay, eng zarur omilidir, hayotimizda tub burilish bo'layotgan bir paytda darsning shakli va mazmuni, g'oyaviyligi, ta'sirchanligi samaradorligi oshirish lozim. Har bir dars o'quvchi uchun yangi axborotdir. Ayniqsa, yangi o'quv materiallari orqali o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini shakllantirish asosiy ta'lim sifatini ta'minlovchi omildir. O'quvchilarga yangi bilimlarni berish va olingan yangi bilimlar asosida ko'nikmalarni shakllantirish uchun kichik guruhlarda ishlash, vizuallashtirish, mustaqil ijodiy ishlash, didaktik o'yin mashqlari va rolly o'yinlar kabi noan'anaviy ta'lim metodlaridan foydalanish yaxshi samara beradi.

O'quv-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish va boshqarish, yuqori sifat ko'rsatkichiga erishish o'z-o'zidan bo'lmaydi. Buning uchun, avvalo, ta'limning mazmunini, uning ilmiy nazariy va metodik saviyasini oshirish, o'qituvchilarning metodik ta'minoti va ularga ko'rsatilayotgan metodik yordamni yaxshilash, tobora takomillashtirib borish, o'qituvchining kasbiy mahoratini va nufuzini oshirish zarur. "2004-2009 yillarda maktab ta'limini rivojlantirish Davlat umummilliy dasturi" va Prezidentimizning "Xalq ta'limi muassasalarini moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish to'g'risida"gi Farmonida ham xalq ta'limi

xodimlari oldiga ta'lim-tarbiya jarayonini uzviylashtirish va samaradorligini oshirish, uslubiy rahbarlik qilishni kuchaytirish, zamonaviy ta'lim shakllarini, pedagogik - axborot texnologiyalari, ma'naviy axloqiy tarbiyaning samarali shakl hamda usullarini ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish, ilg'or pedagoglar va pedagogik jamoalar ish tajribalarini o'rganish, ommalashtirishga yo'naltirilgan hamda moliyaviy-iqtisodiy masalalarni hal etishda ta'lim muassasalarining mustaqilligini kengaytirish, mas'uliyatini oshirish, byudjet mablag'laridan maqsadli va samarali foydalanishdek, dolzarb vazifalar qo'yilgan. Bu vazifalarni hal etish amalga oshirib kelinayotgan umumiy o'rta ta'lim islohoti bilan hamohangdir.

Yosh avlodni zamon talablari darajasida o'qitish kelajakda barkamol inson, mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalashdek murakkab masalalarni muvaffaqiyatli hal etish ko'p jihatdan o'qituvchining g'oyaviy e'tiqodi, kasbiy mahorati, bilimdonligi, pedagogik va axborot kommunikasiya texnologiyalaridan foydalanib o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishi va boshqarishiga bog'liqdir.

Pedagogik texnologiya o'z tizimiga ega bo'lib, unda komponentlar ketma-ketligi, o'zaro bog'liqligi, bir butunligi saqlanadi. O'quv-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyaning boshqaruvchanligi shundan iboratki, bunda o'quv jarayonini rejalashtirish, tashxis qilish, natijalash, tuzatish kiritish imkoniyatlari mavjud. Bunda ta'limda kutilgan natijalarga erishiladi, vaqt tejiladi. Pedagogik texnologiyaning tasdiqlanuvchanligi ishlangan model boshqa pedagoglar qo'llaganda ham xuddi ushunday samara, natija berishi kerakligini bildiradi. Bir so'z bilan aytganda, ta'lim jarayoniga yangicha yondashib, ijodkorlik, bunyodkorlik tatbiq etilsagina, ta'lim samarali yangi bosqichga ko'tariladi; ya'ni

- o'quvchining talabi, moyilligi, istak-xohishi uning imkoniyatlari darajasida qondiriladi;
- o'quvchining o'quv mehnatiga mas'uliyati, javobgarligi burchi oshadi;
- bilimlarni mustaqil egallash malakalari shakllanadi;
- unda umr bo'yi o'z bilimini o'ziga boyitishiga ishonch paydo bo'ladi;
- erkin fikrlash malakasi shakllanadi;
- shaxs sifatida jamiyatda o'zining o'rnini tezroq topib olishga muhit yaratiladi.

O'quv-tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish obyektiv jarayon ekanligini, zamonaviyligi esa ilmiy-texnik taraqqiyot yo'nalishi bilan belgilanishi tan olgan holda pedagogik texnologiyaning o'ziga xos tomonlari va yaqin kelajakda u bilan bog'liq vazifalarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- istiqbolli o'qitish va tarbiyalash vositalarini yaratish va ularga tayangan holda ilg'or pedagogik texnologiyalarni loyihalash, amaliyotga joriy etish, ommalashtirish va samarali aniqlash;

- pedagog-o'qituvchilarni ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalar bo'yicha yangi bilimlar tizimi bilan qurollantirishni uzluksiz tashkil etish;

- ilg'or o'qituvchilar va pedagoglar ish tajribalari va usullarini o'rganib borish, ular yaratgan yangi metodikalarni yangi pedagogik texnologiyalar darajasiga ko'tarish borasidagi ishlarni amalga oshirish.

Zamonaviy ta'limni tashkil etishda qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Bunday natijalarga erishish uchun o'qituvchilardan yuksak pedagogik mahorat hamda o'quv-tarbiya jarayonini samarali boshqarishga nisbatan yangicha yondoshuvni talab etadi.

Demak, pedagogik texnologiya o'z mohiyatiga ko'ra subyektiv xususiyatga ega, ya'ni har bir pedagog o'quv-tarbiya jarayonini o'z imkoniyati, kasbiy mahoratidan kelib chiqqan holda ijodiy va samarali tashkil etishi lozim. Qanday shakl, metod va vositalar yordamida tashkil etilishidan qat'iy nazar pedagogik texnologiyalar:

- pedagogik faoliyat o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishi;
- o'qituvchi va o'qituvchilar orasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirishi;
- o'quvchilar tomonidan o'quv fanlari bo'yicha puxta bilimlarning egallanishini ta'minlashi;
- o'quvchilarda mustaqil, erkin, ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirilishi;

-o'quvchilarning o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqara olishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratilishidan iboratdir.

Bugungi kunda o'quv-tarbiya jarayonini ilmiy metodik asosda tashkil etish va boshqarishda quyidagilarga e'tiborni qaratish zarurdir:

- uzluksiz ta'lim tizimi bosqichlari orsida uzviylikni to'la ta'minlash;
- pedagog kadrlarning kasbiy, ilmiy metodik tayyorgarligi ta'lim mazmuni va uning metodik ta'minotidan orqada qolmasligi;
- pedagog-o'qituvchilarda ijodiy va ijtimoiy faollik, g'oyaviy-siyosiy yetuklik darajasining yetarli bo'lishi;
- umumiy o'rta ta'limda kadrlarni tayyorlash tizimining ilmiy nazariy hamda metodik jihatdan yetarlicha asoslanganligi, bu jarayonda zamonaviy pedagogik, axborot va innovatsion texnologiyalardan foydalanish uchun zarur bo'lgan metodik bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga e'tiborni kuchaytirishdan iboratdir.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda ta'lim jarayonida o'quv dasturlari mazmunini to'liq o'zlashtirilishini ta'minlovchi ta'lim texnologiyalarini qo'llash, dastur materiallarini o'quv elementlari darajasida o'rganish, o'quvchilarni darslikdan tashqari o'quv metodik qo'llanmalar, didaktik manbalar, tavsiyanomalar, texnologik ishlanmalar, algoritmlar, audio-video vizual vositalar va test to'plamlari bilan ta'minlash, maktab kutubxonalari fondlarini boyitish, ularni yangi texnologiyalar bilan ta'minlashga e'tibor qaratish lozim. Ta'lim sifatini yaxshilash va uni boshqarishni davr talablari asosida tashkil etish mexanizmlarini yaratish hamda ilmiy jihatdan asoslash, pedagogika fanining muhim masalalaridan biridir. Ushbu masalani har tomonlama o'rganish va ta'limni ilmiy metodik boshqarish modelini tashkil etish hamda amaliyotga tatbiq etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Avlayev O., Jurayeva S.N., Mirzayeva S.R. "Ta'lim metodlari" T.: "Navro'z". 2017.
2. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish – T.: "Fan va texnika" 2008 y.

TA'LIM SIFATI VA SAMARADORLIGINI TA'MINLASHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

G.Bekbutayeva, Samarqand shahar 54-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonida ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlashda innovatsion texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari keng yoritilgan.

Kalit so'zlari: maktab, o'qituvchi, o'quvchi, dars, ta'lim-tarbiya, innovatsion texnologiya, interfaol ta'lim

Аннотация. В данной статье широко освещены возможности использования инновационных технологий в обеспечении качества и эффективности образования в учебно-воспитательном процессе на современном этапе.

Ключевые слова: школа, учитель, ученик, современный урок, образование, инновации, интерактивное обучение

Annotation. This article reveals a wide range of opportunities for the use of innovative technologies in ensuring the quality and effectiveness of education in the educational process today.

Key words: school, teacher, student, lesson, education, innovative technology, interactive education

Ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlash imkonini beradi. Shu sababli ham innovatsion texnologiyalar asosida ta'lim sifati va samaradorligini oshirish muammosi bugungi kundagi muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni tatbiq etishdan ko'zlangan asosiy maqsad:

- ta'lim sifatini yanada yuqori bosqichga ko'tarish;
- ta'lim muassasalari raqobatbardoshligini oshirish;
- o'quvchilarning ijodiy, tanqidiy fikrlashini rivojlantirish;
- o'quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash;
- o'quvchilarda ma'lumotlarni mustaqil qabul qilish va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish;
- o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirish hisoblanadi.

Keyingi o'n yil ichida ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlash muammosi dunyo miqyosida tadqiq etilmoqda. Bugungi kunda ko'pgina mamlakatlar ta'lim sifati bo'yicha qiyosiy tadqiqotlar metodologiyasi, texnologiyasi va vositalarini ishlab chiqish masalasida o'z sa'y-harakatlarini birlashtirgan holda ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlash muammolariga alohida e'tibor qaratmoqdalar. Buning natijasida butun dunyoda ta'lim sifatini monitoring qilish tizimi yaratildi.

So'nggi yillarda uzluksiz ta'limni yangi sifat bosqichiga ko'tarish va uning samaradorligini oshirish, bunda innovatsion texnologiyalardan foydalanish masalasining nazariy tadqiqiga ham alohida e'tibor qaratilmoqda. Mazkur yo'nalishda bir qator ilmiy izlanishlar amalga oshirildi. Ulardagi asosiy g'oya va natijalar barcha turdagi ta'lim muassasalari faoliyatining sifat va samaradorligini oshirishga qaratilgan ishlarni olib borishda poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalar asosida ta'lim jarayonlari sifat va samaradorligini oshirishda:

- innovatsion texnologiyalar asosida ta'lim jarayonlari sifat va samaradorligini oshirishining mazmun-mohiyati va ahamiyatini ilmiy asoslash, «yangilik», «yangilik kiritish», «yangilanish», «innovatsiya», «innovatsion faoliyat», «innovatsion jarayon», «innovatsion madaniyat» kabi tushunchalarning mazmun-mohiyatini izohlash;

- ta'lim muassasalarida innovatsiyalarni joriy etish bo'yicha mavjud imkoniyatlar va shart-sharoitlarni aniqlash;

- umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonlari sifat va samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan pedagogik innovatsiyalar mazmuni va mezonlarini aniqlash, tayanilishi lozim bo'lgan tamoyillarni belgilash;

- umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'lim sifat va samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan innovatsion pedagogik jarayonning tarkibiy tuzilishi tizimini ishlab chiqish, uning mazmun-mohiyati, ahamiyati, komponentlarini ilmiy asoslash, maqsad va vazifalarini belgilash;

- umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilarini innovatsion pedagogik faoliyatga tayyorlash mexanizmini ishlab chiqish, uning mazmun-mohiyati va ahamiyatini ilmiy asoslash hamda amaliyotga tatbiq etish yo'llarini belgilash;

- umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchilarining innovatsion madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish mexanizmini ishlab chiqish va ilmiy asoslash;

umumiy o'rta ta'lim muassasalarida innovatsion texnologiyalar asosida ta'lim jarayonlari sifat va samaradorligi oshirishga yo'naltirilgan modelni ishlab chiqish, ilmiy asoslash va kelajakda takomillashtirilgan yo'llarni belgilash muhimdir.

Umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchilarini innovatsion pedagogik faoliyatga tayyorlash, innovatsion madaniyatini shakllantirish, ularga amaliy-metodik yordam ko'rsatish maqsadida o'qituvchilarni metodik mahsulotlar bilan ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Ilmiy tadqiqot va tajribalar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy innovatsion texnologiyalarni ta'lim tizimida hamda ta'lim-tarbiya jarayonida unumli qo'llash:

- ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshiradi;
- o'quv-tarbiya jarayonining takomillashuviga;
- o'qituvchi va o'quvchi faolligini oshirishga;
- o'qituvchining pedagogik mahoratini oshirishga;
- o'quvchining mustaqil fikrlash, bilishga qiziqishi ortishiga;
- bilimni mustaqil o'zlashtirishga hamda bilim, ko'nikma, malakalarni o'rganish, shakllantirish va rivojlantirish sifatini yanada yaxshilaydi.

Jumladan, zamonaviy pedagogik texnologiyalar:

birinchidan, o'quvchining bilim, ko'nikma va malakalarini oson va qiziqib o'rganuvchilar uchun imkoniyat yaratish;

ikkinchidan, o'qituvchining ham professional o'quvchiga ham ma'naviy rivojlanishiga yordam beradi.

Pedagogik faoliyatda natijalar bilan bir qatorda ushbu natijalarga erishish o'z mahoratidan kelib chiqib, zamonaviy o'qitish vositalaridan foydalanadi. Zamonaviy o'qitish vositalari - bu o'qitish jarayonida qo'llaniladigan didaktik vositalar (tarqatmalar, ko'rgazmalar, chizmalar, sxemalar va h.kabilar) va elektron vositalardir (apparatli, dasturli va axborotli komponentlar, audio va video darsliklar, elektron darsliklar, elektron kutubxonalar, veb-saytlar, elektron matnlar va h.kabilar).

Hozirgi kunda barcha ta'lim, fan, madaniyat va ma'rifat muassasalari ta'lim portali va internetga ulangan. Bu esa ta'lim jarayoniga masofadan turib o'qitish usullarini, o'quvchi yoshlar uchun axborot- kommunikatsiya xizmatlarining keng majmuini joriy etish imkonini bermoqda. Har bir ta'lim muassasasida yaratilgan bunday sharoitdan unumli va samarali foydalanish, o'qituvchi va o'quvchining ta'lim-tarbiya jarayonida vaqtning aniqliligi tartibiga ko'ra axborot tizimi orqali faol axborot va ma'lumotlarni egallash, hamda ularga zamonaviy texnika va texnologiyalarni o'zlashtirish imkonini beradi

Ta'lim sifati jamiyatning sifatini ham belgilash, nafaqat ta'lim tizimi uchun, balki davlatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun ham eng asosiy muammo hisoblanadi. O'quvchilar tomonidan egallangan bilim va ko'nikmalar ko'p yillarda ularning moddiy va ma'naviy sohalaridagi imkoniyatlarini belgilaydi hamda ularning muvaffaqiyati ijtimoiylashuvini ta'minlaydi.

Xususan, yangi elektron o'quv adabiyotlar ishlab chiqilishiga, elektron darsliklar, multimediali dasturlar yaratilishiga puxta zamin yaratadi. Ammo ta'lim sohasida elektron darslik yoki qo'llanma yaratishda ilmiylik, tushunarliklik va qiziqarlilik, muntazamlik, mazmunni puxta o'zlashtirish, o'quvchi va talabaning shaxsiy xususiyatlarini xisobga olish, unda belgilarni ongli ravishda o'zlashtira olishini va ko'rgazmalilik kabi pedagogik tamoyillarga tayanilishi kerak. Uzluksiz ta'lim tizimi uchun yaratilgan har bir darslik, o'quv qo'llanma yoki multimediali darsturlarni sohalarga joylashtirishdan oldin ushbu soha mutaxassislari maslahatlariga tayanish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avlayev O., Juraeva S.N., Mirzaeva S.R. Ta'lim metodlari. –T: Navro'z. 2017.
2. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish – T.: «Fan va texnika» 2008.

РОЛЬ РОДИТЕЛЕЙ В РАЗВИТИИ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ В МЛАДШЕЙ ШКОЛЕ

Д.Т.Болтаева, Преподаватель начальных классов школа №10 Самаркандского района

Аннотация. В статье обосновывается актуальность проблемы развития логического мышления у младших школьников в условиях образовательного учреждения. Авторами приводятся результаты экспериментального исследования, подтверждающие необходимость целенаправленного развития данного вида мышления у учащихся начальных классов. Особое внимание уделяется поиску эффективных способов решения данной проблемы.

Ключевые слова: логика, мышление, самостоятельность, эксперимент, абстрактное мышление.

Развитие логического мышления у школьников – одна из важнейших задач начального образования. Недостаточная развитость логической сферы в первые годы обучения создает учащимся большие трудности, которые не уменьшаются с переходом в следующие классы. Экспериментальные данные доказывают, что тот тип интеллекта, который складывается к 7-8 классу, качественно изменить уже практически невозможно. Интеллектуальные способности, которые не достигли к этому возрасту определенного уровня развития, не будут в дальнейшем совершенствоваться сами по себе по мере взросления школьника. В подростковом и юношеском возрасте никаких принципиально новых интеллектуальных операций в системе мыслительной деятельности человека уже не возникает. Следовательно, проблему развития логического мышления учащихся необходимо решать именно в начальной школе.

В дошкольном возрасте новые уровни развития мышления подключались постепенно и взаимодействовали примерно на равных. У младших школьников уже начинает лидировать абстрактно-образное или словесно-логическое мышление. Ребенок воспринимает информацию на слух, обрабатывает ее и усваивает. Ему уже не обязательно показывать предмет, чтобы он понял, о чем идет речь. Он сам создает образ объекта в голове. Но несмотря на такую самостоятельность, развитие не прекращается и так же нуждается в стимуляции со стороны.

Помощниками родителей в этом процессе становятся учителя, но они не могут тщательно прорабатывать все мыслительные навыки, так как школьная система не предполагает индивидуального подхода. Поэтому родителям очень важно не выключаться из процесса воспитания ребенка и продолжать тренировать его мышление.

Внимание ребенка обычно быстро рассеивается. Замечали, как дети поспешно переключаются с одной игрушки на другую? Чтобы этого не происходило, нужно совершенствовать средства развития, создавать *нестандартные игровые ситуации*. Так вы поддержите интерес и усилите вовлеченность ребенка в игру, в процессе которой сможете транслировать ему какую-то информацию. Во время игр и общения обратите внимание на *структуру речи малыша*. В младшем школьном возрасте он уже должен строить сложносочиненные и сложноподчиненные предложения. Они являются словесным выражением степени развитости его мышления. Если ребенок говорит преимущественно простыми и односложными конструкциями, увеличьте нагрузку на его речь: спрашивайте, подталкивайте к рассуждениям. В этих занятиях будьте не только слушателем, но и участником, направляйте мысль малыша к развитию наводящими вопросами. Так ему придется усложнять структуру своих умозаключений.

Игры на развитие логического мышления у школьников должны задействовать следующие навыки:

Сосредоточенность

Удерживать фокус внимания ребенка можно с помощью глубокого погружения в игровой процесс. Для этого он должен быть интересен, продуман и задействовать качественный дидактический материал.

Проектирование

Этот процесс активизирует комплекс мыслительных процессов. Ребенок визуализирует результат, выстраивает план достижения этого результата, последовательно осуществляет его.

Критическое мышление

Этот тип мышления заставляет ребенка самостоятельно анализировать события и явления. Собственное исследование оставляет после себя больше выводов и умозаключений, чем сухие факты.

Несмотря на то, что школьная система начинает постепенно вытеснять игровые формы развития, они все еще являются самыми эффективными. Задача родителей – правильно организовать домашний досуг, чтобы ребенок удовлетворял свои потребности в отдыхе, а вы – в его развитии. Отсюда вытекают две важных рекомендации: игры должны быть увлекательными и включать образовательную составляющую.

Список использованной литературы:

1. Выготский Л.С. Психология внимания: развитие высших форм внимания в детском возрасте / Л.В. Выготский. Москва // Психология внимания: хрестоматия / ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романов. Издво 2-е, перераб. – М.: АСТ: Астрель, 2008. С.671-701.
2. Дубровина И.В. Андреева А.Д. Младший школьник: развитие познавательных способностей. Пособие для учителей.
3. Матюгин И.Ю. Как развить внимание и память вашего ребенка. – М.: РИПОЛ классик, 2010. – 112 с

ALISHER NAVOIY IJODIDAN TASVIRIY VOSITALARNI O'RGANISH

D.A.Omonova, Samarqand shahar 58-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola Navoiy ijodidan tasviriy vositalarni o'rganish, she'riy san'atlar xususiyatlarini anglash so'z yuritilgan va ularning tahliliga e'tibor berilgan.

Kalit so'zlar: Navoiy, badiiy adabiyot, mumtoz she'riyat, aruz ilmi, tasavvuf ilmi, she'riy san'atlar, tasviriy vositalar.

Ma'lumki, badiiy adabiyot so'z san'ati hisoblanadi. Mumtoz adabiyotni, xususan, Alisher Navoiy asarlarini g'azaliyotini tushunish uchun aruz ilmi, tasavvuf ilmi bilan birga badiiy san'atlar va ularning o'ziga xos jihatlari bilan ham oshno bo'lish zarur hisoblanadi. Chunki muayyan bir so'z yakka holatiga ma'nosidan tashqari matn doirasida turlicha ma'nolarga ishora qilish yoki go'zal qochirimlari yuzaga keltirish mumkin.

Ko'p asrli mumtoz adabiyotimizning xazinasini yaratgan buyuk shoir va nosirimizning san'atkorona sehrini kashf etishimiz uchun she'riy san'atlarini bilish talab etiladi. Bu barcha badiiy adabiyot bilan qiziquvchilar, xususan, shu kasb egalari uchun zarur.

Har qanday poetik asarni jozibali, purma'no qiluvchi, obrazlilikni oshiruvchi badiiy tasvir vositalari hisoblanadi. Badiiy san'atni hosil qiluvchi bu vositalar (o'xshatish-tashbih, mubolag'a, talmeh, istiora, tazod) va boshqalarning ko'pchiligi umumta'lim maktab dastur va darslarida o'rgatiladi. Bu qatorga mubolag'a, tashbih, istiora, iyhom, tanosib, tazod, talmeh, tazmin, tajohili orif, husni tahlil, tashxis, masal, raddi matla kabilar kiradi. Maktab darsliklarida bu san'atlar haqida atroflicha ma'lumot beriladi.

Lafziy san'atlardan, «Takrir», «Takrorlash» ma'nosini ifodalovchi she'rda u yoki bu so'zni takrorlash vositasida so'z ma'nosini uning mohiyatini ta'kidlab ko'rsatish ushbu san'atning asosiy xususiyati sanaladi. Chunonchi, Alisher Navoiy g'azalidagi

Dema, ishqim naylakim ro'zgoringdur qaro,

O'rtadi, ey qotili nomehribonim, o'rtadi.

baytining ikkinchi misrasi boshidagi „O'rtadi» so'zini bayt oxirida yana bir takrorlar ekan, shoir shu so'z anglatayotgan ma'noni ta'kidlash maqsadini ko'zlagani ko'rinib turibdi.

«Mukarrar» so'zi «qayta-qayta», «ust-ustiga» ma'nolarini ifodalaydi. Shu nom bilan ataluvchi lafziy san'at esa baytning har ikki misrasida juft so'z qo'llashni nazarda tutadi. A.Navoiy o'z asarlarida lafziy san'at turlaridan tasdir san'ati yordamida so'zni o'ymakorlarcha ishlatib o'zbek adabiy tilining ichki imkoniyatlari kengligini yana bir bor namoyish etdi. Ayni vaqtda ulug' shoirning bu poetik san'atni yaratishdagi mahoratini ham ko'rish mumkin.

Klassik shariyatda tasdir san'ati so'z san'ati so'z qaytarig'i asosida yaratiladi, ya'ni bayt misralarida bir so'zni qaytarib qo'llash orqali hosil qilinadi. Bunda birinchi misra oxirida takrorlanadi. Alisher Navoiy ma'noni emotsional kuchaytirish uchun shakldosh so'zlarni bayt misralarida takror qo'llaydi. Ushbu baytda tasdir san'ati «ul» ko'rsatish olmoshi orqali hosil bo'lgan:

Ulki derlarkim suluk ahliga yo'l,

Bir qadamdur yaxshi voqib bo'lsa ul.

Navoiy birinchi misra oxirida qaytarib o'zakdosh so'zlardan mohirona foydalangan. Masalan, «Lison-ut-tayr» muqaddimasidan keltirilgan mazkur baytdagi «qaro» so'ziga e'tibor beraylik:

Yuz qarolig' oncha bo'lmish jahl aro,

Kim ko'zimga qildi olamni qaro.

Birinchi misrada «qfo» so'zi «yuz» bilan birikma hosil qilib – lig' so'z yasovchi qo'chimchasi bilan birgalikda «yuz qarolig'» - uyatlik, sharmandalik ma'nolarida ishlatilgan. Ikkinchi misra oxiridagi «qaro» esa qorong'u, g'amli, qayg'uli, ko'rinish kabi mazmunda qo'llangan. Bu yerda uyatlik bilan g'amli, g'ussali ma'nosidagi «qaro» so'zi ma'no jihatdan butunlay boshqadir. Shoir tasdir san'ati orqali fikrni ravon ifodalash uchun ikki ma'nodagi

o'zakdosh so'zlar orqali poetik rang-barangligi, ohangdoshlik va misralar jarangdorligini ta'minlagan. O'zbek she'riyatini yuksak mavqega ko'targan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rustamov.A. Navoiyning badiiy mahorati-Toshkent. Fan. 19977
2. Ishoqov Yo. Navoiy poetikasi-Toshkent. Fan. 1983

**O'QUVCHILARNING MATN BILAN ISHLASH
SAMARADORLIGINI OSHIRISH**

S.Q.Mamatova, Samarqand shahar 24-umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ona tili darslarida matn ustida ishlashga oid topshiriqlar mazmuni yoritilgan. Shuningdek, o'quvchilarda onatiliga bo'lgan munosabatning barqarorlashuvi, ularning so'zdan to'g'ri foydalanishlari va tilimkoniyatlarini anglashlari borasidafikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: matn, aloqador, mazmun, topshiriq, voqelik, mavzu, malaka, xususiyat, maqol, xulosa.

Аннотация. В данной статье освещено содержание заданий по работе над текстом на уроках родного языка. Также было высказано мнение о стабилизации отношения учащихся к родному языку, правильном использовании слова и осознании языковых возможностей.

Ключевые слова: текст, связанный, смысл, задание, реальность, тема, навык, особенность, пословица, заключение.

Annotation. This article covers the content of assignments on working on the text in native language lessons. Also, the students were given an idea of the stabilization of their attitude to the mother tongue, their correct use of the word and their understanding of the possibilities of the language.

Key words: text, related, content, assignment, reality, subject, qualification, feature, proverb, conclusion.

Keyingi yillarda ona tilimizning mavqeyini oshirish bilan bog'liq islohotlarning amalga oshirilishi, xususan, 2019-yilning oktabr oyida «Davlat tili haqida»gi Qonun qabul qilangani o'ttiz yilligining keng nishonlanishi, Vazirlar Mahkamasi tuzilmasida Davlat tilini rivojlantirish departamenti tashkil etilishi, davlat tili to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishini ta'minlash masalalari bo'yicha maslahatchisi lavozimi joriy qilinishi, Prezidentimiz tomonidan 2020-yilning 10-aprel kuni «O'zbek tili bayrami kunini belgilash to'g'risida»gi qonunning imzolanishi shu soha mutaxassislari zimmasiga jiddiy mas'uliyat yuklaydi, shuningdek, ona tilimiz jozibasini tatbiq qilish borasida imkoniyatlar ko'lamini yanada kengaytiradi.

Yosh avlod ong-utafakkurini milliy xususiyatlarimiz bilan sayqallash maqsadida ularda ona tilining nufuzi, salmog'i, taraqqiyoti, barhayotligi borasida mas'uliyat hissining shakllanishiga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Chunki bu jihat farzandlarimizning o'zimiz xohlagandek kamol topishida muhim hisoblanadi.

Tilga munosabatning poydevori hisoblangan ona tili darslarida o'quvchilarning grammatik mavzularni o'zlashtirishlari asosida ona tiliga bo'lgan munosabatni ham izchil ta'minlab, mustahkamlab borish lozim. Bunda, albatta, ona tili darsliklaridagi matnlarga tayanish asoslidir. Shu o'rinda 2019-yilda chop etilgan Muhammadjon Qodirov, Hamid Ne'matov, Muhabbat Abduraimova, Ra'no Sayfullayeva, Baxtiyor Mengliyevlar muallifligidagi 8-sinf ona tili darsligining o'ziga xos jihatlaridan biri o'quvchilarning matn

bilan ishlashlariga salmoqli o‘rin berilgani va bu ancha muvaffaqiyatli bo‘lganini qayd etish joizdir.

Muayyan mavzu o‘rganilar ekan, tanlangan badiiy matn ustida ishlash jarayonida o‘quvchilarda bilim shakllanishi bilan birga voqelikni anglash, taqqoslash, mazmunini hayotga bog‘lash, undan xulosa chiqarish kabi ko‘nikmalar ham hosil qilinadi. Yuqorida tilga olingan 8-sinf ona tili darsligining «Egali va egasiz gap» mavzusi uchun tanlangan 86-topshiriqdagi «Uch buyuk tabib» («Ibratli hikoyatlar» kitobidan olingan) matniga e‘tibor qaratsak:

UCH BUYUK TABIB

Bir tabib qattiq kasal bo‘lib yotib qoldi. Uning shogirdlari yig‘ilib ustodlarini davolashga kirishdilar. Kasal ustod ularga:

– Sevimli shogirdlarim, meni davolash uchun behuda zahmat chekmang, tuzalishdan umid uzganman, o‘limim yaqin qolganga o‘xshaydi. Vafot topganimdan keyin juda qayg‘urib oh-voh qilmang, chunki o‘rninga uchta buyuk tabib qoldirib ketaman. Shu zo‘r uch tabibning maslahatlariga hammangiz e‘tibor bering va boshqalarni ham shunga da‘vat qiling, – dedi. Shogirdlardan biri:

– Bizlarning aziz ustodimiz, sizdan keyin o‘rningizda qoladigan uchta tabib kimlar? – deb so‘radi. Ustod ko‘zlarini ochdi, yonidagi shogirdlariga shunday javob berdi:

– Sizlarga so‘zlaganim uchta zo‘r tabibning birinchisi – poklik, ikkinchisi parhez, uchinchisi badantarbiyadir. Doimo pok, ozoda bo‘lishlik, tiqishtirib, apil-tapil yemasdan o‘z miqdorida ovqatlanish, ichkilikdan tiyilish, badan a‘zolarini harakatsiz qoldirmasdan badantarbiya bilan shug‘ullanish – mana bularning hammasi salomatlikni saqlovchi eng yaxshi choralardir.

Ushbu matn uchun «Matn mazmuniga muvofiq bo‘lgan fikrlarni toping» degan topshiriq berilgan (87-topshiriq) va quyidagi jumlar keltirilgan.

1. Doim foyda haqida o‘ylash kerak emas.
2. Sog‘ bo‘lay desang, parhez qil!
3. O‘zingni o‘yla, o‘zing haqingda qayg‘ur!
4. Salomatlik kalitini top!

Ushbu jumladan eng mosi sifatida o‘quvchilarning 4-jumlani tanlashlari ijobiy baholanadi.

Bir darsda mavzuni yoritish uchun birgina matndan foydalanish yaxshiroq samara beradi, fikrimizcha. Chunki yuqorida aytganimizdek o‘quvchilarning matndagi voqelikni anglash, taqqoslash, mazmunini hayotga bog‘lash, undan xulosa chiqarishlarida diqqatlari bir manbaga qaratiladi. Shu matn asosida mavzu turli tomondan yetkaziladi.

Topshiriqlar ketma-ketligini quyidagicha belgilab boramiz:

1-topshiriq sifatida o‘quvchilarga matndagi sodda gaplar ichidan (qo‘shma gaplar tarkibidagi sodda gaplar ham nazarda tutiladi) ega ishtirok etgan gaplarni va ega ishtirok etmagan gaplarni aniqlashni topshirish mumkin.

O‘quvchilarning javoblar quyidagicha bo‘ladi:

Ega ishtirok etgan gaplar:

Bir tabib qattiq kasal bo‘lib yotib qoldi. Uning shogirdlari yig‘ilib ustodlarini davolashga kirishdilar. Kasal ustod ularga dedi. O‘limim yaqin qolganga o‘xshaydi. Shu zo‘r uch tabibning maslahatlariga hammangiz e‘tibor bering. Boshqalarni ham shunga da‘vat qiling. Shogirdlardan biri:

– Bizlarning aziz ustodimiz, sizdan keyin o‘rningizda qoladigan uchta tabib kimlar? – deb so‘radi. Ustod ko‘zlarini ochdi.

– Sizlarga so‘zlaganim uchta zo‘r tabibning birinchisi – poklik, ikkinchisi parhez, uchinchisi badantarbiyadir. Doimo pok, ozoda bo‘lishlik, tiqishtirib, apil-tapil yemasdan o‘z miqdorida ovqatlanish, ichkilikdan tiyilish, badan a‘zolarini harakatsiz qoldirmasdan badantarbiya bilan shug‘ullanish – mana bularning hammasi salomatlikni saqlovchi eng yaxshi choralardir.

Ega ishtirok etmagan gaplar:

Sevimli shogirdlarim, meni davolash uchun behuda zahmat chekmang. Tuzalishdan umid uzganman. Vafot topganimdan keyin juda qayg'urib oh-voh qilmang. Chunki o'rnimga uchta buyuk tabib qoldirib ketaman. Yonidagi shogirdlariga shunday javob berdi.

Shu asosda mavzu mohiyati o'quvchilarga tushuntirilib, egasiz gaplarning turlari, ularning o'ziga xos jihatlari tanishtiriladi.

2-topshiriqda matndagi egasiz gaplarning egasini tiklash mashqi orqali o'quvchilar egali va egasiz gaplarni farqlaydilar. Shaxsi (egasi) ma'lum gaplar haqida tushunchaga ega bo'ladilar. Masalan,

Sevimli shogirdlarim, meni davolash uchun behuda zahmat chekmang (egasiz gap).

Sevimli shogirdlarim, siz meni davolash uchun behuda zahmat chekmang (egali gap).

3-topshiriqda matndan gapning umumiy mazmuni barcha shaxslarga aloqador bo'lgan shaxsi (egasi) umumlashgan gaplarni aniqlash talab etiladi. Matnda bo'lmaganligidan bunday gaplarni o'quvchilar o'zlari topadilar. Matn mazmuniga mos keluvchi maqol va matallar, hikmatli so'zlar, odat tusiga kirgan rasm-rusumlarni bayon etuvchi gaplarni yodga olib aytadilar, chunki ularda ega, asosan, umumlashgan bo'ladi. Namuna:

Sihat tilasang, ko'p yema,

Izzat tilasang, ko'p dema.

Achchiqni tatib ko'rmaguncha

Shirinning qadriga yetmaysan.

Yeyish uchun yashama,

Yashash uchun ye.

4-topshiriqda esa matndagi ixtiyoriy 3 ta gap kesimi fe'l bilan ifodalanib, ish-harakatni bajarishga imkoniyat, zaruriyat, shart, tilak, istak kabi ma'nolarni ifodalab keladigan shaxsi (egasi) noma'lum gaplarga aylantiriladi. Ma'lumki, bunday gaplar kesimining eng muhim belgisi uning tarkibida egalik qo'shimchasining yo'qligidir. Bu gaplar shaxssiz emas, harakatni mantiqan kimdir bajaradi, lekin uni gapda ifodalab bo'lmaydi. Namuna:

1. *Sevimli shogirdlarim, meni davolash uchun behuda zahmat chekmang* (shaxsi ma'lum gap). *Sevimli shogirdlarim, meni davolash uchun behuda zahmat chekish kerak emas* (shaxsi (egasi) noma'lum).

2. *Tuzalishdan umid uzganman* (shaxsi ma'lum gap). *Tuzalishdan umid uzish zarur* (shaxsi noma'lum gap).

3. *Vafot topganimdan keyin juda qayg'urib oh-voh qilmang* (shaxsi ma'lum gap). *Vafot topganimdan keyin juda qayg'urib oh-voh qilish kerak emas* (shaxsi noma'lum gap).

5-topshiriq guruhlararo bajariladi. Bunda quyidagi tezkor savollardan foydalanib, o'quvchilarning sergakliklari va mantiqiy fikrlash malakalari oshiriladi:

1. Matndagi 3x5 holatni izohlang.

Javob: *Matnda uch tabib tushunchasi 5 marta qo'llangan.*

2. Matndagi ijobiy bo'yoqqa ega so'zlarni aniqlab, ularga ma'nodoshlar toping.

Javob: *sevimli (qadrli, qimmatli), buyuk (ulkan, ulug'), zo'r (kuchli, baquvvat), aziz (muqaddas, muhtaram), poklik (soflik, pokizalik), ozoda (toza, musaffo) yaxshi (durust, tuzuk).*

3. Unlini cho'ziqroq talaffuz qilishga xizmat qiluvchi belgili so'zlar ishtirok etgan gaplarda qaysi kasb yoki sohaga bog'liq atama mavjudligini aniqlang.

Javob: *Shu zo'r uch **tabibning** (shifokorlik kasbi) maslahatlariga hammangiz **e'tibor** bering va boshqalarni ham shunga **da'vat** qiling. Doimo pok, ozoda bo'lishlik, tiqishtirib, apil-tapil yemasdan o'z miqdorida ovqatlanish, ichkilikdan tiyilish, badan **a'zolarini** harakatsiz qoldirmasdan **badantarbiya** (sport sohasi) bilan shug'ullanish – mana bularning hammasi salomatlikni saqlovchi eng yaxshi choralardir.*

Bunday topshiriqlar darsning ta'limiy maqsadini ro'yobga chiqarish bilan birga o'quvchilarda fikrni o'z ona tillarida teran, erkin ifodalay olish, tildagi so'zlardan o'rinli va

samarali foydalana olish, shuningdek, matn mazmunini xulosalay olish layoqatlarini shakllantirishga ham xizmat qiladi.

Shuningdek, muayyan yoshdagi o'quvchilarni xalqaro tadqiqotlar jarayoniga tayyorlashda ham matnlar bilan bog'liq bunday topshiriqlar yaxshi samara beradi.

Adabiyotlar:

1. Ikromova R. Grammatika, imlo va nutq o'stirishdan tarqatma materiallar. T., «O'qituvchi», 2003.
2. Ishmuhamedov R. va b. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. T.: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Iste'dod» jamg'armasi, 2008.
3. Ikromova R. Grammatika, imlo va nutq o'stirishdan tarqatma materiallar. T., «O'qituvchi», 2003.

ЗАРУБЕЖНЫЕ МОДЕЛИ ОЦЕНКИ КВАЛИФИКАЦИИ ПЕДАГОГОВ

***И.И. Ходжибаев**, Заместитель директора Сурхандарьинского областного территориального центра переподготовки и повышения квалификации работников народного образования.*

Аннотация. В данной тезис рассматриваются зарубежные модели оценки квалификации педагогов. Представлен обзор современных зарубежных систем оценки квалификации и качества профессиональной деятельности учителей.

Ключевые слова: педагог, оценка квалификации, аттестация педагогов, педагогическая деятельность, внешняя оценка.

Аннотация. Ушбу тезисда педагоглар малака тоифасини баҳолашнинг хорижий моделлари баён этилган. Ўқитувчилар малака тоифаси ва касбий фаолияти самарадорлигини баҳолашнинг замонавий тизимларига қисқача шарҳ берилган.

Калит сўзлар: педагог, малакани баҳолаш, педагоглар аттестацияси, педагогик фаолият, ташқи баҳо.

Annotation. In this thesis, foreign models for assessing the qualifications of teachers are considered. A review of modern foreign systems for assessing the qualifications and quality of professional activities of teachers is presented.

Key words: teacher, qualification assessment, certification of teachers, pedagogical activity, external assessment.

Представлен обзор современных зарубежных систем оценки квалификации и качества профессиональной деятельности учителей. Отмечается, что оценка профессиональной деятельности педагогов становится эффективным механизмом повышения качества их работы только в контексте профессионального развития и непрерывного образования. Показана типология видов оценивания профессиональной деятельности педагогов: по целям и задачам, по нормативным основаниям, используемому инструментарию и предмету оценивания. Рассмотрены ключевые международные исследования эффективности инструментов оценки деятельности педагогов: ETC (2008), The Sutton Trust (2013), MET (2009—013). Описаны лучшие практики оценки готовности будущих педагогов (выпускников педагогических программ) к профессиональной деятельности на основе подходов EdTPA, PPAT, TAA, MSTE. Рассматривается вопрос сертификации работающих педагогов на основе профессиональных стандартов на примере стандартов NBPTS (1987) и APST (2013).

Обсуждение оценки профессиональной деятельности учителей, как правило, сопровождается общественной дискуссией о том, кем и как эта деятельность должна оцениваться, насколько часто, и каковы должны быть последствия такой оценки для самих учителей и системы образования в целом. Несмотря на наличие полярных точек

зрения по этим вопросам, «горячих» общественных обсуждений большинство стейкхолдеров, включая самих педагогов (в странах, внедривших регулярное оценивание деятельности педагогов), приходят к консенсусу насчет того, что оно является одним из наиболее эффективных механизмов повышения качества их профессиональной деятельности и, как следствие, качества обучения их учащихся.

Отсутствие внешней оценки (осуществляемой инспектором, методистом, внешней организацией) или внутренней оценки (завучем, коллегами) не позволяет педагогам сформировать рефлексивное отношение к собственной практике и наметить пути эффективного профессионального развития. Вместе с тем ситуация с реализацией оценки профессиональной деятельности учителей в различных странах остается очень неравномерной,

и большая часть оцениваемых по-прежнему не получает никакой обратной связи о качестве своей работы. Так, по данным международного исследования TALIS (2008) (Teacher Evaluation, OECD, 2009; Teachers for the 21st Century, OECD, 2013), несмотря на в целом положительное отношение учителей к участию в процедурах оценки своей деятельности, половина специалистов основной школы из 24 стран, принимавших участие в этой процедуре, не получали внешней оценки своей деятельности, 28,6% не получали ее ни от кого из своих коллег в школе, а 13,4% не получали никакой оценки вообще. Исследования (Darling-Hammond L., 2010, 2012; OECD, 2009) показывают, что оценка профессиональной деятельности становится действительно эффективным механизмом повышения качества работы педагогов только в том случае, когда она не является самоцелью, а служит инструментом построения профессионального развития и непрерывного образования педагогов.

Опыт наиболее эффективных зарубежных образовательных систем (OECD, 2009) показывает, что ключевыми характеристиками такой системы являются:

- повышение привлекательности профессии учителя, позволяющее привлечь в нее лучших выпускников системы общего образования;
- качественное педагогическое образование, ориентированное на образцы лучшей практики, зафиксированные в стандартах профессиональной деятельности педагогов;
- независимая оценка сформированности профессиональных компетенций выпускников - будущих педагогов (профессиональный экзамен), обеспечивающая двойной положительный отбор на входе в профессиональную деятельность (лучшие абитуриенты школы поступают на программы педагогического образования, и лучшие выпускники этих программ получают доступ к педагогической деятельности в школе);
- программы введения в самостоятельную профессиональную деятельность для молодых специалистов в условиях супервизии со стороны наиболее опытных педагогов-наставников;
- опора на доказательный научный подход в решении профессиональных проблем учителя и широкий репертуар научно обоснованных способов индивидуализации педагогической деятельности с учетом специальных и индивидуальных потребностей учащихся;
- эффективная система профессионального развития, предоставляющая возможности ликвидации профессиональных дефицитов и решения возникающих проблем в процессе непрерывного методического сопровождения, широкого сотрудничества с другими учителями и персонифицированного повышения квалификации (построенного на основе результатов оценки профессиональной деятельности педагога);
- создание привлекательных условий оплаты труда и карьерного роста, направленных на поощрение высокого качества работы и удержание в профессии лучших педагогов;
- активное вовлечение педагогов в процесс создания инноваций и реформирования всех аспектов их профессиональной деятельности.

Как показывает анализ лучшего международного опыта (Darling-Hammond L., 2010, 2012), создание всех перечисленных выше условий без институализации регулярного механизма оценивания профессиональной деятельности педагогов не гарантирует достижения высокого качества системы образования. Однако, как показывает тот же опыт, создание эффективной системы оценивания педагогов без одновременного создания вышеуказанных условий развития их профессиональной деятельности также не приводит к достижению желаемых результатов.

Литературы

1. Barber M. How the Best Performing Systems Come on Top / M. Barber, M. Mourshed. New York: McKinsey & Company, 2007. 49 p.
2. Hanushek E.A. Some Simple Analytics of School Quality: Working Paper Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research, 2004. 36 p.
3. Hattie J. Visible learning: a Synthesis of 800 Meta-analyses Relating to Achievement / J. Hattie. London: Routledge, 2008. 392 p.
4. Ingvarson L.C. Standards for Graduation and Initial Teacher Certification: The International Experience [Электронный ресурс]. Melbourne: ACER, 2012. 63 p.
5. Schleicher A. Building a High-Quality Teaching Profession: lessons from around the World. Background Report for the International Summit on the Teaching Profession

SHARQ MUTAFAKKIRLARINING ILMIY MEROSIDAN ANIQ FANLARNI O'QITISHDA FOYDALANISH

Jalilova Barnoxon Raxmatovna

Sirdaryo viloyati Boyovut tumani 18-maktab o'qituvchisi

Annotasiya. Ushbu maqolada matematika fanini o'qitishda sharq allomalarining ilmiy izlanishlaridan dars jarayonida samarali foydalanish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: matematika, sharq allomalari, ilmiy meros, o'quvchi

Аннотация. В данной статье рассматриваются способы эффективного использования исследований востоковедов в преподавании математики.

Ключевые слова: математика, востоковеды, научное наследие, ученик

Annotation. This article discusses ways to effectively use the studies of orientalists in the teaching of mathematics.

Keywords: mathematics, orientalists, scientific heritage, student

Bu muazzam zaminda ajdodlarimiz bundan bir necha asrlar avval hozirgi zamonaviy ilm-fanning ilk poydevorini qo'ygan va rivojlantirgan. Allomalarimiz qomusiy olimlar bo'lib, ular bir vaqtning o'zida matematika, astronomiya, geodeziya, geografiya, tarix, arifmetika, farmakologiya, tibbiyot, falsafa va tilshunoslik ilmlari bilan ham shug'ullanganlar. Ayni jihat Farbda "Nur Sharqdan taraladi" degan ibora paydo bo'lishiga sabab bo'lgan.

Darhaqiqat, allomalarimizning ilmiy izlanishlari samarasi o'laroq, ilm-fanda keskin o'zgarishlar bo'ldi. Ayniqsa, Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy, Ahmad Farg'oniy, Al-Hakim at Termiziy, Abu Nasr ibn Iroq, Abu Mansur Qumriy, Abu Sahl Masihiy, Abu Ali ibn Sino, Ismoil Jurjoni, Yusuf Hiraviy, Abu Abdulloh Jayxoni, Abu Nasr Farobiy, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi allomalarning asarlari bebaho ilmiy durdonalar sifatida, jahon ilmiga beqiyos hissa bo'lib, bu ilm-fan taraqqiy etgan davrni Sharq uyg'onish davri sifatida dunyo ilmiy jamoatchiligi tomonidan haqli ravishda tan olingan.

IX-XII asrlar O'rta Osiyo xalqlari tarixida moddiy va ma'naviy hayotning rivojlanishida oldingi davrlarga nisbatan keskin yuksalish yillari bo'ldi. Xorun ar-Rashid tashabbusi bilan Bag'dodda ilmiy Markaz-Akademiya («Bayt ul-Xikma»)-tashkil etilib, unga barcha musulmon o'lkalari, jumladan O'rta Osiyodan ham olim va fozillar to'plandi. Bu

markazda Movaraunnahr va Xurosondan kelgan Muso Xorazmiy, Ahmad Farg'oniy, Marvoziy, Marvarudiy, Javhariy kabi olimlar Bag'dod akademiyasini jahonga mashhur bo'lishida katta hissa qo'shdilar. Movaraunnahrda arab halifaligini hukmronligini o'rnatilishi hamda islom dinining keng yoyilishining ijobiy tomonlaridan biri shuki, Bag'doddagi ilmiy akademiya o'rnak olib Xorazmda ham X asrda Ma'mun akademiyasi vujudga keldi va uning a'zolari bo'lmish o'z davrining olimu-donishmandlari o'z ijodlari bilan Movaraunnahrni donishi olamga yoydilar. Shuningdek o'lkamiz hududidan islom dunyosining eng mo'tabar shaxslari, hadisshunoslari etishib chiqdilar, ularning nomi Hozirgi kungacha ham dunyoviy, ham tasavvuf ilmining yuqori pog'onalarida turibdi.

Abu Abdullo Muhammad Ibn Muso al – Xorazmiy (783-850 y) - buyuk mutafakkir va olim al-Xorazmiyning arifmetika va algebraga doir «Kitob al-jabr val mukobala» (To'ldirish va qarama-qarshi qo'yish haqida kitob) asari matematika fanida yangi davrni boshlab beribgina qolmay, balki uning keyingi asrlardagi taraqqiyotiga ham katta asos bo'ldi. «Hind arifmetikasi haqida kitob» asari tufayli avval Sharq xalqlari, so'ngra esa Evropa xalqlari ham Qadimiy Hindistonning katta yutug'i-o'nli pozitsiyasi hisoblash sistemasi bilan tanishdilar. (XII asrda lotin tiliga o'girilgan). Al-Xorazmiyning «Kitob surat al-arz» (erning surati) asari geografiyaga, «Astronomik jadvallari» astronomiyaga oid bo'lib, ular muallifning nomini jahonga yoydi. Shuningdek, «Kuyosh soatlari to'g'risida risola», «Tarix risolasi», «Usturlab haqida risola», «Musiqqa risolasi» singari ajoyib asarlari olimga katta shuxrat keltirdi, uning nomini abadiylashtirdi. Al-Xorazmiyning «Al-jabr val muqobala» asari keyinchalik Evropada «Algebra» deb yuritila boshlandi. Uning astronomiyaga oid asari esa faqat Sharqda emas, balki G'arbda ham asronomiya fani rivojida katta rol o'ynadi.

Abul Abbos Ahmad ibn Muhammad Al-Farg'onining tarjimai holiga doir ma'lumotlar tarixda kam saqlanib qolgan. 861 yilda vafot etgan. Astronomiya, matematika, geodeziya, gidrologiya fanlarining bilimdoni Bag'dod va Damashqdagi rasadxona qurilishlarida faol qatnashdi va u erda Ptolemeyning «Yulduzlar jadvalidagi» ma'lumotlarni tekshirish ishlarini olib bordi. Al-Farg'oniy astronomiyaga oid «Astronomiya negizlari» asarida astronomiyaga oid bilimlarni tartibga soldi, o'zining yangi natijalari bilan boyitdi. O'sha davr an'anasiga muvofiq mamlakatlarni etti iqlimga bo'lib urgandi. Kuyosh soatlarini bayonini berdi, astronomik asboblari yaratdi. Farg'oniyning bu asari N.Kopernik davriga qadar Evropada astronomiya fanidan asosiy qo'llanma sifatida foydalanildi.

Abu Rayxon Beruniy (973-1048 y) - Xorazmda tavallud topgan bu mutafakkir, serqirra olim astronomiya, tarix, tibbiyot, riyoziyot, jug'rofiya, geodeziya, meteorologiya, etnografiya, falsafa, filologiyaga oid 150 ga yaqin asarlar yaratgan. Bu asarlar Beruniy nomini jahonga taratdi. Shuningdek, uning xikoyalar, she'rlar bitganligi xam ma'lum. Beruniy o'rta asrda birinchi bo'lib globus yaratdi. U arab, fors, hind turkiy tillarni mukammal bilgan. Uning «Farmokanaziya», «Geodeziya», «Hindiston», «Minerologiya», «Ma'sud qonuni», «qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar» asarlari o'zbek va rus tillariga tarjima qilingan. Maxmud G'aznaviy saroyda ham xizmatda bo'lgan. U Ibn Sino bilan ham zamondosh edi.

Abu Ali Ibn Sino (980-1037 yil) - u falsafa, mantiq ruxshunoslik, adabiyotshunoslik, she'riyat, musiqa, geologiya, minerologiya, fizika, matematika, tibbiyot, astronomiyaga oid yuzlab asarlar yaratdi. Abu Alining ilmiy qiziqishlari doirasi shu qadar keng bo'lganki, uning 40 dan ziyod tibbiyotga, 30 ga yaqin astronomiya va tabiatshunoslik fanlariga, 185 ta falsafa, mantiq va ilohiyotga bag'ishlangan asarlar yaratgani ma'lum.

Xulosa qilib aytganda, o'sib kelayotgan yosh avlodni mazkur asarlar bilan tanishtirish, ularning dunyoqarashini kengaytiradi, bilim saviyasini oshiradi. O'quvchi shaxsini barkamol rivojlantirish, uning imkoniyat va talab ehtiyojlarini hisobga olgan holda ta'lim berish, davlat va jamiyat talablari asosida rivojlantirishga erishish uchun matematika ta'limi jarayonida tarixiy materiallardan foydalanishi muayyan tamoyillar asosida tashkil etish kerakligi o'z tasdig'ini topdi.

Adabiyotlar:

1. “Xorazm Ma’mun akademiyasi: tarixi , buguni va kelajagi” mavzuidagi konferensiya materiallari, -Xiva: 2005.
2. Uvatov U. O‘zbekiston - Buyuk allomalar yurti. -T.: 2010
3. Buyuk siymolar, allomalar: (Markaziy Osiyodagi mashhur mutafakkir va donishmandlar). K. 3. -T.: Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1997.

TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT TEKNOLOGIYALARINING ROLI

Xoliqulova Jamila Abdukarimovna
Sirdaryo viloyati Boyovut tumani 20-maktab o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta’lim jarayonida axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanishning samarali jihatlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, axborot texnologiyalari, dars, interfaol

Аннотация. В данной статье рассматривается эффективное использование информационных технологий в образовании.

Ключевые слова: образование, информационные технологии, курс, интерактив.

Annotation. This article discusses the effective use of information technology in education.

Keywords: education, information technology, course, interactive.

Insonni har tomonlama tarbiyalash va ta’lim berish insoniyatning azaliy orzusi bo’lib, ajdodlarimiz ma’rifat va madaniyatini qanday qilib yosh avlodlarga o’rgatish, ularni komillikka yetaklash yo’llari, qonun-qoidalarini izlaganlar.

Noan’naviy ta’lim-o’quvchilarni kasbga qiziqtiruvchi bilim doiralarini kengaytiruvchi, ularda hozirjavoblik xususiyatlarini tarbiyalovchi, faollashtiruvchi va ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiruvchi kabi didaktik funksiyalarni bajaradi.

Tajribalarda ta’kidlaganidek, agar mashg’ulot odatdagi tinglab o’tirishga asoslangan usulda o’tkazilganda talabalar axborotning ko’pi bilan 20 % ni o’zlashtirgan bo’lsa, ilg’or pedagogik usullardan foydalanilganda esa, bu ko’rsatkich 80-90% gacha oshganligi tasdiqlangan.

Noan’naviy ta’limning samaradorligi yana shundan iboratki, uning qatnashchilari yaxlit tizimli bilimga ega bo’ladi va mustaqil ijodiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanishi negizida bo’lajak kasbiy faoliyatga oid boshlang’ich ko’nikmalar shakllantirilib o’quv-tarbiyaviy jarayonini amaliyot bilan bevosita bog’lab olib borishni ta’minlaydi. Shuning uchun ham, u rivojlantiruvchi o’qitishning yuqori samarali usullaridan biri bo’lib hisoblanadi.

O‘zbekiston o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritgan kundan boshlab xalqimizning tub manfaatlaridan kelib chiqib, demokratik taraqqiyot yo‘lini izchillik bilan amalga oshirishda strategik vazifani belgilab oldi. Yosh mustaqil davlatlarning havfsiz va barqaror taraqqiy etishi yo’lida jahon miqyosida paydo bo’lgan yangi salbiy ta’sirlarga qarshi ichki immunitetni shakllantirish va mustahkamlash tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Ta’lim tizimiga yangi pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalarini olib kirish bugungi kunning muhim masalalari sirasiga kiradi. Ta’lim-tarbiya jarayoniga axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish orqali bir qancha qulayliklar yaratiladi. Shu narsani e’tibordan chetda qoldirmaslik kerakki, ayni paytda, axborot olish ko’lami har qachongidan ham kengroq bo’lib, yetarli darajada ko’payib bormoqda. Demak, yurtimizda fan-texnika rivojlangani sayin, axborot olish imkoniyati ham oshib boradi. O’quvchilarga talab doirasida ma’lumotlarni yetkazib berishda, fan-texnika yutuqlaridan unumli foydalanish zarur. O’sib, ulg’ayib kelayotgan yosh avlodni barkamol qilib tayyorlashda, yangi axborot texnologiyalaridan o’z vaqtida va unumli foydalanishning istiqbolli tomonlari ko’zga

tashlanmoqda. Sir emaski, ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar yoshlarni har tomonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalashga qaratilgan. Ammo, ta'lim jarayonida ba'zi holatlar ham ko'zga tashlanadiki, masalan, an'anaviy dars tizimidan voz kechmaslik, pedagogik texnologiyalardan foydalanmaslik, darslarni ijodkorlik bilan uyushtirmaslik kabi. Oqibatda, o'quvchilar darsning subyektiga emas, balki, sust obyektiga aylanib qolmoqda.

Tajribalar shuni tasdiqlamoqdaki, an'anaviy dars tizimidan voz kechmaslik oqibatida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, dunyoqarashning boyib borishi, mavzularni to'liq idrok etish imkoniyati cheklanib qolmoqda.

Ta'limning barcha bo'g'inlarida olib borilayotgan tub islohotlar, asosan, yuqori malakali, zamon talablariga javob bera oladigan raqobatbardosh pedagog kadrlarni tayyorlashga bo'lgan talabni, ehtiyojni qondirishga qaratilgan.

Bugungi kunda umumta'lim maktab o'qituvchilari o'z faoliyatida zamonaviy axborot texnologiyalaridan bemalol, o'zgaralar yordamisiz foydalana olishlari lozim.

Jumladan, umumta'lim maktab o'qituvchilari ham pedagogik texnologiyalardan o'z faoliyatlarida malakali mutaxassis sifatida foydalana olishlari uchun ma'lum bir ma'noda, shu yo'nalish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi zarur.

Shuningdek, umumta'lim maktab o'qituvchilarida zamon, pedagogik texnologiya yordamida milliy-ma'naviy qadriyatlarni shakllantirish ahamiyat kasb etadi. Chunki, zamonaviy pedagogik texnologiyadan yangi axborot texnologiyalari bir qancha afzalliklarga ega ekanligi bilan ajralib turadi.

Bular xususan:

- o'quvchilarni faollashtiradi;
- ijodiy yondashtiradi;
- vaqtni tejaydi;
- sezishni orttiradi;
- mustaqil fikrlashga undaydi;
- idrok qilish ko'lamini oshirib, kengaytirib boradi.

Aynan shunday zamonaviy axborot texnologiyalardan unumli foydalanish orqali o'quvchilarda ma'naviy qadriyatlarga bo'lgan qiziqish hamda ularni e'zozlash xususiyatlarini rivoj topadi. AKT bilan ishlash jarayonida ma'naviyatimizga yot "ommaviy madaniyat"ga xos bo'lgan axborotlarga qarshi kurashish uchun yoshlarda ma'naviy imunitetni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish lozim. Buning uchun umumta'lim maktab o'qituvchilari:

- o'quvchilarda AKT imkoniyatlaridan foydalangan holda milliy qadriyatlarga sodiqlik fazilatlarini shakllantirishi;
- milliy-ma'naviy qadriyatlarni targ'ib etuvchi sayt materiallaridan ta'lim jarayonida unumli foydalana olishlari;
- AKT dan foydalangan holda dars ishlanmalarini va dars taqdimotlarini tayyorlashlarini bilishlari;
- milliy-ma'naviy qadriyatlarni targ'ib etishda yangi AKT loyihalarini tayyorlash.

Bu, o'z navbatida, ta'lim samaradorligining oshishiga olib keladi. Ta'lim-tarbiya jarayoniga axborot texnologiyalari imkoniyatlarini tatbiq etish ijobiy natija beradi. Zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanib, milliy-ma'naviy qadriyatlarni o'rgatish o'quvchilarning har tomonlama erkin fikrlashiga, ijodiy yondashuviga, dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylanishiga sharoit yaratadi.

Adabiyotlar

1. Tolipov O'.Q. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. Toshkent: "Fan" 2001 179 b.
2. To'raikulov O.X. Uzlaksiz ta'lim.j. № 4, 2006, 107-111 b.
3. Djurayev R.X.va boshq. Uzlaksiz ta'lim j. № 2, 2005, 14-28 b.

ЧЕТ ТИЛЛАРИНИ ЎҚИТИШДА ЗАМОНАВИЙ АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АФЗАЛЛИКЛАРИ

Низомова Одина Эркинбаевна

Сирдарё вилояти ХТБ тасарруфидаги 70-мактаб-интернати инглиз тили фани
ўқитувчиси

Аннотация. Мазкур мақолада чет тилларини ўқитишда ахборот технологиялари имкониятларидан фойдаланишнинг самарали жиҳатлари ёритилган.

Калит сўзлар: чет тили, ахборот технологиялари, дарс, интерфаол.

Аннотация. В данной статье описывается эффективное использование информационных технологий в преподавании иностранных языков.

Ключевые слова: иностранный язык, информационные технологии, курс, интерактив.

Annotation. In this article describes the effective use of information technology in the development of foreign languages.

Keywords: foreign language, information technology, lesson, interactive.

Хар бир жамиятнинг келажаги унинг ажралмас қисми ва ҳаётий зарурати бўлган таълим тизимининг қай даражада ривожланганлиги билан белгиланади. Бугунги кунда мустақил тараққиёт йўлидан бораётган мамлакатимизнинг узлуксиз таълим тизимини ислоҳ қилиш ва такомиллаштириш, янги сифат босқичига кўтариш, унга илғор педагогик ва ахборот технологияларини жорий қилиш ҳамда таълим самарадорлигини ошириш давлат сиёсати даражасига кўтарилди.

Бугунги кунда таълимда, хусусан, чет тилларни ўргатишда инновацион педагогик технологиялар ва интерфаол усуллардан кенг фойдаланилмоқда. Хорижий тил таълимига инновацион педагогик технологияларнинг тадбиқи- шахсни жамиятнинг талабига кўра йўналтириш, таълимни шу талаблар асосида ташкил этиш таълим тамойиллари, методлари алоқадорлиги асосида шахсни ҳар томонлама етук кадр қилиб шакллантириш, унинг қобилияти ва имкониятларини тўлиқ намоён этиши ва ривожлантириши учун қулай шарт- шароитлар яратишдан иборат.

Ўқув жараёнида интерфаол педагогик технологияларни қўллаш ва ахборот коммуникацион технологияларидан фойдаланиш бугунги кун педагогларининг диққат марказида турган бош масалалардан биридир. Чунки, янги давр таълим жараёни ўқитувчидан инновацион педагогик технологиялар билан бир қаторда ахборот коммуникацион воситаларидан фойдаланиш кўникма ва малакаларини ҳам пухта эгаллаш заруратини тақозо этмоқда. Айниқса, чет тилларини ўрганишга бўлган талаб ва эҳтиёжнинг тобора ортиб бориши, чет тили ўқитувчисининг зиммасига ҳам бир қатор вазифаларни юклайди. Замонавий чет тили ўқитувчиси ўз фанини аъло даражада билиши, педагогик қобилиятларини тўла намоён эта олиши ва замонавий педагогик технологияларни, интерфаол таълим методларини моҳирона қўллай олиши, АКТни ҳам дарс жараёнига тадбиқ эта олиши лозим. Чет тили ўқитувчисининг бундай билим, кўникма, малакаларга ва маҳоратга эга бўлиши ўқувчиларнинг тилни юқори даражада ўзлаштиришларини ҳамда дарснинг сифат самарадорлигини таъминлайди. Чет тилларини ўқитиш бўйича тузилаётган янги ўқув дастурлари, ҳар бир ўқувчига индивидуал ёндашибгина қолмай, уларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини ҳам назарда тутмоқда. Бу эса ўз навбатида ўқувчининг индивидуал-психологик хусусиятларидан келиб чиқиб, унинг ижтимоий жараёнда иштирокини таъминлашга ҳам хизмат қилади. Психологияда, маълумки, шахснинг ахборотни қабул қилиш ва қайта ишлаш мезонларига кўра аудиал, визуал ва кинестетик типлари мавжуд бўлиб, киши олаётган ахборотнинг катта қисмини олий нерв фаолиятининг юқоридаги хусусиятларидан келиб чиқиб ўзлаштиради. Яъни, олий нерв фаолияти аудиал хусусиятга эга бўлса, у

маълумотларнинг катта ҳажмини эшитиш анализаторлари ёрдамида самаралироқ қабул қилади. Визуал хусусиятли нерв системасига эга шахсларнинг хотирасида кўпроқ кўрув идроки асосида қабул қилинган ахборотлар сақланиб қолади. Кинестетиклар эса маълумотларни тана сезгилари ва ҳаракатлар ёрдамида осонроқ идрок этадилар. Бунга асосланиб, биз ўқувчиларни ҳам ахборотни қабул қилиш ва ўзлаштириш хусусиятларига кўра аудиал, визуал ва кинестетик типларига киритамиз. Чет тилини ўқитиш бўйича тузилаётган замонавий ўқув дастурларида ўқитишнинг айнан шу каби психологик жиҳатлари эътиборга олинганлиги таълим самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Масалан, инглиз тилини ўқитишда интерфаол методлардан бири “ Body language ” – “Тана тили” кинестетикларнинг инглиз тилини ўзлаштиришига фаол таъсир ўтказса, “ Visual ” ва “ Audial” услубларидаги машқлар визуал ёки аудиал хусусиятли ўқувчиларга мавзунини пухта ўрганишларига хизмат қилади. Шунингдек, “ Individual ” ва “ Group learning ” шаклидаги машғулотлар ўқувчиларни индивидуал ёки ҳамкорликда ишлаш кўникмаларини шакллантиришда ижобий самара беради. Тил ўрганиш ва ўргатиш шундай мураккаб жараёнки, ўқувчи ва ўқитувчи ўзаро ҳамкорликда ишламасалар, дарсда самарали натижага эришиш жуда қийин.

Дарсда бир вақтнинг ўзида барча ўқувчиларнинг диққатини ўзига тортиш ва дарс мавзусини тушунтиришда АКТдан фойдаланишнинг аҳамияти катта. Чунки, АКТ ёрдамида болага ҳам аудиал, ҳам визуал, таъсир этиш билан бир қаторда уларни эркин, ижодий фикрлаш ва яқка ёки ҳамкорликда ишлаш кўникмаларини шакллантириш имкониятлари жуда кенг. Дарсда қўлланиладиган ҳар бир усул, ҳар бир восита (кўргазмали курул, тарқатма материал, видео-аудио ва мультимедиа воситалари, турли слайдлар ва ш.к.) ўқувчини фанни чуқурроқ англашга, тилни пухта ўрганиш, эшитиш, кўриш каналлари орқали ахборот қабулини кучайтириш, оғзаки нутқини ўстириш, фикрлаш доираси ва дунёқарашини кенгайтириш, ватанпарварлик туйғусини шакллантириш билан бир қаторда ўзга халқлар ва миллатларни ҳурмат қилиш, турли миллатлар маданиятини ўрганиш, тилларни ўрганишга қизиқиш уйғотиш, иштиёқини кучайтириш, мулоқотмандлик қобилиятини ривожлантириш, тинглаш малакаларини шакллантиришга хизмат қилса таълим самарадорлигига эришиш мумкин.

Адабиётлар:

1. Р.Ишмухамедов “Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари”. Тошкент «Низомий нашриёти. ТДПУ 2005 йил
2. Р.Ишмухамедов, М. Мирсолиева «Ўқув жараёнида инновацион таълим технологиялари» Тошкент, Фан ва технология 2014 йил

BOSHLANG‘ICH SINF DARSLARIDA DARSLIK VA O‘QUV QO‘LLANMALAR BILAN ISHLASH USULLARI

Nazarova Barno Alijonovna.

pedagogika fanlari nomzodi, Sirdaryo viloyati XTXQTMOHM direktori

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko‘lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik muhitini ta‘minlash uchun muhim poydevor bo‘ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, jahon talablari darajasida ta‘lim olishi va kasb egallashi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 187-sonli qaroriga muvofiq, ta’lim bosqichlarining uzluksizligi va izchilligini ta’minlash, ta’limning zamonaviy metodologiyasini yaratish, davlat ta’lim standartlarini kompetentsiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish, o‘quv-metodik majmualarning yangi avlodini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish bugungi kunda dolzarb ahamiyatga ega.

Boshlang‘ich sinflarda darslik va o‘quv qo‘llanmalar bilan ishlash o‘rgatish bir kunda yoki bir soatlik dars davomida amalga oshirilmasdan, balki yillar davomida bosqichma–bosqich turli omillar ta’sirida amalga oshiriladigan jarayon bo‘lib, muammoli metodlardan foydalanish yaxshi samara beradi.

Olib borilgan kuzatishlarga qaraganda ta’lim metodlarining barchasi ham o‘quvchilarni darslik va o‘quv–qo‘llanmalar bilan ishlashda mustaqil fikrlashga o‘rgatish vositasi bo‘la olmaydi. Ammo darsda turli metodlarni qo‘llash orqali darslik va o‘quv–qo‘llanmalar bilan ishlashda ta’lim samaradorligini oshirishga, bilimlarni egallash jarayonining zerikarli bo‘lmasligiga erishish mumkin.

Ta’lim metodlari xilma–xil bo‘lib, o‘xshash xususiyatlariga ko‘ra guruhlariga birlashtiriladi. Ta’lim metodlarining tasnifiga oid turli qarashlar mavjud: ba’zi mutaxassislar ta’lim metodlarini tasnif etishda darslik va o‘quv–qo‘llanmalar bilan ishlashda bilim manbalarini hisobga olishsa, ayrim olimlar o‘qituvchi faoliyati xususiyatlaridan kelib chiqishadi, uchinchi bir guruh olimlar esa o‘quvchilar faoliyatini e’tiborga olishadi. Ta’lim metodlariga bunday qarashlarning ko‘p va rang–barang bo‘lishi tabiiy. Chunki ta’lim metodlari mazmunan boy hodisa bo‘lib, ular ma’lumot mazmuni bilan ham, o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati bilan ham, bilim va malakalar bilan ham, shuningdek, ijodiy qobiliyatlarni, munosabatlarni rivojlantirish bilan ham chambarchas bog‘liqdir.

Masalan, Yu.K.Babanskiy darslik va o‘quv–qo‘llanmalar bilan ishlashda samara beruvchi ta’lim metodlarini o‘quvchilarning faoliyati nuqtai nazaridan tasnif etadi. U ta’lim metodlarini uch guruhga ajratadi:

- o‘quv–biluv faoliyatini uyushtirish va amalga oshirish metodlari;
- o‘quv–biluv faoliyatini rag‘batlantirish va asoslash metodlari;
- o‘quv–biluv faoliyati samaradorligini nazorat qilish metodlari.

Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarida darslik va o‘quv–qo‘llanmalar bilan ishlash orqali har bir guruh, o‘z navbatida, yana kichikroq guruxlarga ajratiladi. Masalan, birinchi guruh metodlariga quyidagilar kiradi: og‘zaki bayon qilish, ko‘rgazmali metodlar, amaliy metodlar, induktiv va deduktiv metodlar, muammoli–izlanish metodlari, mustaqil ishlash metodlari.

Darslik va o‘quv–qo‘llanmalar bilan ishlashda, darslik bilan mustaqil ishlay olgan o‘quvchilar baholashda rag‘batlantirish va nazorat qilish metodlaridan foydalanishda ham o‘z tarkibida guruxlarga ajratiladi.

O‘quvchini mustaqil darslik va o‘quv–qo‘llanmalar bilan ishlashda ta’limning muammoli metodi faqat o‘qituvchini bilimlarni bayon etishga emas, balki o‘quvchilarni mustaqil ravishda izlanishga, fikr yuritishga yo‘naltirishi lozim.

A.G‘ulomov va M.Qodirovlar xususiy metodlar, ya’ni o‘qish ta’limi jarayonida qo‘llaniladigan metodlar borasida to‘xtalib o‘tadilar. Ular ta’limni ikkiyoqlama jarayon ekanligini hisobga olib, ta’lim metodlarini ikki katta guruhga ajratadilar:

1. O‘qituvchi faoliyati bilan bog‘liq metodlar.
2. O‘quvchi faoliyati bilan bog‘liq metodlar.

O'qituvchi faoliyati bilan bog'liq metodlar bilimlarni tayyor holda bayon etish va muammoli bayon qilish metodlariga ajratilgan.

O'quvchi faoliyati bilan bog'liq metodlar guruhiga qayta xotirlash, qisman izlanuvchanlik va izlanishga asoslangan metodlar kiradi.

Ta'lim metodlarini tahlil qilib chiqar ekanmiz, ulardan unumli va o'rnida foydalanish o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishda juda qo'l kelishini ko'ramiz.

Ammo ta'lim metodlarining barchasi ham boshlang'ich sinf o'quvchilarida mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qilmaydi. Binobarin, reproduktiv metod o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirishga ta'sir etmasa, muammoli izlanish metodi orqali bu borada yuqori natijalarga erishish mumkin.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning xilma-xil o'quv materiallarini hal qilishlari orqali izlanish g'oyasining joriy qilinishi darslik va qo'llanmalar bilan ishlash usullaridan biridir. O'quvchilar tafakkurining mustaqilligini shakllantirishda bu usuldan oqilona foydalanish nihoyatda samarali bo'lib, tadqiqotchilik ko'nikmalari va ishga ijodiy yondashishga yordam beradi.

Darslik va o'quv qo'llanmalar bilan ishlashda topshiriqlarni bajarishda muammolar qo'yiladi, bu muammo – mohiyatiga ko'ra, zudlik bilan hal etilishi lozim bo'lgan masaladir. O'qituvchi o'quvchi oldiga muammo qo'yar ekan, uni hal qilish yo'lidagi harakat davomida o'quvchi darslik bilan ishlaydi, izlanadi, ijod qilishga intiladi, muammo ustida avvalgi tajriba va bilimga tayangan holda fikr yuritadi.

O'quvchilar ta'lim obyekti bo'lib qolmay, subyekti ham bo'lishlari lozimligi davr talabidir. Ular o'qituvchining talabini shunchaki o'zlashtirmay, balki o'z shaxsiy tajribalari, aqliy rivojlanish darajalariga qarab faol o'zlashtirishlari, qayta ishlashlari lozim. Ta'lim jarayonida mustaqil fikrlashga harakat qilishga qobil yosh avlodni tarbiyalash lozim. Shu bois darslik va o'quv qo'llanmalar bilan ishlashda ko'pgina olimlar va ilg'or o'qituvchilar o'quvchilarda o'quv faoliyatiga mustaqil va ijodiy yondashuvni tarkib toptirish yo'lida izlanmoqdalar. Bu borada olib borgan izlanishlarimiz natijasi o'laroq, ta'limning muammoli metodining darslik va qo'llanmalar bilan ishlashdagi o'zni ustida alohida to'xtalib o'tish joiz. Bu metoddan foydalanish bilish jarayonining samaradorligini oshiradi, bilimlarni chuqur, ongli, mustahkam o'zlashtirishga, mustaqil fikrlash va izlanishlar natijasida o'ziga xos kashfiyotlar qilish imkonini beradi.

Darslik va o'quv qo'llanmalar bilan ishlash usullari va unga ta'sir qiluvchi omillar ya'ni ta'limning muammoli metodi nuqtai nazaridan ta'limdagi asosiy yo'nalish o'quvchilarda o'quv topshiriqlarini hal etish, bilish va mustaqil fikrlash faoliyatini shakllantirishdir. Ta'lim jarayonida o'quvchilar subyekt sifatida jalb qilinib, o'qituvchi rahbarligida o'zlari bilim oladigan sharoitga solinadi. Shu jarayonda yangidan yangi, murakkablashib boruvchi uzluksiz muammolarga daxldor ta'lim tashkil etiladi. Bunday ta'limda butun bir dars bitta asosiy muammoni hal etishga bag'ishlanishi mumkin. Yoki bir dars davomida o'rganilishi lozim bo'lgan o'quv materiali bir qancha izchil muammolarga bo'linishi mumkin. Muammolar ketma-ket hal qilingach, bilimlarni bir tizimga solish, umumlashtirish amalga oshiriladi.

Muammoli izlanish metodi: darslik va o'quv-qo'llanmalar orqali o'quvchilar oldiga muammoli savol yoki topshiriqlar qo'yish, muammoli vaziyat yaratish, muammolarni hal etishga o'quvchilarni jalb etish, ular faoliyatini nazorat qilish, yakuniy xulosalar chiqarishni o'z ichiga olib, uning o'quv muammosi, muammoli vaziyat, muammoli savol, muammoli topshiriq kabi kategoriyalari mavjuddir. Darslik va o'quv qo'llanmalar orqali o'quv muammosi ilmiy

bilish zaruriyatining subyektiv ifodasidir. U muammoli vaziyatning in'ikosi, ya'ni ta'lim jarayonida bilish va bilmaslik o'rtasida yuzaga keluvchi obyektiv ziddiyatdir.

Umuman olganda, darslik va o'quv qo'llanmalar orqali bajariladigan ishlar muammoli vaziyatlar yaratish orqali amalga oshiriladi va o'quv muammosi deganda o'quvchilar tomonidan mustaqil izlanishlar tufayli hal etilishi ko'zda tutilgan ziddiyatli masala tushuniladi.

Boshlang'ich sinflarda darslik va o'quv qo'llanmalar bilan ishlashga o'rgatuvchi usullardan yana biri – mustaqil ish metodidir. Nafaqat boshlang'ich sinflarda, balki umuman ta'lim sohasida keng qo'llaniladigan o'quvchilarning mustaqil ishlari ta'lim samaradorligini oshiruvchi vosita sifatida doimiy ravishda tadqiqotchilar diqqat markazida bo'lib kelgan. Metodist olimlar mustaqil ishlardan dars jarayonida keng foydalanishni doimo yoqlab chiqqanlar. Chunki o'quvchilarning bilimlarni egallash va mustaqil fikrlashga o'rgatish, avvalambor, mustaqil ishlarni bajarish, oldida turgan muammo va masalalarning yechimini topish jarayonida shakllanadi.

Bizningcha, darslik va o'quv qo'llanmalar orqali mustaqil ishlarni bajarish o'quvchilarning aqliy imkoniyatlarini namoyon qilishga imkon beradigan, o'qituvchining bavoita va bevosita ishtirokida, ammo bevosita yordamisiz nazariy–amaliy materiallar ustida bajariladigan vazifalar bo'lib, o'quvchilarning nafaqat bilim darajalarini, balki ularning o'zlashtirgan bilimlarini amaliyotda qo'llay bilishlarini, mustaqil va mantiqiy fikrlash darajalarini aniqlash va shakllantirish imkoniyatini beradigan ongli amaliy faoliyatdir.

Muammoli izlanish va mustaqil ish metodidan tashqari, boshlang'ich sinf darslarida darslik va qo'llanmalar yordamida faol qo'llanadigan didaktik o'yinlar ham o'quvchilarning ijodiy tafakkurini o'stirishda muhim o'rin tutadi. Darslik va o'quv qo'llanmalar orqali o'yin kichik maktab yoshidagi o'quvchilar faoliyatida asosiy o'rinni egallaydi. O'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatidan kelib chiqadigan bo'lsak, o'yin dunyoni va o'zligini anglashda, qiziqishlarini qondirishda asosiy vosita hisoblanadi. Ta'limiy o'yinlar bilimlarni o'zlashtirish jarayonini yengillatish va o'yin orqali bilim berish maqsadida yaratilgan. Ta'limiy–tarbiyaviy o'yinlarning barchasi albatta, darslik va qo'llanmalar negizida yotgan manbalar asosida tashkil etiladi. A.Ya.Bobomurodova boshlang'ich sinf ta'limida o'quv topshiriqlarini o'yin xarakterida qurish lozimligini ta'kidlaydi va shunday deydi: “Ta'limiy o'yinlar o'quvchilarni ijodiy faoliyat ko'rsatishga, o'rganilayotgan til hodisalarining mohiyatini anglab, mustaqil ravishda hukm va xulosalar chiqarishga, har bir o'quvchiga o'zligini namoyish etish va mulohazalarini erkin bayon etib, o'z nuqtai nazarini himoya qilishga keng imkoniyat yaratadi. Tezkorlik, sezgirlik, topqirlik, qat'iylik, o'quv qiyinchiliklarini mustaqil yengish kabi fazilatlarini tarkib toptirish, ko'pincha, ta'limiy o'yinlar orqali amalga oshiriladi”.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf ta'lim–tarbiya jarayonida darslik va qo'llanmalar bilan ishlash adabiyotlarni o'rganish bilan birgalikda, turli usul, uslub va omillar ta'sir etadi–ki, bu usul, uslub va omillar ta'siri natijasida darslik va o'quv qo'llanmalar orqali ta'limda ko'zlangan natijaga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi “Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida”gi 187-sonli Qarori
2. Ibragimov R. Boshlang'ich maktab o'quvchilarida bilish faoliyatini shakllantirishning didaktik asoslari: Ped. fan. nom. ... dis. – Toshkent, 2002.
3. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2003. – 172 b.
4. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. -T.: Darslik. Iqtisod-moliya, 2011

O'QISH DARSLARIDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH

O.Tuxtayev, Samarqand viloyati XTXQTMOHM "Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim metodikalari" kafedrası o'qituvchisi

O'rolov Shavkat Qo'shrabod tuman 58- maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada o'qish fanlarini tashkil etish, o'qish fanidan zamonaviy texnologiyalarni qo'llashning ta'lim sifatiga ta'siri. Dars jarayonida zamonaviy yondoshuvlar orqali o'qish darslariga ta'lim texnologiyalarini tadbiiq etish masalalari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: texnologiya, ta'lim, dars, faollik, amaliy faoliyat, innovatsiya, zamonaviy texnologiya.

Аннотация: Организация чтения предметов в статье, влияние использования современных технологий на качество чтения на качество образования. Курс исследует применение образовательных технологий для чтения уроков с помощью современных подходов.

Ключевые слова: технология, образование, урок, деятельность, практическая деятельность, инновация, современные технологии.

Annotation: The organization of reading subjects in the article, the impact of the use of modern technologies in reading quality on the quality of education. The course explores the application of educational technologies to reading lessons through modern approaches.

Keywords: technology, education, lesson, activity, practical activity, innovation, modern technology.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayonining ta'sirchanligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish, ulardan amaliyotda ekin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi.

Shuni unutmasligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yaratiladi, boshqacha aytganda xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishga bog'liq. Buning uchun har qaysi ota – ona, ustoz va murabbiy har bir bola timsolida avvalo shaxsni ko'rishi zarur. Ana shu oddiy talabdan chiqqan holda farzandlarimizni mustaqil va keng fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan ongli yashaydigan komil insonlar etib voyaga yetkazish ta'lim- tarbiya sohasining asosiy maqsadi va vazifasi bo'lishi lozim, deb qabul qilishimiz kerak.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol o'yinlar, innovatsion texnologiyalarni o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kuchaymoqda. Bu zamonaviy texnologiyala o'quvchilarni egallamoqchi bo'lgan bilimlarini o'zlari qidirib topishga, mustaqil fikrlashga o'rgatadi, ta'lim jarayonida o'quvchi asosiy figuraga aylanadi.[3.65] Har bir dars, mavzu, o'quv predmetining o'ziga xos texnologiyasi bo'lib, dars jarayonida o'qituvchi tomonidan bo'lajak dars uchun tayyorlanadigan texnologik xarita muhim ahamiyatga ega, chunki bu xaritada dars jarayoni yaxlit aks ettirilgan bo'lib, darsning maqsadi, vazifasi, usullari ko'rsatilgan bo'ladi va o'qituvchini kengaytirilgan dars ishlanmasidan xalos etadi.

O'qish darslari zamirida bolalarning aqliy, axloqiy tarbiyalariga, muomala odoblariga, nutqlarning ravon, nafis, ifodali bo'lishiga, o'quvchilar ruhiy faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.[1.98] O'quvchilarning ruhan tetik, qalban jasur, jismonan sog'lom bo'lib o'sishlariga erishiladi.

Darhaqiqat, ilg'or pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayoni unumdorligini oshiradi, o'quvchilarning mustaqil fikrlash jarayonini shakllantiradi, o'quvchilarda bilimga ishtiyoq va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish, ulardan amaliyotga erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi.[2.128]

Ta'lim samaradorligini oshirish, davlat ta'lim standartlarining bajarilishini ta'minlash, ta'limning sifat ko'rsatkichini kafolatlashda zamonaviy metodlardan unumli foydalanilmoqda.

Zamonaviy texnologiyalardan o'quv jarayonida qo'llash jahon amaliyotiga keng tarqalmoqda. O'qituvchi va o'quvchilarni faollashtiradigan, o'zi va o'rganuvchi uchun qulay bo'lgan yo'llarni, usul va uslublarni, o'qitishni izlaydi, zamonaviy pedagogik texnologiyaga suyanib, o'quv jarayonini samaradorligini oshiradi. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatib o'quv jarayonining yuqori sifat va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.[2.67]

Zamonaviy texnologiyalardan foydalanib, darslar olib borilganda an'anaviy darslardan farqi shuki, bu darsda o'quvchiga erkinlik muhitini yaratib berib, unga o'z fikrini erkin bayon etishga imkon yaratib berishdir.[1.108] O'quvchiga hech qanday tayziq o'tkazmasdan, uni shaxsiyatiga tegmasdan savollar berish orqali do'stona munosabatda o'quv muhiti yaratiladi.

O'qish inson hayotida muhim ahamiyatga ega. O'qishni bilmagan odamning ko'zi ojiz kishidan farqi yo'q. O'qish faoliyati boshlang'ich sinflarda barcha fanlarda amalga oshiriladi, lekin o'qishga o'rgatish o'qish darslarining asosiy vazifasidir. Kichik yoshdagi o'quvchini o'qishga o'rgatishda ularning umumiy rivojlanishi, psixologiyasini hisobga olish zarur.[3.29] O'quv materiallarining hajmini oshirib yuborish, tinmay bir maromdagi o'qishni tashkil etish bolani o'qish mashg'ulotlaridan bezdiradi.

O'quvchilarni qiziqarli topshiriqlar didaktik o'yinlar asosida o'qishga o'yin tusini beradi. Bola o'ynab charchamaganidek, o'ylab charchaganini sezmaydi. 1-4-sinfda o'qish darslari biz qancha vazifalarni bajaradi

Boshlang'ich sinflarda o'qish darslarini o'tishda ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilardagi qobiliyatni yanada yorqinroq ko'rinishga, o'stirishga va rivojlantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X. Ona tili o'qitish metodikasi. (Darslik) Toshkent, Noshir, 2009
2. Abdurazzoqov A. 2-sinf o'qish darslarida muammoli vaziyat yaratish. Til va o'qish ta'limi. 2003 №34. B. 161
3. Aliyev A. O'quvchilarning ijodkorlik qobiliyati. –T.: O'qituvchi, 2016. 68 b.

TA'LIM TIZIMIDA NOVATSIYA VA INNOVATSIYA

Samarqand viloyati XTXQTMOHM professor P.Davronov

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktab ta'limining sifati va samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan har qanday yangilik innovatsiya ekanligi, innovatsiya – vosita hamda aksariyat holatlarda yangi metod, metodika, texnologiya va boshqa ko'rinishlarda namoyon bo'lishi, innovatsion ta'lim o'quvchilarni ijodkorlikka yunaltirilishi haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar. Ta'lim, novatsiya, innovatsiya, o'quvchi, ijodkorlik, vosita, metod, texnologiya

Аннотация. В этой статье утверждается направленная на повышение качества и эффективности школьного образования, является инновацией. Инновации – внедрение новых методов, приемов, технологий и других форм, инновационное образование ориентирует учеников на творчество.

Ключевые слова. Образование, инновация, ученик, креативность, инструмент, метод, технология

Annotation. This article argues aimed at improving the quality and effectiveness of school education, is an innovation. Innovation - the introduction of new methods, techniques, technologies and other forms, innovative education orientates students towards creativity.

Keywords. Education, innovation, student, creativity, tool, method, technology

Keyingi yillarda mamlakatimiz ta'limi tizimida tub burilishlar ro'y bermoqda. Ushbu tub burilishlarning o'zi O'zbekiston ta'limdagi katta innovatsiya.

Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan qator Farmon va Qarorlar qabul qilinib, ularda maktab ta'limini rivojlantirish, o'qituvchilarning nufuzi va ijtimoiy mavqeini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Ayniqsa Prezidentimizning 2019-yil 23-avgustdagi "Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash va jamiyatda o'qituvchi mavqeini oshirish" masalasiga bag'ishlangan videoselektor majlisi Bayonida, tarixan hech qachon kuzatilmagan olamshumul qarorlar qabul qilindi. Jumladan: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi, Hukumati, barcha darajadagi davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, mahalliy hokimliklar rahbarlarining e'tibori **maktab ta'limini rivojlantirish buyuk umummilliy maqsadga, umumxalq harakatiga aylanishi, ustozlarga yuksak hurmat ehtirom ko'rsatish-jamiyatimizda oily qadriyat darajasiga ko'tarilishi** zarur ekanligiga qaratilsin.

Joylarda barcha rahbarlar va mutasaddilar **"Butun kuchni xalq ichidan olaylik, quchoq ochib maktablarga boraylik"** shiori ostida **maktab ta'limini rivojlantirishga yo'naltirilgan buyuk umummilliy maqsadga, umumxalq harakatiga** yetakchilik qilishi ko'rsatib o'tilgan.

Prezidentimizning bunday Formonlari va Qarorlarining o'zi mamlakatimiz ta'lim tizimida ro'y berayotgan eng buyuk innovatsiyalar hisoblanadi.

Shu bilan birgalikda maktablarga hudud, sektor, vazirlik va idoralar rahbarlarining otalig'i o'rnatildi. "Vazir soati", "tadbirkorlar va bankirlar sabog'i" kabi novatsiyalar maktab amaliyotiga tadbiiq etildi.

Ingliz tilida **"Innovatsiya"** tushunchasi "yangilik kiritish", **novatsiya** tushunchasi esa "yangilanish" ma'nolarini bildirish ko'pchilik uchun ma'lum.

Biz, Yan Amos Komenskiy yaratgan sinf-dars sistemasini innovatsiya, ushbu sinf-dars sistemasi ichida amalga oshirilayotgan, biroq yaxlit ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan, tor doiradagi yangilanishlarni, masalan sinf o'quvchlari bilan kichik guruhlarda ishlashni novatsiya, -deb tushunamiz.

Shunday ekan, amaldagi ta'lim tizimining muayyan qismi yoki ayrim elementlaridagi o'zgarishlarga olib keladigan faoliyat turiga **novatsiya** deyiladi.

Novatsiyalar innovatsiyalar uchun zamin bo'ladi. Bizning fikrimizcha, ta'limning sifati, samaradorligi va natijadorligini oshirishga yunaltilgan har qanday yangilanish (novatsiya)ning yakuniy holati innovatsiya sifatida qabul qilinadi. Demak, ta'lim tizimiga kiritilayotgan har qanday foydali novatsiyani innovatsiya atash xato bo'lmaydi.

Bundan ko'rinadiki, novatsiya ham, innovatsiya ham dinamik xarakterdagi jarayonlardan iborat.

Innovatsion ta'limning maqsadi, biz o'qitayotgan yoshlar, boshqalar tomonidan yaratilgan g'oyalar, me'yorlar, qoidalarni boricha, tabbiiy ravishda qabul qilsin, so'ngra ularni tanqidiy, ijodiy tahlil qilib, o'zlari yanada takomillashgan yangi goyalar, me'yorlar, qoidalar, badiiy obrazlar, insoh hayoti uchun foydali narsalarni yaratsinlar.

Ta'lim innovatsiyalari – ta'lim sohasi yoki o'quv jarayonidagi mavjud muommalarni, yangicha yondoshuv asosida yechish maqsadida qo'llaniladigan, avvalgilaridan ko'ra yaxshi samara beradigan shakl, metod va texnologiyalardan iborat.

Ta'lim innovatsiyalarini, innovatsion ta'lim, - deb ham yuritiladi.

Xulosa qilib aytganda maktab ta'limining sifati va samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan har qanday yangilik innovatsiya deyiladi. Darhaqiqat, innovatsiya – vosita sanalib, u aksariyat holatlarda yangi metod, metodika, texnologiya va boshqa ko'rinishlarda namoyon bo'ladi. Innovatsion ta'lim o'quvchilarni ijodkorlikka yunalтиради.

Ta'lim innovatsiyalarining to'rtta asosiy turlari bo'lib, ular quyidagi o'nta tarkibiy qismlardan iborat

I.Faoliyat yunalishi bo'yicha

1.Pedagogik jarayonda qo'llaniladigan innovatsiyalar - ta'lim-tarbiya jarayonida qo'llaniladigan har qanday yangilik, uning sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

2.Ta'lim tizimini boshqarishda qo'llaniladigan innovatsiyalar – ta'lim tizimiga kiritiladigan har qanday yangilik boshqaruv jarayonida ham yangilik bo'lishini toqozo qiladi va aksincha , ya'ni

boshqaruv jarayonida qo'llanilgan yangilik pedagogik jarayonning sifati va samaradorligini oshishiga xizmat qiladi.

II. Kiritilgan o'zgarishlarning tavsifiga ko'ra

3. Radikal innovatsiyalar – ta'lim tizimining sifati va samaradorligini oshirishga olib keladigan keskin o'zgarishlar. Bunga, zamonaviy ta'limga o'tish, o'qituvchi va o'quvchilarning bilimlari natijadorligini ta'minlashga yo'naltirilgan PIRLS, TIMSS, PISA, TALIS baholash dasturlari talablariga javob berish kabi yo'nalishlar misol bo'ladi.

4. Kombinatsiyalangan innovatsiyalar – maktab ta'limi jarayoniga qo'llanilayotgan va yangidan kirib kelayotgan innovatsiyalardan, maktabning mavjud sharoitidan kelib chiqqan holda, birgalikda foydalanish.

5. Modifikatsiyalangan innovatsiyalar - mavjud innovatsiyalarning asl mohiyati saqlangan holda, uning yangi sharoitda qo'llanilishi. Jumladan, bitta innovatsiyaning asl mohiyati saqlangan holda, undan oliy o'quv yurtida, malaka oshirish tizimida, maktab ta'limi jarayonida foydalanish mumkin.

III. O'zgarishlarning ko'lamiga ko'ra

6. Tarmoq (lokal) innovatsiyalari- faqat muayyan tarmoq ichida, tor doirada qo'llaniladi.

7. Modul innovatsiyalari- faqat modullar doirasida qo'llaniladi.

8. Tizim innovatsiyalari-yaxlit tizimga qo'llaniladi.

IV. Kelib chiqish manbaiga ko'ra

9. Jamoa tomonidan yaratilgan innovatsiyalari – ta'lim tizimining samaradorligini oshirish uchun mahalliy sharoitdan kelib chiqqan holda, muayyan jamoa tomonidan yaratilgan innovatsiya.

10. O'zlashtirilgan innovatsiyalar - xorijiy mamlakatlar yoki mamlakat ichidagi turli ta'lim muassasalarida qo'llanilayotgan innovatsiyalar o'zlashtiriladi.

Xulosa qilib aytganda, ta'lim tizimida qo'llanilayotgan innovatsiyalar boshqaruv faoliyati hamda o'quv-tarbiyaviy jarayonning sifati, samaradorligi va natijadorligining oshishiga xizmat qiladi. Umuman olganda, innovatsion ta'lim, o'quvchilarni ijodkorlikka yunaltirish orqali, muammolarning mavjud yechimlaridan ko'ra, ularni hal etishning divergent variantlarini topishga, yangidan-yangi goyalar, me'yorlar, qoidalar yaratishlariga olib keladi.

Ta'lim tizimiga yoki o'quv faoliyatiga innovatsiyalarni qo'llashda uning divergent (eng yaxsh yechimga olib kelishi) va optemalligi (kam kuch, kam vaqt, kam mablag' sarflab, eng yuqori natijaga erishish) e'tiborga olinadi.

Ijodkor, iste'dodli yoshlarni tarbiyalash masalasi, avvalo ularga ta'lim beradigan o'qituvchilarining noodatiy bo'lgan, innovatsion faoliyatga doir bilim, ko'nikma, malakalariga ega bo'lishlarini taqoza etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020 yil 24 yanvardagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning xalq maorifi xodimlari bilan o'tkazgan selektor yig'ilishi bayoni. 23 avgust 2019 yil.

3. O'zbek tilining izohli lug'ati. 1-5-jildlar. –Toshkent: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. 2006-2008 yillar.

4. Ta'lim-tarbiya texnologgiyalari va jahon tajribasi. 2.1 modul. O'quv-uslubiy majmua. –Tuzuvchilar: G.Eldasheva, G.Karimova. – Toshkent, 2018.

БАРЧА ЎҚУВЧИЛАРНИ ЯХШИ ЎҚИШЛАРИ ВА ЮҚОРИ НАТИЖА КЎРСАТИШЛАРИ МУМКИНЛИГИГА ИШОНТИРИШ

*Н.А.Каримов, Таълим инспекцияси ҳузуридаги Таълим сифатини баҳолаш бўйича
халқаро тадқиқотларни амалга ошириш миллий маркази бўлим бошлиғи*

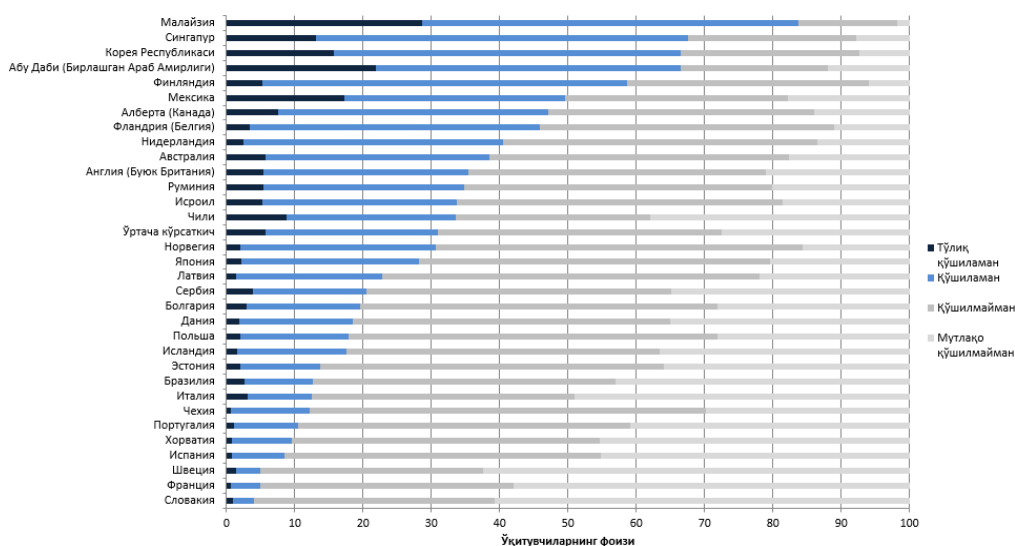
Аннотация. Ушбу мақолада TALIS 2013, PISA 2015 ва PISA 2018 халқаро тадқиқотлари натижалари бўйича таҳлилий-танқидий маълумотлардан қисқача баён этилган. Дунёдаги ушбу халқаро тадқиқотда иштирок этган давлатларнинг таълим тизимлари ўзаро қиёсий таҳлил қилинган. Асосан PISA тадқиқотида яхши натижаларга эришаётган Шарқий Осиё мамлакатларида ҳамда юқори кўрсаткичга эга бўлган Канада, Эстония ва Финляндия каби давлатларда ота-оналар, ўқитувчилар ва кенг жамоатчилик барча ўқувчилар ҳам юқори натижалар кўрсатиши мумкинлиги ҳақидаги фикрларни илгари сурган. Ўқувчи ва ўқитувчилардан олинган сўровномалар натижасида таълим сифатига таъсир этувчи салбий ва ижобий омиллар аниқланган ҳамда улардан салбий омилларни бартараф этиш йўллари ҳақида маълумотлар келтирилган.

Таянч иборалар: *Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (ИХТТ), PISA тадқиқоти, TALIS тадқиқоти, READ дастури, “ҳар бир ўқувчи - қизиқувчан ўқувчи, ҳар бир ўқитувчи - ғамхўр педагог, ҳар бир ота-она - тенгқур, ҳар бир директор - илҳомлантирувчи лидер ва ҳар бир мактаб эса - зўр мактаб”, “Ўқувчи муваффақияти”.*

Эҳтимол, таълим соҳасига бўлган юқори эътибор дунё миқёсида тан олинadиган натижаларга эришишнинг зарурий шартидир. Шундай бўлсада, агар ўқитувчилар, ота-оналар ва бутун жамият фақат ўқувчиларнинг айрим қисмигина юқори натижаларга эриша олиши мумкин деб ҳисобласалар, бу ўз-ўзидан ҳеч қандай ижобий натижаларга олиб келмайди.

Яқин вақтгача Германияда ишчи синф вакилларининг фарзандлари ишчи касбини олишлари учун уларга академик таълимга мўлжалланган гимназияларнинг ўқув дастурлари керак эмас деган фикрлар кенг тарқалган эди. Бугунги кунда эса, кўплаб мамлакатларда 10 ёшли ўқувчилар таълимнинг икки йўналишидан бирини танлашади: улардан бир гуруҳи – келажакда ўқишни университетда давом эттириб, ақлий меҳнат билан шуғулланувчи ходимлар бўлиб етишиш мақсадида академик лицейларни танлашса, иккинчи гуруҳи – етук мутахассис ишчи касбини тайёрлашга йўналтирилган ўқув дастурларни танлашади.

1 - диаграмма. Айрим давлатларда кўпгина ўқитувчилар педагогик касбини жамият қадрламайпти деган фикрдалар
“Мен педагогнинг меҳнати жамият томонидан қадрланмоқда деб ҳисоблайман” деган фикрга қўйилган қўйи синф ўқитувчиларининг фоизи.

Манба: OECD, TALIS 2013 Database, Tables 7.2 and 7.2 web.

Эслатма: Давлатлар ўқитувчиларининг “Тўлиқ қўшиламан” ёки “Қўшиламан” деб танлаган жавобига берган фоизига нисбатан камайиш тартибда жойлашган

PISA тадқиқоти натижалари шуни кўрсатмоқдаки, бундай бўлиниш ўқувчилар ўзларининг келажакдаги таълим йўналишини идрок қилишларига ва тасаввур этишларига ҳам таъсир этмоқда. Фақат Германияда PISA тадқиқотида қатнашган 15 ёшли ўқувчиларнинг чорак қисми университетга кириш ёки ишчи касбини танлашлари мумкинлигини таъкидлаган бўлса, (бу эса мазкур ишни амалга оширадиганлар сонидан кам) Япония ва Жанубий Кореяда эса, ҳар ўнта ўқувчидан тўққизтаси олий ўқув юртига кириш истагини билдирган.

Сингапур таълим вазирлиги ҳар бир ўқувчи - қизиқувчан ўқувчи, ҳар бир ўқитувчи - ғамхўр педагог, ҳар бир ота-она - тенгқур, ҳар бир директор - илҳомлантирувчи лидер ва ҳар бир мактаб эса - зўр мактаб бўлишига эришишга интилоқда. Буларнинг барчаси қандайдир кўра ўқувчиларнинг ўзларига ишончларида акс этмоқда.

Математика ва табиий фанларни ўқитиш тамойиллари тадқиқотда шуни кўрсатадики, Шарқий Осиёнинг кўплаб мамлакатларида ўқувчиларнинг туғма истеъдоди эмас, балки таълим олишга бўлган саъй-ҳаракатлари уларни муваффақиятга олиб боришига ишонадилар. Буни бошқа тадқиқотлар ҳам тасдиқлайди, Шарқий Осиё мамлакатлари ўқувчилари Ғарб мамлакатлари ўқувчиларига қараганда муваффақият ва муваффақиятсизликларни ўзларининг таълимга оид саъй-ҳаракатлари билан кўпроқ изоҳлайдилар.

Бошқа мамлакатларда ўқувчилар ўқиш жараёнида қийинчиликларга дуч келганда, ўқитувчилар енгилроқ топшириқ берадилар. Бундай ҳолатда паст ўзлаштириш туғма қобилиятнинг етишмаслиги оқибати эканлиги деб тушунилади. Ҳаракатдан фарқли ўлароқ, иқтидор ўқувчилар томонидан назорат қилинмайдиган нарса сифатида кўрилиб, ўқувчилар янада тиришқоқлик билан меҳнат қилишдан воз кечадилар. Баъзи тадқиқотларга кўра, ўқитувчилар қобилиятли ўқувчиларни кўпроқ рағбатлантирадилар, мактайдилар, кўпроқ ёрдам берадилар.

Юқорида айтилганларнинг барчаси алоҳида аҳамият касб этади, чунки, одамлар учун ўзлари ҳақидаги муҳокамалардан энг аҳамиятлиси, бу - уларнинг қобилиятлари акс эттирилганидир. Умуман олганда, тадқиқот шуни кўрсатадики, ўзимизнинг натижаларимиз учун жавобгар эканлигимизга ишонч, ҳатти-ҳаракатлар бизнинг мотивациямизга таъсир қилади. Шунинг учун, одамлар ўзлари эришмоқчи бўлган натижаларни олишларига ишонганларида кўпроқ куч сарфлайдилар.

Буларнинг барчаси нима сабабдан билимларни изчиллик билан эгаллаш назарияси бу концепция пайдо бўлган ва чуқур ўрганилган Ғарбга нисбатан Шарқий Осиёда кенгроқ ва муваффақиятлироқ тарқалганлигини тушунишга ёрдам бериши мумкин. Билимларни тўлиқ ҳажмда эгаллаш изчил таълим тушунчасига асосланади. Таянч ва асосий билимларни эгаллаш кейинги мавзуларни пухта эгаллаш учун асос бўлади.

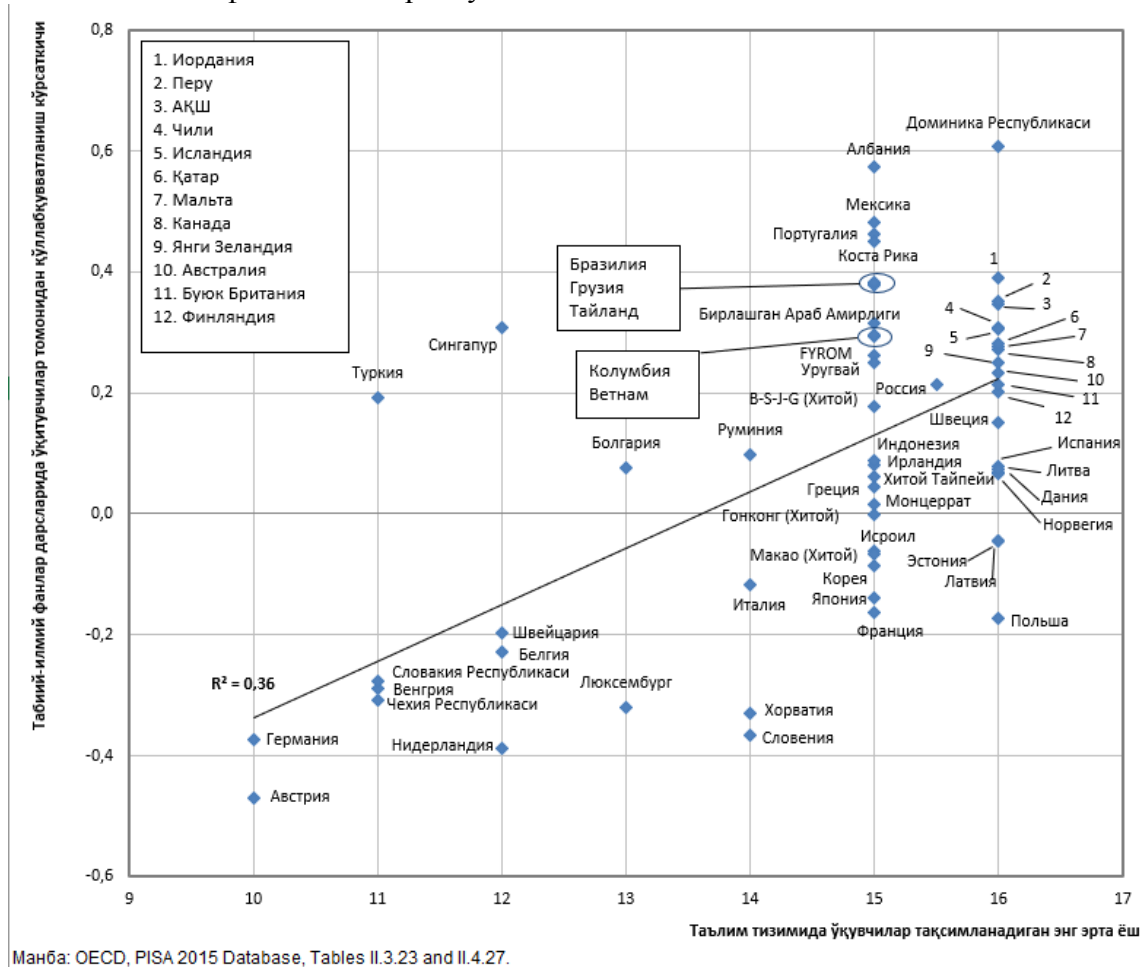
Америкалик психолог Жон Керролнинг фикрича, ўқитиш натижалари ўқувчининг таълимга оид эҳтиёжларини қондириш учун материални ўрганишга сарфланадиган вақт ва унинг сифатли таълим олишга бўлган қобилиятини акс эттиради. Ўз навбатида ўқитувчи, бутун синф учун қўйилган ўқитишнинг мақсадларини ўзгартирмай, балки ҳар бир ўқувчига материални унга мос келадиган тарзда ўрганиш имкониятини бериш учун зарур бўлган барча ишни бажаради. Баъзи ўқувчиларга қўшимча вақт ва тушунтириш, айримларига эса ўқитишнинг бошқа шароитлари керак бўлиши мумкин.

Бунинг ортида, ҳар бир ўқувчи ўрганиши ва муваффақиятга эришиши мумкинлиги, бунда ўқитувчининг вазифаси ўқувчиларга ўзларининг барча имкониятларини рўёбга чиқаришда ёрдам берадиган ўқув муҳитини лойиҳалаштиришдан иборат деган ишонч ётади. Барча ўқувчилар ҳар бир мавзунини муваффақиятли ўзлаштириб боргани сари, натижаларнинг ўзгарувчанлик даражаси ва уларга ижтимоий-иқтисодий омилларнинг таъсири камроқ бўлишига эришилади. PISA тадқиқотида Шарқий Осиёнинг кўплаб таълим тизимларини ажратиб турадиган омил шундан иборатдир.

2-диаграммада ушбу масалага бошқача қараш акс эттирилган. PISA тадқиқотларида ўқувчилардан ўзларининг ўқитувчилари томонидан кўрсатилаётган

ёрдамнинг даражаси ҳақида ахборот бериш сўралди. Уларнинг жавоблари турли йўналишларга ажратилиб таълим олаётган ўқувчиларнинг ёшларига жуда боғлиқ бўлди. Асосан кичик ёшда қобилият даражасига қараб йўналишларга ажратилган ҳолда ўқитиладиган давлатлардаги ўқувчилар ўқитувчилар томонидан жуда кам кўмак олганликларини билдирдилар. Бу давлатлар: Австрия, Белгия, Венгрия, Германия, Люксембург, Нидерландия, Словакия, Словения, Хорватия, Чехия ва Швейцария. Гарчи турли хил жавобларни эътиборга олинса ва эҳтиёткорлик билан изоҳланса ҳам, жавоблар у даражада ажабланарли бўлмади. Ўқувчиларни таълим муассасаларининг турига қараб тақсимлаш натижасида бир-бирларига ўхшаш синфлар юзага келади. Бунда ўқитувчининг дарс бериши осонлашади, алоҳида ўқувчилар билан ишлаш ёки қўшимча ёрдам беришга зарурият қолмаганлиги маълум бўлди.

Финландиядаги устоз-ўқитувчилар ҳам шунга ўхшаш ролни бажармоқдалар. Улар фан ўқитувчилари билан ҳамкорликда қўшимча ёрдамга мухтож бўлганларни аниқлаб, якка тартибда ёки кичик гуруҳларда ишлаш натижасида ўқувчиларнинг синфдошларига етиб олишларига ёрдам бермоқдалар. Нафақат синфда ишлаётган ўқитувчи муаммоларни аниқлаб, уларни узтоз-ўқитувчига етказиши, балки ҳар бир умумтаълим мактабида ўқувчиларни қўллаб-қувватловчи кичик касбий гуруҳ бўлиб, бу гуруҳ ҳар ойда камида икки марта икки соатга йиғилади. Ушбу гуруҳ таркибига мактаб директори, узтоз-ўқитувчи, мактаб ҳамшираси, психолог, муҳокама қилинаётган синф фан ўқитувчилари киради. Заруриятга қараб ўқувчиларнинг ота-оналари ҳам ушбу гуруҳ йиғилишига таклиф қилинишлари мумкин.

2-диаграмма. Ўқувчиларни қанча кеч турли синфларга ажратсалар, ўқитувчилар томонидан шунча кўп қўллаб-қувватланганликларини сезадилар

Ўқувчиларнинг мактабни ташлаб кетишининг олдини олиш мақсадида Онтарио (Канада) таълим вазирлиги умумий ўрта таълим мактабларида “Ўқувчи муваффақияти” ташаббусини илгари сурди. Вазирлик ушбу Ташаббус раҳбарини ишга олиш учун округларга маблағ ажратади. Ташаббус раҳбари маҳаллий раҳбарлар мажлисларини молиялаштиради ва йиғилишларда энг самарали стратегиялар бўйича тажриба алмашади. Ҳар бир мактабга “Ўқувчи муваффақияти” дастури доирасида ўқитувчи ёлланади. Мактаблар ҳам қийналаётганларга ёрдам бериш учун ўзининг жамоасини ташкил қилади.

Кўпгина мамлакатларда фақатгина танлаб олинган ўқувчиларгина эмас, балки барча ўқувчилар юқори натижаларга эришиши мумкинлигига ишониш узоқ вақт талаб этди. Ушбу мақсадни рўёбга чиқариш учун келишилган, ҳар томонлама таълимга оид сиёсат дастури ишлаб чиқилиши ва салоҳиятни ошириш зарур бўлди. Энг яхши кўрсаткичга эга бўлган давлатлардаги мавжуд бўлган моделлардан бири бу ўқувчиларни қобилиятлари ва ақлий кўникмаларига қараб ажратиш тизимидан босқичма-босқич барча учун бир хил талабларга эга бўлган умумтаълим мактаблари ўқув дастурлари асосида таълим олаётган тизимга ўтиш ҳисобланади.

Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (OECD)га аъзо мамлакатлар орасида 1970 йиллардан бошлаб биринчи бўлиб Финляндия шу йўлдан борган; Польша бундай ислохотни фақат 2000 йилларда бошлаган. Ушбу давлатлар олдин фақат "сара (элита)" ўқувчиларга нисбатан татбиқ этилган стандартларга барча ўқувчилар жавоб бериши лозим деган ягона талабни жорий қилиш орқали “даражаларини юқорилаб олдилар”. Орқада қолаётган ўқувчилар тез аниқланади, уларнинг бўшлиқларига аниқ ташхис қўйилади, сўнгра педагогик чора-тадбирлар қўлланилади. Шундай вазият юзага келадики, бошқаларга нисбатан орқада қолаётганлар катта ҳажмдаги ресурсларга эга бўладилар, аммо бу вазиятда энг катта эҳтиёжли ўқувчилар бундан максимал фойда оладилар.

Аммо бундан моҳият ўзгармайди: барча ўқувчилар юқори натижаларга эришиши мумкин деган ишонч билан ривожлантирилмаган ҳеч бир таълим тизими барқарор юқори натижаларга ва тенг таълимга оид имкониятларга эриша олмаган. Ягона таълим стандартлари бўйича ўқитишнинг натижаларини аниқ шакллантиришнинг муҳимлигини юқори баҳолай олмаймиз. PISA амалиёти шуни кўрсатдики, бундай ечим ҳар қандай маданий шароитга мос келиши, ҳамда шу тарзда ҳаракат қилинса, тезда ривожланишга эришиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида халқаро тадқиқотларга тайёргарлик кўриш бўйича вазифалар.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги “Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида” ПФ-5712-сонли фармонида халқаро PISA тадқиқотида оид вазифалар.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 8 декабрдаги “Халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасидаги халқаро тадқиқотларни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғриси” ги 997-сон қарори (*Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 10.12.2018 й., 09/18/997/2289-сон*).

4. Andreas Schleicher. WORLD CLASS How to build a 21st-century school system.

5. А.Б.Раджиев, А.А.Исмаилов, Ж.Р.Нарзиев, Х.Р.Ахмедов, Г.О.Тоғаева, Ўқувчилар саводхонлигини баҳолаш бўйича халқаро тадқиқотлар дастури, қўлланама, Тошкент, 2019 йил, 62-бет.

6. А.А.Исмаилов, Н.А.Каримов, Б.Қ.Ҳайдаров, Ш.Н.Исмаилов, Халқаро тадқиқотларда ўқувчиларнинг математик

TA'LIM-TARBIYA JARAYONINI SAMARALI TASHKIL ETISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

Po'latova R.

Samarqand ixtisoslashtirilgan olimpiya zaxiralari
maktab-internati o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda pedagogik texnologiyalarning afzalliklari keng yotirilgan.

Kalit so'zlari: maktab, o'qituvchi, o'quvchi, dars, ta'lim-tarbiya, pedagogik texnologiya, innovatsiya, interfaol ta'lim.

Аннотация. В данной статье широко освещены преимущества педагогических технологий в эффективной организации учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: школа, учитель, ученик, урок, образование, инновационные технологии, интерактивное обучение

Annotation. This article describes the advantages of pedagogical technologies in effective organization of educational process.

Keywords: school, teacher, student, lesson, education, pedagogical technology, innovation, interactive learning

Yosh avlodni zamon talablari darajasida o'qitish kelajakda barkamol inson, mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalashdek murakkab masalalarni muvaffaqiyatli hal etish ko'p jihatdan o'qituvchining g'oyaviy e'tiqodi, kasbiy mahorati, bilimdonligi, pedagogik va axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishi va boshqarishiga bog'liqdir.

Pedagogik texnologiya o'z tizimiga ega bo'lib, unda komponentlar ketma-ketligi, o'zaro bog'liqligi, bir butunligi saqlanadi. O'quv-tarbiya jarayonida pedagogik texnologiyaning boshqaruvchanligi shundan iboratki, bunda o'quv jarayonini rejalashtirish, tashxis qilish, natijalash, tuzatish kiritish imkoniyatlari mavjud. Bunda ta'limda kutilgan natijalarga erishiladi, vaqt tejiladi. Pedagogik texnologiyaning tasdiqlanuvchanligi ishlangan model boshqa pedagoglar qo'llaganda ham xuddi ushunday samara, natija berishi kerakligini bildiradi. Bir so'z bilan aytganda, ta'lim jarayoniga yangicha yondashib, ijodkorlik, bunyodkorlik tatbiq etilsagina, ta'lim samarali yangi bosqichga ko'tariladi; ya'ni:

- o'quvchining talabi, moyilligi, istak-xohishi uning imkoniyatlari darajasida qondiriladi;
- o'quvchining o'quv mehnatiga mas'uliyati, javobgarligi burchi oshadi;
- bilimlarni mustaqil egallash malakalari shakllanadi;
- unda umr bo'yi o'z bilimini o'zigina boyitishiga ishonch paydo bo'ladi;
- erkin fikrlash malakasi shakllanadi;
- shaxs sifatida jamiyatda o'zining o'rnini tezroq topib olishga muhit yaratiladi.

O'quv-tarbiya jarayonini texnologiyalashtirish obyektiv jarayon ekanligini, zamonaviyligi esa ilmiy-texnik taraqqiyot yo'nalishi bilan belgilanishi tan olgan holda pedagogik texnologiyaning o'ziga xos tomonlari va yaqin kelajakda u bilan bog'liq vazifalarga quyidagilarni kiritish mumkin:

- istiqbolli o'qitish va tarbiyalash vositalarini yaratish va ularga tayangan holda ilg'or pedagogik texnologiyalarni loyihalash, amaliyotga joriy etish, ommalashtirish va samarali aniqlash;
- pedagog-o'qituvchilarni ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalar bo'yicha yangi bilimlar tizimi bilan qurollantirishni uzluksiz tashkil etish;
- ilg'or o'qituvchilar va pedagoglar ish tajribalari va usullarini o'rganib borish, ular yaratgan yangi metodikalarni yangi pedagogik texnologiyalar darajasiga ko'tarish borasidagi ishlarni amalga oshirish.

Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Bunday natijalarga erishish uchun o'qituvchilardan yuksak pedagogik mahorat hamda o'quv-tarbiya jarayonini samarali boshqarishga nisbatan yangicha yondashuvni talab etadi.

Demak, pedagogik texnologiya o'z mohiyatiga ko'ra subyektiv xususiyatga ega, ya'ni har bir pedagog o'quv-tarbiya jarayonini o'z imkoniyati, kasbiy mahoratidan kelib chiqqan holda ijodiy va samarali tashkil etishi lozim. Qanday shakl, metod va vositalar yordamida tashkil etilishidan qat'i nazar pedagogik texnologiyalar:

- pedagogik faoliyat o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishi;
- o'qituvchi va o'qituvchilar orasida o'zaro hamkorlikni qaror toptirishi;
- o'quvchilar tomonidan o'quv fanlari bo'yicha puxta bilimlarning egallanishini ta'minlashi;
- o'quvchilarda mustaqil, erkin, ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirilishi;
- o'quvchilarning o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqara olishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratilishidan iboratdir.

Ta'lim-tarbiya jarayonida yangicha pedagogik munosabatlarning vujudga kelishi o'quvchi shaxsiga tabaqalashgan yondashuv, ya'ni o'quv-jarayonini individuallashtirish tamoyilini ro'yobga chiqirish asosida o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishda:

- har bir o'quvchi shaxsining eng yaxshi sifatlarini aniqlash va uni rivojlantirish, ularning qiziqishlari, ehtiyojlari, tanlagan yo'nalishlari, shaxsiy sifatleri, aqliy intellektual xususiyatlarini aniqlash;
- har bir o'quvchining ehtiyoji, qiziqishi, iqtidori va imkoniyatiga yarasha o'quv topshiriqlarini tayyorlash;
- o'quv-tarbiya jarayonida o'quvchi shaxsining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish lozim.

Xulosa qilib aytganda, o'quv-tarbiya jarayonini samarali tashkil etish va boshqarishning muhim jihati sifatida fan o'qituvchilarning bilim, malaka, kasb-mahorati doirasida zamon talablariga muvofiq faoliyat ko'rsatishlarini ta'minlovchi uzluksiz metodik xizmatni vujudga keltirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avlaev O., Juraeva S.N., Mirzaeva S.R. "Ta'lim metodlari" T. "Navro'z". 2017.
2. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy qilish – T.: "Fan va texnika" 2008 y.

SO‘Z BOSHI	5

1-SHO‘BA: XALQ TA‘LIMI XODIMLARINI QAYTA TAYYORLASH VA MALAKASINI OSHIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

<i>A.M.Гаффаров</i> Умумтаълим мактаби раҳбарининг узлуксиз касбий ривожланишида малака ошириш жараёнининг самарали технологияларини такомиллаштириш.....	7
<i>Х.И.Ибрагимов</i> Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш замон талаби	10
<i>А.А.Ибрагимов</i> Ўқитувчининг касбий стандарти: хорижий тажрибалар	13
<i>Қозоқбой Йўлдош</i> Миллий филологик методика: муаммо ва ечимлар	16
<i>Ф.Б.Нарзикулова</i> Формирование педагогической позиции и педагогического сознания, как условие развития профессионального имиджа учителя	21
<i>М.То‘хтасинов</i> Xalq ta‘limi xodimlari malakasini oshirish tizimi ta‘lim sifatini ta‘minlashda o‘quv-uslubiy majmualarning o‘rni	23
<i>B.N.Pulatov</i> Maktabni boshqarishga innovatsion yondashuvlarning ayrim jihatlari	24
<i>М.Х.Байбаева</i> Малака ошириш тизими раҳбарларининг самарали бошқарув фаолиятида методларнинг когнитив таҳлили	27
<i>З.К.Исмаилова, М.Х.Байбаева</i> Таълимни модернизациялаш шароитида раҳбарларларнинг менежерлик кўникмалари асосида самаралибошқарув фаолиятининг ташкилий-меъёрий асослари	29
<i>A.Salomov</i> Malaka oshirish ta‘limiga interaktiv yondoshuv samaradorlik omillaridan.....	31
<i>К.Д.Хайдаров</i> Таълим жозибадорлигини таъминлаш – ислохотда муҳим омил.....	33
<i>B.D.Doniyev</i> Maktablarda mehnat va kasbga yo‘naltirish ta‘limi islohotlarining zarurligi to‘g‘risida	35
<i>У.А.Бутаева</i> Малака ошириш тизимида таълим жараёни ташкил этишда замонавий педагогик технологияларнинг ўрни ва аҳамияти.....	38
<i>Ш.К.Даминова</i> Мустақил малака ошириш тизимида таълимий эҳтиёжлар	41
<i>О.Ю.Мусурмонкулова</i> Ўзини камол топтира олмаган инсон, ўзгалар камолотини таъминлай олмайди.....	43
<i>М.П.Шаробиддинова, Б.П.Абдурахманова</i> Педагогнинг маҳорати ва компетенциявий хусусиятлари.....	46
<i>D.T.Rabbonayeva</i> Tinglovchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda malaka oshirish kurslarining o‘rni.....	48
<i>М.М.Файзиёва</i> Ta‘lim-tarbiyada ma‘naviy merosning o‘rni	50
<i>K.S.Oqilova</i> Umumta‘lim maktablari fan o‘qituvchilarining kasbiy pedagogik kompetensiyalari	52
<i>М.Абдурахимова, Н.Ханкельдиева</i> Кадрлар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш тизимида инновацион таълим технологиялардан фойдаланиш	54
<i>Б.Юнусова</i> Ўқитувчи нутқи ҳам касбий, ҳам ҳаётий зарурат	57
<i>Н.И.Ишонкулова</i> Ўқитувчиларнинг касбий компетентлигини ривожлантириш омиллари	59
<i>D.I.Vaxobova</i> Pedagogik faoliyatda o‘qituvchining kompetentligini shakllantirish.....	62
<i>G.A.Mirzayeva</i> O‘quvchi shaxsini shakllantirishda innovatsion texnologiyalarning o‘rni	64
<i>J.Oripov</i> Ta‘limni texnologiyalashtirish va pedagog kadrlarning innovatsion texnologiyalardan foydalanishga o‘rgatish	66
<i>E.U.Xudoyberdiyev, G‘.Xusanov</i> Pedagog xodimlarning kasbiy ehtiyojlarini o‘rganish.....	67
<i>U.A.Butayeva, S.Boliyeva</i> Maktab ta‘limini rivojlantirishda amaliyotchi psixologlarning tutgan o‘rni	69
<i>X.S.Mamatova</i> Pedagogning kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish masalalari	72

2-SHO‘BA: PEDAGOG XODIMLARNI QAYTA TAYYORLASH VA MALAKASINI OSHIRISH JARAYONIGA ELEKTRON O‘QITISH VA MASOFAVIY TA’LIM TEXNOLOGIYALARINI TATBIQ QILISH TAJRIBALARI

С.Р.Джуманиязова Использование электронных учебно-методических средств в процессе самостоятельной работы слушателей курсов повышения квалификации	74
N.E.Sabirova Ta’lim tizimiga masofaviy ta’lim texnologiyalarini tatbiq qilish	76
Г.Д.Кулдашева, У.Х.Самигова Халқ таълими ходимларининг масофавий таълимида тест усулини қўллашнинг ўзига хос хусусиятлари	78
S.Umirova «O‘zbek leksikografiyasi» modulini o‘qitishda interaktiv dasturiy vositalardan foydalanish	81
D.B.Xamdamiyov, Sh.Sh.Yuldasheva Masofaviy ta’lim texnologiyalarida o‘qituvchi va talabaning munosabati va o‘zlashtirishni aniqlash usullari	83
T.B.Kadirov Malaka oshirish tizimida elektron axborot resurslarini shakllantirishning nazariy asoslari	85
J.T.Mannabov Masofaviy ta’limda o‘qituvchilarning internet texnologiyalaridan foydalanish kasbiy kommunikatsiyasi imkoniyatlari	87
M.U.Eshonqulova O‘quvchi yoshlarning bilim salohiyatini yuksaltirishda multimedia vositalaridan foydalanishning madaniy-ma’naviy asoslari	90
Z.Sh.Pardayev Masofaviy ta’lim – ta’lim jarayonining zamonaviy shakli sifatida	92
Z.Eshmurodova Maktabda etnografizmlarni o‘qitishda kompyuter texnologiyalaridan foydalanish	94
Г.Эшқувватова Ўзбек тилида интернет матнининг ўрганилиши	96
X.Qutumova Smart education - ta’lim va rivojlanish texnologiyasi	98
Ф.Хамдамов Маҳалла ходимлари ўқув курсида таълим жараёнини ташкил этишнинг дастурий-методик таъминоти	101
M.R.Safarova Umumta’lim maktablari fanlarini o‘qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish	104

3-SHO‘BA: ILG‘OR XORIJIY TAJRIBALARNI TATBIQ QILISH HAMDA FAN VA AMALIYOTNING INTEGRATSIYASINI TA’MINLASH – PEDAGOGLAR MALAKASINI OSHIRISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH MEKANIZMI SIFATIDA

D.Urinbayeva O‘zbek tili o‘qitish metodikasida yangi bosqich	107
S.A.Yuldosheva, M.S.Salimova O‘quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini o‘stirishda STEM yondashuv	109
У.Қ.Уманов Таълим сифатини баҳолашда PIRLS халқаро баҳолаш тажрибасидан фойдаланиш	112
T.Jumaniyozova Ilg‘or xorijiy tajribalarni amaliyotga tatbiq etish – davr talabi	115
A.Kudratova, Sh.Hayitmurodov PISA tadqiqotlarida muvaffaqiyatli ishtirok etishda o‘qituvchilarning o‘rni	117
Г.Аекеева Вопросы интегрированного обучения на уроках литературы	119
Z.Sh.Pulatova, N.A.Yunusova Tabiiy fanlarni o‘qitishda o‘quvchilar savodxonlik darajasini rivojlantirishning innovatsion metodlari	121
T.E.Norqulova, U.H.Umarova Ona tili va adabiyot darslarida tabaqalashtirilgan [differensial] yondashuv	123
H.Qurbonboyeva O‘zbekiston ta’lim tizimida xalqaro tadqiqotlarning o‘rni va ahamiyati	125
T.Tolipova STEAM texnologiyasi – kelajak ta’limi	128

A.Kudratova, O.Baxronova Matematik savodxonlikni rivojlantirishda loyihalar metodining ahamiyati.....	130
Sh.Kutbiddinova Linguoculturology as an important field of linguistics	132
Z.Yusupbekova Tabiiy yo‘nalishdagi fanlardan savodxonlik darajasini rivojlantirishda innovatsion metodlarni ishlab chiqish.....	134
N.Xudoybergenova STEAM ta‘lim texnologiyalarining ta‘lim tizimiga joriy etilishi	136

4-SHO‘BA: TA‘LIM – INSON KAPITALIGA INVESTITSIYA KIRITISHNING ASOSIY RESURSI SIFATIDA

Ф.Р.Рузикулов Образование как инвестирование в человеческий капитал.....	138
Х.Х.Бердиев Махмуд Кошғарийнинг «Девону луғотит турк» асаридаги адабий парчаларнинг ўрганилиши масаласига доир	140
Ш.И.Нузамова Иқтисодий компетентликни такомиллаштиришда замонавий технологиялардан фойдаланиш	142
С.Б.Муранов, С.С.Игамов Бўлғуси технология ўқитувчиларини тайёрлашда миллий кадрлардан фойдаланишнинг аҳамияти	145
G.Sh.Fayzullayeva, N.Sh.Fayzullayeva Adabiyot o‘qitishning uzviylik va uzluksizligini ta‘minlash – o‘quvchi kompetensiyalarini shakllantirish omili	150
Sh.Ergasheva, G.Naxalova Ta‘lim - tarbiya tizimida tayanch kompetensiyalar	152
D.O.Yusupova Pedagog faoliyatida kompetentlik darajasining ahamiyati.....	154
H.K.Xudoyberdiyeva Yoshlarda millatlararo munosabatlarni ta‘minlashning estetik xususiyatlari	156
A.Қ.Самъев, О.У.Эргашев Ўқувчиларни мантиқий фикрлашга ўргатишда амалий машғулотларнинг ўрни	158
К.Р.Фатумлаева Интерактивные методы обучения как средство формирования ключевых компетенций	160
Sh.S.Xayitmuradov Ta‘limda saviyali tabaqalashtirishni samarali amalga oshirish shartlari.	162
Ф.Камолова Жисмоний маданият ўқитувчисининг модели	164
Ф.А.Пулатова Талабаларда муаммоли вазиятларни бартараф этишда танқидий фикрлашни шакллантириш	166
D.I.Sharipova Ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish yo‘llari	168
Д.Камалов Формирование профессиональных компетенций будущего учителя информатики.....	170
B.Xolmurodov Tarixda tilning o‘rni	171

5-SHO‘BA: MAKTABGACHA VA BOSHLANG‘ICH TA‘LIM TIZIMIGA ZAMONAVIY YONDASHUV

Б.С.Аббасов, И.Ф.Рустамова Формирование экологических понятий и представлений дошкольников в процессе инновационного обучения	174
G.Sh.Fayzullayeva, O.Hamrayeva Boshlang‘ich ta‘limda savod o‘rgatish davrida o‘quvchilarni o‘qishga o‘rgatish metodlari	178
M.Raximqulova, M.Vafoyeva Ma‘nodosh va zid ma‘noli sifatlarni o‘rgatishda ta‘limiy o‘yinlardan foydalanish.....	180
С.С.Рахимова Мактабгача таълим ташкилоти педагогларида касбий маҳоратни ривожлантирувчи таълим технологияларининг ўрни	183
N.Z.To‘rayeva Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi vazifalarining o‘ziga xos xususiyatlari	184
X.Muxammadiyeva Boshlang‘ich sinf darslarida didaktik o‘yinlarning ta‘limiy va tarbiyaviy ahamiyati	187

D.J.Jo'rayeva Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishda didaktik o'yinlarning o'rni	189
M.X.Raxmonova Бошланғич таълимда замонлавий ёндашувлар	191
M.Z.Nigmatova Sensor tarbiya – maktabgacha yoshdagi bolalarni rivojlantirish asosi	192
H.K.Qoraboyev Boshlang'ich ta'lim jarayoniga axborot texnologiyalarini tatbiq etishning didaktik shartlari	194
Z.Nazarova Boshlang'ich sinf o'quvchilarida musiqiy savodxonlikni shakllantirishning muammo va yechimlari	196
D.Adilov Boshlang'ich sinf matematika ta'limida ko'rgazmalilikdan foydalanishning ahamiyati	198
Yu.B.Yarmanova Jamoada maktabgacha yoshdagi bolalarning shaxsiy sifatlarini rivojlantirish imkoniyatlari	199
H.Қариибоева Бошланғич таълимда ахборот технологияларидан фойдаланиш	202
Z.Qarshiyeva Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalarni maktabga tayyorlashda zamonaviy yondashuvlar	204
O.Tuxtayev Boshlang'ich sinf o'qituvchisining tarbiyaviy ishlarni amalga oshirishda kasbiy kompetentlikning tutgan o'rni	206
H.A.Samatova Чет тилини ўқитишда замонлавий инновацион технологиялардан фойдаланиш ва унинг самарадорлиги	208
N.K.Rustamova, A.E.Shomirzayeva Odbnoma darslarida milliy tilimizga va qadriyatlarga e'tibor	210
У.Н.Нузомова Бошланғич синфларда коммуникатив ўйинлардан фойдаланиш	212
M.I.Mingboyeva O'quvchilarining matnni o'qish va tushunish darajalari sifatini baholab beruvchi PIRLS xalqaro tadqiqotida matn mezonlari	214
Umida Tolliboyeva Bola ijodkorligini rivojlantirishda zamonaviyyondashuv	216
N.R.Xudoyberdiyeva Boshlang'ich sinflarda sust o'zlashtirishning oldini olishga yo'naltirilgan tadbirlar	219
M.Маматқулова Ўқиш фанида умумлаштирувчи дарсларни ташкил этиш ва унинг вазифалари	222
J.N.Xudoyqulov Boshlang'ich sinf o'qish darslarida pedagogik texnologiyalardan foydalanish	224
G.A.Xalbayeva, Ch.B.Abduraxmonova Bolalarni maktabga psixologik tayyorlashda innovatsion yondashish	225
T.K.Yuldosheva, Z.R.Masharipova Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish	229
G.A.Xalbayeva, O.Mixliboyev Maktabgacha ta'lim tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llashning afzalliklari	231
T.Eshquvvatov, J.G'oyibnazarov Konfliktli vaziyatda muomala madaniyati va to'g'ri muloqot qoidalari	234
U.A.Uralova Boshlang'ich ta'limda didaktik o'yinlardan foydalanish	236
Yu.S.Sotimboyeva Maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy sifatlarini rivojlantirishda o'yinlarning ahamiyati	238
Z.A.Qo'ychiyeva, M.A.Qo'ychiyeva Boshlang'ich ta'limda didaktik o'yinlardan foydalanishning ahamiyati	239
M.X.Нурматова Мактабгача ёшдаги болалар билан индивидуал ёндашув (темперамент мисолида)	241
X.A.Achilova Boshlang'ich ta'limda zamonaviy darslarni tashkillashtirish	243
G.A.Ergasheva, M.Ro'ziqulova Savod o'rgatish davrida noan'anaviy o'yinlardan foydalanishning ahamiyati	245
J.Xudoyqulov Uyga vazifalar asosida o'quvchilarni matematika faniga qiziqtirishning metodik jihatlari	247

D.Karshiyeva, S.Majidova Boshlang'ich snf matematika darslarini loyihalashda didaktik o'yinlarning ahamiyati	249
M.Oripova Бошланғич синфларда от сўз туркумини ўрганиш	252

6-SHO'BA: TA'LIM TIZIMIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR

A.A.Джайлаов Таълим тизимида рақамли технологияларни жорий этиш ва ривожлантириш масалалари	254
Ф.А.Хамроева География таълимида рақамли технологиялар	257
Г.Б.Абдиева, Д.Д.Рахимова, Н.А.Ниязова Таълим жараёнида онлайн дарслар яратилишининг рақамли иқтисодиётни ривожлантиришдаги ўрни	258
М.И.Охунбаев Цифровая технология в образовании	260
М.И.Охунбойев, А.Е.Тошийев Ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarni shakllantirish va rivojlantirish	262
И.Х.Маликова Махсус таълим жарёнида компьютер технологияларидан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари	265
З.М.Сафарова Цифровые технологии в образовании	267
Х.Қ.То'ychiyevich, К.А.Дувлайев Fizika fanini o'qitishda Multisim dasturidan foydalanish imkoniyatlari	270
Ш.Г.Содиқова Педагог ходимларнинг рақамли технологиялар билан ишлаш кўникмаларини ривожлантириш	272
N.N.Xudoyberdiyev, J.M.Qarshiyev Ta'lim tizimini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish	274
I.Mo'minova Akt – o'zbek tili ta'limi samaradorligini oshirish omili sifatida.....	276
М.А.Эргашева Тарих дарсларида интерфаол усуллардан фойдаланишнинг аҳамияти	278
Н.А.Холмурзаева, Ш.М.Муродалиева Таълим самарадорлигини оширишда ахборот технологияларидан самарали фойдаланиш	280

7-SHO'BA: FANLARNI O'QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI

Д.Ўраева, Д.Ражабов Ўзбек халқ қўшиқларида ипакнинг образлантирилиши.....	283
I.Sh.Ismatov, D.S.Azamatova Kimyo fanini o'qitishda muammoli ta'lim metodlaridan foydalanish	287
O.Yusupova Ayrim sintaktik birliklarni o'qitishda matn bilan ishlash texnologiyasidan foydalanish	290
Д.Х.Алимова Развитие билингвизма учащихся посредством межпредметной связи узбекского и русского языков	292
Д.Муродова, Р.Аиранов Роль и место книги в развитии нравственности и духовности у современной молодежи навоийской области	295
N.S.Saydaxmedova Ma'nodosh va zid ma'noli so'zlar mavzusini o'qitishda Muhammad Yusuf she'rlaridan foydalanish	299
Д.Рахимова, Ш.Нуриллаева Талаба-ўқувчи ёшларда китобхонлик маданиятини юксалтириш масалалари	301
С.Таджибаев Умумий ўрта таълим мактабларида тасвирий санъат тўғаракларини ташкил этиш	304
А.П.Кувандикова, Г.Г.Кувандикова Аниқ фанларни ўқитишда ёшлар онгида тарихий маълумотларни шакллантириш	306
И.А.Раимкулова Совершенствование речевой культуры школьников в процессе овладения грамматическими нормами русского языка.....	308
A.Pardayeva Students' oral presentation problems and teacher's role	

in their solutions	310
М.К.Якубжанова Организация внеклассной работы по краеведению	312
L.B.Mirzoxidova O‘quvchi so‘z boyligini oshirishda uyadosh so‘zlar ustida ishlashning ahamiyati	315
A.A.Rahimov Маънавий-маърифий фаолият ўқитувчиларни тайёрлашнинг муҳим омили	318
A.M.Ahmedjanov Tarixiy yodgorliklarga ekskursiya darslarini tashkil etishning dolzarb muammolari	322
H.A.Бобоева Кимё фанини ўқитишдаги муаммо ва уларнинг ечимлари	324
М.Х.Махмудова Maktabda «Urg‘u» mavzusini o‘qitish usullari	327
С.Б.Пўлатова Дарсликларда касб-хунар терминлари берилишининг лингводидактик хусусиятлари ҳақида	329
S.Zikirova Adabiyot darslarida zoonim birliklarning qo‘llanishi	331
N.K.Yuldosheva Kimyoviy o‘yinlar – interfaol o‘qitish usuli sifatida	332
X.X.Бердиев, Ж.Б.Эшқуватов Адабиёт дарсларида тренинг машғулотларини ўтказишда психологик ёндашувнинг ўрни масаласига доир	334
О.И.Ядгарова Инглиз тили ўқитувчиларининг профессионал-коммуникатив фаолиятини такомиллаштиришда хорижий тажрибаларидан фойдаланиш	336
З.Й. Холмурзаева Тарихий материаллар асосида илмий ғояларни сингдириш	338
М.Рахимова «Publitsistik uslub» mavzusini o‘tishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish	340
Z.T.Rustamova The significant features of using parts of speech in different situations.....	342
N.A.Yunusova, D.M.Salimova Biologiya darslarida moddalar almashinuviga doir masalalar yechishning ahamiyati	344
Ш.А.Рахимова Миллий қадриятлар асосида ўқитишнинг долзарб муаммолари	346
F.Islomov, S.Botirova Maktablarda fizika fanini o‘qitishning dolzarb muammolari	349
R.Suvonov Qipchoq shevalarida harakat fe‘llarining ayrim xususiyatlari	350
Д.Исламова “Феъл” мавзусини ўқитишда синектика усулидан фойдаланиш	352
Қ.Саидов “Хавф остида бўлган болалар” билан ишлашнинг муҳим ижтимоий ва педагогик технологиялари.....	353
N.Ruziyeva O‘quvchilarni o‘quv faoliyatiga qiziqtirish usullari	357
A.X.Mirzayev, A.A.Imomov Jismoniy tarbiya va sportni o‘quvchi yoshlarga singdirishda pedagogik texnologiyaning o‘rni	361
J.X.Razaqov Tabiiy fanlarni o‘qitishda muammoli ta’lim yondashuvlari.....	363
R.Sanayeva Umumta’lim maktablarida muammoli ta’lim texnologiyalaridan foydalanish ...	364
M.G‘ulomova Muloqot jarayonida suhbatdoshda atraksiyani shakllantirishga doir psixologik usullardan foydalanish.....	366
A.R. Raximova O‘quvchilarni sifatli darslarga jalb qilaylik	368
N.Abdumannatova O‘quvchilarda intellektual ijodiy salohiyatni rivojlantirishning psixologik mexanizmlari	370
L.R.Namozova O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda yangi pedagogik texnologiyalarining o‘rni.....	372
S.Umarov Ikki sonning o‘rta qiymatlari haqida.....	374
Ф.Д.Гафарова О проблемах обучения математике в современной школе	376
Sh.Kutbiddinova The development of linguoculturology in teaching the history of english language	378
Z.A.Maxmudova O‘quv jarayonini samarali boshqarishda pedagogik texnologiyalarning o‘rni	381
G.Bekbutayeva Ta’lim sifati va samaradorligini ta’minlashda innovatsion texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari.....	384
Д.Т.Болтаева Роль родителей в развитии логического мышления в младшей школе ..	386
D.A.Omonova Alisher Navoiy ijodidan tasviriy vositalarni o‘rganish.....	388

S.Q.Mamatova O'quvchilarning matn bilan ishlash samaradorligini oshirish	389
И.И Ходжибаев Зарубежные модели оценки квалификации педагогов	392
B.R.Jalilova Sharq mutafakkirlarining ilmiy merosidan aniq fanlarni o'qitishda foydalanish	394
J.A.Xoliqulova Ta'lim samaradorligini oshirishda axborot texnologiyalarining roli.....	396
О. Э.Нузомова чет тилларини ўқитишда замонавий ахборот технологиялардан фойдаланишнинг афзалликлари	398
B.A.Nazarova Boshlang'ich sinf darslarida darslik va o'quv qo'llanmalar bilan ishlash usullari.....	399
O.Tuxtayev, Sh.O'rolov. O'qish darslarida zamonaviy texnologiyalarni qo'llash	403
P.Davronov. Ta'lim tizimida novatsiya va innovatsiya.....	404
Н.А.Каримов Барча ўқувчиларни яхши ўқишлари ва юқори натижа кўрсатишлари мумкинлигига ишонтириш.....	407
R.Po'latova Ta'lim-tarbiya jarayonini samarali tashkil etishda pedagogik texnologiyalarning o'rni	411

**XALQ TA'LIMI XODIMLARINI QAYTA TAYYORLASH VA ULARNING
MALAKASINI OSHIRISH: STRATEGIYALAR, INNOVATSIYALAR VA
ILG'OR TAJRIBALAR.**

Respublika ilmiy-amaliy onlayn konferensiyasi materiallari.

Tex.muhammad: Sh.Xujakulov
Kompyuterda sahifalovchi: J.Eshqumatov

Bosishga 07.05.2020 yilda ruxsat etildi.
Qog'oz bichimi A4. Ofset qog'oz. Shartli bosma tabog'i 48,0.
Adadi 100 nusxa. Buyurtma № 19/20.
Noshirlik litsenziyasi: № 18-4178
Samarqand viloyati xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini
oshirish hududiy markazi bosmaxonasida chop etildi.

